TÜRKİYE SOLU

(1960 - 1980)

Ergun Aydınoğlu

3. BASKI

versus

Ergun Aydınoğlu

Yıldız Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi bölümünde öğretim görevlisidir. Daha önce yayınlanmış kitapları: *Brezilya İşçi Partisi Deneyimi* (Brezilya İşçi Partisi yöneticileriyle röportajlar), Belge Yayınları, 1991; *Türk Solu (1960-1971): Eleştirel Bir Tarih Denemesi*, Belge Yayınları, 1992; *Söylenmese de Olurdu - Bir Siyasi Göçmenin Otuz Yıla Diş ve Düş Gıcırtıları* (Denemeler) Belge Yayınları, 1996

Versus Kitap (30)

Türkiye Solu (1960 - 1980) "Bir Amneziğin Anıları"
Ergun Aydınoğlu

Grafik
Versus Yayınları

Baskı
Ayhan Matbaası: Mahmutbey Mah. Deve Kaldırım Cad.
Gelincik Sok. No: 6 / 3 Bağcılar - İstanbul Tel: 0212 445 32 38

ISBN: 978-9944-989-29-9

Birinci Baskı, Mayıs 2007
İkinci Baskı, Kasım 2008
Üçüncü Baskı, Ekim 2011
© Her hakkı mahfuzdur.

Albay Faik Sözdener Sk.
Benson İş Merkezi No:21/2
Kadıköy / İstanbul 34710
Tel: 0 216 418 27 02 (pbx) Faks: 0 216 414 34 42

www.versuskitap.com
versuskitap@versuskitap.com

TÜRKİYE SOLU

1960-1980
"Bir Amneziğin Anıları"

Ergun Aydınoğlu

versus

içindekiler

Önsöz 1

Giriş 7
- **Sol Çeşitlilik Ne Zaman ve Nasıl Sağlıklı Olur?** 10
- **Siyasal İşçi Hareketi** 13
- **Mevcut Sol ve Sosyal Hareket Yokluğunun Kökenleri** 15
- **Darbe Çok Şeyi (veya Her Şeyi) Açıklar mı?** 18
- **Solun Dünya Ölçüsünde Yaşadığı Gerilemeler** 23
- **Neo-Liberal Ekonomi Politikaları** 26
- **Solu ve Sosyal Hareketi Geçmişi Sayesinde Anlamaya Çalışmak** 29
- **Çalışmanın Sınırları Üzerine Birkaç Söz** 33

Bölüm I
Yükseliş (1960-1968) 39

I- **"Sol" Denildiğinde...** 41
Türkiye'de Sol 46

II- **27 Mayıs 1960 Darbesi ve Sol** 53
Hükümet Darbesi mi Ordu Müdahalesi mi? 53
Düzeni Amaçlayıp Düzensizliği Kışkırtan Darbe 58
27 Mayıs 1960'ın Tarihselliğini Hisseden Sosyalistler 62
TKP'liler ve 27 Mayıs Darbesi 64
TKP Dışındaki Sosyalistler ve 27 Mayıs Darbesi 69

III- **Kemalizmin Etkisi mi Yoksa "Komünizm"in mi?** 71
Stalinci Bir Devrim Perspektifi Olarak "Aşamalı Devrim" 73
"Aşamalı Devrim"in Orta ve Uzakdoğu Versiyonları 77

IV- Yön Dergisi 85
Yeni Sosyal Hareketlerin Habercisi Olarak Yön 92
Sol'dan Yön'e Bakış 96

V- Türkiye İşçi Partisi 101
Sendikacılar Tarafından Kurulan Yegâne Sosyalist Parti 101
TİP Program ve Tüzüğü 109
TİP Örgütlenmesi ve Üye Bileşimi 116

VI- Türkiye Solunun Kaderinin Belirlendiği Yıllar (1966-1967) 121
Yön Sayfalarında "TİP Tartışmaları" 123
Yön'cü "Marksizm" ve TİP'e Eleştirileri 128
Yön Sayfalarında Stalinci Marksizm 134
Hikmet Kıvılcımlı ve TİP 137
TİP Cephesinde Çözülmeler 141
1. Partinin Sınıfsal Temeli Konusundaki Karmaşa 141
2. "Parlamentarizm" Rüyası 144
3. Teori Korkusu 148
4. Tartışma Yerine Tasfiyecilik 155
5. Yasallık Kaygısı mı? 160

VII- Milli Demokratik Devrim (Mdd) Hareketi 163
Solun "Resmi Tarih" Konusu Olarak MDD Hareketi 166
MDD'nin Doğuşu: Türk Solu Dergisi (Kasım 1967) 171
MDD'cilik: "Türkiye'ye Özgü"mü? 174
İşçi Hareketinde Enternasyonalizm ve Milliyetçi Söylem 182
Başka Ülkelerin "MDD" Hareketleri 187
MDD Hareketinin Bilançosu 194
1- "Kuşaklar" ya da
Siyasal Gelenek Sorunu Açısından MDD 194
2- MDD'nin "Teorik Devrim"i 198
3- Program Anlayışı 200
4- Siyaset Anlayışı 203
5- MDD ve Sosyalist Örgüt Fetişizmi 208
6- Sol Siyasal Kültüre MDD'ci Katkılar 213

Bölüm II
Dekompozisyon (1968-1972) 219

I- Çekoslovakya'nın İşgali Karşısında Türkiye Solu 221
"Milli Bağımsızlık"çılar: TİP ve Yön 224
MDD: Stalinci Enternasyonalist Dayanışma 228
Ağustos 1968: TİP'in Partiden Sekte Dönüşümü Başlarken 233

II- Dev-Genç: Sonun Başlangıcı 243
Solun Bir Başka "Resmi Tarih" Konusu Olarak
Dev-Genç ve Gerilla Hareketi 244
TİP'li Gençlerin MDD'cileşmesi Olarak Dev-Genç 246
Dev-Genç ve Sosyal Hareketler Türkiye'si (1968-1971) 249
"Devrimin Temel Gücü Köylülük" İllüzyonunun Doğuşu 251
1968 Sonrasının Diğer Sosyal Hareketlilikleri 252

III- Emek ya da Stalinci Marksizme Geri Dönüş 255

IV- Hikmet Kıvılcımlı ve "Doktorculuk" Akımının Doğuşu 263

V- Türkiye Solunda Maocu Komünizm 275

VI- 12 Mart 1971: Sola Değil Darbeye Karşı Darbe 281
12 Mart Darbesi'ne Solun Tepkileri 293

VII-"Gerilla" ya da Dev-Genç Kuşağının
Siyasal Bağımsızlaşması 299
Siyasal Gerekçesi Olmayan "Silahlı Mücadele" 302
DEV-GENÇ ve Gerilla Hareketinin Bilançosu 310
1. Teorik Eklektizm 311
2. "Örgüt Yaratıcılığı" 313
3. Siyaset Anlayışı 314
4. Siyasal Kültür 316

Bölüm III

1974-1980 Döneminde Türkiye Solu: Örgütsüz Kitleselleşme 321

1974 Sonrası Solun İncelenme Yordamı Üzerine Birkaç Hatırlatına 323

I- **Yeni Örgütlenmelere Doğru (1973-1974)** 327
Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP) 332
TKP: Yeniden Doğuşa Doğru 337
"Atılım": 1973-1974 342

II- **1960'lar Solunun Yeniden Örgütlenmesi (1975-1977)** 347
Sosyalist Parti (SP) 348
Türkiye Emekçi Partisi (TEP) 351
Türkiye İşçi Partisi ("İkinci TİP") 352
THKP-C'nin Mirası 358
THKO: Birlikten Bölünmeye 364
TİİKP ve Yeni Maocu Hareketlerin Doğuşu 366

III- **Sosyal Hareketin Merkezi Gücü Olarak Disk** 369

IV- **1974 Sonrası Solun Özgünlükleri** 381
Uluslararası Komünist (Stalinci) Akımların Belirleyiciliği 382
Kürt Solunun Bağımsızlaşması 388
Aydın Kıtlığı, Teorik Gerilik ve Tartışma Yokluğu 392
Sol İçi Çatışmalarda Yeni Boyutlar 397
Anti-faşist Hareket Olarak Sol 401

V- **Kitleselleşen Solda Örgüt Kitliği** 407
Solda İki Temel Örgütsel Yöneliş: Örgüt ve Hareket 413
Örgüt-Hareket Ayırımının Nedenleri 418
"Hareket"ten "Örgüt"e Yavaş Evrim:
Halkın Kurtuluşu, TDKP-İÖ ve TDKP 426
"Hareket"ten "Örgüt"e Yavaş Evrim: Kurtuluş (1976)
ve Türkiye ve Kuzey Kürdistan Kurtuluş Örgütü (1978) 429
"Hareket"ten "Örgüt"e Evrim Yokluğu: Devrimci Yol 431
"Örgüt"–"Hareket" İkileminde TKP (1974-1977) 436

VI- 1974 Sonrası Solun Sosyal Temelleri 449
Üniversite ve Taşra Gençliğinin
Siyasallaşması Olarak Devrimci Yol 451
Köyden Kopanlarla "Köylü Devrimi"nin Açmazı:
Halkın Kurtuluşu 455
Stalinci İşçi Partisi Modeli Olarak TKP 458

VII-12 Eylül 1980: Kaçınılmaz Darbe 463

Sonsöz 471

Çalışmada Kaynak Olarak Verilen Kitaplar Listesi 477

Önsöz

Quebec'li şair Gilbert Langevin, *Aforizmalar*'ından birinde *"Kim hatırlar amneziğin anılarını?"* diye sorar. Türkiye solunun geçmişi üzerine konuşur ya da yazarken, bu sözler bana çok anlamlı geliyor. Şu nedenle ki, bu ülkenin solu ve sosyal hareketleri üzerine konuşmak (ve yazmak) söz konusu olduğunda, sanki her şeyden önce biraz "unutmak" gerekiyor!

1960-1980 arasındaki sol ve sosyal hareketlerin, güncel politik sorunların ötesinde tarih, sosyoloji ve kültürel çalışmalar açısından ne kadar büyük bir önem taşıdığı inkâr edilemez. Bu yirmi yıl boyunca Türkiye'nin modern tarihinde ilk (ve şu ana kadar görüldüğü kadarıyla da son) kez çalışanlar, emekçiler, sıradan insanlar, *siyasal insan* olma yolunda kitlesel çabalar sarf ettiler. Eksiklikleri, zaafları ne olursa olsun, tek başına bu özellik bile, bu yirmi yıl üzerine söylenecek çok şey olduğunu kanıtlar.

Gerçeklik bu, ama ne yazık ki gerek sol gerekse üniversite ortamımız, bu döneme ilişkin araştırma, inceleme ve tartışma

konusunda yeterince enerjik değil. Hatta "enerjik" ne kelime, solun tarihi konusunda tam bir atalet mevcut. Birkaç istisna dışında, bu alanda hâlâ büyük bir boşluk mevcut. Bu konuda –örnek kıtlığından ötürü– kendi çalışmamdan kalkarak anlamlı gördüğüm bir şeyler söyleyebileceğimi düşünüyorum. Bundan 15 yıl kadar önce, 1960'lar Solu üzerine bir çalışmayı tamamlamıştım.[1] O tarihlerde bu çalışmanın, aşağı yukarı beş yıl boyunca bir güncellik taşıyacağını düşünüyordum. Buna göre, o kitapta tartışmaya çalıştığım konular, daha sonra yapılacak başka çalışmalarla beş-altı yıl içinde eskiyecekler ve bu durum bana, çalışmayı yeniden geliştirme görevini yükleyecekti. Ne var ki yaşam bu öngörümü doğrulamadı. 1960'ların ve özellikle de 1970'lerin sol hareketi, ağırlıklı olarak "resmi tarih"lerin, röportajların ve kişisel sohbetlerin konusu olmaya devam etti.

Kuşkusuz konu *sol* ve *solun tarihi* olduğu için, akademik dünyada bu soruna ilişkin maddi engeller olduğu düşünülebilir. O nedenle üniversite ortamının bu alandaki üretimsizliği –en azından yakın zamanlara kadar– anlayışla karşılanabilir. Ama sol ortamın böylesine bir mazereti de yok. Çünkü bu konuda çalışmak, sol için her şeyden önce siyasal bir görev olmalı. Dahası, solcularımızın bu dönemi araştırma, inceleme ve ciddi tartışma konusu yapmamaları, bir öncelik sorunundan da kaynaklanmıyor. Tam da tersine solun tarihine *girmemek*, onlar için sanki tasarlanmış ve dikkatle uygulanan bir siyasal tavır.

Ancak solun tarihine siyasal-teorik düzeyde pek yaklaşmayanlar, nedense aynı konuda sık sık konuşuyorlar, hatta belki de gereğinden fazla konuşuyorlar. Solun geçmişi (ya da "eski güzel günler"i), kişisel sohbetlerin ya da içerik yönünden pek

1- *Türk Solu (1960-1971): Eleştirel Bir Tarih Denemesi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1992.

zengin olmayan bir "devrimci" ajitasyonun veya sayıları hızla artan anıların önemli malzemesini oluşturmakta. Ben bugüne kadar bu sohbet ve anıların pek çoğunu dinler ya da okurken, bu insanların "hatırlama" yeteneklerinden hep bir rahatsızlık duydum.

Bu alanda şahit olduğum ve okuduğum bir dizi anı sergilemesinin ardından şöyle bir sonuca vardım: İnsanların –muhtemelen çok önem verdikleri– bu tarihsel dönem hakkında sağlıklı bir değerlendirme yapabilmeleri için, belki de her şeyden önce unutmasını bilmeleri gerekiyor. Belli ki unutmadıkları takdirde, bu dönemi layıkıyla "hatırlayamayacaklar". İşte bu yüzden, bu çalışmaya bir altbaşlık düşünürken, Langevin'in sözleri aklıma düştü. O anda birden, ileride herhalde daha da şiddetlenecek olan anılar furyasına, şimdiden katılmanın yolunu bulmuş gibi oldum. "*Bir Amneziğin Anıları*"nı kaleme alarak!

Erik Ağacı

Bir erik ağacı durur avluda
Öyle cılız, inanmak zor.
Çevresinde bir çit var da
Kimse ezmiyor neyse.

Bizim küçük boy atamaz.
Oysa gönülden ister bunu.
Ama nerde, sözü olmaz
Güneş gördüğü yok ki.

Erik ağacı olduğuna inanmak zor
Hiç erik vermez çünkü
Ama yine de erik ağacğ işte
Yapraklarından belli.

Bertolt Brecht

*Bertold Brecht, Öğrenmenin Övgüsü, çeviren: Hasan Kuruyazıcı, Uğrak Kitabevi Yayınları, 1966, s. 23.

Giriş

Bir an kendinizi bir 1 Mayıs günü, İstanbul'da Çağlayan'a ya da Kadıköy'e giden bir gösteri yolunda düşünün. Yol kenarındasınız ve önünüzden, Türkiye solunun çeşitli parti, örgüt, hareket, grup, çevre ve benzerlerinin kortejleri geçmekte. Eğer o günkü nispeten büyük bir gösteri ise, kortejlerin tümünü izlemek için saatlerce beklemeniz gerekebilir:

"Anti Kapitalist Parti Ön Girişimi, Devrimci İşçi Partisi İnşa Örgütü, Türkiye Komünist Partisi, Ezilenlerin Sosyalist Platformu, Kaldıraç, Fabrika, Devrimci Sosyalist İşçi Partisi, Özgürlük ve Dayanışma Partisi, Direniş, Sosyalist Demokrasi Partisi, Sosyalist Emek Hareketi, İşçi Partisi, Sosyalist Alternatif, Sosyalist Dayanışma Platformu, Toplumsal Özgürlük Platformu, Partizan, Devrimci Hareket, Emeğin Partisi, Devrimci Halkın Birliği..."

Kuşkusuz bu son derece eksik bir liste. Bunlara yasadışı örgüt, hareket vb.'ler de eklenirse, ortaya çıkacak listenin ulaşacağı dev boyut tahmin edilebilir. Hiç kuşku yok ki Türkiye,

dünyada bu türden çeşitliliğiyle dikkat çeken tek ülke değildir. Ama bu açıdan ona benzer çok az ülke olduğunu söylemek de bir abartma olmasa gerek.

Bu çeşitliliğin politik anlamı –ve daha ileride de tarihsel kökleri– üzerine konuşacağımıza göre, bu noktada önce "sol" kavramı üzerinde birkaç şey söylemekte yarar var.[1] Bilindiği üzere bu kavram siyasal sözlüğe, bundan iki yüz küsur yıl önce Fransız Ulusal Meclisi'nde radikal ve devrimci kanat üyelerinin, toplantı salonunda oturdukları tarafla ilgili olarak girmiştir. Fransız devrimi, toplumun tüm baskı altındaki kesimlerinin, eski rejime karşı sadece ilk büyük direnişlerini değil, aynı zamanda zafere ulaşmış direnişlerini de ifade eder. O nedenle de onu izleyen dönemde baskıya ve sömürüye karşı mücadele yürüten ve radikal toplumsal değişiklikleri hedefleyen siyasal hareketlerin bu terimle anılmasında anlaşılmayacak bir şey olmasa gerek. O dönemlerden beri siyasal dilde bu sözcük, hemen daima çalışan sınıfların siyasal hareketleri için kullanılagelmiştir.

Bu kavram, bugün var olan gerçekliği açıklamada yeterince işlevli mi? Bu soruda meşru bir yan var. Kabul etmek gerek ki kavramın yetersizliği, konu üzerine sistemli analiz yapmaya başlayan bir kişi tarafından kolaylıkla fark edilebilir. Bu sorun, sadece mevcut durumun karmaşasından değil, aynı zamanda son iki yüz yılın siyasal ve sosyal mücadelelerinin zenginliğinden de kaynaklanmakta. 1789 Fransız devriminden, 1848'de *Komünist Manifesto*'nun yayınlanmasına kadarki yaklaşık altmış yıllık dönemde sol, yeni bir toplum projesi

1- 1979 tarihli bir İngilizce sözlükte "solcu" sözcüğü, kullanılan sözcük sayısının sınırlılığı dikkate alındığında oldukça başarılı bir tarzda şöyle tanımlanıyor: *"Sıradan insanların özgürlük, iktidar ve refahını daha da geliştirmeyi amaçlayan çeşitli derecelerdeki sosyal, politik veya ekonomik değişikliği, reformu ya da devrimi savunan veya destekleyen kişi"* (*Collins Dictionary of the English Language*, Collins, London, 1979.)

sunan bir siyasal kitle hareketi olarak oldukça cılız kalmıştır. Bu açıdan İngiltere'de 19. yüzyılın başlarında doğan Çartist hareket adeta bir istisna gibidir. Bir anlamda o yıllarda İngiliz işçi sınıfı, kapitalist Avrupa'nın çeşitli ülkelerindeki işçi sınıflarının geleceğini göstermektedir.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kıta Avrupa'sında da başlayan yükseliş ise, modern tarihin en büyük kitlesel siyasal hareketlerini ortaya çıkarır. Bu gelişim, politik dönüm noktası anlamında 1917 Rus devrimiyle taçlanır. Bu yükseliş döneminde sol, artık bir dizi farklı kavramla ifade edilmektedir: Sosyalist, komünist, anarşist, anarko-sendikalist, sosyal demokrat, devrimci demokrat, radikal sosyalist, liberter komünist...

1917 sonrasında yaşanan yeni deneyler ve ardından İkinci Dünya Savaşı ertesinde yeni sosyalist rejimlerin kuruluşu, farklı ideolojik kutuplaşmalara yol açar ve Marksist-Leninist, Troçkist, Stalinci, Titocu, Maocu, Kastrocu, Enver Hoca takipçileri, Yeni Sol gibi yeni nitelemeler ortaya çıkar. En nihayet 1960'lı yıllara gelindiğinde ise, çeşitlilik iyice artacaktır. Bir süre sonra sol hareketleri krize giren bir dizi ülkede bu ve benzeri kavramlarla ifade edilen hareketler, bu kez yeni alt bölünmelere uğrar. Böylelikle de, herhangi bir 1 Mayıs'ta İstanbul Çağlayan meydanındaki tuhaf çeşitlilik sıradan bir gerçeklik olur.

İşte bu nedenle, bütün bu siyasal ve ideolojik eğilimleri tek bir "sol" kavramı ile ifade ederek bu konuda aydınlatıcı olmaya kalkışmak ilk bakışta pek mantıklı gözükmeyebilir. Ama daha iyisinin yokluğunda bu kavram, aşağıdaki çalışma için, birbirine bağlı iki nedenden ötürü anlamlı ve işlevli. Birinci olarak bu çalışma, belli bir tarihsel dönemdeki (1960-1980) farklı siyasal ve ideolojik eğilimler üzerinde durmasına rağmen, esas olarak o dönemdeki solun bütünselliğini anlamayı ve değerlendirmeyi hedeflemekte. İkinci olarak ise tüm handi-

kaplarına rağmen "sol" kavramının, sosyoloji ve siyaset ilişkisi (ya da sınıflar ve siyaset ilişkisi) çerçevesinde kullanıldığı takdirde oldukça işlevli bir kavram olduğu da kabul edilmeli.

Sol Çeşitlilik Ne Zaman ve Nasıl Sağlıklı Olur?

Tekrar 1 Mayıs İstanbul Çağlayan meydanındaki manzaraya dönersek, şu soru hemen gündeme gelebilir: Bir sol gösteriye egemen olan bu muazzam çeşitlilik tek başına bir olumluluk ya da olumsuzluk göstergesi olarak ele alınabilir mi? Elbette kimi ülke ya da tarihsel dönemlerde, siyaset yapma tarzlarındaki farklılıkların ya da siyasal programa ilişkin ayrılıkların, alt sınıflarca yürütülen siyasetin bir zenginliği olabileceği pekâlâ düşünülebilir. Unutmamak gerek ki sol, statükoyu sürdürmeyi değil, değişimi –hem de köklü bir değişimi– hedeflemektedir. Mevcut düzeni sistemli bir tarzda eleştirmek, olmayan bir düzeni tanımlamak ve gerçekleştirmek durumundadır. O nedenle bu tarz bir çeşitliliğin, sol için kaçınılmaz olduğu bile söylenebilir.

Ama somuta geldiğimizde ve bu düzeyde Türkiye'de solun son otuz yıllık macerası dikkate alındığında, söz konusu çeşitlilikte temelli bir problem olduğu da hissedilebilir. Şöyle ki, Türkiye'deki bu sayısız örgütlenmenin ezici çoğunluğu (ya da hepsi) –kendileri bunu açıkça ilan etmiş olsunlar ya da olmasınlar– siyasal iktidar mücadelesi vermek iddiasındadır. Ancak bunlar, kelimenin gerçek anlamında (ülkenin siyasal gündemini etkilemek anlamında) siyaset yapmamaktadır. Eğer bu örgütlerden hiç olmazsa birkaçı ulusal ölçüde siyaset yapabilecek ve siyasal gündemi etkileyebilecek bir güce sahip olmuş olsalardı, bu çeşitlilik anlamlı, kaçınılmaz ve hatta yararlı bir olgu olarak görülebilirdi. Bugün İtalya'dan Portekiz'e, Brezil-

ya'dan, Fransa'ya, oradan Yunanistan'a kadar bir dizi ülkede, bu türden "olumlu" olarak nitelenebilecek bir sol çeşitlilik var. Oysa günümüz Türkiye'sinde ne bir bütün olarak sol, ne de tek tek sol hareketler, ülkenin siyasal gündemini etkileme konumunda. Ve bu olgu, sadece son birkaç yılın değil, son birkaç on yılın karakteristiğidir.

Rus devriminin önderlerinden Lenin'in siyaset üzerine, bu bağlamda dikkate alınması gereken şöyle bir değerlendirmesi var: *"Siyaset, kitlelerin bulunduğu yerde başlar; ve ciddi siyasetin başladığı yer, binlerin değil, milyonların olduğu yerdir."*[2] Bu demektir ki Türkiye'de sol, neredeyse çeyrek yüzyıldır ülke siyasal yaşamında dikkate alınır bir unsur değildir; o nedenle de yukarıda tasviri yapılan örgüt bolluğunda fazla bir olumluluk olduğunu iddia etmek son derece güç olsa gerek.

Bu durumda, bugün açıkça ya da dolaylı olarak milyonlar ya da on milyonlar adına siyasal mücadele vermek istediklerini söyleyen örgütlerin önderlerini, militanlarını, sempatizanlarını birer şarlatan olarak mı nitelemek gerekir? Elbette hayır. Her şeyden önce şu nedenle ki, siyaset, diğer toplumsal ilişkilerin basit bir bileşeni ya da türevi değildir. Siyasetin kendi özgün yaşamı, tarihi ve otonomisi var. Siyasal kadro ve önderler, kendilerini belli siyasal gelenekler ve verili bir siyasal kültür içinde bulurlar. Siyasal-örgütsel mücadelelerini o verili koşullarda yürütürler. O anlamda yaptıklarının tümü de olumsuz değildir. Hatta arada çok anlamlı bir pratik gerçekleştirdikleri de olur. Ama kimi zaman da –eğer tarihin ters bir dönemine rastlamışlarsa– pratikleri iyice anlamsızlaşabilir. Bütün bu insanlardan, içinde bulundukları somut gerçekliğin dışına çıkıp, bir çeşit soğuk tarihçi gözüyle kendi çabalarını yargılamaları elbette beklenemez. Bu yaşananlar bir bakıma kaçınılmazdır

2- Aktaran E.H. Carr, *Tarih Nedir?*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1980, s. 67.

da. Örgütler bölünecek, yenileri kurulacak, önderler ve militanlar, geleceği kendi örgütlerinin kuracağını söyleyecek, örgütler arası rekabet, siyasal yaşamın olmazsa olmaz özelliklerinden birisi olacak, vs...

Ne var ki yaşananların kaçınılmazlığı bir şey, bunların bazı durumlarda artık bir çeşit saçmalığa varması bambaşka bir şeydir. Eğer bir ülke solunu oluşturan örgüt ya da hareketlerden hiçbirisi ülke ölçüsünde siyaset yapamıyor, hiçbirisi ülkenin siyasal gündemini etkileyemiyorsa; istisnasız hepsi, birkaç yılla ifade edilebilecek sürelerde adeta periyodik bölünmeler yaşıyorlarsa, bu bölünmeler, yeni örgütsel sıçramaları ve sol kadroların politik, teorik ve entelektüel yönden gelişmesini sağlamaktan çok, onları daha yetersiz ve yeteneksiz kılıyorsa ve hepsinden daha da önemlisi, bu olumsuzluklar bütün bir tarihsel dönem boyunca kronikleşmişse, ortada artık niteliksel olarak farklı bir durum olabileceğini de düşünmek gerekebilir. İşte bu durumda belki, biraz önce belirli bir rasyonelliği temsil edebileceğini söylediğim gerçeklikte, aynı zamanda bir akıldışılığın bulunduğu da söylenebilir.

Kanımca Türkiye solunun 1967-68 yıllarından bugünlere varan evrimi bu ikiliği her zaman barındırmıştır. Ancak 1980 sonrasında yaşanan solun siyasal zayıflaması ve kronikleşen bölünmeler nedeniyle akıldışılık artık iyiden iyiye üste çıkmış gibi gözüküyor. Buradan kalkarak solun bugünkü siyasal konumunu, bu kitabın temel problematiklerinden biri açısından şöyle değerlendiriyorum: Neredeyse bir "tarihsel dönem" olarak nitelenebilecek uzun bir süreden beri Türkiye solu, sosyoloji ve siyaset ilişkisi (ya da sınıflar ve siyaset ilişkisi) çerçevesinde yargılandığında, bir *siyasal sınıf hareketi* olarak mevcut değildir.

Siyasal İşçi Hareketi

Bir 1 Mayıs günü on binleri bir araya getiren bir hareketi (ya da hareketleri), bir siyasal sınıf hareketi olarak "yok" sayınca, elbet buna bir açıklama getirmek gerekir ve bu noktada her şeyden önce, bu çalışmada merkezi bir yer tutan *siyasal işçi hareketi* kavramı üzerine konuşmakta yarar var. Aynı zamanda bu açıklama, sol siyasal ya da teorik çözümlemelerde bazen abartılan, bazen de göz ardı edilen sosyoloji ve siyaset ilişkisinin sınırlarını ve önemini hatırlatma anlamına da gelebilir.

İngiltere'de 1830'lu yılların sonlarında ortaya çıkan Çartist hareket, esas olarak oy hakkının yaygınlaştırılmasını hedeflemesine rağmen, bir anlamda ilk siyasal işçi hareketi örneğidir. Bu hareketle modern tarihte ilk olarak ezilen bir sınıf, genel çıkarlarını siyasal planda savunmakta ve bir sosyal hareket olarak bu çabaya bir süreklilik kazandırmaktadır. O tarihlere kadar çalışanlar, devlet-toplum ilişkisinde daima bir *nesne* olarak yer almışlardır. Siyaset yapmak ya da *devlet*'in işine karışmak, sadece egemenlerin işi ve alanıdır. Oysa Çartist hareketle işçiler, kendilerine özgü örgütsel-siyasal araçlarla, kitlesel olarak siyasal yaşama girmektedir. Artık onun nesnesi değil, *özne*si olma yolundadırlar.

19. yüzyılın ikinci yarısındaki sınıf hareketlerinin örgütsel ifadesi, Çartistler'inkinden daha yüksek düzeyleri ifade eder. İşçiler artık "sendika" adı verilen kitle örgütlenmelerine ve "parti" denilen siyasal iktidar araçlarına sahiptir. Belli başlı Avrupa ülkelerinde daha 20. yüzyıla girmeden kurulan ve pek çoğunda hızla kitleselleşen işçi partileri, bu gelişmenin kanıtlarını verir. (Almanya (1863), İsviçre (1870), Danimarka (1871), Portekiz (1875), İspanya (1879), Belçika (1885), Norveç (1887), Macaristan (1889), İsveç (1889), Bulgaristan

(1891), İtalya (1893), Romanya (1893), Hollanda (1894), Rusya (1898), Finlandiya (1899), İngiltere (1900)).[3]

Bu gelişmelerin ardından işçi partileri önemli ideolojik evrimler yaşar. 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile, "sosyal demokrasi" olarak bilinen uluslararası işçi hareketinde büyük bir bölünme gerçekleşir. Bu süreç, birkaç yıl sonra 1917 Rus devriminin verdiği ivme ile daha da keskinleşir ve komünist-sosyalist ayrımı, uluslararası işçi hareketinin neredeyse bir yüzyılına damgasını vuracak en önemli bölünme anlamını kazanır. Ne var ki bu temel bölünmeye ve başka alt-bölünmelere rağmen kıta Avrupası ülkelerinde siyasal yaşama, çalışma ilişkilerine ya da ekonomik-sosyal politika uygulamalarına ilişkin bir dizi gösterge, siyasal işçi hareketinin buralarda varlığını idame ettirdiğini gösterir.

Eklemek gerekir ki, bir ülkede siyasal bir işçi hareketinin var olması, ekonomik, sosyal ya da endüstriyel ilişkiler dünyası ile sınırlı değildir. Bütün bunlara ayrıca, bu toplumların kolektif hafızasında yer alan, işçi kültürüne ya da sosyal mücadelelere ilişkin elemanlar da eklenmelidir. Bu kültürün elemanları, işçi mücadelesi şarkılarının toplumun en geniş kesimlerinin folklorik kültürlerinin bir parçası olmasından, sosyal tarihte aşağıdan insanların rolünün ders kitaplarındaki yerlerine ya da üniversitelerdeki araştırma bölümlerine kadar pek çok yerde kendisini hissettirir.

Bu sosyal gerçekliğin mevcut olduğu ve belli bir kalıcılığa ulaştığı ülkeler, esas olarak kıta Avrupası ülkeleridir. Avustralya ve Yeni Zelanda gibi, İngiliz siyasal yaşamının etkisi altındaki gelişmiş ülkelerdeki işçi hareketleri, Hindistan örneği ve 1965 öncesi Endonezya ile 1973 öncesi Şili, bu konuda Avrupa dışındaki sayılı örneklerdendir. Bunların dışında, henüz tam

3- Geoff Eley, *Forging Democracy – History of the Left in Europe, 1850-2000*, Oxford University Press, 2002, s. 70.

bir kalıcılığa ulaşmamış da olsa benzer bir sürecin, 1970'lerin sonlarından beri Brezilya'da da yaşanmakta olduğu hatırlanmalı. Sonuç olarak Rusya'yı bir Avrupa ülkesi olarak kabul edersek ve Avrupa dışında iktidara gelmiş komünist partilerin hemen tamamının esas olarak ulusal kurtuluş hareketlerinin temsilcisi olduğu düşünülürse, siyasal işçi hareketinin ağırlıklı olarak Avrupa merkezli bir olgu olduğu düşünülebilir.

Mevcut Sol ve Sosyal Hareket Yokluğunun Kökenleri

Bugünkü Türkiye solunu siyasal bir işçi hareketinin ifadesi olarak, gerçek bir siyasal hareket olarak görmüyorum; ama öte yanda bu kavramın, Türkiye solunun yakın tarihinin anlaşılmasında anahtar bir kavram olduğunu iddia ediyorum. Hemen fark edilebilecek bu çelişkiye bir açıklık getirmek isterim. Türkiye'de sol sadece 1960'lı yıllarda, gerçek bir siyasal işçi hareketi oluşturma potansiyelini taşımıştır. Diğer bir ifadeyle modern Türkiye'nin tarihinde ilk kez 1960'lı yıllarda –sonunda kesintiye uğrayacak da olsa– bir siyasal işçi hareketinin oluşum süreci yaşanır. Onu izleyen 1974-1980 döneminde ise Türkiye, siyasal bir işçi hareketinin oluşması açısından değil ama, sosyal hareketin gelenek kazanması açısından büyük zenginlikleri ifade etmektedir.

Peki, nasıl oldu da oralardan, 2000'li yılların soluna varıldı? Nasıl oldu da bu ülkede sosyalist düşünce tarafından yönlendirilen sosyal hareket geleneği ortadan kalktı? Ya da ne oldu da bu ülkede –etnik temelli sınırlamalar içindeki Kürt ulusal hareketi bir yana bırakılırsa– toplumsal içerikli bir muhalefet geleneği adeta yok oldu. 1960'lı yıllarda entelektüel, 1970'li yıllarda da kitlesel bir dinamizm yaşamış olan sol, ne oldu da

bu duruma düştü? Bu mukadder bir sonuç mudur? Yoksa bütün bu sorular, eğer –Bergson'un ünlü formülasyonuyla– *"geçmişe dönük bir determinizmin illüzyonu"*na düşmek istemiyorsak, cevap bekleyen meşru sorular mıdır?

Birkaç yıl kadar önce Türkiye'de yeni bir iş yasası kabul edildi. AKP'nin iktidara gelişiyle yasanın kabulü arasında çok kısa bir süre vardır. Bu demektir ki, yasa üzerinde uzun zamandan beri çalışılmıştır ve muhtemelen bu nedenle, yasa üzerinde parlamentoda fazla bir tartışma yapılmamıştır. Bu parlamenter tartışma azlığı bile, geçmiş ve mevcut iktidarların konuya ne kadar ciddiyetle eğildiğinin bir kanıtıdır. Ne var ki iktidarın bu kadar ilgili olduğu bir yasa karşısında, solun ve yasanın öznesi olan çalışanların tutumu son derece pasiftir. Oysa söz konusu olan, bu ülkenin –1999 yılı istatistiklerine göre– sayıları 11 milyon 500 bini geçen ücretlisini bu kerte yakından ilgilendiren bir yasa. O kadar ki, yasanın kabul edildiği gün bir gazete (*Radikal*) haklı olarak, *"bugün hayatımız değişiyor"* diye manşet atmıştır. Böylesine dev bir ücretli kitlesinin yaşadığı Türkiye'de, yasanın çıkışından önce de sonra da, dişe dokunur herhangi bir tepki ve hareketlilik yoktur. Sanki Türkiye, 2000'lerin değil de, 1950'lerin Türkiye'sidir ve yine sanki bu ülkede 1960'lı ve 70'li yıllar yaşanmamıştır.

Bu gerçeklik, Türkiye'de bir zamanlar artık gelenekselleşmiş gibi görülen *sosyal hareket* olgusunun neredeyse ortadan kalktığını gösteriyor. Bir başka ifadeyle, bu ülkenin kâğıt üzerindeki yurttaşlarını gerçek *yurttaş* ya da gerçek *siyasal insan* haline getirecek kolektif eylemler artık gündemde değildir. Bu ülkede siyasi parti faaliyeti sadece, doğrudan maddi çıkarı içeren (*clientéliste*) niyet ve saiklerle yapılmaktadır; sendikaları bölüşüm kavgasının gerçek aktörü yapan sendikal kültür ve eylemlilik geçmişte kalmıştır; yüksek öğrenim gençliği, toplumun belki de en siyaset-dışı kesimidir; grevler, gösteriler,

mitingler ya da "sivil itaatsizlik" eylemleri, milyonları değil, sadece yüzleri, nadiren binleri kucaklayabilmektedir. (Yukarıda da hatırlatıldığı üzere, Kürt ulusal hareketini ifade eden sosyal ve siyasal hareketi –bir sol hareketi ifade etmemesi ve etnik sınırlılığı nedeniyle– konumuz dışında tutuyorum.)

Diğer taraftan Türkiye'de sosyal hareket neredeyse yok, ama "sol" hâlâ var. Hem de bütün çeşitliliğiyle. "1 Mayıs" gösterilerindeki yürüyüş kortejlerinden, kitapçılarda ya da bazen caddelerde satılan dergilerinden, arada nadiren de olsa sesleri duyulan kimi sözcülerinden biliyoruz bunu. Ancak bu sol, neredeyse çeyrek yüzyıldır ülkenin siyasal gündemini etkileme konumunda değil. Bu açıdan solun durumu, sosyal hareketin durumundan da vahimdir. Çünkü son yirmi beş yılda Türkiye, sosyal hareketin birkaç canlanma denemesine şahit oldu; oysa sol, 1980'den bugüne kadar neredeyse kesintisiz bir şekilde siyasetin dışındadır.

Türkiye'de sosyal hareketin ve solun bugünkü durumu ve bunun nedenleri, akademik çevrelerden çok, solun tartışma konusudur. Kuşkusuz solun bile bu konuyu yeterince tartıştığı söylenemez. Ne var ki, tüm eksikliklerine rağmen sol hareketlerin bu konuya en azından kimi analizlerinin detaylarında ya da kendi özel tarihleri üzerine yazılanlarda değindiği söylenebilir. Solun "tarihsel maddeci" geleneği içinde yapılmaya çalışılan bu değerlendirmelerde esas olarak şu konular merkezi yer tutmakta: Sosyal hareketin ve solun evriminde etkisi olmuş büyük tarihsel dönüşümler; ülke ve dünya ölçüsünde yaşanan siyasal-ideolojik evrim; ve nihayet son çeyrek yüzyılda yaşanmış sosyo-ekonomik-sosyal dönüşümler. Bu çerçevede Türkiye'de solun ve sosyal hareketin yaşamakta olduğu krizin, tıkanıklığın ya da açmazların nedenleri incelenirken, ağırlıklı olarak aşağıdaki faktörler öne çıkar:

Bir şiddet eylemi ve yeni bir siyasal yapının kurucusu ola-

rak 12 Eylül 1980 darbesinin solda ve sosyal hareket geleneğinde yaptığı tahribat;

1980 sonrası neo-liberal ekonomi politikalarının işçi hareketi ve sendikal hareket üzerindeki yıpratıcı/yıkıcı etkisi;

Solun son çeyrek yüzyılda (özellikle de 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılışı ile) dünya ölçüsünde –siyasal, ideolojik ve örgütsel planda– yaşadığı gerilemeler;

Bir tarihsel hareket olarak Türkiye solunun, 12 Eylül 1980 darbesine gelirken taşıdığı siyasal, örgütsel ve entelektüel olumsuzluklar ya da başka bir deyişle, bizzat solun 1960-80 arasındaki tarihi.

Benim sol hareketin bu yirmi yıllık evrimi üzerine bu çalışmam, dördüncü faktörü analitik olarak ortaya koymayı ve bunun işleyişini açıklamayı hedeflemekte. Bir başka ifadeyle solun 1960-1980 arasında yaşadığı örgütsel, siyasal ve ideolojik evrim, ne anlamda onun bugünkü yapısal olumsuzluk ve açmazlarının kaynağını oluşturur? Veya solun hangi kriz ya da krizleri, onun yenilenmesini olanaksız kılan tıkanmaları ifade etmektedir? İlerideki sayfalarda cevap getirilmeye çalışılacak sorular bunlar.

Ancak ondan önce, soruna daha bütünlüklü bir cevap getirebilme amacıyla, bu girişte diğer üç faktör konusunda genel bir değerlendirme yapmayı gerekli görüyorum.

Darbe Çok Şeyi (veya Her Şeyi) Açıklar mı?

12 Eylül 1980, gerçekleştirdiği yıkım açısından küçümsenmeyecek bir askeri darbedir. Darbeci generaller, en şiddetli baskı aygıtlarını solu ve işçi hareketini ezmek üzere harekete geçirmişlerdir. Darbenin ardından gelen açık askeri diktatörlük dönemi yaklaşık 3 yıl sürer. Ardından, tamamen generallerin

denetiminde çok partili düzene geçiş süreci yaşanır. Sonuçta 1980'den bugünlere kadar gelen Türkiye, sola ve sendikal harekete soluk aldırtmamayı, sosyal hareketin tüm kaynaklarını kurutmayı hedefleyen yeni bir anayasa, yeni bir siyasal düzen ve yeni bir siyasal kültür demektir.

Bu deneyi daha iyi anlamaya yardımcı olmak üzere, 12 Eylül'ün, sonuçları itibarıyla ona benzeyen, yakın tarihin diğer iki önemli askeri darbesiyle –Endonezya ve Şili darbeleriyle– karşılaştırmalı bir değerlendirilmesi anlamlı olabilir. Gerçekten bu üç darbe de hedefleri, gerçekleştirdikleri yıkımlar, "inşa" ettikleri siyasal düzen, yarattıkları siyasal kültür, "sivil yönetim"e geçişleri ve nihayet uluslararası stratejik çatışmadaki konumları itibarıyla ilginç benzerlikler gösterir.

12 Eylül 1980 darbesi gibi 30 Eylül 1965'te Endonezya'da ve 11 Eylül 1973'te Şili'de gerçekleştirilen darbelerin de esas hedefi, "sol tehdit"tir. Türkiye'de 12 Eylül, "sağ-sol kavgasını önlemek" gerekçesi altında hareket etmişse de esas amacı, solu ve sosyal hareketi ezmektir. 1965'in Endonezya'sında hedef, ülkenin en büyük siyasal örgütlenmesi konumunda olan Endonezya Komünist Partisi, 1973'ün Şili'sinde ise iktidarı ele geçirmiş bulunan "Halk Cephesi", daha doğrusu onun temel bileşenleri olan Şili Komünist ve Sosyalist partileridir. Bu üç darbede de süreç içinde "sivil yönetim"e nasıl ve ne zaman geçileceğine ya da bu ülkelerin geleceğinde ne kadar "demokrasi" olacağına, darbeci generaller karar vermiştir. En nihayet bu üç darbeyi de, sadece iç sosyal-siyasal çatışmaların bir sonucu olarak değil, "Batı dünyası" ile "Sosyalist Kamp" arasındaki çatışma bağlamında düşünmek gerekir. Bu darbeler, ABD'nin bu bölgelerdeki stratejik operasyonları olarak da ele alınabilir.

İlginç bir şekilde son 40 yılın dünyasında solun ve işçi hareketinin belki de en şiddetli yenilgi ve gerilemeler yaşadığı ülkelerin başında, yine bu üç ülke gelir. Bu üç ülkede de sol

ve sosyal hareket, askeri darbelerin ardından bir daha eski konumlarına ulaşamazlar. O kadar ki, bu sonuca bakıldığında, bu ülkelerde solun ve sosyal hareketin kaderini sadece darbe olgusu ile açıklamak mümkün gözükebilir.

Askeri darbenin gerçekleştiği 1965 yılında Endonezya Komünist Partisinin yaklaşık 3 milyon üyesi vardır.[4] Parti bu gücüyle, Sovyetler Birliği ve Çin Komünist Partilerinin ardından dünyanın üçüncü büyük komünist partisidir. Endonezya Komünist Partisi, 1965 darbesini izleyen birkaç yıl içinde tamamen ortadan kaldırılır. Endonezya örneği, dev bir siyasal partinin, inanılmaz derecede kısa bir sürede siyaset sahnesinden çıkışını gösteren nadir örneklerden biridir. (Bu özelliğiyle Endonezya yenilgisi, başta Alman Komünist Partisi olmak üzere Alman solunun 1933 sonrasındaki yokoluşunu akla getirir.) Endonezya'da darbenin ardından ordu ve Müslüman milislerin işbirliğiyle gerçekleştirilen katliamlarda ölenlerin sayısı üzerine yapılan tahminler, 80 binden 1 milyona kadar değişir. Sık sık olduğu gibi bu konuda gözlemci ya da araştırmacılar arasında büyük anlaşmazlıklar vardır.[5] Ama bu tartışmalar bir yana, tek başına bu kadar büyük bir partinin, ülke siyasal yaşamından bir daha geri dönmemek üzere çıkması bile, yaşanan baskı ve yok etme kampanyasının şiddeti hakkında bir fikir verebilir. 1971 yılına gelindiğinde seçimler yapılır; ancak askeri darbenin önderi ve yeni düzenin sembolü olan General Suharto, otuz yılı aşkın bir süre devlet başkanı olarak kalacaktır. 2000'lere gelindiğinde ise artık Suharto görevde değildir; ama Endonezya'da komünist partisi hâlâ ya-

4- Leslie Palmier, *Communists in Indonesia*, Anchor Pres, New York, 1973, s. 235.

5- Endonezyalı komünistlerin kitle halinde yok edilmeleriyle ilgili olarak bkz. Leslie Palmier, *a.g.e.*, Arnold C. Brackman, *The Communist Collapse in Indonesia*, W. W. Norton, 1969.

saktır ve 1965 sonrasındaki katliamlar hâlâ tartışılması zor tabu konulardandır.

Şili de ise komünist ve sosyalist partiler, 1973'e kadar ülke siyasal yaşamının önde gelen aktörleridir. Bu iki partinin oluşturduğu cephe (*Halk Cephesi*), 1970 yılında iktidara gelir. İktidar ortağı Şili Komünist Partisi, yüzde yirmilik seçmen kitlesiyle dünyanın en güçlü komünist partilerinden biridir.[6] Şili işçi ve sendika hareketi ise, Latin Amerika kıtasının en güçlü sosyal örgütlenme ve hareketini ifade eder. Şili'de de darbe esas vuruşunu işçi hareketinin siyasal ifadesi olan bu iki büyük partiye ve sendika hareketine yöneltir. Darbenin muazzam terör dalgasını, neredeyse yirmi yıl sürecek olan şiddetli bir baskı dönemi izler ve sivil siyasal yaşama dönüş bu süreçte "yukarıdan" planlanır.

Darbe sonrası gelişmeler itibarıyla, Türkiye ile kıyaslandığında, Endonezya çok daha olumsuz bir deneydir; Şili ise deyim yerindeyse daha az olumsuz bir deney. Zira bugünün Endonezya'sı, sol ve işçi hareketi açısından benzer sosyo-ekonomik düzeydeki ülkeler arasında dünyanın en geri ülkelerinden birisidir. Endonezya'da bir siyasal hareket olarak sol, neredeyse tamamen siyaset sahnesinden çekilir. Sendika hareketi ise, ancak 1999'daki değişimin ardından bir yeniden doğuş süreci içine girebilecektir. Oysa Şili'de gerek sol gerekse sendika hareketi hâlâ yaşamaktadır. Ne var ki Şili solu bu süreçte çok büyük bir dönüşüm yaşamıştır: Sosyalist ve Komünist Partilerin oluşturduğu Halk Cephesi geleneği tarihe karışmıştır. Artık Sosyalist Parti seçimlere, Hıristiyan Demokratlar ve iki merkez partisi ile birlikte oluşturduğu ortak cephe ile (*concertation*) girmektedir. İki sol partinin seçmen kitlesinde de büyük bir daralma yaşanmıştır. Sosyalist partinin yüzde 10,

6- Manuel Riesco, "Chile, a Quarter of a Century on", *New Left Review*, Sayı: 238, Kasım-Aralık 1999.

komünist partinin ise (çevreci ve hümanistlerle birleşmiş olarak) yüzde 5 dolaylarında bir oy potansiyeli mevcuttur.[7]

Endonezya ve Şili deneylerinin fazla ayrıntılı olmayan bir incelenmesi bile, bir ülkede sol ve işçi hareketini yok etmek ya da büyük ölçüde geriletmek konusunda askeri darbenin belirleyici bir faktör olabileceğini gösterir. Ama otomatik olarak bu tespit, Türkiye'de sol ve sosyal hareket geleneğinin yok edilmesinin 12 Eylül 1980 darbesiyle açıklanabileceği düşüncesine vardırmamalı. Her şeyden önce, bu askeri darbelerin uyguladıkları şiddetin dereceleri arasında dikkate değer bir eşitsizlik olduğu unutulmamalı. Endonezya'da altı ayda gerçekleştirilen ve yüz binlerle ifade edilen yoketme kampanyaları, yine 10 milyon nüfuslu Şili'de birkaç ayın bilançosu olarak binlerce ölü ve "kayıp", bu iki darbeyi de, modern tarihin en kanlı iç savaşlarına yakın bir konuma koyar ki, benzer bir durumu 12 Eylül ve sonrası için söylemek abartı olabilir.

Kuşkusuz 12 Eylül darbesinin sola ve sosyal harekete yönelik saldırılarının kalıcı iz bırakamayacak kadar hafif olduğunu iddia etmiyorum. Tersine 12 Eylül'ün hemen ardından başlayan ve sol militan ve sempatizanları, sendika önderlerini ve öncü işçi kadrolarını hedef alan gözaltı ve tutuklamalar, yoğun işten çıkartmalar, çalışma yaşamını ve sendikaların faaliyetlerini düzenleyen yasalarda yapılan değişiklikler, elbette ki solun ve sosyal hareketin geleceği üzerinde büyük olumsuz etki yapmıştır. Ne var ki 12 Eylül darbesinin, sola ve sol harekete ait bir deney ve hafıza birikimini yok ettiğini söylemek olanaksızdır. Bu darbe ile sol geleneğin yeni kuşak ve kadrolara aktarılma olanaklarının tamamen ortadan kaldırıldığı da söylenemez. Endonezya ve bir ölçüde de Şili'de yaşananların tersine Türkiye'de sol kadroları, öncü işçi ve sendikacı kuşağı-

7- *The Guardian* (12 Aralık 2005), *Le Monde* (13 Ocak 2006).

nı hedef alan fiziki bir yoketme kampanyası yaşanmamıştır.

Bütün bunlar dikkate alındığında 12 Eylül 1980 darbesini, Türkiye'de solun ve sosyal hareketin mevcut olumsuzluklarının temel kaynağı olarak görmek, diğer bir ifadeyle 12 Eylül darbesi ile bu alanda çok şeyin açıklanabileceğini düşünmek bana anlamlı gözükmüyor.

Solun Dünya Ölçüsünde Yaşadığı Gerilemeler

Siyasal ve ideolojik açıdan günümüz dünyası, 30-40 yıl öncesinin dünyasından çok farklı. 1960'lı ve 70'li yıllarda pek çok ülkede, insanın insan tarafından sömürülmesine son vermeyi, bu amaçla toplumun köklü bir dönüşümünü hedeflemiş sol partiler vardır. Bunlar, ülkelerinin siyasal gündemini etkileyen ve geniş bir üye ve seçmen kitlesine sahip partilerdir. Yine tüm çelişkili karakterine (bir başka ifadeyle bürokratik diktatörlükleri temsil etmelerine) rağmen, o yıllarda dünyanın üçte birinde komünist partiler iktidardadır ve bu bürokratik kolektivizm deneylerinin dünya ölçüsünde büyük çekiciliği vardır. Mevcut ideolojik iklim o derece soldan etkilenmektedir ki, kimi büyük reformist sol partiler bile radikal bir perspektifi, en azından programlarında korumaktadır.[8]

Oysa günümüzde insanın insan tarafından sömürülmesine karşı çıkmak, kolektif bir eylemi temsil eden bir partinin siyasal hedefinden çok, tek tek kişilerin felsefi dünya görüşlerinin bir unsuru gibi algılanmakta. Sol partilerin ezici bir çoğunlu-

8- Örneğin Fransız Komünist Partisi, programındaki Komünist Enternasyonal üyeliğinden kalma ünlü "proletarya diktatörlüğü" formülünü 1970'lerin sonuna kadar muhafaza edecektir. İngiliz İşçi Partisi ise, "üretim, dağıtım ve değişim araçlarının ortak mülkiyeti"ni savunan ünlü 4. Maddeye, 1990'lı yıllara kadar programında yer verir.

ğu için toplumun köklü bir dönüşümü, pratik siyasetin yol göstericisi değil, programlarda korunan bir ilke beyanı niteliğini taşır.

İdeolojik planda yaşanan bu büyük dönüşümün, sembolik olarak Thatcher ve Reagan'ın iktidara gelişleriyle (1979-1980) başladığı ve bu sürecin, 1989-1991 arasında "Sosyalist Dünya"nın çöküşüyle yeni bir ivme kazandığı söylenebilir. Günümüz Türkiye'sinde solun ve işçi hareketinin yaşadığı mevzi kayıpları ve gerilemeler üzerine düşünen bir gözlemci, doğal olarak bu olumsuz gelişmelerle bir tür neden-sonuç ilişkisi kurmaktan kendisini alamaz. Ne var ki bu konuda bir önemli "ayrıntı"yı dikkate almakta yarar var. Bu ayrıntı, dünya ölçüsünde sol ve sosyal hareket olgusunun iki farklı düzeyde ele alınmasıyla ortaya çıkar.

Birinci düzey, sosyalizm ya da komünizmin bir gelecek toplum projesi olarak algılanması; ikinci düzey ise, solun siyasal müdahale gücü ve çalışanların kazanımlarını koruma potansiyeli olarak tanımlanabilir. Günümüz sol ve işçi hareketinin bu iki düzeyde irdelenmesi çelişkili sonuçlar ortaya koyar. Gerçekten de bugünün dünyasında sosyalizmin (ya da komünizmin), bir gelecek toplum projesi ve dünyayı değiştirme anlayışı olarak çekiciliğinden çok şey yitirdiği söylenebilir. Günümüzde dünyanın radikal bir değişimi konusunda iyimserlik duyguları taşıyan ve bu uğurda aktif mücadele veren geniş çalışan kitlelerin varlığından söz etmek, gerçekçilik duygusunu zorlamak anlamına gelebilir. Elbette bugünün dünyasında sosyalizm/komünizm idealine bağlı kaldığını düşünen on milyonlarca (ya da belki yüz milyonlarca) insan var olabilir. Ama bu insanlar, bu özlem ve düşüncelerini kolektif bir hareket olarak dile getirmedikçe, bir siyasal proje olarak sosyalizm, marjinal bir düşünce olarak kalmak durumundadır.

Öte yanda bir gelecek toplum projesi olarak sosyalizmin

çekiciliğini yitirme derecesi hangi boyutlarda olursa olsun, günümüzde pek çok ülkede solun ve bir bütün olarak çalışanlar cephesinin sermayenin saldırılarına karşı direnişi küçümsenemeyecek düzeylerdedir. O anlamda gelecek toplum projesinin itibar kaybetmesiyle, sol ve sosyal hareketin gerilemesi, Türkiye'de birlikte yaşanmıştır. Oysa dünyanın pek çok başka ülkesinde bu eşzamanlılık görülmez. Türkiye için siyasal açıdan gerilik ve gericilik dönemi olarak tanımlanabilecek yıllarda dünyanın pek çok başka yerinde sol, kitleleri seferber etme gücünü korumuş ve geliştirmiştir. Örneğin 1970'lerin ortalarında neredeyse tamamı askeri rejimlerin kontrolü altında bulunan Latin Amerika, 1970'lerin sonlarından itibaren askeri diktatörlüklerin geriletilmesi konusunda çarpıcı örnekler sunmaya başlar. Bu gelişmenin belki de en önemli olgusu, Brezilya'da dev bir işçi partisinin doğuşudur. 2000'li yıllara gelindiğinde sol, yeniden pek çok Latin Amerika ülkesinde siyasette başat rol oynayan bir akım haline gelmiştir. Yakın zamanlara kadar askeri diktatörlükler altında bulunan kıta, bugünün dünyasında sosyal hareket geleneğinin en canlı olduğu bölgelerden biri olarak öne çıkar. Brezilya, Arjantin, Venezüella ya da Bolivya, bu alandaki canlılığa ilişkin örnekler olarak sunulabilir. Özetle günümüz Latin Amerika'sı, sosyalizmin bir gelecek toplum projesi olarak çekiciliğini yitirmesiyle, sol ve sosyal hareketin gücü ve potansiyeli arasında doğrudan bir bağlantı kurulamayacağının pek çok kanıtını sunmakta.

Üstelik bu konuda tek kanıt kaynağı Latin Amerika da değil. Sosyalizmin bir gelecek toplum projesi olarak itibar kaybına rağmen, solun ve sosyal hareket geleneğinin yaşadığı bir diğer bölge de Avrupa kıtası. Son 25 yılın Avrupa'sında gericilik ideolojik planda önemli mevziler kazanmış, sol partiler belli bir erozyon yaşamış ve sendikalaşma oranlarında önemli azalmalar gerçekleşmiştir. Bu açıdan kıtanın en olumsuz dö-

nemi olan 1980'li yıllarda Polonya işçi hareketi, İngiltere'de madenciler grevi ve bir dizi Batı ve Güney Avrupa ülkesinde güçlenen barış hareketi, bu kıtada sosyal hareket geleneğinin kolay kolay ölmeyeceğini göstermiştir. Fransa'da büyük işçi grevlerinin yaşandığı 1995 yılı ise, sosyal hareketler için bir dönüm noktası olarak alınabilir. O günlerde *Le Monde* tarafından *"küreselleşmeye karşı ilk ayaklanma"* diye sunulan bu grevlerin ardından pek çok Avrupa ülkesinde, neo-liberal politikalara karşı güçlü direnişler gerçekleşir. Özellikle Fransa, İtalya, İspanya ve Portekiz sosyal hareketler açısından küçümsenemeyecek bir dinamizmi temsil eder. Kısacası Latin Amerika'nın yanı sıra günümüz Avrupa kıtası da, solun yaşadığı gerilemelerin sınırlarını gösteren bir diğer örnek olarak öne çıkar. Tabloyu tamamlamak üzere bu örneklere, Afrika ve Asya'dan iki büyük ülkeyi, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Hindistan'ı eklemek gerekebilir. Bu iki ülkede de gerek komünist partiler gerekse işçi hareketi, siyasal yaşamın önemli aktörü olmaya devam etmektedirler. Görüldüğü gibi Latin Amerika, Avrupa ve dünyanın başka ülkelerinde gözlenen bütün bu gelişmeler, sol ve sosyal hareketin yaşadığı gerilemelerle, dünya ölçüsündeki ideolojik iklim değişikliği arasında bir neden-sonuç ilişkisi kurmanın olanaksız olduğunu göstermektedir.

Neo-Liberal Ekonomi Politikaları

1980'ler ve 1990'lar, dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de, neo-liberal ekonomi politikaları yıllarıdır. Özelleştirmeler, "emek piyasasının esnekleştirilmesi", taşeronlaşma, enformel sektörün gelişmesi, eğitim ve sağlık türü kamu hizmetlerinde kısıtlamalar, siyasal ve sosyal gündemin başında yer alır. Bu alanda atılan adımlar her şeyden önce sen-

dika hareketini, genel olarak işçi hareketini olumsuz yönde etkilemiştir. Aynı gelişmenin solun evriminde de olumsuz bir işlev gördüğü pekâlâ düşünülebilir.

Konuyla ilgili veriler, bu uygulamalarla, işçi ve sendikal hareketin evrimi arasındaki ilişkiyi ortaya koyar. Bu ilişki her şeyden önce, sendikaların zayıflamasında kendisini gösterir. Türkiye'de toplu iş sözleşmeleri kapsamındaki işçi sayısı 1980'lerin başlarında 1,5 milyonun üzerinde iken, 2001 yılında 1 milyonun altına düşmüştür. Aynı gerileme, sendikalaşma oranlarında da yaşanır. 1988'de yüzde 22,2 olan sendikalaşma oranı, 2001 yılında yüzde 10,1'e iner.[9] Kuşkusuz sendikalaşma oranında düşüşler aynı dönemde dünyanın neredeyse hemen her yerinde rastlanan bir olgudur. Bu sürede Türkiye'de toplam ücretli sayısının yaklaşık yüzde 60 oranında artmış olduğu düşünüldüğünde, sendikalaşma oranındaki düşüşün vahim boyutları daha iyi görülebilir.[10]

Ancak aynı dönemde Türkiye'de işçi ve sendika hareketi eşitsiz gelişmeler de yaşar. Örneğin geniş katılımı dikkate alındığında 1989'un "Bahar Eylemleri", işçi hareketinde 1960 sonrasında şekillenen mücadele geleneğinin hâlâ tam olarak ortadan kalkmadığını kanıtlar. "Bahar Eylemleri"nin ardından gelen iki yıl, bu eylemlerin bir saman alevi olmadığını gösterir. 1990-1991 yıllarında gerek özel gerekse kamu sektöründeki grevler son yirmi beş yılın tepe noktasını ifade eder.[11] Bu

9- Bu sayılarla ilgili olarak bkz.: Aziz Çelik, "Türkiye'de Sendika Üyeliği ve Sendikalaşma İstatistikleri (2824 -2822 sayılı yasalar dönemi)", www.kristalis.org.tr, Ocak 2003.

10- Yüksel Akkaya, "Düzen ve Kalkınma Kıskacında İşçi Sınıfı ve Sendikacılık", Neşecan Balkan, Sungur Savran, *Neoliberalizmin Tahribatı* içinde, Metis Yayınları, İstanbul, 2002, s. 156.

11- 1990 yılında 58 bini kamu sektöründe olmak üzere, toplam 166 bin grevci işçi; 1991'de ise, 62 bini kamuda toplam 164 bin grevci işçi bulunmaktadır. Bkz. Yüksel Akkaya, "1990'lı yıllarda Türkiye'de grevler", *SBF Dergisi*, Cilt: 54, Sayı: 2, Nisan-Haziran 1999, s. 4.

grevler, büyük boyutlu grev dışı işçi eylemleriyle desteklenir. Bir anlamda 1989'dan itibaren üç yılın, Türkiye'de işçi hareketinin *yeniden doğum* sancısı yaşadığı yıllar olduğu bile söylenebilir. Ne var ki beklenen doğum gerçekleşmeyecektir. Bu hareketli üç yılın ardından gelen tek canlanma, 1995'te kamu sektöründeki grev dalgası olur.[12] Bu tarihten sonra ise işçi sınıfı cephesinde neredeyse yaprak kımıldamayacaktır.

Üzerine ayrıntılı çalışmalar yapılmamış da olsa bu gelişmede, kimi gözlemcilerin işaret ettiği gibi 1990'larda ortaya çıkan "yeni işçi kuşağı"nın etkisi olabilir. Bu gözlemcilere göre söz konusu olan, geçmiş sosyal hareketlerin sadece somut deneylerinden değil, kolektif hafızasından da uzak, kıdemli işçi kadrolarına göre çok daha eğitimsiz bir işçi kuşağının varlığıdır. Sendikal mücadele konusunda geçmiştekilerden çok daha elverişsiz koşullarda bulunan bu kuşağın, sosyal hareketi yeniden canlandırma potansiyelinin yeterince güçlü olmayacağı düşünülebilir.[13]

Ancak sosyo-ekonomik gelişme düzeyi açısından Türkiye'ye benzeyen bir dizi başka ülkede yaşanan gelişmeler, neoliberal ekonomi politikaları ya da üretim sektörlerinde gerçekleşen dönüşümlerin, işçi hareketi ve sendikal hareket üzerindeki etkilerinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Örneğin kimi gözlemcilere göre 1950-1980 yılları arasında Latin Amerika'da yüzde 30,7'den yüzde 28,7'ye gerilemiş olan tarım-dışı enformel sektör istihdamı, 1990'ların sonlarına doğru yüzde 50-60 gibi dev oranlara ulaşmıştır.[14] Yine bu kıtada 1990-1993 arasında yaratılan 10,1 milyon yeni işin yüzde 83'ünün enfor-

12- *a.y.*

13- Bu konuda bkz. DİSK-AR, *Sanayi İşçisinin Kimliği Araştırması*, İstanbul, 1992.

14- F. Ülkü Selçuk, *Örgütsüzlerin Örgütlenmesi – Enformal Sektörde İşçi Örgütleri*, Atölye Yayınları, 2002, s. 33.

mel sektörde gerçekleştirildiği belirtilmektedir.[15] Bu veriler, 1980 sonrasında Latin Amerika'da üretim sektörlerinde ve işçi sınıfının sosyal varlığında dev dönüşümler yaşandığını anlatır. Oysa buna rağmen aynı kıtada sendikal harekette ya da genel olarak toplumsal muhalefette Türkiye'dekine benzer dramatik gerilemeler yaşanmamıştır. Tersine Brezilya'da askeri diktatörlük koşullarında kitlesel bir işçi partisinin doğuşu, pek çok Latin Amerika ülkesinde askeri diktatörlüklerin tabandan gelen muhalefetle geriletilmeleri, ekonomik kriz sırasında Arjantin'in sahne olduğu sosyal hareketlilik, son birkaç yılın seçimlerinde sol partilerin kıtanın neredeyse her yerinde kazandıkları önemli başarılar, Latin Amerika'da sosyal hareketliliğin yüksek düzeyini net bir şekilde ortaya koyar.[16] Bu kıtanın son yirmi beş-otuz yıllık sosyal tarihi, neo-liberal uygulamalarla sosyal hareketteki gerilemeler arasında doğrudan bir ilişki kurmanın kestirme bir yargı anlamına gelebileceğine ilişkin önemli deneyleri içerir.

Solu ve Sosyal Hareketi Geçmişi Sayesinde Anlamaya Çalışmak

Aşağıdaki çalışmanın temel önermesi şu: Solun ve sosyal hareketin bugünkü yokluğunun nedenleri, askeri darbenin yıkımı, sosyalizmin dünya ölçüsünde itibar kaybı ya da neo-liberal ekonomi politikalarından çok, solun kendi iç krizi ve tıkanmalarında aranmalıdır.

Türkiye'de 1961 ile 1967/68 yılları arasında bir siyasal işçi hareketinin oluşum süreci yaşanmıştır. Daha dakik konuşmak

15- *a.g.e.*, s. 52-53.

16- Bu konuda bkz.; Masis Kürkçügil (der.), *Latin Amerika'nın Kaynayan Damarları*, Ithaki Yayınları, İstanbul, 2004.

gerekirse ben bu sürecin, 1961 yılında Türkiye İşçi Partisi'nin kuruluşu ile, bu partinin 1967 yılı yazında Malatya'da toplanan Üçüncü Büyük Kongresi arasında yaşandığı kanısındayım. Bir tarihsel dönem olarak ifade edilecek olursa bu süreç, 27 Mayıs 1960 darbesiyle 1968 yükselişi arasına yerleştirilebilir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'de solun 1960-1980 arasındaki evrimi şu aşamalara ayrılabilir:

1960-1967/68: Siyasal işçi hareketinin oluşum süreci;

1968-71: Kitle hareketinin yükselişi ile birlikte bir siyasal hareket olarak solun dekompozisyonu;

1974-1980: Aşırı bölünmüş ve örgütsel zaaflarla malul bir sol, yükselen sosyal hareket ve 12 Eylül 1980 yıkımına kaçınılmaz gidiş.

Bu aşamalandırmaya göre 1960'lı yıllar, solun bütünü üzerine konuşulabilecek yegâne dönem olarak kendisini gösterir. Yine 27 Mayıs 1960 sonrasında adeta bir yeniden doğuş yaşayan Türkiye solunun kaderi ilk yedi-sekiz yılda belli olacaktır. Bu yıllar, bir siyasal işçi hareketinin oluşması ve yerleşmesi açısından seçenekleri, buna ilişkin çatalağızları olan bir dönemi ifade eder. Bu dönemde sol, önünde bulunan seçeneklerin en olumsuzlarını yaşamış ve bir süre sonra bir siyasal güç olarak yeniden birleşmesinin olanaksız olduğu açığa çıkmıştır. Sonuç olarak sol açısından 1967/1968 yıllarına kadar olup bitenler, onun bugünlere varan evrimini belirlemiştir.

Tam da bu nedenle, bundan on dört yıl önce Türkiye Solu üzerine yaptığım çalışma, 1960 ile 1971 arasındaki dönemi kapsamaktaydı. Burada, solun 1960'lı yıllardaki ideolojik-siyasal evriminin, bu ülkede siyasal işçi hareketinin oluşma potansiyelinin yok edilmesi anlamına geldiğini göstermeye çalışmaktaydım. Bu şekliyle 1960-1971 arasındaki dönemi temel alan bu çalışmanın, solun bugünlere kadar gelen evrimine de ışık tutacağını düşünmekteydim.

Ancak savunduğum tez açısından çok anlamlı bulduğum bu tarihsel sınırlama, o zamanlar farkında olmadığım önemli bir pedagojik eksikliği içinde barındırmaktaydı. Çok sonraları solun tarihine ilgi duyanların çok büyük bir çoğunluğunun kafasında şöylesine bir önkabul olduğunu fark ettim: Buna göre yirminci yüzyıl Türkiye'sinde solun, 1968-1971 ve 1974-1980 gibi iki parlak dönemi vardır. Bunlardan birincisi ("1968'ler"), solun kimi efsanevi isimleriyle hatırlarda kalmıştır; ikinci dönemse ("1978'ler"), kahramanlardan çok, dev sosyal hareket olgularıyla (büyük kitlesel örgütlenmeler, grevler, direnişler ya da gösterilerle) anılarda yer etmiştir. Oysa benim çalışmamda 1961-1967/68 dönemini merkeze alışım, kaçınılmaz biçimde okuyucunun imgelemindeki solu yok sayıyor, dolayısıyla ona çok fazla şey söylemiyordu. Üstelik bu durum, solun bu iki "parlak" dönemi üzerine bilgilerin aşırı yetersizliği koşullarında daha da karmaşıklaşıyordu.

Bu karmaşayı, birkaç yıl önce Özgür Üniversite'de bu konuda verdiğim bir dizi seminerde çok daha iyi gözlemiştim. O seminerlerde beni dinleyen bir dizi gencin, solun 1967-68'e kadar geçen süreciyle –kahramanlar ve olgular olarak– pek ilgilenmediğini fark ettim. Onların aklında yer eden ve meraklarını kışkırtan kahramanlar ve olgular, benim dikkatlerini çekmeye çalıştıklarımdan çok farklıydı. Ben onların dikkatlerini Mehmet Ali Aybar, Behice Boran gibi TİP liderlerine ya da MDD'ciliğin kurucusu olan Mihri Belli'ye veya özgün teori ve pratiği ile Hikmet Kıvılcımlı'ya ve bir bütün olarak 1960'ların Türkiye İşçi Partisi'ne çekmek isterken, onlar Deniz Gezmiş, Mahir Çayan ya da İbrahim Kaypakkaya'nın maceralarını ya da 1974 sonrasındaki dev kitle hareketlerinin hikâyesini dinlemek istiyorlardı. Benim içinse "1968 kuşağı", TİP ve MDD önderlerinin çıkmaza soktuğu solun dekompozisyonunu anlamak açısından önemliydi; bunun ötesinde fazla bir tarihsel

önemleri yoktu. 1974 sonrasının dev kitle hareketlerine gelince, bunları da, siyasal bir işçi hareketini oluşturacak bir süreçten çok, sonunda tıkanmaya mahkûm bir yükseliş olarak görmekteydim.

Oysa seminerlerime katılanlar tersine solun tarihini, "1968 kuşağı"nın efsanevi isimlerini daha iyi tanıyabilmek ya da 1974 sonrası görkemli sosyal hareketi daha iyi anlayabilmek için öğrenmek istiyorlardı. Bu durumda ise, "1968 kuşağı" ve onun efsanevi kahramanları kadar, 1974 sonrasının görkemli sosyal hareketinin de nasıl bir çıkmazı ifade ettiğini, "1960-1971 Solu" başlığı altında incelemek belli ki olanaksız bir işti. İşte biraz da bu deneylerin etkisiyle, temel tezimde hiçbir değişiklik olmadığı halde, bu çalışmada konuyu *1960-71*'in değil, *1960-1980'in Türkiye Solu* olarak ele almayı uygun gördüm. Böylelikle, 1960'lı yılların belirleyiciliğini, 1968'den 1980'e kadar uzanan dönemle karşılaştırmalı olarak sunabilecektim.

Son olarak solun bugününü onun tarihi ile açıklama çabamın merkezinde şöylesine bir aksiyomun yer aldığını belirtmek isterim: Günümüzün marjinalleşmiş, siyaset-dışı ve haddinden fazla parçalı solu kaçınılmaz değildir. Bugünün Türkiye'si pekâlâ, bir (belki de iki) büyük kitle partisinin solun siyasal hareketini temsil ettiği, diğer bir ifadeyle işçi sınıfının siyasal hareketinin var olduğu, çalışanların kendi örgütlenmeleriyle ülke siyasetine katkıda bulunduğu bir ülke olabilirdi. Bana göre Türkiye'nin ekonomik, endüstriyel, politik ve kültürel gelişme düzeyi kadar, sol ve sosyal hareket geleneği de, bu türden bir muhtemel gelişmenin nesnel temellerinin var olduğunu göstermektedir.

Peki, solun 1960'lardan bugünlere gelişi eğer kaçınılmaz bir evrimi ifade etmiyorsa, o zaman hangi öznel süreç ve müdahaleler onu bugünlere vardırmıştır? Solun kaderi niye 1968'e gelindiğinde belli olmuştur? Neden 1968 yükselişi ya da 1974

sonrasının muazzam sol kitleselleşmesi, bu konuda yeni bir dinamiğin oluşması anlamına gelmemiştir? Bütün bu süreç boyunca sol önderlerin tarihsel sorumlulukları konusunda neler söylenebilir?

Bunlar, bu çalışmada cevaplarını vermeye çalışacağım temel sorular.

Çalışmanın Sınırları Üzerine Birkaç Söz

Türkiye Solu (1960-1980) başlığını taşımasına rağmen bu çalışma kaçınılmaz olarak bir dizi önemli sınırlamayı içermekte. Her şeyden önce bu çalışma solun bütününü değil, onun "radikal sol" diye tanımlanabilecek kesimini konu almakta. Bunu "sosyalist", "devrimci" ya da "komünist sol" olarak nitelemek de mümkün. Kuşkusuz aynı yılların Türkiye'sinde bu kategoriye girmeyecek, ama gerek siyasal pratik gerekse siyaset bilimi açısından *sol* olarak kabul edilebilecek eğilim ve örgütler de mevcuttu. Örneğin 1969-1971 arasında Doğan Avcıoğlu'nun yayınladığı *Devrim* dergisi ya da 1974 sonrasında Sosyal Demokratlaşma sürecine girmiş CHP, pekâlâ bir sol olgu olarak ele alınabilir. Ne var ki, *Devrim* dergisi de 1974 sonrasında Sosyalist Enternasyonal'in üyesi olmuş CHP de bu çalışma içinde yer almıyorlar; çünkü bunları, Türkiye'de bir siyasal işçi hareketinin oluşumu sürecinin yapıcı aktörleri olarak görmüyorum. Her iki olgu da, Türkiye'de solun bütünlüklü bir siyasal hareket oluşturma sürecinin sona ermesinden sonra ortaya çıkmıştır. Ayrıca 1974 sonrasının CHP'sinde, klasik sosyal demokrasinin en temel ideolojik ve sosyal karakteristiklerini gözlemek mümkün değildir. Batı sosyal demokrasisinin tersine, Marksist düşünce, işçi hareketi ve sendikalar, CHP'nin evriminde merkezi bir yer tutmaz. Bu durumda radikal (dev-

rimci) Türkiye solunun incelenmesine CHP'yi eklemek, çalışmanın çerçevesini büyük ölçüde bozacak ve ortaya konmak istenen tezi karmaşıklaştıracaktı. O nedenle CHP'nin çalışma dışı bırakılması, konuyu daha net bir şekilde ortaya koyma kaygısının bir sonucu olarak görülmeli.

Çalışma kapsamı ile ilgili bir diğer sınırlama da, Kürt solu ile ilgili. Bu çalışma, Türkiye'de 1960'ların sonlarından itibaren bağımsız bir olgu olarak ortaya çıkmış bulunan Kürt solunu kapsamı dışında bırakıyor. Özellikle 1974 sonrasında Kürt solunun sosyal hareketler içindeki yeri dikkate alındığında, bu oldukça önemli bir eksiklik olarak görülebilir. Ne var ki, öznel ve nesnel nedenlerle bu sınırlamada da bir kaçınılmazlık olduğunu düşünüyorum. Öznel neden anlamında, bir araştırmacı ve yorumcu olarak ancak bu sınırlar içinde, 1960-1980 arasındaki solun incelenmesinin üstesinden gelebileceğimi hissettim. Bu derece geniş ve az işlenmiş bir konuda bu tarz bir sınırlama çabası anlaşılabilir bir şey olmalı. Öte yanda nesnel nedenler dolayısıyla, bu eksikliğin, çalışmamın temel tezini zayıflatacak bir niteliği olmadığını düşünüyorum. Türkiye'de Kürt solu, 1960'ların sonlarında doğmaktadır. Oysa aynı tarihlerde ülkede bir siyasal işçi hareketinin oluşma süreci geri dönüşü olmayan bir şekilde kesintiye uğramıştır. Ayrıca 1974 sonrasında ortaya çıkan Kürt sol örgütlerinin önemli bir kısmı, geçmişin sol örgüt ve akımlarıyla doğrudan ideolojik, siyasal ve örgütsel bağlantı taşımadıkları gibi, Kürt solunun 1980 sonrası evrimi de bambaşka bir doğrultuda yaşanacaktır. Bütün bunlar, hem Kürt solunun bağımsız bir çalışma nesnesi olarak düşünülmesi gerektiğini ortaya koymakta, hem de bu konudaki sınırlamamın kaçınılmaz ve gerekli olduğunu göstermektedir.

* * *

Bu Giriş'te son olarak çalışmanın dili ve terminolojisiyle ilgili sorunlara bir açıklama getirmesi amacıyla, aynı konuda 1992 yılında yayınlanan çalışmamın girişindeki şu değerlendirmeyi aktarmak istiyorum:

"Bu çalışmaya başladığımda, ne Berlin duvarı yıkılmış, ne Doğu Avrupa'da bürokrasinin diktatörlükleri çökmüş, ne de Moskova'da 1991 Ağustos'unun "darbe-devrim" farsı sahneye konmuştu. Son derece kısa bir süre içinde yaşanan bu tarihsel olaylar, diğer şeyler yanında, "sol" denilen gerçekliğin tüm kendini tanımlama elemanlarını da şiddetle sarstı. O nedenle bu çalışmada geçen kimi problematik, konu, argüman hatta kavram ve terimler, bugün artık demode, anlamsız, anakronik gelebilir.

"Ama yapacak bir şey yok. Çünkü onların bir kısmının 'moda'sının tekrar gelmesi için, güncelleşmeleri için bir şeylerin geçmesi, yaşanması gerekmekte. Ayrıca bazıları ebediyen anakronik kalacaklar."

"Bu noktada şu hatırlatma yararlı olabilir. Bu çalışma bir anı denemesi olmadığı için, benim Berlin duvarı ya da Sovyet sistemi karşısındaki siyasal konumumun hiçbir önemi yok. Yaşanan dev altüstlükler şu ya da bu kişiyi, çevreyi, grubu ya da partiyi değil, bir bütün olarak solu, belki de on yılları alacak bir metamorfoz sürecine sokmuş bulunmakta. Dolayısıyla bu koşullarda, çapına uygun düşmeyen yeniden icatlara kalkışma durumunda değilim. Ayrıca belirtmem gerek ki, yakın zamanlara kadar bizim kuşağın sahip olduğu, *gençliğin epistemolojik rolü* yeteneğimiz de bir yıpranma süreci içinde. Diğer bir ifadeyle, bizim kuşaktan pek çok kimse gibi benim de, eski standartların hemen dışına çıkabilme yeteneğim, özellikle bu türden durgunluk şartlarında artık eskisi gibi güçlü olmayabilir."

"Bu koşullarda, 1990'ların başlarında Türk solunun 1960'lı yıllarına ait bir çalışma, aslında ya çok geç kalmış olacaktır ya

da henüz sunulmak için erkendir. Benimkisinin, galiba daha çok geç kalmış niteliği ağır basmakta. Bunu, özellikle yazarken de çok hissettim. Bir zamanlar polemik niyetiyle aldığım nice not, geliştirdiğim pek çok argüman, tasarlayıp kenara not ettiğim nice değinme, tüm bu dev altüstlüğün gürültüsü içinde bana anlamsız gözüktü. Bu nedenle, çalışmanın "iki arada bir derede" kalmış bir hali mevcut. Eğer akademik amaçlı bir çalışmayı hedefleseydim, belki ortaya daha değerli bir şeyler çıkacaktı. Ne var ki böylesine bir değişim için yeterince düşünme zamanım olamadı. Ayrıca her zamanki gibi, politik amaç yine üstün gelmekteydi. Sonuçta talihsiz bir döneme de rastlamış olsa, onu bu şekliyle sunmak bana gene de yararlı gözüktü."[17]

Bunları yazdıktan yaklaşık on iki yıl sonra solun tarihi konusuna tekrar dönerken, yukarıda tanımladığım türden bir rahatsızlığa artık sahip olmadığımı fark ettim. Aradan geçen sürede, tabiri caizse *Duvar-Sonrası Dünya*'ya tam anlamıyla geçmiştik. Ne var ki, sosyalizmin o olumsuz örneklerinin ortadan kalkması, ne yazık ki ideal sosyalizmin yeniden yeşermesi anlamına gelmedi. Bu konuda hâlâ büyük belirsizlikler var. Sosyalizmin idealliği ve ütopisi kadar, bir zamanlar başarısız bir deney oluşu da, yeni kuşaklar tarafından yeterince net algılanmıyor; ya da algılamak bir yana, bütün bunlar, genç kuşakların geniş kesimlerini ilgilendiren konular değil artık.

Bu kitabın okuyucuları arasında, Berlin Duvarı yıkıldığında henüz ilkokula bile başlamamış olanların bulunabileceği ve o gençlerin *Duvar Sosyalizmi* konusunda neredeyse her şeyi sadece televizyondan ve niteliksiz basından öğrendikleri dikkate alındığında, çalışmanın dili ve terminolojisinin hâlâ önemli bir problem kaynağı olabileceği düşünülebilir. O nedenle

17- Aydınoğlu, *a.g.e.*, s. 23-24.

bu yeni versiyonda, 1992 tarihli çalışmada yaptığımın tersine –çok önemli gördüğüm "siyasal işçi hareketi" gibi birkaç kavram dışında– *sol-içi* problematiklerin aşırı özgün kavramları ile konuşmaktan kaçınmaya gayret ettim. Bunların yerine ağırlıklı olarak, klasik beşeri bilimler kavramlarıyla okumaya ve düşünmeye alışmış bir okuyucuya hitap etmeye çalıştım.

Bölüm I

Yükseliş (1960-1968)

I

"Sol" Denildiğinde...

1960'lı yıllara varıldığında dünya ölçüsünde "sol" denildiğinde akla iki temel ideolojik, siyasal ve örgütsel kümelenme gelmelidir: "Komünistler" ve "Sosyal-Demokratlar". Siyasi partilerden sendikalara, oradan entelektüel ve kültürel birikimine kadar tüm sol miras, ağırlıklı olarak bu iki kümelenme içinde yer alır. O yılların komünist hareketinin belki de en önemli karakteristiği, dünya ölçüsündeki birliğidir. O günlerin deyimiyle ortada, dünyanın birçok ülkesinde örgütlenmiş, bazıları iktidarda bulunan komünist partiler ya da işçi partilerinin oluşturduğu bir "uluslararası komünist hareket" vardır. Bu dev uluslararası hareketin öncüsü ve yönlendiricisi, dönemin en eski ve en büyük "sosyalist ülke"si olan Sovyetler Birliği'nin komünist partisidir. Bu "öncü" gücün ardında ise, Çin'den Doğu Almanya'ya kadar bir dizi "sosyalist ülke" ya da "Halk Cumhuriyeti"nin iktidar partileri ve dünyanın kapitalizm altında yaşayan ülkelerindeki komünist partiler ve işçi partileri gelir.

Sosyal-demokrat kümelenmede ise esas gücü, Batı Avrupa'daki işçi partileri, sosyal demokrat ya da sosyalist partiler oluşturur. Bu partiler, Sosyalist (ya da İkinci) Enternasyonal'in üyesidir. Ne var ki Sosyalist Enternasyonal'in, komünist harekette olan türden bir "öncü"sü yoktur. Yine Sosyalist Enternasyonal, uluslararası komünist hareketin ifade ettiği disiplin ve hiyerarşiden de oldukça uzaktır.

Komünist-sosyalist (ya da komünist-sosyal demokrat) ayrımının kökleri yüzyılın başına dayanır. Ayrım, Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile ortaya çıkmıştır. 1914 yılında, dünyanın dört bir yanında "işçi", "sosyalist" ya da "sosyal demokrat" adlı partiler vardır ve bunların neredeyse tamamı, Sosyalist Enternasyonal adlı bir dünya örgütünün üyesidir. Bu uluslararası örgütlenmenin son birkaç kongresi, savaşın önlenmesi, savaşa karşı işçi sınıfının uluslararası dayanışmasının sağlanması konularında net kararlar almıştır. Ne var ki Sosyalist Enternasyonal'e bağlı partilerin ezici çoğunluğu, Ağustos 1914'te "vatan savunması"na aktif olarak katıldıklarını ilan ederek bu dev savaşta kendi burjuvazilerinin yanında yer alır. Bu durum İkinci Enternasyonal'in fiilen ölümü demektir.

1917 Ekim'inde gerçekleşen Rus Devrimi, işçi ve sosyalist partilerin 1914'ten beri yaşamakta olduğu bölünmeyi daha da derinleştirir. Savaşın yol açtığı milliyetçilik-enternasyonalizm ayrımının yanına, bu kez devrim-reform ayrımı da eklenmiştir. Komünist Enternasyonal'in 1920'de toplanan ikinci Kongresi, işçi ve sosyalist partilerin Komünist Enternasyonal'e katılmaları konusunda "21 koşul" saptar. Reformist iktidar stratejilerinin terk edilmesi, komünist partilerin "demokratik merkeziyetçilik" esasına göre örgütlenmesi, parlamento gruplarının parti yönetimine tabi kılınması, devrim-reform ilişkisinin devrimci bir tarzda yorumlanması, "sosyal yurtseverlik"e karşı mücadele, yasal ve yasadışı çalışmanın birleştirilmesi ya

da sömürgelerdeki ulusal kurtuluş hareketlerinin desteklenmesi gibi ilkeleri içeren bu koşullar, yaşanan bölünmenin derinliğini olduğu kadar kalıcılığını da göstermektedir.[1] Artık bir yanda, sosyalizme devrimler yoluyla varmayı hedefleyen komünist partiler, diğer yanda ise, sosyalizmi tedrici reformlarla gerçekleştireceklerini iddia eden, ama aslında denetlemeye çalıştıkları bir kapitalizm altında yaşamayı benimsemiş sosyal demokrat partiler vardır. Sosyal demokratlara gelince, onlar da bir süre sonra, 1914 Ağustos'unda fiilen ortadan kalkmış bulunan İkinci Enternasyonal'i canlandırırlar. Böylelikle bunu izleyen dönemde komünist ve sosyal-demokrat partiler, bir daha asla örgütsel ve ideolojik olarak yan yana gelemeyecek akımları ifade edeceklerdir.

Sosyal demokrasi, 1960'lı yıllara büyük tartışmalar ve altüstlükler yaşamadan gelir. İkinci Enternasyonal hâlâ yaşamaktadır. Özellikle bir dizi Avrupa ülkesinde (Almanya, İngiltere, Belçika, Hollanda, Avusturya ve İskandinav ülkelerinde) sosyal demokrasi, siyasal yaşamın en merkezi unsuru olmayı sürdürür.

Komünist cephenin evrimi ise daha karmaşıktır. Bu hareketteki Stalinizm-Troçkizm bölünmesi, 1920'lerin ortalarından 1930'lu yılların başlarına kadar geçen süreçte gerçekleşir. Rusya'da devrimci hükümetin politikaları ve dünya ölçüsündeki politik gelişmeler, uluslararası komünist hareketin gündemine yeni sorunlar getirmiştir. Sovyet devletinde bürokratikleşme, sömürge ve yarı sömürge ülkelerde devrim stratejisi, endüstrileşmiş ülkelerde sınıfsal mücadele taktikleri, tek ülkede sosyalizmin kuruluşunun olanaklı olup olmadığı gibi konular, yeni anlaşmazlıkların yolunu açmıştır. Önce Sovyetler Birliği komünist partisinde ortaya çıkan, ardından tüm Komünist Enter-

1- Bu koşullarla ilgili olarak bkz.: *Theses, Resolutions and Manifestos of the First Four Congress of the Third International*, Holland. Ink Links 1980.

nasyonal partilerine yansıyan bu tartışmalardan zaferle çıkan, Stalincilik olacaktır. Bu olguyu, Sovyetler Birliği'nde yükselen bürokrasininegemenliğiniperçinlemesi olarak nitelemek mümkündür. Uyguladığı baskı ve terör politikasıyla birlikte Sovyet bürokrasisinin, ülkedeki ve SBKP aracılığıyla uluslararası komünist hareket üzerindeki egemenliğini temel bir politikaya borçlu olduğu söylenebilir. Bu politika, üretim araçlarının kolektif mülkiyetini tavizsiz savunmak ve kapitalizmin yeniden yeşermesine şiddetle direnmek olarak tanımlanabilir. Sovyetler Birliği'nde bürokrasinin bu egemenliği, bir zümre egemenliğini temsil ediyor ve gerçek bir işçi sınıfı iktidarı tarafından tehdit ediliyorsa da, onun kolektif mülkiyet ve kolektivist ekonomiyi tavizsiz savunuşu dünyanın hemen hemen tüm komünist partilerince desteklenmesi için yeterli olmaktadır.[2]

Uluslararası komünist hareketin Troçki önderliğindeki sol kanadı ise, 1933 yılında Almanya'da faşizmin iktidara gelmesinin ardından Üçüncü Enternasyonal'in ölümünü ilan eder ve 1938 yılında Dördüncü Enternasyonal'i kurar. Ne var ki, bu yeni Enternasyonal, uluslararası işçi hareketinde daima marjinal bir unsur olarak varlığını sürdürecektir. Komünist Enternasyonal ise, 1920'lerin sonlarından itibaren tamamen Sovyetler Birliği Komünist Partisinin denetiminde bürokratik bir aygıt haline gelir; daha sonra da (1943'te) Stalinci önderlik tarafından feshedilir.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından "tek sosyalist ülke"den "sosyalist sistem"e geçilir. Bu sistemde ilk sarsıntı, 1948'de Yugoslavya'nın sosyalist sistemden ayrılmasıyla gerçekleşir. Ama esas büyük sarsıntı, 1956'da Kruşçev'in Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 20. Kongresi'ne sunduğu raporla yaşanacaktır. "Stalin'in suçları"nı açıklayan bu raporla Stalin açık bir şekilde mahkûm

2- Leon Troçki'nin *Sovyet Devletinin Sınıf Karakteri* adlı metni, bu konudaki en önemli analizlerden birisidir (Enternasyonal Yayınları, İstanbul, 1979).

edilmektedir. Ne var ki, mahkûm edilen Stalin'in Marksizm yorumu değildir. Kruşçev'in 20. Kongre Raporu ve onu izleyen Stalin eleştirileri esas olarak, Sovyetler Birliği'nde bürokrasinin diktatörlüğünü idame ettirmek üzere Stalin'in uyguladığı kanlı yönetim metodunu hedef almaktadır. Sovyetler Birliği'ni otuz yılı aşkın bir süre yönetmiş olan diktatörün ölümü ve Sovyet sisteminin kazandığı istikrar, 1956 yılında artık bu baskıcı yönetim geleneğinin yumuşatılmasına olanak vermektedir.

Stalincilikle tam bir kopuşma anlamına gelmese de 20. Kongre Raporu, dünyanın dört bir yanındaki komünist partilerde büyük sarsıntılar yaratır. Aynı yıl Doğu Avrupa'nın bir dizi "Halk Cumhuriyeti"nde (Doğu Almanya, Polonya ve Macaristan'da), komünist yönetimlere karşı halk ayaklanmaları gerçekleşir. Ne var ki, bütün bu gelişmeler, Stalinciliğin uluslararası komünist hareketteki egemenliğini zedelemeyecektir. Stalin ve yandaşlarının Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nde ve diğer komünist partilerde oluşturdukları bürokratik yapı ve ona yön veren teorik çerçeve, 1960 yılına gelindiğinde, ufak revizyonlarla hâlâ egemen konumdadır ve uluslararası komünist hareketin birliğinin çimentosunu oluşturur.

1960'ların başlarında, dünyanın dört bir yanındaki komünist ve radikal sol partilerin oluşturduğu bir uluslararası örgütlenme yoktur. Ne var ki, ister iktidarda olsunlar isterse muhalefette, bu partilerin ezici çoğunluğu, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin ideolojik ve politik öncülüğünü kabul etmektedir. Mevcut birliğin bürokratik karakteri dikkate alındığında bu öncülük, örgütsel anlamda da Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (ve aynı zamanda da Sovyet devletinin) etkisine, kimi durumlarda denetimine açık olmak anlamına gelir. O nedenle 1960'lı yıllarda –hangi ülkeden olurlarsa olsunlar– komünistlerin politik yönelişlerini değerlendirirken, bu tarihsel geleneğin rolü dikkate alınmalıdır.

Türkiye'de Sol

1960 yılının Türkiye'sindeki "sol"a gelince, ilk dikkate alınması gereken, Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) kadrolarıdır. Uzun bir tarihsel dönem boyunca bu ülkede solun en önemli örgütü olmuş olan TKP, bir zamanlar önderlerinin övünerek söylediği gibi, "Türkiye'nin en eski siyasi partisi"dir. Kuruluş kongresini 10 Eylül 1920'de Bakü'de yapan TKP'nin örgütsel yaşamı ve siyasal faaliyetleri sık sık kesintiye uğramıştır. 1984'te toplanacak olan 4. Kongresi'ne kadar parti tarihini, kongreleri ve bu kongrelerde seçilen önder kadroları aracılığıyla izlemek olanaklı değildir. Bunun yerine TKP tarihini, 1925'ten beri sık sık tekrarlanan "komünist tevkifatların"dan ya da Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin dış ilişkiler bürosuna bağlı muhtemel bir "Türkiye masası"nın dosyalarından izlemek çok daha gerçekçi bir yaklaşım olabilir. TKP kadrolarının tarihsel ve siyasal olarak meşru olan, ama yasalarca gayri meşru kabul edilen, neredeyse her yeniden örgütlenme girişimi, polis operasyonlarıyla sona erdirilmiştir. O nedenle TKP'ye yönelik bu polis operasyonları, partinin örgütsel faaliyeti hakkında çok şey anlatmaktadır. Diğer taraftan TKP, kuruluşundan itibaren Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin öncülük ettiği uluslararası komünist hareketin sadık bir üyesidir. Ancak daha da ötede bu partinin, Sovyetler Birliği'nin komşusu olan bir ülkenin komünist örgütlenmesi olarak SBKP ile daima imtiyazlı ilişkileri olmuştur. Kendi aralarındaki anlaşmazlıklar ne olursa olsun TKP kadrolarının ezici çoğunluğu, SBKP'yi bir "kardeş parti" olmanın ötesinde, tartışmasız bir ideolojik ve siyasal önder olarak kabul etmişlerdir. O yüzden SBKP ilgili bürolarının dokümanları –muhtemeldir Türkiye'deki polis operasyonlarından sonra– TKP tarihinin anlaşılmasını sağlayacak önemli birer kaynak olarak öne çıkmaktadır.

TKP tarihi, sürekli olarak yeniden inşa süreçleri, bölünme ve dağınıklıklarla doludur. Parti 1920'de kurulmuş, 1925'te yasadışına itilmiş ve 3. Kongresi'ni 1932'de yapmıştır. Partinin son kongresi ise, 1986'da toplanacaktır. Bu demektir ki TKP, belki de rekor sayılabilecek bir süre (54 yıl) kongresini toplayamamış, bu uzun sürede yönetim kadrolarını parti önderliğinin atamasıyla (*kooptasyon*) yenilemiştir. TKP tarihinin bu tuhaflığında yasadışılık koşulları kuşkusuz önemli rol oynamıştır. Ancak bundan bağımsız sayılabilecek iki etken daha vardır. Bu etkenlerin birincisi, partinin 1937'de ve 1951'de yaşadığı iki *fiili* dağılma; ikincisi ise, solun 1960'lı yıllarda TKP'den bağımsız olarak gelişmesidir.

TKP'nin bir örgüt olarak ilk dağılması, Komünist Enternasyonal'in 1936 yılında aldığı bir karar üzerine gerçekleşir. Bu kararın 1937'de hayata geçirilmesi, TKP'nin henüz yazılmamış tarihinin muhtemelen en ilginç sayfalarını oluşturacaktır. Avrupa'da faşist hareketin yükselmesi karşısında "Halk Cephesi" ya da "Geniş Cephe" taktiklerini gündeme getiren Komünist Enternasyonal –muhtemelen Sovyet hükümetinin dikte etmesiyle–, Türkiye gibi Sovyetler'e "dost" ülkelerdeki komünist faaliyetlerini belirsiz bir süre için durdurma kararı alır.[3] "Desan-

3- İlginç bir şekilde TKP'de önemli sorumluluklar almış komünistler bu karardan pek fazla söz etmezler. Ölümünden az önce parti tarihi üzerine pek çok şey yazan Kıvılcımlı bu konu üzerinde uzmanlarının bile anlayamayacağı bir şekilde konuşmaktadır. (Bkz.: Hikmet Kıvılcımlı, *Kim Suçlamış?-Brejnev'e Mektup*, Yol Yayınları, İstanbul, 1979.). "TKP yurtdışı bürosu" gelenekli Zeki Baştımar ise aynı konuya, Nisan 1962 tarihli TKP-MK Dış Büro Konferansı'nda değinir ve bu kararı, aslında Komintern önderi Dimitrov'un reddettiği ve tam olarak uygulanamamış olan bir proje olarak takdim eder. (*TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2002, s. 67). Mihri Belli ise 1990'ların başlarında kaleme aldığı "Türkiye Komünist Partisi" başlıklı makalede bu soruna kısaca değinir, ancak bu kararın siyasal ve örgütsel olarak TKP için ne anlama geldiğinden söz etmez; sadece İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle kararın uygulanamaz olduğunu vurgular. ("TKP" Üzerine', *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, Cilt 6, İstanbul, 1988, s. 1934).

tralizasyon Kararı" olarak bilinen ve partinin fiilen dağıtılarak CHP'nin desteklenmesi anlamına gelen bu ilginç kararın, o dönem TKP'sinin çok küçük bir örgütlenme olması nedeniyle rahatlıkla uygulamaya konulduğu söylenebilir.

TKP'nin ikinci dağılması ise, partinin 1980 öncesinde yaşadığı en büyük polis operasyonu olan 1951 tutuklamaları ile gerçekleşir. Bu tutuklamaların yol açtığı dağılmanın sonuçları çok daha uzun vadeli olacaktır. O derece ki, 1951 sonrasında on yıllar boyunca kimlerin TKP yöneticisi ya da üyesi olduğu, kimlerin olmadığı ya da kimlerin partiden ihraç edildiği gibi sorular, sadece polis sorgularının değil, bizzat komünistlerin kendi aralarındaki –genellikle sonuç alınamayan– tartışmaların da konusu olacaktır.

TKP'nin siyasetten dışlandığı, küçük bir yasadışı çevre olmaya mahkûm edildiği uzun tarihsel dönemdeki tek aykırılık, 1946 yılında yaşananlardır. Bu yılın birkaç ayında TKP kadroları, siyasal bir etkinlik fırsatını yakalamış gözükürler. Ne var ki, bunun bir "dönem" mi yoksa bir "an" mı olduğu yolundaki bir soru pek anlamsız olmamalı. Örneğin eski bir sosyalist, kuşağının siyaset yapma olanaklarından yoksunluğu üzerine konuşurken, bu şansa sahip olabildikleri süreyi bir-iki yılla sınırlamaktan çekinmez: *"1939 ile 27 Mayıs anayasası dönemi arasındaki nispi özgürlük günleri yan yana getirilirse, biz yaştakiler gibi öğrenimlerini İkinci Dünya Savaşı'na doğru tamamlayanların eline bu fırsatın bir-iki yıldan fazla geçmediği görülür."*[4]

İkinci Dünya Savaşı'nda "demokrasi cephesi"nin zaferi, Türkiye'nin siyasal yaşamını da etkilemiştir. Bu tarihte Türkiyeli egemenler, savaştan galip çıkmış Batılı devletlerle ilişkilerine yeni bir düzen verme durumundadırlar. Tek parti düzenine

4- Muvaffak Şeref, *Türkiye ve Sosyalizm*, İstanbul, 1968, s. 8.

son vermek, dünyanın yeni atmosferine uyum gayretini ifade eder. Alman ordusu 7 Mayıs 1945'te teslim olmuştur. 1 Kasım 1945 tarihinde, Millet Meclisi'nin açılış konuşmasında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, muhalefet partilerinin gerekliliğine işaret eder. Birkaç ay sonra, 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti kurulur. Haziran 1946'da, Çalışma Bakanlığı ve Sosyal Güvenlik Kanunu'nun çıkışıyla, yeni Dernekler Kanunu'nun kabulü arasında sadece iki gün vardır. Yeni yasa, sınıf esasına dayanan örgütlenme yasağını ortadan kaldırır, böylelikle sol partilerin ve sendikaların da yolu açılır.

1946'nın ikinci yarısında, sendikalarla birlikte bir dizi sol parti de kurulur: Türkiye Sosyalist Partisi, Türkiye Emekçi ve Köylü Sosyalist Partisi, İşçi Çiftçi Partisi, Türk Sosyal Demokrat Partisi, Sosyalist İşçi Partisi, Sosyal Adalet Partisi, Liberal Sosyalist Partisi.[5] Ancak bu yedi partiden sadece ikisi, mevcut sol kadro ve geleneklerin önemli bir kısmını yanlarına çeker. Bunlar, TKP'nin tarihsel önderlerinden Şefik Hüsnü'nün öncülük ettiği Türkiye Emekçi ve Köylü Sosyalist Partisi (TEKSP) ile Esat Adil Müstecablıoğlu önderliğinde kurulan Türkiye Sosyalist Partisi'dir (TSP). TEKSP, yaklaşık yirmi yıldır yasadışı olan TKP'nin legale çıkış çabasını ifade eder; TSP ise, esas olarak TKP geleneği dışındaki sosyalist kadroları bir araya getiren bir çatı konumundadır.

1946 yılı, Türkiye'de sol için olduğu gibi, sendika hareketi için de tarihsel bir dönüm noktası gibidir. 1908 devrimi sonrasından beri ilk defa olarak, geniş işçi kitleleri sendikalarda örgütlenmeye başlar.[6] Ne var ki, 21 Temmuz 1946'da yapılan

5- Bu partilerden TSP ile ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz.: Özgür Gökmen, "Çok-Partili Rejime Geçerken Sol: Türkiye Sosyalizminin Unutulmuş Partisi", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 78 (1998), s. 161-186.

6- Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Kemal Sülker, *Türkiye'de Grev Hakkı ve Grevler*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2004.

genel seçimlerle, Demokrat Parti parlamentoya ilk muhalefet partisi olarak girmiş ve böylelikle "yukarıdan" demokrasi girişimi amacına ulaşmıştır. Onu "aşağıdan" ve gerçek bir demokrasi haline getirecek gelişmeleri bekleyense terör ve şiddet olacaktır. Seçimlerden birkaç ay sonra, bir dizi yasal sosyalist parti ile birlikte işçi sendikaları da kapatılır ve yöneticileri tutuklanır.

Sol ve işçi hareketinin, 1920-1960 arasında yaşadığı bu en hareketli dönem sadece birkaç ay sürmüştür. Bunu izleyen yıllarsa, sol açısından birkaç cılız örgütsel deneyden fazlasını ifade etmez. Eylül 1950'de kurulan Demokrat İşçi Partisi, 1954 seçimlerinden sonra fiilen faaliyetine son verir. Ardından, 1954-1957 arasındaki Hikmet Kıvılcımlı'nın öncülüğünde kurulan Vatan Partisi deneyi gelir. Ancak bu girişim de bir tutuklama dalgası ile sona erer.

Görüldüğü gibi, solun merkezi örgütü olarak kabul edilebilecek olan TKP'nin yaklaşık kırk yıllık örgütsel ve politik bilançosu son derece cılızdır. Aslında bu uzun tarihsel dönem boyunca bu partinin kadroları, –çevresindeki sempatizanlar ya da "yol arkadaşları" da dahil olmak üzere– birkaç yüz kişilik bir topluluktan ibarettir. Hareketin merkezinde ise, sayıları muhtemelen birkaç düzineyle ifade edilebilecek bir çekirdek kadro bulunur. 1920'lerin başlarından 1950'lere kadar gerçekleşen "komünist tutuklamaları" listeleri, bu niceliksel zayıflığı çarpıcı bir şekilde ortaya koyar.

Aynı dönemde genel olarak solun özel olarak da TKP'nin entelektüel birikimine gelince, o konuda da olumlu konuşmak olanaklı değildir. Şiddetli yasaklar, çok az sayıda aydının partiye yönelmesine olanak vermiştir. Aynı yasaklar, Marksist eserlerin Türkçe'ye çevrilmesini de önlemiş ve parti kadrolarının teorik eğitimi, birkaç Marksist metinle sınırlı kalmıştır. Entelektüel yetersizlik konusunda bir diğer etken ise, ulusla-

rarası kaynaklıdır. Türkiye komünist hareketi, uluslararası komünist hareket içinde egemenliğini kuran Stalinci Marksizm yorumunu daha başından itibaren hiç tartışmasız benimsemiştir. Marksizmin eleştirel ruhunu yok eden bu yorum, Türk komünistleri için tartışmasız bir kılavuz işlevini görür. TKP'nin Şefik Hüsnü ve Reşat Fuat Baraner gibi tarihsel önderleri, biraz da bu nedenle entelektüel yönden zayıf ve hiçbir teorik orijinallikleri olmayan militanlardır. Daha sonra yetişen Zeki Baştımar ve Mihri Belli gibi yeni kuşak önderler de benzer durumdadır. Bu alanda sadece, Hikmet Kıvılcımlı'nın farklı bir konumda olduğu söylenebilir. İçerdiği sorunlar bir yana Kıvılcımlı'nın teorik çalışmaları, her şeyden önce ifade ettiği eleştirel ruh açısından dikkat çeker. Bunun da ötesinde, devasa bir ansiklopedik bilgiyi de içeren entelektüel birikimi ve zengin kavramlarıyla Kıvılcımlı, kelimenin gerçek anlamında teorik üretimde bulunan bir Marksist olarak, TKP kadroları içinde özel bir yere sahiptir. Ancak 1920'lerin sonlarından itibaren partinin merkezinden uzaklaştırılmış bir militan olması nedeniyle, Kıvılcımlı'nın teorik zenginliğinin TKP'ye fazla bir şey verdiği söylenemez.

Ne var ki, TKP'nin bu zayıf örgütsel ve entelektüel bilançosu bile, kendi dışındaki diğer sol kadrolarla kıyaslandığında nispeten olumludur. Türkiye'de TKP dışındaki sol kadrolar, hiçbir zaman bu partinin temsil ettiği sürekliliğe ve niceliğe ulaşamamışlardır. Bu uzun tarihsel dönem boyunca varlığını sürdürebilenler sadece –belki de "grup" olarak bile adlandırılması olanaksız– solcu arkadaş çevrelerinden ibarettir. Öte yanda TKP'nin kılavuz kabul ettiği Stalinci teorik-politik birikim, Marksizmin inkârı anlamına da gelse, o dönemde tüm dünya ölçüsünde mevcut sosyal hareketle bağlantılıdır. Diğer bir ifadeyle Stalinci hareketin uluslararası planda üretilen en sıradan yorumları bile, sosyal mücadele açısından bereketsiz

Türkiye toprağında anlamlı gözlemleri ifade edebilir. Geçmiş işçi hareketlerine ve 1920'li ve 30'lu yılların Avrupa ve Asya ülkelerindeki devrimci mücadelelerine ilişkin Stalinci yorumlar, Türk Marksistleri için yine de önemli ve işlevli bir bilgi birikimi anlamına gelmiştir.

TKP'nin özümlediği kadarıyla bu siyasal ve teorik birikimin sınanması, 1960 sonrasında yaşanacaktır. Kuşkusuz 1960 sonrasında solun ilk yükselişinin başını çekenler, TKP'nin çekirdek kadroları değildir. Onların sola müdahalesi, 1960'ların ikinci yarısında gerçekleşecek ve bu müdahale, aynı zamanda iki farklı siyasal ve teorik geleneğin çatışması ve yarışması anlamına da gelecektir. Sol kadroların 27 Mayıs ihtilaline tepkilerinde, bu farklı geleneklerin izleri kendisini hissettirir. Gelecek on yılda sol siyaset anlayışı, program, siyasal strateji-taktik ve örgütsel konularda ortaya çıkan eğilimlerin ilk ipuçları buralarda yakalanabilir.

II

27 Mayıs 1960 Darbesi ve Sol

Hükümet Darbesi mi Ordu Müdahalesi mi?

1960'ları konuşmaya 27 Mayıs darbesi ile başlamamak mümkün mü? Yakın tarihin bu dönüm noktası üzerine bir değerlendirme yapmadan, onun açılışını yaptığı dönemin solunu incelemeye kalkışmak herhalde olanaksız.

27 Mayıs askeri darbesi, bugüne kadar genellikle yorumcularının güncel politika kaygılarıyla yargılandı ve hâlâ da öyle yargılanıyor. Bu durum, darbeyi övenler kadar yerenler için de geçerli. Bu yaklaşımların temel karakteristiği, darbenin Türkiye'nin siyasal ve sosyal evrimindeki yerini araştırmaktan çok, bugünün Türkiye'sinde ordunun siyasetle ilişkisini yargılamaktır. Elbette 27 Mayıs bu açıdan da ele alınabilir. Çünkü Türkiye'de ordu, siyasal yaşamın adeta vazgeçilmez aktörlerinden birisidir. Hatta aktörlükten de öte, kendisinin, siyasal yaşamın koşullarını dikte etme hakkına sahip olduğunu varsaymaktadır. O nedenle bu kurumdan gelen ve önemli

bir tarihsel dönüm noktası olan 27 Mayıs 1960 darbesinin, Türkiye'de ordu-siyaset ilişkisi çerçevesinde değerlendirilmesinde anlaşılmaz bir yan yok. En nihayet pek çok tarihçinin hatırlattığı üzere "tüm tarih, karnaval kıyafeti giymiş çağdaş tarihtir". Ancak bu anlaşılabilirlik bir yana, eğer üzerinden kırk yıl geçtikten sonra 27 Mayıs darbesine, sadece Türkiye'de ordu-siyaset ilişkileri çerçevesinde bakılıyorsa, bu tarihsel olayın anlaşılma çabasında önemli zaaflar var demektir.

27 Mayıs 1960, sıradan bir askeri darbe değildir. Ardından gelen dönemi, sadece ordu-siyaset ilişkileri açısından değil, çok daha farklı boyutlarda etkilemiş bir tarihsel olaydır. Bu darbenin ayrıcalığı, ülkenin egemen siyaset tarzında bir kopuşmaya yol açmış olmasıdır. Türkiye'de geleneksel olarak siyaset-dışı bırakılmış bir çoğunluk, 27 Mayıs'ın ardından gelen yirmi yıl boyunca siyasete yönelmeye başlamıştır. Bu anlamda Türkiye'de solun ve sosyal hareketlerin sürekliliği ifade ettiği tek dönem olan 1960-1980 dönemi –elbette darbecilerin niyetlerinden tamamen bağımsız olarak– 27 Mayıs 1960'ın eseridir.

27 Mayıs 1960, siyasetin küçük bir azınlığın işi olduğu bir ülkede, bu alanda yaşanan bir tıkanıklığı gidermeyi hedefleyen, ama bunu yaparken, yapıcılarının hiç aklına gelmeyen gelişmeleri de kışkırtmış bir askeri darbedir. Türkiye'de 1960 öncesinin iki büyük altüstlüğü olan cumhuriyetin ilanı (1923) ve çok partililiğe geçiş (1946), siyasal yaşamın bu kronik yetersizliğini ortadan kaldıracak bir dinamiği yaratamadılar. Dört yılda bir oy verme olgusu dışında siyaset, daima küçük bir azınlığın tekelinde kaldı. İşte 1950'lerin sonlarında krize giren Türk siyasal yaşamı, aynı zamanda siyasetin sosyolojik temelindeki darlığın açmazını da ifade etmekteydi. Siyasetteki tıkanıklığa çözüm getirmek isteyen subaylar, farkına bile varmadan, siyasetin sosyolojik tabanını genişleten bir sürecin de yolunu açmışlardır.

27 Mayıs 1960 darbesi, ülke tarihinde hem geleneksel hem de yegâne olan bir olgudur. Gelenekseldir, çünkü Türkiye'nin modern tarihinde ordunun ve ordu kadrolarının siyasete doğrudan müdahaleleri, en sıradan gözlemcinin bile fark edebileceği bir gerçekliktir. Ne var ki, 27 Mayıs'ta, bu açıdan da yegâne olan bir özellik de vardır. Bu özelliği ortaya koyabilmek için, ordunun siyasete doğrudan müdahalelerini –biraz kavram zorlaması gibi de gözükse– "hükümet darbesi" ve "ordu müdahalesi" olarak iki kategoride ele almak yararlı olabilir. Bu ayrım çerçevesinde, Türkiye yakın tarihinde silahlı kuvvetlerin merkezinde yer aldığı dört büyük olayı, bu iki kavramla sınıflandırırsak, 27 Mayıs 1960 bir hükümet darbesi ya da askeri darbe iken, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980 ve 28 Şubat 1997, birer ordu müdahalesidir.

Bu ayrımı belirleyen ve biri diğerinin sonucu olarak ortaya çıkan iki temel eleman vardır: Birinci olarak ordu hiyerarşisi, ikinci olaraksa, siyasete müdahale eden kadroların program ve hedefleri. Bir silahlı örgüt olarak orduyu ordu yapan temel özelliklerden birisi, bu örgütte hiyerarşinin merkezi yeridir. "Adam öldürme sanatı"nı uygulayacak bir kurumu hiyerarşisiz düşünmek olanaksızdır. Oysa askeri darbeler, bu merkezi olguyu yok sayan ya da saymak zorunda kalan eylemlerdir.

Askeri darbenin bu özelliği, bir bakıma onun en güçlü ve en zayıf yanıdır. En güçlü yanıdır; çünkü hiyerarşinin yok sayılması, az sayıda asker ve silahla iktidarın ele geçirilmesine olanak sağlar. Ordular, düzenli savaşa ya da mevcut düzeni statik bir tarzda "koruma" işlevine göre yapılanmıştır. Oysa darbe eyleminde ordu, ordu olarak kullanılmaz. Darbecilerin tüm yapması gereken, bir dizi tutuklama yoluyla siyasal ve askeri kumanda merkezlerini tesirsiz kılmak, haberleşme ve yayın kuruluşlarının sinir merkezlerini çalışamaz hale getirmek, bunların bazılarını kamuoyuna seslenmek için denetim altına

almak ve kendilerini iktidar olarak ilan etmektir. Hükümet darbesi sanatı, bir ordunun ifade ettiği devasa asker ve silah gücünün çok küçük bir kısmının kullanılmasını öngörür. Bu ise, sayısız örneklerinin gösterdiği üzere, ihtilalci subay gruplarının nispeten kolaylıkla gerçekleştirebildiği bir şeydir.

Öte yanda darbelerin bu azınlık eylemi karakteristiği, onların en zayıf yanlarını da ortaya çıkarır. Ani bir vuruşla iktidarı ele geçirenler, hedefleri itibarıyla, sadece ordu içinde değil, toplum içinde de azınlığın azınlığıdırlar. Bir gizli örgüt olarak darbecilerin programları olabilir (ki genellikle yoktur) ya da böyle bir programa sahip olduklarını zannedebilirler. Ancak bu konuda durumları ne olursa olsun, darbeyi gerçekleştirip de bir hükümet organı olarak ortaya çıktıklarında, ellerinde (ya da kafalarında) olanın, on milyonlara sunulacak bir program olmadığı hemen fark edilir. İktidardadırlar, her şeye kadir gibi gözükürler, ama en net olmaları gereken bir konuda karmaşa içindedirler. Bu durumda girişimlerine toplumsal bir temel yaratmak, darbeciler için en can alıcı sorun olarak ortaya çıkar. Ellerinin altında hiçbir ciddi örgütlenme bulunmayan darbecilerin, bu işi belagat veya demagoji ile başarmaları olanaklı değildir. Yerlerinde (yani iktidarda) kalmak istiyorlarsa, iş yapmak zorundadırlar. Buna giriştiklerinde ise, genellikle hiç düşünmedikleri gelişmeleri kışkırtma durumunda kalırlar. Bir bakıma başarıya ulaşmış her askeri darbe, ülkenin siyasal-sosyal "Pandora Kutusu"nu açmak zorundadır. Bu ise bazı durumlarda, ülkenin siyasal-sosyal yaşamına, ideolojik atmosferine büyük bir dinamizm verecek bir potansiyeli ifade edebilir. 27 Mayıs 1960 ile Türkiye'nin yaşadığı tam da budur.

Bugün Türkiye tarihinde önemli bir dönemeç noktası olan 27 Mayıs 1960 darbesinin "hedeflerine ulaşıp ulaşmadığı" sorusu, aslında cevabı olmayan bir sorudur. Ya da şöyle de denilebilir: Bu konuda verilen tüm cevaplar, yetersiz, hatta yanlış

olmak zorundadır. Çünkü böylesi bir soruya verilecek cevap, darbenin hedeflerini somutlamak ve bu hedeflerle gerçekleştirilenler arasındaki ilişkileri ortaya koymak zorundadır. Oysa 27 Mayıs 1960 darbesinde, sorunun her iki yanı da belirsizdir. Darbenin hedefleri, neredeyse her komplocu subaya göre değişmektedir. Gerçekleştirilenlere gelince, bunlar bir dizi anayasal reformdan ya da siyasal kadro değişiminden çok, ülkenin siyasal kültürünün yenilenmesi ve farklı siyasal perspektife sahip siyasal kadroların ortaya çıkmasıdır ki, bunların darbecilerin hedefleri (veya niyetleriyle) pek bir ilişkisinin olmadığı açıktır.

Ordunun bir kurum olarak siyasete müdahalelerinde ise, darbelerin yol açtığı öngörülemez gelişmeleri azaltan ya da yok eden etkenler söz konusudur. Bunların başında, hiyerarşiye (ya da ordu yasallığına) saygı ve program netliği gelir. Dev bir kurum olan orduyu, bir bütün olarak ve hızla siyasetin ve iktidarın merkezine yönlendirmek, ordu yasallığı olmadan düşünülemez. Türkiye'de yaşanmış her ordu müdahalesinde, üstü örtülü ya da açık bir biçimde, Ordu İç Hizmet Talimatnamesi'nde yer alan silahlı kuvvetlerin "vatanı ve cumhuriyeti korumak ve kollamak görevi"nin hatırlatılması nedensiz değildir. Bu hatırlatma ve hiyerarşinin kutsallığına gösterilen saygı, bu yasallığın temel taşlarıdır. Bir başka deyişle anayasal bir hükümeti devirmeye girişenler, ülke yasalarını yok sayarken, ordunun yasalarını korumaya özen gösterirler. Ordu şefleri, toplum karşısında en yasadışı işlere girişirken bile, ordunun bütünü karşısında "yasal" konumdadırlar.

Bir askeri darbeden farklı olarak ordu müdahalesi, hedefler konusunda da net olmak durumundadır. Aralarında anlaşmış bir grup subayın, dünyanın en maceracı eylemine girişmeleri hiç de imkânsız değildir. Oysa yeterince net olmayan bir programla bir ordunun bütününü askeri müdahaleye yönlen-

dirmek hayal bile edilemez. Ordu şefleri, toplum içinde hangi güçlere dayanacakları, kimleri karşılarına alacakları ve kimleri tarafsızlaştıracakları konusunda kumar oynama şansına sahip değillerdir. Ayrıca işin "operasyon" kısmı –mevcut hükümetin devrilmesi ve yenisinin ilan edilmesi– gerçekleştirildikten sonra atılacak adımlar konusunda da yeterince net olmalıdırlar. Bu programatik açıklık, tıpkı hiyerarşiye saygı gibi, ordu müdahalelerinde daha sonraki gelişmeleri denetim altında tutmaya ve sürpriz gelişme ihtimallerini azaltmaya olanak verir.

Modern Türkiye'nin son seksen yılına yukarıdaki problematikler açısından bakıldığında, ordunun siyasetteki rolünü yürütmesinde hayati olanın darbeler değil, *ordu müdahaleleri* olduğu rahatlıkla görülebilir. Hiyerarşi dışı darbeler, siyasal yaşamın bir tür yol kazalarıdır. Bunların tümü 1960 ve 1971 arasında gerçekleşir ve sadece bir tanesi –27 Mayıs 1960– başarıya ulaşır. Diğerleri (22 Şubat 1962, 21 Mayıs 1963 ve 9 Mart 1971) ise, sonunda Türkiye'de hiyerarşi dışı darbe geleneğini ortadan kaldıracak bir sürekli başarısızlığı ifade ederler.

Düzeni Amaçlayıp Düzensizliği Kışkırtan Darbe

"Vatanı kurtarmak" için gizli örgüt kuran ve ihtilale girişen 27 Mayısçı subaylar aslında fazla hayalci değillerdir. Kuşkusuz 1960'ın Türkiye'sinde, bir darbe ile "vatanı kurtarma"nın olanağı yoktur; ne var ki, aynı yıllarda, tipik bir askeri darbeyi başarıya ulaştırabilmenin koşulları mevcuttur. Siyasal aktörlerin kıtlığı ve yeteneksizliği, beklenmedik yeni aktörlere (darbecilere) meşruluk verebilmektedir. Bu anlamda bir grup subayın darbeciliği, ülkenin kıt aktörlü siyasal kültürüyle uyum içindedir.

Diğer taraftan 27 Mayıs 1960 darbesi "kaçınılmaz" değildir. Demokrat Parti yöneticilerinin 1960'ların ilk aylarında biraz daha soğukkanlı davranmaları şartlarında, Türkiye pekâlâ aynı yıl bir genel seçime gidebilir ve 1950 sonrasının "çok partili demokrasisi"ni bu kez CHP önderliğinde bir süre daha sürdürebilirdi. Bu *contingent* karakteriyle 27 Mayıs 1960, sürpriz gelişmeleri de birlikte getirecektir. Darbeden yaklaşık bir buçuk yıl sonra Türkiye İşçi Partisi'nin başkanlığına getirilecek olan Mehmet Ali Aybar, Kasım 1960'ta orgeneral Cemal Gürsel'e yolladığı bir mektupta, darbe sonrası atmosferi şu sözlerle tasvir etmektedir: *"Yurtta ne zamandır hasreti çekilen ilerici, hatta sol bir hava esmeye başladı. O derece ki, yıllarca en sağ politikalar yürütmüş, sol düşünce ve hareketi amansızca ezmiş olan Halk Partisi bile, program ve tüzüğüne sosyalist bir çeşni vermeye kalkıştı. Daha bir yıl önce sosyalizan teklifler ileri sürdükleri için birkaç üyesini saf dışı eden Millet Partisi de aynı yolu tuttu."*[7]

Oysa Demokrat Parti hükümetini devirme eylemine girişirken Cemal Gürsel'in ve diğer ihtilalci subayların, Türkiye'de "sol bir hava estirme" ya da ülke gerçekliğinde yeri olmayan sosyal hareketlenmeleri kışkırtma gibi bir niyetleri yoktur. Tersine 27 Mayıs darbecilerinin tümü, siyasal bakış açılarını belirleyen soğuk savaşçı ideoloji nedeniyle tavizsiz anti-komünistlerdir. Ama daha sonra cumhurbaşkanı olacak önderleri, Türkiye'de yasal bir komünist partisinin gerekliliğini o tarihlerde içtenlikle savunabilmiştir. Cemal Gürsel'in bu tavrı, dönemin en liberal ve demokrat sivil politikacıları için bile düşünülemez bir şeydir. Yine 27 Mayıs ihtilalcilerinin tümü, yeni anayasaya "milliyetçilik" teriminin girmesini, "komünizme karşı" ideolojik bir kalkan olarak görmüşler, ama birkaç ay

7- Mehmet Ali Aybar, 'Cemal Gürsel'e Mektup', 19 Kasım 1960, *Bağımsızlık Sosyalizm Demokrasi*, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1968, s. 179.

sonra yapılacak anayasa referandumu için, *"topraksız köylüye toprak"*, *"işçiye grev"* diyen afişler hazırlatabilmişlerdir.[8]

27 Mayıs 1960 sonrasının Türkiye'sinde, siyasetin iki yeni öznesi vardır: Subaylar ve emekçiler. 1960'lı yıllar boyunca bu iki kategorinin (ve onların sözcüsü konumundaki aydınların) ülke siyasetinde önemli yerleri olacaktır. Bir bakıma aydınların 1960 sonrasında o döneme dek görülmemiş bir yoğunlukta siyasete yönelişlerinin, bu iki yeni siyasal öznenin ortaya çıkışı tarafından belirlendiği söylenebilir. Öte yanda bu iki yeni siyasal öznenin yönelişleri müthiş bir tarihsel aykırılığı da ifade eder. Siyasete yönelen subaylar, en azından bir on yıl için yeni saray darbelerini gündeme getirirken; emekçiler, modern siyasetin yolunu açar. 1960'lı yıllarda Türkiye, aynı anda hem Ortadoğu ülkelerinin *antika* siyasetinin, hem de Batı Avrupa tarzı modern siyasetin izlerini bir arada taşır. Bir yanda gittikçe artan sayıda subay, silah gücü ile siyasete yön vermenin hesaplarını yaparken, o döneme kadar siyaset dışına itilmiş bulunan sıradan insanlar sendikalar, partiler, mitingler, gösteriler ve muhalif yayın yoluyla siyaset alanına girer ve modern yurttaş olma yolunda önemli mesafe kaydeder. Türkiye aynı anda hem askeri cunta örgütlenmelerinin hem de sendika ve sol parti örgütlenmelerinin, grevlerin, gösterilerin ve sol basının ülkesi olur.

Soruna bu açıdan bakıldığında, bu birlikteliğin, sonradan sık sık hatırlatıldığı üzere, o dönem sol önderlerinin niyetleriyle bir ilgisi olmadığı açıktır. Bu olguyu, her iki yönelişin bir on yıl sonra iyice netleşen tarihsel kaderleri çok daha iyi kanıt-

8- Kurucu Meclis'teki anayasa tartışmaları için bkz.: Abdülhadi Toplu, *Anayasa'da Milliyetçilik Mücadelesi – 27 Mayıs ve Kurucu Meclisin Perde Arkası*, Töre-Devlet Yayınevi, Ankara, 1976, s. 299-332; 1961 Anayasa referandumuna 'evet' afişi ile ilgili olarak bkz: *Türkiye Sosyalist Kültür Ansiklopedisi*, s. 1998, aktaran: Nihat Sargın, *TİP'li Yıllar 1961-1971 Anılar-Belgeler*, Cilt 2, Felis Yayınevi, Ankara, 2001, s. 1087.

layacaktır. Ortaya çıkışları aynı tarihsel momente de rastlasa, bu iki eğilimin tarihsel kaderleri son derece farklıdır. Subay kadrolarının siyasete müdahale eğilimleri, 1962 ve 1963 darbe teşebbüslerinden sonra uzun bir duraklama dönemine girer; daha sonra 1960'ların sonuna doğru yeniden canlanır; ve nihayet 9 Mart 1971'le sona erer. Ne var ki, Türkiye'de askeri darbecilik tarih sahnesinden çekilirken, onu ortadan kaldıran ordu müdahaleciliği de kendi geleneğini –bugünlere kadar varacak bir tarzda– kurmaktadır. İkinci eğilim olan sol ve sosyal hareketlerse, 1960'lar boyunca istikrarlı bir şekilde yükselir; 12 Mart 1971 harekâtıyla geçici olarak önü kesilir, ama üç yıllık bir baskı döneminin ardından, 1974 sonrasında yeniden ve daha büyük bir ivme kazanır.

Siyasal sonuçları itibarıyla 27 Mayıs darbesi, 1961 anayasasıdır. Elbette bu, "aşağıdan" baskı ile yapılmış bir anayasa değildir. Muhtemelen "aşağıdakiler"in çıkarları açısından kusursuz bir anayasa da değildir. Yeni bir birikim tarzının siyasal çerçevesini çizmesi itibarıyla 1961 anayasası, modern burjuvazinin de onayını almıştır. Ne var ki, aynı anayasa, Türkiye'nin siyasal yaşamının modernleşmesinde önemli işlev görecek bir niteliktedir. 1960'ların atmosferinde bu anayasa, egemen güçlerin elinde basit bir araç olarak kalmamış, tersine, onu kaleme alanların niyet ve tahminlerinden bağımsız olarak, sadece dört yılda bir seçimlerde oy vermenin siyasetini değil, sendikayla, dernekle, aktif parti üyeliğiyle, sokak gösterisiyle, bildiriyle, yayınla siyaset yapmanın olanaklarını büyük ölçüde genişletmiştir. 1961 anayasası, modern Türkiye tarihinde ilk defa "pleblerin", aşağıdan insanların bizzat kullanmaya kalkıştığı bir anayasa olarak nitelenebilir.

Tam da bu nedenlerle 1961 anayasasının değiştirilmesi, yaklaşık yirmi yıl boyunca egemenler için stratejik bir siyasal hedef olmuştur. 1960'lı yıllar boyunca Süleyman Demirel ve

Adalet Partisi, Komünizmle Mücadele Dernekleri'nin militanları ya da Türkeş'in ülkücü çeteleri, sıkıyönetimci generaller ve muhtemelen tüm işadamları, hep birlikte bu anayasayı tüm kötülüklerin kaynağı olarak görmüşler ve ortadan kalkması için çaba harcamışlardır. 27 Mayıs'a ve 1961 anayasasına karşı bu uzun ve ısrarlı restorasyon çabasının kesin zafere ulaşması için, 1980'de büyük çaplı bir askeri müdahale gerekecektir.

27 Mayıs 1960'ın Tarihselliğini Hisseden Sosyalistler

Darbenin ertesinde ihtilalci subaylara seslenmeye çalışan üç solcu, Türkiye solunun yaklaşık 40 yıllık geleneğinin farklı kuşak temsilcileridir. Bunlar, TKP'nin o dönemdeki en yaşlı militanlarından olan Hikmet Kıvılcımlı, aynı partinin 1950'lerdeki önderlerinden Mihri Belli ve 1950'lerin başlarında TKP ile bir tür dirsek temasına rağmen, sonraları bağımsız bir sosyalist aydın kimliğini taşımış olan Mehmet Ali Aybar'dır.

Hikmet Kıvılcımlı (1903-1971), Belli ve Aybar gibi "Cumhuriyet çocuğu" sayılmaz. TKP'ye 1920'lerin başlarında yönelmiş ve partinin 1925'teki kongresinde merkez komitesine girmiştir. Bu tarihten 1950'lerin başlarına kadar siyasal yaşamı, esas olarak yasadışı faaliyet ve tutuklulukla geçer. TKP 1937 yılında fiilen feshedildiğinde, Kıvılcımlı yasal yayın faaliyeti içindedir. Aynı yıl tutuklanmasının ardından on üç yıl cezaevinde kalır. 1950'de tahliye olduğunda, TKP'nin tarihsel önderi Şefik Hüsnü Değmer, partiyi yasadışı koşullarda yeniden örgütlemektedir; ancak Kıvılcımlı'yı bu örgütlenmeye katmaz.[9] Bir yıl sonra "1951 TKP tutuklamaları" yaşandığında,

9- Hikmet Kıvılcımlı, bu konuyla ilgili olarak ilk ve son kez, ölümünden birkaç ay önce kaleme aldığı anılarında konuşur ve Şefik Hüsnü Değmer

hapishane dışında kalan nadir deneyimli komünistlerden birisi de Kıvılcımlı'dır. Kıvılcımlı, 1954 yılında Vatan Partisi adlı yasal bir partinin kuruluşuna önderlik eder. Sadece birkaç ilde cılız bir şekilde örgütlenebilen bu parti, 1957 seçimlerine katılma girişiminde bulunur ve aynı yıl resmi makamlarca yasaklanır. Başta Kıvılcımlı olmak üzere tüm yöneticileri tutuklanır. 27 Mayıs 1960 darbesi gerçekleştiğinde Kıvılcımlı, siyasal faaliyet içinde bulunduğu kırk yılın yirmi birini cezaevinde geçirmiş bulunmaktadır. Uzun cezaevi yılları ve TKP tarihinin özgüllüğü nedeniyle Kıvılcımlı'yı, "komünist parti örgütlenmesi dışında kalmış bir TKP'li" olarak tanımlamak yanlış olmaz.

Mihri Belli (doğumu: 1915), komünist hareketle 1930'lu yılların sonlarında Amerika Birleşik Devletleri'nde tanışmıştır. Türkiye'ye döndüğü 1941 yılında TKP ile ilişkiye geçer. Ekim 1944 ile Ekim 1946 arasında tutukludur. Serbest bırakılmasının ardından tekrar ülke dışına çıkar. Önemli bir kısmı Yunanistan'da geçen dört yılın ardından Eylül 1950'de Türkiye'ye döner ve TKP örgütlenmesinin merkezinde yer alır. 1951 Kasım'ında tekrar tutuklanır ve 1950'li yılların hemen tamamını, TKP'nin diğer önderleri gibi esas olarak hapiste ve sürgünde geçirir. 27 Mayıs 1960 darbesi gerçekleştiğinde Mihri Belli özgürdür. Ancak hakkında verilmiş mahkûmiyet kararının bir parçası olarak siyasal haklardan yoksundur.

Mehmet Ali Aybar'a (1908-1995) gelince, onun solla ilişkisi, İkinci Dünya Savaşı sonrasına denk düşer. Daha çok "muhalif bir solcu aydın" olarak tanınır. Aybar, 1946'nın sol partilerinden Türkiye Sosyalist Partisi'ne yakın durmuş, ancak aynı yıl yapılan genel seçimlerde Demokrat Parti listesinden bağımsız

---

tarafından bilinçli bir şekilde bu örgütlenmenin dışında tutulduğunu söyler. Ancak bunun nedenleri üzerine açık bir yorumda bulunmaz. (Kıvılcımlı, *Kim Suçlamış...*, *a.g.e.*, s. 18-33).

milletvekili adayı olmuştur. 1949 yılında hükümeti eleştiren bir yazısı nedeniyle altı ay cezaevinde kalacaktır. Mehmet Ali Aybar'ın yasadışı TKP ile muhtemelen 1950'li yıllarda ilişkisi olmuş ve yine muhtemelen 1956 sonrasında resmi parti çizgisinden uzaklaşmaya başlamıştır.[10]

27 Mayıs 1960 darbesi gerçekleştiğinde Hikmet Kıvılcımlı 57, Mehmet Ali Aybar 52, Mihri Belli ise 45 yaşındadır. Biyolojik anlamda hiçbiri genç değildir. Siyasal deney açısından çok yoksul oldukları söylenemez. Ancak 1960 öncesinden gelen tüm solcular gibi onlar da, yeni dönemin getireceği siyasal faaliyet biçim ve araçlarına uzaktırlar. Pek çok şeyi, o dönemin sola yönelen gençleriyle birlikte ilk kez yaşayacaklardır.

TKP'liler ve 27 Mayıs Darbesi

Hikmet Kıvılcımlı, darbenin hemen ertesi günü, Milli Birlik Komitesi'ne *"İkinci Kuvayi Milliye Gazanız kutlu olsun. Gerçek Demokraside Allah Yanıltmasın"* sözleriyle biten bir telgraf gönderir. Bir hafta sonra ise, Vatan Partisi adına, aynı komiteye kısa bir destek mesajı daha yollar. Kıvılcımlı bu konuda esas söyleyeceklerini, 7 Temmuz ve 24 Ağustos 1960 tarihli "Milli Birlik Komitesi'ne Mektuplar"ında ifade edecektir. Hatırlatmak gerekebilir ki, Kıvılcımlı'nın 1954 yılında yayınladığı "Vatan Partisi Program Gerekçesi", *İkinci Kuvayi Milliyeciliğimiz* başlığı altında yayınlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş mücadelelerine referans, bu dönemde TKP kadroları için-

10- Mehmet Ali Aybar'ın TKP ile ilişkisi, aynı partinin iki eski üyesi olan Mihri Belli ve Nihat Sargın tarafından yakınlarda dile getirilmiştir. (Mihri Belli, *İnsanları Tanıdım*, Cilt 1, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1990, s. 340-343; Sargın, *a.g.e.*, s. 44-50). Aybar muhtemelen 1956 Macaristan olaylarından sonra TKP'den uzaklaşmış ve bağımsız bir sosyalist olarak tanınmaya başlamıştır.

de oldukça yaygındır. Örneğin Nâzım Hikmet, *Bizim Radyo*'da Ağustos 1959'da yayınlanan bir programda, *"kuvayi milliye bayrağı altında"* ikinci kez toplanma çağrısı yapmaktadır.[11]

Kıvılcımlı'ın bu iki mektupta yaptığı değerlendirmeler, esas olarak Vatan Partisi programından alınmıştır. 1954 tarihinde, o programın hayata geçirilmesi için bir işçi partisi iktidarını şart olarak gören Kıvılcımlı, bu kez aynı programın gerçekleştirilmesi için, Milli Birlik Komitesi'ni hemen bir siyasi parti kurmaya çağırır.

Bu mektupların içeriklerine girmeden, Kıvılcımlı'nın bu girişiminin büyük bir naifliği ifade ettiği söylenebilir. 27 Mayıs ihtilalcilerinin, Kıvılcımlı gibi yıllanmış bir komüniste ve onun önderliğindeki marjinal bir çevreye kulak vereceklerini düşünmek olanaksızdır. Ne var ki, Kıvılcımlı'nın bu iyimserliğinde anlaşılmaz bir şey de yoktur. On yıllar süren siyasal durgunluğun ardından, bir grup subayın müdahalesi ile ülkenin siyasal kadroları yerlerinden edilmiş, siyasal yaşam muazzam bir altüstlük içine girmiş ve hepsinden önemlisi, yeni bir anayasa gündeme gelmiştir. Geçmiş yılları siyasal açıdan son derece olumsuz yaşamış komünistler için bu şartlarda iyimserlik duygularının öne çıkması elbette anlaşılabilir.

Diğer taraftan Kıvılcımlı'nın ihtilalci subaylara "iktidarı bırakmayın, parti kurun ve köklü reformları gerçekleştirin" şeklinde özetlenebilecek çağrısının nedenlerini, sadece Türkiye komünist hareketinin özel tarihinde değil, dönemin uluslararası ideolojik ikliminde de aramak gerekmektedir. O tarihlerde Ortadoğu bu konuda ilginç gelişmelere sahne olur. Mısır'da Genç Subaylar 1954'te krallığı devirmiş, ardından daha da radikalleşerek 1956'da Süveyş kanalını millileştirmiş ve İngiliz-Fransız sömürgeciliğinin kalıntılarına şiddetli bir darbe in-

11- Saime Göksu – Edward Timms, *Romantik Komünist - Nâzım Hikmet'in Yaşamı ve Eseri*, Doğan Kitap 1999, s. 378.

dirmişlerdir. Irak'ta ise 1958 yılında krallığa son veren Albay Kasım, Batı dünyasını rahatsız eden uygulamalar içindedir. Sovyetler Birliği yavaş yavaş bir dizi Ortadoğu ülkesiyle ilişkilerini geliştirmektedir. Muhtemelen Kıvılcımlı, o tarihlerde Türkiye için de benzer senaryolar düşlemektedir. Milli Birlik Komitesi'ne ikinci mektubunda aynı Kıvılcımlı, Türkiye'nin sosyalist blok ile yaptığı dış ticaretin, Batı bloğu ile ticaretine göre çok daha kârlı olduğunu ayrıntılı bir şekilde göze batırmaya çalışır.[12] Böylelikle o tarihlerde Sovyetlerle yakın ilişkiler içine girmekte olan üçüncü dünya ülkelerinin yönelimleri, ihtilalci subaylara dolaylı bir şekilde hatırlatılmaktadır.

Darbeci subaylara seslenme çabasına bir diğer örnek de Mihri Belli'dir. *Yeni Yol* adlı bir dergide yayınlanan makalesinde Belli, Milli Birlik Komitesi'ni köklü bir toprak reformu yapmaya çağırır.[13] Bu makaleden rahatlıkla anlaşılabileceği gibi, Belli de 27 Mayıs ihtilalcilerinin devrimci adımlar atabileceklerinden umutludur. Bunların yanı sıra bu makale, TKP gelenekli komünistlerin program anlayışlarının Marksist karakterini ortaya koyan bir belge olarak da kabul edilebilir. Bu makalede toprak ve köylü meselesinin, 1961'in *Yön* Bildirisi'nde veya 1964'ün TİP Programı'nda yapılandan oldukça farklı bir formülasyonu söz konusudur. Mihri Belli, köylü meselesinin siyasal yanına önem vermeyen ve onu basit bir üretim artışı olgusuna indirgeyen "teknokrat" anlayışın hayli uzağındadır. Ona göre toprak reformunun esas amacı, "tarımsal üretimin artırılması" ya da "işsizliğin giderilmesi" değil, kırsal alanda gericiliğin temel dayanaklarının yok edilmesi ve köylülüğün demokratik devrim saflarına çekilmesidir. Belli, "köylü, inkılâbın lazımı

12- Hikmet Kıvılcımlı, *İkinci Kuvayi Milliyeciliğimiz (M.B.K.'ne iki açık mektup)*, Tarihsel Maddecilik Yayınları, İstanbul, 1965, s. 24-35.

13- Bu makale daha sonra *Türk Solu* dergisinin 16 Nisan 1968 tarihli 22. sayısında yeniden yayınlanmıştır.

gayri müfarikidir" (devrimin olmazsa olmazıdır) diyerek, 20. yüzyıl sosyal devrimlerinin temel karakteristiğini dile getirir. Ayrıca o dönem siyasal partilerinin önde gelen liderlerinin hemen tümünün "çiftlik beyi" olduğunu hatırlatarak, konuyu egemen sınıflar ve iktidar problemine bağlamaktadır.

Türkiye Komünist Partisi'nin ülke dışındaki çevrelerine gelince, bunların darbe konusunda çelişkili bir evrim yaşadığı görülür. Darbenin hemen ertesinde *Bizim Radyo*'da 27 Mayıs darbesini "faşist" bir hareket olarak niteleyen değerlendirmeler yapılır. Üç yıl sonra bir parti belgesinde bu yaklaşım şöyle eleştirilecektir: *"Radyo grubu 27 Mayıs'a, onun yarattığı siyasi ortama zamanında gerçek ve doğru değer veremediği için bir sıra taktik hatalara düştü. 27 Mayıs'ı 'faşist' bir ortam yaratmakla suçladı. (...) 27 Mayıs askeri hükümetini tutan ilerici sendikacılara karşı olumsuz tutum aldı. Cunta idaresinin çıkardığı bazı ilerici karar ve geçici kanunlara karşı yersiz tenkitlerde bulundu. Bu yüzden 27 Mayıs'tan sonra ilerici kuvvetlere gereken yardımları yapamadı."*[14] Ancak bir süre sonra aynı çevreden, 27 Mayıs konusunda daha yumuşak değerlendirmeler gelecektir. Örneğin göçmen TKP önderlerinden birisi, uluslararası komünist hareketin bir yayınında 27 Mayıs askeri hükümetini, "Türkiye'nin NATO üyeliği" ve "Türkiye'deki ABD üsleri" konularına ilişkin olarak yargılar. Aynı yazıda darbecilerin "Atatürk yoluna yönelme" hedefleriyle, 27 Mayıs sabahı yayınladıkları bildiride geçen "NATO ve CENTO'ya bağlılık" vaatleri arasındaki "çelişki"ye işaret edilir. Yine "Türkiye'nin saldırgan paktlara katılmasının (...) Atatürk prensiplerine aykırı" olduğu

14- Bu satırlar, 1963 yılında Nâzım Hikmet'in ölümünden sonra TKP MK Dış Bürosu'na alınacak olan Bilan Şen'in, Mart 1963'te hazırladığı bir seminer notunda yer almaktadır ("Komünist ve İşçi Hareketi İçindeki Ters Akımlar Üzerine", *İşçi-Demokrasi Hareketi ve TİP* içinde, Derleyen Erden Akbulut; TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2003, s. 55.)

söylenir ve askerler, Sovyetlerle iyi ilişkiler sürdürmüş bulunan Atatürk'ün bağımsızlıkçı tutumu ile, onu izleyenlerin Batı yanlısı politikaları arasında bir seçim yapmaya çağrılır.

Dikkat edileceği üzere bunlar, Türkiye'nin komşularıyla –özellikle de Sovyetler Birliği ile– ilişkilerini ilgilendiren konulardır. Türkiye'deki ani bir iktidar değişikliğinin, TKP'nin göçmen kadroları tarafından özellikle Sovyetler Birliği açısından değerlendirilmesi, bu kadrolar için son derece anlamlı bir refleksi ifade eder. 1960 Mayıs'ında söz konusu göçmen komünistler, ülke içinde örgütsel olarak tamamen ortadan kalkmış bir partiyi yurtdışında yaşatmaya çalışmaktadır. Gerçekte bu partinin üyeleri, ülke dışında yaşayan bir avuç komünisten ibarettir. Ancak bu sözde partinin, o dönemde "uluslararası işçi hareketi" diye anılan ve SBKP tarafından denetlenen dev hareket içinde bir yeri vardır. Varlığını neredeyse her şeyiyle Sovyetler Birliği'ne borçlu olan bu örgütlenme, Türkiye'de yaşanan iktidar değişimini, ağırlıklı olarak onun Sovyetler Birliği açısından anlamı itibarıyla değerlendirmeye çalışmaktadır.

TKP'nin göçmen kadroları arasında o yıllarda aktif bir eleman olan Nâzım Hikmet, aynı dönemde Bizim Radyo için yazdığı bir yazıda, 27 Mayısçı subayların "ikili karakterini" dile getirir. Nâzım Hikmet'e göre 27 Mayıs, sosyal kökeni itibarıyla emekçi kitlelere yakın subayların eseridir; ama aynı subaylar, halkı *"emirleri körü körüne dinleyen bir üniforma yığını"* olarak görürler ve sonunda egemenlere hizmet edebilirler. Ancak Nâzım Hikmet için subayların yaşadığı bu ikilik, pekâlâ *"Türk halkının düşmanları ve sömürücüler lehine"* çözülebilir: *"Milli Birlik Komitesi'ndeki genç subayların çoğu halk çocuklarıdır. Fakir ve orta tabakaların çocukları, halkın evlatları olan Türk subayları bir yandan halkın dertlerini, acılarını kendi ailelerinin günlük yaşayışında duyarlar. Bundan dolayı halkın rahata, hürriyete kavuşmasını isterler. Bundan dolayı devrimlere önayak olur-*

lar. Ama öte yandan bu subaylar halkımızın büyük çoğunluğunu, fakir köylüyü ordu saflarında, emirleri körü körüne dinleyen bir üniforma yığını halinde görürler. Bundan dolayı da Mehmetçiklerin emir almadan, üniformasız bir hareket yapabileceklerini sanmazlar. Buna subaylarımızın askeri okullarda aldıkları yanlış ve onları halktan uzaklaştırıcı terbiyeyi de katın. Buna rütbe büyüdükçe zengin sınıflarla kurulan bağları da ekleyin. İşte o zaman halkın içinden çıkan subayın ruhundaki ikiliği anlarsınız. (...) Çürümemek için, halkın cellâdı, milli bağımsızlığın satıcısı olmamak için tek çare var: Şehirde, köyde yaşayan vatanı vatan, orduyu ordu yapan halka güvenmek, inanmak!"[15]

TKP Dışındaki Sosyalistler ve 27 Mayıs Darbesi

Şubat 1962'de Türkiye İşçi Partisi'nin başkanlığına getirilecek ve tüm altmışlı yıllar boyunca sol harekette önemli bir rol oynayacak olan Mehmet Ali Aybar da, 27 Mayıs ihtilalcilerine bir "mektup" aracılığıyla seslenme çabası içindedir.[16] Aybar, darbeden yaklaşık beş ay sonra Cemal Gürsel'e yolladığı mektubunda söze, çeşitli Milli Birlik Komitesi üyelerinin "toprak reformu", "eğitim seferberliği", "ekonominin planlanması" gibi tasarılarını överek başlar. Ancak mektubun bütününe bakıldığında Aybar'ın, sosyo-ekonomik sorunların çözümü konusunda Komite'den pek beklentisi yok gibidir. Bu noktada Kıvılcımlı ve Belli'nin tersine çok daha gerçekçi gözükmektedir.

Ne var ki, Aybar, yeni siyasal yapının oluşturulmasında as-

15- Nâzım Hikmet, "Türk Subayının Faciası: Dalından Kopup Çürüyen Elma", *Bizim Radyo'da Nâzım Hikmet*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2002, s. 137.

16- Aybar'ın Cemal Gürsel'e 19 Kasım 1960 tarihli açık mektubunun tam metni için bkz.: Aybar, *Bağımsızlık*..., İstanbul, 1968, s. 179-188.

kerlerin belirleyici bir konumda olduğunu fark etmiştir. O nedenle tıpkı Kıvılcımlı ve Belli gibi o da, Milli Birlik Komitesi'nin iktidarı hemen sivillere devretmesini istemez. Ancak Kıvılcımlı ve Belli'den farklı olarak onun ihtilalcilerden tüm beklentisi, demokratik bir siyasal yapının temellerinin atılmasıdır. Aybar mektubunda, ihtilalcilerin görevi sivillere devretmelerinin iki farklı yolunu şöyle özetler: *"Birincisi, eldeki politika ortamı değiştirilmeden, sol kanat olmadan seçime gidilir. Bu taktirde maddi manevi tam bir iflasla sonuçlanan 1946-1960 denemesini yenileyeceğiz demektir. İkincisi, politik ortam değiştirilir; sol kanadın kanun güvenliği altında bir politik kuvvet olarak ortaya çıkabilmesi için gerekli şartlar sağlanır ve seçimlere öyle gidilir. (...) İşçiler emekçi halk yığınları kendi partilerini serbestçe kurup, yaşatabilmelidir. Grev hakkı, hem de kısıntısız olarak, tanınmalıdır. Sol gazete ve dergiler çıkabilmelidir. Ve bu hak ve hürriyetlerin hepsi kanun teminatı altında bulunmalıdır."*[17]

Aybar'ın Gürsel'den somut bir talebi de vardır. Darbenin önderinden, "sol kanadı olan bir demokrasi"nin kurulmasını sağlamak üzere, Kurucu Meclis'e ve onun çeşitli komisyonlarına solcu aydınların davet edilmesini ister. Aybar'a göre demokratik bir anayasa ancak soldan katkıyla oluşturulabilir. Bu talebini formüle ederken Aybar'ın yaptığı "solcu aydın" tanımı oldukça ilginçtir: *"Sol aydınların piyasada görünmemesi, yokluklarına delalet etmez. Ödeve çağrılacak sol aydınların adlarını ve adreslerini Emniyet dosyalarından öğrenmek kabildir."*[18] Görüldüğü üzere bu tanımda, yeni dönemde kendilerinden görev beklenen solcular konusunda hiçbir ayrım yapılmamaktadır. Bu olumlu yaklaşım, 1965 sonrasında aynı Aybar'ın, TKP gelenekli komünistlerin TİP'e müdahalelerine gösterdiği olumsuz tepkiler dikkate alındığında daha da dikkat çekici olmaktadır.

17- Aybar, *Bağımsızlık*..., s.181.

18- Aybar, *Bağımsızlık*..., s.187.

III

Kemalizmin Etkisi mi yoksa "Komünizm"in mi?

27 Mayıs 1960 darbesinin genel olarak Türkiye, özel olarak Türkiye solu için olumluluğu konusunda dönemin solunda herhangi bir anlaşmazlık yok gibidir. Hikmet Kıvılcımlı ve Mihri Belli gibi TKP'liler için olduğu gibi, Mehmet Ali Aybar ve Behice Boran gibi birkaç yıl sonrasının TİP önderleri için de 27 Mayıs, sol ve emekçiler için olumlu sonuçlar doğurmuş bir tarihsel olaydır.[19] Bu yaklaşımın nedenleri fazla karmaşık değildir. Ancak aynı darbenin, ordunun yakın gelecekteki devrimci yönelişlerinin habercisi olup olmadığı konusuna gelince, mevcut fikir birliği ortadan kalkmaktadır. Aybar ve Boran gibi solcuların tersine TKP gelenekli solcular, 1971 yılına kadar ordunun Türkiye'nin devrimci geleceğinde önemli bir yeri olacağını savunacaklardır. Bu anlamda TKP gelenekli solcuların 27 Mayıs darbesine iyimser yaklaşımları, 1960'lı yıllar boyunca solun önemli bir kesiminin "ordunun

19- Aybar, *TİP* Tarihi, BDS Yayınları, İstanbul, 1988, s.73; Behice Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, Gün Yayınları, Ankara, 1968, s. 51-57.

devrimci işlevi" konusundaki beklentilerinin habercisi olarak görülebilir.

1960'lı yıllarda Türkiye'de solun (özellikle TKP kökenli solun), ordunun "devrimci potansiyel"ine verdiği önem, daha sonraları genellikle *"sol üzerinde Kemalizm'in etkisi"* tarzında yorumlanmıştır. Ne var ki, konuyu TKP kadrolarının ideolojik ve siyasal eğitimleri açısından ele aldığımızda, "Kemalizm'den etkilenme" iddiasının sadece bir yakıştırmadan ibaret olduğu rahatlıkla görülebilir. Her şeyden önce şu nedenle ki, TKP geleneksel solcuların ordudan gelecek radikal müdahalelere ilişkin beklentilerini belirleyen etkenler, ulusal değil uluslararası kaynaklıdır. Bu yaklaşımın nedenlerini, dönemin komünist hareketinin devrimci strateji ve sınıfsal ittifak anlayışında aramak gerekir. 1960'ların TKP'lileri, ekonomik ve sosyal gelişme düzeyleri ve uluslararası kapitalizmle ilişkileri açısından Türkiye ile benzer konumda olan ülkelerin komünistlerinden hemen hiçbir temel konuda farklı düşünmezler. Çünkü hepsi aynı ideolojik ve siyasal gelenekten gelmektedir; hepsi Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin denetimindeki uluslararası komünist hareketin organik bir parçasıdır ve yine hepsi Stalinci Marksizmle eğitilmişlerdir.

Konuya bu açıdan bakıldığında 1950'li ve 60'lı yıllarda, Türkiye de dahil olmak üzere birçok geri kalmış ülkede, komünistlerin devrimci strateji ve ittifak sorunlarının merkezinde şu iki konunun yer aldığı görülür: "aşamalı devrim" ve asker kökenli radikal hareketlerin devrimci potansiyeli. Komünistler için devrimci strateji, uluslararası komünist hareketin en büyük tartışmalarından birine konu olmuş bulunan "aşamalı devrim" anlayışı çerçevesinde ele alınacaktır. İttifak sorununa gelince, köylü hareketlerinin olmadığı geri kalmış ülkelerin hemen hepsinde komünistlerin ittifak çalışmalarının merkezinde, ordu kaynaklı radikal hareketler vardır.

Stalinci Bir Devrim Perspektifi Olarak "Aşamalı Devrim"

Teorik olarak "aşamalı devrim" anlayışı, 20. yüzyılın başlarında İkinci Enternasyonal teorisyenleri tarafından şekillendirilmiştir. Bu anlayışın temelinde, klasik Marksizmin "demokratik devrim" ve "sosyalist devrim" ayrımı bulunur. Buna göre demokratik ve sosyalist devrimler, modern toplumun iki devrimci sınıfı olan burjuvazi ve işçi sınıfının damgasını taşır. Burjuva demokratik devrimi, feodal toplumdan çıkışı belirler ve endüstrileşmiş çağdaş toplumun inşasının yolunu açar. Bu devrim eski toplumu yıkar, ama yerine kurduğu yine bir sınıflı toplumdur. Sosyalist devrim ise, bizzat burjuva demokratik devrimin yarattığı modern toplumdan sınıfsız topluma geçişi sağlayacak olan devrimdir. Bu devrim, işçi sınıfı tarafından gerçekleştirilir.[20]

20. yüzyılın başlarında, bu klasik şemaya uymayan devrim mücadeleleri yaşanacaktır. Bir dizi ülkede, bir yanda "burjuvazisiz burjuva devrimleri" olarak nitelenebilecek devrimci sarsıntılar, diğer yanda da toplumun azınlığını oluşturan işçi sınıfının öncülük ettiği devrimler gündeme gelir. Yine birçok ülkede köylülüğün toprak uğruna verdiği mücadeleler, devrim stratejisinde hesaba katılması gereken yeni bir unsur olarak ortaya çıkar. En nihayet pek çok sömürge ve yarı-sömürgede yaşanan anti-kolonyalist mücadeleler, Marksist devrim stratejisi anlayışına yeni boyutlar katar.

Bütün bu yeni olguların temelinde, kapitalizmin eşitsiz gelişmesi yatmaktadır. Dünyanın farklı bölge ya da ülkelerindeki devrimci dönüşümlerin sınıfsal ve sosyal içeriği, kapitaliz-

20- Bu tartışmaların geniş bir açıklaması için bkz.: Michael Lowy, *Politics of Combined and Uneven Development - The Theory of Permanent Revolution*, Londra, 1982.

min dünya ölçüsündeki eşitsiz gelişmesi tarafından belirlenmektedir. Dönemin Marksistlerine göre ileri derecede endüstrileşmiş, güçlü bir işçi sınıfı bulunan ve demokrasi kültürüne sahip bir ülkenin devrimci dönüşümü, endüstriyel yönden gelişmemiş bir köylü ülkesini bekleyen devrimden niteliksel olarak farklı olmak durumundadır.

İkinci Enternasyonal teorisyenleri, "aşamalı devrim" perspektifiyle, o tarihlerde henüz bir anlamda embriyon halinde bulunan bu soruna bir cevap sunarlar. Buna göre sosyalist devrim, ileri derecede endüstrileşmiş ve siyasal demokrasi kültürüne sahip olan ülkelerin gündemindedir. Buradan kalkarak şu sonuca varılır: Ekonomik ve sosyal olarak yeterince gelişmemiş ülkelerin işçi sınıfları, demokratik devrim sürecinde iktidarı hedefleyemezler. Bunun yerine gelişkin bir kapitalist sistemi oluşturması için burjuvazinin iktidarına olanak vermeli ve böylelikle kendi sosyalist devrimlerini hazırlayacak koşulları yaratmalıdırlar.

1905'te patlak veren Rus devrimi, sorunun somut devrim deneyi koşullarında tartışılmasını sağlar. Troçki, Rusya'da işçi sınıfının iktidarı ele geçirme potansiyelinin burjuvaziye kıyasla çok daha güçlü olduğunu ve 1905 devrim deneyinin bunu kanıtladığını iddia eder. Troçki böylelikle, klasik "aşamalı devrim" anlayışının karşısına "sürekli devrim" anlayışını getirmektedir.[21] Buna göre Rusya'da demokratik devrim için harekete geçen işçi sınıfı, kaçınılmaz bir şekilde iktidar problemi ile karşılaşacaktır. Bu durumda iktidarı alabilir ve almalıdır. Öte yanda Troçki, işçi sınıfının toplumdaki niceliksel zayıflığı konusunu, sorunu başka bir düzeye taşıyarak ele alır. Ona gö-

21-Leon Troçki, *Sürekli Devrim- Sonuçlar ve Olasılıklar*, Köz Yayınları, İstanbul, 1976. Troçki bu yaklaşımı bir bakıma Alman sosyal demokratı Parvus'tan almıştır. Ancak Parvus'ta sezgisel bir yöneliş olan ve fazla geliştirilmemiş olan bu kavram, Troçki tarafından çok daha yetkinleştirilecektir.

re devrim sorunu zaten hiçbir zaman tek bir ülkenin sorunu değildir. Rusya'da oluşan işçi iktidarının geleceği, daha sonra Avrupa'da patlak veren devrimlerle garanti altına alınacaktır.

Aynı dönemde bu tartışmaya katılan Lenin, "Rus Devriminde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği" adlı kitabında, İkinci Enternasyonal teorisyenlerinin tezi ile, Troçki'nin tezi arasında adeta bir orta yol bulmaya çalışmaktadır. Buna göre Çarlık Rusya'sını bekleyen demokratik devrimde işçi sınıfı elbette burjuvazinin yedek gücü rolünü üstlenmemelidir. Ama yapması gereken, bir sosyalist devrime kalkışmak da olamaz. Lenin'e göre işçi sınıfının görevi, yoksul köylülükle birlikte bir "işçi-köylü demokratik diktatörlüğü"nü kurmaktır ki, bu sadece sosyalist devrim koşullarının oluşmasını sağlayacak yeni bir tarihsel aşamanın başlangıcını ifade edecektir.[22]

Çarlığı yıkan 1917 Şubat devrimi, Lenin'in bu tezini değiştirmesine yol açar. 1917 Nisan'ında kaleme aldığı "Nisan Tezleri"nde Lenin, Troçki'nin 1905'ten beri savunduğu pozisyonuna yaklaşır.[23] Bir süre sonra gerçekleşen Ekim devrimi ise, sürekli devrim teorisinin tarihsel doğrulanması anlamına gelecektir. 1919'da kurulan Komünist Enternasyonal, geri kalmış ülkelerde devrim konusunu ele alırken, İkinci Enternasyonal'in "aşamalı devrim" perspektifini eskimiş bir teori olarak bir kenara atar.

Bu konu, 1925 yılında Çin devrimi vesilesiyle yeniden gündeme gelir. Ama artık tartışma, yepyeni koşullarda yapılmaktadır. Bu tarihlerde Sovyet devrimi, "tek ülkede sosyalizm tartışması"na yol açan bir tarihsel yolağzında bulunmaktadır. Bu durum, Sovyetler Birliği Komünist Partisi içinde iki temel görüşün belirmesine yol açar. Stalin ve Buharin önderliğindeki ka-

22- V.I. Lenin, *Demokratik Devrimde Sosyal-Demokrasinin İki Taktiği*, Sol Yayınları, Ankara, 1970.

23- V. I. Lenin, *Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi*, Sol Yayınları, Ankara, 1970.

nat, Sovyet devriminin geleceğini, bir içine kapanma dönemi ve Sovyetler Birliği sınırları içinde sosyalizmin inşası olarak görür. Troçki önderliğindeki muhalefet kanadı ise, Sovyet devriminin geleceğini dünya devrimine bağlar ve tek ülkede sosyalizmin olanaksızlığını savunur. "Aşamalı devrim" ya da "sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde devrim" sorunu, 1925 Çin devrimi vesilesiyle yine tartışıldığında, "tek ülkede sosyalizm"in savunucuları olan Stalin ve Buharin, Lenin'in 1905 tarihli tezlerine doğru bir dönüş yaparlar. Bu dönüş, yerine ve zamanına göre bazen açık bazen zımni bir tarzda, işçi sınıfının yeterince endüstrileşmemiş ülkelerde iktidarı ele almasının olanaksızlığını savunmak anlamına gelir. Buna göre, bu türden ülkelerde işçi sınıfı, sosyalist devrimi hayal etmemelidir; tersine devrimin kaderini, koşullara göre, milli burjuvaziden yoksul köylülüğe kadar bir dizi toplumsal kesimle paylaşmak durumundadır.

Stalin ve Buharin'in bu görüşleri önce Sovyetlerde, ardından Komünist Enternasyonal'de kesin bir şekilde üste çıkar. Troçkizm ise, örgütsel olarak yenilgiye uğratılarak, uluslararası komünist hareketin örgütlenmesinden tasfiye edilir.[24] Bu tarihten itibaren "aşamalı devrim" anlayışı, artık dünyanın her yerindeki komünistler için temel bir programatik ve stratejik ilke halini alır.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden itibaren bir dizi sömürge ve yarı-sömürgede bağımsızlık, ulusal kurtuluş ve modernleşme mücadeleleri yükseldiğinde, yukarıda özetlenen tarihsel arka plan temelinde bu ülkelerin komünistleri, klasik

24- Bu konunun Üçüncü Enternasyonal'de tartışılmasıyla ilgili olarak bkz.: Leon Troçki, *Lenin'den Sonra Üçüncü Enternasyonal: Komintern Programının Eleştirisi*, Tarih Bilinci Yayınevi, 2001. Bu noktada hatırlatmakta yarar olabilir ki, "aşamalı devrim" anlayışının en önemli teorik metinlerinden *Yeni Demokrasi* (Mao Zedung) 1965'te, *Iki Taktik* (Lenin) 1968'de ve *Leninizmin Temelleri* (Stalin) 1969'da, Mihri Belli ve yakın çevresi tarafından Türkçe'ye kazandırılacaktır.

"aşamalı devrim" anlayışını kendi gerçekliklerine uyarlamaya girişirler. Bu uyarlama çabasında en temel sorun, bu devrimci yükselişlerin öncülüğünün belirlenmesidir. Çin, Vietnam, Kore gibi köylü hareketinin muazzam bir devrimci potansiyel taşıdığı, ama öte yanda burjuvazinin son derece cılız olduğu ülkelerde komünist partiler, lafızda sahip çıksalar da, pratikte "aşamalı devrim" perspektifini bir kenara atar ve köylü devriminin öncülüğünü üstlenen bir iktidar stratejisini uygulamaya koyulurlar.

Mısır, Suriye, Irak ya da Endonezya gibi ülkelerde sorun çok daha karmaşıktır. Buralarda komünist partiler, sömürgeciliğe meydan okuyan, bağımsızlığı gerçekleştiren, monarşileri yıkan ve modernleşme atılımlarına kalkışan asker kökenli devrimci kadrolarla karşı karşıyadırlar. Uzak Asya ülkelerinden farklı olarak bu ülkelerde güçlü köylü hareketleri yoktur. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin sadık takipçisi olan partilerin bu özgün duruma yanıtı, Stalinci "aşamalı devrim" anlayışının bir versiyonunu ortaya koymak olur. Buna göre milliyetçi subaylar, milli kurtuluş hareketine ve demokratik devrime öncülük yapma potansiyeline sahiptir. Komünist partilerin görevi ise, bu öncülüğü tanımak ve onlarla sağlam bir ittifak yapmaktır.

"Aşamalı Devrim"in Orta ve Uzakdoğu Versiyonları

Arap dünyasında komünist partiler, 1920'li ve 30'lu yıllarda kurulur. Bu tarihlerden 1989'daki büyük altüstlüğe kadar Arap komünist partileri, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin sadık birer takipçisi olacaklardır. Komünist Enternasyonal'in 1935 yılında toplanan 7. Kongresi'nin "faşist tehlike"yi öne çı-

karan kararları, bu partileri, sadece milli burjuvaziler ile değil, İngiliz ve Fransız emperyalizmi ile de barış yapmaya yöneltir. Bu politika, 1939 tarihli (ve kısa ömürlü) Stalin-Hitler paktı dönemi hariç, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar gündemde kalır.[25]

Stalin'in 1953'te ölümü ve Sovyetler'in "yumuşama" politikaları, bir dizi Arap ülkesinde büyük siyasal-sosyal altüstlüklere denk düşer. Bu yeni süreçte asker kökenli devrimcilere karşı takınılacak tavır, komünist partilerin en temel sorununu oluşturur. Bir dizi yalpalamanın ardından Arap komünist partilerinin hemen hepsi, Arap dünyasındaki bu yeni öncü gücün destekçisi rolünü üstleneceklerdir. "Milli burjuvazi" ve milliyetçi önderler, artık komünistler için mücadele edilmesi gereken değil, ittifak edilecek ya da desteklenecek güçler halini alır. Yine bu partiler için milliyetçilik, komünist geleneğin tanımladığı olumsuz imajından arındırılarak, benimsenmesi gereken bir değer haline getirilir. İlginç bir şekilde komünist partiler milliyetçiliğe bu yönelişlerini, Sovyetler Birliği'ne tartışmasız sadakatlerini sürdürerek gerçekleştirirler.

Suriye Komünist Partisi önderlerinden Halit Bektaş, 1955 yılında Suriye parlamentosunda yaptığı konuşmada, komünistler olarak politikalarının *"tüm samimi milliyetçilerle farklılık değil, anlaşma noktaları aramak üzerine temellendiğini"* söyler. Bektaş'a göre içinden geçilmekte olan *"ulusal kurtuluş ve demokrasi aşaması"*nda komünist programın temel taşları şunlardır: *"Bağımsızlık ve egemenliğin güçlendirilmesi, dünya barışına katkı, emperyalist oyunların boşa çıkarılması, demokrasinin güçlendirilmesi, ekonominin geliştirilmesi, tarım reformu ve çalışanların yaşam standartlarının yükseltilmesi."*[26] Halit

25- M. S. Agwani, *Communism in the Arab East*, Asia Publishing House, 1969, s. 181.

26- Bektaş'ın bu sözleri için bkz.: Agwani, *a. y.*, s. 59.

Bektaş'ın bu sözlerini, anlık bir taktik yönelişin ifadesi ya da uzun yasadışı faaliyetin ardından parlamentoya ilk kez girmiş bir komünistin "ılımlı" gözükme çabası olarak görmek mümkün değildir. Aynı Suriyeli komünist, bu tarihten on yıl kadar önce yayınladığı *"Komünizm ve Yurtseverlik"* adlı broşüründe, komünist partinin, *"yenilmez bir güç olma sürecinde milli duyguları geliştirme görevini üstlendiğini"*söylemektedir.[27] Bektaş, 1950'li yıllarda "milli devrim"in öncülüğü konusunda da nettir: Ona göre 1950'lerin ortalarında artık emperyalizmin yörüngesinden çıkmış bulunan Mısır ve Suriye milli burjuvazisi, *"ulusal bağımsızlığın gerçekleştirilmesi yolunda Arap kurtuluş hareketine öncülük edebilecek konumda"*dır; o nedenle de komünistler, *"geniş, güçlü ve sağlam bir milli cephe ve bu cephenin kabul edilebilir bulacağı ortak bir yurtsever program"*a göre yerlerini iyi saptamalıdır.[28]

Irak Komünist Partisi ise, Süveyş krizinin yarattığı anti-emperyalist dalganın yükselişi ortamında Birleşik Milli Cephe çağrısı yapar. Cephenin programı, 1950'li ve 60'lı yıllarda artık klasikleşecek olan milli ve demokratik bir devrimin temel görevlerini içerir: *"Tam siyasal ve ekonomik bağımsızlık; Bağdat Paktı'nın feshi; Sterlin alanından çıkış; Feodalizmin ortadan kaldırılması; Demokratik hak ve özgürlüklerin sağlanması; Emperyalizm ve Siyonizm'e karşı Arap dayanışması; Sosyalist ülkelerle dostluk ve işbirliği."*[29] Irak Komünist Partisi, birkaç yıl sonra (1958) gerçekleşen askeri darbeyle, bu stratejiyi uygulayacağı koşulların oluştuğunu düşünür. Krallığın yıkılması, İngiltere ile ilişkilerin kesilip atılması ve demokratik reformların gerçekleştirilmesinin yanı sıra bu darbe, 1934'ten beri yasadışı

27- René Gallisot, "Libération nationale et communisme dans le monde arabe", Michel Dreyfus, *Le siècle des communismes*, Points, Paris 2004 içinde, s. 395.

28- Agwani, *a.g.e.*, s. 184.

29- Agwani, *a.g.e.*, s. 114.

olan Irak Komünist Partisi'nin özgür siyasal faaliyete başlayıp hızla güçlenmesinin yolunu açar.

Irak, 1950'lerin sonlarında 7 milyon nüfuslu bir ülkedir. 25 bin üyesi, üye sayısı yüz bine varan Gençlik Cephesi üzerindeki denetimi ve binlerce köylü birliğindeki varlığı ile Irak Komünist Partisi, Ortadoğu'nun en güçlü komünist partisidir. Dönemin CIA başkanı Allen Dulles, o tarihlerde "Irak'ın dünyanın en tehlikeli yeri" olduğunu söylemektedir.[30] Ama bu gücüne rağmen Irak Komünist Partisi'nin temel hedefi –üstelik kendisine hükümette yer verilmediği halde– "devrimci subaylar"la ittifakını korumaktır. Çünkü parti, Irak'ın milli ve demokratik devrimden geçmek zorunda olduğunu, işçilerin ancak bunun ardından sosyal devrim konusunu gündeme getirebileceklerini düşünmektedir. 1961'e kadar Irak Komünist Partisi'nin önde gelen teorisyeni olarak görülen Amer Abdallah, bu yaklaşımı şöyle formüle eder: *"Demokratik bir burjuva devletinin kurulması amacıyla partimiz, milli burjuvazinin ekonomik çıkarlarını destekler. Devrimin görevi, kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde sosyal ve ekonomik reformların gerçekleştirilmesidir."*[31]

Mısırlı komünistlere gelince, onların bu stratejik perspektifin hayata geçirilmesindeki evrimleri daha zikzaklı ve daha yavaş, ama varacakları sonuçlar çok daha net ve cüretkâr olacaktır. 1952 Temmuz'undaki *Özgür Subaylar* darbesini ve krallığın tasfiyesini selamlayan Mısırlı komünistler, bir süre sonra milliyetçi subayların otokratik yönetimine karşı açık bir mu-

30- Hanna Batatu, *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq*, Princeton, 1978, s. 1213; aktaran: Anne Alexander, "Daring for victory: Iraq in revolution 1946-1959", *International Socialism Journal*, 99, yaz 2003.

31- "Uprising and Betrayals: A Brief History of the Left in Iraq", Felix Zorba – Roberto Sarti, 29 Nisan 2003 (*In Defense of Marxism* web sitesi: www.marxist.com/MiddleEast/iraqi_cp_history.html).

halefet içine girerler. Ardından Nasır'ın 1954'te İngiltere ile imzaladığı Süveyş Antlaşması'nın teslimiyetçi bir karakterde olduğunu iddia eder ve muhalefetlerini daha da şiddetlendirirler. Ama bir süre sonra yaşanan gelişmeler, onları muazzam teorik ve siyasal yalpalamalara itecektir. 1955 Nisan'ında Nasır, Bandung'ta toplanan Bağlantısızlar Konferansı'nda Tito ve Nehru ile birlikte üçüncü büyük lider konumundadır. Aynı yıl Nasır, Çekoslovakya ile ilk silah yardımı antlaşmasını imzalar, böylelikle Mısır'ın Sovyet Bloğu ile yaklaşık yirmi yıl sürecek askeri ve siyasal dostluğunun yolunu açar. 1956 Temmuz'unda yaşanan Süveyş krizi ise, Mısırlı komünistler için Nasır'ın radikal anti-emperyalizminin en güçlü kanıtıdır. O anda onları hükümeti aktif bir şekilde desteklemekten alıkoyan tek şey, Nasır'ın komünistlere karşı mesafeli ve bazen son derece düşmanca olan tutumudur.[32] 1961 Temmuz'unda Mısır hükümeti, millileştirme ve devletleştirmeleri içeren radikal ekonomik programını uygulamaya kalktığında, kimi Mısırlı komünistlere göre Nasır, "birinci devrim aşaması"nın en önemli görevlerini yerine getiren bir atılım içindedir. *"Tüm işletmelerin kârlarının yüzde 25'inin işçilerle paylaşılması"; "işçilerin işyeri yönetimine katılımlarının sağlanması", "ücretlere üst sınır konulması", "artan oranlı gelir vergisi", "toprak mülkünün sınırlandırılması", "kiraların sürekli olarak dondurulması", "149 büyük şirketin devlet mülkü haline getirilmesi"* gibi hedefler içeren bu atılımlar, çağdaş Mısır'ın evrimine "aşamalı devrim" gözlüğüyle bakan komünistleri şaşırtacak bir radikalliktedir.[33] Birkaç yıl sonra Mısırlı komünistler, Nasır'ı sosyalizm mücadelesinin bir öncüsü olarak görmeye başlarlar. Onlara göre "Nasırcı Dev-

32- Selma Botman, *The Rise of Egyptian Communism 1939-1970*, Syracuse Uni. Press, 1988, s. 140-144.

33- Tareq Y. Ismael ve Rifa'at El-Sa'id, *The Communist Movement in Egypt, 1920-1980*, Syracuse University Press, 1990, s. 121-122.

rim"in teori ve pratiği, *"bilimsel sosyalist programın bilinçli bir uygulanması"*dır.[34] Buradan, partilerini kapatarak, Nasır'ın kurduğu Birleşik Sosyalist Parti'ye katılmaları için sadece birkaç adım atmaları yetecektir.

1950 ve 1960'larda, komünist partilerin milli kurtuluş hareketi önderleri ve asker kökenli radikallere yakınlıkları konusundaki Uzakdoğu'dan bir örnek ise, Endonezya Komünist Partisi'dir. 1950'lerin başlarında yedi-sekiz bin dolaylarında üyesi olan Endonezya Komünist Partisi, on yıl içinde iki milyonu aşkın üye sayısı ile, o dönemde uluslararası komünist hareketin en büyük partilerinden biri haline gelir.[35] Endonezya Komünist Partisi, Endonezya bağımsızlık hareketinin önderi olan Sukarno'yu tartışmasız desteklemektedir. Sukarno'nun Bandung Bağlantısızlar Konferansı ile başlayan uluslararası politik tavrı, Hollanda şirketlerine yönelik millileştirme girişimleri, komünistlerin kendisini tartışmasız desteklemesi için yeterli nedenlerdir. 1961 yılında Komünist Partisi lideri Aidit, partinin milliyetçi hükümeti destekleme politikasını açıklarken, "milli çıkarların parti ve sınıf çıkarlarından öne alınmasının gerektiği"ni söylemektedir.[36]

* * *

27 Mayıs 1960 darbesinin hemen ertesinde eski TKP militanlarının darbecilere karşı tutumlarını ve özellikle de onlardan sosyal devrim beklentilerini değerlendirirken, uluslararası komünist harekete ait bu deneyler dikkate alınmalıdır. 27 Mayıs 1960 darbesi gerçekleştiğinde, yaklaşık olarak Hikmet

34- Agwani, *a.g.e.*, s. 191.

35- Arnold C. Brackman, *Indonesian Communism – A History*, N.Y., 1963, s. 301.

36- Leslie Palmier, *a. y.*, s. 213.

Kıvılcımlı yirmibeş, Mihri Belli ise on yıldır örgütsüzdür. TKP onlar için fiilen mevcut değildir. Dolayısıyla bu kadar uzun bir süredir, bu iki komünistin uluslararası komünist hareketle de örgütsel bağlantıları yoktur. Ancak şurası da açık ki, Kıvılcımlı da Belli de, tıpkı Suriye, Irak, Mısır ya da Endonezya komünistleri gibi uluslararası komünist hareketin siyasal ve ideolojik eğitiminden geçmişlerdir. O nedenle de bu eski TKP'lilerin, 27 Mayıs darbesinin hemen ardından gösterdikleri tavırla, uluslararası komünist hareketin ideolojik ve siyasal geleneğiyle mükemmel uyum sağlayan başarılı bir doğaçlama içinde oldukları söylenebilir. Ayrıca eklemek gerek ki eski TKP'liler bu başarılı doğaçlamayı, tüm 1960'lı yıllardaki ideolojik ve siyasal yönelişlerinde de sürdüreceklerdir.

IV

Yön Dergisi

Tek başına haftalık bir dergi, ulusal düzeyde siyaset –hem de sol siyaset– yapabilir mi? Bir dergi, ülkenin siyasal gündemini etkileyebilir mi? Daha da önemlisi, birkaç yıl içinde farklı kuşakların siyasal eğitiminde önemli bir rol oynayabilir mi? Bu sorularla, hayal edilmesi olanaksız bir sol yayıncılık olayından bahsedildiği düşünülebilir. Oysa modern Türkiye tarihinde bu boyutta bir işlevi yerine getirmiş bir dergi vardır: *Yön*. 1961-1967 yıllarının *Yön* dergisi, kelimenin gerçek anlamında ülke gündemini etkilemenin ve sol kadroların siyasal eğitimine katkıda bulunmanın güçlü bir örneğini vermiştir.

Yön, her şeyiyle bir aydın dergisidir. Hem aydınlar tarafından çıkarılır, hem de esas olarak aydınlara hitap eder. Bu noktada aydın tanımı ve aydınların radikal siyasetle ilişkisi konuları öne çıkar. "Aydın nedir?" ya da "kimlere aydın denilir?" soruları –"kafa/kol emeği" gibi kavramları veya öğrenim düzeyi türünden ölçütleri öne çıkartan– bir dizi sosyolojik tanımda cevaplarını bulur. Bu tanımların, aydınların siyasal

müdahalelerinin anlaşılmasında her zaman anlamlı işlevleri olmaz. Çünkü bir sosyal kategori olarak aydınların ya da daha doğrusu "aydın" olarak tanımlanan bir grup insanın, siyasetin öznesi olarak ortaya çıkışları, her zaman yaşanan ya da sık gerçekleşen bir olgu değildir. Siyasal çaba ve yöneliş içinde olmadıkları dönemlerde bu insanlar, sadece belirli mesleklerin üyeleri olarak görülürler. Bu çerçevede Maurice Blanchot'nun tanımı, sözü edilen siyasal aydın öznesine getirilebilecek en iyi tanımlardan biri olarak görülebilir: *"Öyle gözüküyor ki aydın, ne her zaman ne de tam anlamıyla olunabilecek bir şeydir."*[37]

Modern Türkiye'de aydınların muhalif siyasal aktör rolleri dikkate alındığında, bu tanım daha da anlamlı gözükebilir. Bir sosyal kategori olarak aydınlar, bu uzun tarihsel dönemde sadece iki kez bir siyasal özne olarak ortaya çıkmışlardır. Bunlardan birincisine –birbirlerinin devamı olarak düşünülebilecek olan– Jön Türk, İttihat ve Terakki ve Kemalist hareket damgasını vurur. Aydın kimliğiyle belirlenen bu muhalefet hareketi, Cumhuriyetin kurulması, daha doğrusu bir grup aydının iktidarı ile sona erer. Bir sonraki siyasal aydın hareketlenmesi için, neredeyse yarım yüzyıl beklemek gerekecektir. Bu yeni dalga ise 1960'larda ortaya çıkar. 27 Mayıs 1960 darbesinin ivme verdiği bu yeni aydın hareketlenmesi, yaklaşık on yıl süreyle varlığını hissettirecek ve 12 Mart 1971 darbesi ile tarih sahnesinden çekilecektir. İşte 1960'ların Türkiye İşçi Partisi ile birlikte *Yön* dergisi, yüzyılda neredeyse iki kez rastlanmış bir tarihsel olgunun ifade biçimlerinden birisi olarak görülmelidir.

Yön, dönemin radikal siyasetinde, farklı düzeylerde iki değişik rol üstlenir. Bir yanıyla bu dergi, Türkiye solunda 1960'lı yıllarda oldukça etkili olacak bir siyasal çizginin ifadesidir. On yıl boyunca Türkiye'de, *küçük burjuva radikalizmi* diye ni-

37- Maurice Blanchot, *Les intellectuels en question*, Farrago, Paris, 2001, s. 14.

telendirilebilecek olan bir hareket ya da *"yukarıdan devrim"* özlemleri veya büyük sosyal dönüşümlerin yolunu açmak üzere *askeri darbe* hayalleri denildiğinde, akla 1961-67'nin *Yön*'ü gelmelidir.[38]

Bu şekliyle *Yön*'ü, 27 Mayıs'ın hemen ertesinde boy vermiş, aydınların öncülüğünde bir radikal çizginin dergisi olarak tanımlamak mümkündür. Bir anlamda bu çizginin, 12 Mart 1971 darbesi ile ortadan kalkışına kadar yaşayacağı bağımsız bir evrimi mevcuttur. *Yön*, bu siyasal ve ideolojik hareketin evriminde önemli bir mevzi ve araçtır.

Bu yanıyla *Yön*'ü, 1930'ların *Kadro* dergisinin bir devamı olarak nitelemek belki mümkün olabilir. Kemalist devrimi ve kazanımlarını yüceltmesi ya da kapitalizmle sosyalizm arasında üçüncü bir yol özlemi nedeniyle, *Yön* ile geçmişteki *Kadro* arasında ideolojik bir bağlantı ve devamlılık bulmak elbette olanaklıdır. Ne var ki, bu bağlantı oldukça önemli sınırlamalar da içerir. Her şeyden önce iki derginin ortaya çıktıkları tarihsel bağlam, bu türden bir doğrudan ilişkiyi yıpratacak niteliktedir. *Kadro*'nun yayınlandığı 1930'lar, faşizmin ve otoriter tek parti rejimlerinin dünya ölçüsünde yükselmekte olduğu, liberal demokrasinin büyük bir kriz yaşadığı ve Sovyetler Birliği'nin yeni bir toplumu oluşturma hamlesinin henüz çok başlarında olduğu bir dönemi ifade eder. *Kadro*, bu özgün dünya koşullarında, bir muhalif hareket olarak değil, mevcut Kemalist iktidarı destekleyen bir hareket olarak, ona ideolojik bir çerçeve oluşturma çabası içindedir.

Yön'ün ortaya çıktığı dönem ise, liberal demokrasinin ileri

38- Bu konuda *Yön* ile birlikte, bir anlamda onun devamı sayılabilecek olan 1969-71'in *DEVRİM* dergisini de hatırlatmak gerekebilir. Ama önde gelen yazar kadrosunun aynılığına rağmen bu iki dergiyi, aynı zincirin basit birer halkası olarak kabul etmek yanıltıcı olur. *Yön*'de *DEVRİM*'i bütünüyle bulmak olanaklıdır. Ama tersi, yani *DEVRİM*'de *Yön*'ü tümüyle bulmak olanaklı değildir. Çünkü *DEVRİM*, tek bir siyasal akımın yayın organıdır.

kapitalist ülkelerde kökleştiği, bu ülkelerin pek çoğunda sosyal demokrasinin siyasal yaşamın önemli bir unsuru haline geldiği, sosyalist ülkelerin bir dünya sistemi oluşturma sürecinde olduğu ve nihayet geri kalmış ve sömürge ülke halklarının siyasetin yeni bir öznesi olarak ortaya çıktıkları bir dönemi ifade eder. Bu koşullarda *Kadro*'nun tersine bir muhalefet hareketi olarak doğan ve gelişen *Yön*'ün, Kadroculuğun yeni versiyonu ya da "yukarıdan devrim" özlemlerinin savunucusu olarak değerlendirilmesi önemli bir eksikliktir. *Yön*'de elbette bu özellikler bulunabilir; ama 1960'ların *Yön*'ü sadece bunlarla açıklanamaz. Bu dergi, 27 Mayıs 1960 gibi önemli bir siyasal altüstlüğün ardından oluşmuş bir siyasal-sosyal fermantasyon ortamının unsuru anlamına da gelmelidir. Bir bakıma derginin tarihsel önemi de daha çok bu noktada kendisini gösterir.

Yön, dönemin Türkiye siyaseti açısından "iddialı" sayılabilecek bir çıkışla yayına başlar. Derginin birinci sayısında, altında geniş bir imzacı listesinin bulunduğu bir Bildiri yer alır. Aslında söz konusu olan, uzun çalışma ya da tartışmalar sonucu ortaya çıkmış bir metin değildir. Büyük bir ihtimalle Doğan Avcıoğlu'nun kaleme aldığı bu bildiri, o dönem aydınlarının dünyaya bakışlarının ve onu değiştirme yordamlarının anlaşılması açısından büyük bir zenginliği ifade eder. Diğer yanda Bildiri'nin altında yer alan imzacı listesi ise, bir bakıma 1960'lar solunun sosyal kompozisyonunu anlatmaktadır.

Yön Bildirisi'ne "Kemalist devrimcilik" egemen gibidir. Ancak bu gözlemle birlikte eklemek gerekir ki, 1960'lar Türkiye'sinde Kemalist mirasın ikili bir karakteri vardır. Kemalizm bir yanıyla, zafere ulaşmış bir burjuva devrimciliğini temsil eder. Zaten tam da bu anlamıyla, Türkiye'nin modern tarihinde güçlü bir gelenek oluşturmuş ve bu özelliğiyle kolektif hafızada yer etmiştir. Sosyal hareketlerin henüz sadece embriyon halinde bulundukları o yıllarda ise, dünyayı değiştirme

özlemi duyan aydın kadrolar için bu mirasın referans oluşturması bu nedenle kaçınılmazdır. Öte yanda zafere ulaşmış bir ideoloji olarak Kemalizm, bir –burjuva– devletin kuruluşu ve idamesi anlamına da gelmektedir. Bu durumda onun mirasına mevcut statükoyu korumak için de sahip çıkılmaktadır. Bu nedenlerle 27 Mayıs ertesinde Kemalizm, düzenin savunucuları gibi, yeni bir düzeni özleyenler için de bir referans noktası oluşturmaktadır.

Kuşkusuz Kemalizm'in temsil ettiği tarihsel burjuva devrimciliğiyle yaratıcı bir rezonansa girenler, statükocular değil devrimcilerdir. Bunların ifade ettiği siyasal eğilim, 27 Mayıs'ın hemen ardından filizlenmiş tipik bir aydın ya da küçük burjuva radikalizmi olarak nitelenebilir. *Yön* Bildirisi'nde kendisini açıkça hissettiren kimi karakteristikler, bu gözleme güçlü kanıtlar sunar. Köklü sosyo-ekonomik dönüşümlere duyulan büyük özlem, "yukarıdan devrimcilik"e bağlılığı ifade eden bir elitizm anlayışı, sınıf olgusunun yok sayılışı, modern sınıf mücadelesinin keskinleşme belirtilerinden duyulan telaş, demagojik olmaktan çok ütopik olarak nitelenebilecek bir "sınıfsız toplum yaratma özlemi" vb. gibi.

Bu açıdan bakıldığında, 1971'e kadar "tepeden inmeci" ya da "cuntacı" olarak da anılacak olan akım, *Yön* bildirisi ile ilk siyasal belgesini yayınlamış gibidir. Bildiri'nin 164 kişilik ilk imzacı listesine bakıldığında, bu siyasal yönelişin uygun bir sosyal temele denk düştüğü de düşünülebilir. İlk imzacıların ezici çoğunluğunu tipik aydınlar oluşturmuştur. Hikmet Kıvılcımlı, Osmanlı bürokrasisinin "kapıkulu" kavramını kullanarak, *Yön* Bildirisi'nin bu özelliğini şu sözlerle tanımlamaktadır: "*İmza atanlara bakınca,* Yön'*ün bir kapıkulu atmosferi içinde doğduğu ve bir kapıkulu dergisi olacağı anlaşılıyordu.*"[39]

39- Hikmet Kıvılcımlı, *27 Mayıs ve Yön Hareketinin Sınıfsal Eleştirisi*, Ant Yayınları, İstanbul, 1970, s. 40. Kıvılcımlı, özgün adı *Yön'ün Yönü* olan

Ancak bu söylenenler, *Yön* dergisi içinde daha çıkıştan itibaren var olan başka ideolojik-siyasal eğilimlerin varlığını da unutturmamalıdır. *Yön* bildirisi ya da *Yön* dergisinin, sadece "kapıkulları"nın, Kemalistlerin, askeri darbecilerin ideolojik yönelimini ifade ettiğini söylemek, derginin tarihsel işlevini küçümsemek anlamına gelir. *Yön*, bunların da ötesinde, bir bakıma tüm 1960'lı yıllarda sol muhalefetin ve sosyal hareketlerin gelişini haber veren ve yine bunlara bir ölçüde araçlık eden bir olgudur. O nedenle de *Yön*'ü, içindeki farklı sol eğilimlerin yeri ve etkisini dikkate alarak değerlendirmek gerekir.

Bu açıdan bakıldığında, *Yön*'de üç farklı sol eğilim vardır. Bir kez her şeyden önce, 1960'ların "yukarıdan devrimci" radikalizmi bu derginin merkezinde yer almaktadır. Ne var ki, *Yön* deyince, bunun yanı sıra, klasik sosyal demokrasiye ve Marksizme yakın eğilimler de akla gelmelidir.

Klasik sosyal demokrasiye yakın eğilimin kökeninde, 1950'lerin *Forum* dergisinin olduğu söylenebilir. *Yön*'ün pek çok yazarı, kesinlikle radikal bir muhalefet hareketi olmayan bu dergi ortamında yetişmiştir. *Forum*'dan gelen bu *Yön*'cüler arasında, 1960 sonrasında Batı Avrupa tarzı bir sosyal demokrasiyi savunmaya kalkışanlar küçük bir azınlığı oluşturur. Çoğunluk, 27 Mayıs'ın etkisiyle hızla radikalleşir ve "tepeden

---

çalışmasının hemen girişinde bu değerlendirmesine şöyle bir açıklık getirir: *"Modern sosyalizmde bir sosyal sınıf olmayan aydınlar: Yön sosyalizminde %96,5'dirler. Bunların %34,8'i açık memur; %37,05'i serbest meslekli (örtülü memur), %28,25'i öğrenci (gelecek memur) olmak üzere hepsi kapıkuludur."* ? Gerçekten de Kıvılcımlı'nın analiz konusu ettiği ilk birkaç sayının 531 kişilik imza listesi, bu yargıyı doğrular bir nitelik taşımaktadır. Kıvılcımlı, bu 531 kişiyi üç kategoriye ayırır: Birinci olarak, 363 kişilik "sorumlular" listesi (1 general, 2 profesör, 4 milletvekili, 5 senatör, 9 subay, 10 doçent, 35 asistan, 37 mühendis, 23 avukat, 19 doktor, 17 iktisatçı, 3 ressam, 3 rejisör, 3 ev kadını, 1 futbolcu, 80 yazar, 48 öğretmen, 59 memur, 4 eski memur); ikinci olarak 150 kişilik "sorumsuzlar" listesi (72 hukuk öğrencisi, 28 siyasal bilgiler öğrencisi, 27 iktisat öğrencisi ve 23 lise öğrencisi); üçüncü olarak da 18 kişilik "sosyal sınıflar" listesi (1 ağa, 2 çiftçi, 6 tüccar, 9 işçi) (*a.y.*)

inmeci" eğilimin saflarında yer alır. Kuşkusuz bu iki eğilim arasında o sıralarda, sadece ideolojik düzeyde etkileşimler değil, kadro akışkanlıkları da son derece güçlüdür. Örneğin *Yön* dergisinin, 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 darbe teşebbüslerinin öncüsü Albay Talat Aydemir'i kapak yapan, ama darbenin yenilgisi üzerine imha edilen sayısına ilişkin söylentiler çıkabilmiştir. Oysa hemen aynı tarihlerde dergide, Avrupa sosyal demokrat partilerinin deneyleri ayrıntılı bir şekilde tanıtılmaktadır. Kuşkusuz, birkaç yıl sonrasının göstereceği gibi, sosyal demokrat eğilimin *Yön* ortamındaki geleceği pek parlak değildir. Çünkü 1960'lar Türkiye'si, sosyal demokrasi için elverişli bir toprağı ifade etmemektedir. Ancak buna rağmen, Bildiri'nin ilk imzacıları arasında sosyal demokrat reformcuların sınırlı da olsa yer aldığı belirtilmelidir.[40]

Yön'de var olan üçüncü eğilim ise, birkaç yıl içinde işçi sınıfına ve Marksizme yönelecek olanlarca oluşturulur. Bu unsurlar, hazırlığına katılmadıkları Bildiri'ye gönderdikleri imzalarla, gelecek yıllardaki sosyalist eylemciliklerini adeta haber verirler. Bir bakıma bu kadrolar, *Yön*'ün çıkışını izleyen bir-iki yıl içindeki siyasal evrimlerinin göstereceği üzere, aslında Bildiri'de söylenenlerden başka şeyler de anlamaktadırlar. Bu imza sahipleri, gelecek yılların TİP ve Milli Demokratik Devrim hareketlerinin ön saflarında yer alacaklardır.[41]

Görüldüğü gibi daha ilk sayılarından itibaren *Yön*, herhangi bir dergiden çok daha başka şeylere aday gibi gözükmekte-

---

40- *Yön*'ün ilk sayılarında dağınık olarak çıkmış imzaların tam listesi için bkz.: Hikmet Özdemir, *Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1986, s. 301-325.

41- Birkaç yıl sonrasının TİP ve Milli Demokratik Devrim hareketinde yer alacak olan *Yön* Bildirisi imzacıları şunlardır: Çetin Altan, Sadun Aren, Sencer Divitçioğlu, Yahya Kambolat, İdris Küçükömer, Mehmet Selik, M. Hayrettin Abacı, Yusuf Ziya Bahadınlı, Vahap Erdoğdu, Ahmet Kaçmaz, Yunus Koçak, Yalçın Küçük, Kemal Nebioğlu, Doğan Özgüden, Demir Özlü ve Kemal Sülker.

dir. Bu dergiyi, içinde "merkez sol"dan "radikal sol"a dek tüm solun yer aldığı bir ideolojik-politik fermantasyon ortamı olarak nitelemek yanlış olmaz. *Yön* Bildirisi'nin imzacı listeleri, 1960'larda yaşanacak siyasal hareketlenmelerin sosyal dokusu hakkında da hayli anlamlı göstergeler sunar. Bildirinin bini aşkın imzacısının sosyolojik bir sınıflandırılması, herhangi bir "bürokrat" (ya da "kapıkulu") listesinden çok başka bir şeyle karşı karşıya olunduğunu hissettirir. "Gazeteci"den "emekli hava generali"ne, "mühendis"e, "oksijen kaynakçısı"na ya da "sendikacı"ya, "kaymakam"dan "üniversite öğretim üyesi"ne, oradan "hava teğmeni"ne, "kunduracı", "makina ustası", "memur", "balıkçı", "öğretmen" ve "öğrenci"ye kadar uzanan bu liste, gelmekte olan dönemin bir ön habercisi gibidir. Bildiri imzacı listesinin ifade ettiği sosyal dokuyu, tüm 1960'lar solunda bulmak kabil olacaktır.

Yeni Sosyal Hareketlerin Habercisi Olarak Yön

Denebilir ki *Yön*, Türkiye'de ilk defa işçi sınıfı, sosyal demokrasi, Kürt sorunu ve kadın sorunu gibi, o dönem için son derece yeni konuları ele alma onurunu taşıyan bir dergidir. Kuşkusuz *Yön* Bildirisi, örneğin işçi sınıfı konusunda sessizdir. Bu metinde "özne"ler, sosyal sınıflarla değil, "millet kaderine hâkim olabilecek duruma gelmiş bulunanlar", "Türk halkı", "kütleler", "nüfus" vb. terimlerle ifade edilir. Bu çeşitlilikte, bir nesne anlamında bile işçi sınıfından söz edilmez. Bu konuya dolaylı olarak değinildiği düşünülebilecek sendikalar konusunda ise Bildiri, *"sendikaların kuvvetlendirilmesi, (...) modern devletçiliğin ödevidir ve bunlar ancak devlet müdahalesi ile başarılabilir."* diyerek, açıkça korporatist bir yaklaşım sergilemektedir.[42]

42- *Yön* Bildirisi, *Yön*, Sayı: 1, 21 Aralık 1961, s. 3.

Bir süre sonra dergi, bu benzeri konularda farklı bir yaklaşım içine girmeye başlar. *Yön* sayfalarında işçi hareketi ile ilgili kavram ve sorunlar önemli bir yer alır. Kuşkusuz bu değişimde, işçi hareketindeki canlanmanın etkisi vardır. TİP'in bir grup sendikacı tarafından kuruluşu, *Yön*'ün çıkışından yaklaşık on ay önce gerçekleşmiştir. Derginin yayınlanmaya başladığı günlerde ise, Türk-İş başkanı Seyfi Demirsoy önderliğinde bir grup sendikacının "Sosyal Güvenlik Partisi" projesi tartışılmaktadır. Yüz binin üzerinde işçinin katıldığı büyük Saraçhane mitingi yine aynı haftalarda gerçekleşir. Bu ortamda *Yön*'cüler de, bir "Çalışanlar Partisi" projesi üzerinde kafa yormaktadırlar. Daha sonraki gelişmeler, *Yön*'ün başını çeken aydınlar için bu partinin, o dönemdeki arayışlarının bir ifadesi olduğu kadar, gelmekte olan yeni siyasal sarsıntılara hazırlık çabası olarak da algılanabilir. Çalışanlar Partisi'nin kurulmasının tartışıldığı sıralarda, birkaç hafta sonra –22 Şubat 1962'de– gerçekleşecek bir hükümet darbesi teşebbüsünün de hazırlıkları yaşanmaktadır.[43]

Yön'cüler, Çalışanlar Partisi'nin programını tartışırken, "*çalışanlar demokrasisi*" türünden, o dönem için büyük bir yeniliği ifade eden terimler kullanmaktan çekinmezler. *Yön*'cülere göre, "*Siyasi alanda idareyi çalışanların alması gereklidir. Bugün nüfusun yüzde 75'ini oluşturan köylü vatandaşları, parlamentoda ancak toprak ağaları temsil ediyor. İşçiler parlamentonun dışındadır. Bu çalışan kitlenin, siyasi alanda kudretine uygun şekilde temsil edilmesini sağlayacak bünye reformlarına girişil-*

43- Türk-İş yöneticilerine gelince, bu sendikacıların bir işçi partisi oluşturma konusunda belki de en ciddi oldukları an budur. Bu tarihten itibaren Türk-İş yöneticileri "parti kurma" projesini sık sık gündeme getirecek ama asla bu konuda pratik bir adım atmayacaklardır. İşçi sınıfı içinde siyasallaşmanın büyük güç kazandığı bu yaklaşık yirmi yıl boyunca "parti kurma" konusu, Türk-İş yöneticileri için gerçek bir projeden çok demagojik bir sloganı ifade eder.

meli, çalışanlar demokrasisinin temelleri atılmalıdır."[44] Bunun da ötesinde kurulacak parti için seçilen "Çalışanlar Partisi" ismi bile anlamlıdır. Oysa *Yön*'ün başyazarı Doğan Avcıoğlu, bu tarihten dokuz yıl sonra, bir kez daha bir parti kuruluşu çağrısı yaptığında, bu kez önerdiği isim "Devrim Partisi" olacaktır.[45] Ama bu kez söz konusu olan basbayağı bir "hükümet darbesi" partisidir.

Türkiye aydınına "kurtuluş yolu"nu göstermeye kalkışan *Yön*'cüler için, tutulacak yol ve araçlar konusu net değildir. Dergide bir yanda "Üçüncü Dünya"ya ait deneylerin heyecanlı tanıtımı yapılırken, diğer yandan Batı Avrupa sosyal demokrasisinin dokümanları, Sosyalist Enternasyonal'e bağlı partilerden haberler, iktidardaki sosyalist partilerin ya da işçi partilerinin deneyleri de okuyucuya iletilir. 31 Ocak 1962 tarihli *Yön*, bu çeşitliliğin en zengin örneklerinden birini oluşturur. Bu sayı, "sosyalizm özel sayısı" olarak yayınlanmıştır. Bu özel sayıda Doğan Avcıoğlu, Şevket Süreyya Aydemir ve İlhan Selçuk'un, "sosyalizmle kapitalizm arasında bir üçüncü yol" türünden değerlendirmeleri ile birlikte, Abdi İpekçi nin "Fabianizm ve Islahatçı Sosyalizm" başlıklı yazısı da vardır. Uluslararası sosyalizm deneyleriyse Mısır'da darbeci Özgür Subayların iktidara getirdiği Cemal Abdülnasır'ın yanı sıra, üç Batı Avrupalı sosyal demokrat (Pietro Nenni, Ernest Bevan ve Mendes France) aracılığıyla aktarılır. En nihayet "tarım sosyalizmi"ne ilişkin örnek ise İsrail'dendir.[46] Bu özel sayıdan birkaç hafta sonra yayınlanan 11. sayının orta sayfalarını, Avusturya Sosyalist Partisinin manifestosu kaplayacaktır. Manifesto, şöylesine bir girişle sunulur: "Türkiye'de sosyalist düşünce-

44- "A'dan Z'ye Kadar Reform" (imzasız), *Yön*, Sayı: 13, 14 Mart 1962, s. 3.

45- Doğan Avcıoğlu, *Devrim Nedir?*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1971.

46-*Yön*, Sayı: 7, 31 Ocak 1962.

nin siyasi parti yoluyla yavaş yavaş teşkilatlanmakta olduğu bugünlerde, böyle bir vesikayı *Yön* okuyucularına duyurmayı yararlı bulduk."[47]

Aralık 1962'de ise, başta Doğan Avcıoğlu gelmek üzere bir dizi *Yön* yazarı, İngiliz sosyalist hareketinin düşünce örgütlenmelerinden biri olan Fabian Society'ye atıfta bulunan Sosyalist Kültür Derneği'nin kuruluşunda yer alırlar. Sosyalist Kültür Derneği'nin diğer kurucuları arasında, geleceğin TİP yöneticilerinden Sadun Aren, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu genel başkanı Seyfi Demirsoy ve bazı Cumhuriyet Halk Partili milletvekilleri de bulunmaktadır.[48]

Kuşkusuz *Yön*'e egemen olan bütün bu çeşitlilikte, düşünce zenginliğinin nerede bittiğini ve eklektizmin nerede başladığını tespit etmek pek kolay değildir. Bir bütün olarak ele alındığında, daha sonra kendisi ile özdeşleştirilebilecek olan "üçüncü dünyacı kalkınma yolu"nun ya da bunun vasıtası olarak düşünülen askeri darbeciliğin, *Yön* ve *Yön*'cüler için tek seçenek olmadığı görülebilir. O dönemin tüm sol kadroları için olduğu gibi, *Yön*'cüler için de sorular ve sorunlar bir ölçüde netleşmiş de olsa, bunların çözümüne ilişkin özne ve araçlara ilişkin cevaplar henüz yeterince belirgin değildir. Ancak tam da bu göreceli zenginliği dolayısıyla *Yön*, birkaç kuşağın siyasal eğitiminde önemli bir işlev görebilecek ve kendisi ile birlikte yükselen TİP'in düşünsel plandaki evrimine katkıda bulunacaktır. 1960'lar sosyalizminin önemli siyasal ve teorik metinlerinden birisi olan 1964 tarihli TİP programı, TİP ile

47-*Yön*, Sayı: 11, 28 Şubat 1962, s. 10-11.

48- *Yön*, derneğin 41 kurucusu arasında 16 üniversite öğretim görevlisi, 6 yüksek memur, 3 gazeteci, 2 avukat, 3 mühendis, 2 yazar, 2 milletvekili, 1 senatör, 1 sendikacı, 1 doktor, 1 sosyolog, 1 öğretmen, 1 iktisatçı ve 1 serbest meslek sahibinin bulunduğunu haber vermektedir (Bkz.: *Yön*, 19 Aralık 1962, s. 8-9).

Yön arasında program düzeyinde önemli farklılıkların olmadığını ve TİP program yazarlarının, *Yön*'den büyük ölçüde etkilendiklerini gösterir.

Sol'dan Yön'e Bakış

Yön yayın hayatına başladığında, Türkiye'de bir sol hareketten ya da sistemli siyasal çalışmalar içinde bulunan sol kadrolardan söz etmek olanaksızdır. Ancak buna rağmen, dönemin kimi sol önderleri, *Yön*'e ilişkin ilginç değerlendirmeler yapmaktan geri kalmamışlardır. Birkaç yıl sonrasının TİP genel başkanı Mehmet Ali Aybar, Bildiri üzerine değerlendirmelerine, *"bildirinizi imzalamasak da, görüşlerimizi açıklamaya çağrıldığımız için, düşüncelerimi özetliyorum"* diye başlamaktadır.[49] Aybar, Bildiri'de merkezi bir yeri olan plan ve devletçiliğin *"sosyalist özde olması ve çalışan halk sınıflarının temsilcileri tarafından uygulanması, hiç değilse denetlenmesi şarttır"* diyerek, *Yön*'cülerle bu konudaki farklılığını ortaya koymaya çalışmaktadır. Aybar yine *Yön* Bildirisi'nde *"çalışan halk sınıflarının büyük bir emek partisi içinde ortaya çıkmaları sorunu"*nun eksik bırakıldığını hatırlatmaktadır. Son olarak Aybar'a göre Bildiri'nin bir diğer eksikliği de, uluslararası duruma değinmemesidir.[50] *Yön*'ün daha ilk adımında yapılan bu eleştiriler, onun, *Yön*'cülüğün "yukarıdan devrimcilik"ine karşı tutarlı bir muhalefet çizgisine sahip oluşunun bir göstergesi olarak alınabilir.

Aynı konuda TKP Dış Bürosu'ndan gelen bir değerlendirme ise, ülke dışındaki TKP'lilerin, *Yön*'ü ağırlıklı olarak "yurtsever namuslu aydınlar"ın öncülüğünde bir girişim olarak gördük-

49- Aybar'ın bu notları için bkz.: Barış Ünlü, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 173.

50- *a.y.*

lerini düşündürür. Derginin yayın hayatına başlamasından birkaç ay sonra, 2 Nisan 1962'de TKP Dış Bürosu'nun Leipzig Konferansı'na sunduğu raporunda Yakup Demir (Zeki Baştımar) şunları söylemektedir: *"Geçenlerde memleketin tanınmış birçok aydınlarının, sosyalizm şiarına Atatürk'ün etatizmini bir zırh gibi geçirerek müşterek bir bildiri yayınladıklarını gördük. Bu bildiri yurtseverce bir kaygının, samimi bir görüşün ifadesidir. Bu aydınlar arasında, sosyalizme karşı halkta uyanan ve hızla yayılan sempatiden önce faydalanmak, sonra onu soysuzlaştırmak amacını güden ve gerçek sosyalizmle ideolojik ilgileri pek olmayan bazı küçük burjuva temsilcileri de var. Fakat memleketin içinde bulunduğu ekonomik yıkımın ve sürüklendiği felaketin asıl sebeplerini, sosyal haksızlıkları görmeye başlayan yurtsever, namuslu aydınların bu akımın öncüsü ve asıl temsilcileri olduklarından şüphe yok."*[51]

Hikmet Kıvılcımlı'ya gelince, o, *Yön* üzerine en geniş değerlendirmelerde bulunmuş bir eski TKP'lidir. Kıvılcımlı, derginin yayın hayatına başlamasının hemen ardından kaleme aldığı "Sosyalizmimiz ve Devletçiliğimiz" başlıklı makalesinde, hareketin ideolojik çizgisinin şiddetli bir eleştirisini yapar.[52] *Yön*'ün adının anılmadığı bu makalenin, derginin dolaylı ve üstü örtülü bir eleştirisi olduğu düşünülebilir. Muhtemelen Kıvılcımlı, sol içinde şiddetli bir polemik ortamının oluşması için zamanın henüz erken olduğunu düşünmektedir. Aynı Kıvılcımlı, *Yön* ile ilgili yazılarının daha sonra yeniden yayınlanması vesilesiyle, *"bir örgüt için olduğu gibi bu dergi için de*

51- *TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı...*, s. 64.

52- Kıvılcımlı'nın bu makalesi –kendisinin 1970 tarihli kitabına koyduğu nota göre– 1962 yılında *Sendika Yayınları*'nda yayınlanmıştır. Ancak Fuat Fegan'ın hazırladığı *Hikmet Kıvılcımlı Bibliyografyası*'nda söz konusu *Sendika Yayınları* hakkında hiçbir bilgi bulunamadığı belirtilmektedir. (*Hikmet Kıvılcımlı Bibliyografyası*, Hazırlayan: Fuat Fegan, İstanbul, 1977, s. 76.)

dört beş yıl sustuk" derken, belli ki soliçi polemiğe ilişkin bu ihtiyatlı ruh halini tasvir etmektedir.[53]

Kıvılcımlı daha sonra, *Yön* Bildirisi'ni geniş bir eleştiriye tabi tuttuğu ancak yayınlamadığı "*Yön*'ün Yönü" adlı biraz daha ayrıntılı bir değerlendirmeyi kaleme alır.[54] Burada, *Yön*'ün devletçiliği siyasal programının merkezine koyuşunu eleştirmekte ve bu hareketin geçmişin *Kadro*culuk hareketiyle ideolojik bağlantıları üzerinde durulmaktadır. Kıvılcımlı'ya göre *Kadro*culuk bir "ütopik demagoji" ise, *Yön*cülük de "demagojik ütopi"dir.[55] "*Yön*'ün Yönü" adlı çalışmanın önsözünde yer alan şu sözler, Kıvılcımlı'nın bu iki dergi arasındaki ideolojik bağlantıyı göze batırmaya çalıştığını göstermektedir: "*Hazırlık propagandası, Yön'ü genç kuşak sosyalistlerinin çıkardığını yaymıştı. Bildiri, otuz yıl önceki Kadro kapıkullarının hemen bütün kuruntularını kendisine taban etmişti.*"[56]

* * *

1961 sonlarında yayın hayatına başlayan *Yön* dergisi, 5 Haziran 1963 tarihli 77. sayısından sonra Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından 14 ay süreyle durdurulur. Dergi, Ekim 1965'te yeniden yayınlanmaya başlar. *Yön*, yaklaşık dört buçuk yıl süreyle 222 sayı yayınlandıktan sonra, 1967 yılının Haziran'ında yayın hayatına son verecektir.

Yön'ün varolduğu bu süreç, solun diğer unsuru olan TİP

53- Kıvılcımlı, *27 Mayıs*..., s. 36.

54- Kıvılcımlı'nın bu değerlendirmesi, onun "Sosyalizmimiz mi Devletçiliğimiz mi?" başlıklı yazısıyla birlikte, 1970 yılında Ant Yayınları tarafından yayınlanan *27 Mayıs ve Yön Hareketinin Sınıfsal Eleştirisi* adlı çalışmasında yer almaktadır.

55-Kıvılcımlı, *27 Mayıs*..., s. 18.

56- Kıvılcımlı, *27 Mayıs*..., s. 37.

için de son derece önemlidir. Mehmet Ali Aybar, *Yön*'ün doğuşundan birkaç ay sonra, Şubat 1962'de, TİP'e genel başkan seçilecek ve TİP hızlı bir gelişme süreci içine girecektir. 10 Ekim 1965 seçimleri, TİP'in Türkiye siyasetinin kalıcı bir unsuru olma yolunda verdiği meşruluk mücadelesinin "tarihsel" olarak nitelendirilebilecek başarısını ifade eder. Bu seçimlerle TİP parlamentoya girer ve solun en geniş kesimlerinin örgütü niteliğini kazanır. Bir süre sonra, *Yön*'ün son sayısı yayınlanacaktır. TİP'in yükselişi ile *Yön*'ün gerilemesi arasında bir ilişki elbette kurulabilir. Ordu içindeki radikal siyasal örgütlenmelerin gerilemesi ve TİP'in 1965 seçimleriyle siyasal yaşamın kalıcı bir unsuru olma şansını elde edişi, *Yön*'ü işlevsiz kılan temel etkenler olarak görülmelidir.

Aralarındaki rekabete rağmen *Yön* ve TİP arasında, çelişkili olarak nitelenebilecek bir işbölümünün de olduğu söylenebilir. Yayın hayatı boyunca *Yön*, tıpkı TİP gibi, ülke siyasal yaşamına yepyeni gündem konuları getirmiş, bunun yanı sıra sol entelektüel birikimin zenginleşmesine önemli katkılarda bulunmuştur.

V

Türkiye İşçi Partisi

Sendikacılar Tarafından Kurulan Yegâne Sosyalist Parti

20. Yüzyılın başlarından beri bugünkü Türkiye toprakları üzerinde, yasal ya da yasadışı olarak pek çok sol örgüt kurulmuştur. Bu örgütlerin sayıları muhtemelen yüzlerle ifade edilebilir. Ancak bu uzun tarihsel dönem boyunca, solun geleceğini ve ülke siyasal yaşamını etkilemiş sadece iki sol örgüt vardır. Bunların birisi, 10 Eylül 1920'de Bakü'de kurulan Türkiye Komünist Partisi; diğeri ise, 12 Şubat 1961'de İstanbul'da kurulan Türkiye İşçi Partisi'dir.

Solun geleceğini etkilemek açısından TKP'nin bu işlevi, kuruluşundan, sembolik olarak 12 Eylül 1980 gününe kadar sürer. Öte yanda aynı TKP, 1970'lerin ortalarından 1980 darbesine kadar –sınırlı da olsa– ülke siyasetini etkilemiş bir örgüt olarak öne çıkar. TİP'e gelince, on yıl faaliyet gösteren bu örgüt, solun geleceğini belirlemenin yanı sıra, 1960'lı yıllar

boyunca ülke siyasal gündemini hatırı sayılır boyutlarda etkileyebilmiş tek sol örgüt olarak kendisini gösterir.

TİP, her şeyden önce kuruluşundaki orijinallikle öne çıkar. Partinin tüm kurucuları sendikacıdır. Bir anlamda bu örgüt, Türkiye'de sadece sendikacılar tarafından kurulan ilk ve tek siyasal partidir. Kuşkusuz TİP'in kuruluş tarzı, bir sosyalist partinin inşası için problemli bir kuruluş olarak görülebilir. Şu nedenle ki, TİP'in kuruluşunda sanki son atılacak adım, ilk anda atılmış gibidir. Bir sosyal sınıfın siyasal örgütlenmesi anlamında sol partiler, bir grup öncünün bir araya gelip kuruluş üzerine resmi bir karar almasıyla kurulmazlar. Söz konusu olan, milyonları kapsayan bir toplumsal kesimin siyasal temsilidir. Bu çapta devasa bir temsili, dar bir öncülükle gerçekleştirmeye kalkışanlar, bir parti değil, olsa olsa bir siyasal sekt kurabilirler. O nedenle bir sol partinin oluşmasına katkıda bulunmak isteyenlerin ilk işi, kuruluş sürecine farklı sol çevrelerin katılmasını sağlayacak bir çalışmaya girmek olmalıdır. Kuşkusuz bu türden bir hazırlık çalışmasının biçimi ve süresi, dönem ve ortamlara göre değişebilir. Ama öz aynıdır. Sınıf gibi son derece geniş bir sosyolojik kategoriye ait bir proje, hiçbir zaman tek bir siyasal çevrenin, geleneğin, kadro ya da kuşağın kararı ve girişimi ile gerçekleşemez. Uzun bir danışma ve tartışma sürecini izleyen, farklı eğilimlerin katılacağı bir kurucu konferans ya da kongre, genellikle sol örgütlerin kuruluşunun klasik biçimi olarak görülebilir.

13 Şubat 1961 günü Türkiye İşçi Partisi'ni kurduklarını ilan eden sendikacılara gelince, onlar, sonu siyasal bir sektin inşasıyla bitecek bir girişim içinde olmadıklarını çabalarının her aşamasında kanıtlarlar. TİP kurucusu sendikacılar, o dönemde sendika ortamındaki siyasallaşmaya bir cevap getirme kaygısındadır. Partinin kuruluş toplantısına 40'ın üzerinde sendikacı katılmış ve kurucular bunlar arasından seçilmiş-

tir.[57] TİP'in kuruluşundan altı ay sonra yapılan "Genişletilmiş Kurucular Toplantısı", sendikacıların bu alanda olabildiğince geniş bir temsili sağlama çabasında olduklarını gösterir. Bu toplantıya katılan 118 delegenin büyük çoğunluğu sendikacıdır.[58]

Diğer taraftan TİP'i kuran sendikacıların büyük çoğunluğunun, geçmiş sol örgütsel deneylerde yer almadıkları da unutulmamalı. Dolayısıyla onları, klasik "sol kadrolar" içinde görmek doğru olmaz. Bu sendikacılar, sendikal dünyanın olanaklarıyla ve sendikal ortamdan kadrolarla bir siyasal parti kurmak istemekte, bir başka ifadeyle işçi sınıfı içinde bir zümrenin –sendikacıların– siyaset yapma arzusuna tercüman olmaktadırlar.

TİP kurucularının tümünün sendikacı oluşu, partinin kuruluşuna gerçek bir orijinallik verir. Bu nokta, daha sonraları onun –olumlu ya da olumsuz– değerlendirilmesinde sık sık öne çıkarılır. 1964'te kabul edilen parti programına, TİP'in *"tarihimizde doğrudan doğruya emekçi halkın kurduğu ilk parti"* ibaresi konulmuştur. Burada bir abartma yapıldığı açıktır. Türkiye İşçi Partisi, Hikmet Kıvılcımlı'nın bu vesileyle yaptığı bir eleştiride dile getirdiği gibi, Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Cumhuriyet tarihinde, doğrudan emekçiler tarafından kurulmuş partiler dikkate alındığında, bu açıdan ne ilk ne de son partidir.[59] Çok gerilere gitmeden, TİP'ten birkaç yıl önce kurulmuş olan iki sol parti bile, bu abartmanın açık kanıtlarını verir. 1951'de kurulan Demokrat İşçi Partisi'nin –genel baş-

57- Aybar, *TİP Tarihi*, Cilt 1, s. 196.

58- Delegelerin geldikleri illere göre dağılımları şöyledir: İstanbul (57), Ankara (15), İzmir (15), Mersin (15), Kocaeli (10), Adana (9). Artun Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002, s. 92.

59- Hikmet Kıvılcımlı, *Uyarmak İçin Uyanmalı Uyanmak İçin Uyarmalı*, "İkinci Basılışa Acı bir Giriş", 2. baskı, İstanbul, 1970, s. 10.

kan Orhan Arsal dışında– tüm kurucu üyeleri işçi-emekçidir. Aynı şey, 1954'te kurulan Vatan Partisi'nin Hikmet Kıvılcımlı dışındaki tüm kurucu üyeleri için de geçerlidir.[60]

Beri yanda TİP kurucularının tümünün sendikacı oluşu, pek çok gözlemci tarafından sık sık olumsuz bir olgu olarak göze batırılmıştır. Kurucuların siyasal kimlikleri ya da girişime katılma nedenlerine ilişkin olarak yapılan bir dizi değerlendirmede, partinin kuruluşunda bir tür tesadüflük olduğu hissettirilmektedir. TİP kurucusu sendikacıların Amerikan eğitiminden geçtikleri, milletvekili olmak için bu işe kalkıştıkları, aralarında ajanlar olduğu, çoğunun bir-iki yıl içinde siyasetten çekildiği gibi değerlendirmeler, pek çok gözlemci tarafından yapılmıştır.[61]

TİP kurucuları hakkında bu söylenenlerin önemli bir kısmı doğruluk payı taşıyabilir. Örneğin aralarından bazıları –belki de çoğunluğu– aynı yıl yapılacak genel seçimlerde milletvekili seçilmeyi hayal etmiş olabilir. Daha sonra partinin kuruluş dönemi üzerine yazarken Aybar, kuruluş belgelerinin 13 Şubat 1961 günü tamamlanmak zorunda olduğunu ve bu tarihin, sonbaharda yapılacak seçimlere katılabilmek için yasa tarafından belirlendiğini söyleyecektir.[62] Yine TİP'in ilk genel başkanı Avni Erakalın, partisinden milletvekili seçilemeyeceğini anlayınca, daha sonra geri dönmek üzere TİP'ten istifa etmiş ve dönemin sağ partilerinden biri olan Yeni Türkiye Partisi'nden aday olmuştur.[63] TİP kurucularından bazılarının birkaç yıl

60- Vatan Partisi'nin kurucu listesi için bkz.: *Vatan Partisi Programı*, Tarihsel Maddecilik Yayınları, İstanbul, 1971, s. 21.

61- Bu konuda birkaç örnek olarak bkz.: Kıvılcımlı, *Uyarınak İçin...*, s. 11; 'TİP eleştirisi', İLKE (Türkiye Sosyalist İşçi Partisi yayın organı), Sayı: 10, Ekim 1974, s. 83; A.Samim 'The Tragedy of Turkish Left', *New Left Review*, Mart-Nisan 1981, s. 67; Belli, *İnsanları Tanıdım...*, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 71.

62- Aybar, *TİP Tarihi*, Cilt 1, s. 168.

63- Aybar, *TİP Tarihi*, Cilt 1, s. 198.

içinde siyasetle hiçbir ilişkisinin kalmadığı da doğrudur.[64] En nihayet, kurucular arasında en az bir polis ajanının olduğu daha sonra kanıtlanmıştır.[65]

Ancak TİP'in kuruluşundaki bir sözde tesadüflüğü bu olgularla kanıtlamak olanaksızdır; çünkü aynı madalyonun bir de öteki yüzü bulunmaktadır. Her şeyden önce TİP kurucuları, yeni bir sendikacı kuşağın temsilcileridir. Yaş ortalaması 35-40 dolaylarında olan bu sendikacıların hemen hepsi orta öğretim görmüştür ki, 1960'ların başlarında bu düzey, "eğitimli" anlamına gelmektedir. Diğer yanda o tarihlerde bu sendikacıların, sınıfla tüm maddi bağları kopmuş "sendika bürokratları"na dönüştüklerini iddia etmek de güçtür. En nihayet bu kurucu sendikacıların hemen hepsi, 1950'li yıllar boyunca grev girişimi, sendika-birlik örgütlenmesi ya da miting vb. gibi hareketliliklerde o dönem Türkiye'si için önemli sayılabilecek deneyimler kazanmışlardır.

Son olarak bazı kurucu sendikacıların siyasal biyografileri, siyasal faaliyetteki kararlılıklarını da göstermektedir. TİP kurucularından dördü (Kemal Türkler, Rıza Kuas, Şaban Yıldız ve Kemal Nebioğlu), partinin Kasım 1969'daki 3. Kongresi'nde merkez yönetimine seçilenler arasındadır. Aynı isimler, Ekim 1970'teki 4. Kongrede "sendikacılar platformu"nu kurmuşlardır. Bu dört TİP kurucusu, altı yıl sonra da Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun kuruluşuna önderlik edecektir.[66] Bunlardan bir diğeri, (Kemal Nebioğlu), Mayıs 1975'te

64- Başkan Avni Erakalın'dan bir süre sonra diğer dört kurucu da –Saffet Göksüzoğlu, İbrahim Denizcier, Hüseyin Uslubaş ve Adnan Arkın– istifa eder ve siyasal faaliyetten uzaklaşırlar. (Sargın, *a.g.e.*, Cilt 1, s. 72.)

65- 8 Kasım 1960 tarihli bir askeri mahkeme belgesinde, TİP kurucusu Ahmet Muşlu'dan "muhbir" olarak söz edilmektedir. Bu konuda bkz.: Rasih Nuri İleri, *Türkiye İşçi Partisinde Oportünist Merkeziyetçilik*, Yalçın Yayınları, İstanbul, 1987, s. 7.

66- Kemal Türkler, Rıza Kuas, İbrahim Güzelce ve Kemal Nebioğlu. Bun-

Mehmet Ali Aybar öncülüğünde kurulan Sosyalist Parti'nin kurucuları arasındadır. TİP'li bir başka kurucu ise (İbrahim Güzelce), 1974 sonrasında DİSK genel sekreteri olarak görev yapmakta ve TKP'nin bu işçi konfederasyonundaki etkisini güçlendirecek çalışmalar içinde bulunmaktadır. Bütün bunlar dikkate alındığında, TİP'i kuran sendikacıların siyasetteki kararlılıklarının, Türkiye solunun standartları açısından oldukça ileri düzeylerde olduğu söylenebilir.

Kuşkusuz TİP'i kuran sendikacılarda, devrimci sendikalizm, anarko-sendikalizm ya da Marksizm gibi düşünce akımlarının doğrudan etkilerini aramak anlamsız bir çaba olur. Ne var ki, parti girişiminde Türkiye solunun izi, daha ilk adımda kendisini hissettirir. TİP'in ilk tüzüğü, –muhtemelen, her iki partinin de üyesi olan İbrahim Güzelce sayesinde– 1950'li yılların Demokrat İşçi Partisi'nden alınmıştır.[67] Parti programına gelince, orada da TKP'lilerin etkisi vardır.[68]

TİP'in kuruluşunu izleyen sekiz-on ayda, partinin geleceği açısından önemli gelişmeler yaşanmıştır. 9 Temmuz 1961'de yapılan referandumla, 1960'lar siyasal ikliminin temel taşlarından biri olan yeni anayasa yürürlüğe girer. 15 Ekim 1961'de, darbe sonrasının ilk genel seçimleri yapılır ve bunu izleyen bir aylık görüşmelerin sonunda, Cumhuriyet Halk Partisi ve Adalet Partisi'nin koalisyon hükümeti kurulur. 20 Aralık 1961 günü, *Yön* dergisi yayın hayatına başlar. 31 Aralık 1961 günü ise, o döneme kadar Türkiye'de yaşanmış en büyük işçi mitingi olan "Saraçhane mitingi" yapılır.

---

lardan Kemal Türkler, kuruluştan 1978 yılına kadar DİSK genel başkanlığı yapar.

67- Sargın, *a.g.e.*, Cilt 1, s. 69.

68- Mihri Belli anılarında, arkadaşı ve TİP'in ilk genel sekreteri İlter Olcaytu'nun talebi ile, partinin ilk programının taslağını hazırladığını söyler. (*İnsanları Tanıdım*, Cilt 2, s. 71).

1 Şubat 1962, TİP'in yaşamında "ikinci kuruluş" olarak kabul edilebilecek bir gelişmeye tekabül eder. Bu tarihte kurucu sendikacılar, partiye davet ettikleri Mehmet Ali Aybar'ı genel başkan seçmişlerdir. Aybar'ı davet eden TİP'li sendikacıların bu girişimleriyle, sadece sendikacılar tarafından kontrol edilecek bir siyasal parti modelinden vazgeçtikleri söylenebilir. Bu gelişmenin birinci nedeni, kuruluşu izleyen bir yılın, bu tarz bir işçi partisinin gelişmesi konusunda yeterince umut verici olmayışıdır. Gelmekte olan dönemde sendikaların ve sendikacıların siyasette belli bir yerlerinin olacağı hissedilmektedir; ama öte yanda bu konuda var olan sınırları görmemek de olanaksızdır.

Sendikacıları aydınlara yönlendiren ikinci etkenin ise, *Yön*'ün çıkışı olduğu söylenebilir. Daha ilk birkaç sayısından itibaren bu derginin, sol hareketin önemli bir unsuru olacağı açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. TİP'i kuran sendikacıların, derginin ifade ettiği entelektüel güçten etkilenmemeleri olanaksızdır. Bu koşullarda TİP'e bir aydın aşısının gerekliliği, muhtemelen tüm sendikacılar tarafından fark edilmiş olmalıdır.

Bu konuda üçüncü bir etken ise, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'ndan bir grup sendikacının, *Yön*'ün çekim alanı içinde bulunan solcu aydınlarla birlikte kurmayı düşündükleri siyasi partidir. Önceleri Sosyal Güvenlik Partisi olarak düşünülen bu projeye, daha sonra "Çalışanlar Partisi" ismi layık görülür. Dönemin tek sendikal konfederasyonu olan Türk-İş yöneticileri ile, önde gelen sol aydınların kuracakları yeni partinin, TİP'li sendikacılar tarafından ne denli güçlü bir rakip olarak algılanacağı açıktır.

İşte TİP kurucusu sendikacılar, Mehmet Ali Aybar'ı muhtemelen bu ve benzeri gelişmelerin baskısı altında genel başkanlığa davet ederler. Doğal olarak bu çağrı, aynı zamanda tüm solcu aydınlara yapılmış bir çağrı anlamına da gelir ve kısa

zamanda karşılık bulur. Takip eden dönemde TİP'e çok kanallı bir yöneliş gerçekleşir. Bir yanda 27 Mayıs sonrasında hızla siyasallaşmakta olan solcu aydınlar, diğer yanda TKP birikiminin bir kısmı partiye yönelir. Bir süre sonra ise, bazı Kürt aydınlarının TİP'e üye olmaya başladığı görülür.

İlginç bir şekilde sendikacılar, solcu aydınlar, Marksist birikim ve Kürt aydınları, sancısız bir tarzda bir siyasi parti içinde bir araya gelmektedir. Bu gerçeklik, Türkiye'de kitlesel bir işçi partisinin doğumu için muazzam bir şans demektir. Denilebilir ki o sırada bu konuda tek pürüz, Türk-İş yöneticilerinin *Yön*'cülerle birlikte kurmayı düşledikleri partidir. Ancak kısa bir süre sonra bu projenin gerçekleşmeyeceği anlaşılır. Böylelikle TİP, bir kitlesel sınıf partisi inşası için asgari şartları sağlamış olarak yola çıkmış bulunmaktadır. Kabul etmek gerekir ki o yılların Türkiye'sinde bir işçi partisi projesi için, bundan daha elverişli koşullar herhalde düşünülemezdi.

TİP, bir açıdan daha kendisinden önceki sol partilerden farklılık gösterir. 1960'lara kadar Türkiye'de kurulan yasal sol partilerin kökeninde büyük ölçüde TKP birikimi vardır. TİP ise TKP ile ilgisi olmayan sendikacılarca kurulmuştur. Bu durumda, geçmiş yasadışı partinin birikiminin yeni yasal partiye yönelmesinin sancılı olabileceği düşünülebilir. Ancak TKP birikiminin en azından bir bölüğünün TİP'e yönelişi, oldukça sorunsuz bir şekilde gerçekleşecektir. Bunun temel nedeni, 1960'ların başlarında TKP'nin artık örgüt olarak mevcut olmayışı, bunun sonucu olarak da TİP'e katılmanın, TKP üyeleri için artık sadece kişisel bir karar ve yöneliş sorunu olmasıdır.

TKP, 1950'li yıllarda militanlarının gelecekteki yönelişlerini etkileyecek önemli bir bölünme yaşamıştır. Bu bölünme sonucu ortaya çıkan saflaşmada, bir yanda Şefik Hüsnü, Mihri Belli ve Reşat Fuat Baraner, diğer yanda ise Zeki Baştımar ve birkaç arkadaşı vardır. Birincilerin geleneği, birkaç yıl sonrası-

nın Milli Demokratik Devrim (MDD) hareketini, ikincilerinki ise TKP Yurtdışı Bürosu'nu belirleyecektir.

1960'ların başlarında partinin tarihsel önderi Şefik Hüsnü ölmüş, Zeki Baştımar ülke dışına çıkmıştır. Türkiye içinde artık fiilen var olmayan partinin Mihri Belli, Reşat Fuat, Hikmet Kıvılcımlı gibi eski üyeleri özgürdür; ama çoğunun siyasal hakları ellerinden alınmıştır. Bu durumda TİP'e yönelen TKP birikimini, son parti davalarında mahkûm olmamış –Mehmet Ali Aybar, Behice Boran, Sadun Aren, Nihat Sargın gibi– eski TKP'liler oluşturacaktır.[69] Ancak yukarıda da hatırlatıldığı gibi bu isimler, TKP birikiminin bir bölüğünü oluşturur. TİP'e yönelişleri "sorunsuz" gerçekleşenler bunlardır. Ne var ki, Mihri Belli ve Hikmet Kıvılcımlı gibi eski TKP'lilerin 1965 sonrasında TİP'e müdahaleleri, parti içinde büyük krizlere yol açacaktır.

TİP Program ve Tüzüğü

1962 yılından itibaren solcu aydınların TİP'e katılımı, bu partiyi sadece solun değil, ülke siyasal yaşamının da önemli bir olgusu haline getirecek olan süreci başlatır. TİP hızla örgütlenmesini geliştirir, üye sayısı artar; bir süre sonra da, 1971 yılında kapatılana dek yürürlükte kalacak program ve tüzüğünü kabul eder.

Parti kurulduğunda henüz programı yoktur. Mevcut yasala-

69- Son yıllarda bir dizi anı kitabından, TİP'in bu önde gelen üyelerinin çeşitli dönemlerde TKP örgütlenmesi içinde yer aldıkları anlaşılmaktadır. Aybar, Aren, Boran ve Sargın'ın üyelikleri konusunda Bkz.: Sargın, *a.g.e.*, Cilt 1, s. 31-50, Mihri Belli, *a.g.e.*, Cilt 1, s. 340-344, Sadun Aren, *Puslu Camın Arkasından*, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s. 56-70. Daha sonraki yönelişi dikkate alındığında Aybar'ın 1956 sonrasında, Kruşçev'in Stalin'i mahkûm eden 'Gizli Rapor'unun yayınlanması ve Macaristan işgalinin ardından resmi TKP çizgisinden uzaklaştığı düşünülebilir.

ra göre, parti kurmak için mutlaka gerekli olan sadece, kuruluş dilekçesi, kurucular listesi ve tüzüktür. O nedenle kurucu sendikacılar, parti programı gibi tartışma ve zaman gerektirecek bir konuyu gündemlerine almazlar. Aybar'ın başkan seçilmesinden sonra ise program konusuna gereken önem verilir. Bu amaçla kurulan program komisyonu, 11 Ocak 1964 günü başlayan parti kongresinde kabul edilecek olan programı hazırlar. Bu komisyonda, dönemin önde gelen bir dizi solcu aydını yer almaktadır.[70]

O sıralarda Aybar bu programı, *"ülke sorunlarına sosyalist bakış açısından çözümler öneren... ciddi bir çalışma olarak"* tanımlamaktadır.[71]

Oysa TİP programı, bir anlamda mevcut düzen partilerinin seçim bildirgelerini hatırlatır tarzda düzenlenmiş bir talepler bütününden ibaret gibidir. Bu program adeta, Türkiye'de sol aydınların o yıllarda tartışmaya başladıkları temel konuları sergileme çabasını ifade eder. Ayrıca bir parti programı olarak olağanüstü uzundur.[72] TİP programının Marksizmden esinlenmiş partilerin programlarıyla kaba bir karşılaştırılması bile, program yazarlarının klasik Marksist birikime oldukça uzak olduklarını gösterir.

70- Fethi Naci'ye göre program heyetinde yer alanlar şunlardır: Sadun Aren, Enver Aytekin, Adnan Cemgil, Sencer Divitçioğlu, Selahattin Hilav, Rasih Nuri İleri, Aslan Başer Kafaoğlu, Fethi Naci, Kenan Somer, İsmet Sungurbey ve Nebil Varuy. (Fethi Naci, *Dönüp Baktığımda*, Adam Yayınları, İstanbul, 1999, s. 91.)

71- "Türkiye İşçi Partisi Programı", *Sosyal Adalet*, Mart 1965, s. 12. Ancak programın hazırlanmasına katkıda bulunanlardan bazılarının aynı konudaki görüşleri birkaç yıl içinde değişecektir. Örneğin Sencer Divitçioğlu, 1968 Temmuz sonlarında TİP programı hakkında şunları söyler: *"Program Marksizmin bazı postülalarından hareket edilerek acele ile hazırlandı. Bu nedenle, daha çok yapay bir çabanın ürünü olarak görülmeli, Türk toplumu üzerinde derinlemesine Marksist araştırmalar sonucu ortaya çıkmış bir doküman olarak değerlendirilmemelidir."* (Ünsal, *a.g.e.*, s. 150).

72- Program 1964 yılında, 166 sayfa tutan bir kitapçık olarak yayınlanmıştır.

Bu programın yazıldığı dönem ve koşullar dikkate alındığında, TİP'in ortamından daha gelişkin bir program beklemek gerçekçi olmaz. Ayrıca tüm eksikliklerine rağmen TİP programı, *"gerçek bir adım, yüz programdan daha değerlidir"* diyen Friedrich Engels'i çarpıcı bir şekilde doğrulayan bir metindir. Doktriner düzeydeki tüm sorunları bir yana bu programın, –tıpkı aynı dönemin *Yön*'cü programı gibi– özel bir değeri ve işlevi vardır. TİP programı, o güne kadar "yasak" ya da "olanaksız" olarak kabul edilen bir şeyi, mevcut düzenin radikal bir eleştirisini üstlenmiştir. Ayrıca dönemin Türkiye siyasetinin geriliği dikkate alındığında, o yetersiz haliyle bile bu program, sol muhalefete ülke gündemini etkileme gücünü vermektedir.

Programı gibi TİP'in tüzüğü de, "dayanıklı" bir siyasal metindir. TİP kurulurken, kendisinden yaklaşık on yıl kadar önce kurulmuş olan bir sol partinin (Demokrat İşçi Partisi) tüzüğünü birkaç ufak değişiklikle benimsemiştir. Aybar'ın genel başkanlığa getirilmesinin ardından parti yönetici organı, Nisan 1962'de yeni bir tüzük kabul edecektir.[73] Bu tüzüğün yazımında –sendikacıları kollayan önemli bir madde nedeniyle– parti kurucusu sendikacıların önemli etkisi olduğu düşünülebilir. Yukarıda TİP'in programına ilişkin olarak söylenenler, örgütlenme şemasını ve ilkelerini ortaya koyan parti tüzüğü için de söylenebilir. Sol siyaset ve örgütlenme kültürünün olağanüstü zayıflığı dikkate alındığında, TİP'in o tarihlerde demokratik ve işlevli bir tüzüğün mükemmel bir örneğini ortaya çıkarması elbette olanaklı değildir. Ancak solun ve sosyal hareketin mevcut dinamiği, tıpkı program konusunda olduğu gibi tüzüksel alanda da, var olan yetersizliklerin önemli sorunlara yol açmasını önleyecektir.

Öte yanda TİP tüzüğünün bir maddesi (53. madde), özel

73- Sargın, *a.g.e.*, Cilt 1, s. 87.

olarak eleştiriye layıktır. Çünkü bu madde, partinin evriminde olumsuz bir işlev görmekle kalmamış, sol örgütlenmelerin sınıfsal niteliği konusunda yaşanacak karmaşalara da büyük katkıda bulunmuştur.

Nihat Sargın'ın ifadesiyle 53. madde, *"dört olağan ve iki olağanüstü Büyük Kongre'ye karşın, esasta hiçbir değişikliğe uğramayıp aynı kalacaktır"*.[74] İlk bakışta bu maddenin siyasal açıdan oldukça önemli ve o derece de masum bir gerekçesi vardır. 53. madde, partinin her düzeydeki yönetici organlarına seçilecek olanların yarısının "emekçi" olmasını amaçlamaktadır. Söz konusu olan bir "işçi" partisi olduğuna göre, partinin yönetici organlarında emekçilerin çoğunlukta olmasını ya da en azından azınlığa düşmemelerini sağlamak, önemli bir örgütsel konu olarak kabul edilebilir. Pek çok yorumcunun iddiasına göre bu madde, partinin sınıfsal karakterini kollayan bir tüzüksel ilkeyi ifade etmektedir.

Bu tüzük maddesinin temelinde, partinin ilk dönemlerindeki "üye listeleri" uygulaması vardır. Tüzüğün parti üyeliğini tanımlayan 38. maddesinde şunlar yazılıdır: *"Parti üyeleri, oturdukları mahalle veya çalıştıkları işyeri yahut oturdukları köy listeleri olmak üzere üç listeden birine kaydedilirler."*[75] Aynı madde, *"işyeri esasına göre tutulan listelere; kendisi üretim araçlarına sahip olmadığı için emek gücünü üretim aracı sahiplerine satarak yaşayanlar veya işçi sendikaları yönetim organlarında görevli bulunanlar kaydedilir"* diyerek, konuya açıklık getirmeye çalışmaktadır. Bu demektir ki partiye üye olan bir kişi, ya ikamet etmekte olduğu köy veya mahalleye göre düzenlenen

74- Sargın, *a.g.e.*, Cilt 1, s. 90.

75- Tüzüğün bu maddesinin "üye kayıt listeleri"ne ilişkin bölümü, 1964 kongresinde kaldırılmıştır; Sargın'ın da hatırlattığı üzere, kongreden kısa bir süre sonra çıkacak olan yeni Siyasal Partiler Yasası, bu iptali zorunlu kılmaktadır. (Sargın, *a.g.e.*, Cilt 1, s. 89)

listelere ya da –eğer çalışıyorsa– işyeri esasına göre tutulan listeye kaydedilecektir. İşte tüzüğün 53. maddesi, partinin her düzeydeki yönetim organlarının yarısının, "işyeri listeleri"ne kaydedilmiş bulunanlardan seçilmesini öngörmektedir.

TİP'te parti üyelerinin coğrafi ve işyeri temelli olarak listelere yazılmaları, komünist ve sosyalist partilerin örgütlenme tarzını akla getirebilir. Geleneksel olarak bu partilerde temel örgütlenme birimi, coğrafi ve işyeri temelli olarak saptanır. Genellikle "hücre" olarak adlandırılan bu birim, partinin en alt düzeydeki en küçük örgütsel birimidir.[76] Tam da bu nedenle ister yasal ister yasadışı olsun komünist partiler, mahalle ve köylerde, parti örgütlenme birimi anlamında "hücre"lere sahip oldukları gibi, "fabrika", "okul" ya da "askeri birlikler"de de hücreler oluşturmuşlardır. Yine sınıfsal karakterleri gereği bu partilerde, "işyeri" (ya da fabrika) hücreleri, parti örgütlenmesinin temelini teşkil eder.

TİP'te söz konusu olan ise, henüz sadece üye listelerinin bu düzeyde bir sınıflandırılmasıdır. Zaten 27 Mayıs sonrasının yeni siyasal partiler kanunu, Demokrat Parti'nin "Ocak/Bucak örgütlenmeleri"ne bir tepki olarak, ilçe altındaki idari birimlerde parti örgütlenmesini olanaksız kılmıştır. O nedenle TİP'in, komünist partilerinkine benzer bir temel örgütlenme birimini tüzüğünde formüle etmesi zaten olanaksızdır. Bu durumda üye listelerini sosyal kökenlerine göre ayırmaya çalışan TİP yöneticileri, belli ki parti yönetim organlarında "işyeri" listelerinin (dolayısıyla emekçilerin) yarı yarıya temsilini hedeflemektedir.

76- Örneğin Fransız Komünist Partisi'nin 2001 yılında kabul ettiği yeni tüzüğünde, komünistlerin "işyerlerini önemli siyasal eylem alanı olarak gördükleri ve ücretlileri oralarda örgütlenmeye teşvik ettikleri" vurgulanmakta ve "parti hücresi"nin kurulduğu alanlar olarak mahalle ve köyün yanı sıra iş yerleri de sayılmaktadır. (Bu konuda bkz. : www.pcf.fr/?iddoc=333&iddos=21).

TİP'in parti organlarında "emekçiler"in ağırlığını kolladığı iddia edilen bu tüzük maddesi, uygulamada beklenmeyen (ya da sendikacılarca istenen ve beklenen) bir sonuç verir. Bunu sağlayan ise, ilgili tüzük maddesinin formülasyonundaki bir küçük ayrıntıdır. Biraz dikkatle incelendiğinde, maddenin kolladığı kesimin genel olarak "emekçiler" değil, iki farklı toplumsal kategori olduğu görülür. Aynı maddede, bir "veya" sözcüğü ile ayrılan bu toplumsal kategorilerden birincisi *"kendisi üretim araçlarına sahip olmadığı için emek gücünü üretim aracı sahiplerine satarak yaşayanlar"*, ikincisi ise, *"işçi sendikalarının yönetim organlarında görevli bulunanlar"*dır.

Bu durumda ilçe ve il düzeyindeki yüzde ellilik kontenjan içinde yer alacak olanlar, ağırlıklı olarak birinci kategorideki emekçiler olacaktır. Oysa partinin en üst düzeydeki yönetim organları (genel yönetim, merkez yönetim ve merkez haysiyet kurulu) söz konusu olduğunda, pratikte 53. maddenin öne çıkaracağı kesim, *"işçi sendikalarının yönetim organlarında görevli bulunanlar"*, yani düpedüz sendikacılar olacaktır. Gerçekten de TİP'in hemen tüm kongrelerinde "işçi listesi"nden parti yönetimine seçilenler, fiilen işçilikle hiçbir ilgisi kalmamış (ve muhtemelen bir daha işçiliğe dönmeyecek olan) sendikacılar olmuştur. Bir başka ifadeyle tüzüğün sözünü ettiği bu ayrımın üst yönetici organ seçimlerine yansıması, tüzükte tanımlanan sosyolojik içerikten oldukça farklıdır. Bunun bir sonucu olarak örneğin 1968 yılında parti üyeleri içinde binde 58'lik bir oranı oluşturan sendikacılar, merkez yürütme kurulunda yüzde 50'ye yakın bir oranda temsil edilmektedir.[77]

Sonuçta, yedi yıllık uygulamasının da gösterdiği üzere 53. maddeyi, Nihat Sargın'ın kırk yıl sonra iddia edeceği gibi, *"partili genç işçi liderlerinin yetişmesi"* kaygısının değil, kurucu sen-

77-Artun Ünsal, *Le parti ouvrier de Turquie*, yayınlanmamış doktora tezi, Fondation Nationale des Sciences Politiques, Paris 1970, s. 332.

dikacıların partideki etkin konumlarını kollama refleksinin ifadesi olarak değerlendirmek çok daha doğru olur. TİP'li sendikacılar, başlangıçta bir zümre olarak damgalarını taşıyacak bir sosyalist parti kurmayı hedeflemişlerdir. Gelişmeler onları, bir yıl sonra solcu aydınlara çağrı yapmaya zorlayacaktır. Ancak belli ki bu dışa açılmaya rağmen sendikacılar, partideki etkinliklerini garanti altına alacak koşulları da oluşturma çabası içindedirler. Sendikacılar, bu konuda Aybar ve diğer solcu aydınlardan büyük destek göreceklerdir.[78] Bütün bunlar dikkate alındığında, uzun yıllar başta Aybar olmak üzere birçok parti önderinin, bu tuhaf tüzük maddesini partinin sınıfsal karakterini korumanın bir aracı olarak görmelerindeki içtenlik kuşkuyla karşılanmalıdır.

53. Maddenin uygulanması, parti kongrelerinde ilginç sahnelere yol açmıştır. Seçim maddelerine gelindiğinde "çift liste", çift sandık" usulü gereği, delegelerin "işçi kesimi listesi" için ayrı, "işçi olmayanlar kesimi listesi" için ayrı oy kullanması gerekmiştir. Tüzüğün bu maddesine ilk eleştiri, Ocak 1964 Kongresi'nin hemen ertesinde getirilir. Bir grup üye, bu tüzük maddesinin sadece bir tavsiye niteliği taşıdığını ve emredici bir şekilde uygulanmaması gerektiğini savunarak, olağanüstü bir kongre toplanmasını ve parti yöneticileri seçiminin yenilenmesini isterler.[79] Bu girişim, bir dizi ihraç ve istifa ile sonuçlanır. 53. Madde, yaklaşık üç yıl sonra, Malatya Kongresi'nde de tartışma konusu edilir.[80] Tartışmalardan çıkan ilk manzara, maddenin artık değiştirileceği yolundadır. Ne var ki, oylama öncesinde sendikacılar tüm ağırlıklarını koyar ve tam bir

78- Sargın, *a.g.e.*, Cilt 1, s. 214-217.

79- Sargın, *a.g.e.*, Cilt 1, s. 212-220.

80- Bu dönemde söz konusu tüzük maddesinin ve genel olarak TİP'in örgütlenme ilke ve uygulamalarının kapsamlı bir eleştirisi için bkz. : Kıvılcımlı, *Uyarmak İçin...*

"veto" uygulaması içine girerler. Böylelikle maddenin kaldırılması önlenmiş olur.[81] Sonuç olarak bu ilginç tüzük maddesi, 1971 yılında kapatılana dek, partinin örgütsel yaşamını belirleyen önemli ilkelerden birini ifade etmeyi sürdürecektir.

TİP Örgütlenmesi ve Üye Bileşimi

Gerek partinin hızlı gelişmesi gerekse dönemin sola iyimserlik ve umut veren atmosferinin etkisiyle TİP yöneticileri, sol bir kitle partisini oluşturma göreviyle karşı karşıya olduklarını düşünmeye başlamışlardır. İlk bakışta 1960'ların ikinci yarısındaki Türkiye için hayalci gibi gözükebilecek, ama aslında son derece gerçekçi olan bu perspektifi, başta Aybar gelmek üzere, o dönem TİP önderlerinin yazı ve konuşmalarında gözlemek kabildir.

TİP tüzüğünün hazırlanması sırasında yapılan kimi öneriler, bu konudaki iyimserliğin boyutları hakkında çok şey söylemektedir. Örneğin 1962 yılında hazırlanan parti tüzüğünde, kongre delege seçimi kuralı şu şekilde formüle edilmiştir: *"Her ilde kayıtlı ve aidatını ödemiş, ilk 1000'e kadar üye sayısı için (1), (1001)'den sonra gelen her tam (1000) üye sayısı için yine (1) delege".*[82] Nihat Sargın'ın da itiraf ettiği gibi burada, yakında toplanacak ilk kongreyi (ve belki onu izleyen diğer kongreleri) fazla sorun çıkartmayacak delegelerle gerçekleştirmek gibi bir niyet söz konusu olabilir.[83] Ama öte yanda bunu, parti üye sayısının yakın bir gelecekte yüz bini aşacağı umuduyla

81- D.A. (Doğan Avcıoğlu), "Büyük Kongresinden sonra TİP", *Yön*, Sayı: 191, 25 Kasım 1966, s. 22.

82- Sargın, *a.g.e.*, Cilt 1, s. 88.

83- Sargın bu niyeti, "*sağlam bir seçim için, seçilecek sayıyı olabildiğince dar tutmak niyeti*" olarak formüle etmiştir. (*a.y.*)

açıklamak da pekâlâ mümkün olabilir. Aybar, 6 Kasım 1962 tarihli genelgesinde varılması gereken ilk hedefi, *"aidatını muntazaman ödeyen 50 bin üyeye sahip olmak"* olarak saptamakta ve ardından şunları eklemektedir: *"50 bin üyeye sahip olduğumuz gün, partimiz sözü geçmeye başlayan bir kuvvet olacaktır. 100 bin üyemiz olduğu gün ise, yasama meclislerinde tek temsilcimiz olmasa bile, yurt işleri emekçi halk yığınlarının menfaatlerine daha uygun şekilde yürümeye başlayacaktır. Çünkü aidat ödeyen 100 bin üyeli bir doktrin partisinin görüşleri halkoyunca benimsenmiş olacağından bunlar ihmal edilemeyecektir."*[84] Bu yaklaşıma bakıldığında, TİP'in bu dönemde gelişme perspektifi olarak, Avrupa ülkelerinin üye sayıları yüz binlerle ifade edilen sosyalist ve komünist partilerini aldığı söylenebilir.

Ocak 1964'te toplanan parti kongresine 76 delege katılmaktadır. Bunların büyük çoğunluğu, "kurucular kurulu" türünden doğal delegelerdir. Aynı tarihlerde, tüzüğünde 1 kongre delegeliği için 1000 üyeyi öngören partinin toplam üye sayısı bin dolaylarındadır.[85] Takip eden yıllarda TİP'in üye sayısı artacak, ama en iyimser tahminle sadece 12 bin dolaylarına ulaşabilecektir.[86]

Ancak şurası da açık ki 1960'lı yılların ortalarında 12 bin üye, bir sosyalist parti için küçümsenmeyecek bir sayıyı ifade eder. O tarihlerde Türkiye nüfusu otuz milyon dolaylarındadır; parti üyeliğinin temel aldığı endüstri ve hizmet faaliyetleri günümüze göre çok daha zayıftır; köylü nüfusu toplumun yüzde 65'ini oluşturmaktadır; ve nihayet eğitim ve kültür düzeyi bugünküne göre çok daha düşüktür. Bütün bunlar dikkate

84- Sargın, *a.y.*

85- Sargın, *a.g.e.*, Cilt 1, s. 191.

86- Doğu Perinçek, "Türkiye İşçi Partisi Üyelerinin Sınıf Yapısı", *Aydınlık Sosyalist Dergi*, Sayı: 3, ocak 1969, s. 205-226. Üye kayıt fişlerini esas alarak yapılan bu çalışma, Mayıs 1968'deki üye durumunu yansıtmaktadır.

alındığında, o tarihlerin on iki bin üyeli bir sol örgütlenmesinin, günümüz Türkiye'sinin 30 bin ya da çok daha fazla üyeli bir sol partisine tekabül edeceği düşünülebilir.

1962 yılında 50 ya da 100 bin üyeli bir işçi partisinden söz eden Aybar'ın bu konuda fazla hayalci olduğunu iddia etmek güçtür. Onun bu hedefi dile getirişinden çok değil, yedi-sekiz yıl sonra Türkiye'de sosyal hareketler, yüz binlerce işçi, diğer çalışan ve öğrencinin katılımını ifade etmeye başlar. 1970'e gelirken, DİSK'in üye sayısı yüz bine yaklaşmaktadır. 15-16 Haziran 1970 günlerinde Türkiye, tarihinin görmediği büyüklükte, yüz binlerce işçinin katıldığı gösterilere sahne olacaktır. 1974 sonrası ise bu konuda çok daha ikna edicidir. Bu dönemde tüm bölünmüşlüğüne rağmen sol, yüz binlerce militan ve sempatizanı kucaklayan dev bir sosyal hareket nebülözü anlamına gelmektedir. Türkiye'de yüz binlerce üyesi olan bir işçi partisinin nesnel olanaklılığı, 1960-1980 arasındaki sosyal hareketlilikle kanıtlanmıştır. O nedenle Aybar'ın 1962'de söyledikleri, pekâlâ doğrulanabilecek bir tarihsel öngörü olarak algılanabilir.

Diğer yanda 1960'lı yıllarda TİP'in üye bileşiminin, nicelik açısından olmasa da, sosyolojik açıdan bir kitlesel işçi partisi modeline yakın olduğu da söylenebilir. Parti üyeliği üzerine yapılan nadir çalışmalardan birine göre, 1968'de TİP üyelerinin mesleki dağılımları şöyledir:[87]

Meslek	Sayı	Yüzde
İşçi	4112	32,39
Küçük çiftçi	2576	20,29
Küçük esnaf ve zanaatkâr	2422	19,07
Tarım işçisi	1174	9,24
Öğrenci	603	4,75
Avukat, doktor, sanatçı	507	4,00
Tüccar	353	2,78
Ev kadını	331	2,60
Teknisyen	281	2,22
Küçük memur	93	0,73
İşsiz	79	0,62
Sendikacı	72	0,58
Emekli memur	60	0,47
Üniversite öğretim görevlisi	32	0,25

1968 yılında TİP üyeleri arasında sanayi, tarım ve hizmetler alanında ücretli olarak çalışanların oranı yüzde 44 dolaylarındadır. Hatırlatmak gerekir ki, bu tarihe kadar Türkiye'de işçi hareketinde henüz ciddi bir yükseliş yaşanmamıştır. Görüldüğü gibi, daha işçi hareketleri yükselişe geçmeden önce bile işçiler, TİP'in üye bileşiminde en önemli toplumsal kesim olarak öne çıkmaktadır. Diğer özelliklerin yanı sıra bu olgu da, 1960'lar TİP'inin bir işçi partisi modelini gerçekleştirme potansiyelini göstermektedir.

* * *

TİP'in 1966'nın ortalarına kadarki yaklaşık beş yıllık dönemi, kuruluş ve gelişme süreci olarak tanımlanabilir. Partinin 10 Ekim 1965 seçimleriyle parlamentoya girişi, onun ülke siyasetini etkileme potansiyeline büyük bir güç vermiş ve yakın

zamanlara kadar sadece yasaklar ve tutuklamalarla birlikte anılan sosyalist hareket, artık ülke siyasetinin meşru bir unsuru olmuştur. 1960'ların ilk yarısı aynı zamanda, partinin *Yön* ile ideolojik mücadelesinden başarıyla çıkışını da simgeler. Böylelikle TİP, sadece genel olarak solun değil, ülkenin entelektüel birikiminin de önemli bir kısmını yanına çekmeyi başarmıştır. Diğer yanda sendikal mücadelenin göreceli durgunluğuna rağmen parti, sendikal hareketin önemli kadrolarını içinde barındırmaktadır. Bütün bu olgular, toplumsal muhalefetin radikal temsilcisi olarak TİP'in, ülke siyasetinin kalıcı bir unsuru haline gelme potansiyelini taşıdığını göstermektedir. Aynı dönemde CHP'de yaşanan gelişmeler, TİP'in ülke siyasal yaşamındaki etkisinin bir diğer göstergesi olarak alınabilir. 1965 seçimlerinin hemen öncesinde CHP, siyasal yelpazedeki yerini "ortanın solu" olarak tanımlamıştır. Bütün bu gelişmeler, Türkiye de adeta "Avrupa'ya özgü" denilebilecek türden *sağ-sol* temelli bir siyaset kültürünün oluşmakta olduğunu göstermektedir.

VI

Türkiye Solunun Kaderinin Belirlendiği Yıllar (1966-1967)

Bu çalışmanın girişinde, 2000'li yılların İstanbul'unda yaşanabilecek tipik bir "1 Mayıs" gösterisinin tasvirini yapmıştım. Orada, sayıları on binlerle ifade edilebilecek bir kalabalık, muhtemelen yüzü aşkın parti, örgüt, hareket, akım vb. ile temsil edilmekteydi. Böylesine bir örgütsel çeşitlilik, soldaki siyasal ve örgütsel zenginliğin değil, tersine sol siyasetin yokluğunun bir göstergesidir. Oysa bu sol, 1960'lı yıllarda dinamik bir doğuş sürecini, 1970'li yıllarda ise muazzam bir kitleselleşmeyi yaşamıştır. O nedenle 2000'li yıllardaki o manzarası, onu bu noktaya getirecek yön değişikliğinin nerelerde başladığı ve nasıl geliştiği sorusunu gündeme getirir.

Bu soruya cevap arandığında, sol içinde 1966 yılında yaşananların büyük önem taşıdığı görülecektir. Benim hipotezime göre, solun o tarihlerde yaşadıkları, onun bugünlere kadar varan evrimini belirlemiştir. Bir başka ifadeyle bugünün dağınık, parçalı, adeta ortak hafızasını yitirmiş ve toplumsal temeli belirsizleşmiş soluna varan evrim, 1966'da başlamıştır.

Bu yılın, Türkiye'de siyasal bir işçi sınıfı hareketinin oluşması sürecinde bir yol ayrımını ifade ettiği söylenebilir.

1966'nın sol açısından önemli birkaç gelişmesinden birincisi, *Yön* dergisinin o yılın haziran ayında başlattığı "TİP tartışmaları"dır. Bunu, TİP'in aynı yılın son baharında Malatya'da toplanan Büyük Kongre'si izler. Bunların ardından ise, bir grup eski TKP'linin önderliğinde oluşan Milli Demokratik Devrim hareketinin doğuşuna varacak gelişmeler gelir. Gerçekte bu olaylar, bir grup eski TKP'linin, genel olarak sol, özel olarak da TİP'e yönelik aktif siyasal ve ideolojik müdahale girişimleri olarak tanımlanabilir. Yine bu girişimler, 1960'ların ilk yarısında ideolojik belirsizlikler içinde bulunan solun Marksistleşme sürecinin başlangıcı olarak da görülebilir.[88] Bu karakteristikler dikkate alındığında, aslında eski solun yeni sola bu müdahaleleri, farklı kadro ve kuşaklar arasında yeni ve sağlıklı bir sentezin gerçekleştirilmesi ve solun daha da yetkinleşmesi sonucuna pekâlâ varabilirdi. 1966-67 yıllarına "yol ayrımı" karakteristiğini veren de bu olasılıktır. Ancak kısa bir süre sonra görülebileceği üzere bu türden bir olumlu sentez gerçekleşmeyecektir.

10 Ekim 1965 seçim sonuçları, bir grup eski TKP'li için de bir dönüm noktasıdır. TİP'in kuruluş ve gelişme sürecini dışardan izlemekle yetinmiş olan bu komünistler, muhtemeldir ki 1965 seçimlerinin ardından, koşulların değiştiğini ve kendileri için TİP'e müdahale zamanının artık geldiğini düşünmeye başlamışlardır. Bu yaklaşımları haklılık taşır. TİP, genel seçimlerde, gerçekten tarihsel bir başarı kazanmıştır. Artık partinin

88- Bu noktada söz konusu Marksizmin, daha önce açıklanan nedenlerle, "Stalinci Marksizm" olarak anlaşılması gerekmektedir. Ne var ki Marksizm sözcüğünün geçtiği her yerde "Stalinci" sıfatını kullanmayı gerekli görmedim. Çünkü Türkiye solunda Marksizmin Stalinci olmayan versiyonları son derece küçük bir azınlığı oluşturmaktadır.

15 milletvekili ve bir meclis grubu vardır. Meşruiyet kavgası kelimenin gerçek anlamında kazanılmıştır. Bundan sonra artık bu partiyi, –askeri darbe vb. gibi büyük çaplı saldırılar dışında– siyaset sahnesinden çıkarmanın yolu kapanmış gözükmektedir.

Daha sonraki yıllarda eski TKP'lilerin 1965 sonrasında TİP'e yönelik siyasal çabaları, "TİP içinde fraksiyonculuk yapmak", "cadı kazanı kaynatmak", "TİP'i bölmek" türünden olumsuz terimlerle ifade edilirken, gerçekte bir önemli nokta göz önünden kaçırılmaktadır. Hiç kuşku yok ki bu müdahalelerin ardından TİP, büyük iç mücadelelerin konusu olmuştur. Ancak hatırlatmak gerekebilir ki, herkes gibi eski TKP'lilerin de siyaset yapma hakları vardır ve bu kişilerin siyasal mücadele alanlarını seçmeleri konusunda azami özgürlüklerinin olması gerekir. İkinci olarak TİP yöneticilerinin, eski TKP'lilerin "dışarıdan" müdahaleleri üzerine duydukları "yasadışına düşürülmek" korkuları da yerinde değildir. Birkaç yıl içinde yaşananlar, TİP yöneticilerinin bu korkularının yersiz olduğunu, partinin artık bu türden gerekçelerle kapatılamayacağını göstermiştir. Sonuç olarak 1965 sonrasında TİP içindeki ideolojik ve siyasal mücadelelerin, solun siyasal kültürü ve geleneği açısından meşru –ve daha da önemlisi siyasal açıdan sağlıklı– mücadeleler olarak görülmesi gerekmektedir.

Yön Sayfalarında "TİP Tartışmaları"

1965 seçimlerinin ardından sol önderler, TİP'in yüzde üç dolaylarındaki oy oranı nedeniyle açık bir şekilde itiraf edemedikleri bir hayal kırıklığı yaşarlar. TİP yöneticileri, çok daha büyük bir seçim başarısı ve bunun sonucu oluşacak büyük bir parlamento grubu beklemektedir. Hatta aralarında, seçim son-

rasında CHP ile koalisyon hükümeti oluşturmayı bile hayal edenler vardır. Gerçekten de seçimlerin arifesinde kimi TİP yöneticileri –her ne kadar çok açık bir şekilde değilse de– CHP ile bir koalisyonun pekâlâ mümkün olabileceği izlenimini vermekten çekinmezler. O sıralarda Sadun Aren, CHP'nin adını anmadan, muhtemel bir koalisyonun koşullarını şöyle formüle etmiştir: *"Şartlar gerekli kılarsa elbet koalisyona gidilebilir. Koalisyon TİP'e yakın olan partilerle ve belirli konularda sarih anlaşmaya vararak yapılabilir. Bu şartlar ne olabilir? Bir defa bugün başlamış ve bağımsız bir dış politikaya yönelmiş olan tutum sürdürülmeli, tek taraflı dostluktan çok taraflı dostluklara geçilmelidir. Dış politikada bağımsızlığı amaç edinmiş bir tutum esastır. İç politikada ise, TİP programı emekten yana bir devletçiliği öngörmektedir. (...) Koalisyon elbette ki karşılıklı fedakârlıkları gerektirir. Ama fedakârlık, sosyal adalet ve kalkınma yönünde ileri bir gidişi sağladığı ölçüde anlam taşır. Ancak bu anlamda fedakârlıklara hazırız."*[89] Bu hayallerin ardından yüzde üçlük oy oranı ve 15 kişilik parlamento grubu, doğal olarak tatmin edici görülmeyecektir.[90] TİP yöneticilerinin seçimlerin ardından CHP'ye ve özellikle de Ecevit önderliğindeki "Ortanın Solu" hareketine karşı sığ ve öfkeli değerlendirmelerinde, bu yenilginin de bir etkisi olduğu düşünülebilir. Örneğin –Behice Boran'ın ifadesiyle– TİP yöneticilerine göre *"Gerçekte CHP'de ne yeni bir hamle, ne de sola açılış vardır, aksine solu önleme çabası vardır"*.[91] Onlara göre "ortanın solu" hareketi, TİP'in gelişmesini engellemek için gündeme getirilmiş bir "devletçi taktiği"nden ibarettir. Belli ki TİP önderleri, CHP'nin hem sola açılabileceğini, hem de TİP'i önleme çabası içinde bulunabileceğini görebilecek bir siyasal analiz ustalığına sahip değildirler.

89- *Yön*, Sayı: 126, 28 Ağustos 1965.

90- Sargın, *a.g.e.*, Cilt 1, s. 319.

91- Sargın, *a.g.e.*, Cilt 1, s. 378.

Yön'cülere gelince, onlar da seçimleri izleyecek dönemden umutsuzluklarını dile getirmekten çekinmezler: *"TİP parti olarak başarı sağlamakla beraber, 1965 seçimleri solun yenilgisiyle ve sağın zaferiyle sonuçlanmıştır. (...)1960 Mayıs'ında süngüyle gidenler, 1965 Ekim'inde büyük bir oy çoğunluğu ile iktidara gelmişlerdir. Yeni iktidar, istese de istemese de bir karşı-devrim niteliği taşıyacaktır."*[92] Aslında *Yön*'cüler, "başarılı" olarak ilan etmiş olsalar da, TİP'ten fazla umutlu gözükmezler. Bu parti ile ilgili olarak her yazdıkları, onların TİP'in potansiyelleri konusunda farklı bir dünyada yaşadıklarını gösterir.

Oysa 1965 genel seçimleri, Türkiye'de solun varlığının seçim sonuçlarına yansıdığı belki de tek genel seçimdir. Bir sosyalist parti olarak TİP, toplumun belli kesimlerinde geniş yankı uyandırmıştır. Kuşkusuz bu yankı sınırlıdır; çünkü Türkiye toplumunun büyük bir kısmı 1968'e kadar, daha çok aydın kesimleri etkisi altına almış siyasal ve düşünsel hareketlenmenin dışındadır. Toplumun geniş kesimleri için seçimler ve siyaset AP, CHP, YTP, CKMP vb. gibi klasik düzen partilerinin kendi aralarında yarışması ve dört yılda bir oy kullanmaktan ibarettir. Oysa TİP, ülke vatandaşlarını, siyaseti bir sosyal sorumluluk olarak görmeye, öğrenmeye, tartışmaya, kolektif eyleme girişmeye, bir başka ifadeyle "siyasal insan" kimliğini kazanmaya çağırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında bu partinin 300 bin kişilik seçmen kitlesi, ki içinde ülkenin en sorgulayıcı basın ve yayın organlarının okuyucuları, aktif sendika üyeleri, üniversite öğrencileri de bulunmaktadır, aslında küçümsenmeyecek bir nicelik ve niteliği ifade eder. Yine TİP'in programı, sloganları ve Türkiye siyasetine aşılamaya çalıştığı siyasal kültür dikkate alındığında bu oran, o tarihlerde sol için önemli bir iyimserlik kaynağı olarak görülmelidir.

92- *Yön*, 22 Ekim 1965, s. 3.

Yön'ün 1965 genel seçimlerinden dokuz ay sonra başlatacağı "TİP Tartışmaları" (ya da "TİP Üzerine Tartışmalar") bu partinin tarihsel işlevinin, tartışmayı başlatanlar ve katılanlar tarafından yeterince kavranmadığını ortaya koyar. *Yön*'ün bu momentte TİP'i tartışma konusu etmesi anlaşılır bir şeydir. Her şeyden önce 1965 seçimlerindeki başarısıyla solun meşruiyet mücadelesini kazanması, TİP'in sol içindeki yerini daha güçlü kılarken, *Yön*'ünkini belirsizleştirmektedir. Parlamentoya girmiş, yüzünü sendikalara dönmüş, aydınların önemli bir kesimi için çekim merkezi olmuş bir partinin yanında, *Yön*'ü siyasal bir odak olarak düşünmek artık daha da zorlaşmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, 1966 yılında TİP'i tartışmaya kalkışan *Yön*'cüler, bir bakıma *Yön*'ün kendisini de tartışmaktadırlar. Mevcut durum onları tam bir açmaza sokmuştur. Bir yanda TİP gibi sınıf temelli bir siyasal partinin yeni yönelişleri onlar için bir anlam ifade etmezken, öte yanda gönüllerinde yatan radikal ordu hareketinin canlanma koşulları yoktur.

Ancak ileri sürdükleri tezlerin yetersizliğine bakıp, *Yön*'cülerin –ve başta Mihri Belli gelmek üzere bir kısım eski TKP'linin– 1966 yazında TİP ile ilgili bir tartışmayı pek düşünmeden başlattıklarını düşünmek doğru olmaz. Tersine son beş yılın deneylerinin ardından *Yön*'cüler ve eski TKP'liler, solun bir tartışmaya, daha doğrusu bir durum değerlendirmesine ihtiyacı olduğunu sezmişlerdir. TİP'in meşruiyet kavgası başarıya ulaşmış, ardından bir dönemlik parlamento faaliyeti deneyi yaşanmıştır. 5 Haziran 1966 günü, TİP'in de katıldığı kısmi senato seçimleri yapılmıştır. En nihayet 1966 sonbaharında partinin büyük kongresi toplanacaktır. Bütün bunlar, sol içi bir tartışma için şartların olgunlaştığını yeterince gösterir.

Gerçekte bu tartışmaya uzun süre kayıtsız kalacak da olsa, tartışmanın konularını belirleyen TİP'tir. Çünkü sol aydınların ve öncü işçilerin büyük bir çoğunluğunu saflarına kazan-

mış olan bu parti, son birkaç yıldır ülke ölçüsünde siyasal ve ideolojik mücadele vermektedir. TİP önderleri, teori ve siyaset konularında –yeterince gelişkin olmasa da– özgün analizler getirmeye çalışmaktadır. Ayrıca ulusal ölçüde siyaset yapan bir parti olarak TİP, bir ittifaklar anlayışı da geliştirmektedir. Bunların yanı sıra sol siyasal mücadelede parlamentonun yeri konusunda yepyeni bir deney, bu parti sayesinde yaşanmaktadır. En nihayet, üye sayısı on bine ulaşmış ve farklı eğilim ve gelenekleri içinde barındıran bu parti, örgütsel açıdan da küçümsenmeyecek bir birikimi ifade etmektedir. Bütün bunlar dikkate alındığında, 1960'ların ortalarında bir "durum muhasebesi" anlamına gelecek teorik ve siyasal bir tartışmayı, aslında TİP'in örgütlemesi gerekmektedir. Ne var ki, TİP önderleri, belki bu türden geniş bir tartışmanın işlevi ve yararını değerlendirme konusundaki yeteneksizlikleri, belki de kendilerine güvensizlikleri nedeniyle, sadece böylesi bir tartışmayı başlatmaktan değil, ona katılmaktan da uzak dururlar.

Yön sayfalarında 1966 Haziran'ında başlayan "TİP Tartışmaları"na katılanları üç kategoride ele almak gerekir. İlk sırada, Doğan Avcıoğlu ve onun çervesindeki *Yön*'cüler gelir; onları, daha sonra MDD hareketini oluşturacak olan eski TKP'liler izler; üçüncü kategoride ise, TİP'in son beş yıllık mücadelesine katılmış sosyalistler yer alır. Birbirlerine çok yakın şeyler söylüyor gibi gözükseler de bu üç kategori solcunun ortak perspektif ve platformları yoktur. Elbette söylediklerinde kimi önemli kesişme noktaları bulunabilir. Ama gelecek birkaç yılın da göstereceği gibi bu üç kesim, yeni bir teorik ve siyasal platforma yönelmekten çok birbirlerinden daha da uzaklaşacaklardır.

Bu durumda TİP'in de uzak durduğu bu tartışma, partinin yönelişinden haklı ya da haksız nedenlerle endişe duyan, ama tutarlı analizler de getiremeyen bir dizi solcu memnuniyetsi-

zin içini dökme alanı haline gelir. Ama bu olumsuz niteliğine rağmen "TİP tartışmaları"nın, kimi yeni teorik sorunların ve bunlara ilişkin kavram ve problematiklerin gündeme gelmesi ve bir ölçüde anlaşılması anlamında önemli bir işlevi olduğu da söylenebilir. Bu şekliyle dergi sayfalarında yayınlanan tartışma metinleri, o dönem için anlamlı bir şekilde sol siyaset üzerine dersler anlamına da gelir.

Yön sayfalarındaki bu tartışmalar, 1960'lar solunun ideolojik evriminde önemli bir aşamayı da ifade eder. O nedenle de bu tartışmaların önde gelen aktörleri üzerinde durmakta yarar var. Bu tartışmalar *Yön* tarafından, daha doğrusu Doğan Avcıoğlu tarafından başlatılmıştır. Ancak tartışmaların esas önemi, daha sonra Milli Demokratik Devrim hareketini oluşturacak olan Mihri Belli çevresinin katkısı ile ortaya çıkar. Bu süreçte Avcıoğlu ve Belli tarafından TİP'e yöneltilen eleştiriler ilginç paralellikler taşır. Hatta kimileri için Avcıoğlu ve Belli hemen hemen aynı şeyleri söylemektedirler. Ne var ki, bu görüşlerin ideolojik kaynakları son derece farklıdır; o nedenle de farklı başlıklar altında ele alınmaları gerekir.

Yön'cü "Marksizm" ve TİP'e Eleştirileri

"TİP Tartışmaları", Doğan Avcıoğlu'nun 17 Haziran 1966 tarihli *Yön*'de kaleme aldığı "TİP'e Dair" başlıklı makalesiyle başlar. Bu oldukça kısa bir metindir; ancak Avcıoğlu bu yazıda, TİP programındaki analizlerin yetersizliğinden tüzük sorunlarına, oradan partinin parlamento çalışmasındaki eksikliklere kadar bir dizi değerlendirmede bulunur. Bunların ardından ise, temel siyasal ve teorik eleştirisini ortaya koyar. Buna göre *"TİP bir yandan anti-emperyalist mücadeleyi 1 numaralı mesele sayarken, öte yandan klasik bir proleter-burjuva müca-*

delesinin sloganlarını ön plana çıkararak güçleri dağıtmakta ve zayıflatmaktadır. Başka bir deyişle, TİP, aynı anda iki meydan muharebesi vermekte, üstelik ikinci muharebe yüzünden, ilk muharebeye hazır güçlerin azalmasına yol açmaktadır. Çok güçlü ve bilinçli kitlelerin bulunduğu ülkelerde iki mücadelenin birlikte yürütülmesi mümkündür. Türkiye'de durum böyle olmadığına göre, emperyalizme ve işbirlikçilerine karşı milletçe mücadeleye kesin öncelik tanımak ve onu proleter-burjuva mücadelesinden dikkatle ayırmak, kanımızca hayati bir meseledir."[93] Avcıoğlu bu yazısında, bu iki mücadelenin ifade ettiği "çelişki"nin derli toplu bir tanımlamasını yapmadığı gibi, TİP gibi sosyalist bir örgütün, bu "çelişki"yi programatik, siyasal ve pratik düzeyde nasıl çözebileceğine ilişkin olarak da fazla bir şey söylemez. Onun tartışmaları açan bu yazısının tüm işlevi, sanki sadece *Yön*'cülerin teorik referanslar düzeyinde karmaşasını ortaya koymaktan ibarettir.

Gerçekte bu tartışmalar sürecinde Yön'cülerin, TİP önderlerinin kimi çelişkili değerlendirmelerini açığa çıkartmaktan ötede fazla bir şey yaptıklarını söylemek zordur. Örneğin Avcıoğlu TİP önderlerine, bir yanda 1950'ye "halk devrimi" derken, diğer yanda "27 Mayıs'ın tarihsel meşruiyeti"nden nasıl bahsedebildiklerini sormakta, yine onlara, 1965 Şubat'ında İnönü hükümetinin düşürülmesi üzerine yaptıkları "Kuvayi Milliye Cephesi" çağrılarını hatırlatmaktadır. Gerçekten de bu açıdan bakıldığında TİP'lilerin 27 Mayıs Anayasası üzerine beyanlarındaki çelişki açıktır. Onların kullandığı kavramlarla bu anayasa pekâlâ, "ceberut devlet" temsilcilerinin "tepeden inmeci" bir tarzda gerçekleştirdiği bir siyasal metin olarak algılanabilir. Oysa aynı anayasa için yapılan, *"bize özgü tarihsel şartlar sonucu olarak (...) toprak ağalarının ve işbirlikçi serma-*

93- Doğan Avcıoğlu, "TİP'e Dair", *Yön*, 17 Haziran 1966, s. 3.

yeci sınıfların çıkarlarını iyice köstekleyen hükümlerle doludur" değerlendirmesi, bizzat TİP genel başkanı Aybar'a aittir.[94]

"TİP tartışmaları" vesilesiyle *Yön*'de yazılanları izleyenler, ilk bakışta bunun Marksistler arası bir tartışma olduğunu zannedebilirler. Bu açıdan *Yön*'cülerin özellikle ilginç bir konumu vardır. Avcıoğlu ve *Yön*cüler, Marksizmden etkilenmiş de olsalar, gerçekte Marksist değildirler. Kuşkusuz dönemin tüm solcuları gibi onlar da, Marksizmin metoduna, kavramlar sistemine, problematiklerine ister istemez yaklaşmakta, ondan bir şeyler almaya çalışmaktadırlar. Ancak bu alınan ve öğrenilenlerin son derece eklektik bir karakter taşıdığı da unutulmamalı.

Marksizmden tüm uzaklığına rağmen *Yön*'cülerin, örneğin siyaset anlayışı konusunda TİP ile aynı kavramlar dünyasının iki zıt kutbunu paylaştıkları da söylenebilir. TİP'te siyasal iktidar sorunu, barışçıl ve istikrarlı bir birikime bağlanmakta, diğer bir deyişle bu tedrici birikimin bir seçim zaferiyle taçlanması öngörülmektedir. *Yön*'cüler içinse iktidarın ele geçirilmesi, bir elitin propaganda ve konspirasyon faaliyetinin yegâne sıçrama noktasıdır. Başka bir deyişle, bir tarafın bir seçim zaferiyle sağlayacağını, diğerleri bir darbe vuruşu ile gerçekleştirmeyi düşler. Bu yaklaşımın bir ifadesi olarak tıpkı TİP'lilerde olduğu gibi Avcıoğlu'nda da kimi temel Marksist siyaset kavramları ya hiç yoktur ya da içeriklerinden tamamen boşaltılmış bir durumdadır. Örneğin aktörleri modern sınıflar olan bir sosyal mücadelede, sınıf örgütü, sınıfsal ittifaklar, sınıf bağımsızlığı, taktik ve strateji ilişkisi, sosyal ve siyasal mücadelenin yükseliş ve gerileme süreçleri, kriz-kopuşma momentleri, ulusal-uluslararası ilişkisi, siyasal-örgütsel gelenek, sosyal hareket, geçiş dönemi ve benzeri gibi kavramları bu yıl-

94- Aktaran Doğan Avcıoğlu, "Bir sosyalist stratejinin esasları", *Yön*, 14 Ekim 1966, s. 13.

ların Avcıoğlu'sunda (ve TİP önderlerinde) aramak beyhude bir çaba olur.

Ancak bütün bu sorunlar bir yana, 1965-66 yılları, *Yön*'cülerin –daha doğrusu özellikle Doğan Avcıoğlu'nun– teorik planda Marksizme en yakın gözüktüğü bir dönemdir. Hatta tartışmalarda kullandığı kavramlara bakıldığında, Avcıoğlu'nun kendisini o sıralarda Marksist olarak gördüğü bile söylenebilir.[95] Özellikle devrim stratejisine ilişkin olarak söyledikleri, neredeyse doğrudan Stalinci Marksizmin teorik mirasından alınmış gibidir. Örneğin bu tartışmaları başlatan yazısının hemen girişinde Avcıoğlu, *"öncü, işçi sınıfı değil, işçi sınıfının öncüsü olan partidir"* derken, adeta bir Marksist gibi konuşmaktadır.[96] Bilindiği üzere partinin işçi sınıfının öncü örgütü olduğu görüşü, Lenin'in parti ve sınıf ilişkisi üzerine yüzyılın başında yapmış olduğu ve daha sonra tüm uluslararası komünist harekette kabul görmüş bir anlayıştır. Avcıoğlu muhtemelen bu kavramı, o sıralarda yakın ilişkiler içinde bulunduğu Mihri Belli'den almış olmalıdır. Ancak kullandığı bu terimin kaynağı bir yana, tüm siyasal yaşamının kanıtladığı üzere Avcıoğlu, partiyi "işçi sınıfının öncüsü" olarak kabul eden Leninist anlayışın çok uzağında bir solcudur. Bu sırada yazdığı bir-iki yazı dışında onun, parti konusunda, "sınıfın öncüsü" tarzındaki Marksist anlayışa yakın olduğunu kanıtlayan başka bir değerlendirmesine rastlamak mümkün değildir. Avcıoğlu "TİP Tartışmaları"na bu türden bir kavramı öne çıkararak girmektedir; çünkü TİP içinde Marksist analizlerden etkilenecek kadroların varlığını sezmiştir ve ayrıca bu tartışmalarda

95- Bu konuda Avcıoğlu'nun özellikle şu makalelerine bakılabilir: "Sencer Divitçioğlu'nun Yazısına Not", *Yön*, 8 Temmuz 1966, s. 11-12; "Bir Sosyalist Stratejinin Esasları", *Yön*, 14 Ekim 1966, s. 11-12; "Büyük Kongresinden sonra TİP", *Yön*, 25 Kasım 1966, s. 11-12.

96- Doğan Avcıoğlu, "TİP'e Dair", *Yön*, 17 Haziran 1966, s. 3.

Marksist (daha doğrusu Stalinci) siyasal eğitimden geçmiş bir dizi eski TKP'li ile yan yana gözükmek istemektedir. Yine aynı Avcıoğlu'nun Türkiye'de anti-emperyalist mücadelenin zaferi ile, sosyalist devrimin farklı birer "devrimci aşama"yı temsil ettiği, bunların birbirine karıştırılmaması üzerine değerlendirmeleri de, sosyalist devrime inanan bir Marksisti ya da "aşamalı devrim" teorisini benimsemiş bir Stalinci Marksisti hatırlatmaktadır.[97] Oysa o tarihlere kadar tüm yazdıkları ve siyasal deneyleri, Avcıoğlu'nun, modern devrimleri bu şekilde kategorilendiren Marksist devrim anlayışından çok uzaklarda olduğunu gösterir. Ama işte Avcıoğlu TİP'i bu ayrım çerçevesinde eleştirmektedir; çünkü TİP önderlerinin bu konudaki karmaşasının farkına varmıştır ve Marksist tezleri, onları yıpratmak için kullanmaya çalışmaktadır.

Avcıoğlu'nun "TİP Tartışmaları"ndaki bu "Marksist" görünümünün temel nedeni, Stalinci Marksizmin strateji anlayışında, TİP'e ideolojik saldırısında kullanabileceği çok fazla malzeme bulmasıdır. Bunun ötesinde başka pragmatik nedenlerinin olduğu da düşünülebilir. Gerçekten de 1960'ların ortalarında Avcıoğlu, ordusuz bir general gibidir. Bu tarihlerde umut bağladığı ordu içi siyasal hareketlenmeler sadece yavaşlamakla kalmamış, daha da ötede bu faaliyetler, AP hükümetiyle uyum içindeki üst düzey komutanların kontrolü altına girmiş durumdadır. Bu koşullarda Avcıoğlu'nun solda yeni müttefikler arama ihtiyacı içinde olacağı tahmin edilebilir. O dönemde TİP içinde *Yön*'e sempati çoktur, ama *Yön*'cülüğe hemen hiç sempati yoktur. Bu şartlarda parti içinde daha aktif bir mücadeleye girişmeyi düşleyen kimi eski TKP'liler, Avcıoğlu için dikkate alınması gereken unsur olarak görülebilmişlerdir.

Avcıoğlu'nun pragmatik yaklaşımında, dönemin uluslarara-

97- *a.y.*

sı plandaki ideolojik koşullarının da belirli bir etkisi olduğu düşünülebilir. Unutmamak gerekir ki Avcıoğlu, dünyayı dikkatle izleyen bir aydındır. O dönemde bir dizi geri kalmış ülkedeki radikal ordu hareketleri Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler kurmakta, başta Sovyetler Birliği Komünist Partisi olmak üzere birçok komünist parti, bu türden ordu hareketlerinin sosyalizm mücadelesi ile ilişkileri konusunda orijinal yorumlar getirmektedir. Yine bu yıllarda, birkaç yıl sonrasının "kapitalist olmayan gelişme yolu" teorilerine varacak değerlendirmeler yaygınlaşmaktadır.[98] Doğu Almanya'dan yayın yapan TKP'nin *Bizim Radyo*'sunda 1950'lerin sonlarından itibaren *"Atatürkçü milliyetçilerle Türk komünistlerinin ittifakı"*, *"milli bağımsızlığımızı yeniden kazanmak için Milli Kurtuluş Komiteleri'nde toplanma"* gerekliliği, *"Tanzimat'tan bu yana yakın tarihimizde Türk subayının oynadığı rol"* ya da *"Atatürkçü dış politika"* üzerine söylenenlerin, Avcıoğlu gibi milliyetçi devrimcileri, komünistlerle birlikte yürüme olanaklarını araştırmaya yönelttiği pekâlâ düşünülebilir.[99]

98- "Kapitalist olmayan gelişme yolu" terimi, 1960 Kasım'ında Moskova'da toplanan ve 81 ülkeden delegelerin katıldığı "Komünist ve İşçi Partileri Konferansı" bildirgesinde yer almaktadır. (Bkz.: *Komünist ve İşçi Partilerinin 4 Toplantısı – 1967 Moskova, 1960 Moskova, 1969 Moskova, 1976 Berlin*, Ürün Yayınları, İstanbul, 1976, s. 73.) TKP Dış Bürosu'nun, bu kavramı Türkiye devrimi perspektifine yerleştirme denemesi için bkz.: Ahmet Akıncı, "Kapitalist Olmayan Gelişme Yolu ve Türkiye Gerçeği", Akbulut (der.), *1963-1965 TKP Belgelerinde İşçi-Demokrasi Hareketi ve TİP* içinde, s. 231-260. (Bu yazı, dönemin uluslararası komünist hareket dergisi olan *YENİ ÇAĞ*'ın Şubat 1965 sayısında yayınlanmıştır.)

99- Bkz. *Bizim Radyo'da Nâzım Hikmet*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2002, sırasıyla s. 55, s. 114, s. 137 ve s. 146.

Yön Sayfalarında Stalinci Marksizm

"TİP Tartışmaları"nın belki de en önemli sonucu, birkaç yıl içinde Türkiye Solunu şiddetle sarsacak olan bir temel konunun gündeme getirilmesidir. Bu, daha sonraki yaygın adıyla "Strateji Tartışması"dır. Bunun bir anlamda program üzerine bir tartışma olduğu da söylenebilir. Bu alanda TİP'e esas vuruşu yönlendirecek olan "geleceğin MDD'cileri" olarak adlandırılabilecek bir dizi eski TKP'lidir; bunların en önde geleni de Mihri Belli'dir. Belli'ye göre TİP'in, "Milli Demokratik Devrim" stratejisini benimsemesi, partinin ve solun tüm sorunları için adeta sihirli bir çözümü ifade etmektedir. Hiç kuşku yok ki, onun "strateji" konusuna verdiği bu önceliğin temelinde, ordu temelli siyasal radikalizme verdiği önem yatmaktadır. Klasik şemaya göre, "geri kalmış ve emperyalizmin pençesi altında" bir ülke olarak Türkiye'nin önünde sosyalist değil, Milli Demokratik Devrim aşaması bulunmaktadır. Ordu temelli siyasal radikalizmin programı ise, pekâlâ bu devrimin programı ile uyumlulaştırılabilir.

Savunduğu anlayışın kökleri dikkate alındığında, Mihri Belli ve birkaç yıl sonrasının Milli Demokratik Devrim hareketinin Marksizmin yirminci yüzyıldaki macerası, Stalinciliğin yükselişi ve onun komünist hareket üzerindeki ideolojik, siyasal ve devletsel egemenliğinden bağımsız değerlendirilemeyeceği anlaşılabilir. Örneğin Mihri Belli'ye değil, SBKP'ye ideolojik sadakati tartışılamayacak olan TKP-Dış Büro yöneticisi İsmail Bilen'e ait şu sözler, Milli Demokratik Devrim anlayışının uluslararası komünist hareketin resmi tezi olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır: *"Memleketteki siyasi gelişmeyi belli olaylar, konular üzerinde topladık: Milli bağımsızlık, demokrasi, tarafsızlık politikası, barış politikası. Bugün ana dava milli bağımsızlıktır. Kurtuluş savaşıdır. Demokratik düzen her şeyden*

önce geliyor. Sosyalist devrime gitmek için olayların üzerinden atlayamayız. Düşman Amerikalıdır. Amerikalıyı tutan da büyük burjuvazi. Savaşı buna göre ayarlamalıyız."[100]

Yön sayfalarında "TİP Tartışmaları"na katılan Mihri Belli ve arkadaşlarına göre de, Türkiye'de işçi hareketi son derece zayıftır ve bu haliyle yakın gelecekteki büyük altüstlüklere damgasını vurma olanağı yoktur. TİP'e gelince, bu partinin sınıf mücadelesinin evriminde merkezi bir konumu yoktur. Oysa "asker-sivil aydın zümre"nin başını çektiği siyasal-sosyal gelişmeler, Türkiye'nin yakın geleceğini belirleme potansiyeline sahiptir.[101]

Mihri Belli'nin ordu radikalizmine bel bağlayışının "komünist" gerekçesi konusunda şunlar söylenebilir. Belli ve benzer yaklaşımdaki eski TKP'lilere göre dünya, neredeyse sol karakterli her siyasal ve sosyal kıpırdanışın, tek bir evrensel dinamiğin değirmenine su taşıdığı bir döneme çoktan girmiştir. Buna göre Sovyetler Birliği'nin önderliğindeki uluslararası komünist hareket, tarihin tekerleğini döndüren bir motoru temsil etmektedir. Birinci Dünya Savaşı sonunda yeryüzünün altıda biri, ikinci savaşın ardından ise üçte biri "sosyalist düzen"e geçmiştir. Savaş sonrasının Asya ve Afrika kurtuluş hareketleri ise, klasik işçi sınıfı mücadelesinden çok farklı yol ve metotlarla "sosyalizm"e yönelmektedir. Yine pek çok geri kalmış ülkede iktidara gelen radikal hareketler, "Sovyet yardımı" ile sosyalizme yönelmekten başka bir yol bulamamaktadır. Yükselen kapitalizmin bir zamanlar dünya ölçüsündeki ilerici rolünü, şimdi "sosyalist sistem" oynamaktadır.

Dünyanın dört bir yanındaki komünistler gibi Mihri Belli ve arkadaşlarının da gözlerini kamaştıran bu evrensel model Tür-

100- *TKP Merkez Komitesi Dış Bürosu...*, s. 23.

101- E. Tüfekçi (Mihri Belli), "Demokratik Devrim: Kimle Beraber Kime Karşı", *Yön*, 5 Ağustos 1966.

kiye'ye uygulandığında, askeri darbecilikte ve aydın siyasallaşmasında ifadesini bulan hareketlilikler hemen yerlerini bulur. Onlara göre, Türkiye'de "asker-sivil aydın zümre" radikal dönüşümler özleyen sosyal güçler adına iktidara adaydır. "Komprador burjuvazi" ve "feodal kalıntılar"la çatışan böylesine bir iktidar, Türkiye için olduğu kadar, sosyalist sistemin Ortadoğu politikası için de tarihsel bir sıçrama anlamına gelecektir.

Bu düşünceler eski komünistlerde o denli köklüdür ki, örneğin Mihri Belli, daha 1962'de *Yön*'ün ilk sayılarında çıkan bir yazısında, Türkiye'de, yaklaşmakta olan devrimin karakteri, bu devrimde asker-sivil aydın zümrenin oynayacağı rol ve bunun sosyalizme geçişle bağlantısı gibi problemleri ele almıştır.[102] Aradan dört yıl geçtikten sonra Mihri Belli, yine *Yön*'deki yazısında aynı şeyleri söylemektedir. Açıktır ki solun son dört yıllık evrimi ve özellikle de TİP'in gelişmesi, Belli'ye hiçbir şey anlatmamaktadır. O derece ki, Belli'nin "TİP Tartışmaları" vesilesiyle kaleme aldığı yazısında Birinci Kurtuluş Savaşı, Kemalistler, asker-sivil aydın zümre, hatta Çanakkale Savaşı'nın bile sözü geçer, ama bir kez bile TİP'in adı geçmez.[103] Bu eksiklik bir rastlantı değildir. 27 Mayıs sonrası altı yıl, bu eski komünistin gözünde yeni bir siyasal ve sosyal gücün yükselişine tekabül etmez. Onun için bağımsız bir sınıf örgütünün kuruluşu, hâlâ acil ve hayati bir sorun değildir. Esas önemli olan, sosyalistlerin, bu aşamada siyasal öncülüğü ellerine geçirmiş bulunan "asker-sivil aydın zümre"ye nasıl tutarlı bir artçılık yapacaklarıdır.

Mihri Belli ve arkadaşlarının "TİP Tartışmaları"na katılmaları, sol içinde, 1960'ların sonlarına kadar sürecek büyük çaplı bir teori savaşını başlatır. Yaygınlaştığı ölçüde bu teori savaşı, solun Marksizmle buluşmasında önemli bir işlev görecektir.

102- Mehmet Doğu imzası ile yayınlanmış bu yazı için bkz.: *Yön*, Sayı: 48, 14 Kasım 1962, s. 2.

103- E. Tüfekçi, *a.g.m.*

TİP, ilk defa olarak Marksist teoriye dayanılarak eleştirilmektedir. Kuşkusuz bu "Marksizm dersi"nin önemli bir handikabı vardır. TİP'e eleştiri yönelten eski TKP'liler, *Yön* ile aralarındaki ayrım çizgisini belirlememişlerdir. Hatta eski TKP'lilerin ilk TİP eleştirilerine *Yön* sayfalarında başladıkları ve söylediklerinin *Yön*'cü analizlerle benzerlikleri dikkate alındığında, pek çok sosyalistin gözünde *Yön* ile eski TKP'liler arasında bir farklılık görülmemektedir. Bu karmaşa, TİP'e Marksizm adına yapılan eleştirilerin siyasal değerini büyük ölçüde yok edecektir. Oysa 1966 yılında işçi hareketinin Marksist bir önderliğe kavuşmasını hedefleyen her TİP eleştirisi, önce 5-6 yıldır ortalıkta olan *Yön*'cü çizgiyle sınırlarını çizmek zorundadır. Bu yapılmadan girişilecek her TİP eleştirisi, bağımsız bir siyasal işçi hareketinin inşası olanaklarını daha da daraltacaktır. Mihri Belli ve arkadaşlarının 1966 sonrasındaki çabaları tam da bu sonuca varır. "TİP Tartışmaları" ve diğer TİP eleştirileri, Marksizmin eski TKP'liler aracılığıyla Türkiye soluna iletilmesinde bir vesile olur; ne var ki aynı süreçte sol, "Marksistleştiği" ölçüde işçi sınıfından uzaklaşacaktır.

Hikmet Kıvılcımlı ve TİP

Kıvılcımlı'nın TİP'le ilgili ilk yazısı, 31 Ocak 1966'da Samsun'da çıkmakta olan *Çaltı* adlı bir yerel dergide yayınlanır. Bu demektir ki Kıvılcımlı, kuruluşundan itibaren yaklaşık 5 yıl boyunca TİP ile ilgili hemen hiçbir şey yazmamıştır. Bu sessizliği, muhtemelen şunu göstermektedir: Kıvılcımlı, içinden geldiği siyasal gelenekten bağımsız olarak ortaya çıkmış ve henüz oluşum aşamasında olan bir hareketin doğal evrimine müdahale hakkını henüz kendisinde görmemektedir.

Hikmet Kıvılcımlı'nın *Çaltı*'da yayınlanan yazıları, TİP'e

eleştiriden çok, bu partiye öneriler niteliğindedir. Zaten daha sonra bu yazıları içeren broşürünü, *İşçi Partisine Teklifler* olarak adlandıracaktır. Bu süreçte Kıvılcımlı, *Yön* ve Mihri Belli çevresinden çok daha farklı bir konumda olduğunu gösterir. Gerek *Yön*'cüler gerekse Mihri Belli, TİP'le tartışmalarında teori, program ve siyasal strateji sorunlarına ağırlık vermişlerdir. Hikmet Kıvılcımlı için ise, tüm zaaflarına rağmen TİP, özgün evrimini yaşamakta olan gerçek bir hareketi temsil etmektedir. O nedenle öneri konuları pratik-örgütsel sorunlarla sınırlanmalı ve eleştiri yapıcı olmalıdır.

"İşçi Partisi Nedir Ne Olmalıdır?" başlıklı uzun yazısının önemli bir bölümü, *Çalkı*'da 31 Ocak'tan 18 Nisan 1966'ya kadar yayınlanır.[104] Bu yazıda Kıvılcımlı, önce TİP tüzüğünün ünlü 53. maddesini yeniden tartışmaya açar ve bu maddenin, aslında işçi ya da emekçilerin değil, sendikacıların partideki konumlarını korumayı hedeflediğini kanıtlamaya girişir. Ardından, "parti organlarında işçilerin en az yüzde elli oranında temsil edilmesi" türünden formülasyonlar yerine, her düzeyde "bilfiil üretmenleri çoğunlukta görmek" anlayışının partinin örgütsel kültürüne egemen kılınmasını önerir. Yine her üyenin bir parti organında aktif olarak çalışmasını öngörmeyen TİP tüzüğünün, üyelerin etkin seferberliği konusunda önemli bir zaafı ifade ettiğini söyler.

Kullandığı tüm Ezop diline rağmen, biraz dikkatle incelendiğinde Kıvılcımlı'nın değerlendirme ve önerilerinin, klasik Marksist (ya da komünist) örgüt deneylerinden ve bunların teorizasyonundan kaynaklandığı rahatlıkla görülebilir.[105] Ger-

104- *Çalkı*, metnin tamamı yayınlanamadan 18 Nisan 1966 tarihli 157. sayısında kapanır. Kıvılcımlı'nın bu yazı dizisi ise aynı yıl, *Uyarınak İçin Uyanmalı Uyanmak İçin Uyarınalı: İşçi Partisine Teklifler* başlıklı bir broşür olarak yayınlanır.

105- Bu yazıların yayınlanmasından 36 yıl sonra eski bir TİP yöneticisi,

çekten de komünist ya da sosyalist partilerde, TİP tüzüğünün 53. maddesini andıran bir örgütsel ilkeyi bulmak olanaksızdır. Her parti üyesinin bir parti organının daimi üyesi olması konusunda ise Kıvılcımlı, komünist partilerle sosyalist/sosyal demokrat partiler arasındaki önemli bir örgütsel ilke farklılığına işaret etmektedir. Komünist partilerde her üye –en küçük birimi hücre olan– bir parti organının üyesi iken, sosyalist ve sosyal demokrat partilerin pek çoğunda üye kitlesinin çok büyük bir kesimi, yılda bir kez toplanan yerel kongreler dışında herhangi bir parti organı içinde yer almaz. Diğer bir ifadeyle tüm parti üyelerinin parti organlarında sürekli olarak yer alıp almayacakları konusu, komünist ve sosyalist partiler arasındaki örgütsel ilke farklılıklarının başında gelir. Kıvılcımlı, henüz daha ideolojik temelleri belirlenmemiş bir parti olarak TİP'e, klasik komünist partilerin örgütsel ilkelerini önerme çabasındadır.[106]

Aynı yazılarında Kıvılcımlı, partinin çalışma veriminin artı-

---

Kıvılcımlı'nın TİP'e önerilerini şöyle değerlendirecektir: "*Eğer yasal durum elverseydi veya genelge uyarınca Genel Merkez'e önceden bilgi verilseydi, Kıvılcımlı üyeliğe kabul edilebilir miydi? Başvurusundan kısa bir süre önce yayınladığı "İşçi Partisine Teklif" adlı broşürüne bir göz atmak sorunun yanıtını bulmakta yeterlidir sanırım*" (Sargın, *a.g.e.*, Cilt 1, s. 409-410). Bu satırların yazarının 1950'lerin ortalarından beri komünist hareket geleneği içinde bulunduğu düşünüldüğünde iki olasılık akla gelmektedir: Ya Sargın'ın komünist hareketin en temel örgütsel ilkelerinden haberi yoktur; ya da ne 1966'da ne de anılarını yazmakta olduğu 2000'li yıllarda Kıvılcımlı'nın önerilerini yeterli bir dikkatle okumuştur.

106- Örneğin Hindistan Komünist Partisi'nin şu anda geçerli olan tüzüğünde parti üyeliğinin tanımında, diğer şeyler yanında "parti örgütlerinden birinde çalışmayı kabul eden" ibaresi bulunmaktadır.(bkz.:www.cpim.org). Yine örgütlenme ilkeleri açısından oldukça yumuşatılmış 2001 tarihli tüzüğünde bile Fransız Komünist Partisi, her parti üyesinin, "genel parti toplantısı ile birlikte, seçeceği hücre, ağ ya da kolektifin üyesi olduğu"nu hatırlatır (bkz.: www.pcf.fr). İspanya Komünist Partisi tüzüğü de aynı sorunu, "her parti üyesi tek bir hücrenin üyesi olacaktır" tarzında formüle etmektedir (bkz.: www.pce.es).

rılması için, esas olarak sendikalar ve partili milletvekillerince finanse edilecek, bir "işçi-köylü gönüllüleri ağı"nın oluşturulmasını önerir. Buna göre TİP milletvekilleri, maaşlarının "orta hayat endeksi"nin yukarısında kalan bölümünü "işçi-köylü gönüllüleri fonu"na yatıracak; böylelikle elde edilecek 35-40 bin lira ile, aylık 400 lira maaşla 100 gönüllünün parti için tam zamanlı olarak çalışabilmesi sağlanacaktır.[107] Kıvılcımlı'nın bu projesinin de, örgütsel konulara ilişkin diğer öneri ve eleştirilerinde olduğu gibi, komünist hareketin örgütlenme ilkeleriyle bağlantısı açıktır.[108]

Bir taşra dergisinde TİP merkezine hitap etmeye çalışan Kıvılcımlı, aynı tarihlerde *Yön* sayfalarındaki "TİP Tartışmaları"na da katılır. Ancak bu tartışmalara katkısı, Mihri Belli ve çevresinden büyük bir farklılıklar gösterir. Onların tersine Kıvılcımlı TİP'i değil Doğan Avcıoğlu'nu eleştiri konusu etmektedir.[109]

Kıvılcımlı, 1966 Ekim ayında toplanan İstanbul il kongresi öncesinde TİP'e kaydolur. Ancak üyelik başvurusu, il kongresi ertesinde toplanan parti merkez yürütme kurulu tarafından reddedilir. Gerekçe, bu üyeliğin yeni siyasal partiler yasası-

---

107- Kıvılcımlı, *Uyarmak İçin...*, s. 93-94.

108- Bugün bile pek çok komünist parti, ulusal ve yerel parlamentolara seçilmiş üyelerinin aylık maaşlarını, parti için bir gelir kaynağı olarak kabul etmekte ve seçilmiş üyelerine kendisi bir ücret ödemesinde bulunmaktadır. Örneğin Hindistan Komünist Partisi tüzüğü, "komünist milletvekili ve seçilmiş yerel yönetim görevlilerinin ücret ve gelirlerinin partiye ait olduğu"nu ve bu üyelerin bu alandaki ücret ve gelirlerinin "ilgili parti komitesi tarafından tespit edileceği"ni belirtir (bkz.: www.cpim.org). 2001 tarihli Fransız Komünist Partisi tüzüğü ise, partinin gelir kaynakları arasında, üye ödentileri, kampanya gelirleri ve kamu hazinesi yardımıyla birlikte, "seçilmiş komünistlerin partiye yaptıkları ödemeler"i belirtir ve parlamento ve yerel yönetimlere seçilmiş parti üyelerine tam zamanlı çalışmalarına karşılık olarak yapılacak ödemelerin, ilgili parti organlarınca belirleneceğini hatırlatır (bkz.: www.pcf.fr).

109- Bkz. Hikmet Kıvılcımlı, "Atma Avcıoğlu Din Kardeşiyiz", *Yön*, Sayı: 138, 19 Kasım 1966, s. 2.

na uymayışıdır.[110] Kuşkusuz Kıvılcımlı'nın üyeliğinin reddi, TİP'in yürürlükteki yasalara uyma kaygısı temelinde haklı görülebilir. Ama daha sonraki gelişmeler, TİP yöneticilerinin bu tutumunun, aslında eski TKP'lilerin sosyalist harekete müdahale haklarının reddedilmesi anlamına geldiğini de gösterecektir. Bu ise 1965 sonrasında farklı sosyalist geleneklerin TİP'te yeniden harmanlanması sürecinin durdurulması demektir. TİP önderlerinin bu sekter tutumunun, sosyalist hareketin bir süre sonra yaşamaya başlayacağı geri dönüşü olmayan parçalanmalarda önemli bir rolü olduğu söylenebilir.

TİP Cephesinde Çözülmeler

TİP dışındaki sol açısından 1966-1967 yılları, *Yön* sayfalarındaki "TİP Tartışmaları" ve eski TKP'lilerin TİP'e müdahaleleri ile belirlenir. Aynı dönemin TİP'i ise, içinden bir daha hiçbir zaman çıkamayacağı krizlere doğru yönelmektedir. Parti içinde bu sürece katkıda bulunan gelişmeler şu başlıklar altında ele alınabilir: Partinin sınıfsal temeline ilişkin karmaşa, parlamenter araçların tüm siyasal çalışmayı belirlemesi ("parlamentarizm"), teori sorunlarındaki açmazlar ve nihayet parti içi demokrasinin gerilemesi.

1. Partinin Sınıfsal Temeli Konusundaki Karmaşa

Siyasal bir sınıf hareketinin oluşma süreci açısından bakıldığında TİP'in kuruluşu, sol açısından gelecek için büyük şanslar vaat etmektedir. Sol ve komünist kadroların önemli bir kesiminin gerçek kimlikleriyle ortaya çıkmalarının olanaksız olduğu koşullarda bir grup sendikacı, bir siyasal parti kurmuş

110- Sargın, *a.g.e.*, Cilt 1, s. 409.

ve bir süre sonra da sol kadroları bu partiye davet etmiştir. Bir bakıma bazen uzun yıllar gerektiren bir yan yana gelme süreci, adeta birkaç ayda aşılmış gibidir. Kuşkusuz sol aydınların partiye katılmasından sonra formülasyonu yapılan 53. madde, kurucu sendikacı eğilime verilmiş bir çeşit imtiyazdır ve bu imtiyaz, TİP'in gerçek bir sınıf partisine dönüşme projesinin önündeki engellerden biri olarak görülebilir. Ancak özellikle 1965 sonrasındaki gelişmeler, bu konuda 53. maddeden ya da sendikacıların zümre eğiliminden çok daha önemli engellerin var olduğunu da gösterir.

1965 seçimlerinin ardından başta parti yöneticileri gelmek üzere pek çok solcu aydın, TİP'in geleceğinde, kitleselleşmiş bir sınıf partisinden çok daha farklı şeyler görmeye başlar. Bunlar için geleceğin TİP'i, sendika ve benzeri sınıf temelli kitle örgütlenmeleriyle yakın bağlar içinde bulunarak sosyal hareketleri yönlendiren bir parti değil, bir seçim kazanma aygıtıdır. Başka bir deyişle hayal edilen, tüm çalışmalarını seçim takvimine göre düzenleyen ve tüm başarılarını seçim sonuçlarıyla ölçen bir partidir.

Bu yönelişte nesnel koşulların belirleyici olduğunu söylemek zordur. Çünkü 1965 seçimleri ve o dönemdeki siyasal ve sosyal ortam, dünyadaki benzerleri gibi bir işçi kitle partisinin Türkiye'de de oluşumuna uygun gözükmektedir. 1965-66 yıllarında Türkiye, işçi hareketinin gerilediği bir ülke değildir. Tersine imzalanan toplu sözleşme ve bunların kapsadığı işçi sayılarında istikrarlı bir artış söz konusudur.[111] TİP üyeleri arasında işçi ve emekçilerin ağırlığı net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Partinin en güçlü yerel örgütlenmeleri, ülkenin endüstriyel merkezlerinde bulunmaktadır. Bu koşullarda, TİP'in dört yıllık gelişmesinin ardından, Türkiye'de sınıf karakterli

111- Bu konuda bkz.: Tüm İktisatçılar Birliği, *Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi*, Ankara, 1976, s. 145-147.

bir partinin oluşumundan umut kesmenin nesnel nedenleri olduğunu iddia etmek olanaksızdır.

TİP'i sadece bir seçim kazanma aygıtı olarak görmek isteyen anlayışın köklerini, nesnel koşullardan çok, parti yöneticilerinin siyasal tercihlerinde aramak daha doğru olur. Partinin birkaç yıllık –hemen her düzeyde "başarılı" sayılabilecek– gelişmesinin ardından TİP yöneticileri, partiyi en kısa zamanda büyük seçim başarılarına yöneltebilecekleri hayaline kapılırlar. Kuşkusuz siyasal deneyleri ve birikimleri dikkate alındığında, TİP önderlerinin bu hayalciliklerinde şaşılacak fazla bir şey yoktur. 1960'ların ortalarındaki TİP yöneticileri arasında, sosyal hareketleri yönlendiren bir sınıf partisine ilişkin deneylere sahip kişilerin bulunduğunu söylemek olanaksızdır. O nedenle de, 15 milletvekili ile parlamentoya girişin ardından, partiyi bir seçim kazanma aygıtı haline getirmeyi en önemli örgütsel ve siyasal görev olarak saptayabileceklerdir.

Her ne kadar 1965 seçim sonuçlarını belli bir hayal kırıklığı ile karşılamış da olsalar TİP yöneticileri, bir süre sonra gelecek seçim sonuçları konusunda gereğinden çok iyimser, hatta düpedüz hayalci olmaya başlarlar. Malatya Kongresi'nde kimi delegeler, partinin işçi sınıfından aldığı oyların azlığını dile getirerek, *"bize işçiden hayır yok, köylüye esnafa gidelim"*[112] derken, yöneticilerinden herhangi bir uyarı ve eleştiri almazlar. Birkaç ay sonra Aybar, "Türkiye İşçi Partisi'ni köye yerleştirmek"ten söz etmeye başlar.[113] Aynı Aybar bir süre sonra, 1969 seçimlerinde TİP'in "başa güreşeceği" sloganını, parti propagandasının merkezine yerleştirir. Henüz sınıfsal karakteri yeterince şekillenmemiş bir sol partiden dev bir seçim başarısı beklemek, doğal olarak onu sıradan bir seçim kazanma aygıtı olarak dü-

112- D.A. (Doğan Avcıoğlu) "Büyük Kongresinden Sonra TİP", *Yön*, 25 Kasım 1966, s. 22.

113- Mehmet Ali Aybar, *Bağımsızlık*..., s. 513.

şünmeyi getirir. Bu aygıt için gerekli olan ise, köylü oylarıdır. Daha sonraları Behice Boran, köylü oylarıyla sosyalist iktidar arasında şöylesine bir bağlantı kuracaktır: *"Önümüzdeki seçimlerde oy kaynağı köyler olacaktır. TİP köylünün oylarını kazanmadan iktidara gelemez. Bu anlamda sosyalist iktidar yolu köyden geçer".*[114] Bu tarihlerde köylülüğün önemi ve işçi sınıfı öncülüğünün sadece "bilimsel bir öncülük" olduğu, partiye yakın bir dergide şöyle açıklanıyordu: *"Türkiye'nin geri kalmış bir tarım ülkesi olduğunu, sanayinin pek cılız olduğunu söyleyenler, bir yandan da –başlangıçta– 'işçi sınıfının öncülüğü'nü 'bilimsel' bir öncülük olarak değil, işçilerin 'fiziksel' bir öncülüğü olarak anlıyorlar, anlatıyorlardı. Onlara göre, 'işçi sınıfının öncülüğü realitede tespit ve teşhis edilmiş bir durum'du. 1966 yılında 'partimizi köye götürmek zorundayız' denmeden önce, 1963 yılında, 'Köylü geri ve gericidir' gibi sözler etmek safhasından geçildi. Ne var ki, eylem, yöneticilerin Türkiye gerçekleriyle içli dışlı olmalarını sağlamış, çoğu yanlış görüşler bırakılmıştı."*[115]

TİP'in bir işçi partisi perspektifinden, bir seçim kazanma aracı olarak düşünülen bir sol kitle partisine dönüştürülme sürecinin sembolik bir ifadesi de partinin ambleminde yapılan değişikliktir. Kuruluş döneminden beri kullanılmakta olan "Çark-Başak" sembolü yerine, bu dönemde, tek başına bir kasketli "adam" siluetinin aldığı bir amblem kabul edilecektir.

2. "Parlamentarizm" Rüyası

1965 sonrasında TİP, siyasal açıdan yeni bir yöneliş içine girer. Burada söz konusu olan, parlamento ile ilgili çalışmaların, tüm parti faaliyetinin merkezine konulmasıdır. Bu perspektif-

114- Boran'ın *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* adlı kitabından aktaran: A.Hamdi Dinler, *TİP Tarihinden Kesitler*, Gelenek Yayınları, İstanbul, 1990, s. 39.

115- "1966'da Türk Sosyalizminin Nitelikleri Belirmeye Başlamıştır", *Ant* Yeni Yıl ilavesi, 3 Ocak 1967, s. 2.

te, örneğin geniş halk kesimlerinin uzun soluklu propaganda faaliyetleriyle aydınlatılması ya da sosyal hareketlerin yönlendirilmesi, artık sadece seçim çalışma ve hedefleri çerçevesinde ele alınmak durumundadır. Sol siyasal dilde "parlamentarizm" olarak adlandırılan bu strateji, parlamentoyu temel faaliyet alanı olarak görür ve partinin siyasal başarılarını sadece seçim sonuçlarıyla ölçer. Bu stratejiyi benimseyen bir sol parti, siyasal mücadele alanı ve araçları konusunda mevcut düzen partileriyle büyük bir benzerlik gösterir. Bu ise, dünya ölçüsünde pek çok örneklerinin de gösterdiği gibi, partinin, köklü sosyal dönüşümler anlayışından hızla uzaklaşmasını ve statükocu bir siyasal perspektife yönelmesini getirir.

TİP'in hızla benimseyeceği bu siyasal strateji, ülkenin hemen birkaç yıl sonra içine gireceği kriz dönemleri dikkate alındığında, gerçekte muazzam bir siyasal gaf anlamına da gelmektedir. Belli ki, o yılların TİP önderleri, ne Türkiye'nin yakın tarihinden ne de uluslararası koşullardan bir ders çıkartmaktadır. Bir parlamentarist strateji her şeyden önce, geniş işçi kitlelerinin kurumsal araçlarla koruyabilecekleri (nispeten yüksek bir hayat standardı, sağlam bir sosyal güvenlik ve toplu sözleşme sistemi vb. gibi) kazanımları varsayar. Türkiye'de 1965 yılında bu türden kazanımların var olduğunu iddia etmek doğal olarak olanaksızdır. Öte yanda bu kazanımlar, çalışanların parlamentoya göndermeyi düşünecekleri bir sosyalist partinin damgasını taşımalıdır. Oysa Türkiye'de var olan bu gibi sayılı nimetlerin altında olsa olsa 27 Mayıs darbecilerinin ve bir ölçüde de CHP'nin imzası bulunur. En nihayet bir işçi ya da sosyalist partinin parlamentarist stratejisi, onunla uyum içinde bulunan güçlü bir sendikal hareketin varlığını da şart koşar ki, TİP yöneticilerinin bu strateji üzerine ciddi ciddi düşünmeye başladığı o tarihlerde henüz DİSK kurulmamıştır. Ayrıca sosyal temeli ne olursa olsun bir parlamentarist

strateji, ülkede uzun ve istikrarlı bir parlamenter geçmişi ve yine onun istikrarlı geleceğini de varsaymalıdır. Oysa 1965 sonrasında Türkiye'yi bekleyen böylesine bir istikrar dönemi değil, 1968 sonrasının krizli ortamı, 12 Mart 1971 askeri müdahalesi, onu izleyen "ara rejim", ardından 1974 sonrasında kitlesel faşist hareketin doğuşu ve en nihayet 12 Eylül 1980 darbesidir.

TİP yöneticilerinin bu konudaki öngörüsüzlüğü, siyasetin sınıfsal temeli açısından bakıldığında da kendisini göstermektedir. TİP, köylülüğe dayanarak sakin ve tedrici bir siyasal gelişme tahayyül ederken, birkaç yıl sonra Türkiye'de işçi ve gençlik hareketi büyük bir dinamizm kazanacaktır. Tüm hesaplarını köylü oylarını kazanmak üzerine yapmış ve sadece parlamentarizme angaje bir partinin, şehirlerde ortaya çıkan sosyal hareketleri yönlendirmede ne denli aciz kalacağını düşünmek zor bir şey olmasa gerek.

TİP önderlerinin hayalleriyle hiç mi hiç uyuşmayacak olan bu genel tablo, uluslararası gelişmelerle bütünlenmektedir. Uluslararası ortam, Türkiye gibi bir ülkenin parlamento merkezli siyasal yaşamını olumsuz yönde etkileyecek gelişmelerle doludur. CIA, sol bir partinin iktidara gelme ihtimali karşısında komşu ülke Yunanistan'da 21 Nisan 1967'de bir darbe gerçekleştirecektir. Aynı yıl Ortadoğu'da savaş patlayacak, bir-iki yıl sonra Kıbrıs sorunu gittikçe daha karmaşık hale gelecektir. Bütün bunlara bakıldığında, en azından bölgesel düzeyde, istikrarlı bir döneme girildiği izlenimini edinmek gerçekten olanaksızdır.

Bütün bu gerçekliklere rağmen TİP yöneticileri, partinin son 5-6 yıllık yürüyüşünün bilançosuna kabaca bakmakta ve olumluluğu elbette inkâr edilemeyecek bu bilançodan, olağanüstü iyimser sonuçlar çıkarmaktadır. Elbette ki TİP'in 1965 genel seçimlerindeki göreceli başarısı, gelecekteki sosyal hare-

ketlenmelerin potansiyelini ve partinin bu alanlardaki olanaklarını göstermesi açısından küçümsenecek gibi değildir. Ancak bütün bunları, TİP'in ülke çapında tedrici gelişmesinin garantisi olarak yorumlamak, usta bir sol siyasetçinin yapacağı şey değildir. Bütün bunlar demek değildir ki, TİP önderleri her şeyi güllük gülistanlık görmektedir. Onların da partinin yürüyüşüne ilişkin eleştirileri vardır. Ama bunlar, genellikle teknik düzeydeki eksikliklerden ve siyasal anlamı o kadar önemli olmayan şu türden pedagojik sorunlardan ibarettir: "Partinin mali imkânsızlıklar dolayısıyla sesini gerektiği kadar duyuramaması, köylere kadar gidememesi, şehirlerin emekçi mahallelerinde yoğun faaliyetlerde bulunamaması", TİP'e yönelik "maddi ve manevi baskılar", "yerleşik geleneksel değerler"in egemenliği vb.[116] TİP önderleri, tüm çabasını daha fazla oy almaya yönlendirecek bir TİP'in, bütün bu sorunların üstesinden zamanla geleceği konusunda iyimserdirler. Ancak süreç içinde bu iyimserlikleri –özellikle genel başkan Mehmet Ali Aybar'ın yönelişleri söz konusu olduğunda–, ilkesiz siyasetçiliğin en aşırı örneklerini vermeye kadar varacaktır. O derece ki, siyasal çalışmasında toprak ağalığına, gerici toplumsal ilişkilere karşı savaş açtığını iddia eden TİP, 1969 seçimlerinde bir toprak ağasını kendi listesinden milletvekili adayı göstermekten geri kalmaz. Partiye 13.500 oy getireceği iddia edilen Adıyamanlı bir aşiret reisi, pek çok parti yöneticisinin şaşkınlığı arasında TİP adayı olur ve daha sonra yapılan hesaplara göre partiye 5 bin dolaylarında oy sağlar.[117]

TİP'in seçimleri ve parlamento çalışmasını tüm siyasal fa-

116- D.A. "Büyük Kongresinden Sonra TİP", *Yön*, 25 Kasım 1966, s. 22.

117- Nihat Sargın, konunun TİP merkezinde tartışılmasını şöyle özetlemektedir: "*Bizler, sendikacılar, kimi Kurul üyeleri şiddetle karşı çıktığımızda, Aybar'ın elinde tebeşir 'TİP oyu+13.500 oy' diye yazdığını hiç unutmam.*" (Sargın, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 873.)

aliyetinin merkezine koyan bu yaklaşımı, 1968'den itibaren partinin gelişen sosyal hareketlerle bağlantı kurmasını engelleyen önemli bir etken olarak ortaya çıkar. Sendikacılar, sol aydınlar ve gençler arasındaki büyük prestijine rağmen TİP, 1968 sonrasında gelişen işçi ve gençlik hareketlenmelerini, önderlerinin demeçleriyle yönetmeye çalışan bir düzen partisi görünümü vermeye başlayacaktır.

3. Teori Korkusu

1960'ların ikinci yarısına girildiğinde, TİP'in neredeyse tek gelişkin teorik metni, 1964'te toplanan parti kongresinde kabul edilen programdır. Parti kadroları bu programı önemli bir teorik belge olarak görürler. Oysa bu metnin teorik kılavuzluk yapacak bir niteliği gerçekten yoktur. Öte yandan parti içinde bu metin dışında 1966'ya dek teorik planda üretilenlerse, bu programın çeşitli bölümlerinin tekrarından öteye gitmez. Bu olgudan kalkarak TİP yöneticilerini, teori sorunlarına gereken önemi vermemekle suçlamak haksızlık olur. Gerçekte o yıllarda solun pek çok militanı gibi onlar da, üstlendikleri siyasal görevlerle entelektüel birikimleri arasındaki dengesizliğin sancısını yaşamaktadır. Bu dengesizlik ilk yıllarda nispeten sorunsuz aşılmıştır; çünkü bu dönemde TİP'in bütün yaptığı, sorunlar üzerine derinlikli tartışmalardan çok, bizzat bu yeni sorunları Türkiye'nin siyasal gündemine sokmaktır. Ülkenin TİP öncesi gündemi o kadar ilkeldir ki, ona kimi yenilikler katmak için siyasal kararlılık yeterli olabilmektedir. Bu demek değildir ki TİP kadroları teorik birikim açısından olağanüstü yetersizdir. Tersine o dönemin TİP'i, entelektüel açıdan belki de Türkiye siyasal yaşamındaki en gelişkin partidir. Aybar'ın 1962 yılı gibi erken bir tarihte bile, *"TİP'in yüzde yüz yerli bir doktrin partisi"* olduğunu söyleyebilmesi, parti yöneticilerinin bu alanda kendilerine olan güvenlerinin bir kanıtı olarak

görülebilir. Ayrıca Türkiye'nin siyaset ortamında sadece küçümsemeyle değil, daha da ötede korku ve hatta düşmanlıkla değerlendirilen doktrini (teoriyi) bu tarz öne çıkarmak, başlı başına devrimci bir yaklaşımdır ve TİP önderlerinin bu alandaki devrimcilikleri inkâr edilemez.

Bu açıdan yaklaşık 1966-67 yıllarına kadar tüm eksikliklerine rağmen TİP yayın organları, bu alanda olumlu bir gelişmeyi ifade eder. Kuşkusuz partinin yayın organlarında yazılanlara ve sözcülerinin konuşmalarına bakıldığında, bu alanda büyük bir karmaşanın yaşandığı da söylenebilir. Ancak burada söz konusu olan, karmaşa ya da eklektizmden başka bir şeydir. İlk yılların *Yön*'ü gibi TİP de, çeşitli sosyalizm anlayışlarının veya dünyayı değiştirme özlemlerinin ilk kez yüksek sesle ifade edildiği bir ortam veya platform konumundadır. Yaşanan, henüz farklı yaklaşım ya da bakış açılarının birbirleriyle mücadelesi ya da yarışması değil, bunların parti ortamına ve Türkiye'nin düşünce ortamına iletilmesidir.

Özellikle genel seçimlere kadarki dönemde önemli bir işlev gören ve aynı zamanda TİP'in yayın organı da sayılabilecek bir dergi olan *Sosyal Adalet*, bu durumun gözlenebileceği en iyi parti ortamlarından birisidir. Örneğin bu dergide 27 Mayıs darbesi ile ilgili olarak yapılan bir değerlendirmede, ihtilalcilerin işbirliği yapabilecekleri bir *"toplumcu akım"*ın (o dönemin terimiyle sosyalist akımın) olmayışı, *"darbenin şanssızlığı"* olarak tanımlanmaktadır.[118] Partinin seçimler dolayısıyla açtığı yardım kampanyası aynı derginin sayfalarında, *"tüm Atatürkçülere, toplumculara sesleniyoruz"* çağrısıyla sunulmuştur.[119] Öte yanda aynı *Sosyal Adalet*, Batı Avrupa sosyal demokrasisine ve üçüncü dünya deneylerine ilişkin

118- *Sosyal Adalet*, Sayı: 19, Şubat 1964, s. 1.

119- *Sosyal Adalet*, Sayı: 38, Eylül 1965, s. 13.

değerlendirmeler yayınlarken, Marksist tezleri tanıtmayı da ihmal etmez.[120]

1965 seçimlerindeki yüzde 3'lük oy oranı, parlamentoya giren 15 TİP üyesi, sosyalizmin ve özel olarak da TİP'in Türkiye siyasal yaşamında bir yer edinmesi, bütün bunlar, ilk yılların temel görevlerinin artık yerine getirildiği anlamına gelmiştir. Artık bunların ardından teorinin önemi ve teorik sorunların ortaya çıkardığı çelişkilerin çözümü, partinin ve solun gündeminin önemli bir maddesi haline gelmek durumundadır. Ancak bu yeni görevin farkına varanlar, TİP yöneticileri değil, bir dizi eski TKP'li ve parti dışındaki tartışmaları dikkatle izleyen kimi üyeler olur. Diğer bir ifadeyle teori konusu, parti dışındaki solcuların ve bir kesim parti üyesinin baskısıyla TİP'in de merkezi gündem konusu olmaya başlar.

Yön dergisi Haziran 1966'da "TİP Tartışmaları"nı başlattığında TİP yöneticileri, bu tartışma girişimini görmezden gelirler. İlk bakışta TİP yöneticilerinin, solda kendilerine rakip olarak gördükleri kişilerce başlatılan bir tartışmaya katılmayı pek akıllıca bulmadıkları düşünülebilir. Ancak *Yön*'ün açılışını yaptığı tartışma, *Yön*'cülerin ve bir dizi eski solcunun TİP yöneticilerini yıpratma çabasından ibaret değildir. Sol hareket artık bir olgunluk dönemine girmektedir. Yeni sorunlar ve sorularla karşı karşıyadır. Bu koşullarda pek çok şey gibi TİP'in deneyleri de tartışılmayı beklemektedir. Partinin tüzüğüne, programına, siyasal yönelişlerine ilişkin konularda daha yet-

120- *Sosyal Adalet*'te bu konuda yayınlanan yazıların belli başlıları şunlardır: Mete Tunçay, "Britanya'da Sosyalizm-Fabian Derneği" (Şubat 1964); "Sosyal Demokratik Federasyon, 1881-1914" (Mart 1964); C. Battelheim, "Sosyalist Planlama Nedir? - 17 Mayıs 1963'te Cezayir Üniversitesinde verilen konferans metni" (Ekim 1964), O.Lange, "Silahsızlanma, İktisadi Gelişme ve Uluslararası İşbirliği" (Kasım 1964); C. Battelheim, "Değer Kanunu ve Sosyalizmin Kuruluşu" (Ağustos 1965); R. Garaudy, "Artık-Değer ve İşçi Sınıfının Yoksullaşması" (Temmuz 1965); E. Varga, "Asya Tipi Üretim Biçimleri" (Kasım 1965); Karl Marx, "Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı" (Ağustos 1965).

kin analizler gerekmektedir. "TİP Tartışmaları" vesilesiyle *Yön*'de yazılanların, kısa bir süre sonra solun geniş kesimlerinin tartışma konusu olması, bu nedenlerle adeta bir kaçınılmazlığı ifade etmektedir. Partinin Malatya Kongresi'nde konuşan bir delege, *"teşkilat, tek fikri gıdası olarak Yön'le baş başa bırakılmıştır"* derken, TİP yöneticilerinin sadece bu tartışmalar sırasındaki sessizliğini değil, onların teorik sorunlardaki yetersizliğini de dile getirmektedir.[121]

Kimi eleştirilerin altında yatan oportünist amaçlar ne olursa olsun, *Yön* sayfalarında yapılan "TİP Tartışmaları", dönemin solunun temel sorunlarına değinmekte ve izleyenlerin kafalarında yeni sorular uyandırmaktadır. TİP'in o güne kadar program, örgütsel sorunlar, iktidar stratejisi, sınıfsal ittifaklar vb. üzerine söyledikleri, bu yeni şartlarda daha eleştirel bir açıdan ele alınmakta, o nedenle bu konulardaki çelişki ve karmaşalara tutarlı açıklamalar getirilmesi gerekmektedir. Örneğin TİP programı, bir dizi radikal reformlar programıdır ve kapitalist sistemle kopuşmayı öngörmez. Bu gerçekliğe rağmen TİP önderleri, bu programı bir sosyalizm programı olarak sunmaktadır. Öte yanda "parti organlarında işçilerin en az yüzde elli oranında temsil edilmesi"ni hedeflediği iddia edilen tüzüğün 53. maddesinin, sendikacılara imtiyaz sağladığı olgusu da nicedir artık büyük bir çoğunluğun fark ettiği bir durumdur. Yine partinin adının dayattığı "işçi" sıfatının nasıl bir üye bileşimine denk düştüğü üzerine hâlâ yeterince düşünülmüş değildir. Benzer şekilde TİP'in ilk yıllardaki meşruluk mücadelesi sürecinde öne çıkardığı "Atatürkçülerin Birliği", "Toplumcular Cephesi", "Kuvayi Milliyeciler Cephesi" gibi sloganların artık daha derinlikli açıklamasının (ya da eleştirisinin) yapılması gerekmektedir.

121- D.A. "Büyük Kongresinden Sonra TİP", *Yön*, 25 Kasım 1966, s. 22.

Yön'de başlayan tartışmalar parti tabanında hızla yankı bulur. Kısa bir süre sonra tartışmalar, bir parti-içi faaliyet olarak "teorik eğitim" konusunu gündeme getirir. Eski TKP'lilerin bu konudaki ısrarcı tutumlarının, parti üyeleri üzerinde oldukça etkili olduğu muhakkaktır. Örneğin Mihri Belli yandaşı TİP delegelerinin, Malatya Kongresi için hazırladıkları bir konuşma metninde ve kongreye sunulacak karar tasarılarında, parti kadrolarına yönelik Marksist temelde bir teorik eğitim konusu önemli bir yer tutar.

Eski TKP'lilerin TİP içindeki yandaşları tarafından yükseltilen ve parti içinde ilgi ve sempati toplayan "parti-içi teorik eğitim" talebi, TİP önderlerinin teorik ve siyasal otoritelerinin yıpranmasında önemli bir işlev görecektir. Büyük çoğunluğu TKP geleneğinden gelmiş de olsalar TİP yöneticileri, Marksist birikime oldukça uzak, genel ve eklektik bir sosyalizm anlayışına sahiptir. Hareketin ilk dönemlerinde bu eksiklikleri doğal olarak hissedilmez. Ama olgunlaşma döneminde ve özellikle de eski TKP kadrolarının teorik ve siyasal müdahaleleri koşullarında, her ne kadar itiraf etmeseler de, TİP yöneticileri, kendilerini teorik bakımdan silahsız hissetmeye başlayacaklardır. Yaşadıkları gerçek bir açmazdır. Parti yöneticileri olarak, acil cevap bekleyen sorularla karşı karşıyadırlar; ama öte yanda ne bilgi birikimleri, ne de siyasal ve örgütsel deneyleri, bu sorulara doyurucu cevaplar getirmelerine olanak verir. Bu açmazı, demagoji ve idari tedbirlerle aşma yoluna girerler.

O tarihlerde Aybar'ın konuşmalarında, *"Türkiye sosyalizminin kitabını her günkü mücadelemizde bizler; yani Türkiye İşçi Partililer yazmaktayız"*, *"kitaplar fotoğraflara benzer"*, *"kitaplar da bir durumu, bir anı tespit ederler; nazariye olarak (...) gelişimin canlı akışını dondururlar"* vb. türünde değerlendirmeler görülmeye başlanır.[122] Bu sözlerle, bir yanda partinin

122- Mehmet Ali Aybar, *Bağımsızlık*..., s. 479-480.

teorik zayıflığı mazur gösterilmeye çalışılırken, bir yandan da teorik eğitim talepleri geri püskürtülmektedir. İlginç bir şekilde, Aybar'ın yaklaşık yirmi yıl sonra aynı konuda yazacakları, yukarıdaki görüşlerinin tesadüfî olmadığını göstermektedir. 1987'de yayınlayacağı kitabında yer alan şu satırlar, Aybar'ın solun program ve teori sorunlarındaki evrimini, neredeyse sadece yıkıcı sonuçları olan bir travma olarak hatırladığının bir kanıtıdır: *"Amerika'nın komplolar hazırladığı, taşlı sopalı saldırıların dışında yeni oyunlar peşinde olduğu sezinleniyordu. (...) Önce Marksist-Leninist kitapların Türkçeye çevrilmesine, serbestçe satılmasına göz yumuldu. Bir anda kitapçı dükkânları Lenin'in, Stalin'in, Mao'nun, Guevara'nın kitaplarıyla doldu taştı. Meydanlarda sergiler açıldı. (...) Hatta nasıl bomba yapılacağını açıklayan bir kitap bile vardı aralarında. İşin ilginç yanı (...) savcılarımızın bu olaya seyirci kalmalarıydı. Meclis'te bu değişikliğin nedenini sormuştum. Elbet 141. ve 142. maddelerin uygulanmasını istemiyorum. Ama bu maddeler yürürlükteyken savcılar neden uygulamıyor? demiştim. Böylece tezgâhlanan oyunun farkında olduğumuzu belirtmek istemiştim. (...) Evet, Amerika tezgâhlar peşindeydi."*[123] Aynı kitabında Aybar şunları da söylemektedir: *"TİP'e saldırılar sürdürülürken bir yandan da dolambaçlı bir başka yol izlendi. Marksist yayınlar serbest bırakıldı. (...) Bununla güdülen amaç pek açık değildi. Sola kayan gençler arasında TİP'in savunduğu sosyalizme karşı muhalefet odakları oluşturmak ve teori (!) tartışmalarının TİP içine sıçramasını sağlamak (...) sanıyorum, Marksizm hakkında bilgileri sınırlı olan kimi yönetici arkadaşlarımız da bu kitaplardan etkileneceklerdi. Amerika'nın planı kusursuzdu.*[124]

Görüldüğü üzere Aybar için söz konusu olan, Marksist biri-

123- Aybar, *TİP Tarihi*, Cilt 3, s. 87.

124- Aybar, *TİP Tarihi*, Cilt 3, s. 140-141.

kimin (ve onun Leninist, Stalinci ve daha sonraları da Maocu versiyonları da dahil olmak üzere çeşitli yorumlarının) 1960'lı yıllarda Türkiye soluna girmeye başlaması, diğer bir deyişle, 20. yüzyılda her sol hareket için neredeyse mukadder olan bir sürecin yaşanması değildir. Aybar bu gelişmelerde sadece, egemenlerin solu bozguna uğratmak için sahneye koydukları bir komployu görmektedir. Beri yanda, geçmişte kalmış bir süreç üzerine yirmi yıl sonra (1987'de) bu türden değerlendirmeler yapabilen bir solcunun, aynı sürecin sıcaklığı içinde nasıl yapıcılıktan uzak davranabileceğini tahmin etmek zor olmasa gerek.

Aybar, "teori"ye ilgiyi ve "teorik eğitim" talebini adeta bir "solculuk hastalığı" olarak ele alma konusunda yalnız değildir. Behice Boran'ın aynı konuda 1960'ların sonlarına doğru yaptığı şu değerlendirme, TİP önderliğinin teorik eğitim ve tartışma konularına ne derece tutucu yaklaştıklarının bir diğer örneğini verir: *"Bir kısım aydınlar ve gençlik, eğitim deyince az çok okul öğretimine benzer bir eğitim faaliyeti kastetmektedirler. Bir taraftan felsefe, sosyoloji, iktisat vb. konularda kurslar, konferanslar, seminerler düzenlenmesi, öbür yandan küçük okuma grupları meydana getirilerek sosyalist kitapların okunması, tartışılması düşünülüyor. Bu çeşit parti-içi eğitim, daha ziyade parti dışındaki sosyalist çevrelerde yaygındır, ama parti içinde de böyle düşünenler vardır. TİP bu çeşit eğitim anlayışına ve faaliyetine iltifat etmedi. (...) Birden formel (kitabi) bir eğitime geçmek, iyi hazmedilmemiş birtakım teorik formüllerin ezberlenmesinden, tekrarından ileri gitmeyen bir sonuç verebilirdi. (...) Parti içi eğitimi okul biçimi bir eğitim olarak düşünmekten çok önce, eylem içinde ve eyleme ilişkin bir eğitim olarak düşünmek ve uygulamak gerekiyordu."*[125]

125- TİP'e yakın *Tüm*, adlı derginin 2. sayısından aktaran: *İlke, "TİP Eleştirisi"*, Kasım 1974, Sayı:11, s. 56.

Bütün bunlar göstermektedir ki, dönemin TİP önderleri, 1966 yılından itibaren, solun gelişimine, her şeyden önce de, teorik plandaki evrimine artık adım uyduramaz konumdadırlar. Bir anlamda bunda bir kaçınılmazlık da var gibidir. Çünkü teorik birikim denildiğinde söz konusu olan, birkaç yılın değil, on yılların birikimidir. O anda TİP önderlerinin böylesi bir birikime yönelme olanakları hemen hemen olanaksızdır. Bu önderlerin çoğu 40'lı, hatta 50'li yaşlarını sürmektedirler. O döneme kadar Marksizm adına okudukları oldukça sınırlıdır ve onların on yıllarla ifade edilebilecek bir süreçte, üstelik hiçbir tartışma ortamı olmadan öğrendiklerini, yeni yetişen kuşaklar büyük bir hızla öğrenme ve yorumlama yolundadır. Bu koşullarda TİP içindeki siyasal ve teorik kavgaların yapıcı değil, yıkıcı bir karakter taşıması adeta kaçınılmazdır. Birkaç yıl öncesinin, solun en geniş kadrolarını içine almış sosyalist partisi, kısa bir süre içinde muhalif kadroların susturulmak istendiği, soruşturma komisyonlarının kurulduğu, disiplin tedbirlerinin gündeme getirildiği ve sonunda yıkıcı bir muhalefetin ortaya çıktığı bir örgüte dönüşür.

4. Tartışma Yerine Tasfiyecilik

TİP yöneticileri, parti içinde oluşan ve aslında o yıllarda TİP için bir "şans" sayılabilecek tartışma ortamını yok edecek başka ilginç yönelişlere de girerler. 11 Ekim 1966 tarihli bir genel merkez genelgesi, parti tüzüğünün 7. maddesinde yer alan *"parti, meselelerini en geniş hürriyet içinde parti organları içinde tartışır"* ibaresine yeni bir yorum getirir. Buna göre *"her organın görev ve yetki sınırları içine giren meseleler, en geniş hürriyet içinde tartışılacaktır. Program ve tüzük değişiklikleri, tüzüğümüze göre münhasıran Büyük Kongre'nin yetkisi içindedir."*[126] Bu

126- Sargın, *a.g.e.*, Cilt 1, s. 403.

yorum, ilk bakışta sıradan bir tüzük açıklaması gibi gözükebilir. Gerçekte ise bu, partinin il ve ilçe kongrelerinin tartışma konularını sınırlayan idari bir baskı tedbiridir. Bununla, muhalif parti üyelerinin, il ve ilçe kongrelerinde parti programına, örgütlenme ilkelerine, strateji ve taktik sorunlara –hatta zorlanırsa genel teori konularına– ilişkin eleştirilerinin önüne geçilmek istenmektedir.[127]

Büyük kongre öncesinde TİP yöneticileri, bu tuhaf tüzük yorumunun açıklamasına girişirler. Behice Boran'a göre: "*İlçe kongrelerinde ilçenin iç meselelerinden bahsedilir. İl kongrelerinde il meselelerinden. Büyük Kongre'de ise yurt ve dünya meseleleri tartışılır. Partinin politikasını Merkez Yürütme Kurulu tespit eder. Parti hattı budur, bu hattın ne biraz sağında ne biraz solunda olunabilir, zaten sol muhalefet aslında sağ muhalefetle birdir, ikisi de sağ muhalefet demektir, çünkü ikisinden de hâkim sınıflar faydalanırlar. Bizim yolumuzu beğenmeyenler serbesttirler, istifa edebilirler, bir dilekçe yazıp parti kurarlar, artık pul da lazım değildir. Yok politikamızda hatalar varsa, yanlış hesap Bağdat'tan döner, bu dört yıl sonunda belli olur. O zaman da gereken değişiklikleri yaparız.*"[128] Görüldüğü gibi Boran, TİP merkez yönetiminin sadece büyük kongrelerde eleştirilebileceği şeklinde bir sınırlama ile yetinmemektedir. Ona göre parti yönetimi, çizgisini dört yılda bir yapılan genel seçimler sonuçlarına göre yeniden değerlendirmek durumundadır. Aynı günlerde Aybar da, Stalin dönemi Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ndeki iç

127- Sargın bu yorumun, parti içi eleştiri mekanizmasını yok eden bir niteliği olduğunu anılarında şöyle aktarmaktadır: "*Genel sekreterliğim sırasında Kongre Başkanı seçildiğim bir Ankara il kongresinde genç bir delegenin –yanılmıyorsam adı Ruhi Koç'tu- yazılı hazırladığı eleştiri metninde İl Yönetim Kurulu yerine üst kurulları ve uygulamaları eleştirmeye kalkınca sözünü kesmiş, bunun yerinin Büyük Kongre olduğunu söylemiş, ancak Genel Merkez bölümünü çıkarmak kaydıyla okumasına müsaade etmiştim.*" (Sargın, *a.g.e.*, Cilt 1, s. 403).

128- Aktaran: A.Hamdi Dinler, *a.g.e.*, s. 8-9.

tartışma pratiğini hatırlatan bir başka yorumda bulunur: *"İlçe Yönetim Kurulları oturup istedikleri konuyu tartışamazlar, karar alamazlar. İlçe Yönetim Kurulları sadece İl'in emirlerini nasıl daha iyi tatbik edebiliriz konusunu tartışabilirler. İllerde de durum aynıdır. Sadece illerin durumuna göre Genel Merkez'in emirlerini en iyi şekilde nasıl tatbik edebiliriz konusunu tartışabilirler, o kadar."*[129]

Yukarıdaki tuhaf tüzük yorumu, öz olarak Stalinci partilerin örgütsel yaşamının önemli bir unsurudur. 1960'lı yıllarda, yukarıdaki türden bir Stalinci örgütsel ilke, iktidarda olsun muhalefette olsun dünyanın pek çok komünist ya da işçi partisinde fiilen uygulanmaktadır. Oysa TİP, siyasal deneyleri olmayan sendikacılar tarafından kurulmuş ve Stalinci siyasal ve örgütsel kültüre uzak sayılabilecek solcu aydınlarca inşa edilmiş bir partidir. Bu anlamda TİP önderlerini, kestirmeden "Stalinci" olarak nitelemek kolay değildir. Ayrıca TİP genel başkanı Aybar, Çekoslovakya'nın Sovyetler Birliği tarafından işgalinden sonra, Stalinciliğe karşı açık bir saldırıya geçecek ve Stalin'le özleştirdiği "ceberut sosyalizm"e karşı, "insan yüzlü", "güler yüzlü" ve "demokratik" sıfatlarıyla ifade ettiği bir sosyalizmi savunacaktır. Bu koşullarda 1966 yılında TİP yöneticilerinin, yukarıda belirtilen anti-demokratik tüzük yorumuna, geçmiş örgütsel ve siyasal deneylerinin belirlemesi ile yöneldiklerini düşünmek mümkün değildir. Muhtemeldir ki esas neden, TİP önderlerinin, yakın dönemdeki başarılar sayesinde hissettikleri büyük özgüvendir. Sağlam temelleri olmayan bu özgüven, onları hızla Stalinci örgütsel kültürle rezonansa geçirecektir. İlginç bir şekilde TİP yöneticileri değil ama, –muhtemelen Hikmet Kıvılcımlı dışında– eski TKP'li muhaliflerinin hemen tümü tutarlı birer Stalincidir. Bir başka

129- İleri, *Türkiye İşçi Partisi'nde...*, s. 262.

ifadeyle bu eski TKP'lilerin, TİP içinde 1966-67 yıllarında Stalinci bir örgütsel kültürün kurbanı oluşları, tarihin ilginç bir ironisi anlamına da gelmektedir.

1966 yılından itibaren TİP'in, asgari parti demokrasisinin ortadan kaldırıldığı bir örgüt haline getirilmesinin esas nedenini, TİP yöneticilerinin partilerini eski TKP'lilere karşı "koruma" kaygılarında ve teori konusundaki tutuculuklarında aramak gerekir. Dışarıdan gelen eleştiriler karşısında kendilerini güçsüz hisseden TİP önderleri, önce teoriyi küçümsemek ve eleştirileri yok saymakla işe başlarlar. Bir süre sonra ise, parti içi tartışmayı idari tedbirlerle yasaklama yoluna gider ve sonunda bu tedbirlerini ihraç uygulamalarıyla taçlandırırlar.

Parti içinde ilk tasfiye girişimlerine 1966 yılının kasım ayında Malatya'da toplanacak büyük kongrenin hazırlıkları sırasında başlanır. Bu işin kongre öncesinde yapılması bile, TİP önderlerinin parti içi tartışmayı yasaklama konusundaki aceleciliklerinin bir göstergesi olarak alınmalıdır. Genel başkan Mehmet Ali Aybar'ın bu tarihlerde partinin Ankara il kongresine gönderdiği mesaj, bütün bu gelişmelerin sembolik bir ifadesi gibidir. Bu mesajda, gelecek yıllardaki solun olumsuzluklarla dolu siyasal kültürünü anlatan çok şey vardır. Eğilimler arasındaki sekter ayrılıkları meşru gösterme çabası, ideolojik ve siyasal mücadelenin idari tedbirlerle yürütülmesi, yöneticilerinin örgütü egemenlik ortamı olarak görme eğilimleri, siyasal rakiplerin emperyalizm ya da gizli servis işbirlikçiliğiyle suçlanması vb. gibi yaklaşımlar, 1960'lar solunda ilk kez bu derece net bir tarzda ortaya çıkmaktadır.

Aybar'ın Kasım 1966'da kaleme aldığı bu mesajının içeriğinde bugünün sol siyasal kültürü açısından yeni ve orijinal pek bir şeyin bulunmadığı söylenebilir. Ne var ki, kırk yıl önce aşağıdaki ifadeleri içeren bu mesaj, sektlere özgü bir siyasal kültürü sergilemesi açısından, 1960 sonrasında bir "ilk"tir. *Türki-*

ye İşçi Partisi'ni bir sosyalist kuruluş olarak bu maziye (TKP'ye –e.a.) organik bir şekilde bağlamaya çalışmak nasıl yersiz bir gayretse; partimizi artık maziye mal olmuş hareketlerin yeniden denenebileceği bir ortam saymak da boş bir hayaldir. Böyle bir hevese kapılanlar olursa, hevesleri kursaklarında kalacaktır. Dostun düşmanın bunu böyle bilmesini isteriz. Kongrenize başarılar dilerim. Bu kongrenin ayrı bir önemi vardır. Büyük Kongre'ye delege seçiyorsunuz. Türkiye İşçi Partisi, Amerikan emperyalizminin, CIA'nın ve bunlarla iş ve kader birliği kurmuş olanların bir numaralı hedefi haline gelmiştir. Amerikan emperyalizminin bir numaralı hedefi olmaktan ancak gurur duyarız. Ve bu durum bize güç kazandırır. Fakat bunlarca, partimizi içten çökertmek için öteden beri sarf edilen gayretlerin, Büyük Kongre arifesinde artmış olduğu dikkatten kaçmamalıdır: Uyanık olalım. İyi niyetli görünen telkinlerin hangi doğrultuda geliştiğini ve nereye yöneldiğini iyice görelim. Yiğit olduğumuz kadar akıllı ve tedbirli olmak zorundayız."[130]

Açıktır ki bu yaklaşım, TİP kadrolarının, geçmiş sol kadrolarla bir kopuşmasını hedeflemektedir.[131] Oysa 1960'ların ortalarında TİP, gerek kuşaklararası sağlıklı bir alışverişin yaşanması, gerekse Türkiye'de Marksizmin yeniden yeşermesi için elverişli bir ortamı temsil etmektedir. O tarihlerde bir sol parti için, bu iki gelişim de kaçınılmazdır. TİP'i idari metotlarla eski sol kadrolardan koparmak, bu gelişmeleri TİP'in dışındaki alanlara taşımak anlamına gelir. Bu alanlarsa, artık hiçbir zaman *parti alanı* olmayacaktır. 1968 sonrasının gösterdiği gibi, Marksizmin Türkiye soluna ve işçi hareketine girişi ve kuşak-

130- Sargın, *a.g.e.*, Cilt 1, s. 419-420.

131- Bu dönemde partiden ihraç istemiyle haysiyet divanına sevk kararlarının ve bunları izleyen sürecin hikâyesini ayrıntılı bir şekilde Rasih Nuri İleri'nin *Türkiye İşçi Partisi'nde Oportünist Merkeziyetçilik* adlı kitabında bulmak mümkündür.

lararası iletişim, sektler ortamında gerçekleşir. Bu demektir ki, 1968 sonrasında, siyasal işçi hareketinin oluşması hedefine artık çok daha ilkel araçlarla yürünecektir.

5. Yasallık Kaygısı mı?

Bu noktada, eski TKP'lilerin müdahalelerine karşı TİP yöneticilerinin bu olumsuz tepkilerinin temelinde, partiyi koruma refleksinin olduğu düşünülebilir. Gerçekten o sıralarda da, sonraları da, TİP içinde estirilmeye başlanan bu anti-demokratik havanın esas nedeninin, partinin kapatılmasını önlemek olduğu sık sık söylenmiştir.[132] Türkiye, 1940'ların sonlarından itibaren, soğuk savaş dönemi anti-komünizminin etkisi altındadır. 1950-60 arasındaki DP dönemi, bu atmosferin adeta gerçeküstü boyutlarda ağırlaştırıldığı bir dönem olmuştur. 27 Mayıs 1960 sonrasının göreceli özgürlük ortamı, sendikal hareketin, *Yön*'ün ve TİP'in ortaya çıkışı ise, bu alanda ancak nispi bir değişim sağlayabilmiştir. 1965 sonrasında Adalet Partisi hükümeti, TİP'e karşı saldırılarında, bu anti-komünizm atmosferinden yararlanacaktır. Bu koşullarda, bir zamanlar kimileri "komünist örgüt kurma", kimileriyse "orduyu isyana teşvik" suçlaması ile yargılanmış ve suçlu bulunmuş olan eski TKP'lilerin faaliyetlerinin, TİP yöneticileri tarafından belli bir ürküntü ile karşılanması anlaşılabilir bir şeydir. Ama TİP yöneticilerinin bu ürküntülerinde abartılı noktalara vardıkları da aşikârdır. TİP önderleri, egemen güçlerin TİP'i kapatma olanaklarını, siyasal güç ilişkileriyle değil, bu konuda bir gerekçe bulma konusu ile açıklamaktadırlar. Onlara göre bir gerekçe bulması durumunda mevcut hükümet, partiyi rahatlıkla kapattırabilir. Bütün sorun, hükümete ve adli makamlara bu türden bir gerekçe vermemektir. Oysa TİP, çok daha sonraları,

132- Sargın, *a.g.e.*, Cilt 1, s. 413.

ancak 1971 askeri darbesinin ardından ve oluşturulan yarı-askeri diktatörlük şartları altında kapatılacaktır. Tek başına bu olgu bile, 1965-sonrası siyasal ortamın, TİP gibi bir partinin kapatılmasına olanak verecek nitelikte olmadığını kanıtlar.

* * *

1966-1967, solun kaderinin belirlendiği iki önemli yıldır. Kuşkusuz o dönem solunun öncüleri, bu tarihselliğin anlamını kavrama olanağına sahip değillerdi. O tarihlerde solun belli kesimlerince kavranabilen belki de sadece, TİP önderliğinin, partinin inşasına öncülük yeteneğinde olmadığını kanıtlaması olabilirdi. Bu nedenle o sıralarda sol kadrolar için her şey bitmiş gibi gözükmemektedir. Doğmakta olan Milli Demokratik Devrim hareketi, yeni umutların kaynağı olacaktır. Peki, TİP'i yeniden örgütlemek ve geliştirmek için Milli Demokratik Devrim hareketinin bir şansı var mıdır? Nesnel olarak böyle bir şansın var olduğu elbette söylenebilir. Ancak bu hareket, o şansı kullanamayacağını, hemen bir-iki yıl içinde kanıtlayacaktır. Bir sonraki bölümde MDD olgusu üzerine konuşulurken, aslında bu tarihsel kaybın analizi yapılmaya çalışılacak.

VII

Milli Demokratik Devrim (MDD) Hareketi

Milli Demokratik Devrim hareketi (MDD), Türkiye sol hareketinin üzerine oldukça çok konuşulmuş ve hâlâ da konuşulan unsurlarından birisi. Bu ilgi, hareketin Türkiye'de solun evriminde oynadığı önemli rolden kaynaklanır. MDD, Türkiye'de solu 1960 sonrasında Marksizmle buluşturmuş ve böylelikle, kendisinden sonra gelen sol örgüt, hareket ve geleneklere ideolojik kaynaklık etmiştir. Bu anlamda MDD hareketi, aynı zamanda 1974 sonrası solunun da yaratıcısıdır.

MDD'nin doğuş dönemi birçok açıdan karakteristiktir. 1968 yılından itibaren, Türkiye'de işçi ve gençlik hareketleri yükselişe geçerken, siyasal sınıf hareketinin oluşumu konusunda 1961'den beri yükselen eğri düşüşe geçecektir. Kuşkusuz bu düşüşün göstergelerini o günlerde hissetmek mümkün değildir. Tersine dönemin sol siyasetinin önde gelen aktörleri, bir yükseliş atmosferi içinde bulunduklarını bile düşünmektedir. Ayrıca bu düşünce sadece bir illüzyonu da ifade etmez. Çünkü bu tarihlerin Türkiye'si, sol ve sosyal hareket açısın-

dan pek çok yeni olumluluğu da içermektedir. Kısa zamanda yeni ve militan bir işçi hareketi yükselecek, gençlik hızlı bir siyasallaşma içine girecek ve Marksist teori sol kadrolar üzerinde büyük bir çekicilik kazanacaktır. Ne var ki aynı dönem; solun parçalanması, bu sürecin hızla geriye dönüşü olmayan bir dekompozisyona varması, teorik tartışmaların skolastizm içine girmesi ve 1970'lerin başlarında "gerilla" hareketinin doğuşu gibi bir dizi olumsuz gelişmeye de şahit olur. Ortada gerçekten çelişkili bir durum vardır. 1967 sonrasının Türkiye'si, işçi hareketinin siyasallaşmasını daha da geliştirebilecek kimi koşulları yaratırken, bu sürecin önemli bir aktörü olan sol, örgütsel ve teorik yönden büyük bir karmaşa içine girmektedir. Sonuç olarak 1967 sonrasında yaşanan tüm bu çelişkili gelişmelerin bilançosu, Türkiye'de siyasal bir sınıf hareketinin oluşum sürecinde bir gerilemeyi ifade edecektir. Bu noktada şu önemli soru ortaya çıkar: MDD hareketi, bu gerilemenin basit bir aktörü mü yoksa onu başlatan itici faktörü müdür?

Bu soruya cevap vermeden önce, bu hareket üzerine yapılan değerlendirmelerde sıkça rastlanan bir suskunluğun hatırlatılmasında yarar var. Özellikle sol çevrelerdeki "MDD değerlendirmeleri"nin önemli bir kesimi, bu hareketin temel siyasal ve ideolojik kaynağından söz etmez; diğer bir ifadeyle MDD akımının, dönemin uluslararası komünist (Stalinci) hareketiyle siyasal ve ideolojik bağlantılarına merkezi bir yer vermez. O nedenle MDD konusuna girerken söze, bu konudaki egemen yaklaşıma bir anti-tez mahiyetinde, hareketin ideolojik ve siyasal niteliğine ilişkin birkaç önerme ile başlamak uygun olacak:

- 1967-1971 yıllarının MDD hareketi, 1960 öncesi *TKP'den gelen kadrolar* tarafından oluşturulmuştur.

- Bu eski TKP'li kadrolar MDD hareketini, *komünistlerin sola müdahale taktiği* temelinde yaratmışlardır.

- MDD'ciler, dönemin uluslararası komünist hareketiyle *ideolojik* bağlantıları olan komünistlerdir; o nedenle de müdahaleleri, 1960 sonrasında Marksizmin (daha doğrusu onun Stalinci versiyonunun), Türkiye soluna girişi olarak nitelenmelidir.

Bu önermelere ek olarak, MDD hareketini tanımlama anlamında şunlar da söylenmelidir:

- *MDD hareketinin 1930'lar KADRO hareketiyle hiçbir ideolojik bağlantısı yoktur,*

- *MDD hareketinin 1961-1967 Yön hareketi ile hiçbir ideolojik bağlantısı yoktur,*

Buradan kalkarak, MDD hareketinin *Yön*'cülük ile ilişkisi şöyle tanımlanabilir:

- MDD hareketinin *Yön*'cülükle siyasal ilişkisi, 1960'lı yıllarda Stalinci komünistlerin –dünyanın pek çok başka ülkesinde de yapılan türden– milliyetçi devrimcilerle (ya da radikal subay hareketleriyle) ittifak deneyini ifade eder.
  En nihayet –bu kez solun 1974 sonrası evrimi çerçevesinde– MDD ile ilgili olarak şu önerme formüle edilebilir:

- 1974 sonrası Türkiye solunun belli başlı tüm hareketleri –ideolojik köken, teorik gelenek ve kadro açısından– MDD hareketinden kaynaklanır.

Genel olarak solun 1960'larda yaşadığı krizin (diğer bir deyişle TİP içindeki ayrışmaların), MDD hareketinin doğuşu ile birlikte ortaya çıktığı ileri sürülür. Oysa konu "TİP'in krizi" ise, MDD hareketi buna yol açan bir nedenden çok, o krizin yol açtığı bir sonuçtur. TİP'e önderlik eden sol kadrolarla, 1960 öncesinden gelen komünist kadrolar arasındaki mücadele, MDD hareketinin doğuşundan önce, 1966-1967 yıllarında yaşanmış ve bir tür *TİP-içi sorun* olarak kısa sürede kapanmıştır. Çatışmanın sonucu tam bir kopuşmadır. TİP yöneticileri, 1960 öncesinden gelen kadroların TİP'e müdahalelerine hiçbir şekilde izin vermeyeceklerini sadece ilan etmekle kalmazlar, bunun somut uygulamasına da girişirler. Bu tarihlerde partinin disiplin kurullarına gönderilenlerin ezici çoğunluğu, Mihri Belli ve Hikmet Kıvılcımlı gibi komünistlerle işbirliği içinde bulunan sosyalistlerdir.

MDD'nin TİP'in krizinin nedeni değil, sonucu olduğu, şu kronolojik hatırlatmalarla daha iyi anlaşılabilir: Hikmet Kıvılcımlı'nın *Sosyalist* gazetesi 20 Ocak 1967'de, Mihri Belli yönetimindeki *Türk Solu* ise 17 Kasım 1967 tarihinde yayın hayatına başlarlar. Oysa TİP yöneticileri, eski komünistlerin partiye müdahalelerine asla izin vermeyeceklerini bu tarihlerden çok daha önce (1966 sonbaharında) ilan etmiş ve disiplin kurullarını harekete geçirmişlerdir. O nedenle MDD hareketi, TİP'in krizini başlatan değil, olsa olsa ağırlaştıran bir olgu olarak düşünülmelidir.

Solun "Resmi Tarih" Konusu Olarak MDD Hareketi

Bütünsel bir ideolojik akım ya da siyasal hareket olarak MDD hareketi, 1970 yılının sonlarında ortadan kalkar. Demek ki

söz konusu olan, üç yıllık bir olgudur. Ancak bu kısacık yaşamına rağmen bu akım, solun evriminde son derece önemli bir rol oynamıştır. Zaten bu önemli etki nedeniyle MDD, kendisinden sonra gelen sol hareketlerin yoğun eleştiri ve değerlendirmelerinin konusu olacaktır. Ancak ilginç bir şekilde bu eleştiri ve değerlendirmelerin ezici çoğunluğunda ortak bir eksiklik vardır. Bu yaygın eksiklik, MDD değerlendirmelerinin, solun "resmi tarih"lerinin önemli bir unsuru olduğu izlenimini vermektedir.

Bilindiği gibi resmi tarih, olanı değil, olması isteneni dile getirir. Gerçek tarihsel olgular altüst edilir ve bir kurgular dizisi yaratılır. Neredeyse her ülkenin, belli tarihsel dönem ve şahsiyetlerine ilişkin böylesine "imal edilmiş" bir tarihi vardır. Tarihin bu bilinçli çarpıtılışı, dönemin egemenleri için vazgeçilmez bir gerekliliktir. Tahrifler içeren bir tarih yazımı, hemen tüm iktidar sahipleri için gerçekleştirmesi zorunlu bir görev olarak ortaya çıkar. Kuşkusuz sonunda gün gelir, resmi tarih de zamanını doldurur. Kimi durumlarda aniden iskambilden şatolar gibi çöker, kimi durumlarda da tarihsel işlevini adeta "sönerek" doldurur. Bu geri çekilişlerde yerini bazen gerçek tarihe, bazen de bir başka "resmi tarih" versiyonuna bırakır. Ancak sonu nasıl biterse bitsin şurası açık ki resmi tarih siyasetin, ideolojinin ve iktidarın ayrılmaz bir elemanıdır.

Peki solun da resmi tarihi olamaz mı? İlk bakışta bu yargı, *eleştirellik* ya da *tutuculuğa karşı muhalefet* gibi özelliklerle tanınan "sol" için insafsız gözükebilir. Ne var ki her dikkatli gözlemci hemen her sol örgüt, parti, çevre, eğilim ya da grubun –kendisini anlattığı– bir *özel tarih*inin olduğunu fark eder. Geçmişte olan bitenlere farklı anlamlar yükleyen, kahramanlarına sonradan layık görülmüş sorumluluklar, payeler ve tarihsel roller veren bu tarih yazımı, pek çok sol örgüt için sadece ideolojik faaliyetin değil, bizzat örgütsel yaşamın kuruluşu ve

idamesi için de vazgeçilmez bir gerekliliktir. Söz konusu sol grubun geleceği –yalan da olsa– "görkemli geçmiş"le garanti altına alınmaya çalışılır. Ne denli gerçekdışı da olsa, "boşuna" bir çaba değildir bu. Tersine "resmi tarih", büyük sol örgütlenmeler için olduğu kadar, herhangi bir siyasal işlevi kalmamış küçük sol sektler için bile "olmazsa olmaz" bir örgütsel ve ideolojik malzemedir.

İşte MDD hareketinin, 1974 sonrasında Türkiye solu için bir "resmi tarih" konusu oluşu, benzer iktidar kaygılarıyla ilgilidir. Bu dönemin solu, yükselmekte olan, üstelik muazzam bir hızla yükselen bir hareketi ifade eder. 1973-74 yıllarında bir çoğu en fazla birkaç yüz kişi ile ifade edilen örgütlenmeler, birkaç yıl içinde on binlere, bazen yüz binlere hitap eden büyük siyasal hareketlere dönüşürler. Bu inanılması zor hızdaki gelişim, ciddiye alınır bir teorik birikimden ve dolayısıyla siyasal otoriteden yoksun önderlikler için, büyük bir açmazı da ifade eder. Bu koşullarda MDD gibi çökmüş bir hareketle aynı ideolojik kaynaktan beslendiklerini ve teorik olarak çok şey paylaştıklarını kabul etmek, bu kadrolar için siyasal intihar anlamına gelebilir.

Sol hareketler 1974 sonrasında MDD üzerine konuşurken, solun tarihini keyfi bir şekilde yeniden yazmışlardır. Bu tarihte bir tek şey hariç, pek çok şey bulunabilir. O olmayan tek şey ise, 20. yüzyıl komünizmine egemen bir olgu olarak Stalinciliktir. Oysa MDD hareketini oluşturan TKP'lilerin tümü, Stalinci bir siyasal eğitimden geçmişlerdir. Ama buna rağmen MDD eleştirilerinde Stalincilikten söz edilmez. Açıktır ki bu sessizliğin nedeni, MDD'nin 1974-sonrası sol hareketlerin soyağacındaki yeridir.

Gerçekten de 1974 sonrasında ortaya çıkan hemen her sol eğilim aslında biraz MDD'cidir. MDD, her şeyden önce, bu yeni eğilimlerin önder kadrolarının büyük çoğunluğunun ilk

eğitimlerinde önemli bir rol oynamıştır. Yine bu kadroların hiçbirisi, MDD'den ayrılırken, ona temel özelliklerini veren Stalincilikle bir kopuşma yaşamamışlardır. Öte yanda 1970'ler dünyasında Stalinci komünizmin itibarı son derece yüksektir ve dünyanın hemen her yerinde solun ideolojik referanslarının merkezinde, ağırlıklı olarak dönemin Sovyetler Birliği ya da Çin komünist partileri vardır. Durum Türkiye için de farklı değildir. Dev-Yol'dan Halkın Kurtuluşu'na, Kurtuluş'tan Emeğin Birliği'ne, Dev-Sol'dan "İkinci TİP" veya TKP'ye kadar nice siyasal hareket için teorik referanslar sistemi, siyasal kültür, sınıf tahlilleri ya da program anlayışı gibi temel konularda temel kaynak hâlâ, uluslararası resmi (Stalinci) komünist harekettir. Kuşkusuz 1974 sonrasında hemen hiç kimse, bir on yıl öncesinde yapıldığı gibi "asker-sivil aydın zümre" ile ya da "Kemalistler"le ittifak peşinde koşmaz; ya da "milli devrimci gelişme yolu"nu açacak bir askeri darbeyi beklemez. Çünkü 1974 sonrasında bir zamanların ordu içi siyasal hareketlilikleri çağını kapatmıştır ve artık ufukta "sol cuntalar" yoktur. Bu koşullarda Sovyet ya da Çin komünist partilerinin birkaç yıl öncesine kadar Türkiye gibi ülkelerin komünistlerine önerdiği strateji ve taktikler artık geçerli değildir.

1974 sonrasında solun temel teorik ve siyasal referans kaynaklarında bir değişiklik yoktur, ama o kaynaklardan beslenmiş MDD hareketi, geçmişin tüm günahlarının sorumlusu ilan edilir. Bir anlamda o dönemin aşırı derecede bölünmüş solunun üzerinde anlaştığı neredeyse tek konu, MDD hakkında verilen *olumsuz* hükümdür. Bu hareketin "milliyetçiliği", "işçi sınıfına inançsızlığı", "cuntacılığı", "tepeden inmeciliği"..., hemen tüm sol tarafından mahkûm edilir. MDD'nin maruz kaldığı bu aforozda, antik tarihin "günah keçisi" geleneğinin izlerini bulmak bir abartı olmamalı.

Oysa yapılacak dürüst bir MDD eleştirisinin, onu Marksiz-

min 20. yüzyıldaki evriminden, Stalinciliğin yükselişinden, sembolik anlamda Stalin, Mao, Kruşçev ya da Brejnev gibi resmi komünist (daha doğrusu Stalinci) hareketin önderlerinden ayrı düşünmemesi gerekirdi. Ancak yukarıda da hatırlatıldığı üzere, 1974 sonrasında solun önder kadrolarının göz ardı etmek zorunda oldukları tam da bu bağlantıdır. Kendileri de o uluslararası komünist birikimin Stalinci, neo-Stalinci, Maocu, Enver Hocacı ya da Kastrocu versiyonlarından beslendikleri için, bir anlamda "MDD'yi MDD yapan" siyasal ve ideolojik geleneği görmezden gelmek zorundadırlar. Bu durumda da MDD eleştirileri kaçınılmaz bir şekilde yarım, çarpık ve ikiyüzlü olmak durumundadır.

MDD'nin –adı üstünde– "Milli ve Demokratik" karakterli devrim programının temelini Sovyetler Birliği, Çin, Arnavutluk ya da Küba komünist partilerinin teorik hazinelerinde bulmak, 1970'lerin Türkiye solcuları için pek hoş bir şey değildir. Yine MDD hareketinin "cuntacılığı"nın köklerinde –Irak, Mısır ya da Suriye komünist partilerinin deneylerinin gösterdiği üzere– Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin "kardeş partiler"e tavsiyelerini (hatta bazen direktif ve dayatmalarını) bulmak da, SBKP'yi ciddiye alan 1970'ler solcuları için rahatsızlık vericidir. Öte yanda MDD'nin "asker-sivil aydın" zümre ile işçi hareketinin stratejik çıkarlarını yok sayan bir ittifak anlayışı, sadece Moskova'ya körü körüne bağlı partilere özgü değildir. Tam anlamıyla "Moskovacı" olarak nitelendirilemeyecek ve Çin Komünist Partisi'yle iyi ilişkileri olan Endonezya Komünist Partisi de –yokoluşuna giden yolda– benzer bir ittifak anlayışını ısrarla uygulamıştır. O nedenle Mao'yu yüzyılın en büyük Marksistlerinden biri olarak gören Türkiye solcuları için de, MDD'yi mevcut komünist geleneklerin dışında görme eğilimi anlaşılabilir bir şeydir.

1974 sonrasında yapılan ve bir kısmı bugünlere kadar ge-

len MDD eleştirilerine egemen olan bu pragmatizm (daha doğrusu oportünizm) dikkate alındığında, MDD hareketinin bu noktada "hakkının yendiği" bile söylenebilir. Sorun elbet bir "tarihi adalet" sorunu olsaydı, belki de o kadar önemli olmazdı. Ama politik ve teorik değerlendirmelerdeki bu ikiyüzlülük, adeta bir "resmi tarih" kimliği kazanarak, solun tarihine ilişkin bugünlere kadar varan yaygın yanlış kanaatlerin yolunu açmıştır.

MDD'nin Doğuşu: Türk Solu Dergisi (Kasım 1967)

Yön, 30 Haziran 1967'de yayınına son verir. Aslında bu, derginin tarihsel işleviyle uygunluk içinde bir sondur. Daha önce işaret edildiği üzere *Yön*, bir yanıyla dönemin özgün ideolojik atmosferini solun bütününe aktarmaya çalışan bir dergi olduğu kadar, "yukarıdan devrim" geleneğinin savunucusu bir siyasal akımı da ifade eder. 1967 yılına gelindiğinde, *Yön*'ün bu iki temel işlevinde de önemli bir erozyon gerçekleşmiştir. Sol siyasal ve ideolojik sorunları aktarma işlevi, TİP'in gelişmesi ile anlamını yitirmiştir. Tüm ülke çapında örgütlenen, parlamentoda temsil edilen TİP'in aydınları ve önderleri, artık bu görevi üstlenebilecek bir konuma gelmişlerdir. Diğer taraftan aynı dönem, *Yön*'cülerin büyük umut besledikleri ordu-içi siyasal hareketliliklerin büyük ölçüde geriye itildiği koşulları da ifade eder. Bu durum, *Yön*'ün ikinci işlevini de anlamsız kılmaktadır. Bu koşullarda düzene muhalif kadrolar için çekim unsuru olarak, CHP ve TİP'in öne çıkacağı hissedilmektedir. *Yön*'e, artık zamanını doldurmuş bir dergi gözüyle bakılabilir.

Yayınladıkları "veda" yazısında, *Yön*'cüler (daha doğrusu Doğan Avcıoğlu) oldukça iddialı bir üslupla konuşur. Buna

göre, *"altı yıllık yayın hayatı zarfında Yön sütunlarında en geniş bir şekilde tartışması yapılmamış pek az mesele"* kalmıştır.[133] *"Söylenmesi gereken her şeyi söylediğimiz kanısındayız,"* diyen *Yön*'cüler, belli ki yeni yönelişlerin hazırlığını yapmak üzere geri çekilmektedirler.

Birkaç ay sonra (Kasım 1967'de) yayın hayatına başlayan *Türk Solu* ise, *Yön*'ünkinden çok farklı bir ideolojik köken ve yönelişi ifade eder. Bu dergiye öncülük edenler, esas olarak TKP'nin 1950-51 yıllarındaki yeniden örgütlenmesinde yer alan komünistlerdir. Bu anlamda *Türk Solu* dergisi ve MDD hareketi, 1960 öncesi komünist örgütlenmelerde yer alıp da hâlâ ülkede kalan TKP kadrolarının sol harekete aktif müdahalelerini ifade eder. TKP'nin *"Şefik Hüsnü geleneği"* içinde görülebilecek bu komünistler arasında Mihri Belli, Reşat Fuat Baraner, Şevki Akşit, Erdoğan Başar, Şerif Tekben, Ziya Oykut, Şaban Ormanlar ve Hulusi Dosdoğru ilk akla gelenler arasındadır.[134]

Derginin sayfalarında, bunlar dışında başkalarının da yazıları yer alır. Örneğin *Türk Solu*'nda, 1960 öncesinden gelen ve

---

133- "Yön'den Okuyucuya", *Yön*, Sayı: 222, 30 Haziran 1967, s. 2.

134- TKP'nin önder kadroları, 1951 tutuklamalarının ardından cezaevinde büyük bir bölünme yaşamışlardır. Şefik Hüsnü ve Zeki Baştımar, bu bölünmenin iki önde gelen şahsiyetidir. 1960'ların ikinci yarısına gelindiğinde, Şefik Hüsnü takipçileri MDD hareketini oluştururken, Zeki Baştımar ise, ülke dışında TKP'nin tek örgütsel birimi olarak kabul edilebilecek olan "TKP Dış Bürosu"nu yönetmektedir. İleride gösterileceği üzere, TKP'nin bu iki kanadının teorik görüşlerinde büyük bir yakınlık söz konusudur. Ne var ki MDD hareketini oluşturanlar, TİP önderliğine karşı şiddetli bir ideolojik savaşı gündemlerinin birinci maddesine koymuşlarken, TKP Dış Bürosu, TİP önderliğine karşı eleştirel bir destek vermektedir. TKP içinde 1950'li yıllarda gerçekleşen bu bölünme ile ilgili olarak bkz.: *Belli, İnsanları Tanıdım...*, *a.g.e.*, Cilt 2; *TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı...*; *1951 TKP Tevkifatı – Esbab-ı Mucibeli Hüküm*, BDS Yayınları, İstanbul, 2000; Aclan Sayılgan, *Sol'un 94 Yılı*, Ankara, 1967. Bunlara ek olarak, 1960 sonlarında muhtemelen Zeki Baştımar tarafından kaleme alınmış ve TKP Merkez Komitesi Dış Bürosu tarafından yayınlanarak Türkiye'de sınırlı ölçüde dağıtılmış bulunan *Milli Demokratik Devrim ve İçyüzü* adlı broşür de zikredilebilir. (http://tustav.org/MDD.pdf).

gerek TKP Dış Bürosu'nun gerekse Şefik Hüsnü geleneğinin dışında yer alan –bir anlamda "üçüncü tip bir TKP'li" olarak nitelendirilebilecek– Hikmet Kıvılcımlı da yazar. Yine geçmişte TKP'de yer almayan, ancak 1960 öncesi solundan gelen Rasih Nuri İleri, Orhan Müstecaplı, Asım Bezirci, Aziz Nesin vb. gibi solcular da *Türk Solu*'nda yazacaklardır. Ne var ki ne Kıvılcımlı ne de diğerleri, MDD'nin siyasal evriminde belirleyici rol oynamazlar. Bu rol, başta Mihri Belli gelmek üzere, TKP'nin 1950-51'deki son örgütlenme teşebbüsünde yer alan komünistlere aittir.

Diğer taraftan aynı derginin sayfalarında, *Yön*'den ve 1960'ların "askeri cunta" hareketlerinden kimi isimler de boy gösterir. Örneğin 27 Mayıs ihtilalinin Milli Birlik Komitesi üyelerinden Suphi Karaman ve Mucip Ataklı, yine 27 Mayıs ihtilalinin bir diğer önemli hazırlayıcısı olan Dündar Seyhan ve dönemin "milliyetçi devrimci" gazeteci yazarlarından İlhan Selçuk ve İlhami Soysal da *Türk Solu*'nda yazar. Bu isimlerin varlığı, MDD'nin *Yön* (ve *Kadro*) hareketleriyle ideolojik bağlantısı için kanıtlar sunar gibidir. Ne var ki, komünistlerle asker kökenli (ya da askeri bir darbeye umut bağlamış) milliyetçilerin bu beraberliği, bir ideolojik bağlantıdan çok, döneme özgü Stalinci "komünist" stratejik yönelişin kanıtıdır. Mihri Belli ve arkadaşları Mısır, Sudan, Suriye ya da Endonezya komünistlerinin yıllardır yaptıklarına benzer şekilde, uluslararası komünist harekette artık tartışılmaz olan bir "devrim stratejisi"ni uygulamaya çalışmaktadırlar. Dönemin tüm Stalinci komünistleri gibi MDD'ciler de, yarı bağımlı ve az gelişmiş bir ülke olarak Türkiye'de gerçekleşmesi beklenen devrimin, sosyalist değil demokratik bir devrim olduğunu ileri sürerler.

Diğer "milli sınıf ve tabakalar"la cephe birliği ise, bu devrim perspektifi içindeki komünistlerin merkezi siyasal görevlerinden birisidir. Bu anlayışla MDD'ciler, *Türk Solu*'nun, bir "cep-

he dergisi" olduğunu vurgular ve komünist olmayan devrimci ve reformcuları da sayfalarında yazmaya çağırırlar: "*Ortanın solundan en sola kadar, devrimci olarak, solcu olarak, sosyalist olarak çevresinde birleşeceğimiz ortak platformu saptama işi, önceliği olan bir iş, bir sorumluluk olarak karşımıza dikilmektedir. Biz bu sorumluluğumuzun bilinciyle, bu tarihsel görevin başarılmasında payımıza düşeni yapmak amacıyla TÜRK SOLU'nu çıkarıyoruz.*"[135]

Genel bir tanım yapılacak olursa Milli Demokratik Devrim Hareketi, o tarihlerde TİP'in ve dolayısıyla solun yaşadığı açmazlara bir grup eski TKP'linin getirdiği olumsuz bir cevaptır. Olumsuz bir cevaptır, çünkü eski TKP'liler –her ne kadar açık bir şekilde söylemeseler de– TİP'i yeniden inşa etmeyi değil, onun dışında ve ona rağmen bir devrimci hareket oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu devrimci hareketin temel görevi, beklenen ve umulan ordu kaynaklı radikal bir müdahaleye soldan destek sağlamaktır.

MDD'cilik: "Türkiye'ye Özgü" mü?

Birbirinden tecrit edilmiş metinler aracılığıyla incelendiğinde, MDD hareketini "Türkiye'ye özgü" bir olgu olarak nitelemek son derece kolaydır. Bu hareketin "Milli" ve "Demokratik" sıfatlarıyla tanımlanan "Devrim" anlayışı, Mustafa Kemal geleneğine olumlu yaklaşımı, 1960'lar döneminin neo-Kemalistleriyle ilişkileri ve nihayet "Kemalist" ya da "sol" bir askeri darbeye bağladığı umutlar dikkate alındığında, onu pekâlâ Türkiye'nin geçmişindeki "devletçi" ya da milliyetçi sol hareketlerden etkilenmiş ya da onların devamı bir hareket olarak

135- "Neden Çıkıyoruz?" *Türk Solu*, 17 Kasım 1967, Sayı:1, s.1.

algılamak mümkündür. Gerek solda gerekse akademik dünyada, MDD hareketinin, 1930'lar *Kadro* hareketiyle ideolojik bağlantılarını tespit etmeye çalışan ya da MDD ile *Yön* dergisini neredeyse aynı olgunun zaman içinde dönüşümü olarak sunan yaklaşımlar, bu türden yanlış algılamaların ürünüdür.[136]

Oysa MDD'den neredeyse taban tabana zıt olarak 1930'ların *Kadro* hareketi, Sovyet sosyalizmi ile kapitalist Batı uygarlığı arasında "Kemalizm"i "üçüncü yol" olarak savunan bir harekettir. Yine MDD'cilerden tamamen farklı olarak *Kadro*'cuların ne komünistlikle ne de sosyalistlikle bir ilgileri vardır. Sadece aralarından bazıları bir zamanlar komünist örgütlenme içinde yer almış, ama kısa bir süre sonra komünizmle sadece örgütsel değil, ideolojik düzeyde de kopuşma yaşamışlardır.

MDD'cilerse, komünistliklerini –yasaların elverdiği ölçüde– ifade etmiş kişilerdir ve sosyal tabanını "asker-sivil aydın zümre"nin oluşturduğunu iddia ettikleri Kemalizmi, sosyalizm ve kapitalizm arasında tercih edilecek bir "üçüncü yol" olarak değil, uzun sosyalizm yürüyüşünde ittifak yapılacak bir siyasal güç olarak görürler. 1950'li ve 60'lı yıllarda neredeyse tüm geri kalmış ülke komünistlerinin benimsediği bu stratejik yöneliş, onların *Kadro*'culuk ile bağlantılarının değil, tam tersine komünistliklerinin (daha doğrusu Stalinci komünistliklerinin) bir kanıtı olmalıdır. MDD'ciler, özellikle sol içinde en güçlü eleştiri oklarını üzerlerine çektikleri "sınıfsal ittifak" ve "devrimci strateji" söz konusu olduğunda "Türkiye'ye özgü" bir olgu değildir; tersine bu konuda başka ülkelerin komünistleriyle çok şey paylaşırlar.

136- Bu yaklaşımlara bir örnek: "*Türkiye'de MDD hareketinin ideolojik temelleri TKP içinde kurulmuş ve Kadro hareketiyle ete kemiğe bürünmüştü. İkinci önemli adım, altmışlarda Yön hareketi ile atılmıştır*"(Suavi Aydın, "Sosyalizm ve Milliyetçilik: Galiyefizm'den Kemalizm'e, Türkiye'de 'Üçüncü Yol' arayışları', *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt 4, s. 461).

MDD'ci teorik analizlerin ve stratejik-taktik yaklaşımların kaynaklarına bakıldığında, 1930'lar *Kadro*'cularının ya da 1960'lar *Yön*'cülüğünün etkisini görmek olanaksızdır. Her şeyden önce MDD'nin kaynakları ulusal değil, uluslararasıdır. MDD'cilerin tüm yaptıkları, uluslararası komünist hareketin devrimci strateji anlayışını, Türkiye şartlarına adapte etmektir. Onların 1960'lı yıllarda savundukları şekliyle "aşamalı devrim", "demokratik devrimde işçi sınıfı dışındaki sınıfların öncülüğü", "burjuva güçlerle ittifak" gibi tezler, 1920'lerin sonlarından beri resmi komünist harekette egemendir. 1960'lara varıldığında ise bu tezlerin yeni versiyonları, "ilerici" askeri rejimleri merkeze koymuştur. Suriye, Irak, Mısır, Endonezya, Sudan gibi ülkelerin komünist partileri, ülkelerindeki askeri rejimlere karşı tutumlarıyla adeta bir gelenek oluşturmaktadır.

Artık bu yeni atmosferde, geri kalmış ülkelerde işçi devriminin olanaklılığı, devrimin sürekliliği, burjuvazi ile ittifakın ilke olarak reddedilmesi gibi klasik sayılabilecek Marksist tezler, birer tarihsel belge anlamında bile ortadan kalkar. Geri kalmış ülkelerin komünist teorisyenlerinin metinlerinde bu ve benzeri tezleri bulabilmek için, 1920'lerin sonlarına ya da 1930'ların başlarına gitmek gerekir. Örneğin o tarihlerde birbirinden hayli uzak üç ülkenin genç Marksist teorisyenlerinin, temel programatik sorunlara ilişkin olarak hemen hemen aynı şeyleri söylediklerini tespit etmek olanaklıdır. Peru Komünist Partisi'nin kurucularından Jose Carlos Mariategu, 1927'de şunları yazmaktadır: *"Latin Amerika devrimi sadece ve sadece sosyalist devrim olacaktır. Bu terime, duruma göre dilediğiniz tüm sıfatları ekleyebilirsiniz: 'anti-emperyalist', 'tarımsal', 'devrimci milliyetçi'. Sosyalizm bütün bunlar demektir, bütün bunları önceleyecektir ve bütün bunları kapsayacaktır."*[137] Küba Ko-

137- Aktaran Michael Löwy, *The Politics of Combined and Uneven Development*, Verso, 1981, s. 191.

münist Partisi kurucularından Julio Antonio Mella da bir yıl sonra (1928'de) *"tam bir ulusal kurtuluşun sadece proletarya tarafından, bir işçi devrimi yoluyla sağlanabileceğini"* söyler.[138] Hikmet Kıvılcımlı ise 1932'de şöyle yazacaktır: *"Türkiye burjuvazisi nasıl klasik kapitalizme uğramadan doğrudan finans kapitalizme atladı ise, Türk proletaryası da öylece, ilkel deneyleri geviş getirerek değil, onlardan çıkan dersleri son zafer deneyiyle harç ederek doğru Sovyetler devrimine girişmeye mecburdur. (...) 30 yıl sonra Bolşevizm, yeni bir Paris Komününü tecrübe etmeye yeltenmedi. Onun için biz de 27 yıl sonra bir ikinci 1905 yapmaya özenemeyiz."*[139]

Görüldüğü gibi 1920'ler sonları ve 1930'lar başlarının komünistleri, 1960'larınkinden çok farklı konuşmaktadır. Çünkü arada yaşanan otuz yıllık süreçte uluslararası komünist hareket, Stalinciliğin tam egemenliği altına girmiş ve hareketin devrimci program, strateji, sınıf ittifakları gibi teori konularında büyük dönüşümler yaşanmıştır. Buna göre artık, demokratik ve sosyalist devrimler arasında tarihsel bir dönem mevcuttur. Bunun sonucu olarak da ileri düzeyde sanayileşmemiş ülkelerin işçi hareketleri, demokratik devrimin başarısı için "milli burjuvazi"nin ya da kimi durumlarda radikal ordu hareketlerinin öncülüğünü kabul etmeli ve onları desteklemelidir. İşte 1960'lı yılların MDD hareketi, uluslararası komünist harekette egemen olmuş bu anlayışın, Türkiye koşullarına uyarlanma çabası olarak tanımlanmalıdır.

Bu demek değildir ki Türkiye solunda Stalincilik, 1967 sonrasında güçlenmeye başlamıştır. Tersine Türkiye komünistleri, Stalinciliği benimseme konusunda en erken davrananlar arasındadır. Bunda kuşkusuz, TKP'nin küçük ve etkisiz bir

138- *a.y.*

139- Hikmet Kıvılcımlı, *Parti ve Fraksiyon*, Yol Yayınları, 1980, s. 109.

çevre oluşunun büyük payı vardır. Stalincilik, 1920'li yılların ikinci yarısında Sovyetler Birliği Komünist Partisi içinde tam egemenliğini oluştururken, TKP, birkaç yüz kişilik küçük bir örgütlenmeden ibarettir. Kuruluşunun hemen ardından gelişme olanakları tıkanmış ve hızla bir siyasal sekte dönüşmüş olan bu partinin, uluslararası komünist harekete egemen olmuş bir ideolojik eğilime tartışmasız boyun eğmesinde adeta bir kaçınılmazlık vardır. MDD hareketinin doğuşuna kadar yaklaşık elli yıl boyunca küçük bir çevreden ibaret olan bir komünist hareketten, Stalinciliğe ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin egemenliğine karşı eleştirel bir yaklaşım elbette düşünülemez bile.

TKP, 1950'li yıllarda fiilen dağılmıştır. O tarihten MDD hareketinin 1967 sonlarında doğuşuna kadar Türk komünistlerinin SBKP'ye bağlılıklarını gözlemek için, oldukça sınırlı kaynak vardır. Bu kaynaklar, iki kategoride ele alınabilir. İlk olarak, kimi eski üyelerin belli tarihsel anlardaki bireysel girişimleri, ikinci olarak da 1960'ların başlarından itibaren ülke dışında TKP-Dış Bürosu'nun yayın faaliyeti. Daha önce de hatırlatıldığı üzere, Hikmet Kıvılcımlı ve Mihri Belli'nin 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından darbecileri etkileme çabaları, daha sonra Mihri Belli'nin Kasım 1962 ve Ağustos 1966'da *Yön* dergisinde Devrim Stratejisi üzerine yayınladığı birkaç yazı, bu bireysel girişimlerin en dikkat çekenleridir. Eski TKP'lilerin bu girişimleri, Sovyetler Birliği'nin 1960'lı yıllarda Ortadoğu ülkelerindeki askeri darbelere yaklaşımı ile güçlü bir paralellik göstermektedir.

Aynı dönemde TKP Dış Bürosu'nun faaliyetlerine bakıldığında da, SBKP'nin Stalinci çizgisinin belirleyiciliği kendisini hissettirir. Ülke dışındaki TKP'li göçmenler, 1950'lerin sonları ve 1960'ların başlarında *Bizim Radyo* ve Dış Büro şeklinde bir propaganda grubu olarak yeniden örgütlenmiş-

lerdir.[140] Bu radyonun yayınlarında ve Dış Büronun dokümanlarında program, strateji, siyasal ittifaklar gibi konulardan gündelik siyasal sloganlara kadar pek çok şey, birkaç yıl sonrasının MDD hareketini hatırlatır. TKP Dış Bürosu'nun Sovyetler Birliği Komünist Partisi ile yakın ilişkileri (daha doğrusu bağımlılıkları) dikkate alındığında, bütün bu değerlendirmelerin, dönemin komünist (Stalinci) hareketinin teorik cephaneliğinden alındığı söylenebilir.

TKP Dış Bürosu, her şeyden önce en temel konuda, program konusunda geleceğin MDD'cileriyle aynı bakış açısına sahiptir. Dış Büro'nun önemli sorumlularından biri olan Yakup Demir (Zeki Baştımar), Mart 1963 tarihli bir raporunda, şunları söyler: "*TKP milletin bütün ilerici kuvvetlerini milli bir cephede birleştirmeden emperyalizme, derebeyliğe karşı savaşmanın, Türkiye'nin milli bağımsızlığını sağlamanın, esaslı demokratik değişiklikleri gerçekleştirmenin, sosyal ilerlemenin, halkın hayat seviyesini yükseltmenin imkânsız olduğuna inanıyor. Emperyalizme, gericiliğe karşı demokratik milli cepheyi zaferin anahtarı sayıyor.*"[141]

140- Bu arada hatırlatmakta yarar var ki, teorik kaynaklarındaki ortaklığa ve siyasal analizlerindeki yakınlığa rağmen Dış Büro ile daha sonra MDD hareketini oluşturacak TKP'liler arasında uzlaşmaz çelişkiler mevcuttur. 1950'li yıllarda hapishanede gerçekleşen bölünmeden kaynaklanan ve büyük ölçüde kişisel olduğu düşünülebilecek olan bu çelişkiler, tarafların birbirlerini düşmanca bir üslupla değerlendirmesine yol açmıştır. Örneğin 1962 yılında bir Dış Büro yöneticisi (Zeki Baştımar), birkaç yıl sonra MDD hareketine önderlik edecek komünistler hakkında şöyle konuşabilmektedir: "*Onların bugün yaptıkları iş, namuslu komünistleri teşkilatlı ve faal olarak çalışmaktan alıkoymak, gizli çalıştıklarından veya çalışabileceklerinden şüphe ettikleri komünistleri bir polis gibi gözetlemek, şüphelerini herkesten evvel polisin kulağına gidecek şekilde etrafa yaymaktır. Provokatörler, polis ajanları, terörize, demoralize olmuş bazı kimseler, bu işte onların yardımcısıdır.*"(Bkz: Zeki Baştımar'ın TKP MK Dış Büro Konferansı'na sunduğu 2 Nisan 1962 tarihli Rapor'dan; *TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı*..., s. 77-78).

141- Akbulut (der.), *1963-1965 Belgelerinde*..., s. 21. Aynı raporda Zeki Baştımar bu değerlendirmelerini, birkaç yıl önce toplanan Komünist ve İşçi Partilerinin 1960 Moskova toplantısı bildirisine atıfta bulunarak doğrulamaya çalışır. (s. 20-21)

Birkaç yıl sonra bir diğer Dış Büro yöneticisi olan S. Üstüngel ise, aynı konuda geleceğin MDD'cilerini hatırlatan görüşler ileri sürmektedir: *"Halkımızın istediği hükümet, Milli Demokratik Hükümettir. Bu hükümet, Demokratik Milli Cephenin Hükümeti olabilir. Bu cephenin ve hükümetin ilkeleri aşağı yukarı şöyle özetlenebilir: Memlekette emperyalizmin etkilerine, Amerikan boyunduruğuna karşı politik, ekonomik, kültürel bağımsızlık için savaşmak. Sömürgeciliğin her türlü yeni şekillerine karşı durmak. Yabancı sermayelere karşı, Amerikan kumpanyalarına karşı durmak. Topraklarımızdaki NATO üslerini kaldırmak, ordumuzu NATO'dan çekmek, toprak bütünlüğümüzü, egemenlik haklarımızı, halkımızın ulusal çıkarlarını savunan bir ordu beslemek. Barışı savunmak, bütün komşularımızla iyi dostluk ilişkileri kurmak. Toprak ağalığını yıkacak köklü toprak reformunu hemen yapmak. Geniş köylü yığınlarını memleketin politik yaşantısının dışında tutan, köylüye örgütlenme yolunu kapayan ve Anayasaya aykırı olan yasakları hemen kaldırmak. Devlet mekanizmasını gericilerden, Amerikan ajanlarından temizlemek. Faşizm tehlikesine karşı savaşmak. Geniş yığınların: işçinin, köylünün, gençliğin, bütün yurtseverlerin devlet politikasında sözü olmasını, demokratik gelişmede yeri olmasını sağlamak. Bütün demokratik yurtsever güçlere serbestçe örgütlenme imkânı vermek."*[142]

Kuşkusuz TKP Dış Bürosu'nun, milli ve demokratik karakterli bir devrim mücadelesinde işçi sınıfının öncülüğünü öngördükleri, bu konuda "asker-sivil aydın zümre"ye öncülük veren MDD'cilerden farklı olduğu söylenebilir. Ancak muhtemeldir ki bu farklılık, onların Türkiye'deki somut mücadele koşullarına uzaklıklarından kaynaklanır. Eğer bu göçmen komünistler 1960'lı yıllarda bu değerlendirmelerini Sovyetler Birliği ya da Doğu Almanya'da değil de Ankara ya da İstan-

142- *a.y.* s. 283. (*YENİ ÇAĞ*, Mart 1965, s. 260-274)

bul'da yapsalardı, muhtemelen tıpkı MDD'ciler gibi ordudan gelecek müdahalelerin Türkiye devrimindeki hayatiliği üzerine konuşacaklardı.

Stalinciliğin, uzun bir tarihsel dönem boyunca TKP kadroları üzerindeki etkisine ve bu kadroların SBKP'ye sadakatlerindeki istikrara bakıldığında, 1961-1967 döneminin, solun tarihinde adeta bir parantez olduğu düşünülebilir. Gerçekten de Türkiye'de solun 1960 sonrasındaki yürüyüşü, en azından 1966-67 yıllarına kadar, TKP birikiminden bir ölçüde bağımsızdır. Bu nedenle ilk dönemin TİP'inin, Stalinciliğin etkisi dışında olduğu söylenebilir. Ne var ki bu uzaklık, Türkiye solunda Stalincilik dışında bir Marksizm yorumunun ortaya çıkması anlamına gelmez. 1965 sonrasında solun Marksizmle tanıştırılması ise, esas olarak eski TKP'den gelen Stalinci komünist kadrolar tarafından gerçekleştirilir. O yılların Türkiye'sinde, bu tanıştırmayı gerçekleştirecek başka bir sol çevre yoktur. Bu olgu, tüm 1970'ler boyunca, Stalinizmin Türkiye solunun –kendisini Marksist olarak kabul eden– geniş kesimlerini etkileyebilmesini de açıklamaktadır.

Kuşkusuz 1968 sonrasının Mehmet Ali Aybar'ı, 1970'lerin ortalarından itibaren Troçkist hareket ve 1977'nin sonlarından itibaren *Birikim* Dergisi, bu konuda birkaç istisna olarak zikredilebilir. Ancak bunlar, uluslararası komünist (Stalinci) hareketin Türkiye solu üzerindeki güçlü ideolojik etkisini zayıflatma açısından oldukça işlevsiz kalacaklardır. Örneğin Mehmet Ali Aybar, Stalinciliğe karşı 1968 sonrasında açık bir tutum almış, ancak sol kadrolar içinde itibarını büyük ölçüde yitirmiş bir önder olarak bu konuda hemen hiçbir etkisi olmamıştır. Troçkist harekete gelince, bu hareket de Türkiye'de solun en marjinal kesimlerinden birini oluşturur ve sol üzerindeki etkisi yok denecek kadar azdır. 1970'ler sonlarının *Birikim* Dergisi ise, dönemin "yeni sol"undan olduğu kadar "Av-

rupa Komünizmi"nden de etkilenen bir Stalincilik eleştirisini, 1977 yılının sonlarından itibaren sergilemeye başlamış, ancak 12 Eylül 1980 darbesi ile kesintiye uğrayan bu çabaları fazla bir yankı bulmamıştır.

İşçi Hareketinde Enternasyonalizm ve Milliyetçi Söylem

MDD hareketinin uluslararası komünist hareketin sadık bir takipçisi olduğunu kanıtlama konusunda ilk yapılması gereken, bu hareketin özellikle eleştiri konusu olduğu iki alanda –milliyetçi söylem ve radikal ordu hareketlerine yaklaşım konularında– başka ülke komünistlerinin deneylerine bakmaktır. Ancak bu deneylerin tekdüze bir örnek oluşturmayacağı da hatırlanmalı. O nedenle sosyo-ekonomik gelişme düzeylerindeki farklılık nedeniyle, ileri kapitalist ülke komünistlerinin deneyleriyle, gelişme düzeyi itibarıyla Türkiye'ye benzer ülkelerdeki komünistlerin deneylerini ayrı ayrı ele almak gerekmekte.

Uluslararası işçi hareketi ve komünist hareket, yüzyılı aşkın tarihi içinde enternasyonalizmin de, milliyetçiliğin de inanılması zor örneklerini vermiştir. "İnanılması zor örnekler" nitelemesinde bir aşırılık görülebilir. Ne var ki milli sınırlara bölünmüş ve milli önyargıların politik ve kültürel değer yargılarını şiddetle etkilediği bir dünyada pek çok komünist parti, milli sınırları hiçe sayan ve milliyetçi önyargıları tereddütsüz bir kenara atan politikaları uygulayabilmiştir. Ama öte yandan farklı dönemlerde yine aynı partiler, bu kez milli sınırların ve milliyetçi önyargıların en önde gelen savunucuları da olabilmişlerdir. Aynı partinin tarihi içinde bu dönüşümleri ya da yalpalamaları görmek gerçekten şaşırtıcıdır. Komünist partilerin milliyetçilik ve enternasyonalizmin mihenk taşına vurulan

kimi politikalarının çelişkili doğası, gerçekten çetin bir yorumlama konusudur.

İşçi hareketinde milliyetçiliğin egemen bir söylem ve politika olarak öne çıkışında en çarpıcı olay, Birinci Dünya Savaşı'dır. Bu savaş, o ana kadar halkların kardeşliği, barış, savaşın önlenmesi ve daha da önemlisi, savaşın patlak vermesi durumunda kapitalizmin acilen yıkılması gibi konularda net bir söyleme sahip olan işçi partileri, sosyal demokrat ve sosyalist partiler için tam bir dönüm noktasını ifade eder. Savaşın patlak vermesinin hemen ardından, Sosyalist (İkinci) Enternasyonal'in üyesi olan bu partilerin büyük çoğunluğu, savaş kararı alan hükümetlerini açık bir şekilde destekler.

1914'te yaşananlar, Sosyalist Enternasyonal'e bağlı partiler için gerçek bir altüstlüktür. Oysa Sosyalist Enternasyonal'in, 1907 Stuttgart, 1910 Kopenhag ve 1912 Basel kongrelerinde belirlediği "savaşa karşı yönlendirici ilke" son derece açıktır: *"Savaşın patlak verme tehdidi durumunda, ilgili ülke işçi sınıflarının ve onların parlamentodaki temsilcilerinin görevleri, savaşın patlak vermesini önlemek üzere –Enternasyonal Sosyalist Büro'nun eşgüdümü altında– etkin gördükleri araçlarla gereken her şeyi yapmaktır. Doğal olarak bu araçlar, sınıf mücadelesinin ve genel politik durumun keskinleşmesine göre değişiklik gösterebilir. Savaşın patlak vermesi durumunda ise, savaşın hemen sona ermesi için müdahalede bulunmayı görev bilmelidirler. Yine bu durumda savaş tarafından yaratılan ekonomik ve politik krizi kitleleri ayaklandırmak ve kapitalist sınıf düzeninin çöküşünü hızlandırmak için kullanmak, yerine getirmeleri gereken görevler arasındadır."*[143]

Görüldüğü üzere yüzyılın başında Sosyalist Enternasyonal'e bağlı partiler, savaşla kapitalist sistem arasında doğrudan

143- International Socialist Congress at Stuttgart, August 18-24, 1907, Vorwarts Publishers, Berlin, 1907, s. 64-66.

bir bağlantı kurmaktadır. Bunun mantıki sonucu olarak, sadece savaşa muhalefetle yetinilmemekte, daha da ötede, savaşın yol açacağı krizin, kapitalizmin sona erdirilmesi için kullanılması tasarlanmaktadır. İkinci Enternasyonal'in kongre kararlarına egemen olan bu yaklaşım dikkate alındığında, Ağustos 1914'te savaşan ülkelerin sosyalist ve sosyal demokrat partilerinin kendi hükümetlerinin yanında yer alması, Enternasyonal örgütünün de çöküşü anlamına gelir. Bu partiler arasında savaşa açık bir şekilde karşı çıkan sadece –"Bolşevik" ve "Menşevik" kanatlarıyla birlikte– Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi ve İtalyan Sosyalist Partisi'dir.

Bu partiler, Sosyalist Enternasyonal'in yıllardır savunduğu tezleri esas almaktadır. Çarlık Rusya'sı meclisinden (Duma) bir Bolşevik milletvekili, savaşın patlak vermesinden birkaç gün sonra –ve Sibirya'ya sürülmesinden birkaç gün önce– savaşa karşı tutumlarını açıklarken, Sosyalist Enternasyonal'in 1912 yılındaki Basel Kongresi kararına atıfta bulunur.[144] Ülkesi savaşa girmiş iken uluslararası bir kongre kararına yapılan bu atıf, Rus devrimcilerinin enternasyonalist politikasının sembolik bir ifadesidir. Bolşevikler bu radikalizmlerini, bir süre sonra formüle edecekleri "devrimci yenilgicilik" taktikleri ile daha da geliştirirler. Buna göre emperyalist bir savaşta her ülkenin işçi sınıfı, kendi ülkesinin yenilgisi ve savaşın devrimle sonuçlanması için mücadele etmelidir.[145]

Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkım ve Rus devrimi, bir süre sonra uluslararası işçi hareketi içinde enternasyonalist kanadın güçlenmesini getirir. Bir anlamda 1914'te yaşanan kriz ve 1917 Rus devrimi, uluslararası işçi hareketi içinde, bugün-

144- Bkz.: A Y. Badayev, *The Bolsheviks in the Tsarist Duma*, Bookmarks, Londra 1987, s. 200.

145- Bu konuda bkz.: Lenin, *Sosyalizm ve Savaş*, Sol Yayınları, Ankara, 1970.

lere kadar uzanan komünist-sosyalist bölünmesinin temelini oluşturacaktır. Bu bölünmenin, savaş sonrasında yeniden örgütlenen İkinci Enternasyonal'e bağlı sosyalistlerin savunduğu milli sınırlar içinde reformcu bir sosyalizm anlayışı ile, 1919'da kurulan Komünist (Üçüncü) Enternasyonal'e bağlı komünist partilerin savunduğu, milli ufku aşan bir dünya sosyalist devrimi anlayışı arasında bir bölünme olduğu söylenebilir.

Milliyetçi bakış açısının Komünist Enternasyonal partilerinde etki kazanışı ise, çok daha karmaşık bir sürecin sonucudur. Her şeyden önce Stalinciliğin Komünist Enternasyonal'deki egemenliği, bu uluslararası örgütlenmeyi Sovyet devletinin bir avadanlığı haline getirecek, bunun sonucunda komünist partiler için enternasyonalist politikanın tek ölçüsü, Sovyet bürokrasisinin politikalarına uyum sağlama çabası olacaktır.[146] İkinci Dünya Savaşı sırasında ise, faşist cephe ülkelerindekiler hariç tüm komünist partiler, "Sovyetler Birliği'nin savunulması" ile "yurtlarının savunulması" görevlerini nispeten uyumlu bir tarzda yürütme şansına kavuşurlar.

Ancak savaş sonrasında "ulus" ve "yurt" konuları, özellikle ileri kapitalist ülkelerdeki komünist partiler için son derece çelişkili durumlar yaratacaktır. Komünistlerin, sömürgeleri olan emperyalist bir ülkede aynı anda hem "yurtseverlik" yapması, hem sömürgelerdeki mücadeleleri desteklemesi, hem de Sovyetler Birliği ile dayanışmayı her şeyin üstünde tutması, olağanüstü zor, daha doğrusu imkânsız bir "ideolojik jimnastik" gerektirmiştir.[147] Batı Avrupa'nın en büyük komünist partilerinden biri olan Fransız Komünist Partisi, on yıllar boyu,

146- Bu konuda bkz.: Pierre Frank, *Histoire de l'internationale communiste (1919-1943)*, Cilt 2, La Breche, Paris, 1979.

147- Bu formülasyon, Stephan Courtois'ya aittir. Bkz.: *Gaullisme et communisme, 50 ans d'une passion française* içinde, Stephane Courtois ve Marc Lazar (ed.), Paris, Balland, 1991, s. 328.

"ulus-işçi sınıfı, yurtseverlik-enternasyonalizm, Fransa-Sovyetler Birliği" şeklinde ifade edilebilecek çelişkili temel değerler arasında bir uyum sağlamak için muazzam çabalar sarf eder. Konunun önde gelen gözlemcilerinden birine göre bu güçlüğü aşmak için parti, beceriksizce de olsa, "iki boyutlu bir sistem" oluşturmuştur. Bu sistemin bir unsuru, *"parti aygıtınca enternasyonalizmin öne çıkarıldığı bir teleolojik alan, diğeri ise, 'komünist taban'ın çoğunlukla yurtseverliği seçtiği bir sosyal alan"*dır.[148] Ancak Fransız Komünist Partisi'nin söyleminde yurtseverlik ne derece önemli bir yer işgal ederse etsin, muarızları daima bu partinin Sovyetler Birliği ile özel ilişkilerini öne çıkaran tanımlar yapmaktan geri kalmamışlardır. Örneğin Fransız Sosyalist Partisi'nin 1969'a kadar genel sekreterliğini yapmış bulunan Guy Mollet'ye göre *"Fransız Komünist Partisi solda değil, Doğu'da"*dır. Charles De Gaulle'e için ise Fransız komünistleri, *"Moskova hizmetinde ayrılıkçılar"*dır.[149] Aynı De Gaulle, Fransız komünistlerinin Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nden bağımsızlaşmaya başladıkları 1970'li yıllara kadar içinden çıkamayacakları çelişkiyi şöyle tanımlar: *"Elbette komünistler de Fransa'ya hizmet ettiler. Ama onlar sadece Fransa'ya hizmet etmediler; dahası, ilk hizmet ettikleri ülke Fransa değildi."*[150] Fransız Sosyalist Partisi'nin bir diğer tarihsel önderi olan Leon Blum ise, Fransız Komünist Partisi için "enternasyonalist" değil, "yabancı milliyetçi" sıfatının çok daha uygun olduğunu hatırlatır.[151]

Uluslararası komünist hareket içinde bölünmeler derinleştikçe, komünist partilerin Sovyetler Birliği'ne sadakat politi-

148- Stephane Courtois, *a.y.*

149- Serge Bernstein, "Le Parti communiste française et de Gaulle sous la IVéme République", *a.y.*, s. 85.

150- *a.y.* s. 329.

151- *L'oeuvre de Léon Blum*, Cilt 7, Paris, Albin Michel, 1955, s. 457.

kaları derece derece zayıflayacak ve özellikle Fransa ve İtalya gibi ülkelerin komünist partileri, bağımsız konumlarını güçlendirecektir. Özellikle bu türden partiler için artık enternasyonalizm politikası, uluslararası olaylarla ilgili dayanışma faaliyeti sınırları içine hapsolmaya başlar.

Sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde ya da –İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kullanılmaya başlayan bir terimle– geri kalmış ülkelerde ise komünist partilerin Sovyetler Birliği'ne sadakati çok daha uzun ve istikrarlıdır. Bu sadakat, özellikle 1960'lı yıllarda bu partilerin, radikal subay hareketlerine ve milliyetçi önderliklere karşı olumlu tutumlarını belirleyen faktörlerin başında gelir. Suriye, Mısır, Irak ve Endonezya komünist partilerinin 1950'lerin sonlarından itibaren bu alanda yaşadıkları deneyler, MDD hareketinin anlaşılmasını sağlayacak ilginç veriler sunmaktadır. Bir başka deyişle, bu komünist partilerin "milliyetçi söylemleri", "milliyetçi subaylar"la ilişkileri ya da "milli burjuvazi" partileriyle ittifakları, Türkiye'de solun yaşadığı MDD deneyinin hiç de "Türkiye'ye özgü" bir olay olmadığını açık bir şekilde ortaya koyar.

Başka Ülkelerin "MDD" Hareketleri

1960'ların başlarında Suriye, Mart 1963teki Baasçı darbenin ardından "sosyalist" olarak adlandırılan radikal bir reform programının uygulamasına sahne olmaktadır. Bu radikal reform denemelerinin yanı sıra ülke, yaklaşık 1957'den beri Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirme süreci içindedir. Suriye'de de bu gelişmelerin mimarı radikal subaylardır. Suriye Komünist Partisi'nin tarihsel önderi Halit Bektaş, o tarihlerde bu olguyu "Marksist" açıdan teorize etme çabası içine girer. Ona göre "*ülke içindeki ağırlığı, siyasal bilinci, örgütlenme düzeyi ve müttefik-*

lerini birleştirme yeteneği açısından Suriye işçi sınıfı ve özellikle de köylüler, milli kurtuluş hareketine öncülük edebilecek ve onu daha ileri bir aşamaya götürebilecek bir konuma gelememiştir"; bu öncülük görevi ancak, tüm "ilerici demokratik güçler"in ortak çabalarıyla yerine getirilebilir.[152] Aynı Bektaş, iktidardaki Baas Partisi'nin 1965 yılındaki geniş kamulaştırmalarını, *"Suriye'nin kapitalist olmayan yolda ilerleyişi"* olarak niteler.[153] Suriye Komünist Partisi'ne göre milliyetçi Baas partisi, *"Arap dünyasında 'bilimsel sosyalizm'i benimsemiş temel devrimci güçlerden birisi"*dir.[154]

Arap ülkelerindeki askeri rejimlerin ekonomik reformlarını, "kapitalist olmayan yol"a giriş olarak tanımlayan bir diğer komünist parti de, Irak Komünist Partisi'dir. Iraklı komünistler, 1960'ların başlarında bu ülkede petrol endüstrisi dışındaki endüstriyel üretimin dörtte üçünün devlet denetimi altına alınışını, bu yönelişin güçlü kanıtı olarak görürler.[155] Aynı tarihlerde Ürdün Komünist Partisi önderlerinden Fuat Nassar, işçi sınıfı öncülüğünde olmayan milli kurtuluş hareketlerinin, artık aynı zamanda hem sömürgeciliğe hem de emperyalizm ve kapitalizme karşı mücadele anlamına gelebileceğini hatırlatmaktadır. Nassar, *"Mısır, Suriye ve Cezayir'de sosyo-ekonomik değişikliklerin proletarya önderliği altında gerçekleştirilmemesi bizleri kör etmemelidir"* diyerek, milliyetçi devrimciler önder-

152- Halit Bektaş'ın *Peace, Freedom and Socialism* dergisinin Ağustos 1964 tarihli sayısında yayınlanan "Some Problems of the National-Liberation Movement" başlıklı makalesinden aktaran: Agwani, *a.g.e.*, s. 193.

153- Halit Bektaş'ın *Peace, Freedom and Socialism* dergisinin Mart 1965 tarihli sayısında yayınlanan "Syria's New Road" başlıklı makalesinden aktaran: Agwani, *a.g.e.*, s. 192.

154- Phil Marshall, "Childrens of Stalinism", *International Socialism*, Güz 1995.

155- Munir Ahmed'in *Peace, Freedom and Socialism* dergisinin Aralık 1964 tarihli sayısında yayınlanan "The Situation in Iraq and the Position of the Communist Party" başlıklı makalesinden aktaran: Agwani, *a.g.e.*, s. 192.

liğindeki atılımlarla "bir ya da daha fazla ülkede 'kapitalist olmayan yola' girilebileceği"ni savunur.[156]

Arap dünyasında milliyetçi önderliği destekleme konusunda en ileri noktaya savrulanlar Mısırlı komünistler olur. Bir zamanlar Nasır tarafından yasadışına itilmiş olan komünistler, bir süre sonra milliyetçi subayların ekonomik reformlarının gerçek bir toplumsal devrim anlamına gelip gelmediğini tartışmaya başlarlar. Nasır, 1960'ların ortalarına doğru tutuklu komünistleri serbest bırakır. Bu gelişmelerin ardından komünistler, 1965 yılında kendi örgütlerini fesheder ve ülkenin tek partisi olan Arap Birleşik Sosyalist Partisi'ne katılırlar.[157] (Bu tarihten sadece birkaç yıl sonra Türkiye'de Mihri Belli, Mısırlı komünistlerin bu yönelişinden şöylesine övgüyle söz edecektir: *"Mısır'da Nasır iktidarı, başlangıçta anti-sosyalist bir yol izledi ve bir sürü zikzaklardan, duraksamalardan sonra bugün aynı iktidar, şehir ve köy emekçilerinin lehine sosyalist doğrultuda bazı adımlar atabilmiştir. Mısır'da dün hapishanelere kapatılan Marksistler bugün, iktidarın olumlu karşıladığı bir fikir akımının temsilcileri olarak, ülkenin fikir hayatında etkili bir grup olarak eylemde bulunmaktadırlar. Basın kurumlarının devletleştirilmiş olduğu Mısır'da, Marksist yayında bulunulması için Nasır iktidarı matbaalar ve binalar tahsis etmiştir Marksistlere."*[158])

Mısırlı komünistler, hızla bu ilginç yönelişlerinin teorik açıklamasına girişirler. Bir komünist önder (Lütfi el-Kuli), sosyalist kampın uluslararası alandaki konumu sayesinde sos-

156- Fuat Nassar'ın *Peace, Freedom and Socialism* dergisinin Eylül 1966 tarihli sayısında yayınlanan "Anti-Imperialist Struggle of the Arap People" başlıklı makalesinden aktaran: Agwani, *a.g.e.*, s. 193.

157- Selma Botman, *The Rise of Egyptian Communism 1939-1970*, Syracuse University Pres, 1988, s. 145.

158- Mihri Belli, "Türkiye'de Karşı Devrim", 5 Aralık 1968'de Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesinde verilen konferans metni; *Yazılar (1965-1970)*, Ankara, 1970, s. 126-127.

yalizm hedefli radikal sosyo-ekonomik reformların, artık sadece işçi sınıfının değil, "ulusal yeniden doğuş" isteyen tüm sınıfların ortak çabalarıyla uygulanabileceğini yazmaktadır. Kuli'ye göre, *"sosyalizm doğrultusundaki devrimin gelişmesi işçi sınıfının öncülüğüne bağlı değildir"*.[159] Aynı partiden Halid Muhiddin'e göre ise *"Mısır Devriminin teori ve pratiği, bilimsel sosyalist programın bilinçli bir uygulaması"* anlamına gelmektedir.[160]

1960'lı yıllarda Mısır'da olup bitenler, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin "kapitalist olmayan gelişme yolu" teorilerini destekleyen gelişmeler olarak görülmektedir. Sovyet teorisyenleri Mısır deneyine büyük bir önem verirler. Bir Sovyet değerlendirmesindeki şu satırlar, Sovyet komünistlerinin Mısır deneyine atfettikleri "sosyalist" karakteri açık bir şekilde gösterir: *"Birçok ülkede kurtuluş hareketlerinin şu anki yönelişi göstermektedir ki, bu hareketler pratikte, feodal olsun, kapitalist olsun, tüm sömürü ilişkilerine karşı bir mücadeleyi ifade ediyorlar. Çağdaş kurtuluş hareketinin ikinci özelliği ise, bu alanda öncü ülkelerin kapitalist olmayan gelişme yolunu, diğer bir deyişle sosyalist bir toplum hedefine yönelmiş bir yolu benimsemeleridir. Mısır, bu yola koyulan ilk ülkelerdendir."*[161]

O tarihlerde uluslararası komünist hareketin bir diğer önde gelen partisi olan İtalyan Komünist Partisi de, Nasır iktidarını etkin biçimde desteklemeleri yolunda Mısırlı komünistleri teşvik etmektedir. İtalyan Komünist Partisi, Mısır komünistleri

159- Lütfi el-Kuli'nin *Peace, Freedom and Socialism* dergisinin Ekim 1966 tarihli sayısında yayınlanan "Perspectives of Co-operation and Unity of the Progressive Forces in Arab Countries" makalesinden aktaran: Agwani, *a. y.*, s. 192.

160- Agwani, *a. y.*, s. 191.

161- V. A. Lutskevich'nin *Nasır ve Ekonomik Bağımsızlık Savaşı, 1952-1972* adlı çalışmasından aktaran: Tareq Y. Ismael ve Rifa'at El-Sa'id, *The Communist Movement in Egypt, 1920-1980*, Syracuse University Press, 1990, s. 108.

üzerindeki bu etkisini, Mısır'daki İtalyan toplumu içinde örgütlenmiş bulunan seksiyonu aracılığıyla gerçekleştirir.[162]

Komünistlerin milliyetçi rejimlere karşı tutumları konusunda Endonezya Komünist Partisi'nin deneyleri de Ortadoğu'da yaşananları hatırlatır. 1960'lı yıllarda 3 milyon üyesiyle Endonezya Komünist Partisi, Sovyetler Birliği ve Çin partilerinden sonra dünyanın üçüncü büyük komünist partisidir. Partinin Cephe örgütlenmesi olan *Pemuda Rakyat*'ın üç milyon, sendikalar konfederasyonunun 3,5 milyon, Köylü Birliği'nin ise 8 milyon üyesi vardır. Bu verilerden hareketle bir gözlemci, o dönemde 100 milyonluk Endonezya'da, "ülke nüfusunun beşte birinin bir şekilde Endonezya Komünist Partisi ile bağlantılı olduğunu" söylemektedir.[163] Döneminin pek çok komünist partisi gibi Endonezya Komünist Partisi de bütün politik yönelişini, "milliyetçi devrimciler"le ittifak temeline oturtmuştur. Sovyetler Birliği ve Çin arasındaki ideolojik anlaşmazlık karşısındaki tutumunu 1963 sonlarında netleştiren bu parti, Çin'e daha yakın bir tutum alır.[164] Ancak bu gelişme, Endonezya Komünist Partisinin, Moskova'ya bağlı Arap komünistlerininkine benzer bir politika izlemesini engellemez. Bu benzerlikte şaşılacak hiçbir şey yoktur, çünkü temelde Stalinci teorik okula bağlılıkları nedeniyle Sovyetler Birliği Komünist Partisi de Çin Komünist Partisi de, milli burjuvazi ya da radikal subaylarla ittifaklar konusunda hemen hemen aynı yaklaşıma sahiptir.

Endonezya Komünist Partisi için, "milli önder" Sukarno ve Endonezya ordusu ile ittifak her şeyin önünde gelmektedir.

162- Bu konuda bkz.: Tareq Y. Ismael ve Rifa'at El-Sa'id, *a. y.*, s. 107.

163- Paul Hampton, "Communism and Stalinism in Indonesia", *Workers Liberty*, 61, Şubat 2000, s. 31-38.

164- Jeanne S. Mintz, *Mohammed, Marx and Marhaen –The Roots of Indonesian Socialism*, Pall Mall Press, Londra 1965, s. 206.

1963 yılında Komünist Parti, hükümette hiçbir temsilcisi olmadığı halde, resmi devlet politikasını kendi politikası olarak ilan eder.[165] Parti genel sekreteri Aidit, 1964 yılında Endonezya deniz subaylarına hitap ederken, adeta aynı yılların Mihri Belli'si gibi konuşmaktadır: *"Eğer silahlı kuvvetler, halkın ve ordunun tek ve aynı şey olduğunu vurgulayan bu doktrinden esinlenirse, o taktirde gerçek bir milli savunma doktrininden, devrime ve halka hizmet doktrininden söz edebiliriz. Bu doktrin sadece ulusal ve uluslararası alandaki büyük yurtsever girişimlerde değil, günlük faaliyetlerde de bir kılavuz olmalıdır."*[166]

"Milli önderler" ve onların çevresindeki "milliyetçi devrimci" subaylarla ittifakı her şeyden üstün tutan bu politika, Endonezya komünistlerinin yenilgisi ile sonuçlanacaktır.[167] Endonezya'da yaşanan bu dev yenilgi, bir siyasal partinin stratejik ve taktik başarısızlığı nedeniyle yok edilişinin nadir örneklerinden birisidir. 1965 Eylül'ünde gerçekleştirilen darbe ile yüz binlerce komünist katledilir. Bir CIA raporuna göre bu yok etme kampanyası, "20. yüzyılın en büyük toplu katliamlarından birisidir".[168]

Bütün bu uluslararası deneyler, MDD aracılığıyla Türkiyeli komünistlerin de benzer bir stratejiyi hayata geçirmeye çalıştıklarını gösterir. Kuşkusuz Iraklı, Suriyeli, Mısırlı ya da Endonezyalı komünistlerin tersine Türkiyeli komünistler, 1960'lı

165- Leslie Palmier, *Communists in Indonesia*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1973, s. 219.

166-184- Aidit, *Marxism and the Construction of the Indonesian Nation*, Jakarta, 1964, s. 40-45, zikreden: Jack Gale, *Indonesian Counter Revolution*, Allen Books, 1981.

167- Endonezya Komünist Partisi'nin yenilgisinin ayrıntılı bir analizi için bkz.: Arnold C. Brackman, *The Communist Collapse in Indonesia*, WW Norton, 1969.

168- Roger M. Smith (ed.), *Southeast Asia. Documents of Political Development and Change*, Ithaca, 1974, s. 174-183.

yıllarda bir örgütsel araca, komünist partiye sahip değildir; ayrıca o tarihlerin Türkiye'sinde, bu ülkelerle kıyaslanamayacak kadar az sayıda komünist vardır. Yine bu ülkelerin tersine Türkiye, soğuk savaş koşullarının olağanüstü şiddetlendirdiği anti-komünist ideolojik iklimi nedeniyle, komünistlerin bir ölçüde "ezop dili" ile siyaset yapmalarını zorunlu kılmaktadır. Ne var ki tüm bu farklılıklar, MDD deneyi ile Türkiyeli komünistlerin, –Sovyetler Birliği Komünist Partisi ile örgütsel ilişkileri varmışçasına– başarılı bir doğaçlama yapmalarını engellemez. Sonuç olarak, MDD hareketinin milliyetçi söyleminde ya da Kemalist hareketlerle ilişkisinde veya radikal subayların önderliğinde, milli ve demokratik bir devrim hedefinden söz edişinde, hiçbir özgünlük yoktur.

Ancak bu noktada şu da hatırlatılmalıdır ki, MDD hareketinin milliyetçi söylemi, dönemin Türkiye Soluna yabancı bir olgu değildir. *Yön* açıkça milliyetçi perspektife sahip bir hareket-tir. TİP'e gelince, Stalinci gelenekten gelmediği halde bu partinin, 1960'lı yıllarda milliyetçi ufkun dışına çıkabildiğini söylemek mümkün değildir. Ordu kökenli radikalizm konusunda MDD'den çok farklı bir yaklaşıma sahip olan TİP, milliyetçi söylem söz konusu olduğunda, onunla çok şey paylaşmaktadır. İlginç bir şekilde TİP'in bu alandaki ilk büyük deneyi, onun farklı bir gelenek oluşturma potansiyelinde olduğunun izlerini verir gibidir. 1964 başlarında yaşanan Kıbrıs krizi sırasında genel başkan Aybar, Kıbrıs'ı bağımsız bir cumhuriyet olarak tanıyan bir yaklaşımla konuşabilmiş, Türkiye'nin de Kıbrıs sorununa "ulusal sınırlar"ıyla ilgili bir sorun olarak bakmaması gerektiğini cesaretle söyleyebilmiştir.[169] Ne var ki 1967 sonlarında patlak veren Kıbrıs krizinde TİP önderleri, milliyetçi söylem konusunda dönemin MDD'cileri ile adeta ya-

169- Sargın, Cilt 1, s. 224-225.

rışmaktadır. Örneğin bu tarihlerde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kıbrıs'a müdahale etmesi, TİP'in önde gelen önderlerinden Behice Boran tarafından şu sözlerle gerekçelendirilir: *"Kıbrıs davası, kendi başına bir dava değil, anti-emperyalist savaşın bir parçasıdır. Kıbrıs'a yapılacak çıkartmanın, anti-emperyalist bir savaşın bölümü olduğunu düşünerek çıkartmaya oy verdik. 'Sosyalist bir parti nasıl savaş ister' denildi. Sosyalist bir parti pasifist bir parti değildir. Milli bağımsızlığımızı ilgilendiren bir konuda eli kolu bağlı duramayız. Kıbrıs sorunu, anti-emperyalist açıdan sürdürüldüğü zaman, Amerikan ve NATO üslerinin dışarı atılmasıyla sona erecek ve anti-emperyalist zafer savaş kazanacaktır."*[170]

MDD Hareketinin Bilançosu

1- "Kuşaklar" ya da Siyasal Gelenek Sorunu Açısından MDD

MDD, sol harekette "siyasal kuşaklar" sorunu açısından iki önemli gelişmeye vesile olur. Birincisi, 1966-1967 yıllarında TİP içinde "eski" ve "yeni" sol kuşakların harmanlanmasında yaşanan başarısızlık; ikinci olarak ise, 1968 sonrasında yeni bir sol siyasal kuşağın eğitiminin gerçekleşmesidir. Bu anlamda MDD'nin, solda kuşaklar arası ilişkiler ve yeni bir sol kuşağın eğitilmesi açısından tarihsel bir deneyi ifade ettiği söylenebilir.

Bu noktada, sol harekete ilişkin bir olgu olarak "kuşak"

170- Bkz.: Ahmet Hamdi Dinler, *TİP Tarihinden Kesitler (1961-1971)*, Gelenek Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 85. TİP'in Kıbrıs politikası ile ilgili olarak ayrıca bkz.: Serpil Güvenç, *Socialist Perspectives on Foreign Policy Issues – The Case of TİP in the 1960s*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2005.

kavramı üzerine birkaç belirleme yararlı olabilir. Türkiye solunda "siyasal kuşak" ile sol kadrolara ilişkin "tipoloji" (tiplendirme) sık sık birbirine karıştırılır. "1937'liler", "1947'liler", "1968'liler" ya da "1978'liler" gibi ifadelerin yaygın kullanımı, bu karıştırmanın ilk akla gelebilecek örneklerindendir. Bunlar, belli dönemlerin solcu tipinin tanımlanmasında kullanılan ifadelerdir ve içerikleri kaçınılmaz olarak öznellik taşır. Bu ifadeler, solun bir dönemine damgasını vurmuş bir "siyasal kuşağı" tanımlama aracı olarak kullanılırsa, o taktirde sadece bir şey söylememekle kalınmaz, daha da ötesi, bu alanda önemli bir düşünce karmaşasına da yol açılabilir.

Siyasal kuşağı *teori, örgütsel anlayış* ve *siyasal kültür* gibi solu karakterize eden konularla bağlantılı olarak tanımlamak gerekir. Böyle yaklaşıldığında, bir dönemin bu alanlarda *özgünlük* taşıyan ve bazı durumlarda *gelenek* oluşturabilen, böylelikle de tarihsel bir rol üstlenen kadrolarının bir siyasal kuşağı ifade ettiği söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında siyasal kuşak, belli periyotlarla ortaya çıkan ya da "1968" veya "12 Eylül 1980" gibi önemli dönüm noktalarının ardından gelen solcu tiplemesinden bambaşka bir şeydir. Bu ikincisi, farklı siyasal dönemlerin sol kadrolarda yarattığı değişimlerle ilgilidir. Bu durumda her dönemin bir "solcu tipi", "devrimci tipi" olabilir; ama her dönem mutlaka yeni bir "siyasal kuşak" yaratmaz. Bir örnek anlamında Türkiye'de "1980'ler solcu tipi"nden söz edilebilir; ama soldan bir "1980'ler kuşağı" çıkmamıştır. Çünkü 1980'li (hatta 1990'lı) yılların tüm solcuları teori, örgütsel anlayış ya da siyasal kültür açısından herhangi bir özgünlük getirmemiş, bu alanlarda eskiyi devam ettirmişlerdir.

Yukarıdaki tanım çerçevesinde Türkiye'de "sol kuşak" denildiğinde, bunların sanıldığından daha az olduğu görülür: Birinci kuşak, 1960 öncesinin TKP'lileri; ikincisi, 1960'lar TİP'inin yaratıcıları; üçüncüsü ise, 1968-1972 arasında orta-

ya çıkan Dev-Genç kuşağıdır. Bu üç dönemin sol kadroları hem teori, örgütsel anlayış ve siyasal kültür alanlarında özgün düşünce ve davranış gösterebilmiş, hem de bazıları –Örneğin Dev-Genç kuşağı– bir gelenek oluşturabilmiştir.

Bu özellikleri açısından bu üç sol kuşağı aşağıdaki tarzda tanımlamak mümkün:

1960 öncesi TKP'liler:

Özgünlük: Leninizm ile Stalincilik arasında yalpalama (1920'ler); Stalinciliğin kesin egemenliğine giriş (1930'lar); uzun dönemli yasadışı örgütlenmeler ve bunun belirlediği sektlere özgü siyasal kültür;[171]

Tarihsel rol: Türkiye'de sol ve komünist geleneğin kuruculuğu ve 1960 sonrasında solun Stalinci Marksizmle tanıştırılması.

1961-1968'in TİP'lileri:

Özgünlük: Marksizm dışı bir sosyalizm anlayışında siyaset yapma; kitleselleşme potansiyeli taşıyan bir partinin inşası (TİP); sekt ile parti arasında yalpalayan bir siyasal kültür;

171- Sol hareketlerle ilgili olarak *sekt*'in, olumlu ve olumsuz olarak iki anlamda kullanıldığını hatırlatmakta yarar var. Olumlu anlamda sekt, başlangıç dönemlerinin bir çeşit "doğuş" ya da "çocukluk hastalıkları"nı ve nicel küçüklüğü ifade eden bir örgütlenme biçimidir. Marx ve Engels, *sekt*'in işçi ve sosyalist hareketin evriminin başlarında kaçınılmaz olduğunu ve bu şekliyle bir olumlu potansiyel taşıdığını ifade etmişlerdir. Olumsuz anlamdaki *sekt* ise, iki farklı duruma ilişkin olarak kullanılır. Birinci olarak, olgunlaşma aşamasına bir türlü varamamış ve neredeyse onyıllardır sürekli olarak küçük bir çevre olarak yaşayan grupları tanımlamak için; ikinci olarak ise, kelimenin gerçek anlamındaki sektlerde var olan örgütsel ve siyasal kültürün, belli bir niceliksel boyuta ulaşmış büyük örgütlenmelerde hâlâ yaşıyor olmasının olumsuzluğunu göze batırmak için. Bu durumda, nicelik büyüklüğüne rağmen söz konusu olan hâlâ modern demokratik (ya da bürokratik) bir örgüt değildir. Teorik gerilik ve darlık, anti-demokratik örgütsel yapı, "şeller sistemi", bu örgütlenmelerin tipik özelliklerindendir.

Tarihsel rol: Kitlesel işçi partisine varabilecek bir deney olarak TİP'in inşası (1961-1967).

Dev-Genç kuşağı (1968-71):

Özgünlük: Stalinci Marksizmin benimsenmesi; yükselen sosyal hareketlere öncülük; sosyal hareket öncülüğüyle sekt eylemciliği arasında yalpalayan bir siyasal kültür;

Tarihsel rol: Solu 1970'lerden bugünlere kadar yönetecek olan sol kadroları yaratmak.

Tek başına sadece bu özet tablo bile, MDD hareketinin –pek çok unsuru olumsuz olan– tarihsel işlevinin belirleyiciliği hakkında bir fikir verebilir. 1960 sonrasının TİP kuşağı, bir anlamda 1968 sonrasında sahneden çekilmeye başlar. Dev-Genç kuşağının oluşumunun, TİP'in çöküşüne denk düştüğü dikkate alındığında, 1960'lar TİP'inin bu kuşak üzerindeki etkisinin dolaylı ve kısmi olduğu görülür. Dev-Genç kuşağını esas etkileyecek olan MDD hareketidir. Stalinciliğin damgasını taşıyan tüm teorik, siyasal ve örgütsel bozulmalara rağmen bu hareket, 1960'ların sonlarında solun genç kadroları için büyük bir zenginliği ifade etmiştir. Çünkü o tarihlerde uluslararası komünist hareket, yüz yılı aşkın bir tarihi olan işçi hareketinin fiilen tek mirasçısı konumundadır. Bu kaynak zenginliği MDD kadrolarının verdiği siyasal eğitimin etkisini artırır. Kuşkusuz Dev-Genç kuşağı her şeyiyle "MDD'nin eseri" de değildir. Tersine bu genç kadroların, MDD önderlerine göre bir imtiyazlı konumu da vardır. Çelişkili biçimde Dev-Genç'liler, kendilerini eğitmiş olan eski TKP'lilerin hayal bile edemeyecekleri sosyal hareketlerle iç içedirler. Onları siyasal yönden hızla olgunlaştıran bu olgu, 1960'ların sonlarında sol içinde yaşanan kuşaklar arası bir alışverişin verimli bir şekilde gerçekleşmesine büyük katkıda bulunmuştur.

2- MDD'nin "Teorik Devrim"i

MDD söze, teori, daha doğrusu Marksist teori ile başlar. Bu olgu 1960'lar solu için büyük bir yeniliktir. Böylelikle Türkiye solunda bir hareket ilk defa, hiçbir rezervi olmadan bir doktrini ve onun adıyla anılan uluslararası siyasal ve örgütsel birikimi, *bütünlüklü bir referans merkezi olarak* tanımlamaktadır. Kuşkusuz sol, gerek Marksizme gerekse uluslararası işçi hareketinin deneylerine başvurmak için *Türk Solu*'nun 1967'de yayınlanmaya başlamasını beklememiştir. Ne var ki bu tarihe kadar TİP'te Marksist teoriye ilişkin referanslar daima parçalı, kısmi ve arızidir; MDD'de ise bütünsel bir karakter taşır.

MDD'cilerin teoriye verdikleri bu önceliğin sonuçları uzun vadede hissedilir. Örneğin *Türk Solu* dergisinin çıkışından bir on yıl sonra (1977) Türkiye soluna bakıldığında, MDD'nin birkaç yıl içinde gerçekleştirdiği teorik devrimin sonuçları gözlenebilir. MDD, solun hemen tüm kesimlerinin uluslararası komünist (Stalinci) hareketin farklı eğilimleriyle buluşmasının yolunu açmıştır. 1970'lerin sonlarında Türkiye'deki neredeyse tüm sol akımlar, –aralarındaki ayrılık ve hatta düşmanlıklar ne olursa olsun– on yıl önce MDD'nin girişini yaptığı teorik ve siyasal geleneğin kendi içindeki bölünmelerine referansta bulunacaklardır. Kimilerinin Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin teorisyenlerini, kimilerinin Arnavutluk Komünist Partisi şefi Enver Hoca'yı, kimilerinin Başkan Mao'yu ya da daha eskilere giderek sadece Stalin'i bayrak edinmeleri, bu ortak tarihsel kökeni gizlemez, tersine onun varlığını kanıtlar.

MDD'ciler ortaya çıkana kadar "teori", Türkiye'de solun merkezi konusu olmamıştır. Örneğin TİP içinde parti programı ya da kongre kararları ciddi tartışma konusu edilmemiş, çeşitli vesilelerle ileri sürülmüş teorik görüşler eleştiri süzgecinden geçirilmemiştir. Bu nedenle MDD hareketinin bu konuya verdiği merkezi önem, TİP önderliğinde şaşkınlık hatta panik

yaratmıştır. Bu tepkici tutum, MDD'nin teorik saldırılarını cevapsız bırakmakla kalmamış, daha da ötede teoriyi küçümseyen aşırılıklara da varmıştır. 1968 sonlarında kendi içlerinde bölünme çıkana kadar TİP önderleri, MDD hareketinin geliştirmek istediği tartışmalara girmekten ısrarla kaçınacaklardır.

MDD'ciler solu, uluslararası işçi hareketinin yüz yılı aşkın birikiminin resmi mirasçısı ile tanıştırmak, daha doğrusu bütünleştirmek istemektedirler. Bu işe kalkıştıklarında, bu alanda bir arayış içinde olan genç kadrolarla karşılaşırlar. *Yön* ve TİP deneyleriyle geldiği noktada solun, uluslararası birikim ve hareketlere ilgi duyması kaçınılmazdır. MDD hareketi bu ihtiyaca cevap verdiği içindir ki, özellikle genç kadrolar arasında hızla büyük bir etkinlik kazanır.

MDD'cilerin bu alanda elverişli bir konumda olmalarını sağlayan bir özgül faktör de, eski TKP'lilerin geçmiş deneylerinin kalın bir sis perdesinin ardından oluşudur. Bu bilinmezlik ortamında MDD önderlerinin büyük eksiklikler taşıyan geçmiş deneyleri büyük ölçüde abartılacaktır. Ancak tüm yetersizliklerine rağmen MDD'cilerin, o tarihlerde neredeyse sadece başarıları ve büyük kazanımları ifade eden uluslararası komünist hareket adına konuştukları unutulmamalıdır. Bütün bu özellikler, teorik yönden pek gelişkin olmayan, hele örgütsel deneyleri de oldukça kısıtlı olan MDD'cilerin, yeni kuşağın eğitilmesi gibi tarihsel bir rolü üstlenmelerine olanak vermiştir. İlginçtir, eski TKP'lilerin bu işlevi, o yıllarda bizzat kimi muarızları tarafından bile kabul edilmiştir. Daha 1969 yılında bir dizi TİP'li gençlik önderi *Ant* dergisine gönderdikleri bir açıklamada bu noktayı şöylesine cesaretle dile getirmektedirler: "*... sosyalizmin gerçek disiplini olan sosyalist teorinin, güdük ve temellerinden uzak bir tarzda bizlerin önüne getirilmiş olması TİP'in affedilmez hatalarındandır. Bu açıdan partiye muhalif unsurların ideolojik itirazları ve çalışmaları, bütün sosyalistler*

için yararlı olmuştur. İtiraf etmeli ki, 1960 sonrası Mısır-İsveç sosyalizmleri arasındaki tercihten daha sağlam bir sosyalizm anlayışına gelmişsek, sol yayın yapan, üstelik çoğu parti dışı olan bu insanların bunda büyük payı vardır."[172]

3- Program Anlayışı

1960'lı yılların solunda Türkiye'de Marx'ı okuyan çok insan yoktur ama onun *"herkesten yeteneğine, herkese ihtiyacına göre"* formülü, dönemin pek çok sosyalisti tarafından benimsenir ve siyasal mücadele, bu hedefe ulaşmanın bir aracı olarak hissedilir. Ancak siyaset, daha doğrusu sol siyaset, duygu ya da hissetme değil, kavramsal belirleme alanıdır. Bu anlamda bir radikal sol partinin programı, o duyguyu bilince çıkartmakla kalmayıp, esas olarak siyasetteki uzun vadeli ve güncel yönelişleri belirleyecek bir kavramsal çerçeve çizmek durumundadır.

TİP'in 1964 tarihli programı, bu anlamda oldukça yetersizdir. TİP programının örgüsü, egemen sınıfların statükoyu kollayan hükümet programlarının adeta bir ayna imajıdır. Tek tek alındığında programdaki kimi tedbir ve taleplerin radikalliği aşikârdır. Zaten 1960'lar TİP'inin ajitasyon ve propagandasına, dolayısıyla da siyasal işlevine tüm patlayıcılığı veren önemli bir faktör de budur. Ama bir devrimci program –TİP programının yaptığı gibi– bir dizi dönüşüm tedbirinin aritmetik toplamı değildir. Dünyayı değiştirme iddiasında olan bir program, egemen sınıfların statükocu çalışma programlarına bir alternatif teşkil etmez. Devrimci program, mevcut kurumların, sosyal-ekonomik ilişkilerin ve bunlara ait normların yörüngesinde gezinmez. Oysa TİP programı, tam da bu dertlerle maluldür. Hikmet Kıvılcımlı, 1970 sonlarında bu programın

172- "FKF'den Çıkartılan Gençler Konuşuyor"; *Ant*, 21 Ekim 1969, s. 7.

şöylesine çarpıcı bir tanımlamasını yapmıştır: *"Parti programı, her şeyden önce gerçekten uygulanmak için yapılır. TİP programı, hepsi birbirinden daha yuvarlak 'tirade'lar (aynı şeyi boyuna uzatmalar) ile yüklüdür. O sözde 'Köklü Reform'cu tirade'ların hepsi bir şeyi örtmeye çalışan laf kalabalığıdır. Olaylar ve Kavramlar arasında bağ ve bütünlük yapmadır. Belli ki, kim bir şey söylese: 'o da bizde var' denmek istenmiştir. Kimseye söz bırakmamak için her telden çalar görünülmüştür. Parti programı, birbirine kırmızı iplikle teyellenmiş aklarla karalar mıdır? Hayır. Ansiklopedi bile hiç değilse aynı sözcüğü her sayfasında bir daha tekrarlamaz."*[173]

Bütün bu olumsuzlukları nedeniyle TİP programı okuyucusuna, toplumun ve dünyanın radikal bir dönüştürülmesini hayal ettirmez; onu, yaşamın tüm alanlarında yeni sorgulamalara, inkârlara ve dönüşüm önerilerine kışkırtmaz. Bu haliyle program, döneminin hemen tüm teorik ve siyasal metinleri gibi, yazıldığı anda belirli bir işlevi yerine getiren, ama aynı zamanda sonsuz bir hızla eskiyen, daha doğrusu aşılan bir belgedir. Ne var ki önemli eksiklikleri bulunan bu program, "sosyalizm" gibi bir tarihsel dönüşümün teorik çerçevesi olarak sunulmaya çalışılmıştır. TİP yöneticileri için bu programın hayata geçirilişi, "sosyalizm"in de kuruluşudur. Buradan kalkarak bir süre sonra TİP'in muhtemel bir seçim zaferi de, "sosyalist devrim" olarak tanımlanacaktır.

Uluslararası komünist hareketin birikiminden öğrendiklerinden kalkarak MDD'ciler, programla devrimin karakteri arasındaki uygunluk sorununa dikkat çekerler. Kuşkusuz bu konuda yetkin değillerdir ve sık sık eleştirilerini klişelerle ifade etmekten geri kalmazlar. Ama bütün bunlara rağmen, TİP'in program ve iktidar anlayışına getirdikleri eleştiriler, o dönem

173- Bkz.: Kıvılcımlı, *Uyarmak İçin...*, s. 10.

için oldukça anlamlıdır. MDD'cilere göre TİP programı, sosyalizm gibi tarihsel bir dönüşümü teorik bir çerçeve anlamında tanımlayabilecek bir program değildir. Program tartışması kapsamında MDD, TİP önderlerinin pek akıllarına getirmedikleri bir temel soruna, *geri kalmış ülkelerde devrim ve devrimci iktidar* sorununa cevap getirmeye çalışır.

Stalinci bir hareket olarak MDD, "aşamalı devrim"cidir. Büyük bir köylü nüfusunu barındıran, ekonomik yönden geri kalmış ve demokrasi geleneğinden yoksun bir ülke olarak Türkiye'nin önündeki devrimci adım, MDD'cilere göre, "demokratik devrim"dir. Bu devrimi ifade eden program da "asgari program", yani sosyalist değil, demokratik bir devrimin programıdır ve Türkiye'de sosyalist bir partinin programı da, bu devrimci aşamayı tanımlayan bir "asgari program" olmalıdır.

MDD'nin bu itirazları, TİP'in parlamentarist stratejisine güçlü bir saldırı anlamına da gelmektedir. TİP yöneticileri, parti programındaki reformlar dizisini sosyalizmle özdeşleştirmekte; tedrici büyümeci bir anlayışı siyasal strateji olarak benimsemektedir. Sosyalist bir devrimin mevcut burjuva siyasal ve hukuk sisteminin ötesine geçtiğini vurgulayan MDD ise, parlamenter mücadelenin sınırlarını ve bunu temel alan bir sosyalizm mücadelesinin olanaksızlığını vurgular.

Ne var ki teorik düzeyde bu aydınlatmaları yapan MDD hareketi, aynı alanda yeni karmaşaların kapısını da aralamaktan geri kalmaz. Örneğin Mihri Belli, TİP programının sosyalist devrimi hedeflemediğini söylerken, bu programın bir "asgari program" olarak "genel çizgileriyle doğru" olduğunu da eklemektedir.[174] Çünkü onlar için önemli olan, TİP programının kendi strateji şemalarına ne derece uyduğudur. Türkiye'nin

174- "Türkiye'de Karşı Devrim" (5 Aralık 1968'de Siyasal Bilgiler Fakültesinde verilen konferans metni), Mihri Belli, *Yazılar (1965-1970)*, Ankara, 1970, s. 121.

sosyalist değil, demokratik bir devrim aşamasında bulunduğunu düşünmektedirler. TİP programı da aşağı yukarı bu çerçeveye girdiğine göre, bu program da, "genel olarak doğru bir program" olabilmektedir. Böylelikle MDD'ciler, program konusundaki karmaşayı giderme konusunda, o dönemdeki nice olumlu girişimleri gibi yine yarı yolda kalmaktadır.

4- Siyaset Anlayışı

Kırılmış biçimlerde de olsa Marksist birikimin sola aktarılmasında tarihsel bir işlevi yerine getiren MDD'cilik, solda egemen olan siyaset anlayışı konusunda da önemli değişimlerin yolunu açar. Troçki'nin formülasyonuyla Marksizm, dünyayı değiştirme iddiasında olan bir harekete her şeyden önce *"kelimenin felsefi anlamında siyaset yapma"* görevini yükler; böylesi bir siyaset ise, *"toplum yaşamının bütün alanlarındaki kolektif eylemleri belirleyen kılavuz ilkelerin, metotların, sistemlerin bir totalitesi"* anlamına gelir.[175]

1960'ların TİP'i, siyaseti bu boyutlarda ele alabilen bir örgüt değildir. Onun siyaset anlayışının birbirini bütünleyen iki temel direği vardır. Birincisi, siyasal gerçeklerin açıklanması; ikincisi ise, bu aydınlatma çabasının başarı ölçüsü olarak seçimler ve parlamento faaliyeti. Bir başka şekilde ifade edilecek olursa bu siyasal faaliyet, parlamenter alanda bir başarı eğrisini devamlı kılmak için yapılacak işlerin aritmetik toplamından ibarettir. Başarı ya da başarısızlığın tek ölçüsü seçim sonuçlarıdır. Aslında bu, amaç ve işlevi, var olan durum ve koşulları "yönetmek" olan düzen partilerine uygun bir siyaset anlayışıdır. Yeni bir toplumun inşasını hedefleyen bir parti için bu anlayış, müthiş bir tutuculuk potansiyelini ifade eder.

TİP'in ilk yıllarında bu problemli siyaset anlayışı henüz

175- Leon Trotsky, *Littérature et Révolution*, Paris 1964, s. 271-272.

hâlâ verimli ve üretici görülür. Bu yıllar parti için hemen her alanda yükselen bir eğriyi ifade eder. Yaşanan deneyler, TİP önderlerine muazzam bir özgüven vermektedir; o derece ki, 1965 seçimlerinin ardından, sosyalizmin Türkiye'ye seçimler yoluyla getirilebileceğine inanılmaya başlanır. Aybar'ın o tarihlerde sık sık dile getirdiği *"1969'da başa güreşeceğiz, 1973'te iktidara geleceğiz"* sloganı, bu inancın samimi bir ifadesidir. Bu o kadar köklü bir inançtır ki TİP liderleri, partinin başarı eğrisindeki ilk duraklama ya da düşüş göstergelerini yorumlamakta zorluk çekerler. Örneğin Haziran 1968 kısmi seçimlerinde alınan sonuçlar –bir yıl sonra "başa güreşmeyi" hedefleyen bir parti olarak– TİP açısından hiç de başarılı değildir. TİP yöneticileri, çeşitli istatistiksel argümanlarla, bu seçimlerde TİP oylarının "yüzde 41,65 dolaylarında arttığını" iddia etmekten çekinmezler.[176] Oysa sayısal akrobasiler bir yana, bu tarihte 28 ilde yapılan seçim sonuçları göstermiştir ki TİP, seçimler yoluyla iktidara yürümemektedir. Bu gerçek, bir yıl sonraki genel seçimlerde iyice ortaya çıkacaktır. 1965'e göre partinin oylarında net bir azalma vardır. Bu dar siyaset anlayışı TİP önderleri arasında o kadar güçlüdür ki, önde gelen bir parti yöneticisi olan Sadun Aren, parti oylarındaki düşüşü, *"tarihin akışına ters düşen bir olay"* olarak niteleyecektir.[177]

Bu açıdan bakıldığında TİP'in krizi, 1960'ların sonlarında ortaya çıkan sosyal hareketlenmelerle daha da şiddetlenir. Her şeyi seçimlere göre kurgulayan parti için işçi grevleri, fabrika işgalleri, gösteriler, öğrenci boykotları –her zaman bu terimle ifade edilmese de– ürküntü verici olaylardır. Örneğin anti-Amerikan gençlik gösterileri üzerine Mehmet Ali Aybar'ın ilk tepkisi, gençleri "faşizm tehlikesi" konusunda uyarmak ve do-

176- Bkz. Mehmet Ali Aybar, "Aybar'ın Ant'a Özel Demeci", *Ant*, 2 Temmuz 1968, s. 8-9.

177- *Emek*, Sayı: 13, 20 Ekim 1969, s. 2.

laylı bir biçimde onları bu hareketlere karışmamaya çağırmak olur. Bir zamanların son derece yaratıcı, aktif ve atılgan TİP liderlerinin, özellikle 1968 sonrasında –dönemin genç militanlarının deyimiyle– aniden "pasifistler" haline gelişleri, Türkiye siyasetindeki dönüşümlerle açıklanmalıdır. 1968 sonrası, Türkiye siyasetinde sosyal hareketlerin ortaya çıkışını ifade eder. TİP liderleri ise çok kısa bir süre içinde, parlamenter çerçevenin dışına çıkan sosyal hareketlere müdahale ya da bunları yönlendirme yeteneklerinin olmadığını göstereceklerdir.

MDD hareketi, TİP'in çıkmaza girecek olan bu dar siyaset anlayışının köklü bir eleştirisi için oldukça elverişli konumdadır. Marksizme ve uluslararası işçi hareketinin deneylerine aşinalıkları gereği MDD'ciler, siyasetin (ya da kendi deyimleriyle "sınıf mücadelesi"nin), parlamento gibi dar bir alana sığdırılamayacak dev çapının farkındadırlar. Siyasal yaşamda eşitsiz gelişme, altüstlükler, krizler, gerileme ya da ileri sıçramalar gibi olgulara ve bunların kavramsal ifadelerine de yabancı değildirler. Sosyal hareketlerin muhtemel yükselişi konusunda, TİP önderlerine göre çok daha uyanık ve hazırlıklı oldukları da söylenebilir. O nedenle örneğin TİP yöneticileri gençlik hareketlerine ilişkin olarak, bunların "faşizmi getirebileceğine" ilişkin teoriler yaratırken, MDD'ciler bu hareketleri, sosyal mücadelede bir yükseliş ya da bir siyasal-sosyal kriz dönemine yöneliş olarak görürler. TİP yöneticilerini korkutan bir olguyu, onlar, tersine bir "fırsat" olarak değerlendireceklerdir.

MDD hareketi devrimin sınıf karakteri, devrim mücadelesinde sınıflar mevzilenmesi, iktidar mücadelesinde strateji ve taktik gibi, o güne kadar TİP'in tekdüze siyasal çalışması içinde yer almayan kavram ve problematikleri de gündeme getirir. Bunların bilince çıkarılması, kuşkusuz önemli bir teorik ilerleme anlamına gelecektir. Ancak bu alanda TİP yöneticilerine üstünlükleri gerçek de olsa, MDD'cilerin devrimci

siyaset ustaları olmadıkları da açıktır. Bu sınırlılığı en güçlü bir şekilde bu hareketin, 1968 sonrasında yükselen işçi hareketini değerlendirişinde gözlemek mümkündür. İşçi hareketi ile ilgili MDD'ci belagat son derece güçlüdür. Örneğin *Türk Solu* dergisi, fabrika işgallerini *"yeni bir direnme biçimi"* olarak nitelemekten kaçınmaz.[178] Ama aynı dergide, bu yükselişin bir siyasal işçi hareketinin oluşmasında oynayacağı özgün rol konusunda herhangi bir değerlendirme bulmak olanaksızdır.

Çünkü MDD'ciler, sola zengin bir siyaset anlayışını benimsetmek için gerekli olan somut araçtan –örgütten– yoksundurlar. Örgüt aracı ve perspektifi olmayan bir siyaset dersi ise, bir süre sonra TİP'inkine benzer bir darlığı yeniden üretmeye başlayacaktır. Örneğin TİP'in parlamentoda 15 milletvekili ile temsil edilmesine olanak veren "Milli Bakiye" (ulusal artık) seçim kanununun iptali üzerine konuşurken *Türk Solu*, radikal bir "anti-parlamentarizm" söylemi altında, "sol" siyaset darlığının güzel bir örneğini vermektedir: *"Sosyalist partinin başarısı, öteki partiler gibi parlamentoya sokacağı temsilcilerin sayısı ile ölçülemeyeceğinden, seçim kanunundaki son değişiklik, örgüt içindeki gerçek devrimcilerin anti-emperyalist eylemi olsun, örgütlenme eylemini olsun en önemli sorun olarak ele almalarına belki de uygun bir ortam hazırlayacak ve sosyalist partinin en büyük siyasi örgüt olarak gelişmesine olanak verecektir."*[179] Görüldüğü gibi MDD'ciler, sosyalist bir parti için parlamenter olanakların kapanmasını, onun parlamentarizmin tuzağından kurtulması için bir "şans" olarak görmektedir.

MDD hareketinin siyaset dersinin çelişkili karakteri, belki de en çarpıcı biçimde onun strateji üzerine yaptığı değerlendirmelerde görülür. Gelişkin bir siyaset anlayışının vazgeçil-

178- "Yeni bir direnme biçimi: İşgal", *Türk Solu*, Sayı: 44, 17 Eylül 1968, s. 1.
179- *Türk Solu*, Sayı: 17, s. 2.

mez unsuru olan bu kavram, 1960 sonrası solun gündemine MDD'ciler tarafından sokulmuştur. Strateji demek, her şeyden önce sınıflar (güçler) mevzilenmesi demektir. MDD'cilerin anlayışına göre, devrim mücadelesinde şu üç sosyal kategori yer almaktadır: işçi sınıfı, köylülük ve asker-sivil aydın zümre. Yine bu anlayışa göre bu üç sosyal kategori, ekonomi ve mülkiyet ilişkileri içindeki konumları, siyasal hedefleri ve bunlara tekabül eden örgüt biçimleri itibarıyla tarihsel anlamda farklı dünyaları temsil ederler ve bunlardan sadece işçi sınıfı modern bir sosyal sınıftır. MDD'cilerin, sınıf problemine ilişkin bu açıklamalarında, TİP'e egemen olan teorik karmaşadan uzakta oldukları kabul edilebilir. Ne var ki bu açıklamaların ötesine gidildiğinde, teorik tutarlılıklarının tıkandığı görülür. Çünkü MDD hareketi, "Türkiye'nin özgül şartlarında" henüz modern işçi sınıfının değil, diğer sosyal tabaka ve kategorilerin belirleyici olduğunu iddia etmektedir.

MDD'ciler, kendilerini "işçi sınıfının" temsilcisi olarak gördükleri için, işçi sınıfına ikincil rol veren bu stratejik sınıf mevzilenmesini dolambaçlı bir tarzda ifade etmektedirler. Ancak konuya ilişkin MDD'ci metinler dikkatle okunduğunda rahatlıkla görülebilir ki MDD'ciler, devrimci yönelişin üç temel gücünden söz ederken, sadece asker-sivil aydın zümre ve köylülük konusunda somut konuşurlar. Onlara göre bu güçler, siyaset sahnesinde somut siyasal temsilcileriyle yer almaktadır. Örneğin 27 Mayıs darbesi, *Yön* dergisi ve ordu içinde yaşanan siyasal hareketlilik, asker-sivil aydın zümrenin siyasal dinamik ve potansiyellerini ortaya koymaktadır. Köylülüğe gelince, onlar da CHP ve onun yükselen yeni önderlerinden Bülent Ecevit tarafından temsil edilmektedir. Şu satırlar, 1960'ların sonlarındaki Ecevit hareketini, köylerdeki siyasal hareketlenmenin ifadesi olarak gören *Türk Solu*'na aittir: *"Ege'nin tütün üreten köylerinden, küçük üreticinin egemen bulunduğu orta Ana-*

dolu'nun ücra yerlerine kadar, her partiden nice köy emekçisinin Ecevit'e bir şans tanıma, onu köylü hareketinin gerçek bir lideri olarak görme eğilimini gösterdiğini gözlemlerimize dayanarak söyleyebiliriz. Gösterilen bu güvenin haklı ve yerinde olduğunu görmek Türkiye sosyalistlerini ancak sevindirir."[180]

Görüldüğü üzere MDD'ci "devrimci sınıf mevzilenmesi"nin iki unsuru ("asker-sivil aydın zümre" ve köylülük), onlara göre siyaset sahnesinde somut bir şekilde yer alır. Marksistler için siyasetin merkezinde olması gereken işçi sınıfına gelince, siyasal ve örgütsel temsilci olarak onun payına düşen, "proleter devrimciler" adını taşıyan MDD'cilerdir. Siyasal temsilcilik üzerine bu söylenenler, işçi sınıfına ve hareketine verilen MDD'ci önemin, belagatten öteye gitmediğini açık bir şekilde göstermektedir.

5- MDD ve Sosyalist Örgüt Fetişizmi

TİP'in, yerine hiçbir şey konulamadan yıkılışında –bu partinin yöneticileri kadar– MDD önderlerinin de büyük sorumluluğu bulunur. İlk bakışta ortada bir paradoks var gibidir. Bu komünistler, "devrimci örgüt" kurmanın, en ağır işkence ve hapislikle cezalandırıldığı dönemlerde "yasadışı parti" kurmuş kişilerdir. O açıdan 1960 sonrasında TİP'e yönelik sorumsuzlukları çelişkili gözükebilir. Ne var ki bu sorumsuzluğun temelinde, bizzat bu geçmiş deneylerin bulunduğu da görülmelidir. Bu hareketin önde gelen üç isminin (Mihri Belli, Reşat Fuat Baraner ve Şevki Akşit) siyasal yaşamları bu açıdan aydınlatıcıdır. Bu komünistlerin örgütsel deneyleri, tepe noktası "1950-1951 TKP örgütlenmesi" olan bir dizi dar "komünist örgütlenme" girişiminden ibarettir. Büyük fedakârlıkları gerektiren bu deneyler, onları siyasal açıdan olgunlaştırıcı örgütsel çalışmaları

180- "Radikal köylü hareketinin gereği ve Ecevit", Başyazı, *Türk Solu*, Sayı:70, 18 Mart 1969, s. 3.

içermez. O nedenle de 1960 sonrasında yasal olarak faaliyet gösteren, on bin dolaylarında üyesi ve yüz binlerce seçmeni olan bir parti onlar için de yepyeni bir deneyi ifade edecektir.

MDD önderlerini TİP'i anlama konusunda yeteneksiz kılan bir diğer etken de, örgütlenme konusunda aldıkları teorik eğitimdir. Bu eğitim, Stalinci Komintern'in şematik "öncü örgüt" teorilerinden ve bürokratik-monolitik komünist parti deneylerinden esinlenmiştir. Bu durumda tartışılmaz bildikleri Komintern normlarına hiç de uymayan TİP gibi bir parti konusunda adeta paralize olmaları kaçınılmazdır. Muhtemelen bu somut partiyi, kafalarındaki soyut "devrimci parti" modeliyle bağdaştıramamaktadırlar.

MDD hareketinin örgütsel konudaki bu açmazlarının sonuçları sol için vahim olur. Çünkü 1960'lı yılların Türkiye'sinde sol denildi mi, akla TİP gelmelidir. Bu parti, bir siyasal işçi hareketinin temel bileşenlerini büyük ölçüde birbirine yakınlaştıran bir pota olarak sadece 1960 öncesi deneylerden değil, kendisinden sonra gelecek olanlardan da üstün bir düzeyi temsil eder. Ne var ki solun o günkü sorunlarına ilişkin o denli çok konuşan MDD'ciler, TİP konusunda hiçbir zaman derli toplu değerlendirmeler yapmazlar. Bu partiden konuşmaya kalktıklarında ise, onu sık sık başka gerçekliklere göre tanımlarlar. Bir MDD liderinin bu konuda yaptığı tanımlardan biri, TİP'in *"içinde pek çok namuslu insanı, birçok sosyalisti barındıran bir çatı"* olduğudur.[181] Bu ve benzeri tanımları, duygusal görev hatırlatmaları izler: *"TİP'i kurtarmalıyız", "TİP'i gözbebeğimiz gibi korumalıyız", "TİP'i adına layık bir örgüt haline getirmeliyiz"* vb...

MDD'cilerin TİP üzerine yaptıkları tek bütünlüklü değerlendirme, onun yasalar karşısındaki konumu üzerinedir. Buna gö-

181- Belli, *Yazılar*..., s. 119.

re Türkiye'de mevcut hukuki çerçeve, bir komünist partinin kurulmasına izin vermez. Bu anti-demokratik yasal çerçevenin kırılması ise bir devrim sorunudur. O nedenle ancak milli demokratik devrimini başarmış bir Türkiye'de "proletaryanın öz-örgütü" kurulabilir. O halde bu devrimin gerçekleştirilmesi için mücadele, aynı zamanda gerçek bir işçi sınıfı partisinin kurulması için mücadele anlamına da gelecektir. Bu analiz, dönemin TİP üyelerini, partilerine nasıl bakacakları konusunda muazzam bir karmaşaya iter. Bir süre sonra TİP'in nasıl gerçek bir işçi partisine dönüştürülebileceği sorusu gündemden çıkar, onun yerine, soyut bir "proletarya partisi" üzerine spekülasyonlara yönelinir. MDD'ciler için demokrasi mücadelesi, aynı zamanda "işçi sınıfının gerçek partisi"nin kurulacağı koşullar için verilen bir mücadeledir. Gerçekleşmesi geleceğin bilinmezliklerine bırakılmış bu türden bir partinin bir süre sonra bir fetiş haline gelmesi doğal olarak kaçınılmazdır.[182]

1960'ların sonlarında MDD'ci olmak, fiili olarak TİP'i, solun temel örgütsel problemi olarak görmekten vazgeçmektir. Kuşkusuz bu, MDD'cilerin siyasal faaliyetten kaçınan kişiler oldukları anlamına gelmez. Tersine, MDD'ye yönelmiş devrimciler için TİP'in dışında, teorik tartışmalardan gençlik hareketlerine, oradan işçi ve kırsal kesim küçük üreticilerinin hareketlerine kadar geniş ve yoğun bir faaliyet alanı mevcuttur. Ne var ki faaliyet zenginliği, solun bütününe ait bir merkezi problemi çözememektedir. Ortada adı "işçi" olan yaklaşık on bin üyeli bir parti vardır. MDD'cilerin parlak söylemleri ve küçük bir grup militanı harekete geçiren faaliyetleri bu insanlara çok fazla şey söylememektedir. MDD'cilerin iddia ettikleri

182- Mihri Belli, Aralık 1968'de SBF'de verdiği konferansın geniş bir bölümünü, bu soyut işçi partisinin tanımına ve gerçekleşme koşullarına ayıracaktır. Bütün bunlar dolaylı bir şekilde, TİP'in bir işçi partisi olmadığı ve olamayacağını söylemek anlamına da gelir. Bkz.: *Yazılar*..., s. 114-120

türden "Demokratik devrimin zaferinden sonra kurulacak bir proletarya partisi" de, yıllardır TİP'e gönül ve emek vermiş sosyalistler için çok fazla bir anlam taşımamaktadır. Bu sosyalistler haklı olarak, TİP'in işçi sınıfı siyasal hareketinin bir ifadesi haline getirilmesini istemektedirler ve bu konuda, solun öncülüğüne talip olmuş MDD'cilerden daha somut çözüm önerileri bekleyeceklerdir.

Bu talebe bir cevap olarak MDD'ciler, TİP içinde bir "devrimci muhalefet" hareketi başlatırlar. Kısa sürede hızla büyüyen bu muhalefetin tüm programı, soyut birkaç sloganla bir dizi eklektik talebin yan yana getirilmesinden ibarettir. Bu çerçevede yönetimin değişmesi, partiden atılanların geri alınması, parti örgütlerinde teorik eğitimin başlatılması, temel talepler olarak yerel kongrelerde formüle edilir.[183] Ancak bu somut talepler, MDD militanlarının parti eylemine ilişkin teorik ve pratik tutarsızlıkları dikkate alındığında anlamsızlaşır. Örneğin "devrimci muhalefet"in hemen her metninde partinin "MDD stratejisini kabul etmesi" istenirken, MDD'ci yayın organlarında parti programının eleştirisi yer almaz. Benzer şekilde sık sık "parti içinde demokrasi" talep edilir, ama TİP tüzüğünün derli toplu bir eleştirisi yapılmaz. Program ve tüzüğü eleştirmek yerine MDD'ciler, *"sosyalizm bilimine dayanarak TİP programını ve tüzüğünü devrimci bir ruhla uygulamak"*tan söz etmektedirler.[184]

MDD muhalefetinin parti örgütlenmesinin geliştirilmesine ilişkin "işçi ve köylü kitleleriyle bağ kurulması", "toprak emekçilerine gidilmesi" gibi talepleri de içi boş sloganlardan öteye gitmemiştir. Kuşkusuz hemen tamamı MDD'ci olan Dev-Genç'liler, işçi ve köylü hareketlerine aktif bir şekilde ka-

183- Bkz. "TİP Devrimci Grup bildirisi", *Türk Solu*, Sayı: 58, 26 Aralık 1968, s. 4.

184- Belli, *Yazılar*..., s. 120.

tılmakta, bu açıdan o günlerin ortalama bir TİP üyesine kıyasla çok daha yüksek düzeyli bir eylemlilik göstermektedir. Ne var ki, büyük çoğunluğu artık sadece "kâğıt üzerinde" parti üyesi olan bu devrimci gençlerin, eylemlerini TİP'in çalışmalarıyla bütünleştirebilme olanakları artık kalmamıştır.

Tüm bu olumsuzluklarına rağmen, MDD'nin TİP içindeki muhalefet hareketi hızla gelişir. Çünkü MDD'ci önderler değilse de TİP tabanı bu partiyi ciddiye almakta ve MDD tezlerinin partinin sorunlarına bir çözüm olabileceğini düşünmektedir. Kısa bir süre sonra MDD'ciler, TİP içinde en büyük zaferlerini kazanırlar. Bir sol parti için her anlamda merkez demek olan İstanbul'daki parti örgütü, MDD'cilerin denetimine geçer. Böylelikle TİP merkez yönetimine alternatif önerilerini somutlayabilecek bir konuma gelmişlerdir. Bu noktada MDD'ci hareketin örgüt kültürü (ya da kültürsüzlüğü) kendisini iyice hissettirir. Kısa bir sürede anlaşılır ki bu hareketin, TİP gibi bir parti ile ne yapacağı konusunda hiçbir derli toplu projesi yoktur. Böylece partide MDD'ci tezler güç kazandıkça, TİP daha da büyük bir hızla güç kaybeder. Bu sırada ortaya çıkan Dev-Genç gibi orijinal bir siyasal gençlik örgütünün yükselişi, TİP'in gerilemesinin sol için ne denli vahim sonuçları olabileceğinin görülmesini engellemektedir. TİP kendi içine dönük bir krizin batağında çırpınırken, MDD'ciler daima "eylem" içindedir. Coşkulu eylemleriyle Dev-Genç, ilk bakışta TİP'in yerine getiremediği görevleri üstleniyor izlenimini verir. Bunun bir yanılgı olduğu birkaç yıl içinde, bu kez MDD'nin (ve onun Dev-Genç'li yandaşlarının) çözümsüz bir krize girmesiyle açık bir şekilde görülecektir.

MDD, örgütsel alandaki bu olumsuz siyaset dersini, her zaman olduğu gibi, yine Marksizme referanslarda bulunarak verir. Ancak MDD hareketinin birkaç yıl içinde gerçekleşecek olan iflası, sol kadroların Marksizmden uzaklaşmasına yol aç-

maz. Çünkü MDD'nin altın çağı, Marksizmin dünya ölçüsünde de itibarının oldukça yüksek olduğu bir döneme tekabül eder. O nedenle sol kadrolar, sekt kültürünün şiddetlendirdiği bir dogmatizmle Marksizme büyük bir güçle sarılırlar. Türkiye solunun, örneğin bir on yıl sonrasına bakıldığında görülür ki, MDD'nin siyasal örgüt konusundaki dersleri, solun geleceğinde büyük ölçüde etkili olmuştur. 1974 sonrasında, kendi dar çevreleri dışındaki tüm solu yok sayan "proletaryanın öz-örgütleri", "öncü parti"ler, "devrimci çekirdek"ler ortalığı kaplayacaktır. Kısacası MDD'nin örgütsel alandaki siyasal eğitiminin sonucu da, uzun vadede tam bir katastrof olarak kendisini göstermiştir.

6- Sol Siyasal Kültüre MDD'ci Katkılar

Türkiye solunun atmosferi 1960'ların sonlarında hızlı bir bozulma sürecine girer. Sol içi tartışmalarda, bir zamanların *Yön*-TİP tartışmalarına egemen olan olumlu üslup ve ölçüler hızla unutulur. Gerçek bir *praxis*'in ürünü ve yansıması olmayan "ayrılık sınırı çizme" çabaları ortalığı kaplar. Büyük ölçüde keyfi ve kişisel ölçülerle belirlenen bu çabalarda, "emperyalizmin ajanlığı" ya da "burjuvaziyle işbirliği" türünden suçlamalar, gerçek teorik argümanların yerini alır ya da bunlar, sözde teorik argümanlarla birlikte sunulmaya başlanır. Birkaç yıl öncesine kadar solda kendisini hissettiren eleştirellik, tolerans, çoğulculuk gibi özellikler gerilere itilir.

Mirası bugünlere kadar ulaşan bu atmosferin ağırlaşmasında, MDD hareketinin büyük sorumluluğu vardır. Bu konuyla ilgili olarak MDD'cilerin, olumlu sicili olmayan bir geçmişten geldikleri söylenebilir. TKP'nin uzun yasadışı dönemi, kadroları arasında son derece olumsuz bir siyasal kültürün kökleşmesi için verimli bir toprak sağlamıştır. Parti, yaklaşık 30-35 yıllık bir dönemi, küçük bir siyasal sekt olarak yaşar. Bütün

bu tarihsel dönem boyunca kitle hareketiyle hiçbir bağlantısı olmayan bir örgütsel yaşam içinde boğulmuş, gerçek siyasal eylemden uzak kadroların toplam sayısı hemen her zaman yüzlerle, hatta bazen sadece onlarla ifade edilir. Bu maddi zayıflığın olumsuz etkileri, ardı kesilmeyen ağır baskılarla daha da şiddetlenir. Ayrıca tutuklamalar ve polis sorgulamaları, bazen büyük bölünmelere yol açan bir işlev de görmüştür. TKP'nin yaşadığı bölünmelerin çoğunda, "ihanet", "provokasyon" ya da "düşmanla işbirliği" gibi suçlamalar, siyasal ve ideolojik argümanlara eşlik etmekten geri kalmaz. Sonuç olarak, uzun bir tarihsel dönem boyunca bu birkaç yüz (bazı dönemlerde birkaç düzine) militan, demokratik, eleştirel ve yaratıcı bir kolektif eylemi hiçbir zaman yaşayamayacaklardır. Muhtemelen birkaç istisna dışında, TKP kadrolarının sekter bir siyasal kültür içinde yoğruldukları söylenebilir.

1960 sonrasında TKP ortadan kalkmıştır ama partinin sola müdahale eden kimi üyeleri, bu olumsuz geleneği güçlü bir şekilde sürdüreceklerdir. *Yön* sayfalarında TİP liderlerini eleştiren geleceğin MDD'cileri, "ajan" vb. yollu suçlamalarını –satır aralarında da olsa– hemen gündeme getirmekten geri kalmazlar.[185] Bu türden suçlamalar, daha sonra *Türk Solu* dergisi ile daha açık ve yaygın hale gelir. Kuşkusuz, bu üslubun açık ve sistemli bir tarzda kullanılmasında öncülüğün TİP önderlerinde olduğu da hatırlatılmalı. Mehmet Ali Aybar'ın, parti içi muhalefetin tasfiyesini "CIA ajanları" suçlamalarıyla başlattığı 30 Ekim 1966 tarihli ünlü mesajı ile *Türk Solu*'nun yayına başlaması arasında, bir yılı aşkın bir süre vardır. Bu süre içinde TİP yöneticilerinin, bu konuda daha sorumlu bir

185- Belli'nin "ajanlık" suçlamasının hedefi Sadun Aren'dir. Yalçın Küçük'ün aktardığına göre *Yön*'ün başyazarı olan Avcıoğlu, çok daha sonraları bu konuda sözlü bir özeleştiri yapmıştır. (Bkz.: Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler 1908-1998*, III. Kitap, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1986, s. 286.)

tutuma yöneldiklerinin herhangi bir kanıtı yoktur. Tam da tersine TİP önderleri, Mihri Belli'yi, "noter aracılığıyla" kendilerine bir "ihtarname" yollamaya yöneltecek denli dikkatsiz bir tutum içindedirler. Örneğin Behice Boran, 1966 yılında gerçekleşen ihraçları değerlendirirken rahatlıkla şöyle konuşabilmektedir: *"Partinin en güçlü devrinde on üç arkadaşımız, kendi çıkarları için, parti tüzüğüne ve kararlarına ihanet etmişlerdir. Bunlar, Türk mahkemelerince komünizm propagandası yapmaktan mahkûm edilen Mihri Belli'nin hücresine dahil olup ondan emir almaktadırlar. Demin dinlediğiniz arkadaş Mihri Belli'den emir almadıklarını söyledi. Bu arkadaş elbet direkt olarak Mihri Belli'den emir almaz. Mihri Belli kendi hücresindeki ilk çengele emir verir, o da başkasına, o da ötekine. Biz bu taktikleri biliriz. Bunlar komünist taktikleridir..."*[186]

Buna karşılık olarak Mihri Belli'nin "İhtarname"sinde söyledikleri ise, sol kuşaklar arasındaki ilişkilerin ne denli kötüleşmekte olduğunu açık bir şekilde gösterir: *"(...) Kişisel nedenlerle siyasi hasım saydığınız kimselere muhayyel suçlar yüklemektesiniz. İhbarda bulunduğunuz merci: Burjuva-Feodal ağa iktidarının baskı kuvvetleridir. İhbar ettikleriniz: Sosyalizm davasına emeği geçmiş ve geçecek olan sosyalistlerdir. İsnat ettiğiniz suç: Yeraltı eylemi, komünistliktir. Yani anti-komünizm silahından yararlanmakta ve hasım saydıklarınızı yasadışına itmektesiniz. Sizin de bilmeniz gerekir ki, komünist olmamak başka şeydir, Amerikan emperyalizminin bir numaralı ideolojik ihraç malı anti-komünizmden devrimcilere karşı yararlanmak başka şeydir. Ve anti-komünizm yaparak, 'ben değilim, bunlardır' diye polise parmakla adam göstererek kimi çevrelere yaranmak, 'Partiyi kurtarmak' çabasındasınız. Bu hesap kesin olarak yanlıştır. Yaptığınız şey, faşist teröre ortam*

186- Halit Çelenk, *Türkiye İşçi Partisi'nde İç Demokrasi*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2002, s. 125.

hazırlamaktır. Faşist terörün başlaması için vesile yaratmaktasınız. (...)"[187]

Oysa çıkış yazısında *Türk Solu*, *"devrimciler arası kardeşçe tartışma ve devrimci eleştiri ortamı"* oluşturmaktan söz etmektedir.[188] Bu sözlerin demagojik karakteri kısa sürede açığa çıkacaktır. Aynı derginin daha ikinci sayısında Şevki Akşit, *"parti içindeki ajanların etkisiz hale getirilmesi"*nin anti-emperyalist eylemle ilişkisini açıklamaktadır.[189] Birkaç sayı sonra ise bu kez Mihri Belli –elbette isim vermeden– Milli Demokratik Devrim stratejisine karşı çıkanlar arasında, 1940'larda sol harekete girmiş ajanların olduğunu söyler.[190] Bütün bu gelişmelerin ardından, sonunda MDD'ci yayın organlarında TİP önderlerine ilişkin değerlendirmelerde, "icazetli sosyalizm" ya da "141-142'nin gölgesinde sosyalistçilik oynayanlar" gibi nitelemeler artık demirbaş hale gelir. Ayrıca sol içi anlaşmazlıkların açıklanmasında zaman zaman "psikanalitik" gerekçeler de sunulur. Örneğin Mihri Belli, TİP önderlerinin eski TKP'lilere karşı olumsuz tutumlarının nedenlerini şöyle açıklamaktadır: *"...eyleme girişmemiş kimselerin aşağılık kompleksleri vardır. Senin karşında ezilirler. Sen bugün yirmi yaşında delikanlısın, devrimci görevini yapıyorsun, toplum polisinin copuna göğüs geriyorsun. Aradan otuz yıl geçiyor ve bu süre içinde sen devrimci olarak, karınca kaderince eylemde bulunuyorsun. Türlü haller geliyor başına. Ve otuz yılın sonunda biri çıkıyor karşına, bugün ortalıkta olmayan biri, 'sosyalistlik benden sorulur' diyor. Bunu elbette ki, sen ciddiye almazsın ve almayınca da düşman olur sana. (...) Ve bu düşmanlık onu bugünkü durumlara kadar götü-*

187- Bu ilginç belgenin tam metni için bkz.: İleri, *Türkiye İşçi Partisinde...*, s. 105-110.

188- *Türk Solu*, Sayı: 1, s. 1

189- *Türk Solu*, Sayı: 2, s. 6.

190- *Türk Solu*, Sayı: 24, s. 1.

rür."[191] Kuşkusuz o dönemde sol içi anlaşmazlıkların böylesi bir veçhesi de olabilir. Ne var ki bu konuda son söylenebilecek olanı ya da belki de hiç söylenmemesi gerekeni, herhangi bir kanıt sunmadan ilk ağızda söyleyen MDD'cilerin bu üslubu, sol içindeki mevcut olumsuz atmosferi daha da ağırlaştırmaktan başka bir anlama gelmeyecektir.

MDD hareketinin solun siyasal kültürüne bir diğer olumsuz katkısı da, kadroların eleştiri ruhu üzerinde yaptığı tahribattır. Kabul etmek gerekir ki bu hareket, genç sol kuşakta güçlü bir öğrenme heyecanı yaratmıştır. "Kitap", "teori", "öğrenme" gibi sözcükler, gençler arasında adeta bir kutsallık kazanır. Bu açıdan MDD hareketinin TİP'e üstünlüğü tartışmasız gibidir. Ne var ki aynı MDD, teoriyle ilişkileri o kadar iyi olmayan bu partiden, yine teori ile ilgili bir sorunda geriye düşecektir. Şu nedenle ki TİP, bir ölçüde de teorik karmaşası nedeniyle henüz dogmatizmden uzaktır. Ayrıca geniş bir aydın kitlesini içinde barındırması, tek renkli olmayan bir teorik birikim için asgari şartları sağlamaktadır. Oysa MDD'nin teorisi, net bir şekilde Stalinci çerçeveye hapsedilmiştir ve o dönemdeki tüm göz alıcılığına rağmen söz konusu olan, eleştirelliği yok edilmiş bir Marksizmdir.

Bu bahiste son olarak, sol içi ilişkilerde "şiddet" konusunda MDD'cilerin tutumuna işarette yarar var. Gerçekte bu sorun daha çok Dev-Genç'e özgü gibidir. Çünkü o dönemde TİP üyelerine karşı şiddet uygulamalarının hemen tümü, Dev-Genç'lilerin eseridir. Ne var ki Dev-Genç'lilerin bu konudaki en büyük teşvikçisi MDD önderleridir. MDD hareketinin, "TİP oportünizmine karşı mücadeleyi, emperyalizme karşı mücadele" ile özdeşleştiren anlayışı, heyecanlı Dev-Genç'lilere nispeten kolay bir "anti-emperyalist mücadele" yolunu açmıştır. Bu

191- Belli, *Yazılar*..., s. 118.

konuda kısa sürede varılan ileri ve tehlikeli boyutlara rağmen, hiçbir MDD'ci yayın organında eleştiri ve uyarı çabasının olmayışı tesadüf değildir.

Bölüm II

Dekompozisyon (1968-1972)

I

Çekoslovakya'nın İşgali Karşısında Türkiye Solu

21 Ağustos 1968 tarihinde Varşova Paktı ülkelerinin ordularına bağlı askeri birlikler, Çekoslovakya'yı işgal ederler. Bu büyük askeri harekâtı tetikleyen gelişme, Çekoslovakya Komünist Partisi'nin hem kendi içinde ve hem de ülkede gerçekleştirmeye başladığı reformlardır. Çekoslovakya Komünist Partisi'nin bu girişimi, Sovyetler Birliği'nden bağımsızlaşma yolunda bir adım olarak değerlendirilebilir. Sovyetler Birliği Komünist Partisi ise bu reform girişimlerini, Çekoslovakya'da sosyalizmin geleceğini tehlikeye düşüren, böylelikle de tüm sosyalist kamp için zararlı sonuçları olacak yönelişler olarak tanımlamıştır. Gerçekte SBKP yöneticileri, 1956 yılında Doğu Almanya ve Macaristan'da yaptıklarına benzer bir müdahale içindedir. Doğu Avrupa, İkinci Dünya Savaşı'nın galipleri arasında yapılan paylaşma sürecinde Sovyetler Birliği'nin "nüfuz alanı" olarak belirlenmiştir; o nedenle de Sovyetler, bu bölgede kendilerinden bağımsız her önemli gelişmeye müdahale hakkını kendilerinde görmektedir.

Bir başka ifadeyle dünya stratejik politikasının bu yazılı olmayan yasası 1968 yılında hâlâ geçerlidir. Çekoslovakya Komünist Partisi'nde ve Çekoslovakya'da yaşananlar, açıktır ki Sovyetlerin bu alandaki egemenliklerini sarsacak, üstelik bu konuda diğer Doğu Avrupa ülkelerine örnek teşkil edecek niteliktedir. Bu durumda gerekirse askeri araçları da kullanarak yapılacak bir müdahale, Sovyet yöneticilerince, hem bir hak hem de bir görev olarak görülmektedir. Aslında Çekoslovakya'nın işgali, bu şekliyle dünyadaki stratejik dengenin yeniden onaylandığı bir gelişmedir. Zaten tam da bu nedenle "Batı dünyası" bu olayı, üzerine büyük gürültü kopartılacak, ama sonuçları değiştirilmeyecek bir olgu olarak görür. Bu şekliyle Çekoslovakya'nın işgali büyük bir uluslararası olay değildir. Ancak aynı olay, uluslararası komünist ve sol hareket içindeki tartışma ve anlaşmazlıklar açısından son derece önemlidir; çünkü birinci olarak bu işgal, sosyalist kamp içindeki çatlakların daha da derinleştiğini gösterir. Çekoslovakya'daki reformcu hareket susturulurken, Çin Halk Cumhuriyeti ve Romanya, Sovyetler Birliği'nin bu yönelişine karşı bir tutum alır. O tarihe kadar nispeten bağımsız bir politika izlemiş olan Küba Komünist Partisi ise, bu olay vesilesiyle Sovyetler Birliği ile yakın dayanışmasını ilan eder. Öte yanda işgalin uluslararası komünist hareketin ideolojik tartışması açısından en büyük sonucu ise, başta Fransız ve İtalyan komünist partileri olmak üzere bazı Batı Avrupa komünist partilerinin, Sovyetler karşısında daha bağımsız ve eleştirel bir konuma gelmeleridir.

Bu konuyla bağlantılı olarak Türkiye solu için durum biraz daha özgün gibi gözükür. Çekoslovakya'nın işgali, Türkiye solunun Sovyetler Birliği önderliğindeki uluslararası komünist harekete göre yerini belirlemesi açısından önemli bir sınav anlamına gelmiştir. Bu konuda kesin bağımsızlıkçı tutumuyla en net tavır alan, TİP genel başkanı Mehmet Ali Aybar olmuştur.

MDD'cilere gelince, Çekoslovakya'nın işgali, onların"Sovyetler Birliği ile mutlak dayanışma" reflekslerini harekete geçirir. Tüm milliyetçi söylemlerine rağmen MDD'ciler, "Sovyetler Birliği'ne sadakatle bağlı komünist" kimliklerini ilan etmekte herhangi bir tereddüt göstermezler. TİP'in Behice Boran ve Sadun Aren gibi önderleri ise, işgal üzerine önemli bir yalpalama içine girerler ve ancak süreç içinde Sovyetler Birliği'ni destekleyen bir konuma yönelirler.

Çekoslovakya'nın işgalinin Türkiye solu üzerindeki etkisini şiddetlendiren bir diğer faktör de, bu konunun, solun 1960'lardaki temel programatik sloganlarından birisi için bir test anlamına gelmesidir. Bu slogan, "ulusal bağımsızlık" ya da o günlerin ifadesiyle "tam bağımsızlık"tır. 1960'larda hemen tüm unsurlarıyla sol, mevcut Türk-Amerikan ilişkilerinin Türkiye'nin bağımsızlığını şiddetle zedelediği konusunda yoğun bir propaganda faaliyeti sürdürmüştür. Türkiye'deki Amerikan üsleri, o günlerdeki deyimle "işgal altındaki 35 milyon metrekare vatan toprağı", T.C. kanunlarının ABD üslerinde geçersizliği, bu üslerdeki Amerikan askerlerinin ve atom silahlarının Türk ordusunun kumanda ve kontrolü dışında bulunuşu, yabancı şirketlerin ulusal sanayii zedeleyen yönelişleri, eğitim ve kültür kurumlarındaki Amerikan etkisi gibi konular, solun propaganda çalışmalarında oldukça önemli bir yer tutmuştur. Dolayısıyla "bağımsızlık" konusunda bu denli hassas ve ısrarlı olan Türkiye solu, Çekoslovakya işgal edildiğinde, bir başka ifadeyle "hükümran" bir ülkenin yöneticileri başka ülkelerin silahlı güçleri tarafından görevden alındığında oldukça zor bir durumdadır. Bir yandan böylesine önemli bir uluslararası olayı, yıllardır savunduğu ulusal bağımsızlık anlayışı çerçevesinde yorumlaması gerekmektedir; diğer yandan ise, anti-komünist ideoloji yanlıları ve soğuk savaşçılarla farklılığını ortaya koymak zorundadır.

"Milli Bağımsızlıkçı"lar: TİP ve Yön

Solun Çekoslovakya'nın işgaline tepkilerine bakıldığında, adeta tek bir ayrım çizgisi kendisini gösterir. Bir yanda MDD hareketi ve TKP Dış Bürosu, diğer yanda ise, solun eski *Yön*'cülerden TİP'lilere kadar uzanan diğer eğilimleri vardır. MDD ve TKP Dış Bürosu işgali desteklerken, diğerleri açık bir şekilde eleştirmektedir. Bu açıdan Çekoslovakya'nın işgali, soldaki eğilimlerin ideolojik köken ve konumlarının anlaşılması açısından da önemli bir fırsat anlamına gelir.

"Milli bağımsızlık" idealini adeta mitleştirmiş bulunan *Yön*'cülerin bu konudaki yaklaşımını, İlhan Selçuk'un değerlendirmelerinden okumak kabildir. *Yön-Devrim* çizgisinin 1971 yılına kadar önde gelen sözcülerinden birisi olan İlhan Selçuk Çekoslovakya'nın Varşova Paktı ordularınca işgalini, "lanet kaba kuvvete" diyerek protesto eder.[1] Ona göre Sovyetlerin Çekoslovakya'ya müdahalesi "menfur bir tecavüz", "alçakça bir davranış"tır.[2] Selçuk, "Rusya'nın aşağılık saldırısı"[3] olarak nitelediği bu olaydan çıkarılacak dersi de şöyle özetler: *"Türk vatandaşları önce milli bağımsızlık ilkesinde birleşmelidirler: Ne Filipinler gibi Washington uydusu olmak, ne Doğu Almanya gibi Sovyet uydusu olmak".*[4] Selçuk için *"Atatürkçülüğe dayanan Türk sol devrimciliği, Rus saldırısını elbette lanetleyecektir".*[5]

Görüldüğü gibi *Yön*'cü geleneğin Çekoslovakya'nın işgali karşısındaki tutumunda hiçbir ikircikliklik yoktur. Onlar için milli bağımsızlık, temel ve tartışılmaz bir programatik olgu-

1- *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 1968, s.2.

2- *a.y.*

3- *Cumhuriyet*, 23 Ağustos 1968, s.2

4- *a.y.*

5- *Cumhuriyet*, 25 Ağustos 1968, s.2.

dur. Dünyanın pek çok başka yerindeki ulusal kurtuluş hareketlerinde olduğu gibi, *Yön*'cülerin (ya da 1960'ların sonlarındaki adlarıyla "milliyetçi devrimci"lerin) sosyalist dünyaya yaklaşımları, bir ittifak anlayışı çerçevesinde anlaşılabilir. Onlara göre sosyalist ülkeler, ülkenin kalkınması ve bölgesel barışın idamesi amacıyla ittifak edilmesi gereken birer güçtür. Daha ötede bir ideolojik ortaklık ve yakınlık yoktur. Pek çok konuda onlarla aynı dili paylaşıyormuş gibi gözüken MDD hareketi için ise sosyalist dünya, bir ittifak nesnesi değil, ideolojik merkez konumundadır.

Türkiye İşçi Partisi yöneticilerine gelince, işgalin ardından onlar da siyasal projelerinde önemli bir yer işgal eden "bağımsızlık" anlayışına sadık kalmaya çalışırlar. Aybar konu üzerine ilk açıklamasında, *"müdahaleci siyaset, emperyalizmin tekeline bırakılmalıdır. Sosyalist devlet(ler) arasında müdahaleye yer yoktur; olmamalıdır. İnsanlığın biricik umudu olan sosyalizmin güzel yüzüne gölge düşürülmemelidir"*[6] diyerek açık bir pozisyon almaya çalışır. İkinci açıklamasında ise, sorunun tarihsel kökleri üzerine konuşmaktadır: *"Orta Avrupa halkları tepeden inmeci ithal malı bir sosyalizm tecrübesini kabul etmeyeceklerini, sosyalizmi kendi şartlarına göre uygulamak istediklerini muhtelif vesilelerle göstermişlerdir. Bu istekler her seferinde Sovyet tanklarının müdahalesiyle bastırılmıştır."*[7] Aynı konuşmasında Aybar, bu olaydan Türkiye solunun çıkarması gereken sonuçları şöyle özetler: *"Yunanistan ve Çekoslovakya olayları, 'dünya ikiye ayrılmıştır; varlıklarını korumak için küçük devletler ya Sovyet uydusu ya Amerikan uydusu olmak zorundadır' şeklindeki yıllardır tekrarlanan sözlerin nasıl haince bir tuzak olduğunu apaçık bir kere daha ortaya koymuştur. Bu tuzağa milletçe karşı çıkmalıyız. Türkiye için*

6- Sargın, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 661.

7- Sargın, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 662.

tek bir yol vardır: Ne Amerika ne Sovyet Rusya, ne de herhangi bir başka devletin dümen suyu. Türkiye için tek çıkar yol kayıtsız şartsız bağımsızlık yoludur. Milli şeref ve haysiyet yoludur."[8]

Aybar'ın bu söylediklerinde partinin o güne kadarki doktriner birikimi ve referansları açısından fazla bir sorun yoktur. TİP, kuruluşundan beri uluslararası resmi komünist harekete mesafeli kalmaya özen göstermiştir. Bunun bir ifadesi olarak, Aybar'ın bu beyanlarından birkaç gün sonra Behice Boran da Sovyet müdahaleciliğini olumsuz bir olgu olarak görmekte, ancak Aybar'dan farklı olarak bunun açıklamasını bir tür "soldan eleştiri" tarzında yapmaya çalışmaktadır : *"Çekoslovakya'daki 'liberalleşme hareketi' Sovyetler Birliği'nin güvenliği veya sistemin geleceği bakımından bütün bu mahzurları göze alacak kadar büyük bir tehlike miydi? (...) Eğer 'sosyalist sistem'den Sovyet ve diğer ülkeler yöneticileri Stalin devrinde şekillenmiş ve kemikleşmiş, onun ölümünden sonra da az çok değişmekle beraber sürüp giden bir politik sistemi kastediyorlarsa, Çekoslovakya ve diğer ülkelerde baş gösteren 'liberalleşme' hareketleri sözü geçen sistem için tehlikelidir. Ne var ki, sözü geçen sistem sosyalist düzenin örnek alınacak bir prototipi değildir ve şimdiki yöneticiler isteseler de, istemeseler de, köklü değişikliklere uğramaya mahkûmdur.(...) Baştan beri içte sosyalist demokrasinin, dış ülkelerde sosyalist enternasyonalizmin ilkeleri ve şartları ihmal edilmeseydi bugünkü durum ve sorunlarla karşılaşılamazdı. (...) Her ülke, bu arada Türkiye'miz milli bağımsızlığını kendine güvenerek sonuna kadar savunma azminde olmalıdır. Milletler bağımsızlıklarını kendileri savunacak güç ve azimde oldukları ölçüde başka milletlerle eşit ilişkiler kurabilirler."*[9]

8- *a.y.*

9- Behice Boran eski bir TKP'lidir, ancak bu değerlendirmesinin gösterdiği üzere 1960'lı yıllarda Stalinci analizlerin etkisinden çıkmış gibidir. Ne var ki aynı Boran, beş-altı yıl sonra Stalinci hareketle tekrar bütünleşecek ve

Ancak takip eden gün ve haftalarda Mehmet Ali Aybar, konunun daha geniş siyasal ve ideolojik boyutlarını da irdelemeye yönelir. Aybar'a göre Çekoslovakya halkı, yanlış bir sosyalizm anlayışına karşı direnmeye çalışmış ve bu direniş bizzat o yanlış sosyalizm anlayışının sahiplerince kırılmak istenmiştir. Sovyetler Birliği ve diğer Doğu Avrupa ülkelerinde egemen olan "yanlış" sosyalizm, sadece bürokrasinin egemenliği ve demokrasi yokluğu ile açıklanmaz. Bundan da öte yaşanan olumsuzluklarda, Marksizmin klasik "vatan", "ulus" ya da "enternasyonalizm" anlayışının da önemli payı vardır. Aybar'a göre Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'daki reform hareketini bastırma girişimi, bizzat "devrimci enternasyonalist" anlayışın bir sonucudur. TİP lideri buradan, "vatanı olan bir sosyalizm"in gerekliliğine, dünya devrimi idealinin tehlikelerine ve uluslararası komünist hareketin "bütün ülkelerin işçileri birleşiniz" ya da "işçilerin vatanı yoktur" gibi tarihsel sloganlarının yanlışlığına kadar gidecektir.[10]

Aybar'ın Sovyet bürokratlarının uygulamalarında Marksist enternasyonalizm anlayışını görmesi gerçekte büyük bir talihsizliktir. Bir kez her şeyden önce Sovyetler Birliği'ni yönetenle-

---

Çekoslovakya'nın işgali sırasındaki tutumunun yanlış olduğunu söyleyecektir: "*Bense, nedenleri ne olursa olsun, istikrarsızlığa düşmüş bir ülkenin sosyalist sistemini, sosyalizme karşı eğilim ve güçlere karşı savunmak ve korumak için her türlü yardımın, askerisi de dahil, yapılmasını anlıyordum. Hem enternasyonalist dayanışma ve yardımlaşma gereğiydi, hem de bundan da öte, kapitalizmin hortlatılması, toplumun geriye götürülmesi girişimlerine kesinkes izin verilemezdi. Ne var ki ben Çekoslovakya'da oluşan kritik durumu, o zaman böyle bir durum olarak değerlendiremedim.*" (Uğur Mumcu, *Bir Uzun Yürüyüş*, Tekin Yayınevi, Tarihsiz, s. 64.) Kendi kuşağından sosyalistler arasında, Çekoslovakya'nın işgaline 1969'da karşı çıkıp da 1970'lerin ortalarında destekleyen başka bir Marksist bulmak muhtemelen imkânsız olmalı. Bu orijinal gelişmenin nedenlerini, Stalinciliğin Sovyet, Çin ya da Arnavutluk partilerinin damgasını taşıyan yorumlarının, 1970'ler Türkiye'sinde kazandığı itibarda aramak doğru olabilir.

10- Aybar'ın bu konudaki değerlendirmeleri için bkz.: Mehmet Ali Aybar, *TİP Anıları*, Cilt 3, s. 9-48.

rin bir dünya devriminin değil, sadece kendi ülkelerinin stratejik güvenliğini sağlayacak "nüfuz bölgeleri" yaratma peşinde oldukları gerçeği, o tarihlerde neredeyse kırk yıllık deneylerle çoktan açığa çıkmıştır. Aybar'ın, Sovyetler Birliği'indeki egemen bürokratik kastın eleştirisiyle Marksizmin eleştirisini birbirine karıştırması, sol için oldukça yararlı olabilecek olan eleştirilerini yanlış bir yörüngeye sokmaktadır. Her şeyden önce bu belirsizlik, Aybar'ın, mevcut anti-komünist demagojiyle arasındaki sınırı belirlemesini olanaksızlaştırır. Aybar, sosyalizmin en temel ilke ve ideallerine saldırarak yaptığı bir "güler yüzlü sosyalizm" ya da "insan yüzlü sosyalizm" savunusunun, anti-komünist koronun bir parçası olmasını önlemek için neredeyse hiçbir şey yapmamıştır. Bu koşullarda özellikle genç kadroların TİP'ten kopuşlarının hızlanmasında şaşılacak bir şey yoktur. Unutmamak gerekir ki 1968 yılı, Türkiye'de Marksizmin temellerini ortaya koyan kitapların yayınlanmaya başladığı ve TİP'in genç kadroları tarafından hızla okunmakta olduğu bir dönemdir. Bu koşullarda Sovyetler Birliği karşıtlığını milliyetçi bir düzlemde sürdüren Aybar'ın, TİP ortamındaki gençlerin desteğini kaybetmesi kaçınılmazdır.

MDD: Stalinci Enternasyonalist Dayanışma

Komintern geleneğinde yetişmiş Stalinci Marksistlerin Çekoslovakya'nın işgali gibi bir olayda nasıl bir tavır takınabileceklerini tahmin etmek zor değildir. Onlara göre SBKP yöneticilerinin bu hegemonyacı politikalarının kesinlikle desteklenmesi gerekir. Tam da bu nedenle, o tarihlerde bu konuda, MDD önderleriyle ülke dışındaki TKP Dış Büro yöneticileri –aralarındaki tüm düşmanlıklara rağmen– hemen hemen aynı şeyleri söylemektedirler. Dış Büro'nun işgalden iki gün sonra, "TKP

Merkez Komitesi" imzasıyla yayınladığı bildiri, MDD'ci yaklaşımla büyük bir paralellik göstermektedir. Ancak MDD'cilerden biraz farklı olarak TKP Dış Bürosu, işgali desteklemekle kalmamakta, bunu gerçekleştiren Sovyetler Birliği ve diğer Doğu Avrupa ülkeleri komünist partisi yöneticilerine teşekkür de etmektedir: *"Çekoslovakya parti ve devlet ileri gelenlerinin isteği üzerine, kardeş sosyalist ülkelerin –Sovyetler Birliği'nin, Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin, Polonya Halk Cumhuriyeti'nin, Macaristan Halk Cumhuriyeti'nin, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin– dost ve müttefik kuvvetleri Çekoslovakya halkının yardımına koştular. (...)Bu olayı olumlu karşılayan biz Türk komünistleri, Çekoslovakya halkının yardımına koşmakla, proletarya enternasyonalizminin yüklediği şerefli bir vazifeyi, her şeye rağmen, yerine getirmekte tereddüt etmeyen Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ne, Alman Sosyalist Birlik Partisi'ne, Polonya Birleşik İşçi Partisi'ne, Macaristan Sosyalist İşçi Partisi'ne, Bulgaristan Komünist Partisi'ne teşekkür etmeyi enternasyonal bir borç biliriz."*[11]

Kuşkusuz MDD'ciler için sorun bir açıdan daha basit, bir başka açıdan ise daha karmaşıktır. Basittir, çünkü uluslararası komünist harekete örgütsel açıdan bağlı olmadıkları için, Varşova Paktı üyesi ülkelerin iktidar partilerine bu işgalden ötürü "teşekkür etme" zorunlulukları yoktur. Ama öte yandan biraz daha zor durumdadırlar; çünkü bu hareket, "tam bağımsız ve gerçekten demokratik Türkiye" hedefini "milli demokratik devrim"in temel sloganı olarak kabul etmekte ve bu çerçevede Kemalistlerle ittifaka büyük önem vermektedir. Oysa Çekoslovakya'nın işgali, bu kesimlerin büyük önem verdikleri "milli bağımsızlık" konusundaki hassasiyetlerine şiddetle dokunmuştur. İşgal açık bir şekilde, muhtemeldir ki *Türk Solu* sayfalarında yazan bir dizi Kemalisti rahatsız edecektir.

11- Türkiye Komünist Partisinin Bildirisi", *Yeni Çağ – Barış ve Sosyalizm Problemleri*, Eylül 1968, Sayı: 9, s. 584.

Bu nedenle MDD'ciler, işgalin ertesinde konu üzerinde oldukça sınırlı konuşmayı tercih ederler. Konuya daha çok Aybar'ın tutumunun eleştirisi vesilesiyle değinmeyi öne çıkarırken, somut işgal olgusu konusundaki görüşlerini daha dolaylı yollardan anlatmaya girişirler. Zaten genel olarak "Çekoslovakya sorunu" üzerine temel görüşlerini, daha işgalden haftalarca önce oldukça net bir şekilde ortaya koymuşlardır. MDD'cilere göre Çekoslovakya Komünist Partisi'nde "insan yüzlü sosyalizm" savunucuları, "reformcu" maskesi takmış sosyalizm düşmanlarıdır ve karşı-devrimi temsil etmektedirler. Şu satırlar, *Türk Solu*'nda işgalden yaklaşık üç hafta önce yayınlanmıştır: *"Çekoslovakya'yı sosyalist kamptan ayırma ve emperyalist dünya sistemi içine sokma yolunda önemli bir adım atılmıştı. Elbette ki Çekoslovakya'nın emekçi halkının karşısına 'kapitalizme dönüş' şiarıyla çıkılamazdı. Bu şiar, 'sosyalizmde reform' şekerine bulandı. Ve birçok iç ve dış konjonktürlerin birleşmesi, partide ve devlet mekanizmasında çok etkili duruma gelmiş bulunan bürokrat-teknokrat zümreye bu karşı-devrimci rolü oynatabiliyordu."*[12]

Varşova Paktı ordularının Çekoslovakya'ya girişinden sonraki ilk *Türk Solu*'nda yayınlanan başyazıda ise, işgali açık bir şekilde desteklemekten kaçınan bir üslup hissedilir. Derginin başyazarı, bir anlamda Vietnam Komünist Partisi, Küba Komünist Partisi, Filistin kurtuluş hareketi örgütleri ve Arap hükümetlerinin işgalden yana tutumlarını öne çıkarma ihtiyacını hissetmektedir: *"Vietnam halkı, Latin Amerika halkları, Arap halkları gibi mücadelenin ön safında bulunan Üçüncü Dünya uluslarının Çekoslovakya olayları karşısındaki tutumları ve hele Türkiye'de 6. Filo'nun fedailiğini edenlerin, 'cihat'çıların birdenbire 'sosyalizmde reform'dan yana çıkışları nasıl yorumlanacaktır?"*[13]

12- "Sosyalizm mi? Reformizm mi?" *Türk Solu*, Sayı: 37, 30 Temmuz 1968, s. 1.

13- "Çekoslovakya: Cevaplandırılması Gereken Sorular", *Türk Solu*, Sayı: 41, 27 Ağustos 1968, s. 3.

Türk Solu'nda Çekoslovakya sorunu üzerine en ayrıntılı değerlendirmeleri, işgali izleyen haftalarda, tam anlamıyla MDD'ci olarak kabul edilemeyecek eski bir komünist olan Hikmet Kıvılcımlı yapar. Kıvılcımlı, derginin 3 Eylül 1968'den itibaren altı sayısında yer alan uzun seri yazısında, Varşova Paktı ülkelerinin işgalinin, Çekoslovakya'yı yutmaya hazırlanan Alman emperyalizmini önlediğini kanıtlamaya çalışırken, işgale desteğini ikirciksiz bir şekilde ortaya koymaktadır.[14] *Türk Solu*'nun Ekim 1968 tarihli sayısında yayınlanan Fidel Castro'nun konuyla ilgili konuşması da, MDD'cilerin Çekoslovakya'nın işgaline verdikleri desteği başkalarına söyletmenin bir diğer örneği olarak verilebilir. O dönemin en prestijli sosyalist önderlerinden birisi sayılabilecek olan Fidel Castro, bu konuşmasında işgali açık bir şekilde desteklemektedir.[15]

MDD hareketinin, bir ülkenin milli bağımsızlığının ayaklar altına alınmasına verdiği bu destek, ilk bakışta şaşırtıcı gelebilir. Gerçekten de son bir yıldır bu hareket, bir zamanların *Yön*'cü milliyetçiliğinin bir versiyonunu sunar gibidir. Askersivil aydın zümrenin "milli demokratik devrim" aşamasındaki rolünü, neredeyse tamamen Kemalist tarih anlayışına uygun bir tarzda sergilemiştir. Benzer şekilde Kürt ulusal meselesini gözlerden uzak tutmaya çalışmakta, "Türk ve Kürt halklarının birliği"ni, devrimci mücadele için olmazsa olmaz bir önkoşul olarak sunmaktadır.

Aynı MDD'nin, Çekoslovakya'nın işgalini tamamen doktriner gerekçelerle savunmasının ifade ettiği çelişki nasıl

14- "Çek Meselesi mi Dünya Meselesi mi?", *Türk Solu*, Sayı: 42, 3 Eylül 1968, s. 8; "Dünyanın Silah Sesi", *Türk Solu*, Sayı: 43, 10 Eylül 1968, s. 8; "Almanya'nın Silah Sesi I", *Türk Solu*, Sayı: 44, 17 Eylül 1968; "Almanya'nın Silah Sesi II", Sayı: 45, 24 Eylül 1968, s. 8; "Çekoslovakya'nın Silahı", *Türk Solu*, Sayı: 46, 1 Ekim 1968, s. 8.

15- "Fidel Castro Konuşuyor", *Türk Solu*, Sayı: 46, 1 Ekim 1968, s. 4-5.

açıklanabilir? Bu çelişki ancak, MDD'ci kadroların ideolojik ve siyasal eğitimlerinin içeriği ile açıklanabilir. Önderleri Stalinci Komintern geleneğiyle eğitilmiş olan MDD, yeni kuşak devrimcilere, devrim mücadelesinin uluslararası plandaki organik bütünlüğünü daima hatırlatmışlardır. Her zaman açık ve yazılı olarak ifade etmeseler de MDD'ci önderler için, Sovyetler Birliği Komünist Partisi önderliğindeki resmi komünist hareket, bu organik bütünlüğün mevcut koşullardaki somutlanışıdır. Dolayısıyla enternasyonalizmin gereği olarak bu *bütün*ün çıkarları, *bileşenler*inin çıkarlarından daima önce gelir.

MDD'cilerin, Sovyet bürokratlarının Çekoslovak halkının iradesini yok sayan hegemonyacı politikalarının desteklemelerindeki tutuculuk açıktır. Ancak o dönemin Türkiye solu, bu olayı Sovyetler Birliği'ndeki rejimin karakteri açısından değerlendirecek olgunlukta değildir. O nedenle de, Sovyet devletinin sınıf karakteri konusunda yanlış yörüngede de olsalar MDD'cilerin, "milli bağımsızlık" konusunun merkezde olduğu bir uluslararası sorunda milliyetçi söyleme kapılmamaları, bu olaya ulusal ve yerel çıkarların ötesinden bakmak gerektiği konusunda önemli bir ders verdikleri söylenebilir. Bir başka ifadeyle MDD'cilerin yaklaşımında böylesi bir eğitim anlamında iki temel olumluluk vardır. Birinci olarak işgal olgusunu değerlendirirken MDD'ciler, Aybar'ın yapamadığını yaparlar ve egemen anti-komünist argümanlarla aralarında bir sınır çizmeyi başarırlar; örneğin bu konuda konuşurken söze, günlük basındaki soğuk savaşçı demagojilerinin eleştirisiyle başlarlar. İkinci olarak ise bu olayı, uluslararası devrim mücadelesinin sorunları açısından yargılamaya gayret ederler. Bunu yaparken de, yine Aybar'ın tersine, sosyalizmin temel ideallerini yüceltmeye çalışırlar.

Ağustos 1968: TİP'in Partiden Sekte Dönüşümü Başlarken

Türkiye İşçi Partisi, Ağustos 1968'de yaklaşık iki yıldır kriz içinde bocalayan bir partidir. Ancak henüz çocukluk çağını yaşadığı söylenebilecek olan bu partinin sağlıklı bir yönelişe girme şansı hâlâ var gibidir. Aralarındaki tüm anlaşmazlıklara rağmen, solun bileşenleri için TİP, hâlâ tüm siyasal ve örgütsel projelerin merkezinde yer alan bir örgüt gibi gözükmektedir. Gerçekte partinin yaşamakta olduğu krizin, 1960'lar Türkiye'sinde solun Marksistleşme sürecinin özgül bir ifadesi olduğu da söylenebilir. TKP geleneği dışında gelişmiş olan TİP, belli bir olgunluk düzeyine ulaştıktan sonra o geleneğe objektif olarak ihtiyaç duymaktadır ve eski TKP'lilerin müdahalesi de bu dönemde başlamıştır. Ne var ki, yaklaşık iki yılın deneylerinin de gösterdiği gibi, partinin bu krizi olumlu bir tarzda aşacağının işaretleri ortada yoktur. Eski TKP'lilerin müdahalesi ile Marksizmin Türkiye solunda etkisi artmaktadır; ancak bu gelişme, bir siyasal sınıf hareketinin kökleşmesine tekabül etmemektedir. Bir süre sonra görülecektir ki MDD'nin temel işlevi, siyasal sektlere bölünmüş bir sola ideolojik hammadde sağlamak olacaktır.

MDD'nin ideolojik saldırısından TİP de payına düşeni alacak, bunun bir ifadesi olarak Stalinci Marksizm, TİP'in bazı önderleri üzerinde de etkili olmaya başlayacaktır. Ancak TİP önderlerinin kendi aralarında Marksist problematikler çerçevesinde bir tartışma içine girmesi için önemli bir "vesile" gerekmektedir. Çekoslovakya'nın işgali bunu sağlayacaktır. TİP'in "yekvücut" gözüken önderliği, birkaç ay içinde geri dönüşü olmayan bir bölünme içine girecektir. Mehmet Ali Aybar ile Behice Boran ve Sadun Aren gibi önemli önderler arasındaki bölünme, o tarihlerde "beklenmedik" bir olaydır.

1968 sonbaharında Aybar'a karşı çıkan kimi TİP önderleri, daha sonraki yıllarda bu bölünmenin nedeninin Çekoslovakya'nın işgali olmadığını söylemişlerdir. Onlara göre bölünmenin esas nedeni, genel başkan Mehmet Ali Aybar'ın tamamen bireysel bir girişimle, "Türkiye sosyalizmi", "insan yüzlü sosyalizm" ya da "hürriyetçi sosyalizm" tarzında yepyeni bir sosyalizm tanımı yapması ve bunu partiye dayatmasıdır.[16] Bu yaklaşım bir ölçüde doğru fakat eksiktir. Gerçekten de Çekoslovakya'nın işgali, Türkiye solunda yaşanmış bu bölünmenin temel nedeni olamaz. İşgal olsa olsa, başlamış bir süreci açığa çıkartan tetikleyici bir işlev görmüştür. Zaten esas açıklanması gereken, Aybar'ın yaptığı yeni sosyalizm tanımlarının dünya komünist hareketinin o günkü sorunları ve bunların Türkiye'de solun evrimi açısından ifade ettiği anlamdır. Bu anlam yorumlanmadığı taktirde tüm yaşananları, –sol içi bölünmelerde sık sık yapıldığı üzere– önder kadroların "ego"larıyla açıklamak gerekir ki, bu da yaşananları daha da karanlıkta bırakır.

TİP önderleri, Çekoslovakya'nın işgaline birbirine benzer tepkiler vermişlerdir. O yüzden o momentte aslında TİP önderlerinin kendi aralarında değil, bir bütün olarak TİP önderliği ile, işgali "uluslararası dayanışma adına" destekleyen MDD'ciler arasında yeni bir tartışmanın ortaya çıkması çok daha beklenebilir bir şeydir. Ancak gelişmeler böyle olmamış, TİP önderleri arasında beklenmedik şiddette bir anlaşmazlık ortaya çıkmış ve muazzam bir hızla gelişmiştir. Aybar'ın işgal konusundaki ilk açıklamasını 22 Ağustos'ta yaptığı, büyük çatışmalarla geçen ilk parti Genel Yönetim Kurulunun 29-30 Eylül'de toplandığı ve nihayet tarafların saflarını belirlediği büyük kongrenin 9-12 Kasım tarihlerinde toplandığı düşünüldüğünde, bu hızın boyutları anlaşılabilir.

16- Sargın, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 660.

Bu gelişme, TİP'in üye kitlesi için de büyük bir şaşkınlık kaynağı olur. Neredeyse on yıldır birlikte yürüyen kadrolar, birkaç hafta içinde ve bir daha yan yana gelemeyecek şekilde kopuşmaktadırlar. Bu bölünmenin tüm teorik malzemesi ise, birkaç hafta içinde yerel kongrelerde yapılan konuşmalar ve dergilerde yayınlanan ve her birisi birkaç yüz sözcüğü aşmayan kısa makalelerden ibarettir.

Çatışmanın yaşandığı anda taraflar –özellikle de Aren-Boran kanadı–, Aybar'ın yaptığı sosyalizm tanımını ve bu konudaki teorik derinleştirmelerini tartışmanın nedeni olarak gösterirler.[17] Onlara göre Aybar'ın Çekoslovakya'nın işgali vesilesiyle "hürriyetçi sosyalizm" ya da "güler yüzlü sosyalizm" üzerine yaptığı değerlendirmeler, TİP içinde sosyalizm üzerine oluşmuş olan "kanaat birliği"ne aykırıdır; bu anlamda Aybar'ın bu açıklamaları, partinin tepesinde *"kişisel yönetim eğiliminin gittikçe artarak kendisini göstermesi"*dir.[18]

Aren-Boran kanadı, Aybar'ın bu değerlendirmelerini partinin daha önceden çizilmiş ve üzerine anlaşma sağlanmış teorik hattından bir tür "sapma" olarak görmektedir. Ancak bu iddialarını kanıtlamaya kalkıştıklarında, tüzüğün "amaç maddesi"ndeki birkaç cümleden ötede bir kanıt çıkaramazlar. Bu da son derece doğaldır; çünkü teorik konular partide hiçbir zaman ayrıntılı bir şekilde tartışılmamıştır. Aybar'a gelince, o da bu görüşlerinin yeni olmadığında ve kendisine yapılan itirazların haksızlığında ısrar etmektedir.[19]

Ortada gerçekten ilginç bir durum vardır. Aren-Boran kanadı haklı gözükmektedir, çünkü Aybar'ın son birkaç hafta içinde yoğun bir şekilde yaptığı belirlemeleri, partinin resmi

17- Sargın, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 660-740.

18- Sargın, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 680.

19- Sargın, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 683.

yayın ve dokümanlarında bulmak olanaksızdır. Öte yanda Aybar da haklı gözükmektedir, çünkü o da "resmi parti dokümanı" olarak kabul edilmese de bu konuları yıllardır bu tarzda işlediğini kanıtlayabilecek durumdadır. Bu çelişkili durumun kökeninde TİP'in teori (doktrin) ile ilişkisi yatmaktadır. 1968'e kadar parti, teori sorununu hiçbir zaman gündeminin birinci maddesine koymamıştır. Partinin teorik konularda netlik gerektirmeyen politik görevlerinin ağırlığı nedeniyle, en azından 1966 yılına kadar sorunsuz gelinmiştir. 1966 sonrası eski TKP'lilerin (ve sonra da MDD hareketinin) siyasal ve ideolojik müdahaleleri yoğunlaşınca TİP yönetiminin tepkisi, yeni rakipleriyle tartışmaya girmeden sorunu disiplin tedbirleriyle çözmeye kalkışmak olur. Ancak bu bir çözüm olmaz ve eski TKP'lilerin TİP kadroları üzerindeki etkisi her geçen gün daha da artar. Partiye örgütsel olarak hâkim de olsalar, TİP önderlerinin MDD'cilerin –ve bir ölçüde de Hikmet Kıvılcımlı'nın– teorik tezleri karşısındaki zayıflıkları gittikçe daha net bir şekilde ortaya çıkmaya başlar. Disiplin tedbirlerini tercih ederek teorik tartışmalardan kaçınmış olan TİP'in önder kadroları, sonunda MDD' ye teorik planda cevap vermekten kaçınamayacaklardır. Bu işe kalkıştıklarında ise, TİP önderleri bizzat kendi aralarında teorik konularda büyük bir anlaşmazlık içine düşeceklerdir.

Aybar'ın uluslararası komünist hareket ve Stalincilik konusundaki fikirleri 1956'dan beri oldukça nettir. O nedenle Stalinci bir hareket olan MDD'nin TİP kadroları üzerindeki etkisi hissedilmeye başlandığında, Aybar'ın da, yıllardır dağınık bir şekilde formüle ettiği görüşlerini daha sistematik bir şekilde sunmak için deyim yerindeyse "uygun ânı" beklemeye başladığı düşünülebilir. İşte Çekoslovakya'nın Sovyetler Birliği ve müttefikleri tarafından işgali, pekâlâ bu türden bir uygun ânı ifade edebilir. Çünkü resmi komünist çizginin sadık izleyici-

si olarak MDD'ciler, dünyanın dört bir yanındaki "ortodoks" komünist partileri gibi işgali destekleyeceklerdir. Bu anlamda Aybar bu olayı, MDD saldırılarının yıprattığı TİP'i yeniden canlandırmak, onun yıkılmış olan ideolojik temelini yeniden inşa etmek için bir fırsat olarak görmüş olabilir. Bunun da ötesinde Çekoslovakya'nın işgalinin kendisine, MDD'yi sol içinde tecrit etmek için bir olanak sağladığını da düşünmüş olabilir. İşgali izleyen birkaç hafta içinde, Aybar'ın teorik sorunlara bu denli yoğun bir şekilde eğilmesi ve bu uğurda en yakın çalışma arkadaşlarıyla çatışmayı göze alması bu şekilde açıklanabilir. Bu noktada Aybar'ın bu ideolojik hesaplaşmasının, MDD'ye yönelik en tutarlı eleştiri olduğunu da hatırlatmak gerek. Çünkü Türkiye solunda ilk (ve belki de son) defa olarak MDD'cilik eleştirilirken, onun gerçek teorik ve ideolojik kaynakları (Sovyetler Birliği Komünist Partisi yönetimindeki uluslararası komünist hareket) merkeze alınmaktadır. Ayrıca Batı Avrupa'daki komünist hareketin Çekoslovakya'nın işgali vesilesiyle yaşadığı evrim dikkate alındığında, Aybar'ın hem uluslararası resmi komünist hareket hem de onun Türkiye'deki MDD'cilik versiyonuyla sınırları çizmek konusunda elverişli bir zaman yakalamış olduğu düşünülebilir. Bu konuda Aybar uluslararası planda yalnız değildir; çünkü Batı Avrupa'da birçok komünist parti de Sovyetler Birliği'nin hegemonyacı politikalarına açık bir şekilde karşı çıkmaktadır.[20]

Aybar, belki de çok önemli bir ayrıntının farkında değildir: Batı Avrupa komünist partileri, 1920'lerin sonlarından itibaren yaklaşık kırk yıldır içinde yaşadıkları Stalinciliğin ideolojik iflasını nihayet kabullenmeye başlamaktadır. Oysa en geniş kesimleriyle Türkiye solu, Stalincilikle yeni tanışmaktadır.

20- Aybar, kendisine niye bu konu üzerine bu kadar çok söz ettiğini soran Nihat Sargın'a, Fransız Komünist Partisi'ni örnek olarak göstermektedir. (Sargın, *a.g.e.*, Cilt 2, 666-667.)

TİP'in son yedi-sekiz yıl içinde el yordamı ile oluşturduğu teorik birikimi, Stalinciliğin kendi içinde tutarlı teorik tezlerinin yanında çok güçsüz kalmaya mahkûmdur. Bu olgu, bu tartışmanın sonunda Aybar'ın, sol harekette hızla tecrit olmasının başta gelen nedenlerinden birini oluşturur.

Behice Boran ve Sadun Aren gibi TİP önderlerinin nasıl olup da Aybar'la bu denli hızlı bir çatışma içine girdikleri bu noktada daha iyi anlaşılabilir. Daha sonra kendisinin de sık sık hatırlatacağı üzere Aybar, o sırada yeni herhangi bir şey söylememektedir. Bu görüşlerini bu denli sert bir üslupla olmasa da o zamana kadar pek çok kez dile getirmiştir. Peki, o zaman TİP önderleri arasındaki anlaşmazlığın temel kaynağı neresidir? Bu sorunun cevabı anlamında, MDD'nin ideolojik saldırıları sürecinde Aybar'ın değişmediği, ama Behice Boran ve Sadun Aren gibi TİP önderlerinin gerçekten değiştikleri söylenebilir. Onları bu değişime yönelten etkenlerin başında da, TİP'in genç kadroları gelmektedir. Sadun Aren'in Aybar'a ilk uyarısının, sözlerinin *"gençler arasında tepki yarattığı"* tarzında olması nedensiz değildir.[21] Aren'in sözünü ettiği gençler, TİP'in "sosyalist gençliğin örgütü" olarak kurulmasına katkıda bulunduğu Fikir Kulüpleri Federasyonu'nun üye ve yöneticileridir. Özellikle üniversite ortamında MDD'cilerle yoğun bir ideolojik tartışma içinde bulunan FKF'lilerin, TİP'in muğlak "sosyalizm"inden uluslararası resmi komünist hareketin bütünlüklü analizlerine yönelmesinde şaşılacak bir şey yoktur. O yüzden de TİP içinde Aybar'a gösterilen tepkilerin merkezinde, "sosyalizmden sapma" suçlaması yer alacaktır.

Boran ve Aren'deki bu değişimin şöylesi ilginç bir karakteristiği de vardır. TİP'li gençlerin baskısı altında Boran ve Aren yeni bir çizgiye değil, aslında terk ettiklerini açık bir şekilde

21- Aybar, *TİP Tarihi*, Cilt. 3, s. 141.

hiçbir zaman ilan etmedikleri eski çizgilerine dönmüşlerdir. Aybar gibi Boran ve Aren de 1940'lı yılların sonlarında ve 50'li yılların başlarında TKP içindedirler. Her üçü de üyelik (ya da sempatizanlık) ilişkileri polis tarafından açığa çıkarılamadığı için TKP tutuklamaları içinde yer almamışlardır. Daha sonra katılacakları TİP ise, TKP geleneği dışında kadrolar ve dinamiklerce ortaya çıkarılmış bir yasal partidir ve kendine özgü gelişimi, bu kadroların eski ideolojik konumlarıyla açık hesaplaşmalarını gerektirmemiştir. Ama TİP dışında kalmış eski TKP'lilerin ve özel olarak da MDD'nin ortaya çıkışı, her şeyi değiştirir ve 1968 yılının sonbaharında Boran, Aren, Sargın gibi eski TKP'li TİP önderleri, uluslararası komünist (Stalinci) mirası açık bir şekilde reddeden Aybar'la yollarını ayırırlar. Çok değil iki yıl geçtikten sonra Behice Boran ve Sadun Aren'in başını çektiği bu sol eğilim, –birkaç konu dışında– uluslararası resmi komünist hareketin diliyle konuşmaya başlayacaktır.

Dikkatle izlendiğinde, 1968 sonbaharından itibaren Aren-Boran kanadı sözcülerinin pek çok konuda MDD'ci kavramlarla konuşmaya başladıkları görülür. Örneğin Aybar'la kopuşmalarının hemen ardından Behice Boran, ikinci olağanüstü kongreden birkaç gün önce program sorunu üzerine konuşurken şunları söylemektedir: "*Programda tasvir edilen düzen, tam anlamıyla sosyalist bir düzen değildir. Bu, devlet sektörünün ekonomiyi yönettiği bir karma ekonomidir. Partinin dile getirdiği ilk reform olan toprak reformu, sosyalist değil, burjuva karakterli, küçük ve orta mülkiyeti güçlendirecek bir reformdur.*"[22] Kolaylıkla görülebileceği üzere burada, TİP programının bir sosyalist devrim programı olmadığını, dolayısıyla TİP'in sosyalist devrim stratejisinin programıyla çeliştiğini belirten MDD'ci yak-

22- *Tüm*, Sayı: 3, 25 Aralık 1968, s. 8.

laşımla açık bir yakınlaşma söz konusudur. Bunun yanı sıra aynı kanadın sözcüleri, o güne kadar MDD'ciliği hedef alan disiplin uygulamalarını eleştirmeye başlarlar. Uluslararası resmi komünist harekete yakınlaşma, sanki Aybar'a muhalefet eden TİP önderleri ile MDD'ciler arasında bir yakınlaşma doğurur gibidir. Örneğin Sadun Aren'in ikinci olağanüstü kongreden birkaç gün sonra yazdığı şu satırlar, yakın zamanlara kadar partiden ihraç edilme nedeni olarak görülmüştür: *"Kadroların eğitim sorununu çözmek gerekir. (...) Parti içinde demokrasiyi inşa etmek ve partide dokunulmaz kimselerin olmadığını ispat etmek gerekir. Herkesin özgürce görüşlerini açıklayacağı koşulları yaratmak gerekir. (...) Program ve tüzüğümüzü geliştirmemiz gerekir. Partiyi, Türkiye'de sosyalist hareketin ekseni yapmalıyız. Bu amaçla, parti dışındaki sosyalist potansiyeli partiye katmamız gerekir."*[23]

Kuşkusuz TİP'in Aren-Boran kanadı ile MDD arasında, kavramlara, problematiklere ve kimi parti içi sorunlara yaklaşıma ilişkin bu yakınlaşma, siyasal sonuçları olan bir ideolojik yakınlaşma anlamına gelmeyecektir. Daha önce ayrıntılı bir şekilde açıklandığı üzere bu gelişmede, MDD hareketinin TİP konusunda tutarlı bir görüşe sahip olmayışının önemli bir etkisi olmuştur. Sonuçta TİP'in Marksistleşen kanadı ile MDD hareketi, Stalinci Marksizm içinde şiddetli bir siyasal ve örgütsel rekabete yöneleceklerdir.

1968 sonlarında TİP'te yaşanan bu yeni bölünme, örgütsel anlamda solun parti döneminden sekter dönemine yönelişini de simgeler. İdeolojik anlamda yaşanan ise, Türkiye'de solun en geniş çevreleriyle Stalinci Marksizmin egemenliği altına girmesidir. Bu tartışmaların yaşanmasından sadece 5-6 yıl sonra, Türkiye'de radikal solun büyük çoğunluğu, kendisini bir dizi

23- *Tüm*, Sayı: 4, 1 Ocak 1969, s. 10.

sosyalist ülkenin iktidar partilerince belirlenmiş ideolojik çizgilerle özdeşleştireceklerdir. Bir başka ifadeyle 1970'lerin ortalarından itibaren Türkiye'de radikal solda olmak, esas olarak iktidardaki Sovyetler Birliği, Çin Halk Cumhuriyeti ve Arnavutluk komünist partilerinin çizgisini benimsemekle eşdeğer hale gelecektir.[24]

Bu gelişmenin gücü ve boyutları, Aybar'ın 1968 sonlarındaki ideolojik ve teorik müdahale çabalarının niye karşılıksız kaldığını ve bir zamanlar TİP'in tartışılmaz önderi olan aynı Aybar'ın nasıl olup da hızla marjinal bir konuma düştüğünü de anlatır. Kuşkusuz Aybar'ın bu başarısızlığını sadece solun ideolojik gelişme dinamikleriyle açıklamak doğru olmaz. Çünkü bu sonuçta, öznel karakterde başka olguların da önemli payı vardır. Her şeyden önce Aybar, teorik yönden gelişkin bir sosyalist siyasetçi olmaktan uzaktır. Entelektüel birikimi, o dönemin sosyalist kadrolarının bu alanda yaşadıkları evrimi yönlendirecek bir düzeyde değildir. Aybar olsa olsa, o dönemde bu alanda yaşanmakta olan hızlı evrime kendi yordamınca ayak uydurmaya çalışmaktadır.

Aybar'ın o tarihte sosyalist ülkelerdeki sosyalizm denemeleri üzerine eleştirilerinde, özellikle genç kuşak sosyalistleri için yeni olan pek çok şey vardır. Ancak Aybar'ın bu konudaki argümanları, o günlerde Marksist teoriye duyulan ilginin boyutları dikkate alındığında teorik açıdan yeterince gelişkin değildir. Ayrıca Aybar bu görüşlerini sunarken, o sırada iyice şiddetlenmiş bulunan anti-komünist söylemle arasında bir çizgi çizmeye özen göstermemiştir. Muhtemelen siyasal deneyimsiz-

24- Kuşkusuz 1974 sonrasının Türkiye solunda bu üç temel ideolojik çizginin dışında olduklarını iddia edenler, dahası bu çizgilerin kaynaklarından örgütsel olarak gerçekten bağımsız olanlar elbette vardır. Ama onların da büyük çoğunluğu, Stalinciliğin 1953'e kadarki teorik ve siyasal mirasını kabul edilebilir bulmaktadır.

liğinden kaynaklanan bu dikkatsizliği, TİP'in özellikle genç kadrolarının muazzam bir hızla kendisinden uzaklaşmasının yolunu açacaktır. En nihayet "bürokratik" ya da "ceberut sosyalizm"e karşı "hürriyetçi sosyalizm"i çıkaran, "demokrasi" konusuna ağırlık veren Aybar'ın kendi siyasal ve örgütsel pratiği bu açıdan pek olumlu değildir. Yedi yıldır parti başkanlığını yürütmekte olan Aybar, –bir eski FKF yöneticisinin deyimiyle– "güler yüzlü sosyalizm" demekte, ama "TİP'i hiç de güler yüzlü yönetmemektedir".[25] Yine dönemin bir başka TİP yöneticisine göre Aybar, uzun yıllar boyunca TİP'i, hiç kimseye danışmadan tek başına yönetmiş bir önderdir.[26] Sosyalist bir partinin yöneticisi olarak demokratlık pratiğinin çok zengin olduğunu söylemek zordur. Bu olumsuz sicilin, Aybar'ın parti tabanını ikna gücünü düşüren bir diğer önemli faktör olduğu söylenebilir.

25- "Nabi Yağcı ile Görüşme", Zafer Doğan, *Türkiyeli Bir Sosyalist: Mehmet Ali Aybar*, Belge Yayınları, İstanbul, 2005, s. 319. Öte yanda TİP kurucularından İbrahim Güzelce'nin 22 Haziran 1962 tarihli istifa mektubu, Aybar'ın parti-içi demokrasi konusunda daha ilk günden itibaren ne denli duyarsız bir önder olduğunu güçlü bir şekilde kanıtlamaktadır. Bkz.: İleri, *Türkiye İşçi Partisinde...*, *a.g.e.*, s. 40-43.

26- Partinin o yıllarda önde gelen birkaç önderinden birisi olan Sadun Aren şunları yazmaktadır: "*O zamanlar Parti merkez yönetimi denilince bundan daha çok Aybar yönetimi anlaşılırdı. Çünkü başlangıçtan beri Aybar Parti'yi kimseye danışmadan, kendi bildiği biçimde yönetmiş ve ona büyük ölçüde kendi damgasını vurmuştu.*" (Sadun Aren, *TİP Olayı*, Cem Yayınları, İstanbul, 1993, s. 126.)

II

Dev-Genç: Sonun Başlangıcı

1960'ların sonlarında, sadece solun tarihinde değil, Türkiye'nin sosyal tarihinde de "yegâne"olarak anılabilecek bir örgütlenme doğar. Söz konusu olan, yüksek öğretim kurumlarında oluşan *Fikir Kulübü* adlı sol gençlik örgütlenmelerinin oluşturduğu bir birliktir. Sadece üniversite öğrencilerinin oluşturduğu bir örgüt olmasına rağmen Dev-Genç (resmi adıyla *Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu*), o dönemde solun önemli bir bileşenidir ve bir anlamda onun 1960'lardaki son yükselişini temsil eder. Bir-iki yıl içinde bu hareket, Türkiye'de toplumsal muhalefetin öncüsü ve aynı zamanda da sembolü haline gelecektir.

Ancak Dev-Genç, aynı zamanda solun dekompozisyon süreci ile birlikte değerlendirilmelidir. 12 Mart 1971'i izleyen dönemde solun hemen her alanda yaşadığı gerilemeler düşünüldüğünde, Dev-Genç'in sadece yükselişlerle değil, aynı zamanda çöküşlerle de anılması gerektiği anlaşılabilir. O nedenle ilk bakışta göz kamaştırıcı yükseliş karakterine rağ-

men Dev-Genç'i ve onun bir uzantısı olan 1971-1972 gerilla hareketini, aynı zamanda *sonun başlangıcı*'nı ifade eden bir sürecin olgusu olarak değerlendirmek çok daha doğru olur. Kuşkusuz burada sözü edilen "son" 1960'lar solunun sona ermesidir.

Solun Bir Başka "Resmi Tarih" Konusu Olarak Dev-Genç ve Gerilla Hareketi

Dev-Genç ve gerilla hareketi, solun 1968-1972 yıllarındaki temel aktörleridir. Bu iki temel aktörün, sol tarafından, önemleriyle orantılı bir eleştirel değerlendirmeye tabi tutulduklarını söylemek mümkün değildir. Oysa aynı dönemin diğer hareket ve örgütleri (*Yön*, TİP ve MDD), ideolojileri, programları, siyasal stratejileri, örgütsel deneyleri açısından yoğun eleştiri konusu olmuşlardır. Dev-Genç ve gerilla hareketi ise, bu konuda adeta dokunulmazdır. Birkaç istisna dışında bu iki olgu da, tarihçilerin *hagiography* (kutsal kişi biyografileri) kategorisinde göreceği metinlerin konusudur. Kahramanlar, kahramanlıklar, görkemli hareketler ve efsanevi ölümler... Bu anlamda Dev-Genç ve gerilla hareketinin, solun bir diğer resmi tarih konusu olarak öne çıktığı söylenebilir.

Bu durumun farklı düzeylerde bir dizi nedeni bulunmakta. Dev-Genç'in aynı zamanda bir sosyal hareket yükselişine denk düşmesi (hatta bir ölçüde ona öncülük etmesi), 1971-1972 yıllarındaki gerilla hareketinin etkileyici silahlı eylemleri, adları bu hareketlerle özdeşleştirilen genç devrimci militanların devlet kuvvetlerinin en çıplak yok etme teşebbüslerine konu olmaları, bu yok etme kampanyalarının, "12 Mart dönemi" diye bilinen ve solu bir bütün olarak ezen bir baskı dönemine denk düşmesi vb., akla gelebilecek ilk nedenler arasında. So-

nuç olarak solun geniş kesimlerinde, onları eleştiri alanının dışına çıkaran bir oybirliği oluşmuştur.

Ancak tüm bu faktörler bir başka tarihsel gelişimle birleşince, Dev-Genç ve gerilla hareketinin üzerinde deyim yerindeyse adeta tam bir "dokunulmazlık halesi" oluşur. Böylelikle on yıllar boyu bu gelenek, sadece övgü ve hayranlıkların konusu olacaktır. Dev-Genç ve gerilla hareketini sol eleştiri alanının dışına çıkaran tarihsel gelişim, Türkiye'de 1974'ten sonra hızla yükselen sosyal harekettir. 1974 sonrasında sosyal hareketin yükselişi ve siyasallaşma o denli hızlı ve o denli dev boyutlardadır ki, bu süreç –o günlerde doğal olarak layıkıyla fark edilememiş de olsa– gerçekte muazzam bir siyasal önderlik sorunu yaratır. Solun 1960'lar sonundan itibaren girdiği dağınıklık, bu önderlik sorununun olumlu bir tarzda çözümünü olanaksız kılar. Yaşanan dekompozisyon, solun 1974 sonrasına, örneğin 1960'ların TİP'i gibi üniter bir sol parti ile girilmesini olanaksız kılmaktadır. Bu koşullarda önderlik sorunu, deyim yerindeyse "parçalı" olarak çözümlenir.

Dev-Genç ve gerilla hareketinden gelenler, bu yeni dönemde "deneyimli" ve yukarıda belirtilen nedenlerle "imtiyazlı" konuma sahip kadrolar durumundadır. Bu imtiyazlarının verdiği olanakla, yaşanmakta olan kitlesel siyasallaşma sürecinde, ne TİP ne de MDD önderlerinin sahip olamayacağı bir etkinlik kurarlar. Dev-Genç ve gerilla hareketinden gelen bu kadroların, kendileri de bir parçalanma döneminden çıkıp geldikleri için, sosyal yükselişe müdahaleleri, bölünmüşlüğü şiddetlendiren bir tarzda gerçekleşir.[27] Bu açıdan bakıldığında

27- 1974 sonrası yükselişe öncülük edebilmiş örgüt-hareketlerden biri olan TKP'nin bu konuda bir istisna olduğu hatırlatılmalı. 1974 sonrası TKP'sinin önder kadroları, esas olarak iki farklı kökenden gelmiştir: TKP Dış Bürosu ve 1960'lar TİP'inin Stalinci Marksizme yönelmiş kadroları. Bu konu ilerideki sayfalarda ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

denebilir ki Dev-Genç ve gerilla hareketinin, 1970'li yıllarda kimileri on binlerle ifade edilen büyük sol hareket ve örgütlenmelerin soyağacında önemli bir yeri vardır. Bu koşullarda Dev-Genç'in ve gerilla hareketinin sol için –MDD'nin tersine bu kez olumlu açıdan– bir resmi tarih konusu olmasında anlaşılmaz bir şey olmasa gerek.

TİP'li Gençlerin MDD'cileşmesi Olarak Dev-Genç

Dev-Genç, bu isimle sadece 18 ay yaşamış bir örgüttür (9 Ekim 1969-26 Nisan 1971 arasında). Bu nedenle eğer solun evrimi içindeki özel yeri dikkate alınacaksa, Dev-Genç'in mutlaka, TİP yönetiminin inisiyatifi ile kurulmuş Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) ile birlikte değerlendirilmesi gerekir. Bunun içinse, Dev-Genç diye anılan Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu'nun kurulduğu 1969 yılının ekim ayından daha gerilere gitmek gerekir.

FKF, 17 Aralık 1965'te kurulur.[28] Bu örgütün kuruluş dönemi oldukça karakteristiktir. TİP parlamentoya gireli henüz birkaç ay olmuştur ve üniversite gençliğinin son yıllardaki göreceli dinamizmi, muhtemelen TİP önderlerine bu alanda bir müdahale gerekliliğini hatırlatmaktadır. FKF bu müdahalenin aracı olarak kurulur. Ancak gerçekte bu, oldukça talihsiz bir çabadır. FKF, tüm gelişme perspektifi, parlamento faaliyeti ve seçimlere odaklanmış bir partinin gençlik örgütü olarak üniversite gençliği için çok çekici bir örgütlenme değildir. Bu olumsuzluklar bir yana, bu dönemde TİP hemen her alanda önemli gerilemeler de yaşamaktadır. FKF bu nedenle kurulu-

28- Sargın, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 1163.

şundan kısa bir süre sonra eylemsiz ve adeta işlevsiz kalacaktır. Ya da şöyle denilebilir: 1966 ve sonrasında TİP ne kadar gelişecekse, FKF de o kadar gelişecektir.

Ancak FKF'nin kaderi, TİP'inkinden farklı olacaktır. Şu nedenle ki, MDD etkisi, her ikisi üzerinde de farklı sonuçlar verecektir. TİP içinde güçlenen MDD hareketi, parti kadroları üzerindeki etkinliğini nasıl kullanacağını bilememiş ve partinin dönüşümünden çok çöküşüne hizmet etmiştir. Oysa MDD'ci gençler FKF'yi bir başka örgüte (Dev-Genç'e) dönüştürmeyi başaracaklardır.

FKF –muhtemelen TİP'in kriz dönemine denk düşmesi nedeniyle– yaratıcı düşünce ve eylemle kendisini kanıtlamış bir örgüt değildir. FKF önderleri, TİP içinde büyük bir yenilik anlamında "teorik eğitim"e özel bir önem vermelerine rağmen, bu alanda partinin MDD'ci eleştiriler karşısında tutunamayan tezlerini tekrarlamaktan öteye gitmezler.[29] TİP'e bağımlılığı nedeniyle bu örgüt, gençlik hareketlerinin henüz ciddi bir dinamizm kazanmadığı dönemlerde bile, adeta bir "eylem fobisi" içindedir. TİP'in rutin parti faaliyetiyle uyum içinde olmayan her hareketlilik, onlar için sadece yararsız değil, aynı zamanda tehlikeli bir gidişin işaretidir. Örneğin FKF yayın organı *Kavga*'nın 25 Ocak 1967 tarihli sayısında şunlar söylenir: *"Bugün Türkiye önemli günlerini yaşıyor. İki bölük gibi gözüken egemen güçler, aslında ortak bir oyun oynuyorlar. Bu işi gençlik hareketleri ile yapıyorlar. Yakında işçileri de bu işe karıştırıp sokağa dökmek isteyecekler. Sokak kavgasının ise Türkiye'yi nereye götüreceği açıktır. Bu davranışlar Faşizmi çağırmaktan başka bir işe yaramayacaktır. Türkiye sosyalist gençliği bu oyuna gelmeyecektir."*[30] Bu satırların yayınlandığı tarihte henüz ne gençlerin ba-

29- Bu konuda bkz: Ali Yıldırım, *FKF, Dev-Genç Tarihi*, Doruk Yayınları, İstanbul, 1997, s. 57 ve s. 145-146.

30- *a.g.e.*, s. 86.

şını çektiği anti-Amerikan gösteriler, ne de üniversite boykot ve işgalleri vardır. Ama buna rağmen FKF yöneticileri, henüz daha ortaya çıkmamış bir sosyal hareket dinamizmini peşinen mahkûm etme peşindedirler.

Bu koşullarda FKF içinde düşünce ve eylem planında yaratıcı bir muhalefet olarak ortaya çıkan MDD'cilerin hızla güçlenmelerinde şaşırtıcı hiçbir şey yoktur. Ayrıca FKF önderlerinin, TİP önderlerinin otoritesinden yoksun oldukları da unutulmamalı. TİP önderleri, pek çok alandaki yanlışları ve yetmezliklerine rağmen, sol adına önemli kazanımların altında imzaları bulunan sosyalistlerdir. O yüzden de MDD eleştirilerine nispeten daha güçlü bir şekilde direnebilmişlerdir. Benzer bir birikim ve tarihsel otoriteden yoksun FKF önderlerinin, MDD'ci gençlerin eylemciliği karşısında hızla silinmeleri adeta bir kaçınılmazlıktır.

Ancak FKF'nin dönüşümü yine de sancılı bir süreçtir. MDD'ci kadroların bu örgütte ilk kez yönetime geldiği Mart 1968 ile, FKF'nin tam bir dönüşüme uğratıldığı Ekim 1969 arasında beş kez yönetim değişikliği olur. Sonuçta ortaya, MDD'ci gençlerin örgütü olarak Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (Dev-Genç) çıkar. Kimi TİP'li gençlere göre söz konusu olan, "küçük burjuvazinin gençlik örgütü"dür.[31] Dev-Gençliler ise onu, "sosyalist gençliğin kitlevi teşkilatı" olarak nitelerler.[32] Gerçekte ise orijinal bir örgüt-hareket bileşiminden söz edilebilir. Kuşkusuz Dev-Genç'in tüzüğüyle belirlenmiş bir örgütsel yapısı, organları, işleyiş kuralları vardır. Ancak örgütün çalışma alanları ve eylemlerinin yoğunluğu dikkate alındığında, bu örgütsel yapı fazla bir anlam ifade etmez. Dev-Genç, sanki sadece "hareket" ya da "eylem" demek-

31- "Küçük burjuvazinin gençlik örgütü: TDGF", *Emek*, Sayı: 12, s. 12.

32- *Türk Solu*, Sayı: 102, 28 Ekim 1969, s. 13.

tir. Ona bu özelliği veren, 1960'lar sonlarında hızlanan sosyal hareketliliktir. Zaten tam da bu nedenle Dev-Genç'lilerin TİP ve FKF önderlerine yönelttikleri "pasifistlik" suçlaması, işlevsiz bir hakaret olarak kalmaz, tam tersine siyasal bir argüman olarak oldukça etkili olur. Diğer bir ifadeyle Dev-Genç'lilerin eylem düşkünlüğünün temelinde, dönemin sosyal hareketlerine yetişme ihtiyacı vardır.

1968 sonrası birkaç yıl, ilk başta üniversite gençliğinin siyasallaşması açısından büyük bir dinamizmi ifade eder. Üniversitelerdeki "Fikir Kulüpleri"nin gelişmesi, anti-Amerikan gösterilere üniversite öğrencilerinin yoğun katılımı, üniversite boykot ve işgalleri, bütün bunlar gençlik hareketinin dinamizminin göstergeleridir. Türkiye'de üniversite gençliği, 1960 Nisan'ındaki DP karşıtı hareketlenmelerden beri, siyasal gelişmelere duyarlı bir kesim olduğunu sık sık kanıtlamıştır. Ancak 1968 sonrasının karakteristiği, TİP ve MDD hareketinin verdiği siyasi eğitimin etkisiyle, gençlik hareketinin artık adeta bağımsız bir siyasal aktör olarak ortaya çıkışıdır.

Dev-Genç ve Sosyal Hareketler Türkiye'si (1968-1971)

1968 Haziran'ı, Türkiye'nin üç büyük şehrinde gençlerin akademik talepler doğrultusunda büyük boykot ve işgal hareketlerine sahne olur. Üniversite gençliği, bu tarihten 12 Mart baskı rejimine kadar yoğun bir siyasallaşma yaşar. Boykot ve işgallerinin yanı sıra, şiddeti ve kitleselliği gittikçe artan anti-Amerikan gösterilerin temel gücünü oluşturan da üniversite öğrencileri olacaktır. 1968 yılında Türkiye'de, üniversite çağındaki gençlerin yüzde 6,5'unu oluşturan 150 bin dolaylarında

üniversite öğrencisi vardır.[33] Önceleri birkaç yüz kişilik bir gençlik örgütü olan FKF, bir-iki yıl içinde iki-üç bin dolaylarında militanı olan Dev-Genç'e dönüşecektir. Üye sayısı öğrenci kitlesinin en fazla yüzde 2'sini oluşturan Dev-Genç'in, geniş gençlik kitlelerini seferber etme potansiyeli düşünüldüğünde, onu üniversite gençliğinin öncü ve yönlendirici örgütü olarak düşünmek olanaklıdır.

Aynı dönem, işçi sınıfı cephesinde de yeni gelişmelere sahne olur. 1967 başlarında kurulan DİSK, kısa bir süre sonra özellikle İstanbul, İzmit, İzmir gibi sanayi merkezlerindeki özel sektör çalışanları için çekim odağı olmaya başlar. Sendikalaşma, 1968 sonrasında daha da büyük bir hız kazanır. 1967'de yedi yüz bin küsur dolaylarında olan sendikalı işçi sayısı, 1970 yılında iki milyonu aşacaktır.[34] Sendikal hareketin saldırgan mücadele taktikleri, toplumsal zenginliğin paylaşımında işçi hareketinin artık farklı bir konum ve işlev kazanmaya başladığını gösterir. Yasal mevzuatın sınırlılıklarının yanı sıra, işverenlerin ve siyasal iktidarın uzlaşmaz tutumları, yasal grevlerin ötesinde, fabrika işgali ya da "direniş" (yasadışı grev) türünden yeni mücadele biçimleri gündeme getirir.

Sanayi işçileriyle birlikte memur-öğretmen gibi diğer çalışan kesimlerde de sendikalaşma eğilimleri güçlenmektedir. Sendikal örgütlenme ve sosyal hareket yasağı altında tutulmuş bu ücretli kesimi, dev boyutlu eylemlerle mevcut kısıtlamaları zorlamaya başlar. Ocak 1970'te gerçekleşen dev katılımlı öğretmen grevi, yeni bir paylaşım kültürünün toplumun çok daha geniş kesimlerine hızla yayıldığının çarpıcı bir göstergesidir.

33- Ahmet Taner Kışlalı, *Öğrenci Ayaklanmaları*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974, s. 53.

34- Tüm İktisatçılar Birliği, *Türkiye İşçi Sınıfı*..., *a.g.e.*, s. 146.

"Devrimin Temel Gücü Köylülük" İllüzyonunun Doğuşu

1967-68 sonrasında kitlesel radikalizasyon açısından üçüncü özellik de kırsal bölgelerde yaşanan sosyal hareketlenmedir. Bu olgu Türkiye'nin modern tarihinde ilk (ve belki de son) kez yaşanmaktadır. Cumhuriyetin ilanının ardından köylü kesiminin siyasal davranışı, dört yılda bir oy vermekten öteye gitmemiştir. Ne var ki 1960'ların sonlarında bu toplumsal kesimden ilginç sosyal tepkiler gelmektedir. Özellikle küçük tarım üreticilerinin taban fiyatlarının yükseltilmesi için giriştikleri miting, gösteri yürüyüşü vb. gibi hareketler, bu kesimin işçi sınıfının ücret yükseltme mücadelesinden etkilendiklerini gösterir. Bir dizi tarım ürününe uygulanan "taban fiyatı" sistemi, o tarihlere kadar tarımsal kesimi "oy deposu" olarak tutma araçlarından biri olarak kullanılmıştır. 1968 sonrasında ise küçük tarım üreticileri, bu konuda bir pazarlık gücü oluşturmak üzere harekete geçerler. Gerek yeniliği gerekse kimi yörelerdeki büyük kitleselliği nedeniyle bu sosyal hareketler, köylülüğün nihayet Türkiye'de siyasetin bağımsız bir aktörü olarak ortaya çıkmaya başladığını düşündürür. Aynı dönemin başlarında gerçekleşen birkaç toprak işgalinin (ve tarihlerdeki deyimle "göl ağaları"na karşı birkaç "su mücadelesi" deneyinin), küçük niceliklerine rağmen, gerek kamuoyunda gerekse siyasal ortamda büyük yankı uyandırdığını da eklemek gerek.

Bu hareketlenmelerin sol ve özel olarak da Dev-Genç kadroları üzerinde ikili bir etkisi olacaktır. Birinci olarak Dev-Genç'liler bu sayede sosyal hareket deneylerini geliştirirler. Pek çok Dev-Genç üyesi, siyasal anlamda "halkla ilişki"yi bu hareketlerde yaşar. Ancak kabul etmek gerekir ki, kırsal kesimin hareketlenmesinin esas etkisi çok daha farklı bir düzeyde gerçekleşir. Türkiye solunda bu tarihlerde benimsenen ve

uzun yıllar kabul gören *"devrimin temel gücü olarak köylülük"* illüzyonu bu dönemin ürünüdür. 1968 sonrası birkaç yılda kırsal bölgelerde yaşanan sosyal hareketlenmeler, aynı dönemde hızla Çin, Vietnam, Küba gibi ülkelerdeki devrimci deneyleri öğrenmeye çalışan sol kadrolarda, Türkiye köylülüğünün devrimci potansiyeline ilişkin hayallerin oluşmasını da beraberinde getirir. Oysa 1974 sonrasındaki gelişmelerin göstereceği üzere, Türkiye kırındaki bu sosyal hareketlilik bir yanıyla geçicidir. Ama ideolojik etkileri çok daha kalıcı olacaktır.

1968 Sonrasının Diğer Sosyal Hareketlilikleri

Köy dünyasındaki bu hareketlenmelerin yanı sıra aynı yıllarda "Kürt sorunu", yepyeni bir konu olarak solun gündemine gelmektedir. Her şeyden önce Kürt aydınları TİP içinde gittikçe daha bağımsız bir konuma girmektedirler. "Doğulular", artık TİP'te kongre eğilimlerinin ya da kongre seçim listelerinin demirbaş unsurlarından birini oluşturmaktadır. Bağımsız siyasal davranış ve kimlik konusunda daha duyarlı kimi Kürt gençleri ise, bu eğilimlerini Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nın kuruluşu ile dile getirir. Aynı dönemde gerçekleştirilen "Doğu mitingleri", bu gelişmenin kitlesel düzeydeki yansıması, ordu birliklerinin "komando harekâtları" ise, konunun patlayıcılığının bir diğer kanıtı olarak ortaya çıkar.

Türkiye'nin sosyal hareketler tablosu, 1960'lardaki aydın ve gençlik siyasallaşmasının bir yansıması olarak görülebilecek ordu içi konspiratif faaliyetlerle tamamlanmaktadır. 1960'ların sonlarında Türk Silahlı Kuvvetleri, bir daha asla yaşamayacağı türde bir siyasal ve ideolojik mücadele arenası durumundadır. Tek başına Doğan Avcıoğlu'nun 1968 yılında yayınladığı *Türkiye'nin Düzeni* adlı çalışması bile, yakın zamanlara kadar bir

dizi Arap ülkesinde gerçekleşmiş olan Batı-Doğu dengelerini sarsacak gelişmelerin Türkiye'de de gündeme gelebileceğini göstermektedir. 1970'e doğru ordu-içi siyasal hareketlilik, Türkiye toplumunda radikal hareketlilikten azade hemen hiçbir kesim kalmadığı inancını da iyice pekiştirmektedir.

Son olarak, Türkiye ölçüsündeki sosyal çalkantının, uluslararası planda benzer gelişmelere de denk düştüğü eklenmeli. Hızla gelişen Filistin kurtuluş hareketi, Latin Amerika gerilla hareketleri ve nihayet o dönem için dev bir güven kaynağı olan Vietnam savaşı, özellikle solun gençlik kesiminin gözünde dünyayı değiştirme mücadelesinin evrenselliğinin somut kanıtlarıdır. Bu tablo, 1968'in ilk yarısını kaplayan Polonya, Çekoslovakya, Yugoslavya ve Fransa'daki gençlik hareketleri ile tamamlanır. Bir bakıma tüm 1960'lara egemen olan siyasal iyimserlik duygusu, bu birkaç yılda tepe noktasına ulaşacaktır.

İşte Dev-Genç'in siyasal müdahalesindeki etkinlik, bu özgün sosyal hareketlilik koşullarında olağanüstü verimli olabilmiştir. Ancak birkaç bin kişilik bir öğrenci örgütü olan Dev-Genç'in, TİP'in kelimenin gerçek anlamında siyasal bir örgüt olarak çalışmadığı bir ortamda, 35 milyonluk bir ülkenin sosyal hareketliliğine öncülük etmeye çalıştığı da unutulmamalı. Bu çelişkili durum, Dev-Genç kadrolarını siyasal açıdan olgunlaştırırken, aynı zamanda onlara taşıyamayacakları sorumluluklar üstlenmelerine yol açacak kof bir güven de vermektedir. 1970 yılına ulaşıldığında, tüm siyasal deneyleri birkaç yılla sınırlı bu genç kadrolar, dev siyasal sorunlarla karşılaşır ve bunları çözecek sorumluluklara talip olurlar. Sol açısından 1970 sonrası iki yıl şunu kanıtlar: Dev-Genç kuşağı da solun krizine olumlu bir çözüm getirebilme yeteneğinde değildir; tersine tüm yapacağı, bu krizi biraz daha ağırlaştırmak olacaktır. Bu sürecin dönüm noktası ise, Türkiye'de solun tarihinin yegâne sayılabilecek bir deneyi anlamında 1971-1972 gerilla hareketidir.

III

Emek ya da Stalinci Marksizme Geri Dönüş

TİP önderliğinin 1968 yılında yaşadığı bölünme, bir yanıyla TİP'in krizini temsil ettiği gibi, diğer yanda da bazı TİP yöneticilerinin uzun bir aradan sonra yeniden Stalinci Marksizme yönelişini de ifade eder. Bu yöneliş, MDD hareketinin TİP'e ideolojik saldırılarının bir yan ürünü olarak görülebilir. Mehmet Ali Aybar önderliğinde bir kısım TİP'liler, bu ideolojik saldırılara karşı, TİP'in son yıllarda oluşturduğu teorik birikime dayanarak direnmeye çalışırken, Behice Boran ve Sadun Aren gibi önderler ise Stalinci Marksizme yönelirler. Aslında bu yönelişleriyle Boran ve Aren, geçmiş siyasal kimliklerine bir geri dönüş yapmaktadırlar. Her ikisinin de, 1940'lı yılların sonlarında yasadışı Türkiye Komünist Partisi ile ilişkileri vardır. TKP'nin 1950'li yıllarda dağılması, onları fiilen bağımsızlaştırmıştır. Öte yanda muhtemelen her ikisi de, Aybar'ın 1956'da Macaristan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgalinin ardından yaşadığı türden net bir ideolojik kopuşma yaşamamışlardır.

Çekoslovakya'nın 1968'de işgali, uluslararası resmi komü-

nist hareketin ideolojik çizgisi olan Stalinci Marksizme karşı takınılacak tavır konusunu, hızla solun gündemine sokar. MDD hareketinin bu konudaki tutumu son derece nettir. Onlara göre Sovyetler Birliği Komünist Partisi, uluslararası devrimin öncüsüdür; ve onun temel aldığı Marksizm yorumu, Türk komünistleri tarafından tartışmasız benimsenmek durumundadır. MDD hareketinin sosyalist sistemin ve resmi komünist hareketin teori ve pratiğine bağlılığını ilan edişi, TİP kadrolarının önemli bir kısmı için bir ideolojik kimlik sorunu yaratır. Bu konuda Aybar gibi önderler, sendikacılar ya da "Doğulular" diye anılan Kürt sosyalistleri için önemli bir sorun yoktur. Onlar hâlâ, TİP'in mevcut teorik birikiminin sorunlara yeterince ışık tuttuğunu düşünmektedirler. Sosyalist sistem ve resmi komünist hareket konusunda ise önceleri nötr, Çekoslovakya'nın işgalinden sonra ise kesin muhalif tutum alırlar. Ne var ki partinin özellikle gençlik ve bir kısım aydın kadroları, MDD'ciliğe şiddetle karşı olsalarda, onun temel aldığı uluslararası birikime artan bir ilgi ve sempati duymaktadırlar. Tam da bu nedenle Çekoslovakya'nın işgali üzerine tartışmalar, TİP içinde kaçınılmaz bir şekilde sosyalist sistemin ideolojik geleneğine nasıl yaklaşılması gerektiğinin tartışması anlamına gelir.

Aybar'ın sosyalist sistem ve Stalinci Marksizm eleştirisine karşı çıkan diğer TİP önderlerinin itirazlarında, önceleri net bir ideolojik çerçeve yoktur. Örneğin daha sonra bu akımın önderlerinden olacak olan Behice Boran, ilk dönemde Çekoslovakya'nın işgalini Aybar'la birlikte protesto etmiştir. Sadun Aren ise Aybar'ı, sözlerinin "gençler arasında tepki yarattığını" söyleyerek uyarmaya çalışmaktadır.[35] Görüldüğü gibi başlarda henüz doğrudan ideolojik referanslar çerçevesinde bir eleş-

35- Aybar, *TİP Tarihi*, Cilt 3, s. 141.

tiri söz konusu değildir. Ancak Aybar bu çekingen uyarılara aldırmaz ve sonuna kadar gitmeye kararlı olduğunu gösterir. Bu durumda yakın zamanlara kadar onunla aynı düşünceleri paylaşmış olan parti önderleri, yeni bir ideolojik temelde ona karşı çıkmaya başlarlar.

Bu gelişme, son derece hızlı ve yoğun bir süreç olarak yaşanır. Yaşanan sadece kimi TİP önderlerinin mevcut sosyalist sistemi Stalinci Marksizm temelinde savunması değildir. Partinin genel yönetim kurulu toplantılarının gündeminde, o günlere kadar hiç tartışma konusu olmamış konular yer alır. Kimi TİP önderleri, birkaç yıl önce söylediklerinin tam tersi tezler ileri sürmeye başlamışlardır. Bir zamanlar MDD'cilerin kullandığı argüman ve konular, örneğin parti içi demokrasinin geliştirilmesi, parti içi eğitim, parti tüzüğünün gözden geçirilmesi, parti dışındaki sosyalist potansiyelin ciddiye alınması vb., artık onların da gündemine girmektedir. Sadun Aren, 1968 Aralık ayında toplanan olağanüstü kongrede bu üslup değişikliğinin adeta şampiyonluğunu yapar: *"Eğitim meselesini, sosyalist eğitim ve militan kadrolar yetiştirilmesi meselesini ve emekçi halkımızın sosyalist aydınlar haline gelmesi meselesini halletmek lazımdır. Parti içinde demokrasiyi kurmak, partide dokunulmaz adamlar olmadığını anlatmak, herkesin serbestçe fikirlerini söyleyeceği bir ortam yaratmak (...) inisiyatife imkân vermek lazımdır. Tüzük ve programımızı gözden geçirmek ve (...) geliştirmek lazımdır. Partiyi Türk sosyalist hareketinin mihveri haline getirmek lazımdır. Bunun için, parti dışındaki sosyalist potansiyeli parti içine almak, bunun için gayret sarf etmek lazımdır."*[36]

Benzer yenilikleri, dönemin önde gelen sosyalist aydınlarından İdris Küçükömer'in aynı kongredeki konuşmasında da gözlemek mümkündür. Küçükömer'e göre, *"Tüzük ve prog-*

36- *Tüm*, Sayı:4, 1 Ocak 1969, s.10.

ram eskimiştir. Hatta genel başkan mevcut programı aşmıştır. Konuşmalarıyla programdan da ileri gitmiştir. Ve program yapıldıktan sonra Türkiye'de şahidi olduğunuz bir strateji tartışması ortaya çıkmıştır. Bu strateji tartışmasıyla bazı yeni görüşler belirmiş(tir), bu görüşler bizim programımızla şu anda uyuşacak durumda değildir. Programdaki bu eksiklik ve bunun yanında mevcut tezatlar, parti dışında, bu parti devrimci bir parti midir, bu parti sosyalist bir parti midir, eylemde nasıl hareket edecektir vs. hususundaki soruları sorarak bildiğiniz çelişkileri, bu parti içindeki çelişkileri ortaya atmıştır."[37]

1969 Mayıs'ında yayına başlayan *Emek* dergisi, TİP içindeki bu yeni gelişmenin temel mevzilerinden birisi olur. Parti içinde Aybar'a muhalefet sürecinde şekillenen kanat, Stalinci Marksizmle kendi yordamınca bütünleşme çabası içindedir. Böylelikle teori sorunu, bir TİP yayın organında ilk kez merkezi bir yer tutmaya başlar. Teorik tahliller, teorik eğitim üzerine yazılar, teorik kitaplar üzerine tanıtma yazıları, *Emek*'te büyük yer alacaktır. Ne var ki *Emek* çevresi, MDD'cilerin bir esaslı "avantaj"ından yoksundur; onlar gibi, uzun bir Stalinci Marksist pratiğin deneyine sahip kadroları yoktur. Bir bakıma pek çok şeyi kendi gayretleriyle yeniden keşfetmek durumundadırlar. İlk bakışta bir zaaf gibi gözüken bu özellik, onlara Stalinci Marksizmin cenderesine düşmeden Marksizmle buluşma şansını tanır gibidir. *Emek* bu şansı kullanamayacaktır. Ancak yine de derginin ilk sayılarında belirli bir teorik zenginlik olduğu söylenebilir. Dergi, farklı uluslararası komünist eğilimlere açık gibidir. Ayrıca TİP'in genç aydınlarının önemli bir kısmının bu kanatta yer alması, derginin teorik kalitesini artıran bir diğer etken olarak kendisini gösterir. Yine *Emek*, her ne kadar TİP'e tam anlamıyla sahip çıkmaktaysa da, sola ilişkin

37- Aybar, *TİP Tarihi*, Cilt 3, s. 246.

olarak artık farklı bir üslupla konuşmaya başlamıştır. Örneğin daha birinci sayısında büyük bir cesaretle, TİP yöneticilerinin hiçbir zaman itiraf edemedikleri bir gerçeklikten, "sosyalist hareketin dağılmışlığı"ndan söz edebilmektedir.[38] *Emek*'in ilk sayılarına bakıldığında, ondan bir süre sonra Stalinizmin bir başka versiyonunun çıkması mutlak gözükmemektedir.[39]

Ancak bu yeni TİP eğiliminin önemli bir handikabı vardır. *Emek*'çiler, özellikle Behice Boran ve Sadun Aren gibi kimi önde gelen partililerin aralarında olması nedeniyle, TİP'in geçmiş teorik ve pratik birikimine eleştirel yaklaşamazlar. Oysa 1960'ların sonlarında, TİP'in sistemli bir eleştirisini yapmadan sola yön vermeye çalışmak, sadece bir hayal olabilir. *Emek*'çilerin hızla içine düşecekleri eklektizmde, bu handikabın büyük etkisi olmuştur.

Emek'in bu eklektizmi esas olarak program ve strateji sorunlarında kendisini gösterir. "Anti-MDD"ciliği nedeniyle bu akım, alternatif bir "strateji" geliştirmek durumundadır. Çünkü MDD, strateji konusunu, solun merkezi sorunu yapmayı başarabilmiştir. Bu amaçla "sosyalist devrim stratejisi", MDD'cilerin "milli ve demokratik devrim"ine alternatif olarak ortaya konulur. *Emek*'çilere göre Türkiye'yi bekleyen milli ve demokratik bir devrim değil, sosyalist bir devrimdir. Ne var ki hızla oluşturulan ve TİP'in eleştirisi temeline oturmayan

---

38- "Sosyalist Potansiyelden Sosyalist Güce", *Emek*, Sayı: 1, Mayıs 1969, s. 9.

39- *Emek*'te yeralan şu yazılar, bu nispi teorik zenginliğin birer kanıtı olarak verilebilir: Cem Eroğul: "ÇKP 9. Kongresi", Sayı: 7, 28 Temmuz 1969; Kenan Somer: "Sosyalist Devrimi Nasıl Tanımlamalı", *a.y.*; "Sosyalist Devrim Üzerine", Sayı:17, 15 Aralık 1969; Kurthan Fişek: "Lenin ve Bürokrasi" Kurthan Fişek, Sayı: 25, 13 Nisan 1970; Metin Çulhaoğlu: "MDD, Sosyalist Devrim ve Türkiye", Sayı: 26, 27 Nisan 1970. Ayrıca derginin 13 Nisan 1970 tarihli 25. sayısında, Kurthan Fişek'in *Lenin-Stalin: Bürokrasi* adlı kitabının yakınlarda yayınlanacağı haber verilmektedir. Bu akımın daha sonra adını bile anmayacağı bir konuya o sıralar bir kitap yayınlayacak kadar eğilmesi, söz konusu zenginliğin bir diğer göstergesi olarak alınabilir.

bu strateji, partinin son 7-8 yıllık iktidar anlayışının bu kez doktriner formüllerle ifadesinden başka bir şey değildir. Diğer bir ifadeyle Stalinci Marksizme yönelen TİP kadroları, görülmektedir ki henüz bu teorik mirası yeterince hazmetmiş değillerdir. O yüzden Türkiye koşullarında sosyalist devrimden önce milli ve demokratik karakterli bir devrimin gerekli olduğu yolundaki Stalinci Marksist tezi kabullenemez ve MDD'cileri, sosyalist devrimi ertelemekle suçlamaya devam ederler.[40]

Emek, program konusunu da tartışma konusu etmeyecektir. Tersine partinin beş yıl önce kabul edilmiş olan programı, *"bilimsel sosyalizme dayalı ve memleket şartlarına uygun"* bir metin olarak görülür. Yine Emek için, partinin parlamentocu stratejisi de tartışma konusu değildir. Bu çerçevede iktidara geliş yolları, parlamenter mücadele, "köylülüğe yöneliş" vb. gibi konularda geçmişte söylenen ve yapılanlar eleştiri konusu edilmediği gibi, Behice Boran ve Sadun Aren gibi önderler, geçmişte söylediklerine benzer şeyleri tekrarlamaya devam etmektedirler.

Ancak öte yanda bütün bu teorik açmazların ya da *Emek* kadrosunun evriminin, artık solun bütünü açısından fazla bir anlamı yoktur. Çünkü her ne kadar TİP'e her şeyiyle sahip de çıksalar *Emek*'çiler, aslında hızla bölünmekte olan sol içinde küçük bir akımdan başka bir şeyi ifade etmezler. Tüm söyledikleri ve yaptıkları esas olarak kendi özel evrimleri açısından anlamlıdır. O sıralarda kimi *Emek*'çi TİP liderleri, gerçekte

40- Stalinci Marksizme yönelen bu TİP önderleri, 1975 yılında "İkinci TİP'i kurduklarında, bu teorik mirasa daha da yakınlaşmış durumdadırlar. Ama o zaman bile, demokratik devrim – sosyalist devrim ilişkisi konusundaki karmaşaları sürmektedir. Bu konuda, diğer Stalinci Marksistlerle aynı terimlerle konuşmaya başlamaları için, 1980'li yılları beklemek gerekecektir. Bu tarihte Behice Boran ve Sadun Aren gibi TİP önderleri, artık TKP ile örgütsel birlik aşamasına gelecek ve bu konuda nicedir savundukları orijinal görüşlerinden nihayet vazgeçeceklerdir.

tam bir dekompozisyonu ifade eden bu altüstlükleri, "büyüme buhranı" olarak tanımlama ve bu yolla gerçek sorunları yok sayma eğilimindedirler.[41] Oysa kısa bir süre sonra görülür ki *Emek*'çiler, Ekim 1970'te toplanan kongre ile TİP'e egemen olduklarında, bir zamanların bu gerçek partisi, çoktan bir siyasal sekte dönüşmüştür bile.

41- Bkz.: Behice Boran, "Sosyalist Hareketin Sorunları: 2- TİP'in İç Çelişkileri", *Tüm*, 1 Ocak 1969.

IV

Hikmet Kıvılcımlı ve "Doktorculuk" Akımının Doğuşu

Hikmet Kıvılcımlı, Türkiye Komünist Partisi'nin en eski üyelerinden biridir. 1920'lerin başlarında partiye üye olmuş, 1925 yılında partinin "Akaretler Kongresi" diye bilinen 2. Kongresi'nde komünist gençlik örgütü sorumlusu seçilmiş, ardından 1920'li ve 30'lu yıllardaki tutuklamalar nedeniyle uzun yıllar hapiste kalmıştır. TKP'nin bu denli eski bir üyesi olmasına rağmen Kıvılcımlı'nın ismine, partinin 1940'ların başlarından itibaren yaşadığı bir dizi yeniden örgütlenme girişimlerinde rastlanmaz. Kıvılcımlı'nın 1937 ile 1950 yılları arasındaki uzun tutukluluğunun, onun parti kadrolarıyla ilişkisini büyük ölçüde koparttığı tahmin edilebilir. Örneğin Kıvılcımlı, TKP'nin en son yeniden örgütlenme girişimi olan 1950-51 örgütlenmesinde, o sırada tutuklu olmamasına rağmen yer almaz. Daha doğrusu, bu girişimin merkezinde bulunan tarihsel önder Şefik Hüsnü, Kıvılcımlı'yı bu projeye dahil etmemeyi tercih etmiştir.[42]

42- Kıvılcımlı, *Kim Suçlamış?...*, s. 28.

Uzun hapishane yılları nedeniyle partiden uzakta kalışının yanı sıra, Kıvılcımlı'nın teorik çalışmalarının da bu dışlanmada önemli bir etkisi olabilir. TKP'nin tipik önder kadrolarının tersine Kıvılcımlı, Stalinci Marksizmle tam olarak uyuşmayacak teorik yorumlar geliştirmiş bir komünisttir. 1930 başlarında kaleme aldığı "Yol" adlı çalışması, onun o dönemde uluslararası komünist harekette tam bir egemenlik oluşturmuş bulunan Marksizmin Stalinci yorumundan oldukça uzakta olduğunu gösterir.[43] Aynı tarihlerde Komünist Enternasyonal'de icra kurulu üyeliği yapan ve katıksız bir Stalinci olan Şefik Hüsnü'nün daha sonra Kıvılcımlı'ya yakınlık hissetmemesinde anlaşılmaz bir şey yoktur.

Hikmet Kıvılcımlı, 1954 yılında bir grup işçi ile birlikte kurduğu Vatan Partisi ile, ilginç bir siyasal-örgütsel deneye kalkışır. Hiçbir ciddi siyasi varlık gösteremeyen bu parti, 1957 yılında kapatılır ve Kıvılcımlı ve arkadaşları iki yıla yakın bir süre gözaltında tutulur. Kıvılcımlı'nın 1960'lı yıllardaki siyasal çabaları da son derece verimsizdir. *Yön*'e ilişkin olarak kaleme aldığı ve onu *Kadro*'culuk'la suçlayan yazılarının bir kısmı gözlerden uzak dergilerde yayınlanırken, bir kısmı da yayınlanmadan çekmecesinde kalır. 1965 sonrasında TİP'e yaptığı eleştiri ve önerileri bu parti içinde hemen hiçbir yankı bulmaz. 1965 ve 1966 yıllarında yayınladığı kitap ve broşürler de okunmayacaktır.[44] Kıvılcımlı, 1967'nin Ocak ayında *Sosyalist* adlı der-

43- *Yol*'un yayınlanmış bölümleri için bkz.: *Yol 1: Genel Düşünceler - Yakın Tarihten Birkaç Madde - Partide Konaklar ve Konuklar - Parti ve Fraksiyon; Yol 2 : Strateji Planı Düşman: Burjuvazi Müttefik: Köylü - Türkiye'de Ulusal Sorun - Legaliteyi İstismar*, Bibliotek Yayınları, İstanbul, 1992.

44- Kıvılcımlı'nın bu iki yılda hepsi kendisinin kurduğu Tarihsel Maddecilik Yayınları'ndan çıkan kitapları şunlardır: *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi* (1965); *Kuvayi Milliyeciliğimiz ve İkinci Kuvayi Milliyeciliğimiz*, (1965); *Tarih-Devrim-Sosyalizm*, (1965); *Tarih-Devrim-Sosyalizm Işığında: İlkel Sosyalizmden Kapitalizme İlk Geçiş: İngiltere* (1965); *Türkçe'nin Üreme Yolları ve Dil Devrimciliğimiz* (1966 - Sadık Göksu adı ile), *Karl Marx'ın Özel Dünyası*

giyi çıkarmaya girişir. Kıvılcımlı'ya göre o tarihte solun birliği yeniden inşa edilmek durumundadır. Bu amaçla, dergide bir "sosyalist şüra"nın toplanması fikrini işler. Ne var ki eleştiri ve önerileri herhangi bir yankı bulmaz ve *Sosyalist*, düzensiz bir şekilde çıkan yedi sayının ardından 1967 Temmuz'unda kapanır.

Bu derginin sanki bütün işlevi, sol kadrolara, Kıvılcımlı hakkında "eksantrik bir sosyalist" imajı vermek olmuştur. Kabul etmek gerek ki Kıvılcımlı'nın o dönemdeki üslubunda bu nitelemelere hak verdirecek bir yan da vardır. Ancak onun, başlangıcı 1920'lere kadar uzanan uzun siyasal yaşamına biraz dikkatli bakıldığında, bu üslubun sadece kişisel bir karakter, özellik ya da eğilim ifadesi olmadığı görülebilir. Kıvılcımlı, 1950 yılında hapishaneden çıktığında, yaklaşık otuz yıllık siyasal yaşamının on yedi yılını cezaevinde geçirmiştir. Yine tüm yaşamını adadığı komünist hareket, bu uzun dönemde neredeyse bütünüyle yasadışıdır. Kıvılcımlı'nın bu dönemde tüm yazdıkları (en azından İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar yazdıkları), dönemin komünist yazınının hemen tüm özelliklerini taşımaktadır.

1954 yılında giriştiği Vatan Partisi ile Kıvılcımlı, yeni bir denemeye, yasadışı komünist partilerin klasik bir taktiğinin –"yasallığı istismar taktiği"nin– uygulamasına girişir. Amaç, mevcut yasal olanakların, komünistler tarafından siyasal faaliyet için kullanılmasıdır. Kıvılcımlı'nın bu girişiminde kurduğu partiye uygun gördüğü isim ("Vatan"), programını popülarize ediş tarzı ("ikinci Kuvayi Milliyeciliğimiz", "ucuz devlet", "şuurlu ticaret"), siyasal analizlerde kullandığı kavramlar ("demokrasinin işçi kanadını unutmamak"), partinin siyasal ajitasyonunda kullandığı temalar (din vb. gibi) bütün bunlar,

(1966); *Uyarınak İçin Uyanmalı, Uyanmak İçin Uyarınalı* (1966).

komünistlerin mevcut yasalar çerçevesinde geniş kitlelere seslenme olanaklarını yaratma çabasının bir ifadesi olarak görülebilir. Bu çabanın ne kadar başarılı olduğu ya da olabileceği bir yana, Kıvılcımlı'nın bu deney süresince yazdıkları dikkatle incelendiğinde, bunların tümünün, tüm siyasal eğitimini belirlemiş bulunan komünist birikimin, bir çeşit "Ezop dili" ile ifadesinden başka bir şey olmadığı anlaşılabilir.[45]

1960'ların özgürlük ortamı ve yeni sol kuşakların ortaya çıkışı, Kıvılcımlı'nın bu üslubunda bir değişime yol açmaz. O, bir anlamda hâlâ, dönemin gençlerinin pek alışık olmadığı "yumuşak" kavramlarla konuşmaktadır. Doğal olarak kullandığı üslup ve kimi kavramlar, TİP ve MDD'nin "çeviri" Mark-

45- Hikmet Kıvılcımlı'nın, 15 Ekim 1957 günü, İstanbul Eyüp Sultan Meydanı'nda genel seçimler vesilesiyle düzenlediği parti mitinginde yaptığı konuşmadan şu birkaç cümle, onun bu çabasının ilginç bir örneğini ifade edebilir: "*İslam'ın büyük prensibi, hepimizin bildiği gibi: 'Leyse lil insane illa ma sea' der. (Yani: İnsan için, çalışmaktan başka, emekten başka her şey yalandır) der. İşte, o büyük hakikat: Aradan binlerce yıl geçtikten sonra, bugün, dünyanın en ileri memleketlerinde dahi, tek büyük TOPLUMSAL HAKİKAT, insanlığın bulabildiği en büyük hakikat olarak tanınmıştır. Bugün insanlığın yarattığı değer: EMEK üzerine kurulur: Avrupa'nın en büyük iktisat âlimleri, İngiltere'nin klasik iktisatçısı denilen Adam Smith'ler, Ricardo'lar: Binlerce senelik insan ilminin neticelerini toplarken, o hakikati bulabilmişlerdir: 'Leyse lil insane illa ma sea!' hakikatini: 'Değer insanın emeğinden doğar' şeklinde ifade etmişlerdir... İşte Vatan Partisi'nin prensibi de, her şeyin temelinin, memleket siyasetinin de üzerinde kurulması icabeden temelin EMEK olması lazım geldiğini ifade eder. Türkiye'de emeği, insanın çalışmasını kim temsil ediyor? Şehirlerde işçi kardeşlerimiz, esnaf kardeşlerimiz.. Köylerde alınteriyle çalışan küçük, fakir köylülerimiz! Vatan Partisi Türkiye'de' –bütün öteki partilerden farklı olarak,– bu çalışkan zümrelerin hakkını arıyan, hakkını aramak için kurulmuş tek teşkilattır.*" (Hikmet Kıvılcımlı, *Eyüp Sultan Konuşması*, Diyalektik Yayınları, İstanbul, 1994). Ancak eklemek gerekebilir ki, bu taktiğin uygulaması ve bu özgün üslubun oluşturulması süresinde Kıvılcımlı, az sayıda da olsa, gözden kaçmayacak önemli yanlışlar da yapmıştır. Aynı seçim konuşmasında, o dönemde kendisini "hür" olarak takdim eden basının iktidara bağımlılığını anlatırken verdiği örnek, bu yanlışların en vahimlerinden birisi olarak hatırlatılabilir. Kıvılcımlı, bu "hür" ifadesinin basının bağımlılığını gizlemesini, Türkiye'de mevcut şirketlerin başındaki "Türk" ifadesinin, o şirketlerin yönetiminde bulunan "Levanten" varlığı gizlemek amacıyla kullanılmasına benzetir. (*a.y.*)

sizminin kavramlarıyla pek uyuşmamakta, bu da onu anlaşılmaz kılmaktadır. Ne var ki Kıvılcımlı bu durumdan pek şikâyetçi gözükmez. Belki de 1950'lerden beri yazdıklarıyla, sanki Marksizmi sadece teoride değil, üslupta da bir tür "yerlileştirdiğine" inanmaktadır.

Türk Solu, Sosyalist'in yayınını sona erdirmesinden birkaç ay sonra yayınlanmaya başlayacaktır. Birkaç yıl sonra yapacağı MDD eleştirilerinin de göstereceği üzere, Kıvılcımlı MDD'ci değildir. Ne var ki TİP'lilerle kıyaslandığında, onun bu dergiyi çıkaran TKP'lilerle paylaştığı büyük bir teorik ve siyasal gelenek vardır. Kıvılcımlı da, MDD'ciler de, kendilerini uluslararası komünist hareketin bir parçası addetmektedir. O nedenle birkaç yıl boyunca önce *Türk Solu*, ardından aynı kadronun yayınladığı *Aydınlık* dergisinin sayfalarında Kıvılcımlı'nın pek çok yazısı yayınlanır. Onun bu dergilerde yer alan yazılarının her şeyden önce, dönemin genç kadrolarının teorik eğitimlerinde önemli bir işlev gördüğü söylenebilir. Bu gençler için Kıvılcımlı, hızla teorik bir referans kaynağı konumuna gelecektir.[46]

Ne var ki bu işlevi bir yana Kıvılcımlı'nın bu dergilerdeki yazıları, onun 1968 sonrası dönemin birçok açıdan farklılığı ve önemi konusunda oldukça öngörüsüz olduğunu da gösterir. TİP'in büyük atılımı ve ardından yaşadığı kriz, Kıvılcımlı'yı sol açısından uzun bir birikim dönemine girildiği düşüncesine yöneltmiş olabilir. O nedenle bu sırada daha çok teorik aydınlatma ve birikim çabasına ağırlık vermiş gibidir. Örneğin *Türk Solu*'ndaki ilk makalesinin başlığı, "Tartışabilir miyiz?"dir.[47] Daha sonraki yazılarında, Marx'ın ekonomi teorisinden Tür-

46- Şahin Alpay, Cengiz Çandar, Osman Ulagay, Mahir Çayan ve Erdoğan Güçbilmez'in *Aydınlık*'ın çeşitli sayılarında yayınlanmış yazıları bu konuda örnek olarak verilebilir.

47- *Türk Solu*, Sayı: 1, 17 Kasım 1967.

kiye'nin sınıf orijinalliğini açıklamaya, oradan Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlılığın –1960'lara ders anlamında– çıkmazlarını açıklamaya kadar pek çok şey vardır; ama örneğin TİP ve pratik olarak siyasal örgüt konusuna çok değinmez.

Hikmet Kıvılcımlı'nın MDD konusundaki tutumu da dönemin karakteri konusundaki yanılgısının bir diğer kanıtı olarak görülebilir. Kıvılcımlı, teorik plandaki sorunlar bir yana, ki bunları iki buçuk yıl sonra yayınlayacağı *Devrim Zorlaması* adlı kitabında ortaya koyacaktır, MDD'cilerin örgütsel ve siyasal yönelişlerindeki sorunların farkındadır. Ona göre MDD'ciler, TİP konusunda son derece sorumsuzdurlar. Oysa Kıvılcımlı için TİP, solun en önemli örgütsel ve siyasal mevzisidir. Bu sadece 1965 sonrasındaki eleştiri ve önerilerinden çıkarılan bir sonuç değildir. Kıvılcımlı, bu siyasi partinin sol ve işçi hareketinin önemli bir aracı olarak korunması gerektiği ve korunabileceğine ilişkin inancını hiçbir zaman yitirmeyecektir.[48] Ne var ki aynı Kıvılcımlı, MDD hareketinin TİP'e karşı olumsuz tavrını yeterince vahim görmeyecektir.

1970 yılına gelindiğinde, Kıvılcımlı'nın sola müdahale konusunda son derece aktifleştiği görülür. Bu değişimde 15-16 Haziran 1970 tarihli işçi gösterilerinin önemli bir etkisi olduğu düşünülebilir. 15-16 Haziran işçi hareketleri, ani bir sosyal patlama olarak, 1960'lı yılların en dikkat çekici olayıdır. Demirel hükümetinin Sendikalar Yasasını değiştirme girişimine karşı DİSK yönetiminin yaptığı direnme çağrısı, bizzat bu çağrıyı yapanları bile şaşırtacak boyutlarda bir yankı bulmuş ve yüz binin üzerinde işçi sokaklara dökülmüştür.[49] (Bu sa-

48- Örneğin Kıvılcımlı, MDD'cilerin, TİP'in Ekim 1970'deki son kongresini boykot kararlarını şiddetle eleştirir. (Bkz.: "Başsız Develiğe Son", *Sosyalist*, Sayı: 13, 12.1.1971).

49- Sendika liderlerinin şaşkınlığı o derece ileri boyutlardadır ki, dönemin DİSK genel başkanı Kemal Türkler, olayların ikinci günü radyodan işçilere

yı, muhtemelen 2000'li yılların İstanbul'unda yarım milyonu aşkın işçinin sokaklara dökülmesini ifade eder.) Bu şekliyle 15-16 Haziran olayları, komünist imgelemdeki büyük kitlesel kalkışmaları hatırlatan çapta bir dev hareketliliktir. Bu şekliyle de, Kıvılcımlı gibi uluslararası komünist hareketin siyasal kültürüyle yetişmiş eski bir militan için olağanüstü bir olay olmalıdır. Kıvılcımlı'nın bu olaydan sonra teorik ve pratik alanda ortaya koyduklarının zenginliği, bu tarz bir bağlantıyı doğrular niteliktedir. O sıralarda yayınladığı bir kitabın önsözünde bu olaya atıfla şunları söyler: *"Türkiye işçi sınıfı hepimizden er davrandı: Kılıcını ortaya attı. Her türlü "Devrimci" aydın gevezeliğine en kestirmeden keskin karşılığını bir vuruşta verdi. Artık sözün yeri kaldı mı?"*[50]

Kıvılcımlı'nın bu olayın ardından hemen birkaç ay içinde yayınladığı kitap ve broşürler, ağırlıklı olarak MDD hareketiyle teorik sınırları çizmeye çalışan ve solun siyasal örgütlenme sorununa cevap bulmaya çalışan metinlerdir: *Bilimsel Sosyalizmin Doğuşu (Marx-Engels Çağı), Oportünizm Nedir?, Anarşi Yok! – Büyük Derleniş, Halk Savaşının Planları, Devrim Zorlaması – Demokratik Zortlama, Uyarmak İçin Uyanmalı, Uyanmak İçin Uyarmalı (ikinci baskı), Marx-Engels: Hayatları* (ikinci baskı), *İşçi Sınıfı Partisi Nedir? Vatan Partisi Tüzüğü ve Programı.*[51]

---

sakin olma ve işyerlerine dönme çağrısı yapacaktır. (Bu konuda bkz.: Faruk Pekin, "Farklı Olmanın Adı: DİSK", *Sosyalizm ve Sosyal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt 7, İleşitim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 2290.)

50- Hikmet Kıvılcımlı, *Oportünizm Nedir*, Tarihsel Maddecilik Yayınları, İstanbul, 1970, s. 9.

51- Bu kitap ve broşürlerin hepsi, bu tarihlerde yeniden faaliyete geçen Tarihsel Maddecilik Yayınları tarafından yayınlanır. Bunların yanı sıra Ekim Yayınevi, onun *Toplum Biçimlerinin Gelişimi* adlı teorik çalışmasını Kasım 1970'te yayınlar. *27 Mayıs ve Yön Hareketinin Sınıfsal Eleştirisi* adlı kitabı da, Nisan 1970'te Ant Yayınları tarafından yayınlanır. *Metafizik Sosyoloji Eleştirileri* adlı kitabı ise, aynı yıl Ararat Yayınları'ndan çıkacaktır.

Kıvılcımlı, Aralık 1970'te, 1967'de birkaç sayının ardından kapanan *Sosyalist* gazetesini yeniden yayınlamaya başlar. Kıvılcımlı'nın bu kritik dönemde, birikimini yeni kuşaklara yoğun bir şekilde aktarma çabası içinde olduğunu gösteren bir diğer kanıt da, on yıllar önce yazmış olduğu kimi metinleri gün ışığına çıkartmaya başlamasıdır. Örneğin 1930'larda kaleme aldığı *Yol* adlı yedi kitaplık çalışmasının ilk bölümleri *Sosyalist*'te yayınlanmaya başlanır. Yine 1940'larda kaleme aldığı *Devrim Nedir?* başlıklı broşürü teksir formatında Dev-Genç üyeleri arasında dağıtılır. Bu girişimleri, onun 1950 öncesindeki klasik komünist üslubuna bir geri dönüş olarak da değerlendirilebilir.

Siyasal ve teorik müdahalelerinin yoğunluğuna bakıldığında Kıvılcımlı'nın, tüm 1960'lı yıllar boyunca pek yaşamadığı türden tutkulu bir çaba içinde olduğu da görülür. Diğer şeyler yanında bu karakteristik, son dönemlerdeki müdahalelerinde o yılların soluna hâkim olan sekterliğe ayak uydurması ile de kendisini hissettirir. Kuşkusuz bu demek değildir ki Kıvılcımlı yaşamının bu son yılında sert ve acımasız bir üsluba yönelmiştir. Tersine o güne kadar, siyasal eleştiri söz konusu olduğunda, son derece sert ve insafsızdır. Yazılarında daima var olmuş bulunan acımasız yargıları, güçlü ironi ve alayları, onun sekterliğinin bir kanıtı olarak sunmak haksızlık olur. Tersine bu türden acımasız yargılar, ironi ya da alay, entelektüel zenginlik taşıyan siyasal polemiklerin kalitesini artıran birer unsurdur. O anlamda Kıvılcımlı'nın polemiklerinin, solun teorik edebiyatında özel bir yeri olduğu söylenebilir. Ne var ki onun bu polemik sertliği, hemen hiçbir zaman "ajan" vb. yollu suçlamalara varmamıştır. 1960'lı yıllar boyunca TİP'e karşı tutumu, bu tavrının bir göstergesidir. TİP yöneticilerine bu düzeyde suçlamaları rahatlıkla yönelten TKP gelenekli diğer solculardan farklı bir üsluba sahip olduğunu defalarca kanıtla-

mıştır. Ama işte 1970-1971'in Kıvılcımlı'sının bu alanda TİP önderlerinden, MDD'cilerden ve Dev-Genç'in yeni yetme teorisyenlerden pek farkı yok gibidir. Onun, Doğu Perinçek'in önderliğini yaptığı *Proleter Devrimci Aydınlık* ("Beyaz Aydınlık") hareketini konu ettiği iki makalesinin sadece şu başlıkları bile, sekter üslubunu yeterine ortaya koymaktadır: "CIA Sosyalizmi Nasıl Yapılır?" ve "CIA Sosyalizminin Tarih Kalpazanları".[52] Üstelik Kıvılcımlı bu sıralarda hâlâ solun birliği yolunda bir şansın mevcut olduğuna inanmaktadır. O nedenle bu konuda her türlü sınırı aşan gençlerin üslubuna kendisini kaptırması gerçekten ilgi çekicidir.

Kıvılcımlı'nın, politik analizler ve pratik örgütlenme önerileriyle birlikte yürüttüğü bu bir yıllık "teorik bombardıman" yankısız kalmaz. Ne var ki, her ne kadar o sıralarda solun geniş kesimlerinde okunuyor da olsa, bu müdahalelerinin tüm solu ilgilendiren bir sonucu olmayacaktır. Çünkü sol, ortak tartışma dönemini artık kapatmak üzeredir. O yüzden amaçladığının tersine Kıvılcımlı'nın bu çabaları, genç kuşaktan bir dizi "doktorcu"nun (ya da "Kıvılcımlıcı"nın) ortaya çıkışından başka bir anlama gelmeyecektir. Bu dönemde MDD'den umudunu yitirmiş, ama öte yanda gerilla hareketine kalkışacak denli romantizme kapılmamış pek çok solcu, onun tezlerine ilgi göstermeye başlar. 1974 sonrasında bu kadrolar, bir dizi "doktorcu" grup, çevre, parti vb.'yi oluşturacaklardır.

Son olarak Kıvılcımlı'nın siyasal kişiliği ve rolü konusunda, kendisinden sonraki sol kuşaklara kalmış bir yanlış imge üzerine birkaç şey söylemekte yarar olabilir. Bu imgenin ifade ettiği, solun (ya da işçi hareketinin) geleceğini büyük ölçüde –belki de tamamen– ordunun radikal atılımlarına bağlamış bir devrimci tipidir. Buna göre Kıvılcımlı, 1960'lar solunun milli-

52- "CIA Sosyalizmi Nasıl Yapılır?", *Sosyalist*, Sayı:19, 9 Mart 1971; "CIA Sosyalizminin Tarih Kalpazanları", *Sosyalist*, Sayı: 20, 16 Mart 1971.

yetçilik ya da asker kökenli devrimcilere umut bağlama gibi yanlışlarını besleyen önderlerden birisidir. Sistemli çalışmalara dayanmayan bu yargılar, daha çok Kıvılcımlı'nın 12 Mart 1971 arifesinde yazdıkları ve yaptıkları üzerine spekülasyonlara dayanır. Örneğin onun 12 Mart 1971 muhtırası üzerine yazdığı ve *Sosyalist* gazetesinde yayınlanan *"ordu kılıcını attı"* başlıklı yazısı (hatta belki de bu yazının sadece bu başlığı), pek çok sol düşünceli kişi için onun deyim yerindeyse "askeri cuntacılığının" güçlü bir kanıtıdır.

Hiç kuşku yok ki Kıvılcımlı'nın, ordunun siyasete müdahalesini sol ve işçi hareketi açısından olumlu gören yazıları yok değildir. Yine aynı Kıvılcımlı'nın, 27 Mayıs 1960'ın hemen ertesinde ihtilal komitesine yazdığı mektuplarla ihtilalci subayları etkilemeye çalıştığı, bu tarihten yaklaşık on yıl sonra da, kendisiyle ilişkiye geçen deniz subaylarını yönlendirme gayreti içinde olduğu da doğrudur.

Ne var ki Kıvılcımlı hakkında bir yargıda bulunabilmek için, 27 Mayıs 1960'ın ertesinde ve 12 Mart 1971'e giden dönemde yazdıklarının, onun tüm teorik ve siyasal müdahaleleri içindeki yeri üzerine düşünmek gerekir. Kıvılcımlı'nın yaklaşık yarım yüzyıllık bir dönemde yirmi küsur kadarı yayınlanmış, onlarcası yayınlanmamış kitapları dikkate alındığında, ordunun devrimci işlevi konusunda yazdıklarının, onun teorik ve siyasal çabasını yargılamada yeterli olamayacağı açıktır. Aynı şey Kıvılcımlı'nın, 27 Mayıs'ı izleyen dönemde ve 1970 ve 1971'in birkaç ayındaki devrimci askerleri yönlendirme gayretleri için de söylenebilir. Kıvılcımlı'nın uzun siyasal yaşamı, esas olarak komünist parti, işçi hareketi ve sendika örgütlenmesi ve bu çerçeveye hizmet etmesi düşünülen bir teorik faaliyetle geçmiştir. O nedenle, Kıvılcımlı'nın siyasal rolünü yargılamak söz konusu olduğunda, radikal ordu hareketine yönelik çabaları, ancak ikincil önemde birer olgu olarak alınmalıdır.

Elli yılı aşkın siyasal yaşamı içinde Hikmet Kıvılcımlı ordu konusunu, iki tarihsel momentte ve neredeyse toplamı aylarla ifade edilebilecek sürelerde gündemine almıştır. Peki nasıl olmuştur da "askeri cuntacılık", Kıvılcımlı'dan geriye kalan imgede bu denli önemli bir yer tutmuştur? Bunun iki temel nedeni olduğu söylenebilir. Birinci nedenin, daha önce "MDD'cilik Türkiye'ye özgü bir olgu mu?" başlıklı bölümde sözü edilen nedenle bağlantısı vardır. Orada da belirtildiği üzere, 1974 sonrasında Türkiye solunun büyük çoğunluğunu MDD kökenli hareketler oluşturur. MDD kökenli olmayan TKP ve TİP gibi eğilimlerse, tıpkı MDD gibi, dönemin uluslararası komünist hareketine ideolojik –hatta TKP söz konusu olduğunda örgütsel– olarak bağımlıdırlar. Diğer bir ifadeyle bu yeni dönemde, Türkiye'de solun ezici bir çoğunluğu Stalinci Marksizmin egemenliği altındadır. Asker kökenli milliyetçi devrimcilerle –gerektiğinde işçi sınıfının çıkarlarını yok sayarak– ittifak kurma taktiği ise, Stalinci Marksizmin dünyanın pek çok ülkesinde defalarca uyguladığı ve bu konuda adeta gelenek oluşturduğu bir siyasal yönelişi ifade eder. 1974 sonrasının Türkiye'sinde ise, artık "asker kökenli devrimci" olgusu mevcut değildir; ve 1960'lar solu iflas etmiş bir sol olarak algılanmaktadır. Bu koşullarda geçmişin "milliyetçi" ya da "cuntacı" günahlarının sorumluluğunu uluslararası komünist hareketin ideolojik cephanesinde değil de, sadece MDD hareketinde ve Hikmet Kıvılcımlı'da aramak, dönemin solcu hareketleri için, uluslararası komünist hareketi aklamanın bir diğer yolu olmuştur.

Bu konuda son olarak, 1970'li yıllarda Kıvılcımlı'nın yaşamının son birkaç yılındaki siyasal faaliyetlerinin daha öncekilere göre çok daha iyi bilindiği, o nedenle de son dönemlerinde yazdıklarının çok daha fazla akıllarda kaldığı unutulmamalıdır. Ünlü "ordu kılıcını attı" başlıklı yazı, sol kuşakların geniş

kesimleri için onun en son yazısıdır.[53] Bu zaman etkeninin de, onun siyasal kişiliği ve rolünün geleceğe kalan çarpık imgesinde bir işlev gördüğü düşünülmelidir.

53- Kıvılcımlı'nın 16 Mart 1971 tarihli bu makalesinin ardından kaleme aldığı başka yazılar da vardır. Bunların başında, 26 Nisan 1971'den sonra sıkıyönetim tarafından arandığı günlerde ve Kıbrıs, Suriye, Bulgaristan, Doğu Berlin, Fransa ve Yugoslavya'da geçen göçmenliğinde yaklaşık altı ay süreyle kaleme aldığı günlük anıları gelir. (Bkz. *Günlük Anılar*, Kıvılcım Yayınları, İstanbul, 1978). Bunun yanı sıra, Doğu Almanya'ya kabul edilmemesi üzerine, dönemin Sovyetler Birliği Komünist Partisi genel sekreteri Leonid Brejnev'e yazdığı mektup ve Türkiye'ye dönme kararı üzerine kaleme aldığı İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı askeri mahkemesine yolladığı mektuplar da son yazıları arasında belirtilmelidir. (SBKP genel sekreterine yazılan mektupla ilgili olarak bkz.: Kıvılcımlı, *Kim Suçlamış?...*)

V

Türkiye Solunda Maocu Komünizm

12 Mart'a gelirken yaşanan bölünmeler, Türkiye solunun gittikçe artan bir şekilde "dışarı"dan etkilenmeye başladığını gösterir. 1960 sonlarında Türkiye'de, Çin Komünist Partisi'nin çizgisini Türkiye koşullarına uyarlamaya çalışan bir sol akımın doğuşu, bu açıdan dikkat çekiçi bir olgudur. Maoculuğun, Stalinci Marksizmin bir versiyonu olduğu düşünüldüğünde, MDD'ciliğin, 1971 yılında Maoculuğu da doğuran bir kaynak oluşuna şaşmamak gerekir.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi ile Çin Komünist Partisi arasındaki ideolojik çatışma, 1950'li yılların sonlarında ortaya çıkmıştır. Bu çatışma, 1961 yılında Moskova'da toplanan 81 komünist ve işçi partisi konferansında kendisini hissettirir; ancak diğer partilerin arabuluculuğu ile, kesin bir kopuşma yaşanması önlenir. Ancak bu toplantı, Çin Komünist Partisi'nin, Sovyet partisinin öncülük ettiği bir komünist partiler konferansına son katılışıdır. Bundan sonra iki parti arasındaki ideolojik ayrılıklar daha da şiddetlenir ve sonunda, 1969 yılında

iki ülkenin sınırları arasında silahlı çatışmalara kadar varılır.

Uluslararası komünist hareketteki bu dev ideolojik ayrılık, tüm 1960'lı yıllar boyunca Türkiye solunun mesafeli ve ölçülü yaklaştığı bir konudur. Bu konu TİP içinde konuşulmaz bile. Eski TKP'lilere gelince, zaman zaman tarafların şu ya da bu tezine yakınlık duyduklarını ilan ederler; ama bu yaklaşımları, çatışan taraflar arasında net bir tercih yapıldığı anlamına hiçbir zaman gelmez. Örneğin Hikmet Kıvılcımlı, 1967 yılında, Sovyetler Birliği'nin şiddetle eleştirdiği ve Maocu "Kültür İhtilali"ni büyük bir övgüyle tanıtan makalenin yazarıdır. Kıvılcımlı bu makalesinde Kültür İhtilali hakkında, dönemin keskin Maocularını hatırlatır bir dille konuşmaktadır: *"Kültür ihtilali deyince tatlı su sosyalistleri onu bir edebiyat ve güzel sanat hevesi sandılar. Kültür ihtilali: EKONOMİDE verimi baltalayan, POLİTİKADA halka yukarıdan bakan, KÜLTÜRDE küçük burjuva duygusallığının kendini beğenmiş mistisizmine sapan kapıkulluğunu YIĞIN ateşiyle yakıp yıkamaktır."*[54]

Sovyetlerle tartışmasında Çin Komünist Partisi tarafından ileri sürülen tezlerin 1968 yılında Türkçede ilk kez yayınlanmasını sağlayanlar MDD'ciler olacaktır.[55] Ne var ki bu kitabın yayınlanmasından birkaç ay sonra aynı MDD'ciler –Çin Komünist Partisi Çekoslovakya'nın Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupalı müttefikleri tarafından işgalini şiddetle protesto ederken– bu işgali tartışmasız bir şekilde destekler. Aslında MDD'cilerin –özellikle de önder kadrolarının– Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ne özel bir yakınlıkları olduğu da söylenebilir. Unutmamak gerekir ki bu militanlar, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ne uluslararası komünist harekette özel ve öncü bir rol veren Stalinci bir siyasal kültür içinde yetişmişlerdir. Öte

54- "Kızıl Bekçiler", *Sosyalist*, Sayı: 2, 7 Şubat 1968.

55- Lin Piao, *Yaşasın Halk Savaşının Zaferi*, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara, 1969.

yanda koşulların solcuları adeta radikalliğe zorladığı Türkiye gibi bir ülkede, Çin'in radikal görünümlü tezlerinin güçlü bir çekiciliği vardır, Sovyetlerin kimi "revizyonist" tezlerini savunmak ise, radikallik yarışına girmiş sol kadrolar için pek kolay değildir. O nedenle Sovyetlerin Çin'le tartışmalarında çok sık sözü edilen "barış içinde bir arada yaşama" ya da "sosyalizme barışçı geçiş" gibi tezleri genellikle eski TKP'li kadrolar tarafından görmezden gelinir.

1969 yılında Mihri Belli, *"Çin tezinin (kendilerine) daha yakın gibi gözüktüğünü"* söyler; ama hemen ardından diplomatik bir tavırla, *"fakat icraatta büyük bir farklılık yoktur"* diye eklemeyi de ihmal etmez.[56] Aynı tarihlerde Hikmet Kıvılcımlı ise çok daha ihtiyatlı bir dille konuşurken, bu konunun, Türkiyeli komünistler için acilen tutum alınması gereken bir konu olmadığını hatırlatır. Ona göre, *"Dünya ölçüsünde sosyalistler arası, hele sosyalist ayrı devlet(ler) (...) arasındaki ilişki ve çelişkiler üzerine fazlaca yorumlara kalk(ışılması), tamamen metafizik bir sapıtma yaratabilir."*[57]

Eski TKP'liler dışındaki sol kadrolar arasında ise, Çin Komünist Partisi'ne duyulan sempatinin daha güçlü olduğu söylenebilir. Özellikle genç kadrolar için radikalizm, devrimci kesinlik, emperyalizmle uzlaşmazlık gibi değerler, artık daha çok Çinli ya da Kübalı komünistlerce temsil edilmektedir. Ancak eski TKP'lilerin verdiği siyasal eğitim, bu konuda onları da ölçülü davranmaya itecektir. Öte yanda MDD çevresindeki sol kadrolar arasında Çin tezlerine duyulan sempatinin, bir süre sonra kimi TİP'li unsurları bile etkilemeye başladığı söylenebilir. Örneğin Çin Komünist Partisi'nin 1969 yılında toplanan 9. Kongresi nedeniyle *Emek* dergisinde yapılan bir

56- Çetin Yetkin, *Türkiye'de Soldaki Bölünmeler*, Toplum Yayınları, Ankara, Mayıs 1970, s. 48

57- Yetkin, *a.g.e.*, s. 52.

değerlendirmeye, TİP'lilerde rastlanmayan bir üslup egemendir. Bu yazıya göre Çin, *"proletarya diktatoryasının demokratik şekillerini araştıranların yararlanabilecekleri değerli veriler sağlamakta"*, daha da ötede Çin deneyi, *"Sovyetler Birliği ve ona bağlı ülkelerdeki bürokratlaşma eğilimi göz önünde tutulursa"* daha anlamlı gözükmektedir.[58] Ancak bu değerlendirme, Marksizme yönelmiş *Emek*'çilerin, ideolojik planda henüz el yordamı ile yürüdüklerinin bir kanıtıdır. Birkaç yıl içinde bu kadro, Maocu komünizmin en şiddetli muhalifi olacaktır.

Sonuç olarak, Sovyetler Birliği ve Çin Komünist Partileri arasındaki ideolojik mücadele ne denli önemli olursa olsun, 1960'lı yıllar boyunca Türkiye solunun bu olguyla ilgili tutumu, arızi tepkilerden öteye gitmez. Ancak 1970 yılına gelindiğinde, Türkiye solunda ilk kez bir eğilim, Çin Komünist Partisi'nin Marksizm anlayışını ideolojik ve siyasal bir tercih olarak bütünüyle benimsemektedir.

MDD hareketi, ilk bölünmesini 1970'in ilk aylarında yaşar. Doğu Perinçek önderliğinde bir grup, MDD'nin eklektik bir "küçük burjuva akım" haline geldiğini ileri sürerek yolunu ayırır. Hareketin teorik dergisi olan *Aydınlık*, Mihri Belli yandaşları ile onu eleştiren Doğu Perinçek grubu arasında paylaşılamaz; ve Ocak 1970'te ikinci bir *Aydınlık* doğar: "Beyaz *Aydınlık*" (ya da *Proleter Devrimci Aydınlık*). Bu gelişme, solun dekompozisyon sürecinin bir diğer göstergesidir. Önceleri klasik MDD'ci yaklaşımı ufak rötuşlarla savunan Perinçek ve arkadaşları, bir süre sonra Maoculuğun en temel tezlerini benimsediklerini ilan ederler.

Gerçekte bu yeni teorik çerçeve, MDD'den bağımsızlaşmakta olan bu eğilim için bir tür "çıkış yolu"dur. Perinçek ve arkadaşları bağımsızlıklarını, silahlı mücadeleye kalkışan genç

58- Cem Eroğul, "Çin Komünist Partisi'nin 9. Kongresi", *Emek*, Sayı: 7, 28 Temmuz 1969, s. 14-17.

gerillacılar gibi "eylem"lerle değil, daha çok "teori"yle ilana eğilimlidir. O nedenle Maoculuk, her şeyiyle ihtiyacı duyulan bir hazır elbise gibidir ve rahatlıkla benimsenir.

Tek başına ele alındığında, 12 Mart 1971'in arifesinde MDD'den ayrılan bu küçük grubun evrimi, solun bütünü açısından önemli bir olay değildir. Ne var ki aynı olay, solun 1974 sonrasındaki yönelişlerinin bir ön habercisi olması itibarıyla dikkat çekicidir. Çok değil sadece birkaç yıl sonra Çin Komünist Partisi'nin Marksizm anlayışı, Türkiye solunda oldukça büyük örgütlenmeler için birer referans noktası olacaktır.

VI

12 Mart 1971: Sola Değil Darbeye Karşı Darbe

12 Mart 1971 darbesi ve onu izleyen baskı dönemi, genellikle solun evriminde önemli bir dönüm noktası olarak görülür. Kuşkusuz, solun ve sosyal hareketin 12 Mart diktatörlüğünün saldırı hedefi oluşu, bu olayın sol açısından da önemini ortaya koyar. Ne var ki bu olgu, 12 Mart darbesi ve onu izleyen baskı döneminin, sol için gerçekten bir dönüm noktasını ifade ettiğini kanıtlamaz. Her şeyden önce şu nedenle ki, 1960'lar solu, 12 Mart 1971'den çok daha önce niteliksel bir dönüşüm süreci içine girmiştir. Bir başka deyişle, solun ideolojik krizi ve geri dönüşü olmayan bir bölünme sürecine girmesi darbeden çok önce yaşanmıştır. Darbenin bu sürece farklı ve belirleyici özellikler kattığını iddia etmek olanaklı değildir.

Ne var ki 12 Mart 1971 darbesinin sol için değilse de, genel olarak Türkiye siyaseti, özel olarak da ordu-siyaset ilişkisi açısından bir dönüm noktasını ifade ettiği söylenebilir. Bu noktayı daha iyi açıklayabilmek için, önce tarihsel bir olay olarak 12 Mart darbesinin nedenlerine ve amaçlarına bakmakta ya-

rar var. Söze, yaygın bir yanlış anlamayı gidererek başlatmakta fayda var: 12 Mart 1971 darbesi, sola karşı yapılmış bir darbe değildir. Darbeci ("Muhtıracı") generallerin 26 Nisan 1971 tarihinden itibaren sola yönelik saldırıları ve bunun sonucu olarak solun ezilmesi, darbenin bir yan ürünü olarak ele alınmalıdır. Darbenin öncelikli hedefi ise sol değil, yine ordudan gelmesi beklenen bir radikal programlı –Doğan Avcıoğlu'nun terimiyle ifade edilecek olursa– "Milliyetçi Devrimci" darbe girişimidir. O anlamda 12 Mart 1971 tarihli kuvvet komutanları muhtırası, Demirel'in istifaya zorlanması ve ordu vesayetinde "partiler üstü bir hükümet"in kurulması, 12 Mart'tan birkaç gün önce gerçekleşmesi düşünülen bir başka darbe teşebbüsü ile birlikte ele alınırsa anlaşılabilir. 12 Mart 1971'den birkaç gün önce yaşananlarla, 1960'lı yıllar boyunca varlığını sürdürmüş bulunan asker temelli siyasal radikalizm hem son atılımını yapmakta, hem de yine ordudan gelen bir karşı-darbe ile tarih sahnesinden çekilmektedir.

12 Mart 1971 darbesine yol açan etkenlerle ilgili değerlendirmeler büyük bir çeşitlilik taşır. Üstelik bu çeşitlilik sadece konu üzerine daha sonra yapılan analizlerde değil, olayların sıcaklığı içinde söylenenlerde de kendisini göstermiştir. Örneğin solun siyasal analizlerinde darbenin temel hedefi hemen daima solun ve sosyal hareketin ezilmesi olarak gösterilmiştir.[59] Dönemin dış işleri bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'e göre ise, darbenin nedenini, AP hükümetinin Doğu Bloku ile ilişkilerini geliştirmesi karşısında ABD'de uyanan hoşnutsuzlukta aramak gerekir. Ana muhalefet partisi CHP'nin genel sekreteri Ecevit'e gelince, o da partisinin Erim hükümetini desteklemesi

59- 1970'lerin ikinci yarısında *Kurtuluş Sosyalist Dergi*'de yapılan aşağıdaki değerlendirmenin pek çok benzerini dönemin birçok sol yayın organında bulmak kabildir: "*Toplumsal muhalefetin bu gelişim süreci, aynı zamanda 12 Mart faşist 'muhtıra darbesi'nin de başlıca nedenidir. Diğer nedenler bundan sonra gelir.*" (*Kurtuluş Sosyalist Dergi*, Sayı: 10, Mart 1977, s. 45.)

üzerine 21 Mart günü görevinden istifa ederken, Muhtıra'nın kendisinin öncülük ettiği "Ortanın Solu" hareketini önlemek için verildiğini iddia etmiştir.

O yılların konuyla yakından ilgilenmiş gözlemcilerinden biri olan Ali Gevgilili 12 Mart Muhtırasını –bu konudaki kitabına verdiği altbaşlıkla– "Tarım Toplumundan Sanayi Toplumuna" geçiş aşaması çerçevesinde değerlendirir. Gevgilili, 12 Mart Muhtırası'nın, *"Adalet Partisi'nin kendi kanallarıyla gerçekleştiremediği toplumun yeniden düzenlenmesi görevini bütün siyasal mekanizmaların karşısına koymayı"* hedeflediğini söylemektedir.[60] Bir diğer gözlemci olan İsmail Cem ise, 12 Mart öncesinde Türkiye ile ABD arasındaki –başta haşhaş sorununun geldiği– anlaşmazlık konularını öne çıkarmakta ve Muhtıra'yı AP hükümetinin nispi bağımsızlıkçı politikasıyla ilişkilendirmektedir.[61] Yine kimi araştırmacılar arasında, OYAK sayesinde "liberal-kapitalist rejimi savunmakla ilgilenir hale gelmiş" bulunan ordunun, rejimin istikrarını korumak amacıyla müdahale ettiğini söyleyenler bulunmaktadır.[62] En nihayet darbeyle ilgili ilginç bir değerlendirme de, dönemin ünlü askeri yargıçlarından Ali Elverdi'den gelmiştir. Elverdi'ye göre *"12 Mart, ordu içindeki komünistlere karşı yapılmıştır"*. Kuşkusuz burada kastedilen "komünistler", dönemin sol örgütleriyle ilişki içinde bulunan komünist eğilimli genç subaylar değil, 12 Mart 1971'den birkaç gün önce radikal programlı bir askeri darbenin hazırlıkları içinde bulunan subay kadrosudur.

Darbeye yol açan nedenler ya da darbenin amaçları konusunda aralarında önemli farklılık gösteren bu değerlendirme-

60- Ali Gevgilili, *Türkiye'de 1971 Rejimi*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1973, s. 231.

61- İsmail Cem, *Tarih Açısından 12 Mart - Tarihteki Yeri ve Sonuçları*, Cilt 2, Cem Yayınları 1977, s. 11-78.

62- Doğan Akyaz, *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 388.

ler –Elverdi'ninki hariç tutulacak olursa– temel bir konuda ilginç bir ortaklık taşımaktadır. Bu değerlendirmelerde, sadece dönemin AP hükümetinin değil, aynı zamanda MİT'in, ordunun yüksek kademelerinin, CIA'in ve genel olarak ABD yönetiminin endişe ile izlediği bir gelişme olarak "Milliyetçi Devrimciler"in darbe hazırlıkları ve bunun 1971'in dünyasında ifade ettiği anlam, ya yer almaz ya da merkezi bir yer tutmaz. Oysa 12 Mart 1971 ve onu izleyen gelişmeleri, bu olguyu merkeze koymadan açıklamak olanaksızdır.

12 Mart darbesinin temel nedenini Demirel hükümetinin icraatında ya da 1960'lar solunun ve sosyal hareketinin evriminde aramakta hiçbir gerçekçilik yoktur. Kuşkusuz darbe ile önce Demirel hükümeti düşürülmüş, ardından da solu hedefleyen büyük bir baskı ve terör kampanyası başlatılmıştır. Ne var ki bunlar 12 Mart darbesinin birer yan ürünüdür. 1971 başlarında Türkiye'de, ordu komutanlarını darbe yapmaya sevk edecek çok daha önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Bu gelişmeler bizzat ordunun içindeki cunta faaliyetleridir. Bir başka ifadeyle 1971'in tarihsel koşulları dikkate alındığında, Demirel hükümetinin uyguladığı politikalar nedeniyle devrilmesinin, ordu komutanları açısından herhangi bir acilliği yoktur. Her şeyden önce şu nedenle ki, bu tarihte hükümet henüz hâlâ "idare edemez" durumda değildir. Ordu içi siyasal örgütlenmeler alanı hariç, Demirel hükümeti diğer tüm alanlarda (parlamento, devlet yönetimi, yerel yönetimler, vb.) inisiyatifi hâlâ elinde tutmaktadır. Kuşkusuz özellikle Şubat 1970'te Adalet Partisi içinde yaşanan bölünme ile siyasal yaşamda kriz elemanları kendisini göstermektedir. Yine 8 Ağustos 1970 tarihinde gerçekleştirilen yüzde 66'lık devalüasyon, ekonomik ve sosyal sorunların ağırlaşmakta olduğunun çarpıcı bir göstergesidir. 15-16 Haziran 1970 gösterileriyle zirveye ulaşmış bulunan işçi hareketi, hâlâ dinamizmini korumaktadır. Bütün bunlar bir gerçekliktir; ne

var ki siyasal yaşamda gerçek bir çözümsüzlük durumuna gelinmesi için biraz daha zaman geçmesi gerekmektedir.

Paralel bir değerlendirme, 12 Mart darbesinin solu hedef alması ile ilgili olarak yapılabilir. Hiç kuşku yok ki, 1960'lı yılların Türkiye'sinde sol, yerli ve yabancı egemenlik odaklarını son derece rahatsız eden bir gelişme göstermiştir. En başta Demirel hükümeti, solun ve sosyal hareketin siyasal meşruluğunu ve potansiyelini yok etmek için başından beri büyük çaba harcamıştır. Mevcut yasaların sola karşı kullanılması, solun siyasal özgürlüklerini daha da sınırlayacak "Temel Hak ve Hürriyetler Kanunu" gibi projeler, 15-16 Haziran olaylarını tetikleyen Sendikalar Kanunu'nda değişiklik projeleri, TİP milletvekillerinin dövülmesinden solcu üniversitelilere kadar solun tüm kadrolarına yönelik silahlı saldırılar, AP hükümetinin sola ve sosyal harekete yönelik kararlı sindirme niyetlerini yeterince ortaya koyar.

Ordu komuta heyetine gelince, sol ve sosyal hareketten onlar da endişe duymaktadır. Ordu tarafından geleneksel olarak "yıkıcı bir unsur" olarak kabul edilen sol, Ekim 1965'ten itibaren parlamentoda temsil edilmeye başlanmış, dolayısıyla artık siyasal yaşamın meşru bir unsuru niteliğini kazanmıştır. Aynı dönemde solun başını çektiği anti-Amerikancılık, NATO'ya bağlı olan ve ABD ile imtiyazlı ilişkilere sahip bulunan komutanlar için yeni ve çok daha önemli bir "yıkıcılık" unsuru olarak algılanmaya başlanmıştır. Bütün bunların üstüne 1965 sonrasında sol, Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde etnik temelli siyasallaşmayı teşvik eden bir dinamiği de ifade etmektedir.

Ancak tüm bu gerçekliklere rağmen 1971 yılının başlarında ordu komutanlarının bu rahatsızlıklarının, onları acilen sola ve sosyal harekete karşı bir darbeye yönlendirecek boyutlarda olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Her şeyden önce şu nedenle ki, gelişmesinden rahatsızlık duyulan sol, bu tarihte

tam bir kriz ve parçalanma süreci içindedir. 1960'ların solda büyük umutlar vaat eden örgütü TİP, 1970 sonbaharında küçük bir siyasal sektin örgütü durumuna gelmiştir. Aynı tarihlerde MDD hareketinin bölünmesi hızlanmış ve bu hareketten bir dizi yeni sol örgütün ortaya çıkmakta olduğu görülmüştür. Bu parçalı solun, beş altı ay öncesindeki 15-16 Haziran olaylarıyla zirveye varmış bulunan sosyal hareketi daha radikal hedeflere yönlendirecek bir potansiyelde olmadığı açıktır.

Diğer taraftan Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde gelişen etnik temelli siyasallaşmanın da, bir askeri darbeyi acil kılacak boyutlarda görülebileceğini düşünmek zordur. Çünkü Kürt hareketi ağırlıklı olarak hâlâ Türkiye solunun bir parçasıdır ve onun zaaflarından şiddetle etkilenmektedir. Ayrıca ordu ve hükümet, zaten o ana kadar "Kürt tehdidi"ne karşı hareketsiz de kalmamıştır. 1970 başlarından itibaren gerçekleştirilen "komando harekâtları" 1971 Mart'ına varıldığında hâlâ sürmektedir. Bu sistematik baskı operasyonlarına karşı –büyük ölçüde demokratik araçlarla sürdürülen– direnişin ise, komutanlara bir darbeyi düşündürtecek boyutta olduğunu iddia etmek olanaksızdır. Kısacası 1971 Mart'ında Türkiye'de sol ve sosyal hareket, bir askeri darbeyi acilen gerekli kılan bir tehdit potansiyeli taşımamaktadır.

Ne var ki ordunun bu tarihte Demirel hükümetini acilen düşürmesi için bir başka neden ortaya çıkmıştır. 1971'in ilk aylarında tüm göstergeler, Türkiye'nin yeni bir hükümet darbesine doğru gittiğini göstermektedir. Ordu içindeki radikal subaylar, bu hükümeti acilen yıkmayı ve Türkiye ve Ortadoğu için küçümsenmeyecek dönüşümler gerçekleştirmeyi planlamaktadırlar. Bu "tehlike" o kadar ciddi ve acildir ki, ordu içindeki radikal hareketleri tasfiye etmeye girişen komutanlar, bu işe, uzun süredir işbirliği içinde bulundukları Demirel ve hükümetini devirerek başlamak zorunda kalacaklardır.

Ordu komutanları için bu tehlike, gelmekte olan radikal darbenin örgütlenme tarzı ve programı nedeniyle ciddi ve acildir. Radikal subaylar, 27 Mayıs türünden, ordunun hiyerarşi zincirini yok sayan bir darbe düşlemektedir. 1971'in radikal darbesi, tıpkı 27 Mayıs'ın orgeneral Cemal Gürsel'i gibi, darbeciler tarafından seçilmiş birkaç korgeneral ya da orgeneral dışında, ordunun yüksek kademesini fiilen kenara itmeyi hedeflemektedir. Bu gerçeklik, doğal olarak ordu komutanlarını, ordunun hiyerarşik düzenini korumak için hemen harekete geçmeye yöneltecektir.

Darbenin programına gelince, radikal subaylar hareketi, birçok yönden 1950-60'ların Mısır, Irak ya da Suriye'sinde ortaya çıkan Batı karşıtı askeri cunta hareketleriyle büyük benzerlikler taşımaktadır. Mısır'da Nasır'ın (1953-1970), Irak'ta general Kasım'ın (1958-1963), Suriye'de Emin Hafız'ın (1963-1966) dönüşümlerini hatırlatan bir programları vardır.

Türkiye'deki radikal cunta hareketleri, bir dizi sosyo-ekonomik dönüşümü gerçekleştirmenin ötesinde, ABD ve NATO ile ilişkilerin gözden geçirilmesini de istemektedir. Bu "gözden geçirme" projeleri, ABD ile daha "eşit" ittifak ilişkileri kurmaktan, bu ülkeyle yapılmış ikili anlaşmalara son verilmesine ya da Türkiye'deki ABD üslerinin kapatılmasına kadar gitmektedir. Yine "cuntacı" kadrolar arasında, Sovyetler Birliği ve genel olarak Doğu Bloku ile ilişkilerin geliştirilmesini önerenler de bulunmaktadır.[63]

O dönemin *Ant* dergisinin son sayısında yayınlanan aşağıdaki program özeti, o günlerde ortalıkta dolaşan bir dizi cunta

63- 1970-71 yıllarında Doğan Avcıoğlu tarafından çıkarılan *Devrim* dergisi, "Milliyetçi Devrimci" bir askeri darbenin programına ilişkin geniş bir malzeme içerir. Yine Avcıoğlu'nun 12 Mart 1971 darbesinden az önce yayınladığı *Devrim Üzerine* adlı kitabı da, aynı hareketin programatik bildirgesi olarak ele alınabilir. (*Devrim Üzerine*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1971.)

programından sadece birine aittir ama yine de 1971'in darbecilerinin programatik ufkuna ilişkin çok şey söylemektedir: *"Radikal subaylar ne istiyorlardı? 8 Mart'ta hazırlandığı söylenen, fakat tasfiye hareketinden çok sonra 'Türkiye Devrimci Ordusu'nun bir başka bildirisine ek olarak halka dağıtılan ültimatomda şu istekler yer alıyordu:*

Taraflı olduğu kesinlikle kanıtlanmış bulunan cumhurbaşkanı çekilmelidir.

Yoksul halkımızın sırtına yük olmaktan başka bir işe yaramayan Parlamento dağıtılarak işçi, köylü ve devrimcilerden bir Halk Konseyi kurulmalıdır.

Düşük hükümet üyeleri ile parlamenterler ve suçlulukları bilinen yöneticiler yargılanmalı, suçları kesinleşenlerin tüm mallarına el konulmalıdır.

Bankalar, dış ticaret, sigortalar, ağır sanayi, petrol ve madenler ile tüm yabancı sermaye devletleştirilmelidir.

Ağaların elinde bulunan topraklar alınarak kurulacak toprak komitelerince topraksız köylülere parasız dağıtılmalıdır.

Ülkemizin bağımsızlığına gölge düşüren Amerikan üsleri derhal millileştirilmelidir.

Atatürkçü aydınlara yapılan baskı ve işkenceler derhal durdurulmalıdır.

Öldürülen gençlerin katilleri bulunarak yargılanmalıdır.

Atatürkçü anti-emperyalist dış politikaya dönülmelidir.

Ülkemiz NATO'nun ucuz asker deposu olmaktan çıkarılarak NATO ve CENTO'nun antlaşmaları gözden geçirilmelidir.

Ceza kanununda gerekli değişiklikler yapılarak tutuklu bulunan aydınlar ve devrimciler derhal serbest bırakılmalıdır.

Köklü dönüşümleri gerçekleştirecek bir devrim hükümeti kurulmalıdır."[64]

64- *Ant - Sosyalist Teori ve Eylem Dergisi*, Sayı: 13, Mayıs 1971, s. 7.

Darbeci kadroların geniş kesimleri üzerinde büyük etkisi olan Doğan Avcıoğlu'nun hazırladığı ve Ocak 1971'de darbeci komutanlara ilettiği "Devrim Dosyası"nın girişinde yer alan "Devrim İlkeleri" ise şunlardan oluşmaktaydı:

Toprak Reformu'nun gerçekleştirilmesi;
Tarım Reformu'nun gerçek anlamı ile uygulanması;
Sanayi alanında Reform;
Eğitimde Reform;
Dış Ticaretin Devletleştirilmesi;
Yeraltı Kaynaklarının Devletleştirilmesi;
Bankaların Devletleştirilmesi;
Büyük Müesseselerin Devletleştirilmesi;
Dış siyasetin bağımsızlık esasına göre yeniden tespiti;
Sosyal Güvenlik Reformu;
İdari Reform;
Vergi Reformu (Gerekirse Para Reformu dahil);
Silahlı Kuvvetlerde Reform.[65]

Buradan bakıldığında Türkiye'de 1971 yılında başarıya ulaşacak bir "Milliyetçi Devrimci" askeri darbe, dönemin bölge koşullarında, o tarihten on üç yıl öncesinin Irak ihtilalini ya da sekiz yıl sonrasının İran devrimini hatırlatır şiddette bir sarsıntı anlamına gelecektir. Doğal olarak böylesi bir sarsıntı, Sovyetler Birliği'nin uluslararası planda inisiyatifi ele geçirme sürecine girdiğine inanmakta olan ABD yöneticileri için kesinlikle müsaade edilmeyecek bir olgudur. Bir başka deyişle, 1971 yılında Türkiye'deki askeri cunta hareketleri, başta ABD gelmek üzere Batı dünyası için açık bir "güvenlik sorunu" olarak algılanmak durumundadır.

65- Ertuğrul Alatlı, *Belgeleriyle 9 Mart 1971 "Antiparlamentarist-Baasçı" Darbe Girişimi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002, s. 394.

Görüldüğü gibi 1971 yılında ordu içindeki darbe hazırlıkları, ordu komutanlarını sadece tedbir almaya değil, acilen tedbir almaya yöneltecek bir nitelik taşımaktadır. Daha sonra konuyla bağlantılı aktörlerin anılarından, hiyerarşi dışı bir darbe girişiminin 1971 Mart'ında gerçekleşeceği anlaşılmaktadır. Bu demektir ki Muhtıra öncesinde muhtemel bir askeri darbe için haftalar değil, günler söz konusudur. 12 Mart darbesine adeta saatle yarışır bir acillik veren de bu olgudur.

Askeri darbe, olağanüstü kısa bir zaman içinde gerçekleştirilen bir tür "baskın" harekâtıdır. Bu harekât, geniş kitlelere değil kadrolara dayanır ve uzun soluklu çatışmalardan çok ani vuruşlarla sonuç almayı hedefler. Darbe için geçerli olan strateji değil taktiktir ve onun tüm gücü ve zaafı da burada kendisini gösterir. Bir askeri darbe girişimi için başarı da başarısızlık da son derece kısa bir zamanda, adeta göz açıp kapayıncaya kadar gerçekleşebilir. İşte Mart 1971'in ilk haftalarında kesin vuruşlarını yapmayı planlayan –ve bu arada kendi aralarında pazarlıklarını yürüten– "Milliyetçi Devrimci" cuntacılar, ordu komutanlarının birkaç gün içinde gerçekleştirdiği üç önemli manevra ile tüm inisiyatif imkânlarını yitireceklerdir.

Ordu komutanlarının birinci manevrası ile, radikal subayların darbe planının somut anda hayata geçirilmesi önlenmiştir. 8-9 Mart gecesi için planlanan darbe teşebbüsü, muhtemelen Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler ile Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un manevraları sayesinde gerçekleştirilemez. Böylelikle darbe sadece "ertelenmekle" kalmaz, aynı zamanda darbeciler büyük bir kararsızlık ve şaşkınlık içine düşürülmüş olur.[66]

66- Türkiye tarihinin bu önemli kırılma noktasında ordu ve siyaset alanında olan bitenler üzerine birinci elden kaynaklara dayalı sistematik çalışmalar mevcut değildir. Konuyla ilgili tüm malzeme, o günlerde basında yazılanlar ve daha sonra yayınlanan ve yazarlarının yeterince açık konuşmadığı bir

İkinci manevra, bu tarihten üç gün sonra 12 Mart Muhtırası'nın verilişidir. Bu manevranın gücü, bizzat Muhtıra metninin içeriğinden kaynaklanır. Daha ilk cümlesinde "parlamento ve hükümet"i suçlayan ordu komutanları, ardından "anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılâp kanunlarını uygulayacak" bir hükümetin oluşturulmasını talep etmektedirler. Radikal subayların devirmeyi düşlediği Süleyman Demirel hükümeti, Muhtıra'nın tek hedefi olarak gösterilmektedir. Böylelikle muhtıracı komutanlar, 8-9 Mart olayının yarattığı şaşkınlık koşullarında, radikal darbecilerin hem hedeflerine (Süleyman Demirel hükümeti) hem de –bir ölçüde de olsa– programlarına ("anayasanın öngördüğü reformların Atatürkçü bir görüşle ele alınması") sahip çıkarak başarılı bir operasyon gerçekleştirirler.

En nihayet üçüncü manevra ise, 12 Mart'tan hemen birkaç gün sonra 8 general ve amiral ile 11 albayın emekliye sevk edilmesi ve değişik rütbelerde 30 subayın görev yerlerinin değiştirilmesidir. Hiyerarşik zincirin tepesinde bulunanların elindeki bu güçlü silah, darbecilerin hareket kabiliyetinin tamamen ortadan kaldırılmasını sağlayacaktır.

Kuşkusuz o günlerde gelişmeler bu netlikte algılanmış de-

---

dizi anı kitabından ibarettir. Bütün bu kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla ilk aşamalarda Gürler ve Batur, Demirel hükümetini devirecek bir askeri darbenin örgütlenmesine katılmışlardır. Ancak aynı komutanlar, son anda tutucu kanadın başını çeken Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç ve Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'la işbirliğine yönelirler. Bu ani dönüşümün nedeni konusunda rivayet muhteliftir. Söz konusu komutanlar, alt kademedeki subayların radikalliklerinden ürkmüş olabilirler. Diğer bir deyişle Demirel'i deviren başarılı bir darbenin ardından tasfiye sırasının kendilerine gelebileceğini düşünmüş olabilirler. Kaynakların yetersizliği koşullarında sorunun bu veçhesi üzerine ancak tahmin ve spekülasyon yapılabilir. Benim kanaatime göre, söz konusu iki kuvvet komutanı –radikal subayların siyasal projelerinden büyük ölçüde rahatsız olan– ABD tarafından ikna edilmiş olmalıdırlar. Bu ikna, Batur'un darbeden kısa bir süre önce yaptığı ABD gezisinde gerçekleşmiş olabilir.

gildir. O kadar ki, dönemin en deneyimli siyasetçisi olarak tanımlanabilecek İsmet İnönü bile, 12 Mart darbe sürecinde çelişkili sözler söylemekten kaçınamamıştır. Muhtıra'nın ardından bu girişimin demokrasiyle bağdaşmayacağını iddia etmiş, radikal subayların tasfiyesini kastederek "çok önemli bir 24 saat geçirdik" demiş, bir süre sonra da Demirel'in istifasını "demokratik bir istifa" olarak nitelemiştir.[67]Aynı İnönü, daha sonra Nihat Erim'in, generallerin dayattığı bir hükümete başbakan olmasına izin verecektir. Böylece İnönü, fazla hevesli bir tarzda olmasa da, darbenin temel amacını onayladığını ilan etmiş olmaktadır.

Ordu içi siyasal faaliyetlerin kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkan bu karmaşıklık bir yana, 12 Mart 1971 darbesinin biri kısa diğeri orta vadede gerçekleştirilmesi düşünülen iki temel hedefi vardır. Kısa vadeli hedef, ABD'yi ve Türkiye'deki asker ve sivil hegemonya odaklarını korkutan "milliyetçi devrimci" bir askeri darbenin önlenmesidir; uzun vadeli hedef ise, ordunun siyasetteki denetimini "emir komuta zinciri içinde" sürdürmesini sağlayan geleneği yeniden tesis etmektir. 12 Mart darbesi, her iki amacını da gerçekleştirmiştir. 1971'den sonra Türkiye'de, ABD ile stratejik ilişkileri sorgulayan ordu kaynaklı herhangi bir muhalefet hareketi bir daha ortaya çıkmayacaktır. Ayrıca bu tarihten sonra ordu yine siyasetin içinde olmaya devam edecek, ama bu alandaki etki ve kontrolü daima askeri hiyerarşiye uygun bir tarzda gerçekleştirilecektir.

Kuşkusuz 12 Mart darbesi sonuçları itibarıyla sadece bundan ibaret değildir. Solun ve sosyal hareketin ezilmesi, 27 Mayıs Anayasası'nın ortadan kaldırılması ve 1973 sonrası siyasal

67- Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973 / İsmet Paşa'nın Son Yılları 1965-1971*, Cilt 7, Bilgi Yayınları, Ankara, 1990, s. 219-221; *Ant - Sosyalist Teori ve Eylem Dergisi*, Sayı: 12, Nisan 1971, s. 5.

yaşamın 12 Martçı generallerin arasından seçilecek bir cumhurbaşkanı tarafından kontrol edilmesi de, 12 Mart rejiminin gerçekleştirmeye çalıştığı hedeflerdir. Ne var ki 12 Mart Muhtırası'nı veren generallerin ve onları destekleyen yüksek rütbeli subayların hepsinin üzerinde tam olarak anlaştıkları konu, ordu içindeki radikal hareketin bastırılmasıdır. 12 Mart'ın diğer hedefleri konusunda ise, güç ilişkilerinin belirlediği oranda mesafe alınacaktır.

12 Mart Darbesi'ne Solun Tepkileri

Türkiye solu, daha 12 Mart 1971 gelmeden çok önce bir parçalanma sürecinin içine girmiştir. Bu gelişme, onu Türkiye siyasetinin otonom bir aktörü olma konumundan hızla çıkarmaktadır. Solun, süreci etkileyecek potansiyelini tekrar kazanabilmesi için, bölünmüş parçaları arasında ortak davranma eğiliminin oluşması ve buna uygun bir eşgüdüm mekanizmasının kurulması gerekir ki, o dönem solunu oluşturan grup ve çevreler açısından böyle bir şeyi düşünmek için artık çok geçtir. Solun çeşitli unsurlarının 12 Mart Muhtırası'na tepkileri konusu, onun olayların gelişimine etkilerini değil, olsa olsa, ideolojik bölünmenin boyutlarını ve niteliğini göstermesi açısından anlamlı olabilir.

12 Mart Muhtırası konusunda Behice Boran önderliğindeki TİP, hem partinin geçmiş deneyleri hem de yeni ideolojik çizgisiyle tutarlı bir tavır içine girer. Muhtıra'nın verilmesinin hemen ardından Boran, *"TİP ve diğer ilerici güçlerin üzerindeki dolaylı-dolaysız baskı ve şiddet uygulamalarının derhal kaldırılması ve önlenmesi"*ni ve *"seçim kanununda seçimlerin dürüst, halkın eğilimlerini yansıtacak ve alınan oyların gerçek oranlarda parlamentoda temsilini sağlayacak değişikliklerin yapılarak*

genel seçimlere gidilmesi"ni talep etmiştir.[68] Birkaç gün sonra yayınladığı bildirisinde ise TİP Merkez Yürütme Kurulu, Cumhurbaşkanı Sunay'ın *"faşist bir yönetimin savunucusu olduğunu şüpheye yer bırakmayacak surette ortaya koyduğunu"* ilan etmekten çekinmez.[69]

TİP'in yanı sıra, o sırada hızla Maoculuğa yönelmiş bulunan Doğu Perinçek önderliğindeki Beyaz Aydınlık çevresi de, 12 Mart Muhtırası'na kesin muhalif bir tutum almakta gecikmez. Bu çevrenin yayınlamakta olduğu *İşçi-Köylü* gazetesinin Muhtıra'nın verilmesinden bir hafta sonra yayınlanan sayısında, *"AP yıkıldı. Ama halkımız üzerindeki insafsız sömürü devam ediyor. (...) Halkımızın gerçek kurtuluşu devrimle olacaktır"* denmektedir.[70] Hareketin teorik yayın organı *Proleter Devrimci Aydınlık*'ta ise, 23 Mart günü yapılan şu değerlendirme yer almaktadır: *"Hâkim sınıflar bir an için bir çare bulabilmiş gözükseler dahi, aslında buhran daha da derinleşmiştir. (...) Bir gerici iktidarın yerini bir başka gerici iktidar alabilir. Ama devrim ateşi söndürülemez."*[71] 12 Mart'tan bir ay kadar önce TİP'ten istifa etmiş bulunan ve parlamentoda bağımsız milletvekilliğini sürdüren Mehmet Ali Aybar ise darbe konusunda ilginç bir tutum sergiler. Aybar, 2 Nisan'da yapılan oylamada hükümete güvenoyu veren parlamenterler arasında yer alır. Aybar daha sonra bu desteğini, Erim'in senatoda yaptığı bir konuşmada *"ben anayasayı değiştirmeye değil, tastamam uygulamaya geldim, uygulayacağım"* deyişine bağlayacaktır.[72]

68- Sargın, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 1390.

69- *a.y.*

70- *Türkiye İşçi Köylü Partisi Davası – Savunma*, Aydınlık Yayınları, Ankara, 1974, s. 268.

71- *a.y.*, s. 271.

72- Uğur Mumcu, *Aybar ile Söyleşi – Sosyalizm ve Bağımsızlık*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1986, s. 60.

Birkaç hafta sonra THKO ve THKP-C'yi ortaya çıkaracak olan iki radikal sol eğilimin Muhtıra'ya karşı tutumlarına gelince, bu hareketlerin Muhtıra olayını ülke siyasetinin önemli bir dönüm noktası olarak kabul ettiklerini söylemek güçtür. THKO, zaten birkaç aydır "şehir gerillası" eylemlerini sürdürmektedir ve Muhtıra verildiğinde bu örgütün kadroları, hızla "kır gerillası"na yönelme çalışması içindedir. Bu koşullarda THKO'dan özel olarak Muhtıra'yı yorumlayan bir değerlendirme gelmeyecektir.

THKP-C de benzer bir durumdadır. Onlar da birkaç aydır "şehir gerillası" çalışması içindedirler. THKO'dan tek farkları, henüz örgütlerinin ismi ilan edilmemiştir. THKO gibi onlar için de 12 Mart Muhtırası, bir süre önce belirledikleri yönelişlerini etkileyecek bir olay değildir. Muhtıra'yı olsa olsa, yönelişlerini hızlandıracak bir olay olarak görmektedirler. THKP-C, Muhtıra'nın esas olarak ordu içindeki radikalleri hedef aldığını ve bu yönelişinde daha da ilerleyeceğini, sonunda "Marksist-Leninist unsurlara da vuracağını" hatırlatmaktadır. Bu yaklaşım, bu kadronun ilk bağımsız yayın organı olan *Kurtuluş*'un 15 Mart 1971 tarihli 1. sayısında net bir şekilde formüle edilir: *"Oynanan son oyunla birlikte ülkemizde faşizm adım adım tezgâhlanmaktadır. Ordu ve bütün devlet kurumlarındaki küçük burjuva radikallerini yeni yeni tasfiyeler beklemektedir. (...) Yukarıdan aşağıya adım adım inen faşizm, Kemalizmi de kendisine ideolojik taban olarak hazırlamak çabası içindedir. Devrimcileri zor ama zevkli kavga günleri beklemektedir. Bütün kadrolar en aktif mücadeleye kendilerini hazırlamalıdırlar."*[73]

Muhtıra'nın ardından Dev-Genç'in yayınladığı bildiri ise, sadece bu gençlik örgütüne hâkim olan THKP-C hareketinin değil, onunla birlikte bu dönemde silahlı mücadeleye karar-

73- *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt 7, s. 2176.

lı genç devrimci kadroların bu olayı nasıl değerlendirdiği konusunda da önemli ipuçları vermektedir. "İşçiler, köylüler, gençler, yurtsever askerler, bütün halkımız" başlığıyla yayınlanan bildiride, komutanların Demirel hükümetine verdikleri muhtıra, ordu içindeki radikal subaylar hareketi ile bağlantılandırılmaktadır: *"Amerikan emperyalizmi, milliyetçi-devrimci diye lanse ettiği bazı yüksek rütbeli subaylar vasıtasıyla, radikal subaylar hareketini kontrol altına alma; onların bağımsız örgütlerini dağıtma; hareketlerini pasifize etme oyununu ustalıkla oynamaya başlamıştır. Genel Kurmay Başkanının ve ordu komutanlarının verdiği muhtıra sonucu, yıpranan sağcı Demirel hükümeti istifa ettirilmiş ve böylece radikal subaylar hareketi bir süre daha ertelenmiş, Amerikan emperyalizmi oynadığı oyunda zaman kazanma fırsatına sahip olmuştur."*[74] Aynı bildiride yer alan, ordudan gelecek bir harekete ilişkin "destek şartları" ise, 12 Mart'ı izleyen bu günlerde, "ilerici" bir askeri darbenin bu kadrolar tarafından hâlâ olanaklı görüldüğünü göstermektedir: *"Antiemperyalist mücadelesini sürdüren ve olayların gelişmesini dikkatle izleyen devrimci gençlik, ancak şu şartlar yerine getirildiği taktirde ordudan gelecek her ilerici hareketi sonuna kadar desteklemeye hazırdır. Devrimci gençlik, bütün yurtseverleri bu ilkeler uğruna sonuna kadar mücadeleye çağırır."*[75]

TİP dışındaki solun iki önemli önderi olan Hikmet Kıvılcımlı ve Mihri Belli ise, 12 Mart Muhtırası'na çok daha olumlu yaklaşacaklardır. Kıvılcımlı, ünlü "Ordu Kılıcını Attı" yazısı ile, bir bakıma on yıl önce 27 Mayıs ertesindeki tutumunu tekrarlamaktadır. Hatta radikal subayların Türkiye-ABD ilişkilerini "gözden geçirme" niyetleri dikkate alındığında, onun için 1971'in cuntacıları, 27 Mayısçılardan çok daha önemli

74- *Kurtuluş*, 1 Nisan 1971, Sayı: 2, s. 1.
75- *a.y.*

bir tarihsel görevi gerçekleştirmek üzeredir. Bu cuntacılarda, iktidara geçtikten sonra Sovyetler Birliği ile güçlü ilişkiler kurmuş olan Iraklı, Suriyeli ya da Mısırlı darbecilerin Türk versiyonunu gördükleri rahatlıkla söylenebilir. Ne var ki 12 Mart ve onu izleyen günlerde Kıvılcımlı, muhtemelen ordu komutanlarının radikal subayları tasfiyeye yönelik manevralarından habersizdir ve yine muhtemelen ordu komutanlarının bu Muhtıra'yı, radikal subayların baskısı sonucu verdiklerini düşlemektedir.[76] Diğer yandan, o sırada *Türk Solu*'nun kapanmış olması nedeniyle, Mihri Belli'nin bu konudaki tutumunu ortaya koymasına olanak verecek bir yayın organı yoktur. Ancak yıllar sonra kaleme aldığı anılarında, *"biz o günlerde (...) ordu üst rütbeli subay kadrosunun büyük sermaye ile bu denli iç içe bir duruma getirilebileceğini tahmin etmiyorduk. Toplumdaki bu en gerici, en asalak sınıfın, orduyu bütünüyle faşizmin vurucu gücü olarak kullanabileceğini sanmıyorduk"* diyerek, 12 Mart 1971 Muhtırası'nı izleyen gelişmelerin kendisini şaşırtmış olduğunu ifade etmektedir.[77]

Nisan 1971 sonrasında Kıvılcımlı ve Belli'nin siyasal yönelişleri yepyeni düzeyde bir farklılığa tekabül edecektir. Ülke dışına çıktıktan sonra, kendisini TKP'nin yeniden örgütlenmesi için kurucu unsur olarak gören Kıvılcımlı'nın ilk yapmaya çalıştığı şey, bu konuda sosyalist ülkelerin "hakemliği"ni sağlamaya çalışmak olur. Kıvılcımlı, sıkıyönetim tarafından aranmaya başladıktan sonra Mayıs başlarında ülke dışına çıkar. Yaklaşık beş ay boyunca, sosyalist ülkelerden birinde kalmak

76- Hikmet Kıvılcımlı, "Ordu Kılıcını Attı", *Sosyalist*, Sayı : 20, 16 Mart 1971, s. 1.

77- Belli, *İnsanları Tanıdım...*, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 231. Belli ve arkadaşları, Muhtıra'dan yaklaşık bir ay sonra 4 Nisan 1971'de *Türkiye Solu* dergisini yayınlamaya başlayacaklardır. Ancak bu dergi, 19 Nisan 1971 tarihli ikinci sayısından sonra kapatılacaktır.

için büyük çaba sarf eder; ancak bu çabaları sonuç vermez. Ölümünden 11 gün önce Sovyetler Birliği Komünist Partisi genel sekreteri Leonid Brejnev'e hitaben kaleme aldığı mektubunda ise, ondan, TKP kadroları arasındaki anlaşmazlıkların çözümü konusunda "Sosyalist Adalet" talebinde bulunmaktadır.[78]

Kıvılcımlı'nın tersine Mihri Belli ise, TKP'yi tamamen unutmuş gibidir. 1971 Mayıs'ında Suriye'ye gider ve orada, bir komünist partiden çok, THKO ya da THKP-C benzeri bir örgütlenme ("Devrim Ordusu") oluşturma çabası içine girer. Bir anlamda Belli, birkaç yıl öncesine kadar öğrencisi olmuş Dev-Genç kökenli gerillacıları izlemeye karar vermiştir. Amacı, Türkiye'deki ABD varlığını hedef alan silahlı eylemler gerçekleştirmektir. Ne var ki, Türkiye'de silahlı mücadeleye girişmiş militanların teker teker yok edildiği ya da yakalandığı bu dönemde, o sıradaki pek çok başka girişim gibi, bu çabaların da ciddiye alınabilecek bir eylemliliği ifade şansı olmayacak ve 1972 yazına varıldığında Belli, artık Batı Avrupa'da bir siyasi göçmen olacaktır.[79]

78- Kıvılcımlı'nın bu çabalarının ayrıntılı hikâyesi için bkz.: Kıvılcımlı, *Kim Suçlamış....*

79- Türkiye solunun evrimi açısından değilse de, Belli'nin siyasal evrimi açısından son derece ilginç olan bu hazırlıkların hikâyesi için bkz.: Rasih Nuri İleri, *Mihri Belli Olayı*, 3 Cilt, Anadolu Yayınları, İstanbul, 1976.

VII

Gerilla ya da Dev-Genç Kuşağının Siyasal Bağımsızlaşması

1971-1972 yıllarındaki silahlı mücadele deneyi, hafızalarda 12 Mart 1971 darbesi ve onu izleyen baskı dönemi ile birlikte iz bırakmıştır. Ne var ki söz konusu olan sadece bir eşzamanlılıktır; yoksa darbe ile silahlı mücadele deneyi arasında bir neden-sonuç ilişkisi aramak yanıltıcı olur. Şu nedenle ki, solun silahlı mücadelesi, baskılara karşı bir tepki olarak ya da bir başka ifadeyle ülke siyasal koşullarının dayatmasıyla değil, kriz içindeki solun kendi çözümsüzlük ve açmazlarından kaynaklanmıştır.

Silahlı mücadele, 1971-1972 yıllarında ortaya çıkan bir dizi sol örgütlenmenin eseridir. Benzer şekilde bu bir dizi örgütlenme de bizzat silahlı mücadelenin ürünüdür. Hemen hatırlatmak gerekir ki, bu örgütlenmeleri oluşturan militanların neredeyse hepsi Dev-Genç üyesi üniversite öğrencileridir. Dolayısıyla silahlı mücadelenin anlaşılması için, konunun analizi, Dev-Genç'in tarihsel rolü ve evrimiyle bağlantılandırılmalıdır.

1968 sonrasının yoğun eylemciliği içinde Dev-Genç'liler, bir süre sonra kendilerini ülke radikal siyasetinin tek öznesi olarak görmeye başlarlar. TİP sadece MDD'cilikle başa çıkamama krizini yaşamakla kalmamış, bir süre sonra partinin tarihsel önderleri arasında hızla kopuşmaya varacak bir anlaşmazlık ortaya çıkmıştır. Ardından bu kez Dev-Genç militanlarının büyük çoğunluğunun umut bağladığı MDD hareketi parçalanma yoluna girmiştir. Öte yanda sol hareket bu krizlerle boğuşurken, ülkede sosyal hareket hızla gelişmektedir. Bu koşullarda neredeyse tek başlarına sosyal harekete yön verme çabası içinde bulunan Dev-Gençlilerin kendilerini solun tek temsilcisi olarak görmelerinde şaşılacak bir şey yoktur. Gerçekten de en "keskin" anti-emperyalist eylemi gerçekleştirenler, öğrenci kitlelerini harekete geçirenler, radikal işçi-köylü hareketlenmelerine müdahale edenler ya da aşırı sağ paramiliter grupların saldırılarını püskürtenler onlardır. Bir süre sonra içlerinden, en yetkin teorik analizleri kendisinin yaptığına inananlar da çıkacaktır.

Bu yaklaşımda kuşkusuz önemli bir yanılgı vardır. Her şeyden önce şu nedenle ki, Dev-Genç'in sol ve sosyal hareket içinde bu denli öne çıktığı koşullar sadece bir-iki yılın olgusudur. 1969 öncesinde Dev-Genç yoktur, 1971 sonrasında da olmayacaktır. Dev-Gençlilerin teorik ve pratik alanda gerçekleştirdikleri neredeyse her şey, solun 1960'lı yıllardaki birikimi içinde anlamlıdır. İşçi hareketindeki yükseliş ve DİSK'in yaşadığı hızlı gelişim, TİP'in taşra kadrolarının "köy eylemleri"ne sağladığı lojistik destek, eski komünistlerin teorik katkıları ve hatta hâlâ solla bağlantıları olan "milliyetçi devrimciler"in radikal cunta hedefli faaliyetleri olmaksızın, Dev-Gençlileri o aktif ve yaratıcı konumda bulmak imkânsızdır. Doğal olarak Dev-Genç kadrolarının o tarihte böylesine soğukkanlı değerlendirmeler yapmaları olanaksızdır. Öte yanda Dev-Gençlile-

rin kendilerini radikal siyasetin tek öznesi olarak görmeleride o kadar masum bir olgu değildir. Çünkü bu yaklaşım, hiçbir elle tutulur siyasal gerekçesi olmayan silahlı mücadeleye yönelişte önemli bir itici güç işlevini görmüştür.

1970 yılında Türkiye solunda artık sadece mevcut örgütsel yapılar değil, o günlere dek önemli sorumluluklar almış önder kadrolar da yıpranmıştır. Bu tarihe gelindiğinde Dev-Gençlilerin gözünde –bir ölçüde Hikmet Kıvılcımlı dışında– nispeten daha yaşlı ve deneyli sol kadrolardan itibar gören neredeyse hiç kimse yoktur. TİP'ten çoktan umut kesilmiştir. MDD hareketi yerine hiçbir şey bırakmadan çökmektedir. Özellikle MDD'nin krizi, Dev-Genç kadroları için büyük bir hayal kırıklığı ve demoralizasyon nedenidir. Çünkü tüm bağımsız karakterine rağmen Dev-Genç, MDD hareketinin örgütsel ifadelerinden biri olarak ortaya çıkmıştır. Devrimci gençlik hareketi önderlerinin siyasal deneyleri açısından MDD'nin büyük önemi vardır. MDD'nin çöküşü, bir anlamda Dev-Gençlilere yalnızlıklarını çarpıcı bir şekilde gösterir. Bu yalnızlık duygusu, sosyal hareketin yükselişi ve ülkenin hızla içine girmekte olduğu siyasal kriz koşullarında daha da şiddetlenir.

Dev-Gençlinin kendisini ülkedeki radikal siyasetin tek öznesi olarak görmesi, artık bu koşullarda yıkıcı bir çelişki yaşamaktadır. Tüm işlevine ve hareketliliğine rağmen Dev-Genç'in Türkiye gibi bir ülkenin başat siyasal aktörlerinden biri olamayacağı açıktır. Derinleşen siyasal kriz ve yükselen sosyal hareket, onları daha büyük sorumluluklar almaya adeta zorlamaktadır. Ne var ki ellerinde buna uygun araçlar yoktur. Bu koşullarda siyasal ve sosyal gelişmelere her ne pahasına müdahale kaygısı öne çıkar. Silahlı mücadele, konuya solun krizi ve iç sorunları açısından bakıldığında bu kaygının bir sonucu olarak görülebilir. Öte yanda konuya ülkenin siyasal koşulları açısından bakıldığında ise, "kaygı" sözcüğü yerine pekâlâ "şaş-

kınlık" sözcüğü de kullanılabilir. Gerçekten de Türkiye'nin 1970-1971 yıllarında yaşadığı siyasal kriz ve sosyal hareketlilik düşünüldüğünde gerilla mücadelesi, siyasal açıdan sadece bir şaşkınlık olarak tanımlanabilir. Bu silahlı kalkışmayı, Türkiye'nin o günkü siyasal-sosyal koşulları ile açıklamak ve haklı göstermek olanaksızdır.

Siyasal Gerekçesi Olmayan "Silahlı Mücadele"

Aslında 1970'in son aylarından 1972'nin Nisan ayına kadar gerçekleştirilen silahlı eylemler bütününü, kelimenin gerçek anlamında bir silahlı mücadele ya da gerilla hareketi olarak kabul etmek bile bir terim zorlaması gibi gözükebilir. Her şeyden önce hareketin kadro kaynağı bile tek başına dikkat çekicidir. Silahlı mücadele militanlarının neredeyse tamamı, son birkaç yılı Dev-Genç hareketleri içinde geçirmiş üniversite öğrencileridir. Bunun yanı sıra diğer olumsuz karakteristiği ise, bu sözde gerilla mücadelesinin küçük çapı ve süreksizliğidir. Örneğin "şehir gerillası" olarak zikredilebilecek belli başlı eylemler şöyle sıralanabilir: Birkaç banka soygunu, bir işadamı ve bir çocuğun fidye alınmak amacıyla kaçırılması, Ankara'da önce bir, sonra dört Amerikalı askerin kaçırılması, birkaç bombalama, İsrail'in İstanbul başkonsolosunun kaçırılması ve öldürülmesi, Ünye'de dört İngiliz teknisyeninin kaçırılması ve nihayet Ankara'da jandarma genel komutanını kaçırma teşebbüsü. "Kır gerillası" deneyine gelince, bu hareket çok daha cılızdır. 1971'in Mart-Nisan aylarında, Nurhak yöresinde birkaç düzine militan tarafından başlatılan hareket, aynı yılın Haziran ayının başlarında yaşanan ilk silahlı çatışmanın ardından sona erer.

Sol kadroların son derece küçük bir azınlığını peşinden sürüklemiş olması ve süreksizliği bir yana, soğukkanlı bir şekil-

de yaklaşıldığında, 1971-1972 silahlı mücadele deneyinin ciddiye alınabilecek bir siyasal gerekçesi olmadığı da rahatlıkla görülebilir. Birinci olarak o dönemin Türkiye'si, sol açısından diğer mücadele araç ve yöntemlerinin bir kenara bırakılmasını gerektiren koşulları yaşamamaktadır. Kuşkusuz 12 Mart 1971 Muhtırası'ndan yaklaşık altı hafta sonra 11 ilde ilan edilen sıkıyönetim, Türkiye'de bir baskı döneminin başladığını göstermiştir. Ama bunun uzun dönemli bir baskı dönemini başlattığını iddia etmek, sadece o yılların Dev-Gençlileri gibi nispeten deneysiz ve bir ölçüde de yeteneksiz siyasetçilerden gelebilirdi. Örneğin dönemin önde gelen silahlı örgütlenmesi olan Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu adlı örgüt yayınladığı ilk bildiride "devrimciler"e seslenirken, onları barışçı mücadele metotlarını terk etmeye çağırmaktadır: *"Barışçıl şartlar içinde mücadele metotlarını bırakınız. Halk kitlelerini kurtuluşa götürecek olacak olan şiddet politikasını temel alan silahlı mücadeleye THK Ordusu'nun saflarında katılınız. Ulusal kurtuluş savaşının haklı bayrağını emperyalizmin saldırgan politikasına karşı hep beraber dalgalandıralım."*[80]

Bu çağrı yapıldığında henüz 12 Mart muhtırası verilmemiştir. Bu demektir ki, bir dizi Dev-Genç militanı silahlı eylemleri başlatmak için 26 Nisan 1971'de sıkıyönetim ilan edilmesini ya da Türkiye siyasetindeki hegemonya mücadelesinin önemli aşamalarından biri olan 12 Mart 1971'i bile beklememişlerdir. Tersine silahlı mücadeleye katılan kadroların büyük çoğunluğu, daha bir-iki yıl öncesinden kendilerini mücadele biçiminin romantizmine kaptırmış bulunmaktadır. Dolayısıyla yaşanan gerilla mücadelesi deneyini yasal siyaset yapma olanaklarının ortadan kalkmasına bağlamak sadece olguları zorlamak anlamına gelir.

80- *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 512.

Silahlı mücadelenin siyasal gerekçelerinin yetersizliği, bir bütün olarak bu deneyin en temel gerilla kurallarını yok saymasında da kendisini gösterir. Gerilla mücadelesinin tüm önde gelen teorisyenleri, bu hareketi avantajlı kılan ve ona güç kazandıran en temel karakteristiklerinden biri olarak, gerillanın, "düşmanı istemediği alanda mücadeleye çekme yeteneği"ni gösterirler. Küçük ve hareketli silahlı birimlerle düşmana büyük kayıplar verilmesi bu sayede olanaklı olur.[81] Oysa bu dönemin silahlı eylemcileri, hasımlarını kaçındıkları bir mücadele alanına değil, tersine tercih edecekleri bir mücadele alanına çekmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında 1971-72 gerilla hareketinin, siyasal naifliği bir yana, askeri açıdan da ciddiye alınabilecek bir yanının olmadığı söylenebilir.

12 Mart 1971'in yarattığı yarı-askeri yönetimin, o tarihlerde büyük şehirlerde ya da kırsal alanlarda başlayacak bir gerilla mücadelesinden ürkeceğini ya da bu hareketlerin bir siyasal istikrarsızlık kaynağı oluşturabileceğini iddia etmek olanaksızdır. 1971'in bahar aylarında generallerin birinci işi, önce ordu içindeki "radikal" subay kadrolarını etkisizleştirmektir. Sola ve sosyal harekete karşı sonuç alıcı saldırı ise, gündemin ikinci maddesindedir. Generallerin ordu içindeki muhalif kadroları tasfiye için gerekçeleri hazırdır. Ne var ki 1971'in ilk aylarında koşullar, sola ve sosyal harekete karşı bir saldırıya girişmek için henüz yeterince uygun değildir. Bizzat 12 Mart muhtırası bile, esas hedef olarak Demirel hükümetini göstermekten çekinmemiştir. Muhtıra'da solu ve sosyal hareketi doğrudan hedef alan bir ifade bulmak olanaksızdır. O derece ki, muhtırayı kaleme alanlar, sosyal hareketin varlığından söz etmeye çalışırken bile sadece "anarşi", "kardeş kavgası" ya da "sosyal ve ekonomik huzursuzluk" gibi sözcüklere başvurmuş; daha-

81- Bu kurallar konusunda en temel referans olarak "Arap Lawrence", Mao Zedung, Alberto Bayo ya da Che Guevara verilebilir.

sı bu konularda bile "süregelen tutum, görüş ve icraatlarıyla" "parlamento ve hükümet"i sorumlu tutmuştur.

Bu koşullarda radikal bir askeri darbeyi önleyen ordunun, sola ve sosyal harekete saldırısının boyutlarını ve başarısını belirleyecek olan sadece generallerin kararlılığı değildir. Bunda solun siyasete müdahale tarzının da büyük etkisi olacaktır. İşte bu anlamda 1971'in gerilla eylemleri, 12 Martçı generallere, sola yönelik şiddetli bir saldırıya geçmenin olanaklarını sağlayacaktır. Diğer bir ifadeyle solun silahlı mücadele girişimi, 1971-1972 yıllarında sadece egemen kesimler içinde yaşanan hegemonya mücadelesinde değil, bizzat sola karşı bir sindirme kampanyasının uygulamaya konulmasında da ustalıklı bir tarzda kullanılmıştır.

Bu bağlantı o kadar açıktır ki, o tarihlerden birkaç ay sonra kimi silahlı mücadele teorisyenleri, bu olguyu, bizzat silahlı mücadelenin bir taktik başarısı olarak takdim edeceklerdir. Örneğin Mahir Çayan, şunları yazmaktadır: "... *silahlı propaganda, I. Erim Hükümetinin gerçek yüzünü ve emellerini, oligarşinin en gerici, en azgın ve terörist yönetimi olduğunu açığa çıkarmıştır. Böylece, Amerikan emperyalizminin ve işbirlikçi yerli burjuvazinin oyununu altüst ederek, maskesini alaşağı etmiş, kademeli planını bozmuştur. 'İlerici, reformist, Atatürkçü' görünümü altındaki açık faşizmin erken doğum yapmasını sağlayarak, küçük-burjuva aydın çevreler de dahil olmak üzere kamuoyunun gözlerini açmıştır.*"[82]

Bütün bunların yanı sıra, silahlı mücadeleyi, kırsal alanlarda radikal bir sosyal hareketliliği ortaya çıkartacak ya da onu destekleyecek bir araç olarak düşünmek de bir başka siyasal öngörüsüzlük örneğidir. Tüm cumhuriyet tarihi boyunca oldu-

82- Mahir Çayan, *Kesintisiz Devrim II-III*; Çayan bu notları 1972'nin Ocak-Şubat aylarında kaleme almıştır. Tam metin için bkz.: www.kurtuluscephesi.com.

ğu gibi o dönemin Türkiye'sinde de, kırda mülkiyet ilişkilerini kökünden değiştirecek bir sosyal çatışma potansiyeli mevcut değildir. Çünkü ortada toprak uğruna radikal bir mücadele potansiyeli taşıyan ve bunun göstergelerini ortaya koyan bir köylülük yoktur. Oysa kır gerillası gibi keskin bir mücadele yöntemi, ancak böylesi bir sosyal sınıf çatışması temelinde anlamlı olabilir. Türkiye'nin 1960'ların ikinci yarısında şahit olduğu köylü hareketlilikleri, toprak mülkiyetinde temelli bir dönüşümü hedefleyen topraksız köylülerin değil, ürünlerine devletten daha uygun fiyat isteyen küçük üreticilerin eseridir.

Silahlı mücadelenin, o dönem solunu bekleyen görevler açısından da bir gerçekçiliği yoktur. Dev-Genç'in kaymak tabakasının gerilla hareketi için hazırlıklara giriştiği 1970'in o son birkaç ayında, sol için mevcut görevler, neredeyse gerilladan başka her şeyi gerektirmektedir. Daha birkaç ay önce İstanbul ve İzmit, dev işçi gösterileriyle sarsılmıştır. Aynı dönemde başta İstanbul olmak üzere bir dizi sanayi merkezinde, son birkaç yılda fabrika işgali ya da direniş gibi radikal sosyal hareket deneyi yaşamış on binlerce işçi vardır. Dönemin hâlâ tek sol örgütü olan Türkiye İşçi Partisi, 4. Kongresi'ni 1970 sonbaharında toplayacaktır. En nihayet sol içi teorik tartışmalar, Hikmet Kıvılcımlı'nın özellikle 1970 Haziran'ından beri yaptığı müdahalelerle yeni bir düzeye sıçrama şansına sahip gibidir. Doğal olarak birkaç yüz Dev-Gençli'nin silahlı mücadelesi, ne bu öznelere hitap edecek ne de bu konulara değinecektir.

En nihayet 1971-1972 silahlı mücadelesini –sık sık iddia edildiği gibi– solun o dönemde yaşadığı silahlı saldırılara karşı bir savunma refleksi olarak görmek de olanaksızdır. Solun özellikle 1960'ların sonlarından itibaren resmi polis güçlerinin ve MHP tarafından örgütlenen "komando" adlı paramiliter grupların silahlı saldırılarına maruz kaldığı tartışmasız bir gerçekliktir. Dönemin solcu gençleri –özellikle

de Dev-Gençliler– silahla bu vesileyle "tanışmışlardır". Bu anlamda Dev-Gençlilerin bu yıllarda silahlı bir öz-savunma içine girdikleri de söylenebilir. Ancak taktik bir mücadele yordamı olarak silahlı öz-savunma ile, çok daha farklı bir düzeyde örgütlenmeyi gerektiren silahlı mücadele (ve hele siyasi mücadelenin merkezinde yer alan bir silahlı mücadele) tamamen farklı şeylerdir. Dev-Gençliler, silahlı öz-savunmaya *zorunlu* bir şekilde girdikleri halde, daha sonra silahlı mücadeleyi tamamen *iradi* bir şekilde seçmişlerdir. Türkiye solunda birkaç yıl sonra yaşananlar, bu seçimdeki iradiliği açık bir şekilde kanıtlar. 1974 sonrasında solun geniş kesimleri, aşırı sağın silahlı saldırılarına karşı silahlı özsavunma içinde olacaklardır. Ama bir-iki marjinal grup dışında, bu dönemde sol örgütlenmelerden hiçbirisi silahlı mücadeleye kalkışmamıştır. Üstelik sol bu dönemde, çok daha şiddetli silahlı saldırı altındadır. 1960 sonlarında silahlı saldırılarda yaşamını yitiren sol militan sayısı onlarla ifade edilirken, 1974 sonrasında bu sayı binleri bulur. Buna rağmen sol örgütler tercihlerini, silah dışı siyasal mücadele araçlarını kullanmak doğrultusunda yapmışlardır.

Görüldüğü üzere Türkiye'nin 1971-1972 yıllarında yaşanan gerilla mücadelesinde neredeyse anlamlı hiçbir şey yok gibidir. Bu anlamsızlık ancak, solun içinde bulunduğu kriz ve çıkmazlar dikkate alındığında anlaşılır hale gelebilir. Gerçekte silahlı mücadele, Dev-Genç kadrolarının varlığını şiddetle hissettikleri siyasal görevler karşısında çaresizce gerileyişidir. Onlar, 1968 sonrasının en aktif siyasal kadrolarıdır. Son birkaç yıllık siyasal deneyleri, büyük başarılarla doludur. Şimdi solun gerçek bir siyasal hareket olarak ortaya çıkmasının iyice olanaksızlaştığı ve ülke siyasetinin muazzam bir krize doğru yöneldiği koşullarda ise, kendilerini mutlaka siyasal bir müdahalede bulunma görevi ile karşı karşıya hissederler. Bu durum-

da ileri doğru atacakları bir adım yoktur. Gerilemek zorundadırlar; çünkü mevcut görevler onların çapını aşmaktadır.

Türkiye siyasetinde egemen odakların birbirine düştüğü o sıcak günlerde sol için gerçek siyasal görev, TİP'in 1965 sonrası krizi ile kesintiye uğrayan siyasal sınıf hareketi sürecini yeniden harekete geçirmektir. Ne var ki Dev-Genç'in birkaç yüz kişilik öncü kadrosu, böylesine büyük çaplı bir görev için son derece yetersizdir. Tüm enerji ve potansiyellerine rağmen bu kadrolar, bir bütün olarak sol içinde küçük bir azınlığı ifade ederler. Ayrıca kendilerine ilişkin tüm yanılgılarına rağmen, teorik ve pratik deneyleri, böylesine büyük çaplı bir göreve talip olmalarına olanak vermeyecek ölçüde sınırlıdır. Bu durumda kimlere kurşun sıkacaklarını bilmeden –ve olayların gösterdiği gibi pek fazla kurşun da sıkamadan– bir garip silahlı mücadeleye kalkışmak, o koşullarda onlara bir çıkış yolu olarak gözükebilmiştir. Diğer bir ifadeyle Dev-Genç kadrolarının mevcut nesnel siyasal görevler karşısında gerileyişleri, yaşları, özgün siyasal eğitimleri ve nihayet uluslararası örneklerin baskısı şartlarında, bir *ileri kaçış* tarzında gerçekleşecektir. Genç devrimciler, solun içine girdiği kriz nedeniyle, hem içinde bulundukları mevzilerde (öğrenci derneği, gençlik örgütlenmesi, TİP) dövüşemiyorlar, hem de geri çekilmek istemiyorlardı. Bu koşullarda ileri doğru bir kaçışı deneyeceklerdi. Bu açıdan silahlı mücadele, üstlenilemeyen siyasal görevlerden kurtulma çabasıdır.

1971-1972'nin silahlı eylemleri, sadece uğruna mücadele verildiği söylenen halk kesimlerinde değil, solun bütününde de büyük bir şaşkınlığa yol açar. Doğal olarak girişilen mücadele biçiminin keskinliği, bu konuda önemli bir etkendir. Gerçekten de bu eylemlerle, yakın zamanlara kadar sadece resmi güvenlik kuruluşları ve MHP militanları tarafından yürütülen siyasal şiddete, ilk kez sol adına sahip çıkılmaktadır. Bu nok-

tada artık silah, taktik bir öz-savunma aracı değil, stratejik bir siyasal yönelişin aracıdır. 1960'lı yıllarda ilk kez kelimenin gerçek anlamında siyaset yapma olanağını bulan sol için, silahlı mücadelenin bir diğer olumsuz anlamı da vardır. Cumhuriyet Türkiye'sinde yaklaşık kırk yıl boyunca birkaç yüz kişilik küçük siyasal sektlerden öteye gidememiş sol, 1960'larda yüz binleri etkileme, milyonlara hitap etme olanağını bulmuştur. Bu on yıl boyunca solun militan ve sempatizan kadrolarında ve seçmenlerinde sürekli bir büyüme vardır. Gittikçe daha çok sayıda insan, sol aracılığıyla siyasete yönelmektedir. Neredeyse ilk kez sol sayesinde insanlar, siyasetin gerçek öznesi haline gelmektedir. Bu on yılın sonuna varıldığında, TİP'e üye olmuş ya da bu partiye oy vermiş –seçim mitingleri dışındaki– siyasal gösterilere katılmış, grev ya da fabrika işgalinde yer almış, "solcu" olarak bilinen sendikaların üyeliğini tercih etmiş insanlar, artık yüz binlerle sayılmaktadır. Bu türden bir gelişmenin yaşandığı bir anda bir grup genç devrimcinin ilan ettiği silahlı mücadelenin ciddiye alınması, solun aktif siyaset yapan kadrolarında muazzam bir daralma anlamına gelecektir; ve sol açısından bunun tercih edilecek bir yanının olmaması gerekir.

O dönemde silahlı eylemlere girişen dar bir kadro dışında, solun geniş kesimleri, sol siyasal mücadeleyi birkaç yüz militanın tekeline bırakacak bu kalkışmayı ciddiye almamıştır. Bu eylemlere girişenler dışında hemen hiç kimse, o dönemde yaşanmakta olanları bir halk savaşının ön aşaması olarak görmemiştir. Ama tabii solun geniş kesimlerinin yaşanmakta olan kriz nedeniyle siyasal inisiyatifi büyük ölçüde kaybetmiş olduğunu da unutmamak gerek. Zaten onların bu durumu, birkaç yüz Dev-Gençliye çarpıcı silahlı eylemlere girişme cesaretini veren faktörlerden bir diğeri olarak öne çıkar.

Bugün geriye bakıldığında denebilir ki, silahlı mücadele

militanlarının bir dönemi böylesine gürültülü bir tarzda kapatışları, gelecek kadroların hafızasına görkemli imgeler bırakacaktır. Ama bu deneyin, solun "siyasal özne" olarak gördüğü geniş toplumsal kesimlerin hafızasında bıraktığı iz ise çok daha çelişkilidir. Sola sempati duyan geniş halk kesimleri, muhtemelen bu gençlerin niye silaha sarıldığını anlamamıştır. Ancak bu anlaşılmazlığa rağmen, bu gençlerin etrafında bir sempati halesinin örüldüğü de söylenebilir. Ne var ki bu sempatinin, gerillaların siyasal ve örgütsel yönelişleriyle bir ilgisi yoktur. Sola sempatisi olan çevrelerin gözünde bu gençler, Türkiye İşçi Partisi'nden DİSK'e, oradan Dev-Genç'e kadar uzanan bir siyasal yükselişin temsilcisidir. Bu yükseliş onların hafızasına, 27 Mayıs anayasasının sağladığı özgürlükler, sendikal mücadelede kazanılan mevziler, anti-emperyalist gösterilerin verdiği heyecan, parlamento kürsüsüne kadar uzanan sol söylem ve köylü hareketleri gibi olgularla kazınmıştır. "Anlaşılmaz" bir yönelişe giren genç gerillalara sempati buralardan kaynaklanmıştır.

Dev-Genç ve Gerilla Hareketinin Bilançosu

Dev-Gençli nasıl 1960'lar radikalizminin bir sentezi ise, 1970'ler radikalizminin de bir hazırlayıcısıdır. Bu kısa ömürlü siyasal-sosyal hareketin teorisinde, örgüt ve siyaset anlayışında ve siyasal kültüründe, hem kendisinden önceki hem de gelecek on yıldaki solun izlerini bulmak mümkündür. Dev-Genç, 1960'lar radikalizminin taşıdığı olumlulukların bir sentezi gibidir. Onun 1970'lere bıraktığı izde ise, daha çok çözülmeler ağır basar. Bu açıdan bir Dev-Genç bilançosu, aynı zamanda 1970'ler radikalizminin bir genel panoraması anlamına da gelebilir.

1. Teorik Eklektizm

Bir siyasal kuşak olarak ele alındığında Dev-Gençliler, son otuz yılın muhtemelen teoriye en düşkün kuşağıdır. Bunda eski TKP'lilerin verdiği siyasal eğitimin önemli bir yeri vardır. Ne var ki teori konusundaki bu ilgi ve heyecan, solun teorik evriminde bir aşama anlamına gelmeyecektir. Paradoksal bir şekilde Dev-Genç'ten sonraki sol, teorik yönden 1960'lara nazaran çok daha geri bir sol olacaktır. Bu gerilemenin nedeni sadece, sosyalist solun 12 Mart 1971'den sonra yaşadığı aydın kaybı değildir. Bunun da ötesinde, Dev-Gençlilerin büyük bir heyecanla girdikleri teorik çalışmalardan, bir-iki yıl içinde muazzam bir eklektizmle çıkışları da bu gerilemede önemli bir rol oynamıştır.

Dev-Gençlilerin teorik bakış açısı, esas olarak MDD hareketi tarafından belirlenmiştir. Bu genç kadrolar, siyasal ve örgütsel olarak MDD'den ayrılma sürecine girdiklerinde, teorik bir temel oluşturma görevi ile karşı karşıya kalırlar. Ne var ki teorik birikimleri bu türden bir yaratıcılık için yeterince zengin değildir. Bu durumda tüm yapabildikleri, hemen yakınlarındaki teorik kaynaklardan hızla eklektik sistemler oluşturmak olur. Bu yıllarda oluşturulan teorik metinlerde, Stalinci Marksizmin temel kaynaklarından Mao'ya, Fidel Kastro'ya, oradan Che Guevara veya Carlos Marighella'ya, Mihri Belli veya Doğan Avcıoğlu'ndan Hikmet Kıvılcımlı'ya kadar yan yana getirilmesi olanaksız teorik sistemlerden analizleri, kavram ya da argümanları bulmak kabildir.

Dev-Genç ve gerilla kuşağının teorik eklektizmi, kendisini en güçlü bir şekilde sınıf anlayışında gösterir. Köylülüğün rolünü abartan ve işçi sınıfının konumunu "ideolojik önderlik"le sınırlayan yaklaşımlar yeniden öne çıkar. Bu gelişme, sol içinde sınıfsal sorun üzerine tartışmaların evrimi ve işçi hareketinin 1968 sonrasında yaşadığı yükseliş dikkate alındığında

anlaşılmaz gibidir. İlginç bir şekilde köylülüğün siyasal rolünü abartan, işçi sınıfı öncülüğünü düşünsel plana taşıyan bir yaklaşım, 1960'ların ortalarında TİP yöneticilerince gündeme getirilmişti.[83] Ancak bu yaklaşımların anlaşılabilir bir gerekçesi vardır. TİP'in umut edilen seçim zaferi için köylü oylarına ihtiyaç duyulmaktadır; ayrıca o tarihlerde işçi hareketi hâlâ bir çeşit emekleme dönemindedir. Oysa aynı konuyla bağlantılı olarak Dev-Genç kuşağı, birkaç yıl öncesinin TİP önderlerine göre çok farklı koşullardadır. Her şeyden önce onların "köylü oyları" gibi bir sorunları yoktur. Öte yanda işçi hareketinin hızlı yükselişine bizzat şahit olmuşlardır. Ama buna rağmen örneğin bir Mahir Çayan, "işçi sınıfının ideolojik önderliği" ya da bir İbrahim Kaypakkaya, "devrimin temel gücü olarak köylülük" formülasyonlarını 1971 yılında ileri sürebilmişlerdir.

Bu yeni kuşak teorisyenler için sorun, örgütsel-siyasal araçlarının yoksulluğundan kaynaklanır. Belli bir olgunluğa ulaşmakta olan işçi hareketi, bu genç radikallerden çok daha farklı şeyler talep etmektedir. Ancak Dev-Genç örgütlenmesi ve daha sonra kuracakları silahlı örgütlenmeler, işçi hareketinin taleplerine cevap verecek nitelikte değildir. Bunlar olsa olsa, sosyal hareket ve onun kitlesiyle sadece romantik bir "ilişki"ye olanak verir. Böylelikle, bin yılların sömürü öznesi olan köylülük, genç kadroların gündemine gelmektedir. Bu yöneliş, bu konudaki uluslararası kaynaklı analizlere referansla göz alıcı bir çerçeveye kavuşturulur. Mao'nun "halk savaşı" teorisi, Kastrocu gerilla mücadelesi üzerine yorumlar, Latin Amerika gerillalarının prestiji, bütün bunlar, eklektik bir teorik temelin hızla inşası için yeterli materyal sağlayacaktır.

83- TİP yöneticilerinin 1960'lardaki "işçi sınıfının bilimsel öncülüğü" kavramı için bkz.: "1966'da Türk Sosyalizminin Nitelikleri Belirmeye Başlamıştır", *Ant* Yeni Yıl ilavesi, 3 Ocak 1967, s. 2; "ideolojik öncülük" kavramı ile ilgili olarak bkz.: Behice Boran, *Türkiye ve Sosyalizm*..., s. 160.

2. "Örgüt Yaratıcılığı"

İlk dönemlerindeki olumlu rollerine rağmen bu genç kuşak, bir bakıma solun örgüt krizini adeta tam bir parçalanmayla kapama rolünü üstlenecektir. Solun (özel olarak da TİP'in) yaşamakta olduğu kriz, 1970-1971 yıllarında bir dizi yeni örgütün ortaya çıkmasıyla sözde çözülmüş olur. Birkaç yıl içinde oluşturulan bu yeni örgütlerin hemen hepsi Dev-Gençlilerin eseridir.[84] Bir başka ifadeyle Dev-Gençliler, Kıvılcımlı'nın o yıllarda kullandığı terimle, tam bir "örgüt yaratıcılığı"na girişmişlerdir. 1974 sonrasında geriye dönüşü olmayan bir şekilde daha da şiddetlenecek olan bu örgüt furyası dikkate alındığında, Türkiye solunun örgütsel alanda altın çağını 1961-67 arasında yaşadığı söylenebilir. Bu dönemde Türkiye'de, sendikacılar tarafından kurulmuş, sol aydınların önemli bir kesimini kucaklamış, ulusal ölçekte siyaset yapan, ülkenin siyasal gündemini etkileyen bir örgütlenme olarak TİP, bir daha asla ulaşılamayacak bir zirveyi temsil eder. Ne var ki 1960'lı yılların sonlarına gelindiğinde aynı parti, solun üniter örgütü olma niteliğini tamamen yitirmiş durumda olacaktır.

Dev-Genç'in iki yıllık dinamizmi, solun bütününe değilse de bu gençlik örgütünün üyelerine, solun örgüt konusundaki olumsuzluklarının artık son bulduğu izlenimini verir. Ne var ki kitle eylemlerindeki tüm etkinliğine rağmen Dev-Genç, en nihayet üniversite öğrencilerinin oluşturduğu ve solun örgütsel sorunlarına cevap veremeyecek bir gençlik örgütüdür. Dev-Genç'in önder kadrolarının 1970-71 yıllarında hızla kuracakları bir dizi örgüt ise, bizzat Dev-Genç örgütünden bile daha geri bir konumu temsil eder. Çünkü sadece üniversite öğ-

84- Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO), Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C), Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi (TİİKP), Türkiye Komünist Partisi–Marksist Leninist (TKP-ML), Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu (TİKKO).

rencilerinin oluşturduğu bir örgüt olmanın verdiği sınırlamalara rağmen Dev-Genç, siyasal gündemi etkileyen, yasal olanakları layıkıyla kullanan, geniş toplum kesimlerine başarıyla hitap eden, sosyal hareketlere öncülük edebilen bir örgütlenmedir. 1970-1971'in son derece dar bir kesimi kapsayan silahlı örgütlenmeleri ise, ülke siyasal gündemini etkileyemeyen ve dahası, asgari bir demokrasi kültüründen bile yoksun siyasal sektlerden ibarettir. Kısacası Dev-Genç kuşağının "örgüt yaratıcılığı"nın, solun olumlu örgütsel geleneklerini neredeyse tamamen ortadan kaldırdığı söylenebilir.

3. Siyaset Anlayışı

Özellikle 1965 sonrasında TİP, seçimler ve parlamento faaliyetiyle sınırlandırılmış bir siyaset anlayışını şekillendirmiştir. Bu partiye göre siyaset, bu alandaki başarı eğrisini sürekli kılmak üzere yapılan çalışmaların aritmetik toplamı gibi görülmektedir. Bu yanıyla TİP, mevcut düzen partilerine benzer hale gelmektedir. Tıpkı onlar gibi TİP için de partinin başarısı, siyasal kazanımların istikrarlı ve düzenli birikimi olarak algılanır. Parti yöneticileri için siyasette eşitsiz gelişmeler, krizler, gerileme ve ileri sıçramalar ya da ani düşüş veya yükseliş momentleri yok gibidir. Doğal olarak bu türden gelişmeleri yönetmeye olanak verecek olan örneğin "strateji" ya da "taktik" gibi kavramlar gerçek içerikleriyle sözlüklerinde yer almaz. Takip eden yıllarda TİP, bu konuda nispeten en güçlü eleştiriyi MDD hareketinden almıştır.

Dev-Gençliler, ilk siyasal eğitimlerini TİP'te almışlardır. Ama onların siyasal eğitimlerini esas belirleyen MDD hareketidir. Bu açıdan bakıldığında bu genç kuşağın, TİP'e egemen siyaset anlayışına uzak olduğu düşünülebilir. Ayrıca özellikle sosyal hareketlerle yakın ilişkilerinin, bu genç kadroları bu alanda daha iyi eğitmiş olabileceği bile söylenebilir. Ne var

ki 1970-71 yılında kurulan silahlı mücadele örgütlenmeleri, siyaset anlayışı konusunda bu gençlerin, TİP'in geri düzeyine bir dönüş yaptıklarını gösterir. Dev-Gençliler silahlı mücadeleye karar verdikleri dönemde, artık ufuklarında ne sosyal hareketler ne de gerçek bir siyasal sınıf örgütü düşüncesi vardır. Öte yanda dillerinden düşürmedikleri halde, sözcüğün gerçek anlamında strateji, taktik gibi kavramlara tamamen yabancı oldukları da görülür. İlk anda dikkat çeken ve büyük yankı uyandıran eylemleri, siyasal yönden olağanüstü zayıftır ve biçimsel farklılıkları bir yana, özünde TİP'in siyasal çalışmasına yön veren bir siyaset anlayışının etkisi altında olduklarına yeni kanıtlar getirir. Kuşkusuz ortada temel bir fark vardır. Şöyle ki, TİP'in siyaset anlayışı, siyaseti parlamenter çerçeveye sığdıran bir uğraşın –doğal olarak büyük bir sabrı gerektiren– tedrici birikimi üzerine şekillenmiştir. Oysa 1970-1971'in devrimci gençleri, parlamentocu olmadıkları gibi ayrıca çok acelecidirler de. O nedenle pratik faaliyetleri, TİP'in dar siyaset anlayışının bir tür ayna imajını yaratacaktır. Diğer bir ifadeyle TİP'teki tedrici birikimciliğin yerini, gençlerde adeta sürekli bir "saldırı stratejisi" alır. O tarihlerde müstakbel gerillacıların siyaset anlayışı üzerine konuşurken Hikmet Kıvılcımlı, TİP önderleriyle Dev-Gençlilerin siyaset anlayışlarının ayna imajı karakteristiğini güçlü bir şekilde sergilemiştir: *"Bugün Türkiye bir Devrim içinde değil midir? Bunu ciddi ciddi soran akıllı gençler gördük. Onlara göre elbet Devrim içinde idik. Dolayısıyle de ne ric'at, ne savunma taktiği uygulanacaktı. Hayır taktik de nesi? Yalnız taarruz Stratejisi... esastı!"*[85] Başka bir ifadeyle TİP'in seçimsel başarı eğrisine sarsılmaz inancının yerini, genç kuşak devrimcilerinde siyaseti düşmana sürekli olarak darbe indirmek olarak gören bir eylemcilik almıştır. Bu anlayış çerçeve-

85- Hikmet Kıvılcımlı, *Oportünizm Nedir, Halk Savaşının Planları, Devrim Zorlaması*, Derleniş Yayınları, Ankara, 1977, s. 341.

sinde oluşturulacak "suni denge", "sürekli faşizm" veya "gizli işgal" üzerine analizler ya da bir çırpıda oluşturulan "ordu", "cephe", "parti" gibi örgütsel biçimler ve en nihayet "kır" veya "şehir gerillası" gibi mücadele yordamları, bu saldırı stratejisinin tamamlayıcısı olur.

4. Siyasal Kültür

Dev-Genç bir yanıyla, solun TİP'in kriziyle yoksullaşmaya başlayan siyasal kültürüne olumlu elemanlar katmak gibi bir işlevi yerine getirir. Ama aynı Dev-Genç, hızlı çözülüşüyle, bu olumlulukları tersine döndüreceği gibi eski olumsuzlukları da derinleştirecektir. Dev-Genç'in solun siyasal kültürüne olumlu katkılarının başında, bu hareketin yarattığı "Dev-Gençli tipi" gelir. Bu tipin karakteristiği, onun sosyal hareketle ilişkisi içinde ortaya çıkar. O döneme kadar sol kadrolar, sosyal hareket olgusuna yabancıdırlar. Bu konuda tek istisna, TİP üyesi sendikacılardır. Bu küçük azınlık dışındakilerin siyasal faaliyeti, hemen daima çalışan kitleleri aydınlatmayı hedefleyen bir propaganda çalışması ile sınırlanmış gibidir. Oysa Dev-Gençliler, ilk kez olarak bu siyasal aydınlatma çalışmasını, belirli bir sosyal öznenin (öğrenci, işçi, köylü ya da memur) sosyal hareketliliği ile birleştirme şansına sahip olurlar. Bu olgu, onları siyasal açıdan hızla olgunlaştırdığı gibi, bir dizi olumlu vasfı kazanmalarının da yolunu açar. Dev-Gençli, gerçek bir sosyal hareketin oluşumuna önderlik ettiği için, bürokratizmden uzaktır ve kendisini hemen her konuda alçakgönüllü bir öğrenci olarak kabul etmekten çekinmez. Yine sosyal hareketin ona dayattığı çalışma tarzı ve sorumluluk duygusu nedeniyle fedakârdır ve dayanışma ruhuna sahiptir. Bürokratizmden uzaklıkları onları, "şef"lere ya da "önder"lere karşı eleştirel olmaya iter. Ama bunu yaparken, birikime verdikleri önemden dolayı, geçmiş kuşaklardan öğrenmekten de geri kalmazlar.

Benzer şekilde ilk dönemde özellikle teori alanında "öğrenci"liği benimseyişleri, bu kadrolarda çoğulculuk, demokrasi ve tolerans anlayışının gelişmesini sağlar.

Ne var ki bu olumlulukların önemli sınırları vardır. Dev-Gençli tüm öğrenci mütevazılığına, tartışma hevesine ve çoğulcu eğilimlerine rağmen, bizzat bu özelliklerini yok edecek yönelişler içine girer. Örneğin Dev-Genç'in kuruluşunu gerçekleştiren 1969 Ekim kongresi, TİP önderliğine bağlı sosyalist gençlerin, (o dönemdeki adlarıyla "oportünistler"in) ihraçlarıyla açılır. Bir süre sonra aynı Dev-Gençliler, sol içi muarızlarına karşı şiddet kullanmayı olağan bir "eylem biçimi" haline getirirler. Yine muhtemelen fedakârlık duygularının verdiği özgüvenleri, sağlıklı bir kolektif (örgütsel) denetimin yokluğunda, ben-merkezciliği ve otoritarizmi besleyen bir işlev görmeye başlar. Bunların yanı sıra Dev-Gençli, adeta "24 saat eylem içinde devrimci" olarak, neredeyse siyasetten başka hiçbir şey görmeme eğilimindedir. Açıkça ifade etmese de, onun gözünde net bir siyasal mesaj taşımayan sanat, edebiyat ya da estetik ürünü ciddiye alınmaya layık değildir.

Bu bahiste son bir olumsuz siyasal kültür elemanı olarak, bu kuşağın kadın-erkek işbölümü anlayışı verilebilir. Bu alanda Dev-Genç, kendisinden önceki gençlik örgütü olan FKF'den daha geri bir konumdadır. Şu nedenle ki FKF, modern bir siyasi parti olan TİP'in ürünüdür; TİP ise her zaman, kendisine yönelen toplum kesimlerinin en ileri kategorileri için bir çekim merkezi olmuştur. Aydın, öğrenci, en azından sendikaca eğitilmiş işçi, asgari bir kültüre sahip emekçi, TİP'e yönelen kadrolar bunlardır. Oysa Dev-Genç'in ilişkiye geçtiği emekçi kitleleri, yakın zamanlara kadar düzen partilerinin gerici siyasal kültürü ile yoğrulmuşlardır. Bir tür taşra dar görüşlülüğünün etkisi altındadırlar. Dev-Gençli, bu emekçi kesimleriyle ilişkiye geçtiğinde, büyük bir pragmatizmle kimi kendi "aşırı"

(ya da "ileri") yanlarını budamaya girişecektir. Cinsiyete dayalı bir işbölümü, bu budama alanlarının başında gelir. 1970 yılının sonbaharına varıldığında, TİP ve Dev-Genç'te bu konuya ilişkin kimi sembolik gelişmeler oldukça anlamlıdır. TİP'in 1970 sonbaharında toplanan 4. Kongresi, bir kadın yöneticiyi (Behice Boran) parti başkanlığına getirir. Aynı tarihlerde silahlı mücadeleye yönelen Dev-Gençliler ise, belki de doksan yıl öncesinin *Narodnaya Volya*[86] maçizminden de olumsuz bir kadın-erkek işbölümünü pekiştirmektedirler.

Sonuç olarak Dev-Genç'e özgü siyasal kültür elemanlarının olumsuzları, bir-iki yılda iyiden iyiye üste çıkacaktır. Böylelikle Dev-Gençlinin Türkiye soluna yaptığı olumlu siyasal kültür aşısı neredeyse olmamışa dönmektedir. Bu gelişme bizatihi o olumlu devrimci tipinde bir bozulmaya tekabül eder. Başlardaki mütevazı devrimci tipte, son dönemlerde karikatür yanlar ortaya çıkar. Kahramanda, şarlatanlık emareleri belirmeye başlar. Örneğin 1970-1971 yıllarında ardı ardına yaşanan bölünmeler, teori konusunda var olan "öğrenci" konumundan hızla çıkılması demektir. Bu gelişme, yeni "teorisyen" adaylarının ortalığı kaplaması anlamına gelir. Bu adaylar, o dönemin yaygın terimi ile "ideolojik sınırlar"ını çizip, kendilerini uydurma teorik sistemlerine hapsettikleri an, bu kez birer "usta" olduklarını zannetmeye başlarlar. Buradan, gerçek teorik tartışmaların fiilen sona erdirilmesine varmak artık an meselesidir.

Yine bu atmosferde sol içi şiddet uygulamaları, her ne kadar niceliksel bir artış yaşamasa da, bu kez adeta sürrealist boyutlara ulaşır. Eskiden en azından somut örgütsel mevzileri kazanmak için yürütülen şiddet uygulamaları, yavaş yavaş deyim yerindeyse "şan olsun" diye yapılmaya başlanır.[87] En

86- Narodnaya Volya (Halkın İradesi): 1879 yılında Çarlık Rusya'sında kurulmuş, çarlığı şiddet yoluyla yıkmayı hedelleyen bir devrimci örgüttür.

87- TİP'in 29 Ekim 1970'te toplanan 4. Kongresi'nden önce bir grup Dev-

nihayet daha birkaç yıl öncesinin, "şef"lere tapmadan eski kadrolara saygı duyma diyalektiğini becerebilen genç kadroları, bu kez genç "şef"lerin önderliğinde hızla yeni siyasal sektler yaratmaya girişirler. Buralardaki demokrasi ve örgütsel kültürünse, hiç beğenmedikleri TİP'in çok gerisinde kaldığını söylemek mübalağa olarak kabul edilmemeli.

Görülmektedir ki Dev-Gençliler, onlara olumlu özellikler kazandırmış olan o tarihsel şanstan uzun vadeli sonuçlar üretemezler. Örgütsel planda sol, ülke siyasetinde kalıcı bir yeri olan bir partiye değil, küçük solcu sektlere doğru evrilmektedir. O nedenle Dev-Genç'in önder kadrolarının teorik ve pratik alandaki tüm olumlu özellikleri, onları neredeyse sadece büyük yanlışlara atılma konusunda cesaretlendirecektir.

Gençlinin, TİP'in Ankara il merkezine yaptıkları baskın ve orada bulunan TİP'lilere uygulanan muamele, bu adeta amaçsız şiddetin en çarpıcı örneklerinden birisidir.

Bölüm III

1974-1980 Döneminde Türkiye Solu: Örgütsüz Kitleselleşme

1974 Sonrası Solun İncelenme Yordamı Üzerine Birkaç Hatırlatma

1974 sonrasının Türkiye solu bir "yeniden doğuş" değil, 1960'lar solunun devamıdır. Bu dönemin tüm sol örgüt, hareket, grup ve çevrelerinin kökleri net bir şekilde 1960'larda aranmalıdır. Bu devamlılık, her şeyden önce kadrolar düzeyinde kendisini gösterir. 1974 sonrası solun önder kadroları, ilk siyasal eğitimlerini TİP ya da Dev-Genç'te yapmış solculardır. Öte yanda unutmamak gerekir ki bu süreklilik faktörüne rağmen, 1974 sonrasında sol, bambaşka bir gelişme dinamiğini ifade eder. Bu nedenle dönenim incelenme yordamı, 1960'lar solunun ele alınışından önemli farklılıklar taşıyacaktır.

1960'lar solunun yegâne örgütü Türkiye İşçi Partisi'dir. Bu parti, sınıf hareketiyle sosyalist hareketin bütünleşme sürecinin bir ifadesidir. Yine bu yılların solu, güçlü bir aydın siyasallaşmasını da temsil eder. Bütün bu özellikleriyle 1960'lar solu,

girişte tanımı yapıldığı anlamda bir siyasal işçi hareketini yaratma, ülke siyasetinin kalıcı bir aktörü olma potansiyeline sahiptir. Bu temel karakteristikleri nedeniyle 1960'lar solunun incelenmesi, dört temel bileşeninin (*Yön* dergisi, TİP, MDD hareketi ve Dev-Genç'in) incelenmesine indirgenebilmiş; ve yine aynı nedenle, solun hemen tüm unsurlarını kapsayan bir teorik-ideolojik evrim konusu ve bu evrimde önder kadroların rolleri, çalışmanın merkezi ekseni olabilmiştir.

1974 sonrası solun incelemesinde benzer bir yordam, hem olanaksız hem de işlevsiz olmak durumundadır. Çünkü bu dönem solunun evriminde, bir siyasal işçi hareketinin oluşum potansiyelini görmek mümkün değildir. Her şeyden önce bu sol, muazzam bir parçalılığı temsil etmektedir; ve gelişme süreci içinde, herhangi bir bütünleşme dinamiği tespit etmek olanaksızdır. 1960'ların sonlarında yaşanan bölünmeler, bu dönemde artık geriye dönüşü olmayan bir sürekliliği ifade eder. 1974 sonrasının sol hareketleri, adeta *Big Bang*'i izleyen sürecin galaksileri gibi, bir yanda hızla büyürken, diğer yanda birbirlerinden aynı hızla uzaklaşırlar. Bu öylesine geri dönüşü olmayan bir süreçtir ki, yaklaşık altı yıllık dönem boyunca içinde hatırı sayılır bir birleşme ya da hatta yakınlaşma örneği bulmak mümkün değildir. Bunun kaçınılmaz sonucu olarak, bu türden bir dinamiği ifade eden teorik tartışmalar da yoktur. Tersine bölünmeler bölünmeleri izler ve sonunda, dönemin başında sekiz-on değişik eğilimle temsil edilen sol, 1980 darbesinin arifesinde yaklaşık elli küsur örgüt, hareket, grup, çevre vb.'den oluşacaktır.

Bu koşullarda 1974 solunu, onun temel bileşenlerinin incelenmesine indirgemek ya da solun ideolojik-teorik evrimini çalışmanın ekseni olarak almak, sadece olanaksız değil, aynı zamanda anlamsızdır da. Olanaksızlık, kolaylıkla tahmin edilebileceği üzere, solun aşırı bölünmüşlüğünden kaynaklanır.

Anlamsızlığının temelinde ise, solun bu dönemdeki ideolojik-teorik evriminin bütünsel bir karakter taşımayışı bulunur. Bu konuya ilişkin olarak, solun bütününü ilgilendiren özgün bir evrim mevcut değildir. Her bir örgüt ya da hareketin bu alandaki evrimlerinin incelenmesi ise, ancak, tek tek sol örgütleri ele alan monografik çalışmaların konusu olabilir.

Bu dönemin önder kadrolarının tarihsel rol ve işlevine gelince, bir çalışma ekseni anlamında, bunun da incelenmesi mümkün değildir. Çünkü 1974 sonrasında söz konusu olan, kaçırılmış tarihsel şans ya da şansların varlığı değil, tersine yakalanacak tarihsel şans ya da şansların yokluğudur. Bu koşullarda o denli bölünmüş bir solun önder kadroların tarihsel rollerini yargılamak, yine anlamsız bir gayret olacaktır.

Bütün bu sınırlamalar çerçevesinde bu bölümde esas yapmak istediğimi şöyle özetleyebilirim: Birinci olarak solun parçalı da olsa bir siyasal hareket olarak anlaşılmasını sağlayacak bir tasvirini yapabilmek; ikinci olarak ise, 1974 sonrası solunun, bir önceki on yıla göre kimi temel özgünlüklerini analiz edebilmek. Bu tasvir ve analizler, bu dönemde solun evriminin, herhangi bir olumlu yol ayrımı potansiyelini ifade etmediğini ortaya koyacaktır. Bu yolla kanıtlamak istediğim hipotezi şöyle formüle edebilirim: Sol bu döneme, daha başından bir dizi hayati eksiklik ve iktidarsızlıkla girmiştir; o nedenle de dönemin, 12 Eylül 1980 darbesiyle kapanışını önleme yeteneğine sahip değildir. Bir başka deyişle, 12 Eylül darbesi, 1970'ler solunu bekleyen kaçınılmaz bir sondur.

Son olarak, bu bölümde ele alınan sol örgüt ve hareketlerin seçimi konusunda birkaç hatırlatma gerekiyor. Baştan beri birçok vesile ile hatırlatıldığı üzere,1970'ler solu çok parçalı bir soldur. Var olan, sonunda elli küsur örgütlenmeye varacak olan dev bir nebülözdür. Bu koşullarda solun bütünsel bir tasvirini yaparken ya da özgünlüklerini sergilerken, sadece

birkaç büyük örgüt ve hareketle sınırlı kalmak kaçınılmazlığı ortaya çıktı. Süreci ve olguları irdelerken, ağırlıklı olarak üç büyük siyasal hareketin, Devrimci Yol, Türkiye Komünist Partisi ve Halkın Kurtuluşu Hareketi'nin deneyleriyle sınırlı kalmaya çalıştım. Bu seçimin ifade ettiği eksikliğin farkındayım. Ancak öte yanda bu üç büyük hareket, döneme egemen olan ideolojik eğilimleri temsil ettikleri gibi, sosyal temelleri itibarıyla de mevcut solu temsil yeteneğine sahip gözükmekteler. O sayede bu kaçınılmaz eksikliğin, konunun işlenmesinde fazla bir olumsuzluk yaratmadığı kanısındayım.

I

Yeni Örgütlenmelere Doğru (1973-1974)

1973 yılı, "12 Mart rejimi"nin generalleri için önemli bir aşamayı ifade eder. Bu yılın mart ayında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimleri, onlar için ülke siyasetindeki denetimlerini sürekli kılmalarını sağlayacaktır. Genel Kurmay başkanı Faruk Gürler, cumhurbaşkanlığına adaylığını ilan ettiğinde, dönemin pek çok siyasi gözlemcisi, onun cumhurbaşkanlığı mevkiine oturmasına neredeyse kesin gözüyle bakmaktadır. Ne var ki gelişmeler bu tahminleri boşa çıkarır. Gürler bu makama gelmek için gerekli asgari oyu toplayamayacak, diğer bir ifadeyle ordunun son iki yıldır nispeten uyumlu bir şekilde çalıştığı Meclis tarafından reddedilecektir.

12 Mart rejimine damgasını vurmuş bir generalin bu ölçüde küçük düşürülmesinin nedeni, sadece yakın zamanlara kadar bu generallere hiçbir sorun çıkarmamış olan Meclis'in kendi iktidarının bilincine varması ile açıklanamaz. Esas neden, bizzat 12 Mart Muhtırası'nı ortaya çıkaran karmaşık güç ilişkilerinin son iki yılda geçirdiği evrimdir. Diğer işlevleri yanında Muh-

tıra, ordunun hiyerarşik yapısını korumak konusunda farklı siyasal eğilim ve projelere sahip yüksek rütbeli komutanlar arasında düzenlenmiş bir anlaşmadır. Nisan 1973'e gelindiğinde bu amaca ulaşılmıştır; ne var ki geçmişte darbeci kadrolarla ilişkisi olan Faruk Gürler gibi generalin cumhurbaşkanlığına seçilmesi, sadece sivil kadrolar arasında değil, ordu kademeleri arasında da oybirliği sağlamaktan uzaktır. Bu durum, sivil güçlere inisiyatif verir ve Meclis'in iki büyük partisi olan Adalet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi, siyasetle ilgili sicili boş sayılabilecek bir emekli generali (Fahri Korütürk) 6 Nisan 1973 günü cumhurbaşkanlığına seçer. Bu seçim, "12 Mart rejimi" için sonun başlangıcı sürecini ifade eder. Bu süreç, 16 Ekim 1973 genel seçimleriyle tamamlanacaktır.

16 Ekim 1973 seçim sonuçları, "sivil siyasal yaşama geçiş"in ötesinde, bir başka açıdan da önem taşır. Bu seçimler, Türkiye'de 12 Mart sonrasının baskı dönemi ile oluşan ideolojik atmosferin sol lehine değişmekte olduğunu hissettirir. 1973 seçimlerinin sonuçları, Türkiye sağının hegemonik bütünlüğünün bozulduğunu göstermektedir. Diğer taraftan, tarihsel önderi İsmet İnönü'nün bir yıl önce ideolojik gerekçelerle ayrıldığı CHP ise, yüzde 33,3'lük oy oranı ile seçimlerden birinci parti olarak çıkmıştır. Bu seçimler bir bakıma sadece 12 Mart rejiminin değil, Adalet Partisi'nin de gerilemesini ortaya koyar. Seçimler, 12 Mart'ın devirdiği Demirel'i değil, Ecevit'in damgasını vurduğu CHP ile, 12 Mart rejiminin yasakladığı MNP'nin devamı olan MSP'yi öne çıkarmıştır. CHP'nin solundaki radikal solun 1974 sonrasındaki yükselişi ise, bu tabloyu tamamlayan bir gelişme olacaktır.

CHP-MSP hükümeti 1974 Ocak ayının son günlerinde güvenoyu alır. Bu hükümetin koalisyon protokolünün en tartışmalı konularından birisi yine solla ilgilidir. Buna göre Cumhuriyet'in 50. yılı dolayısıyla çıkarılması düşünülen af yasasının,

neredeyse tamamı sol hareketlerden gelen siyasi tutukluları da kapsaması düşünülmektedir.

Bu yıllarda işçi hareketinde yaşananlar da, sol ve sosyal hareket için yeni bir dönemin açıldığını haber vermektedir. 26 Nisan 1971 tarihinde 11 ilde sıkıyönetimin ilanının ardından grevlerde yaşanan azalma, 1972 yılında da devam etmiş; hatta 1972 yılı bir lokavtlar yılı olmuştur. Bu yılda 15 greve karşılık 120 lokavt gerçekleşir.[1] Buna karşılık sıkıyönetimin hâlâ devam ettiği 1973 yılı ise, hem yasal grevler hem de yasadışı grevler (o dönemdeki adıyla "direniş"ler) açısından bir canlanmayı ifade eder. 1974 yılı ise, işçi hareketinin artık tam bir yükselişe geçtiğini gösterecektir.[2]

12 Mart rejiminin gerilemesi, işçi hareketine yeni bir dinamizm verir. Bu dinamizm belki de en çok, DİSK'in hızlı bir büyüme süreci içine girmesinde kendisini hissettirecektir. Bu yılların sosyal hareket açısından ifade ettiği dinamizmin bir örneği de, 1972 yılında kurulan TÖB-DER adlı öğretmenler derneğinin kısa sürede yüz binden fazla öğretmeni kucaklayacak olan hızlı gelişmesidir. Aynı süreçte üniversite öğrencileri arasındaki hızlı siyasallaşma ise, dönemin bir diğer karakteristik gelişmesidir. Bu gelişme o kadar hızlıdır ki, en azından birkaç yıl süre ile sol hareketlerin en temel militan ve sempatizan rezervini üniversite öğrencileri oluşturacaktır.

Sosyal hareketin bu hızlı gelişmesi, 1974 sonrasının solunun önemli karakteristiklerinden birini oluşturur. 1960'lardan farklı olarak 1974 sonrası solu, olağanüstü hızlı bir kitleselleşme yaşar. Bu adeta kendiliğinden gelişen bir süreçtir. TİP'in on yıl öncesinde ülke çapındaki ilk geniş örgütlenme faaliyeti,

---

1- Tüm İktisatçılar Birliği, *Türkiye İşçi Sınıfı*..., s. 279.

2- 1973 ve 1974 yıllarındaki yasal ve yasadışı grevlerin ve diğer işçi hareketlerinin ayrıntılı bir dökümü *Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi* (s. 279-289) içinde bulunabilir.

hemen her yerde büyük bir sabır ve enerji gerektirmiştir. Partinin genel seçimlere girmesini sağlayacak yasal örgütlenmesini gerçekleştirmesi yaklaşık üç yılını almıştır. 1974 sonrasında sol örgüt ve hareketlerin gelişmesine baktığımızda ise, sadece gelişme hızı açısından değil, örgütlenme yordamı açısından da önemli farklılıklar görülür. On yıl kadar öncesinde TİP'i, il ve ilçe düzeyindeki örgütlenmelerini gerçekleştirmek için ikili bir çalışma beklemektedir. Birinci olarak insanları sosyalist ideale kazanmak, sonra da onları, TİP'in yerel örgütünü kurmak gibi alışılmamış ve zor bir işe ikna etmek gerekmektedir. Oysa 1974 sonrasında bu iki görev de adeta kendiliğinden gerçekleşmiş gibidir. Merkezden gelen sosyalistler yerel militanları değil, tersine yerel militanlar merkezdekileri aramaktadır. Bir başka deyişle hızla siyasallaşan insanlar, ilişki kuracakları sol örgüt, parti, hareket, çevre vs. aramaktadır. Bir sol hareketin gelişmesi adeta, kendisine yönelen sempatizan akınının yönlendirilmesinden ibarettir. Bu iş içinse, doğal olarak yıllar değil sadece aylar gerekmektedir.

Bu olgu, 1970'li yıllarda Türkiye siyasetinin hem ideolojisinde hem de sosyolojisinde yaşanmakta olan değişimin boyutlarını gösterir. Hızla değişen Türkiye toplumunda "değişim" özleminin temsili, 1940'ların ortalarından itibaren sağ ve muhafazakâr siyasal akımların tekelinde olmuştur. 1960'lı yılların, bu tekelin bir ölçüde de olsa sarsıldığı bir dönem olduğu söylenebilir. 1974 sonrası ise söz konusu özlemin, artık –merkez soldan en radikaline kadar tüm bileşenleriyle– solda da karşılık bulmaya başladığını göstermektedir. Bu anlamda 1974 sonrasında solun gelişmesi çok daha hızlı, sol örgütlenme ise göreceli olarak daha kolaydır. Ancak bu demek değildir ki bu yıllar, sol için daha rahat ve zahmetsiz bir siyasal çalışma dönemini ifade edecektir. Tersine 1970'lerin ortalarından itibaren aşırı sağın silahlı saldırıları ve yine polisin ve gizli servisle-

rin provokasyonları, solcu militanlığı on yıl öncesine göre çok daha zor ve zahmetli kılacaktır.

Bu yeni döneme solun nasıl yön vereceği konusuna gelince, bu konuda ilk söylenmesi gereken, solun 12 Mart öncesi yaşamakta olduğu krizin daha da ağırlaştığı ve bölünmenin daha da şiddetlendiğidir. Kriz daha ağırlaşmıştır; çünkü sol kadrolar arasında yeniden harmanlanma konusunda güçlü bir eğilim görülmemektedir. Bölünme şiddetlenmiştir, çünkü birkaç yıl öncesinin yeni örgütlenmeleri, sağlıklı bir miras bırakamadan siyaset sahnesinden çekilmişler ve yeni bölünmelerin yolunu açmışlardır.

Dönemin iki önemli "silahlı mücadele" örgütünden biri olan THKO, bir dizi önderinin 1971 yılının birinci yarısında yakalanması ve birkaçının da öldürülmesinin ardından fiilen ortadan kalkmıştır. THKP-C'ye gelince, o da ilk örgütsel krizini silahlı mücadeleye yönelişinin hemen ertesinde yaşar. 1971 yılının ilk aylarında THKP-C kurucularından bir grup, silahlı mücadelenin örgütün siyasal eylemindeki merkezi yerine eleştiriler yönelttikleri için dışlanır. THKP-C, 1972 Nisan'ında İngiliz teknisyenlerinin kaçırılma eylemi ve "Kızıldere" olayları ile fiilen ortadan kalkar. 1970-1971'in bir diğer yeni örgütlenmesi olan "Maocu" TİİKP ise, ardı ardına iki bölünme yaşar. Köylülük ve silahlı mücadele sorunları üzerine yaşanan tartışmalar, bir yıl içinde iki grubun partiden ayrılmasına yol açar. Bu ayrılıkların ikincisi, TKP-ML/TİKKO (Türkiye Komünist Partisi-Marksist Leninist/Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu) örgütlenmesini doğurur. Ne var ki önder kadrolarının tutuklanmasının ardından, diğerleri gibi bu örgüt ve eğilimler de fiilen ortadan kalkacaklardır.

Beri yanda Türkiye İşçi Partisi 20 Temmuz 1971'de kapatılmış ve başta genel başkan Behice Boran olmak üzere önde gelen parti yöneticileri bir yıl sonra tutuklanmıştır. TİP'ten 14

Şubat 1971 günü istifa eden Mehmet Ali Aybar'a gelince, o da Ekim 1973'deki genel seçimlere kadar bağımsız milletvekilliğini sürdürmüş, ama bunun ardından sola yönelik aktif bir siyasal çaba içine girmemiştir.

Bütün bunlar dikkate alındığında, sol örgütlenme açısından 1974 yılının başlarında manzaranın, genel bir hareketsizlik olduğu söylenebilir. TKP'nin bu sıralarda yaşadığı "Atılım" adlı yeniden örgütlenme hareketi, solun bu sıralardaki en önemli olayıdır. Ne var ki bu henüz son derece sınırlı sayıda sosyalisti ilgilendiren bir harekettir. Bu konuda bir diğer istisna da, küçük bir "Kıvılcımlıcı" çevrenin, 1974 yılının Ocak ayında yayına başlattıkları *Kıvılcım* dergisidir. Bu dergi birkaç sayının ardından kapatılır, yazar ve editörleri ise, yeni kurulan Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin ilk yargıladıkları siyasi tutuklular olarak ağır cezalara çarptırılırlar.

Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP)

Türkiye Sosyalist İşçi Partisi'nin 16 Haziran 1974 günü kuruluşu, solun ilk önemli örgütlenme girişimi olarak nitelenebilir. Ancak "ilk" olmasının ötesinde TSİP'in kuruluşu, 1974 sonrasındaki sol örgütlenme girişimlerinin hepsinden bir açıdan farklılık gösterir. TSİP, kendisini solun mevcut dağınıklığına bir çözüm olarak sunmakta ve sosyalist hareketin hemen tüm kesimlerini çatısı altına çağırmaktadır. İlk bakışta TSİP'in kuruluşunun, solun birliği konusunda atılmış sağlıklı bir adım olduğu düşünülebilir.

Gerçekten de TSİP, 1960'lar TİP'inin veya MDD hareketinin ya da birkaç yıl önce ortaya çıkmış yasadışı örgütlerin herhangi birisinin devamı değildir. Bu partinin kurucuları, "toparlayıcılık" görünümlerine uygun olarak, farklı eğilimleri (ya

da en azından iki farklı sosyalist eğilimi) temsil etmektedir. Kurucular arasında 1970 yılında *Sosyalist Parti İçin Teori ve Pratik Birliği* adlı dergiyi çıkaran bir grup sosyalist ve bir dizi Hikmet Kıvılcımlı taraftarı vardır. Yine solun diğer kadrolarına yönelik birleştirici tutumu, onları partinin inşasına çağırışı vb. özelliklere bakıldığında, TSİP'in gerçekten solun yeniden bütünleşmesini hedefleyen bir girişim olduğu düşünülebilir.

Muhtemeldir ki TSİP'in kurucuları arasında, bu yaklaşımda olan kişiler mevcuttu. Ancak bu kişisel niyetler bir yana, TSİP'in solun geniş kesimlerini kucaklama konusunda hiçbir şansı olmadığı daha baştan bellidir. Bir kez her şeyden önce TSİP'in kuruluşunun zamanlanması ve biçimi, solun ideolojik ve örgütsel bütünleşmesini hedefleyen bir parti için oldukça sorunludur. Partinin kuruluş zamanlaması sorunludur; çünkü TSİP, solun önder kadrolarının büyük çoğunluğunun tutuklu olduğu bir dönemde kurulur. CHP-MSP koalisyonu tarafından hazırlanan ve 14 Mayıs 1974'te kabul edilen af yasası, 20 MSP'linin girişimiyle solcu siyasi mahkümları dışlamıştır. Bu durumda TSİP kurucularının, kendilerini solun örgütlenmesi göreviyle yükümlü gördükleri söylenebilir. Ancak hatırlatmak gerekir ki TSİP 16 Haziran 1974'te, diğer bir ifadeyle sosyalist tutuklulara yönelik bir af teklifinin reddedilmesinden sadece dört hafta sonra kurulmuştur. Oysa af yasasının çıkışının ardından CHP'li milletvekilleri Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuşlar, dolayısıyla af konusu henüz tam anlamıyla kapanmamıştır. Tüm "toparlayıcılık" iddialarına rağmen, söz konusu kurucuların, partinin kuruluşunu ilan etmekte bir sorun görmeyişleri, bu konuya oldukça sorumsuz yaklaştıklarını da gösterir.

Bununla bağlantılı olarak TSİP'in kuruluşunun zamanlaması kadar, bu kuruluşta kullanılan metotta da sorun vardır. TSİP, yaklaşık yedi yıldır derin krizler ve bölünmeler yaşayan

solun yeni partisi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kuruluştan daha birkaç yıl önce, bir dizi başka sosyalist örgütlenmeler ortaya çıkmıştır (THKO, THKP-C, TİİKP, TKP-ML/TİKKO). Bunların ortak özellikleri, her birinin tek bir siyasal eğilimin eseri olmasıdır. Kuruluşları, solun herhangi bir eğiliminin, diğerleriyle keyfi sınır çizmesini ifade eder. Hiçbir örgüt, kuruluşunun tarihsel haklılığını ve siyasal gerekliliğini açıklayabilecek durumda değildir. Zaten hiçbiri de bu türden bir çabaya girmemiştir.

Bu örgütsel deneylerin solun bütünü üzerindeki olumsuz etkileri dikkate alındığında TSİP gibi yeni bir girişim, solun bölünmeler zincirinde yeni bir halka olmadığını kanıtlamak durumundadır. Bu ise, bir partinin kuruluşu için, solun mümkün olan en geniş çevrelerinin katılacağı ciddi bir hazırlık çalışmasını gerektirir. Bu yeni dönemde solu birleştirmeyi hedefleyen bir partinin kuruluşu, bir moment olarak değil, farklı sol eğilimlerin katılacağı bir süreç olarak düşünülmelidir. Orta vadeli bir teorik ve siyasal tartışmayı öne alan ve sadece iki değil, çok daha fazla sayıda sosyalist eğilimin katılacağı bir kuruluş kongresini hedefleyen bir çalışma, hem gerçek durum hem de sosyalist hareketin örgütlenme geleneği ile çok daha uyumludur.

TSİP kurucuları belli ki böylesi zahmetli ve sonu belli olmayan girişimlerle zaman kaybetmek istemeyecek kadar heyecanlı, kararlı ve hatta acelecidirler. Partinin kuruluşunu hemen ilan ederler. Oysa dönemin koşulları, bu türden bir aceleciliği haklı çıkartan bir nitelik de taşımamaktadır. 1974 yılı Türkiye'sinde siyasal koşullar ve sosyal hareketin durumu, sosyalistlerin derhal bir siyasi parti aracılığıyla müdahalesini gerektiren bir niteliğe sahip değildir.

Belli ki TSİP kurucuları için sorun çok daha basittir. Tutuklu sosyalistlerin serbest bırakılmasını sağlayacak bir genel af

14 Mayıs günü engellenmiştir. Bu durumda örgütlü sosyalistlik yapma sorumluluğu artık kendi omuzlarındadır. Bu partiyi kuran sosyalistlerin pek çoğunun bu konudaki içtenlikleri düşünüldüğünde, ilk bakışta bu kararlılığa olumlu bir anlam bile atfedilebilir. Ne var ki aynı kararlılık, çok kısa bir süre sonra komik bir görünüm arz edecektir. Çünkü TSİP'in kuruluşundan on beş gün sonra Anayasa Mahkemesi, genel af yasasının, siyasal tutukluların aftan yararlanmasını engelleyen 5. maddesini iptal eder ve birkaç gün içinde, 12 Mart dönemi içinde tutuklanmış sosyalistlerin büyük bir çoğunluğu serbest bırakılır. Yine mahkemenin bu kararıyla, davaları sürmekte olan pek çok sosyalisti bekleyen "siyaset yasağı" da ortadan kalkar. Bu gelişmenin sosyalist hareket için yepyeni bir durumu ifade ettiğini kimse inkâr edemez. Bu yeni duruma TSİP yöneticilerinin müdahalesi ise, basit bir çağrı yayınlamaktan öteye gitmez. TSİP'liler, özgürlüğe kavuşan sosyalistleri, altı hafta önce başlattıkları harekete katılmaya davet ederler.[3] Doğaldır ki bu davetlerine herhangi bir karşılık bulamayacaklardır.

Bu süreçte TSİP kurucularının, solun yeniden harmanlanması yönündeki yaklaşımlarının ne derece içten ya da ne ölçüde oportünist olduğu sorusuna cevap vermek kuşkusuz mümkün değildir. Ancak bu soruya cevap verilemese bile, TSİP'lilerin, girişimlerinden çok umutlu oldukları muhakkaktır. Aslında bu iyimserliklerinde haklı oldukları da düşünülebilir. Her şeyden önce sol siyasal arenada yalnızdırlar ve solun son birkaç yıldaki olumsuz deneylerinin üzerine, solda neredeyse herkesin "makul" görebileceği yeni bir parti önerisiyle ortaya çıkmaktadırlar. Gerçekten de 1967 sonrasında yaşananlar, solun hemen tüm kadrolarını mahkûm etmiştir. TİP ve MDD'nin siyasal iflası, daha 1971 öncesinde ortaya çıkmıştır.

3- Yalçın Yusufoğlu, "Devrimci Arkadaşlarımızı karşılarken", *İlke*, Sayı: 8, Ağustos 1974, s. 24-27.

1971 yılında ortaya çıkan yasadışı örgütlenmeler ise, gerek pratikleri gerekse yaşadıkları örgütsel çöküntülerle, birer siyasal iflası temsil etmektedir. Bu kadar çok müflis sosyalistin var olduğu koşullarda, olumsuz deneylerin sorumluluğunu taşımayanlarca kurulan bir TSİP'in başarı şansının yüksek olabileceği pekâlâ düşünülebilir.

Ancak gelişmeler TSİP'lilerin bu iyimserliğini doğrulamaz. Solun 1974 sonrasındaki evrimi, pek çok solcuya, geçmişteki siyasal iflaslarını "siyasal sermaye"ye dönüştürme olanağını verecektir. O anlamda TSİP'in başarısızlığının sorumluluğunu sadece bu partinin yöneticilerinde aramak mümkün değildir. Ne var ki yukarıdaki kuruluş öyküsü dikkate alındığında, TSİP'in kurucu ve yöneticilerinin bu deneyde belli bir sorumluluk taşıdıkları görülebilir.

Kuruluşundaki tüm problemlere rağmen TSİP, önce hızlı bir gelişme gösterir. Bu gelişme bir yanıyla 1974 sonrası Türkiye'sinin sosyal hareketliliğinin habercisi gibidir. 12 Mart 1971'in baskı dönemi solu ezmiş, ancak onun kendine güvenini yıkmayı ve toplum içindeki itibarını yok etmeyi başaramamıştır. Bu koşullarda geçmişte yaşanan sekterliklerden uzak olduğu imajını veren bir sosyalist parti olarak TSİP'in, belirli bir çekim unsuru olması anlaşılabilir. Diğer taraftan bu partinin, 1960'lar solunun en az yıpranmış figürü olan Hikmet Kıvılcımlı'nın düşüncelerini ön plana çıkarışı da, geçici başarısının nedenlerinden bir diğeri olarak belirtilmelidir.

Ne var ki, ilk dönemlerinde belli bir çekiciliği olan TSİP'in, solu toparlayacak bir potansiyeli olmadığı bir süre sonra anlaşılacak ve parti hızla ideolojik bir kriz sürecine girecektir. Bu süreçte partiyi oluşturan bileşenler yavaş yavaş partiden ayrılırlar. 1975 sonbaharında, TSİP'in teorik organı olan *İlke* dergisinde yayınlanan "Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Sosyalist Hareketimiz" başlıklı yazı, bu harekete yeni bir ideolojik çizgi be-

lirleme gayretinin ifadesidir.[4] Bir süre sonra parti, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin ideolojik önderliğini kabul eden bir örgütsel çevreye dönüşür ve 12 Eylül 1980 darbesine kadar varlığını idame ettirir. TSİP'ten ayrılan Kıvılcımlıcılar ise, kısa sürede yaratacakları bir dizi "doktorcu" örgütlenme ile, solun bölünmüşlüğüne kendi çaplarınca katkıda bulunmayı sürdürürler.

TKP: Yeniden Doğuşa Doğru

1974 yılında 54 yıllık bir parti olan Türkiye Komünist Partisi, bu yarım yüzyılı aşkın dönemin hemen tamamını yasadışı faaliyet koşullarında ve küçük bir siyasal sekt olarak geçirmiştir. 1951 tutuklamalarının ardından TKP'nin Türkiye'de yeniden örgütlenmeye başlaması için, yaklaşık çeyrek yüzyıl geçmesi gerekecektir. Bu uzun dönemde parti kadroları, hiçbir örgütsel disipline bağlı olmadan, bağımsız siyasal faaliyette bulunurlar.

Bu yaklaşık 25 yıllık dönem boyunca var olan tek parti örgütü, ülke dışında bir avuç TKP'linin oluşturduğu Dış Büro'dur. Bu örgütlenme, TKP önderlerinden Zeki Baştımar'ın 1962 yılında yurtdışına çıkmasının ardından kurulur.[5] Dış Büro, ilk bakışta partinin mevcut koşullardaki asgari faaliyetlerini sürdüren bir parti örgütlenmesi olarak da algılanabilir. Ne var ki TKP Dış Bürosu'nu, özgün bir örgütlenme olarak tanımlamak daha doğru olur. TKP Dış Bürosu'nun birinci karakteristiği, üyelerinin siyasal deneylerinin sınırlılıklarıyla belirlenir. Büro üyelerinin tüm deneyleri, son derece sınırlı sayıda solcuya ula-

4- *İlke*, Sayı: 21, Eylül 1975, s. 9-69.

5- Bkz.: H. Erdal, *TKP'mizi Yükseltelim*, İşçinin Sesi Yayınları, 1983 (www.t-k-p.org/yayinlar/herdal/tkpyukselt.htm).

şabilmiş yasadışı örgütlenme çalışmasından ibarettir. Bunun ardından yaşadıkları deneyler ise, göçmen olarak yaşadıkları Leipzig, Prag, Moskova ve Budapeşte gibi şehirlerde oluşturulan küçük parti gruplarının örgütlenmesinden ibarettir. Yine eklemek gerek ki o dönem TKP'sinin bu tek örgütlü yapısı, entelektüel birikimi oldukça sınırlı komünistlerce yönetilmektedir. Dış Büro'nun en önde gelen isimlerinden Zeki Baştımar, İsmail Bilen ya da Aram Pehlivanyan'ın, Büro'ya ya da başka parti kurullarına sundukları raporlar veya 1960 ve 70'li yıllarda *Barış ve Sosyalizm Problemleri* dergisinde yayınladıkları yazılar, bu sınırlılığı açık bir şekilde ortaya koyar. En nihayet Büro üyelerinin, gerçek siyasal üretimden çok kişisel çekişme ve düşmanlıklarla belirlenen siyasal göçmenlik yaşamları, mevcut zaaf ve olumsuzluklarını daha da şiddetlendiren bir diğer önemli etken olarak ele alınabilir.

Dış Büro'nun ikinci karakteristiği ise, tüm üye sayısı son derece sınırlı bu örgütlenmenin, barındığı ve destek aldığı sosyalist ülkelerdeki iktidar partilerine ideolojik (ve muhtemelen örgütsel) bağımlılığıdır. Unutulmamalıdır ki TKP'li göçmenler, her biri gerçek birer polis devleti olan sosyalist ülkelerde yaşamaktadır ve dolayısıyla tüm faaliyetleri, bu ülkelerin parti ve polis teşkilatlarının denetimi altındadır. TKP Dış Bürosu'nun bu dönemdeki tüm ideolojik üretimi, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin önderliğindeki uluslararası komünist hareketin resmi çizgisinin Türkçeye çevirisinden ibarettir denilebilir. Büro'nun sosyalist ülkelerdeki iktidar partilerine ya da onların bürokratik avadanlıklarına örgütsel ve idari anlamda bağımlılığı konusu, en sembolik ifadesini, TKP'nin uluslararası toplantılarda aldığı yerle kendisini gösterir. Kelimenin gerçek anlamında bir parti kimliğini çoktan kaybetmiş bulunan bu küçük göçmen çevresi, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin öncülüğünde –ve onun öncülüğünü teyit etmek amacıyla top-

lanan– uluslararası toplantıların hepsinde "Türkiye Komünist Partisi" olarak yer alır. 16-19 Kasım 1957 tarihlerindeki 65 komünist parti ve işçi partisinin Moskova toplantısında, 1960 Kasım'ındaki 81 komünist parti ve işçi partisinin Moskova toplantısında, yine 5-17 Haziran 1969 tarihlerinde Moskova'da gerçekleştirilen 75 komünist parti ve işçi partisinin toplantısında, TKP daima hazır ve nazırdır. Komintern-sonrası uluslararası komünist hareketin danışma toplantılarından en sonuncusu, 29-30 Haziran 1976 tarihlerinde Doğu Berlin'de gerçekleştirilir. Sadece Avrupa komünist ve işçi partilerinin katıldığı bu konferansın katılımcısı olan 29 partiden birisi de yine TKP'dir.[6] Kuşkusuz son 1976 toplantısı sırasında TKP, uzun bir aradan sonra artık gerçek bir siyasal örgüt kimliğine kavuşmuş durumdadır. Ne var ki gerçekte sadece küçük bir göçmen grubunu temsil eden Dış Büro'nun, 1957'den 1969'a kadar, uluslararası komünist hareketin toplantılarına "parti" olarak davet edilişinin, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin uluslararası komünist hareketteki denetiminin bir ifadesi olduğu söylenebilir. Bu koşullarda TKP Dış Bürosu'nun, genel sekreterlik vb. gibi demokratik işleyişle bağlantılı olduğu izlenimi verecek en önemli makamlarına gelmek ya da buralardan ayrılmak, seçim ya da istifalar veya örgütsel geri alma mekanizmaları ile değil, Sovyetler Birliği'nin devlet ve parti organlarının (ya da kimi durumlarda sadece *"referent"* diye tanımlanan bir bürokratın) tayini ile gerçekleşecektir. Örneğin 1960'ların başlarında Dış Büro'nun Leipzig üye sekreterliğini yapan Bilal Şen, aynı dönemde Sovyet yetkililerinin Dış Büro'nun iki önemli şahsiyeti olan Zeki Baştımar ile İsmail Bilen arasında nasıl tercih yaptıklarını şu sözlerle anlatmaktadır:

6- Bu toplantılara katılan partiler ve yayınlanan ortak bildiriler için bkz.: *Komünist ve İşçi Partilerin 4 Toplantısı – 1957 Moskova, 1960 Moskova, 1969 Moskova, 1976 Berlin*, Ürün Yayınları, Kasım 1976.

"Zeki (Baştımar) ve Marat (İ. Bilen)1961 Ekimi'nde yapılmış olan SBKP'nin 22. Kongresi'ne katılmışlar ve selamlama konuşması için hangisinin davet edileceği merakı içinde yerlerini almışlar. Söz sırası kendilerine gelince, TKP referenti Valoşin, Zeki'yi işaret etmiş. Zeki de selamlama konuşmasını yapmış. Ertesi gün Pravda bu haberi, TKP Polit-büro üyesinin konuşması diye verdi. Anımsadığıma göre, biz de o zaman Bizim Radyo'dan bu haberi olduğu gibi vermiştik. (...) 1962 Ağustos'unda Moskova'ya gittiğimde, adı geçen referentten Zeki'yi tercih etmiş olmalarının nedenini sormuştum. Yanıt şu olmuştu: 'Marat (İ. Bilen'in parti ismi –e.a.) *çoktan Türkiye'de unutuldu, bugün onun elini sıkacak tek kişi kalmadı."*[7]

TKP Dış Bürosu'nun 1970'lerin başlarına kadarki faaliyet bilançosu oldukça mütevazıdır. 1960'lı yıllarda Türkiye'de solun yaşadığı canlılık bunda önemli bir etkendir. Her ne kadar içinde pek çok eski TKP'li yer alsa da 1960'ların TİP'i, özgün bir kuruluş ve gelişme yaşayan bir örgüttür. Bu koşullarda ülke dışında bulunan TKP üyeleri, genel olarak "TİP'in desteklenmesi" diye özetlenebilecek bir tutum benimser.[8] Zaten 1960'lı yıllarda anti-komünizm ve "Rus düşmanlığı" atmosferinin hâlâ var olduğu bir Türkiye'de, TKP gibi yasadışı bir partinin, hızla gelişmekte olan ve ilk genel seçimlerde parlamentoya girebilmiş bir sosyalist parti ile rekabete kalkışması olağanüstü bir politik öngörüsüzlüğün ürünü olabilirdi. Öte yanda TİP'in yönetici ve üyeleri arasında, daha önceki yıllarda TKP üyesi ya da sempatizanı olan kişilerin bulunuşu da, Dış Büro yöneticileri için TİP'in desteklenmesini anlamlı kılan bir diğer etken olabilir.

7- Erden Akbulut (Derleyen), *TKP MK Dış Bürosu 1965 Tartışmaları*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2004, s. 454.

8- Bu konudaki tartışmalarla ilgili olarak bkz.: Akbulut, *TKP MK Dış Bürosu 1965 Tartışmaları*...

Ancak Dış Büro'nun 1960'lı yıllarda Türkiye içinde bir örgütlenmeye yönelmek yerine TİP'i desteklemeyi tercih edişinde, Sovyetler Birliği etkenini de hesaba katmak gerekebilir. 1960'lı yıllarda Sovyetler Birliği, İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarından beri gerilimli ilişkiler yaşadığı NATO üyesi Türkiye ile ilişkilerini geliştirme çabası içindedir. Birkaç yıl içinde iki ülke arasında en yüksek düzeyde görüşmeler gerçekleşir. Ocak 1965'te Yüksek Sovyet başkanı Podgorni, ardından Aralık 1966'da Başbakan Kosigin, Türkiye'ye resmi ziyarette bulunur ve iki ülke arasında neredeyse otuz yıldan beri ilk kez ekonomik ilişkileri geliştirici antlaşmalar imzalanır. Sovyetler Birliği'nin dış politikası açısından bu denli önemli gelişmelerin yaşandığı bir sırada, iki ülke arasında bir "TKP sorunu"nun ortaya çıkması, bu ülke yöneticilerinin isteyebilecekleri herhalde en son şey olmalıdır. Bu koşullarda konuyla ilgili Sovyet makamlarının ya da Sovyetler Birliği Komünist Parti yetkililerinin, TKP Dış Büro yöneticilerine "TİP'in desteklenmesi" tarzında bir tavsiyede bulundukları (ya da direktif verdikleri) pekâlâ düşünülebilir. Hatta kimi Büro yöneticileri, o tarihte Sovyetlerin göçmen Türk komünistlerine, Türkiye'de değil, Batı Avrupa'daki Türk işçilerine yönelik bir faaliyete ağırlık vermelerini tavsiye ettiğini söylemektedir.[9]

9- Yukarıda sözü geçen Leipzig grubu sekreteri, yıllar sonra bu tahminleri doğrular tarzda konuşacaktır: "*Parti adına konuşma yetkisini elde ettikten sonra Zeki bizlere, Sovyet yoldaşların kendisine, 'örgütlenme çalışmaları Türkiye'ye değil, Batıdaki Türk işçilerine yönelik olmalı' öğüdünde bulunduklarını söylemeye başlamıştı.*" Akbulut, *TKP MK Dış Bürosu 1965 Tartışmaları*..., s. 455.

"Atılım": 1973-1974

Atılım, TKP'nin Ocak 1974'ten itibaren yayınlamaya başladığı yeni yayın organının adıdır. TKP Dış Bürosu'nun 1973-1974 yıllarında Türkiye'ye yönelik çalışmalarında gerçekleştirdiği stratejik dönüşümü, kelimenin gerçek anlamında bir örgütsel atılım olarak değerlendirmek mümkündür. Gerçekten de bu iki yılda TKP Dış Bürosu'nu oluşturan kadroların bu girişimi, TKP'nin 1974 sonrasında solun en önemli örgütlerinden birisi olmasının yolunu açar. O derece ki, Kıbrıs Komünist Partisi dışarıda bırakılacak olursa TKP, 1970'li yıllarda muhtemelen Ortadoğu ülkelerinde mevcut komünist partilerin en güçlüsü olarak öne çıkacaktır.

TKP'nin "resmi tarih" söylemi açısından bakıldığında bu dönüşüm, 1962'den beri Dış Büro'da lider konumunda olan Zeki Baştımar'ın görevden alınması ve yerine İsmail Bilen'in getirilmesi ile açıklanmaktadır.[10] Ne var ki İsmail Bilen 1932'den beri ülke dışındadır; o tarihten beri TKP'nin yurtdışı örgütlenmesinde hemen daima kilit noktadaki kadrolardan birisi olmuştur. O nedenle 1973-1974 yıllarındaki bu dönüşümü onun şahsı ile açıklamak gerçekçi gözükmez. TKP'nin bu dönüşümünü, bu örgütlenmenin 1960'lar sonlarındaki yönelişleri ve solun genel evrimi içinde değerlendirmek gerekir.

1970 öncesine ilişkin kimi belge ve tanıklıklar, Dış Büro'nun son derece sınırlı da olsa, 1968 sonrasında Türkiye içinde örgütlenme faaliyetinde bulunduğunu gösterir.[11] TİP içinde bu tarihlerde yaşanan kimi gelişmeler dikkate alındı-

10- Naciye Babalık'ın *Türkiye Komünist Partisi'nin Sönümlenmesi* adlı sözlü tarih çalışmasında bu türden pek çok beyana rastlanabilir (İmge Yayınları, Ankara, 2005, s. 97-158).

11- Bkz.: Merih Akseymen Kudsal'ın giriş yazısı: Nihat Akseymen (R. Yürükoğlu), *Irmak Gibi Mektuplar 1974-1976*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2003, s. 16.

ğında, TKP Dış Bürosu'nun Türkiye'de yeniden örgütlenme konusunu gündeme getirmek için önemli nedenleri olduğu düşünülebilir. Bu nedenlerin başında, Dış Büro üyelerinin geçmişte büyük siyasal kavgalar yaşadığı bir TKP'li olan Mihri Belli'nin TİP içinde hızla mevzi kazanması gelir. Bilindiği gibi Mihri Belli, TKP Dış Bürosu'nun 1960'lardaki yöneticisi Zeki Baştımar'ın 1953 Kasım'ında TKP Merkez Komitesi'nden uzaklaştırıldığını iddia eden bir eski TKP'lidir.[12] Onun TİP içinde etki kazanması, muhtemeldir ki Zeki Baştımar'ı TİP'e yönelik pasif destekleme politikasından vazgeçmeye yöneltmiştir.

Dış Büro'yu Türkiye'de örgütlenmeye yöneltebilecek ikinci etken de, doğrudan TİP ile ilgili olabilir. MDD eleştirileriyle sarsılan TİP önderliği, 1968 yazında, Varşova Paktı birliklerinin Çekoslovakya'yı işgalinin ardından büyük bir krize girecek ve bölüneceklerdir. TİP genel başkanı Mehmet Ali Aybar, işgal üzerine o dönem komünistlerinin deyimiyle, "anti-sovyetik" bir tutum almıştır. Açıktır ki bu tutum, TKP Dış Bürosu için affedilmez bir şeydir. Bu koşullarda Dış Büro'nun, Aybar'ın başında bulunduğu partiye yönelik taktiğini gözden geçirmeye kalkışması son derece anlaşılabilir bir şey olsa gerek.

Diğer bir ifadeyle bütün bu yaşananlar, Dış Büro'yu Türkiye'de örgütlenmeye adeta zorlamaktadır. TİP içindeki krizin en uç noktaya ulaştığı, MDD'ci olmayan militanların bile partiden umut kesmeye başladıkları 1970 yılında bazı TİP üyeleri TKP üyesi olurlar. Ancak bu konuya ilişkin kimi tanıklıklara göre partinin Türkiye'deki yeni üyelerinin görevi TİP'i desteklemekle sınırlıdır.[13]

12- Mihri Belli 1966 yılında "Türkiye'den sosyalist ülkelerde bulunan Türk komünistlerine mektup" başlıklı metninde, bu iddiasını açık bir şekilde ileri sürmektedir. (Erden Akbulut (Derleyen), *TKP MK Dış Bürosu 1965 Tartışmaları*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2004, s. 429).

13- Akseymen, *a.g.e.*, s. 16, s. 23

1968-1969'un sarsıntılı olaylarının ardından 12 Mart 1971'deki kesintiye kadar yaşanan gelişmeler, Dış Büro için nispeten iç rahatlatıcı bir niteliktedir. Çünkü bu dönemde Dış Büro'nun tüm muhalifleri önemli sorunlar yaşamıştır. Bunların başında, MDD'nin 1968 sonrası macerası gelir. Ülke içindeki TKP'lilerin önemli kadrolarını içinde barındıran bu hareket, kısa bir süre içinde kendisini TİP'ten dışlatmış ve ardından bir dizi bölünme yaşamıştır. 1971 yılına gelindiğinde, Mihri Belli'nin sol içindeki etkisi tamamen ortadan kalkmış gibidir. Dış Büro'yu hoşnut eden bir diğer gelişme ise, Mehmet Ali Aybar'ın TİP içinde azınlığa düşmesidir. Parti içinde Sovyet tipi komünizme, diğer bir ifadeyle Stalinciliğe karşı açık bir savaş başlatan Aybar, bu ideolojik savaşı kaybedecek ve Kasım 1969'da TİP genel başkanlığından istifa etmek zorunda kalacaktır. Bunun yanı sıra, TİP'in Behice Boran, Nihat Sargın gibi kimi önderleri de, net bir şekilde Stalinciliğe yöneleceklerdir. TİP'in 1970 sonbaharında toplanan son kongresi, bu kadroların zaferi ile sonuçlanır. Kuşkusuz bu kongrenin ortaya çıkardığı TİP'in, TKP geleneği ile hâlâ önemli farklılıkları vardır. Örneğin TİP yöneticileri dönemin komünist partileri için Türkiye gibi ülkelerde düşünülmesi olanaksız bir "sosyalist devrim" stratejisini hâlâ savunmaktadır. Ne var ki Dış Büro'nun 1960'ların başlarından beri eleştirdiği bu olgu, TİP'e yaklaşımını olumsuzlaştıracak kadar önemli bir sorun oluşturmaz. TİP yöneticileri artık Sovyetler Birliği'ni savunmakta ve MDD'cilere karşı mücadele etmektedir. Sadece bu kadarı bile, Dış Büro'nun onları desteklemesi için yeterli koşulları sağlamaktadır.

TKP Dış Bürosu'nun 1968 sonrasındaki politik ve örgütsel yönelişleri dikkate alındığında, bu örgütlenmenin 1973-1974 yıllarındaki yeni yönelişinin (yöneticilerinin deyimiyle "atılım"ın) nedenleri daha iyi anlaşılabilir. 12 Mart 1971 askeri

müdahalesi ile, Dış Büro'nun Türkiye çalışmasının merkezine koyduğu TİP örgütlenmesi dağıtılmıştır. TİP resmen kapatılmış, yöneticileri tutuklanmış ve haklarında ağır hapis istemiyle dava açılmıştır. Aralarında TKP'nin daha önce bağlantı kurdukları da bulunan bir grup genç TİP'li, yeni koşullarda TKP ile ilişkilerini netleştirmek üzere ülke dışına çıkar.[14] Yine 1971 öncesinde Almanya'ya gitmiş bulunan TİP ve DİSK kurucusu İbrahim Güzelce de, bu dönemde muhtemelen ülke dışındaki TKP'lilerle ilişki içindedir. Sonuç olarak sol içinde yaşanan gelişmelerin ve Büro'yu aktif olmaya çağıran TİP'lilerin, Dış Büro'nun atılımına ivme veren faktörlerin başında geldiği söylenebilir.

Öte yanda soruna örgütsel olarak bakıldığında, ortada oldukça karmaşık bir durum vardır. TKP, son kongresini 1932 yılında toplamıştır. Bu kongreyi izleyen en büyük polis operasyonu olan 1951 tutuklamalarından sonra ise, parti fiilen ortadan kalkmıştır. 1950'li yılların sonlarında, partinin yurtdışındaki birkaç grubunun yaşattığı Bizim Radyo faaliyeti söz konusudur. Ancak Zeki Baştımar'ın ülke dışına çıkmasının ardından oluşturulan TKP Merkez Komitesi Dış Bürosu, çeşitli vesilelerle "TKP Merkez Komitesi" olarak beyan ve açıklamalarda da bulunur. Yine önce Zeki Baştımar, ardından da İsmail Bilen, "Merkez Komite Birinci Sekreteri" veya "TKP Genel Sekreteri", bazı durumlarda da "TKP Merkez Komite Dış Büro Birinci Sekreteri" unvanlarını gereken durumlarda kullanırlar.[15] Öte yanda böylesi bir Merkez Komite'nin ya da

14- Akseymen, *a.g.e.*, s. 20 ; Babalık, *a.g.e.*, s. 543.

15- Dış Büro'nun, Sovyetler Birliği Komünist Partisi TKP'yle ilgili bir bürosu tarafından atandığını, Büro'nun 1962 "'Konferans Tutanağı"nın hemen girişinde şu nottan çıkarsamak olanaklı gözükmektedir: "*Toplantı açılmadan önce Dış Büro'nun kimler tarafından seçildiğine ilişkin olarak sorulan iki soruya yanıt: Dış Büro seçilmemiştir, teşekkül etmiştir.*" (*TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı*..., s. 9). Partinin Merkez Komitesi'ni oluşturacak herhangi

Komite Sekreteri'nin (veya Genel Sekreter'in) ne zaman ve hangi organ tarafından seçildiği konusunda herhangi bir açıklama yoktur.

TKP'nin örgütsel konumu bu açılardan çok sorunludur. Ne var ki bu sorunlar partinin bir yeniden örgütlenme atılımı yapmasına engel olmaz. Çünkü Dış Büro'nun bu karmaşık parti gerçekliğini yönlendirme çabaları, Sovyetler Birliği Komünist Partisi tarafından desteklenmektedir. Zaten bu türden bir destek olmadan, son kongresini 42 yıl önce yapmış, en son merkez komitesi 20 yıl önce bölünmüş bir partinin yeniden örgütlenme girişimini bu kadar kısa bir sürede başarıya ulaştırması herhalde mümkün olamazdı.

Sonuç olarak bu deneyde, dağılmış bir komünist partinin yeniden örgütlenmesinde uyulması gereken hiçbir demokrasi ilkesine itibar edilmemiştir. Ne var ki sonucun gerçekten başarılı olduğu da inkâr edilemez. Birkaç yıl sonra TKP, ülkenin ve bölgenin en önemli sol partilerinden birisi olarak sivrilecektir. O anlamda TKP'nin 1974 sonrası yeniden örgütlenmesi, tam bir "Christophe Colomb yumurtası" (ya da alaturka deyimle "ben yaptım oldu") öyküsüdür.

---

bir kongre ya da konferansın 1977'ye kadar toplanmadığı düşünüldüğünde, yukarıda sözü geçen unvanların da –en azından 1970'lerin başlarına kadar– benzer bürolar tarafından verildiği pekâlâ düşünülebilir.

II

1960'lar Solunun Yeniden Örgütlenmesi (1975-1977)

Bu konuda önce, yukarıdaki başlıkla ilgili bir belirleme yapmakta yarar var. Bir önceki bölümde, gerek TSİP gerekse TKP örgütlenmeleri, "1960'lar Solunun yeniden örgütlenmesi"nden ayrı olarak ele alınmıştır. Oysa bu iki örgütlenmenin kuruluş ya da "atılım" tarihleri, solun diğer eğilimlerinin örgütlenme çabalarıyla bir eşzamanlılığı ifade eder. Ne var ki bu eşzamanlılığa rağmen, TSİP ve TKP örgütlenmelerinin, diğer sol eğilimlerin yeniden örgütlenmesinden temel farklılıkları vardır. Birinci olarak TSİP, kuruluşundaki aceleciliğin ifade ettiği oportünizme rağmen, ilk döneminde farklı eğilimlerin bir araya gelişini temsil edebilmiş ve solun birliği perspektifini içtenlikle gündemde tutmuş bir siyasi partidir. O nedenle bu partinin kuruluşu, 1960'lardan gelen bir siyasal geleneğin *yeniden örgütlenmesi* olarak görülemez. Aynı şey TKP için de geçerlidir. Kuşkusuz TSİP'ten farklı olarak TKP'nin "solun birliği" gibi bir sorunu yoktur. Hatta TKP'nin, sadece solu değil, "SBKP çizgisi"ndeki eğilimleri bile bir araya getirme gibi bir sorununun olmadığı

söylenebilir. Ne var ki TKP-Dış Bürosu, 1960'lardaki Türkiye solunun kelimenin gerçek anlamında bir parçası değildir. Bu göçmen komünistlerin, 1960'lı yıllarda düşünsel veya pratik olarak sol üzerinde herhangi bir etkileri olmamıştır. Bu karakteristikler nedeniyle, bir önceki bölümde Dış Büro'nun Türkiye içinde bir örgütlenme olarak doğuşu, diğer sol örgütlenme girişimlerinden bağımsız olarak ele alınmıştır.

Sosyalist Parti (SP)

Eski TİP genel başkanı Mehmet Ali Aybar, 1975 yılının Mayıs ayında bir grup arkadaşıyla birlikte Sosyalist Parti'yi kurar.[16] Bu tarihlerde sol içindeki itibar kaybı açısından Aybar'ın konumu Mihri Belli'ninkini andırmaktadır. Üstelik Aybar'ın itibar kaybı, sadece TİP içinde yaşanan krizi iyi yönetememesinden ötürü değildir. Bunun da ötesinde Aybar, 1968 sonrasında hemen tüm kesimleriyle Stalinciliğe yönelmiş olan sol için adeta aforoz edilen bir sosyalist önderdir. O nedenle de kuruluşuna öncülük ettiği parti, 1970'li yıllarda solun periferisinde kalmış küçük bir örgütlenme olmaktan öteye gidemeyecektir.

Aybar'ın bu dönemde sunmaya çalıştığı bir konudaki görüşlerinin tartışılmamasının, sol için önemli bir kayıp olduğunu belirtmek gerek. Aybar'ın "Leninist" (daha doğrusu Stalinci) örgüt teorisine yönelttiği eleştirileri, sol örgütlerde ve işçi sendikalarında egemen bir örgüt kültürüne yöneltilmiş eleştirilerdir. Bu eleştirileri özellikle anlamlı kılan, işçi ve sol hareket içindeki anti-demokratik yapıya, bürokratikleşmeye ya da şeflik geleneğine karşı somut öneriler içermesidir. Aybar, kuruluşuna öncülük ettiği partide ve partiye yakın sendikalarda,

16- Parti Şubat 1977'deki kongresinde Sosyalist Devrim Partisi adını alacaktır.

demokratik kültürü egemen kılacak tüzük hükümlerinin oluşturulmasına ve uygulanmasına çaba sarf etmiştir.[17] Sosyalist Parti, işçi sınıfı örgütlerinde sürekli olarak yaşanan "bürokratikleşme"nin önüne geçilmesi ve "sosyalist demokrasi"nin sağlanması konusunda solun genel olarak değinmediği sorunlar üzerinde durmaya çalışmaktadır. Parti program gerekçesi, *"yöneticiliğin emekçilerden kopmuş bürokratik bir meslek haline gelmesine meydan verilmemesi için"* tedbirleri şöyle vurgulamaktadır: *"Hiç kimse iki kez üst üste yönetici seçilemez. İkinci kez aday olabilmek için, bir olağan kurultay döneminin geçmesi gerekir. (...) Eski yöneticilerin bilgi ve deneylerinden yararlanılmasını sağlamak amacıyla görevlerini devreden başkanlar, sekreterler ve saymanlar, yeni seçilen kurullarda danışman olarak görev yaparlar. Danışmanların söz hakkı vardır, oy hakkı yoktur."*[18]

Öte yanda bu dönemde yazdıkları ve yaptıkları ile Aybar'ın, 1968 sonrasında TİP kongrelerinde genellikle doğaçlama bir tarzda ifade ettiği ve özellikle de şiddetli bir milliyetçi perspektife oturttuğu görüşlerini, 1974 sonrasında belli düzeltmelerle yeniden sunduğu görülür. Aybar'ın bu yönelişi, 1970'lerin başlarında ortaya çıkan "Avrupa Komünizmi"ne benzer bir Marksizm anlayışının Türkiye şartlarında geliştirilme çabası olarak tanımlanabilir. Sosyalist Parti'nin program gerekçesi, partinin uluslararası komünist hareketle ilişkileri konusunda son derece nettir: *"Uluslararası dayanışma ve işbirliğinin gerçekleştiril-*

17- Bu sendikalardan ASİS'in tüzüğü ile ilgili olarak bkz.: Canan Bıçakçı, "Olumsuz Yanlarıyla DİSK'te 1975 Dönemi", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt 7, s. 2298-2299. Belirtmek gerekir ki demokratik bir sendika tüzüğü olarak ASİS tüzüğü bu alanda bir ilk değildir. Ondan yaklaşık on yıl kadar öncesinden bir diğer örnek de, Hikmet Kıvılcımlı'nın Yapı İşçileri Sendikası için hazırladığı tüzüktür. (Bkz.: İsmet Demir, *Grev ve Direnişler Üzerine Anılar ve Deneyler - İşçi Sınıfı Mücadelesinden Bir Kesit (1962-1975)*, İstanbul, 1980.)

18- *Sosyalist Parti Programı*, Sosyalist Parti Yayınları, İstanbul, 1975, s. 20.

mesinde her ülkenin işçileri (işçi örgütleri) serbestçe karar alırlar. Bu dayanışmanın biçimini, sınırını kendileri saptarlar. Emperyalizmle mücadele gerekçesi ile ya da uluslararası sosyalist dayanışma adına hiçbir sosyalist devlet, hiçbir işçi örgütü, hiçbir kimse, bir başka sosyalist devlete ya da işçi örgütüne kendi görüşlerini zorla dayatmaya, kendi çıkarları doğrultusunda bir politikayı zorla izletmeye yetkili değildir. Özel çıkar gözetmeden yardımlaşma kuraldır. Bağımsızlık kuraldır. Sosyalist devletlerin, işçi örgütlerinin, büyük küçük ayrımı gözetmeden eşitliği kuraldır."[19]

Stalinci Marksizmin Türkiye solundaki şiddetli etkisi, Aybar'ın öne çıkarmaya çalıştığı bu konuların konuşulmasının önünde muazzam bir engeldir. Bunun yanı sıra aynı olguda, Aybar'ın geçmiş başarısızlıkları ve sol içindeki itibar kaybının payı da unutulmamalı. Örneğin bu dönemde üzerine özellikle vurgu yaptığı örgütsel demokrasi sorunları, bizzat onun 1960'lardaki örgütsel pratiği dikkate alındığında, oldukça problemli gözükmektedir. Aybar, bürokratikleşme ve demokrasi gibi, o dönem solunun siyasal eğitimi için büyük önem taşıyan konuları gündeme getirirken, kendisinin de içinde bulunduğu on yıllık TİP deneyini tartışma konusu etmez. Solda herkes bilmektedir ki, Aybar'ın bu konudaki geçmiş pratiği hiç de parlak değildir. TİP içinde ideolojik kavgaların yaşandığı parti tarihinin bu en önemli döneminde, 1966-1968 yıllarında Aybar, son derece anti-demokratik bir parti yöneticisi olmuştur. Geçmiş yıllardaki olumsuz deneylerde birinci derecede rol oynamış bir politik önderin, daha sonra bu konulara ilişkin teorik açılımlarında bu deneylerden söz etmeyişi, doğal olarak büyük bir tutarsızlığı ifade etmektedir. Sonuç olarak Aybar'ın 1974 sonrasında sol ortamda bu konulara ilişkin olarak dikkate alınmayışındaki kendi payını da unutmamak gerekir.

19- *Sosyalist Parti Programı*,... s. 26-27.

Türkiye Emekçi Partisi (TEP)

Türkiye Emekçi Partisi (TEP), 1975 yılının şubat ayında kurulur. Kurucuların başında, birkaç yıl öncesinin MDD hareketinin önderi Mihri Belli vardır. Dolayısıyla ilk bakışta TEP, MDD hareketinin yasal bir siyasi parti olarak örgütlenmesi olarak nitelenebilir. Ne var ki geçmişin MDD hareketinin yanında 1975 yılının TEP'i, küçük bir siyasal sektten öte bir şey değildir. Mihri Belli'nin savunduğu anlamda MDD'ciliğin artık 1974 sonrasında tüm çekiciliğini yitirmesinde, Belli'nin yaşadığı itibar kaybının önemli bir yeri vardır. Ama ondan öte bu konunun, solun ideolojik evrimiyle bağlantısı da unutulmamalıdır. 1960'ların ikinci yarısında MDD'ci program ve ona bağlı diğer teorik analizler, sol kadroların Stalinci Marksizmle tanışmaları sürecinde onlara çok anlamlı gelmiştir. Oysa aynı program 1974 sonrasında artık çoktan eskimiştir. Kuşkusuz bu eskimede esas etken, sol kadroların teorik olgunlaşması değil, MDD'ci programa temel teşkil eden bir problematiğin gündemden kalkmasıdır. 1974 sonrasının Türkiye'sinde, MDD'ciliğin önemini olabildiğince abarttığı "asker-sivil aydın zümre"nin siyasal müdahaleleri artık çoktan devrini kapatmıştır. Bu koşullarda, söz konusu müdahalelere –diğer bir ifadeyle sol askeri cuntalara– merkezi bir yer veren bir yaklaşımın artık ilgi çekmemesi son derece anlaşılabilir bir şeydir. Öte yanda MDD'nin sol kadrolarca bu reddi ile, gerçekte Stalinci demokratik devrim programının versiyonlarından sadece birisi reddedilmektedir. Eskiyen, reddedilen, radikal subayların önderliğini öngören versiyondur. Oysa 1974 sonrasının sol hareketlerinin programlarına bakıldığında hemen hepsinin, Stalinci demokratik devrim programının temel özelliklerini koruduğu görülür. O derece ki, MDD ile teorik tartışmasında, Türkiye'de demokratik devrim aşamasının aşıldığını iddia

eden Behice Boran gibi TİP yöneticileri bile, yeni dönemde diğer sol hareketlerin demokratik devrim programlarına yaklaşmaktadır.

1974 sonrasının solu için çok fazla bir şey ifade etmeyen TEP, 1980'e kadar bir çeşit "tabela partisi" olarak kalacaktır. Ancak bu kadronun yeni dönemin en önemli konusu üzerine takındığı tavırla, solun geniş kesimlerinden farklı bir tutum içine girdiği söylenebilir. Türkiye solunun uluslararası komünist hareketteki bölünmelerden son derece etkilendiği 1974 sonrasında TEP çevresi, bu konudaki tutumunu, Vietnam Komünist Partisi'nin, Sovyetler Birliği ile Çin arasında herhangi bir tercih yapmayı reddetmesinden ilham alarak, "Ho Şi Minh tavrı" olarak formüle eder. Bu çevrenin, TEP'in kurulmasından önce yayına başlayan *Emekçi* adlı dergisi, vasiyetnamesinde *"partimizin kardeş partiler arasında, bilimsel sosyalizm ve proleter enternasyonalizmi temeli üzerinde birliğin yeniden kurulması için elinden geleni yapmasını (...) dilerim"* diyen Ho Şi Minh'in bu yaklaşımını temel aldığını ilan etmektedir.[20]

Türkiye İşçi Partisi ("İkinci TİP")

"İkinci TİP" olarak da bilinen Türkiye İşçi Partisi, 1 Mayıs 1975'te kurulur. Kurucular esas olarak, 1960'lar TİP'inin 4. Kongresi'nin öne çıkardığı sosyalist aydınlar ve sendikacılardır. Bu kadrolara göre TİP'in 1968-1971 arasındaki ideolojik evrimi, solun temel örgütlenme sorunlarını çözecek yetkinliktedir. O nedenle de ortada "solun bölünmüşlüğü" diye bir olgu yoktur. İşçi sınıfının siyasal hareketi, 1961'den beri mevcuttur; ve yeni koşullarda onun sürekliliğini sağlayan, 1 Ma-

20- "Ho Şi Minh Tavrı", *Emekçi*, 2 Aralık 1974, Sayı: 2, s. 12.

yıs 1975'te kurulan İkinci TİP'tir. Behice Boran bu yaklaşımı, partisinin kuruluşundan on beş gün önce, *Yürüyüş* dergisinin 1. sayısında açıklar: "*Birlik denince söz konusu olan işçi sınıfı hareketinin birliğidir, soldaki bölünmelerin, grupların değil. İşçi sınıfının bölünmüşlüğü ile solun bölünmüşlüğü, belli durumlarda birbirine ilişkili olmakla beraber, aynı şey değildir. Örneğin bugün işçi sınıfımızın sendikal hareketi bölünmüştür. Bu bölünmelerde politik anlayış ve çizgi ayrımları görülse de, bunlar 'soldaki bölünmeler' içine girmez. Buna karşılık soldaki ideolojik ve politik bölünmeler işçi sınıfının bölünmesi değildir, çünkü işçi sınıfı içinde yer almıyor. İşçi sınıfının politik hareketinin bölünmesi gibi bir durum yok. Soldaki bölünmeler işçi sınıfı içinde yerleşseydi, o zaman işçi sınıfının politik hareketinin birliği sorunu ortaya çıkardı. Bu birlik sağlanmaya çalışılır, sağlamaya çalışmak sosyalistlerin görevi olurdu. (...) İşçi sınıfımızda sosyalist bir birikim vardır ve bu birikim bölünmüş değildir. O kadar değildir ki, kendinden saymadığı girişimlere uzak durmaktadır. Bu birikimin 1961'den bu yana oluşmasında toplumun genel gelişiminin, sosyalist yayınların vb.'lerin payı ne olursa olsun, asıl büyük pay Türkiye İşçi Partisi'nindir.*"[21]

Boran'ın bu değerlendirmesinden anlaşıldığı kadarıyla İkinci TİP'in kurucuları, solun 1960'lar sonunda yaşadığı krizin olumlu bir şekilde sonlandığını düşünmektedirler. Bir anlamda 1970 Ekim'inde toplanan TİP'in 4. Kongresi, üzerine geleceğin inşa edileceği bir temel olarak görülmektedir. Bu anlamda İkinci TİP'in kuruluşu, 1960'lar TİP'inin 5. Kongresi olarak da algılanabilir. 1975 yılında yeni bir kuruluşa kalkıştıklarında, TİP önderlerinin, solun diğer kesimleriyle bir diyalog başlatmak, solun bütününe ya da en azından bazı kesimlerine bir çağrıda bulunmak gibi niyetleri yoktur. Boran ve arkadaşları-

21- Behice Boran, "Solun Bölünmüşlüğü ve Birliği", *Yürüyüş*, Sayı: 1, 15 Nisan 1975, s. 3.

na göre sol çoktan ayrışmış ve İkinci TİP işçi sınıfının öncü örgütlenmesi olarak ortaya çıkmıştır. Bundan sonra tüm yapılacak olan, bu öncü örgütlenmenin bir kitlesel sol parti olarak inşasıdır. Bugünden bakıldığında ve 1970'ler solunun akıldışı bölünmüşlüğü dikkate alındığında, İkinci TİP'in bu tarz kuruluşunun, dönemin sayısız sol sekter yönelişlerinden birisi olduğu söylenebilir.

Kabul etmek gerek ki, partinin kurulduğu dönemdeki koşullar, TİP yöneticilerinin bu sekterliğini kışkırtan özellikler taşımaktadır. Her şeyden önce uluslararası planda yaşanan gelişmeler, TİP'liler için ideolojik açıdan bir netleşme anlamına gelmektedir. İkinci TİP yöneticileri kendilerini, Sovyetler Birliği Komünist Partisi öncülüğündeki kampın bir unsuru olarak görmektedir. Kuşkusuz partinin ilk resmi beyanlarında bunun açık formülasyonuna pek rastlanmaz. Bu yaklaşım daha çok, parti yayınlarında uluslararası komünist harekete ilişkin değerlendirmeler aracılığıyla ortaya konulur.[22] İkinci TİP ancak, TKP'nin Türkiye'de güçlenmesinin ardından, uluslararası komünist hareketle ideolojik yakınlığı konusunda daha net konuşmaya başlayacaktır. Ancak yasal bir parti olması nedeniyle TİP'in, bu konuda önemli sınırlamalar içinde bulunduğu da unutulmamalıdır.

İkinci TİP'in uluslararası komünist hareket konusunda yaptığı bu kesin tercih, kendisini işçi hareketinin tek örgütsel odağı olarak görmesinde önemli bir etkendir. Uluslararası ko-

22- TİP'in teorik yayın organı *Yurt ve Dünya*'nın birinci sayısında yayınlanan, Parti'nin "Merkez Eğitim, Bilim ve Araştırma Bürosu" tarafından hazırlanmış *1975 Raporu*, söze, "Dünya Sosyalist Sistemi" ile başlar. Çin ve Arnavutluk bu sistemde yer almamaktadır. *Rapor*'da Sovyetler Birliği, Bulgaristan, Çekoslovakya, Doğu Almanya, Moğolistan, Küba, Vietnam ve Polonya iktidar partilerinin kongrelerinde belirlenen karar ve yönelişlere ayrıntılı bir yer verilir. Çin ve Arnavutluk'tan ise, bu ülkelerin "proleter enternasyonalizmi" çizgisine yeniden oturma ihtimalleri vesilesiyle söz edilir. (*Yurt ve Dünya*, Ocak 1977, Sayı: 1, s. 7-16.)

münist hareketin gelenekselleşmiş yaklaşımına göre, SBKP'ye sadakatini ilan etmeyen her sol örgüt, hareket, vs., işçi sınıfı partileri için sadece belirli koşullarda ittifak yapılacak "demokratik güç"leri ifade eder. TİP'liler için de SBKP'yi ideolojik merkez olarak kabul etmeyen, örneğin onu "revizyonist"likle ya da "sapma" ile suçlayanlar, ancak birer ittifak nesnesi olabilirler. SBKP'yi daha da ötede "ihanet"le suçlayanlar ise, daha sonraki yılların "Pekinci-Moskovacı" çatışmasının da göstereceği üzere, düşman cephenin bir unsuru olarak görülür.

İkinci TİP kurulduğu sıralarda, kendisini SBKP öncülüğündeki uluslararası kampın bir unsuru olarak gören örgütlenme ve kadrolar oldukça sınırlıdır. TKP, TSİP, ondan kopan bir yasadışı çevre olarak TKP-B, bazı "Kıvılcımlıcı" gruplar ve nihayet Mihri Belli çevresi. Bu kadroların 1975 ilkbaharındaki durumlarına bakıldığında, İkinci TİP önderlerinin kendilerini imtiyazlı bir konumda hissetmelerinde şaşılacak bir şey olmamalı.

İkinci TİP kurulduğunda, o dönemdeki mesleki örgütlenmelerin konumu da, bu partinin önderlerinin iyimserliğini artırır niteliktedir. DİSK, TÖB-DER (Öğretmen Dernekleri Federasyonu), TMMOB (Mimar ve Mühendis Odaları Birliği), İYÖKD (İstanbul Yüksek Öğrenim Kültür Derneği) ve ADYÖD (Ankara Demokratik Yüksek Öğrenim Derneği), henüz diğer sol örgütlenmelerin etkisi altında değildir.[23]

DİSK'in 21-24 Mayıs 1975 tarihinde yapılan 5. Kongresi'nde en etkin sol çevrenin İkinci TİP olduğu söylenebilir. Partinin kurucularından Kimya-İş sendikası başkanı Dinçer Doğu, bu kongre öncesi DİSK yürütme kurulu üyesidir. DİSK delegeleri arasında İkinci TİP'le birlikte, Sosyalist Parti'ye üye sendikacıların ve daha sınırlı bir şekilde de, TSİP üyelerinin de olduğu

23- 1974 sonrasının diğer önemli kitle örgütü olan TÜM-DER (Tüm Memurlar Birleşme ve Dayanışma Derneği) o sıralarda kuruluş aşamasındadır; POL-DER (Polis Derneği) ise henüz kurulmamıştır.

söylenebilir. Ancak her iki partinin de İkinci TİP'e bu alanda önemli bir rakip oluşturduğunu söylemek mümkün değildir. O tarihlerde *Yürüyüş* dergisi, TİP'in DİSK içindeki etkinlik potansiyelini şu sözlerle tanımlamaktadır: *"TİP'in kurucular listesinde yer alan isimlerden, DİSK'e bağlı sendikalardan partiye önemli destek sağlandığı anlaşılıyor. Bu sendikalar arasında ilk göze çarpanlar: Sosyal-İş, Kimya-İş, Turizm-İş, Tek-Bank-İş, Gıda-İş, Hücram-İş ve Keramik-İş'tir".*[24] Dönemin öğretmenler örgütü TÖB-DER'e gelince, bu alanda TİP, kendisine rakip olarak henüz sadece TSİP'i görmektedir.

İkinci TİP kurulduğu sıralarda TSİP, ilk dönemindeki hızlı gelişmesinin sınırlarına çoktan varmıştır. Ayrıca bu parti, o tarihlerde içinde farklı eğilimlerin çatışmaya başladığı ve yeni bölünmelere gebe bir örgütlenme konumundadır. Yine bu örgüt, uluslararası komünist hareketle ilişkiler (ya da onun tarafından "tanınma") konusunda İkinci TİP'le rekabet edecek durumda da değildir. Çünkü İkinci TİP önderlerinin bazıları, sadece 1960'lı yıllarda TİP'in yöneticiliğini yapmış kişiler olarak değil, çok daha öncesinde TKP örgütlenmesine katılmış kişiler olarak da öne çıkarlar. Bu gerçek dikkate alındığında, uluslararası komünist hareketle ilişkiler konusunda TSİP'in nispeten genç ve deneysiz önder kadrosunun İkinci TİP'e bir rakip olarak görülmesi mümkün değildir.

TKP'nin meşru siyasal varisi sayılabilecek Mihri Belli'ye gelince, bu eski TKP'linin yaşadığı itibar kaybı o denli büyüktür ki, muhtemelen İkinci TİP yöneticileri tarafından dikkate değer bir siyasal rakip olarak bile düşünülmemektedir. Diğer yanda kendilerini uluslararası komünist hareketin bir unsuru saymakta olan bazı "Kıvılcımlıcı" gruplara ya da TSİP'ten ayrılan TKP-B gibi yasadışı çevrelere gelince, bunlar da iddialı bir

24- "TİP Kuruldu, Hedef: Bağımsızlık, Demokrasi ve Sosyalizm", *Yürüyüş*, Sayı: 4, 6 Mayıs 1975, s. 4.

gelişme potansiyeli taşımamaktadır. Bu koşullarda kurulduğu dönemde İkinci TİP'in, uluslararası komünist hareket (ya da daha doğrusu Sovyetler Birliği Komünist Partisi) tarafından "kardeş parti" olarak "tanınma" konusunda kendisini oldukça avantajlı hissettiği söylenebilir.

O sıralarda bu özgül "tanınma" sorununun ötesinde, İkinci TİP yöneticilerini, "işçi sınıfının yegâne partisi" olma hedefinde iyimserliğe sevkeden başka nedenler de vardır. Her şeyden önce 1960'lar TİP'inin gerileyişindeki sorumlulukları ne olursa olsun Boran ve arkadaşları, gerek 1970 sonbaharında topladıkları 4. Kongre ile TİP'e sahip çıkmaları, gerekse 12 Mart döneminde uğradıkları baskıya karşı tutarlı direnişleriyle, sol içindeki itibarlarını bir ölçüde restore etmişlerdir. Oysa 1960'lar solunun diğer öncü kadroları onlardan daha itibarlı konumda değildirler. Son birkaç yılın deneyleri, Dev-Genç kuşağını bile yıpratmıştır. Sonuç olarak 1975 yılına gelindiğinde, Türkiye solunda Aybar'dan Belli'ye, oradan silahlı mücadele örgütlerinin önderlerine kadar sol kadroların hemen tümünün deneylerinin bir tür "politik iflas"ı ifade ettiği söylenebilir. Bu koşullarda nispi bir ideolojik netliğe kavuştuklarını düşünen ve uluslararası komünist hareketin resmi bir parçası olacaklarını umut eden TİP önderlerinin, geçmiş TİP'in mirasını yeni on yıla aktarabilecekleri konusundaki iyimserlikleri pekâlâ gerçekçi bulunabilir.

Ne var ki çok değil birkaç yıl içinde, TİP kurucularının bu yaklaşımlarının gerçekçi olmadığı anlaşılır. 1974 sonrasının TİP'i, dönemin önemsiz sol hareketlerinden birisi olmaktan hiçbir zaman çıkamaz. Bu gelişmenin merkezinde, TKP'nin yükselişi vardır. TKP'nin "atılım"ı, İkinci TİP'in tüm olumlu noktalarını adeta anlamsız kılar. Her şeyden önce TKP, SBKP tarafından "tanınma" sorunu olmayan bir örgütlenmedir. TKP önderlerine gelince, her ne kadar hiç tanınmasalar da bu eski komünistler,

Türkiye solunda hızla itibar ve otorite kazanmak için en temel koşulu yerine getirmektedirler. Onlar, uluslararası komünist hareketin tartışmasız üyesi olan bir partinin yöneticileridir. Bütün bunların yanı sıra TKP'nin, işçi hareketinin merkezi örgütü olan DİSK'te inanılmaz bir hızla kazandığı mevziler, İkinci TİP'in bu alandaki imtiyazına da hızla son verecektir.

THKP-C'nin Mirası

Solun hızlı bir bölünme süreci içine girdiği 1968-1971 döneminde ortaya çıkan ideolojik eğilim ve örgütlenmeler, hemen 1974 sonrasına evrim geçirerek taşınmıştır. TİP'in son kongresine önderlik eden kadrolar, THKO, TİİKP ya da TKP-ML kadroları, 1974 sonrasında geçmiş çizgilerinde ısrar ederek ya da bunlara önemli veya önemsiz revizyonlar getirerek yeni yönelişler içine girerler. Benzer şekilde bir önceki on yılın önde gelen önderlerinden Mihri Belli ve Mehmet Ali Aybar da, bu dönemde geçmişteki çizgileri temelinde birer siyasal parti oluşturma çabası içindedirler. Bir başka ifadeyle, 1974 sonrasında yeni yönelişlere öncülük edenler, hemen tümüyle eski örgütlenme ve eğilimlerin önder/kurucu kadrolarıdır.

THKP-C'nin durumu bu açıdan ilginç bir farklılık gösterir. Çünkü bu örgütün önder kadrolarının önemli bir kısmı güvenlik operasyonlarında yok edilmiştir. Geride kalanlardan, bu mirası bütünüyle savunup aynı çizgide yeni bir hareket oluşturmaya çalışan çıkmayacaktır. O nedenle 1974 sonrasında bu hareketin geleneğini hayata geçirmeye çalışanlar, yeni kuşaklardan militanlar olur. THKP-C'nin hayatta kalan önder kadrolarının, bu hareketin mirasını dönüştürme girişimleri ise oldukça parçalı olacaktır.

THKP-C mirasının diğer karakteristiği ise, bu hareketin teo-

ri ve pratiğinin, 1974 sonrasının genç sol kadrolar üzerindeki –tabiri caizse– büyüleyiciliğidir. Bu güçlü etkinin nedeni olarak ilk akla gelenler, hareketin sarsıcı eylemleri ve önderlerinin vahşice yok edilişleridir. Ne var ki gerek eylemleri gerekse ölümleriyle, THKO önderlerinin de kolektif hafızada benzer bir iz bıraktıkları söylenebilir. Ancak THKP-C'nin, bu etkiyi daha da şiddetli ve kalıcı kılan bir özelliği daha vardır. Bu özellik, hareketin güçlü teorik mirasında kendisini gösterir. THKO önderlerinin yayınladıkları birkaç kısa eylem bildirisi ve ünlü "Türkiye Devriminin Yolu" başlıklı metni dışında herhangi bir "teorik analiz"leri yoktur.[25] Oysa Mahir Çayan'ın Mayıs 1969 ile Mart 1972 arasındaki yaklaşık üç yıllık bir dönemde yazdıkları, dönemin genç kadroları için, bir "teorik miras" olarak değerlendirilebilecek niteliktedir. Öte yanda bu birikime esas gücünü veren, sadece Çayan'ın bir siyasal polemikçi olarak yeteneği değildir. Bundan da öte bu teorik mirasın esas etkisi, muazzam eklektizminden kaynaklanır.

Çayan, ilk yazılarını 1969'da bir MDD'ci olarak TİP yönetimine karşı yürütülen ideolojik mücadele sürecinde yazar. Bunun ardından, aynı yılın sonlarında MDD içinde ortaya çıkan "*Kırmızı Aydınlık – Beyaz Aydınlık*" tartışmalarına katılır ve sonunda Maoculuğa varacak olan *Beyaz Aydınlık*'ı hedefleyen bir dizi makaleyi kaleme alır. Daha sonra, Mihri Belli'ye karşı yeni bir muhalefet oluşumunun temel metinlerini yazar. En nihayet 1971 başlarından 1972 Mart'ına kadar süren dönemde, THKP-C hareketinin hemen tüm ideolojik ve siyasal metinleri onun kaleminden çıkacaktır. Bu yazıların olağanüstü çok sayıda konu üzerine kısa, özlü ve son derece iddialı değerlendirmeler taşıması da, etki gücünü artıran bir diğer faktördür. Özellikle 1974 sonrasının genç kuşakları için Çayan'ın yazıla-

25- Söz konusu temel metin, THKO kurucusu Hüseyin İnan tarafından 1971 yılında Mamak Cezaevi'nde kaleme alınmıştır.

rı, adeta kafalardaki her soruya cevaplar sunan dev bir teorik birikimi ifade eder.

1974 sonrasında, THKP-C'nin hayatta kalan önderleri arasında bu "zengin" teorik mirası savunan hemen hiç kimse yoktur. İşte bu nedenle, 1974 sonrasında THKP-C'nin mirasının değerlendirilmesinde iki temel karakteristik kendisini gösterir. Birinci olarak geçmişten gelen diğer örgüt ve eğilimlerle kıyaslandığında, THKP-C mirası üzerine çok daha fazla sayıda farklı yorum ortaya çıkacaktır.[26] İkinci olarak ise, yine diğerlerinden farklı olarak, ilk dönemlerde bu hareketin mirası, ağırlıklı olarak üniversite gençliği arasında yankı bulur.

Diğer taraftan THKP-C'nin teori ve pratiğine kendi içinden ilk eleştiri, 1972 yılının başlarında bizzat bu örgütün iki kurucusundan gelmiştir. Bu iki kurucu (Yusuf Küpeli ve Münir Aktolga), örgütün ilk büyük şehir gerillası eylemlerinin ardından, Çayan'a önemli eleştiriler yöneltirler. Buna göre şehir gerillası eylemleri, örgütü kuruluş amacından saptırmıştır. İlk anlarda örgüt kadroları üzerinde belli bir etki yapan bu eleştiriler, Çayan'ın hapisten kaçması ve örgütü denetimi altına almasının ardından geriye püskürtülür.

Bu harekete yönelik bir diğer "içeriden" eleştiri için, 1975 yılının ortalarını beklemek gerekir. Bu tarihte, süreç içinde Maoculuğa yönelmiş bulunan üç THKP-C militanı, bu hareketi bir "küçük burjuva tepkisi" olarak niteler. İlk dönemlerde bu eleştiri, genç THKP-C sempatizanları üzerinde belirli bir etki sağlar. O derece ki, bu gençlerin 1976 baharında yayınlamaya başladığı *Militan Gençlik* adlı yayın organı, aynı yılın sonunda THKP/C-ML Halkın Yolu, ardından da Devrimci Halkın Yolu ve Halkın Yolu diye adlandırılan bir dizi dergi çevresi

26- Benzer bir yorum bolluğu, 1971'de ölen Hikmet Kıvılcımlı'nın izleyicileri arasında da görülür. Ancak zayıflıkları nedeniyle bu kadroların bölünmesi, solun evriminde iz bırakan bir karakter taşımaz.

ve harekete dönüşecektir. 1974 sonrasında THKP-C geleneğine yönelik bu köklü eleştirileri, daha sonra nispeten daha "ölçülü" sayılabilecek eleştiriler izler. Bu yaklaşımlardan ise, 1970'ler solunun iki önemli ve kitlesel siyasal hareketi olan Dev-Yol ve Kurtuluş doğacaktır. Bu sürecin ilk olgusu, Kasım 1975'te yayın hayatına başlayan *Devrimci Gençlik* dergisidir. THKP-C'nin mirasına oldukça olumlu bakan kadroların çıkardığı bu dergi, adından da anlaşılacağı üzere, solun bütününü değil, gençlik kesimini hedefler gibidir. Bu yaklaşımda da anlaşılmaz bir şey yoktur; çünkü bu tarihlerde THKP-C geleneği, özellikle üniversite öğrencileri arasında çok etkindir. Ancak bu demek değildir ki *Devrimci Gençlik*, tipik bir gençlik dergisidir. Daha ilk sayısında dergi, *"işçi sınıfının siyasi mücadelesinin organizasyonu anlamında birlik, yani parti"* sorununu, çalışmalarının merkezine koyduğunu iddia etmektedir.[27]

Bir bakıma *Devrimci Gençlik*'i yayınlayanlar, 1968 sonrası devrimci gençlik hareketinin mirasını devralmış gibidir. Onlara göre gençlik hareketi, sosyalist hareketin –en azından ideolojik açıdan– *bağımlı* bir parçası değildir. Tersine tıpkı bir zamanların Dev-Genç'i gibi, gençlik hareketini, sosyalist hareketin adeta *bağımsız bir bileşeni* olarak algılarlar. Nasıl 1960'lar sonunda solun krizi, gençlik hareketine ve onun önderlerine hayal bile edemeyecekleri bir bağımsızlık kazandırmışsa, 1974 sonrasının yeni kuşak gençlik önderleri için de benzer bir durum vardır. Sol yine dağınıktır ve yakın bir gelecekte toparlanabileceğine dair hiçbir işaret yoktur; oysa üniversitelerde yoğun bir siyasallaşma vardır. Bu koşullarda, üniversite ortamından ülke çapında bir siyasetin temel bileşeni olarak konuşmak ve davranmak olağan gözükmektedir.

Devrimci Gençlik çevresi, THKP-C'nin teorik ve politik ge-

27- Bkz.: "Gençliğin Devrimci Eyleminin Birliği İçin", *Devrimci Gençlik'ten Seçmeler* içinde, Gökkuşağı Basın Yayın, 1997, s. 9.

leneğine sahip çıktığını ilan ederken, aslında oldukça ikircikli bir tutum içine girmektedir. Her şeyden önce THKP-C gibi, dar bir öncü grubun silahlı mücadelesinde oluşan bir geleneği, 1974 sonrasının Türkiye'sinde ve üstelik üniversite ortamında yaratıcı bir tarzda yaşatmanın olanaksızlığı açıktır. Ancak öte yanda sol siyasal çalışma açısından üniversite ortamı o kadar verimlidir ki, *Devrimci Gençlik*, bu alanda silahlı mücadele ile pek ilgisi olmayan bir siyasal çalışmayı başarıyla sürdürür ve sonunda kitleselleşmesini, Ağustos 1976'da, Devrimci Gençlik Dernekleri Federasyonu'nun (DGDF) kuruluşuyla adeta ilan eder. Bu gelişme, daha sonra doğacak olan Dev-Yol fenomeninin habercisi gibidir. Ortaya çıkmakta olan, THKP-C türünden dar bir silahlı mücadele örgütü değil, gittikçe büyüyen bir siyasal harekettir.

Devrimci Gençlik Dernekleri Federasyonu'nun doğuşu ile, *Devrimci Gençlik*'in Dev-Genç ile benzerlikleri sona erer. Dev-Genç, dağılma sürecinde olan bir solun kitlesel örgütlenmesiyken, *Devrimci Gençlik* ve DGDF, dağılmış ama yine de kitleselleşmekte olan bir solun bileşeni konumundadır. O nedenle 1971 öncesinin Dev-Genç'i, bir dizi silahlı mücadele örgütünü doğurarak ortadan kalkmışken, *Devrimci Gençlik* ve DGDF, Dev-Yol gibi dev bir kitlesel harekete dönüşecektir.

THKP-C geleneğinden gelen bir diğer önemli siyasal hareket olan Kurtuluş'un oluşumu ise, daha tek düze bir süreç izler. Bu hareketi oluşturacak olan eski THKP-C'liler, onun mirasına çok daha açık bir eleştirel konum alırlar. Bu yaklaşımları onları, diğer THKP-C eğilimlerinden ayırır. Bu kümelenme, Mayıs 1976'da *Kurtuluş Sosyalist Dergi*'yi yayınlamaya başlar ve böylelikle, dönemin önemli siyasal hareketlerinden Kurtuluş hareketine doğru ilk adım atılmış olur. Bu dergi aracılığıyla Kurtuluş kadroları, THKP-C'nin teori ve pratiğinin eleştirisine, önce "dikkatli" bir belirleme ile başlarlar. Buna

göre 1971-1972'nin silahlı mücadele örgütleri, 1971 öncesindeki "sağcı revizyonist" ve "pasifist" sol hareketi aşma denemeleridir. Bu denemelerin *"ortak ve temel karakteri, geçmişin kendi gücüne güvenmeme anlayışına karşılık, proletaryanın silahlı gücünü yaratma doğrultusunda mücadele"*dir.[28]

Bu olumlu belirlemenin ardından Kurtuluş, özellikle içinden çıktığı THKP-C hareketine yönelik eleştirilerini iki temel konuda yoğunlaştıracaktır. Birinci olarak, THKP-C'nin "Kemalizm" değerlendirmesi yargılanır. *Kurtuluş*'a göre, Kemalizmin *"küçük burjuvazinin en sol kanadının milliyetçilik tabanında anti-emperyalist tavır alışı"* olarak görülmesi eleştiriye layıktır.[29] *Kurtuluş*'un ikinci temel eleştirisi ise, THKP-C'nin silahlı mücadelesinin temel bir zaafına yöneliktir. Buna göre *"kitlelerden kopuk ve dağınık bir silahlı mücadelenin seçilmesi ve sınıf savaşının salt silahlı mücadeleye indirgenmesi"*, THKP-C geleneğinin en büyük yanlışıdır.[30] Görüldüğü gibi *Kurtuluş*, THKP-C hareketinden kesin bir kopuşun işaretlerini daha ilk sayılarında net bir şekilde vermektedir.

THKP-C mirasının 1974 sonrasındaki evrimi konusunda son olarak, bu mirası olduğu gibi benimseyen eğilimlerden söz edilebilir. 1974 sonrasında, THKP-C'nin hem teorik tezlerini hem de mücadele biçimini fazla tartışmadan benimseyen bir dizi çevre ortaya çıkar. Bu miras üzerine yorum farklılıkları nedeniyle hızla yeni bölünmeler yaşanır ve THKP-C Çayan Sempatizanları, THKP-C Cephe Yolu, THKP-C Devrimci Koordinasyon Birliği, Marksist Leninist Silahlı Propaganda Birliği, THKP-C Devrimci Savaş, THKP-C Eylem Birliği, THKP-C Halkın Devrim Öncüleri, THKP-C Marksist-Leninist, THKP-C

28- "Yol Ayrımı", *Kurtuluş*, Haziran 1976, Sayı: 2, s. 41.

29- *a.g.m.*, s. 46.

30- *a.g.m.*, s. 46.

Türkiye Kızıl Muhafızları Ordusu, THKP-C Üçüncü Yolcular ve THKP-C Devrimci Sol gibi, hemen hepsi yasadışı faaliyet gösteren örgütlenmeler doğar. Bunlardan sadece bir tanesi – Devrimci Sol– etkinlik ve süreklilik açısından öne çıkacaktır.

THKO: Birlikten Bölünmeye

THKP-C'den farklı olarak, THKO'nun pek çok kurucusu ve önde gelen militanı, tutuklu olmalarına rağmen, 1974 sonrasında hâlâ aktif siyasal faaliyet içindedir. Bu durum, THKO mirasının değerlendirilmesine nispeten daha bütünlüklü bir karakter verir. Yeniden örgütlenme yolunda ilk adım, 1975 yılı başlarında oluşturulan "THKO Geçici Merkez Komitesi" ve onun *Yoldaş* adlı yasadışı yayın organıdır. Ancak daha *Yoldaş*'ın ikinci sayısının hazırlanması sırasında, örgüt kadrolarının son birkaç yılda geçirdiği ideolojik evrimin sorunlar yarattığı görülür. Yeniden örgütlenmeye öncülük eden kadroların önemli bir kısmı hızla Maoculuğa yönelirken, diğer THKO kadroları SBKP çizgisine eğilim gösterirler.

Ayrılığın konusu, SBKP ile ÇKP arasındaki farklılıklar olunca, doğal olarak uzlaşma ve yeni bir sentez imkânsızdır. İki eğilim beklenen ayrılıklarını 1976 başlarında kesinleştirir. Maocular, THKO ismini kullanmaya devam ederken, Maocu perspektiflerinin gereği olarak hızla bir "THKO eleştirisi" sürecini başlatırlar. Bu süreç, kendi deyimleriyle *"THKO'nun küçük burjuva bir devrimci örgütten Marksist bir örgüte dönüşümü süreci"* olacaktır.[31] Bu eğilimin ilk yayın organı *Yoldaş*'ta, 1971-1972 silahlı hareketleri, uluslararası sosyalist hareketin içindeki bölünmeler çerçevesinde eleştirilir. Buna göre bu "sol sapma",

31 - Mustafa Yalçıner, "THKO", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt 7, s. 2178-2179.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin başını çektiği "modern revizyonizm"e karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır: *"1970 başlarında modern revizyonizmin dünya çapında yarattığı ideolojik bulanıklık ve uluslararası işçi sınıfı hareketi içindeki bu burjuva sapmanın yeni temsilcilerinin gerici çizgileri, Türkiye devrimci hareketinde 'sol' sapmayı körükledi. Aynı yıllarda özellikle Latin Amerika'da ortaya çıkan maceracı ve Troçkist akımların ülkemizdeki etkileri de 'sol' sapmanın ortaya çıkmasında büyük ölçüde rol oynadı. THKO, THKP-C, TKP-ML, kabaran maceracılığın, Troçkizmin ve genel olarak 'sol'un etkisi altında kalan siyasi hareketleri temsil eden örgütlerdi. (...)"*[32]

Bu değerlendirmenin de gösterdiği üzere, hâlâ THKO ismini kullanmalarına rağmen bu kadronun, THKO'nun teori ve pratiği ile fazla bir ilgisi kalmamıştır. Bu eğilim, içinden geldiği örgütlenme ve pratiğe yönelttikleri eleştirinin şiddeti bakımından, THKP-C kökenli *Militan Gençlik* ve Halkın Birliği'ni hatırlatmaktadır. Aslında bu eğilimin evrimi, kendilerinin formüle ettiği gibi "küçük burjuva bir örgütten Marksist bir örgüte dönüşümü" değilse de, radikal bir silahlı mücadele örgütünden, geniş kitleselliği olan bir siyasi harekete dönüşü ifade eder. Bu dönüşümün en önemli olgusu, Maocu ideolojik çizgiyi o günlere kadar başarılamadığı ölçüde geniş çevrelere tanıtmayı başaracak olan *Halkın Kurtuluşu* adlı yayın organının 1976 başlarında yayınlanmasıdır. Hızla geniş bir okuyucu kitlesine ulaşan bu dergi, 1974 sonrasının en büyük sol hareketlerinden birisine adını verecektir.

Pek çok Maocu hareket gibi Halkın Kurtuluşu da, 1977 yılında önemli bir ideolojik kriz yaşar ve ardından yeni yönelişler içine girer. Arnavutluk Emek Partisi, 1977 yılında toplanan 7. Kongresi'nde, Çin Komünist Partisi'nden bağımsızlaşmış ve

32- "Modern Revizyonizm, Troçkizm ve Türkiye Devrimci Hareketi", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt 7, Ek sayfalar, s. 526.

uluslararası planda Maoculuğa en önemli karakteristiğini veren "Üç Dünya Teorisi"ni reddetmiştir. Bu gelişmenin ardından Halkın Kurtuluşu da, resmi Çin çizgisini oportünistlikle suçlayacak ve bu tarihten başlayarak, –Enver Hocacı rejimin 1990'lardaki yıkılışına kadar– Arnavutluk Emek Partisi'nin resmi çizgisini benimseyecektir.

THKO'nun kendisini "THKO-Mücadelede Birlik" olarak adlandıran diğer kanadının gelişmesinde, Maocu kanadın yaşadığı büyüme ve kitleselleşmeyi görmek mümkün değildir. SBKP çizgisine eğilimli bu kadro, bir süre sonra yayınlamaya başlayacakları *Emeğin Birliği* dergisinin adıyla anılacaklar, 1980 yılında Türkiye Komünist Emek Partisi'ni kuracaklardır. Diğer taraftan THKO Türkiye Devriminin Yolu ve daha sonra TİKB adını almadan önce, Devrimci Proletarya ve sonra da Birlik Yolu diye anılacak olan eğilim de, 1974 sonrasının THKO kökenli hareketleri arasında sayılmalıdır.

TİİKP ve Yeni Maocu Hareketlerin Doğuşu

Solun ilk Maocu eğilimi olan "Beyaz *Aydınlık*" (ya da *Proleter Devrimci Aydınlık*) hareketi, 12 Mart döneminin baskı koşullarında Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi (TİİKP) olarak örgütlenir. Bu örgütlenme, o dönemde solun geniş kesimlerini etkilemiş radikal dalganın etkisinden kurtulamaz ve silahlı mücadele hazırlıklarına girişir.[33] Ancak bu eğilim içinde radikal dalgadan çok daha şiddetle etkilenmiş olanlar da vardır. Bu unsurlar, o yılların Hindistan Komünist Partisi/Marksist-Leni-

33- Bu konuda bkz.: Doğu Perinçek, "Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi (TİİKP)", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt 7, s. 2186-2187; ve Oral Çalışlar, "Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi (TİİKP)", *a.y.*, s. 2195.

nist'in önderi Çaru Mazumdar'ın görüşlerini benimseyerek, derhal silahlı mücadeleye girişilmesi temelinde ayrılıklarını ilan ederler. Bunu izleyen bir diğer ayrılık da, İbrahim Kaypakkaya ve arkadaşlarının 1972 yılındaki muhalefet hareketi ile ortaya çıkar. Bu hareket bir süre sonra, Türkiye Komünist Partisi/Marksist-Leninist (TKP-ML) ve ona bağlı Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu'nu (TİKKO) kurar. Bu örgüt, Maocu politik çizgiyi benimsemekle kalmayıp, onun 1930'lu ve 1940'lı yıllardaki pratiğini de ("halk savaşı", "kurtarılmış kırsal bölgeler" vb. gibi) uygulamaya kalkan bir yöneliş içine girecektir. Ancak önderleri 12 Mart baskı döneminde öldürülen ya da tutuklanan bu radikal Maocu eğilimlerin 1974 sonrasındaki evrimi nispeten daha yavaş olacaktır. Türkiye solunda bu kökenden gelen TKP-ML Hareketi/Halkın Birliği, TKP-ML Partizan, TKP-ML/ Halkın Birliği ya da TKP-ML Devrimci Halkın Birliği gibi örgüt ve hareketlerin yeniden örgütlenmesi ya da oluşumu için 1970'lerin ortalarını beklemek gerekir. Diğer taraftan bu Maocu örgüt ve hareketlerin, sürekli ideolojik kriz içinde yaşayan, sık sık bölünmelere uğrayan ve ülke çapında örgütlenmekten çok, Türkiye'nin ancak belli yörelerinde varlık sürdüren örgütlenmeler oldukları da hatırlatılmalı. Bu nedenle Türkiye'deki Maocu (ve daha sonra Arnavutluk Komünist Partisi takipçisi) örgüt ve hareketlerin evrimini anlayabilmek için, TİİKP'nin 1974 sonrası evrimini dikkate almak gerekir. Çünkü TİİKP, hemen tüm Maocu ve AKP takipçisi örgütsel nebülözü ideolojik yönden etkileyen bir çevre olarak öne çıkar.

TİİKP'nin 1974 affıyla serbest bırakılan kadroları, önce *Aydınlık*, onun kapatılmasının ardından da *Halkın Sesi* adlı haftalık dergileriyle, Maocu çizginin aktif savunucu rolünü üstlenirler. Doğu Perinçek'in önderliğindeki bu kadro, Türkiye'deki Maocu hareketin entelektüel yönden en gelişkin kad-

rosu olma avantajını, gittikçe güçlenen ama sürekli krizler ve bölünmeler yaşayan Maocuları birleştirmek için kullanmaya gayret eder.

Aydınlık dergisi Ekim 1975'te yeniden çıkarken, önce, Mao'nun ünlü "Üç Dünya Teorisi"ni Türkiye koşullarına uyarlamaya girişir. Bu teori, Maocuların, solun Sovyet çizgisine yakın kesimlerine karşı tutumunu belirlemesi açısından büyük önem taşımaktadır. *Aydınlık*'a göre, *"ABD ve SSCB'nin Türkiye üzerindeki hegemonya çatışması hızla şiddetlenmiştir. Kıbrıs krizi ve Türkiye'deki anti-emperyalist mücadele, ABD'nin Türkiye üzerindeki tahakkümüne darbe indirmiştir. Artık Milliyetçi Cephe Hükümeti dahi efendisine kafa tutabilmektedir. Bu durum, Sovyetler Birliği'nin bölgedeki hegemonya hırsını kabartmıştır"*. *Aydınlık*, bu teoriyi kabul etmeden önce yapmış olduğu tahlillerinin yanlışlığını da şöyle vurgulamaktadır: *"(Bir yıl önceki tahlilde), gerileyen bir süper devletin yerini diğer süper devletin alması çabaları göz ardı ediliyordu. Sosyal Emperyalizmin Hitler'in ayak izlerini takip ederek bütün Avrupa'yı, Akdeniz ve Ortadoğu'yu ele geçirme planları ve savaş hazırlıkları siyasetimize yansımıyordu"*.[34] Oysa artık dünya ölçüsünde ve özellikle Türkiye'nin bulunduğu bölgede inisiyatifi ele almış olan, saldırganlaşan ve geri püskürtülmesi gereken, "Sovyet sosyal emperyalizmi"dir. Aynı derginin sayfalarında yer alan, "Brejnev takipçileri sosyal demokrasiden daha tehlikelidir" ya da "Brejnev takipçilerinin yeri halk cephesi değil, karşı-devrim saflarıdır" sloganları, Üç Dünya Teorisi'nin uyarlanmasının, Türkiye'de sol içi ilişkilere nasıl yansıyacağı konusunda yeterli bir fikir verir.[35]

34- *Aydınlık*, Sayı: 55, Ekim 1975, s. 4.

35- *a.y.*

III

Sosyal Hareketin Merkezi Gücü Olarak Disk

1974 sonrasında Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu, işçi hareketinin ekonomik mücadelesinde, ülke siyasal yaşamında ve solun evriminde özel yeri olan bir sendikal merkezdir. Bu dönemde solun parçalılığı, on yıl kadar önce solun tek partisi ile imtiyazlı ilişkiler içinde doğmuş DİSK'in örgütsel yaşamına ve yönelişlerine yansıyacaktır.

DİSK'in 1967'deki kuruluşundan, 12 Eylül 1980 darbesiyle kapatılışına kadar, ülkedeki paylaşım mücadelesindeki yeri ve rolünün belirlenmesi, bu çalışmanın kapsamı dışında kalmakta. Ancak bu konuda şu kadarı da söylenebilir ki, bu on üç yıllık dönemde DİSK, gerek burjuvazi gerekse hükümetler tarafından pazarlık yapılmak zorunda kalınan bir muhatap olarak değil, ortadan kaldırılması gereken bir hasım olarak algılanmıştır. DİSK'in 1967'de kuruluşunu izleyen dönemde, Türk-İş'ten bu konfederasyona geçişler kesinlikle yumuşak bir tarzda gerçekleşmez. Sadece mevzilerini korumak isteyen Türk-İş sendikacıları değil, işverenler de sık sık yasaları çiğneyerek ve

güvenlik kuvvetlerinden yasadışı destek görerek DİSK'e yönelişleri engellemeye çalışmışlardır. Yeni konfederasyon, bütün bu baskı ve engellemelere rağmen yine de gelişmeye devam edince, bu kez yasal değişikliklerle önü kesilmek istenir. 1970 yılında Demirel hükümetinin 274 sayılı Sendikalar Yasasını değiştirme girişimi, tamamen bu amacı güder. DİSK'in ulusal düzeyde güçlü bir konfederasyon olarak yükselişini engellemek amacıyla gündeme gelen bu yasa değişikliği, dönemin hükümeti ve işverenlerinin, DİSK'in olmadığı bir çalışma dünyasını gerçekleştirmekte ne kadar kararlı olduklarını gösterir. Ne var ki onların bu kararlılığına 15-16 Haziran 1970 günlerinde işçilerden gelen tepki, o kadar beklenmedik boyutlardadır ki, sadece onları gösteriye çağıran DİSK yöneticilerini ürkütmekle kalmaz, hükümeti de yasa değişikliğinden vazgeçmeye zorlar. Ne var ki bu tarihten on ay sonra 12 Mart yarı-askeri rejimi, söz konusu yasa değişikliğinin yapmak istediğini, en azından üç yıllığına başarır. Bu dönemin açık baskı ve terör ortamında DİSK, 1971 Nisan'ından 1973'ün sonlarına kadar faaliyetlerini fiilen durduracaktır.

1971-1974 yılları, sendikal hareket açısından büyük bir durgunluğu ifade etse de, işçi hareketi için aynı şey söylenemez. Dönemin tüm olumsuz koşullarına rağmen bu üç yıl boyunca yemek boykotu, açlık grevi, gösteri yürüyüşü, yasadışı grev, hatta işgal gibi işçi hareketleri yaşanır.[36] 1974 yılına gelindiğinde ise, artık işçi hareketinin ileri doğru bir sıçramanın eşiğinde olduğu hissedilmektedir. Bu yılda yaşanan işçi hareketleri çok daha güçlüdür.[37] 1975 yılında ise grevci işçi sayısında bir önceki yıla göre yaklaşık yüzde yirmi beşlik bir artış olurken, grev ve grevde geçen işgünü sayısında yüzde yüzü aşan

36- Bu dönem işçi hareketlerinin eksik de olsa kronolojik bir dökümü için bkz.: Tüm İktisatçılar Birliği, *Türkiye İşçi Sınıfı*..., s. 274-282.

37- Tüm İktisatçılar Birliği, *Türkiye İşçi Sınıfı*..., s. 282-289.

bir sıçrama yaşanır. Aynı yılın işçi hareketleri açısından bir diğer karakteristiği ise, DİSK'in üye sayısındaki hızlı artıştır. 1975 yılında gerçekleşen sendika seçme referandumlarının büyük çoğunluğu DİSK tarafından kazanılır. DİSK ile Türk-İş arasındaki örgütlenme rekabetinin ve DİSK'in gelişmesinin en çarpıcı olgularından birisi olan sendika referandumları ilk kez 1968'de gerçekleşmiş ve DİSK'in zaferi ile sonuçlanmış, ancak bunu izleyen dönemde, karmaşık ve çelişkili mahkeme ve ilgili bakanlık kararları ile engellenmiştir. Sendika seçme referandumu, işçi hareketinin dinamizmi ile, 1975 yılında adeta meşru ve olağan bir uygulama halini alır. Bu yıl boyunca yapılan 44 referandumun 28'ini DİSK'e bağlı, 8'ini bağımsız, 6'sını Türk-İş'e bağlı sendikalar, 1'ini ise MİSK'e bağlı bir sendika kazanır.[38] Referandum uygulaması bu yılın sonlarında –Seydişehir Alüminyum Tesisleri ile İskenderun Demir Çelik Fabrikası'nda çalışan 15 bin işçinin sendikalarını belirlemesi için bir kez daha gündeme geldiğinde– Yargıtay kararıyla yasaklanacaktır.

Bu kararın, DİSK'in gelişme tarzını etkilemesi açısından ayrıca bir önemi vardır. Tek tek işyerlerinde işçilerin tümümün katıldığı referandumlar, sendika demokrasisi ve DİSK'in ünlü "tabanın söz ve karar sahibi olması" ilkesi açısından çok etkili ve anlamlı uygulamalardır. Diğer işçi eylemleri yanında referandumlar, sendika bürokrasisinin iktidarını bir ölçüde olsun sınırlayan bir işlev görmektedir. Oysa referandum uygulamasının sona ermesinden sonra DİSK'in gelişme tarzında yeni bir dönem açılır. Artık bu konfederasyonun büyümesi, bizzat işçilerin kendi sendikalarını tercih etmeleriyle değil, sendika yöneticilerinin DİSK'i tercih etmeleriyle gerçekleşmeye başlar. 1975 sonrasında işçi tabanını hiç işin içine karıştırmadan sade-

38- Tüm İktisatçılar Birliği, *Türkiye İşçi Sınıfı*..., s. 273.

ce kongre kararlarıyla DİSK'e yöneliş süreci, konfederasyonu olduğu kadar, onun bürokrasisini de güçlendiren bir olgu olarak görülmelidir.

Tabandan gelen bir militanlığın yavaş yavaş ortadan kalktığı 1974 sonrasında DİSK'in, düzenin tahammül gösterdiği ya da düpedüz ihtiyaç duyduğu bir sendikal merkez haline geldiğini iddia etmek mümkün değildir. DİSK'in bu dönemdeki gelişmesine karşı çıkarılan engeller –sendika seçme referandumlarının iptal edilmesinde olduğu gibi– DİSK aleyhine çıkarılan mahkeme kararlarından her yıl gittikçe artan grev ertelemelerine, oradan ülkücü militanların silahlı saldırılarına kadar büyük bir çeşitlilik gösterir. Son olarak bu sendika konfederasyonunun 12 Eylül 1980 darbesinin en merkezi saldırı hedeflerinden biri olması, tekil bir tarihsel olay olarak değil, bu sendikal merkeze karşı başından beri var olan tahammülsüzlüğün, bir askeri darbenin vuruşu ile tamamlanması olarak algılanmalıdır. Bütün bunlar dikkate alındığında, DİSK'in on üç yıllık varlığını, sadece ithal ikameci modelin bir çeşit tamamlayıcı olgusu olarak görmek olanaksızlaşmaktadır.

DİSK'in bu on üç yılını solla ilişkileri açısından üç ana evreye ayırmak mümkündür. Birinci evre, 1967'deki kuruluşu izleyen ve 12 Mart 1971 darbesi ile sona eren ilk gelişme dönemidir. Bunu, Mayıs 1975'teki 5. Kongre ile başlayan ve Aralık 1977 tarihli 6. Kongre ile kapanan ikinci evre izler. Bu dönemde DİSK yöneticileri, yasadışı TKP kadrolarıyla yakın bir işbirliği içindedir. Üçüncü ve son evre ise, DİSK'in –TKP de dahil olmak üzere– bütün sosyalist solla mesafeli bir ilişki kurmaya çalıştığı dönemdir. Bu evre de 12 Eylül 1980 darbesiyle sona erer.

İlk gelişme evresinde DİSK, solun yegâne partisine yakın –hatta bizzat o parti tarafından kurulmuş– bir sendika konfederasyonu kimliğini taşır. Ne var ki bu gerçeklik, sol için

özgün bir sendika-siyasi parti ilişkisinin ortaya çıkması anlamına gelmez. Çünkü konfederasyonun kuruluşundan kısa bir süre sonra TİP, örgütsel ve ideolojik bir kriz içine girecek ve bu krizden bir türlü çıkamayacaktır. DİSK yöneticisi sendikacılar, TİP'in bu krizli yıllarında, ağırlıklı olarak genel başkan Mehmet Ali Aybar'ın yanında tutum alırlar. Bu sendikacıların Aybar'a bağlılıkları, onun Kasım 1969'da parti başkanlığından istifa etmesiyle ortadan kalkmaz. Örneğin Aybar'ın DİSK'in Şubat 1970'te toplanan 3. Büyük Kongresi'ne gönderdiği kişisel mesajına Kongre başkanlık divanı şu satırlarla cevap vermektedir: *"Yıllarca Türk sosyalizminin liderliğini yapan size Kongremiz sağlık, saadet ve mutluluklar dilerken, beraber mücadele edeceğimiz günlerin yakın olduğu inancı ile tüm delegelerin içten sevgi ve saygılarını sunarız."*[39] Ancak Boran-Aren kanadının TİP içinde güç kazanması, yıllarca Aybar'a yakın durmuş bulunan sendikacıların parti içindeki etkilerinin de gittikçe azalması sonucunu doğurur. DİSK kurucu ve yöneticileri, TİP'in 1970 sonbaharındaki 4. Büyük Kongresi'nde yine "sendikacılar" diye anılan gayri resmi bir platformla kendilerini gösterirler. Ama artık etkileri oldukça sınırlıdır. 200'den fazla delegenin katıldığı kongrede, platformlarının 10-15'ten daha fazla destekleyicisi yoktur. Parti yönetim organlarının seçimi sırasında varlık göstermek için çaba harcasalar da, güçlerinin son derece sınırlı olduğunu görerek yönetime katılmaktan vazgeçerler.[40] Bir bakıma TİP'in bu son kongresi, DİSK kurucusu sendikacıların bu partiyle ilişkilerinin sona erdiği bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir.

DİSK yöneticilerinin solla ilişkilerinde yeni bir dönem, Mayıs 1975'te toplanan 5. Kongresi'nin ardından açılır. Belirtmek

39- Sargın, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 1355.

40- Bkz.: Hikmet Kıvılcımlı; 'Devrimcilerde Başsız Develik", *Sosyalist*, Sayı: 2, 15 Aralık 1970, s. 1.

gerekir ki bu genel kurulun, DİSK'in daha önceki kongrelerinden herhangi bir farklılığı yoktur. Önemli tartışmaların yapılmadığı, farklı platformların yer almadığı tipik bir sendika kongresidir bu. İşbaşına gelen yeni yürütme kurulu üyelerinin ikisi hariç diğerleri, o tarihte herhangi bir sol örgütle ilişkileri olmayan sendikacılardır.[41] Oysa bu yönetim döneminde DİSK, belki de tarihinde ilk (ve son) olarak yasadışı bir sol örgütün (TKP'nin) yörüngesi içine girecektir.

TKP'nin DİSK üzerinde etkili olduğu bu dönem sadece iki buçuk yıl sürer. Ancak bu kısa süreye rağmen bu etki, TKP'nin işçi hareketi içinde güçlü mevziler kurmasının yolunu açacaktır. O derece ki, birkaç yıl öncesinin tipik bir göçmen örgütlenmesi olan ve Dış Büro dışında ciddiye alınır herhangi bir örgütlenmesi bulunmayan bu yasadışı parti, 1980'e doğru, ulusal ölçüde örgütlenmiş ve yasallığın sınırlarını zorlayan bir siyasal güç haline gelecektir.

1975'den itibaren DİSK'teki özel konumunun, TKP'nin bu yükselişinde önemli bir etkisi olduğunu, konuyla yakından ilgili herhangi bir gözlemcinin reddetmesi mümkün değildir. Öte yanda TKP'nin DİSK üzerindeki denetiminin gerçekleşme öyküsü oldukça ilginçtir. Bu süreçte en önemli dönüşüm, üst düzey bir TKP yöneticisinin (Aydın Meriç), kendisi de muhtemelen bir TKP sempatizanı olan İbrahim Güzelce tarafından "DİSK genel sekreter yardımcısı" olarak atanmasıdır.[42]Bunu

41- 5. Kongrede yürütme kuruluna seçilenler, Kemal Türkler (Genel Başkan), İbrahim Güzelce (Genel Sekreter), Kemal Nebioğlu, Rıza Güven, Celal Küçük, Mehmet Kılıç ve Mehmet Karaca'dır. O tarihte sadece İbrahim Güzelce'nin TKP'ye, Kemal Nebioğlu'nun ise yeni bir parti kurmaya niyetlenen Mehmet Ali Aybar'a yakınlığı olduğu söylenebilir.

42- Büyük bir ihtimalle Aydın Meriç'in sadece TKP Politbüro üyeliği değil, sıradan TKP üyeliği bile DİSK yöneticilerince bilinmemektedir. Aksi halde komünizmin suç sayıldığı bir dönemde, DİSK yöneticilerinin bu derece "cesaretli" bir adımı niye attıkları sorusuna bir cevap aramak gerekebilir ki, bu sorunun cevabı herhalde bulunamaz.

bir dizi TKP'li ya da TKP sempatizanı aydının, genellikle "eğitim uzmanı" olarak gerek DİSK'te gerekse konfederasyonun en güçlü sendikası olan Maden-İş'te çalışmaya başlaması izler. Bu süreçte de, son birkaç yılı Almanya'da geçirmiş ve 1974 sonrasında Türkiye'ye dönmüş bulunan İbrahim Güzelce, son derece önemli bir rol oynamış gözükmektedir. Gerek TİP gerekse DİSK kurucusu olarak, dolayısıyla hem deneyli hem de prestij sahibi bir sendikacı olarak Güzelce'nin, DİSK'in birkaç yılını etkileyen bu gelişmeleri başlatabilecek bir potansiyele sahip olduğu pekâlâ düşünülebilir.[43]

Öte yanda DİSK'te kazanılan bu mevzilerin, o küçük "Dış Büro"nun birkaç yıl içinde dev bir siyasal örgüte dönüşümünde tek ya da belirleyici faktör olduğu da elbette söylenemez. Bu gelişmenin, Dış Büro'nun bir buçuk yıl önce girişti̇ği yeniden örgütlenme ("Atılım") hareketinin ardından gelmesi kuşkusuz bir diğer önemli etkendir. Yine solun yaşadığı hızlı bö-

43- İbrahim Güzelce'nin TKP üyesi olduğunu gösteren herhangi bir kanıt mevcut değildir. Ancak bu kadar kısa bir sürede Güzelce'nin DİSK içinde TKP adına başardıkları dikkate alındığında, bütün bunları parti üyesi bir militan sıfatıyla yaptığı ister istemez akla gelmektedir. Diğer taraftan Güzelce'nin sadece parti genel sekreteri ya da politik bürosu tarafından görevlendirilmiş bir üye olduğu da düşünülebilir. TKP'nin önde gelen yetkililerinden birinin, dönemin Genel Sekreteri İ. Bilen'in örgütün en yüksek kademesine yaptığı tayinlerle ilgili ilginç değerlendirmeleri dikkate alındığında, bu tarz bir üyelik olanaksız gözükmemektedir. (İ. Bilen'in "tayin"leri ile ilgili olarak bkz.: H. Erdal, *a.g.e.*). Ayrıca yasadışı komünist örgütlerde, bazı üyelerin (örneğin ordu ya da bürokraside önemli mevkilerde bulunmaları durumunda), üyeliklerini sadece merkez komitesine ya da politik büroya bağlı olarak sürdürmeleri bilinen bir uygulamadır. Örneğin 1997-2002 yılları arasında Fransa başbakanlığı yapmış bulunan Lionel Jospin, 1960'lı yıllarda bir dışişleri bakanlığı görevlisiyken, Organisation Communiste Internationale (OCI) adlı Troçkist örgütte üyeliğini bu şekilde sürdürmüştür. Jospin 1971'de, OCI önderlerinin önerisiyle Fransız Sosyalist Partisi'ne üye oluı ve on yıl sonra bu partiye genel sekreter seçildiğinde hâlâ OCI üyesidir. Benzer şekilde, Güzelce gibi sendikal ortamda büyük prestiji olan ve Türkiye'ye döndüğünde yeniden DİSK genel sekreteri olabilecek deneyli bir sendikacının, TKP'ye bu tarz üye yapılmış olabileceği pekâlâ düşünülebilir.

lünmeler koşullarında, "uluslararası komünist hareket"e, dolayısıyla onun "Türkiye'deki müfrezesi" olarak görülen TKP'ye yönelişinde bir diğer önemli etken olduğu belirtilmelidir.

Yukarıda da hatırlatıldığı üzere, Mayıs 1975'te göreve başlayan yeni DİSK yürütme kurulunda "TKP eğilimliler"in ağırlıkta olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak dönemin karakteristiği, TKP'ye özel olarak sempati duyması için hiçbir neden bulunmayan sendikacıları, bu akımla ilk başlarda hissedilmesi bile zor bir çeşit işbirliğine girmeye zorlar niteliktedir. "Sendikacı" refleksleriyle DİSK yöneticileri, mevcut koşulların DİSK ve sosyalist hareket ilişkisine verdiği özgünlüğün muhtemelen farkındadırlar. Başında bulundukları konfederasyon, 8 yıl kadar önce bir sosyalist parti tarafından (ya da bir sosyalist parti ile işbirliği içinde) kurulmuştur. Dört yıl öncesine kadar o sosyalist parti ile imtiyazlı ilişkiler sürdürülmüştür. Bir başka ifadeyle DİSK, sol hareketle özgün bir ilişki geleneği yaşamıştır. 1975 yılında ise tüm göstergeler, işçi hareketinin de sol hareketin de yükselişine işaret etmektedir. Ama artık ortada, DİSK'in kurulduğu yıllardaki tek sosyalist partili sol yoktur. Hatta ortada 1970-1971 yıllarının beş-altı eğilimli solu da yoktur. Artık Türkiye solu, sayıları onlarla ifade edilen sol örgüt, parti, hareket, eğilim vb.'nin oluşturduğu bir tür nebülöz oluşturmaya doğru ilerlemektedir. Ülkenin siyasal yönden en duyarlı işçilerini barındıran DİSK, doğal olarak bu nebülözün her bir unsuru için bir çalışma alanı konumundadır. 1975 yılında herhangi bir DİSK yöneticisinin, DİSK'in sol grupların mücadele ve rekabet alanı haline gelebileceğini düşünmesi için tüm koşullar mevcuttur.

Muhtemeldir ki DİSK yöneticileri bu durumun farkındadırlar. Geçmişte yaşadıkları türden bir *sendika-siyasal parti* ilişkisini yaşatacak bir parti mevcut değildir. Sol çok parçalıdır ve yakın bir gelecekte birleşeceğinin hiçbir işaretini vermemekte-

dir. Bu durumda kuruluşundan itibaren kendisini solla özdeşleştirmiş bir sendikal merkezin, mevcut sol hareketle ilişkisine yeni bir biçim vermesi gerekmektedir. Bu koşullarda DİSK yöneticilerine, sendikal hareketin aydın ihtiyacını karşılamak üzere TKP çevresinden aydınlara başvurmak mantıklı ve tutarlı gözükmüş olmalıdır. Öte yanda TKP'yi yıllardır hiçbir şey yapmadan varlığını sürdürmüş siyasal bir sekt olarak –üstelik ülke dışında bir siyasal sekt olarak– gördükleri için, bu ilişkinin fazla bir risk taşımayacağını da düşünmüş olabilirler. En nihayet, her ne kadar sonraları oldukça önemli sonuçları olacak olsa da, 1975 yılında bu gelişmelerin DİSK'in yeni ideolojik yönelişinden çok, durgunluk döneminden çıkış sürecinde tamamen teknik düzeyde bir yeniden örgütlenme çabası olarak algılandığı (ve bir ölçüde de öyle olduğu) unutulmamalıdır.

DİSK'te bu gelişmelerin yaşandığı aylardan 1977'nin sonlarına kadar geçen iki buçuk yıllık dönem, konfederasyonun yükseliş dönemidir. Bu dönemde DİSK, ülke çapındaki sosyal hareketlenmenin gittikçe güçlenen merkezi gücü olarak sivrilir. Ücret zammı ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi doğrultusundaki grevli toplu sözleşmeli mücadelenin istikrarlı yükselişine öncülük etmenin yanı sıra DİSK, siyasal karakterli kitlesel hareketlerin de merkezinde yer alır. Milliyetçi Cephe hükümetinin siyasal özgürlükleri kısıtlayan girişimlerine karşı 1975 yılında çeşitli illerde düzenlenen "Demokratik Hak ve Özgürlükler" mitingleri, 1976 ve 1977 yılında gerçekleştirilen dev 1 Mayıs kutlamaları, 1976 sonbaharında Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin kuruluşuna karşı "Genel Yas Eylemi" adı altındaki genel grev denemesi, bu girişimlerin belli başlıları olarak zikredilebilir. Aynı dönemde DİSK'in nicel gücündeki büyüme de çarpıcıdır. 12 Mart baskı döneminin ardından yeniden canlanırken üye sayısı 100 bin dolaylarında olan DİSK,

birkaç yıl içinde 300 bini aşkın işçinin sendikal örgütü haline gelecektir.[44]

Bütün bu olumlu göstergelere rağmen aynı 1975-1977 dönemi, sol akımlar arasındaki rekabet ve çatışmaların DİSK ortamında da şiddetlendiği bir süreci ifade etmektedir. Bu süreçte DİSK yönetiminde (ve bir süre sonra da Maden-İş yönetiminde) etkinlikleri gittikçe artan TKP'li kadrolar, diğer sol hareketlerin sendikal alandaki mevzilerine karşı ısrarlı tasfiye hareketlerine girişirler. DİSK'in bu dönemin sonunda toplanan Aralık 1977 tarihli 6. Kongresi'nde alınan "Tasfiyecilik Üzerine" başlıklı karar, bu alanda son birkaç yılda yaşanan son derece olumsuz gelişmelerin bir sonucu olarak görülmelidir.[45]

6. Kongre, sol hareketle ilişkisi açısından DİSK'in evriminde önemli bir dönüm noktasıdır. TKP'nin DİSK ortamındaki etkisi, bu kongre ile büyük ölçüde sınırlandırılmıştır. Kongrenin işbaşına getirdiği yeni yürütme kurulu, geçmiştekinin tersine, TKP ile işbirliğine karşıdır; ayrıca aralarında siyasal tercihlerini açık bir şekilde CHP'den yana yapmış olanlar da bulunmaktadır. Yeni DİSK yönetimi, geçmiş yönetimin önemli görev ve yetkilerle donattığı bir dizi TKP'li "uzman"ın görevlerine de son verir.

6. Kongrenin iş başına getirdiği yeni DİSK yönetiminde –başta genel başkan Abdullah Baştürk olmak üzere– CHP üye-

---

44- Üye sayısı, hemen tüm sendikal örgütler için sorunlu bir konudur. Bu konuda yarım milyona kadar varan çeşitli sayılar söz konusudur. (Bkz.: "12 Mart Sonrası İşçi Hareketleri", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt 7, s. 2293.) Aralık 1977'de toplanan kongreye 328 seçilmiş delegenin katıldığı ve tüzük uyarınca her bir delegenin bin üyeyi temsil ettiği düşünüldüğünde, konfederasyonun üye sayısının bu tarihlerde 350 bin dolaylarında olduğu söylenebilir. 1974 sonrası sendika katılımları ile ulaşılan bu sayı, 1977 yılında tepe noktasına ulaşacak ve 12 Eylül 1980'e kadar fazla değişmeyecektir.

45- *DİSK 6. Kongre Değerlendirmesi*, Vatan Partisi Yayınları, 1978, s. 67.

si sendikacıların bulunuşu, o yıllarda solun geniş kesimleri tarafından "DİSK'in CHP'lileştirilmesi" olarak tanımlanmıştır. Bu, abartılı bir değerlendirmedir ve bir süre sonra yanlışlığı hemen herkes tarafından fark edilmiştir. DİSK ilk kuruluş döneminde TİP üyesi, 1974 sonrasında ise TKP ile işbirliğinden çekinmeyen sendikacılar tarafından yönetilmiştir. O nedenle CHP üyesi sendikacıların ağırlıkta olduğu bir yönetim, hiç kuşku yok ki DİSK için büyük bir yeniliği ifade etmektedir. Ne var ki bu gelişmeyi konfederasyonun CHP'nin kontrolü altına girmesi olarak nitelemek, ancak gerçeklerin zorlanması ile olanaklı olabilir. O tarihlerin CHP'si, yaklaşık son on beş yıldır bir "devlet partisi"nden (ya da bir "merkez partisi"nden) sosyal demokrat bir partiye son derece yavaş ve sancılı bir dönüşüm süreci içindedir. Süreç yavaş ve sancılıdır, çünkü bu sürecin dinamikleri yeterince güçlü değildir. Her şeyden önce CHP'nin, bir sosyal demokrat parti için olmazsa olmaz olan işçi hareketiyle bağlantıları olağanüstü zayıftır. Bu alanda köklü ve geleneksel bağlantılardan yoksun bir CHP'nin, radikal solun hâlâ önemli mevzilere sahip bulunduğu DİSK için ideolojik bir çekim merkezi olması mümkün değildir. 1977 sonrasında CHP'nin DİSK üzerindeki etkisinin temel nedeni, radikal solun muazzam bölünmüşlüğünden kaynaklanan iktidarsızlığıdır. DİSK içinde küçümsenmeyecek bir sosyalist potansiyel vardır. Ne var ki söz konusu olan, sürekli krizler yaşayan ve şiddet araçlarını da içeren bir rekabet kavgasına düşmüş bir solun potansiyelidir. Sol içi rekabetin ulaştığı boyutlar, DİSK bürokrasisinin, sol yerine CHP ile işbirliğini daha yararlı görmesinin yolunu açmış olabilir. Ancak bu gelişmeyi, DİSK'in toplumsal paylaşım mücadelesindeki yeri ve rolünü dramatik bir şekilde değiştiren bir dönüşüm olarak görmek mümkün değildir.

IV

1970'ler Solunun Özgünlükleri

1974 sonrasının solu, pek çok açıdan 1960'ların devamı gibidir. Önder kadrolar hemen tamamıyla bir önceki on yılın militanlarından oluşur. Mevcut siyasal örgüt ve hareketler, o dönemdekilerin devamıdır. Siyasal kültüre gelince, onun da ağırlıklı olarak geçmişten devralındığı söylenebilir. Ne var ki devralınan mirasın bu gücü, 1974 sonrası solu niteliksel olarak farklı kılan özgünlüklerin ortaya çıkışını engelleyememiştir.

Bunların başında, solun dev boyutlardaki kitleselleşmesi gelir. Bir önceki on yıldan farklı olarak bu dönemin sol örgüt ve hareketleri, toplamı yüz binlerle ifade edilen dev bir sol galaksiyi oluşturur. Bu dönem solunun, kendisine yönelerek "siyasal insan" olma yolunda dev bir adım atmış olan geniş kitleleri eğitme ve seferber etme konusunda başarılı bir sınav verdiği söylenebilir. Üç yüz bini aşkın üyesiyle DİSK, aktif siyasal yaşama yönelmiş yüz binlerce genci kucaklayan üniversite ve liseli gençlik örgütlenmeleri, yüz binleri bulan üye kitlesiyle memur-öğretmen-polis sendikaları, meslek odaları ve bunla-

rın da ötesinde, sayıları muhtemelen yüz binlerle ifade edilen bir sol militan ve sempatizan kitlesi, solun bu dönemdeki kitlesel gücünü en sıradan gözlemciye bile hissettirmektedir. Dağınıklığı nedeniyle ülke siyasetini ancak sınırlı ölçüde etkileyebilen sol hareket, bu kitleselliği sayesinde, en azından ülke çapındaki paylaşım kavgasında güçlü bir taraf olabilmiştir.

Ancak daha önce de hatırlatıldığı üzere bu sol, ülke siyasetinde gelenek oluşturacak bir akımı, siyasal bir işçi hareketini oluşturma potansiyelini taşımamaktadır. Solun yaşadığı bölünme ve parçalanma, artık süreklilik kazanmıştır. Var olan sadece parçalı değil, daha da kötüsü parçalılığa mahküm bir soldur. Bu dev kitleselliğiyle birlikte ve yine onun geriye dönüşü olmayan aşırı parçalılığının ötesinde, 1970'ler solunun diğer önde gelen özgünlükleri ise şöyle sıralanabilir: Uluslararası komünist (Stalinci) hareketlerin belirleyiciliği, "Kürt Solu"nun doğuşu, aydın kıtlığı, siyasal mücadelenin yeni bir boyutu olarak anti-faşist mücadelenin varlığı ve en nihayet örgüt kıtlığı.

Uluslararası Komünist (Stalinci) Akımların Belirleyiciliği

Türkiye solu daima "dışarı"dan etkilenmiştir. Bu konuda "etkilenme" sözcüğü bile bazen yetersiz kalabilir. Çünkü siyasal perspektifi ve kültürü gereği aynı zamanda uluslararası bir hareket olan sol, her ülkede ortaya çıkışından itibaren başka ülkelerin sol hareketleriyle çok yönlü ilişkiler içinde olagelmiş, hatta daha sonra bu ilişkiler, belli düzeyde örgütsel bağlantılara kadar ilerlemiştir. Solun dünya ölçüsünde yaşadığı bir dizi Enternasyonal örgütlenme deneyleri, bu alanda varılan en yüksek düzeyi temsil eder. Ne var ki 1920'lerin

sonlarından itibaren pek çok ülkenin komünist ya da radikal solunun genel bir uluslararası sol örgütlenmeyle ilişkisinden ziyade, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'yle ilişkisinden söz etmek çok daha doğru olur. Çok uzun bir süre Türkiye'de solun tek örgütü konumunda olan Türkiye Komünist Partisi de önce Enternasyonal üyesi bağımsız bir örgüttür; ama 1930'lardan sonra, tüm komünist partiler gibi, ideolojik ve örgütsel yönden Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ne bağlı bir örgüt haline gelir. 1960'lara gelindiğinde TKP fiilen ortadan kalkmıştır; ancak onun mirasını sürdürmek isteyen komünist militanların pek çoğu için SBKP, tartışmasız bir üst merci konumundadır.

1960'ların TİP'inin "dışarı"dan etkilenmesi ise sadece düşünsel plandadır ve bu etki de oldukça sınırlıdır. Ne var ki sol, 1960'ların sonlarına doğru Marksistleştikçe (Marksizmin Stalinci yorumunu benimsedikçe) bu dış etki daha da şiddetlenir. Öte yanda Türkiye solunun uluslararası komünist hareketten etkilenme sürecinde, o uluslararası hareketin kendisi de iç çatışmaları içeren önemli bir değişim geçirmektedir. 1970'li yıllara varıldığında, bir zamanlar SBKP etrafında bütünleşmiş olan komünist hareket başlıca dört farklı parçaya ayrılmış bulunmaktadır. Dahası, bu farklılaşan kesimlerin bazıları arasındaki anlaşmazlıklar uzlaşmaz düzeylerdedir.

SBKP öncülüğündeki uluslararası hareket, ilk ciddi bölünme emarelerini 1960'ların sonlarında gösterir. Ancak ne denli şiddetli de olsa Sovyetler Birliği Komünist Partisi ile Çin Komünist Partisi arasındaki bölünme, tüm 1960'lı yıllar boyunca henüz ideolojik düzeydedir. Taraflar birbirlerini "revizyonizm" ya da "maceracılık" gibi sıfatlarla suçlamakla yetinirler. Kuşkusuz devlet politikası düzeyine gelindiğinde mevcut ideolojik ayrılık, siyasal ve diplomatik alanda çıkar çatışmalarına –hatta Sovyet-Çin sınırında yaşandığı gibi sınır çatışmalarına

da– yol açmaktadır. Ne var ki çatışan kanatlar henüz birbirlerini temel ya da stratejik düşman olarak algılamazlar.

1970'lere gelindiğinde bu durum artık hızla değişmektedir. Çin Komünist Partisi önderlerine göre Sovyetler Birliği kapitalizmin restore edildiği bir ülkedir ve ABD ile birlikte dünyanın ikinci büyük hegemonik gücüdür. Çin Komünist Partisi önderi Mao Zedung, bu dönemde geliştirdiği ünlü "Üç Dünya Teorisi" ile, uluslararası politikaya yeni bir stratejik kavram getirmeye çalışmaktadır. Buna göre dünya üç ana parçaya bölünmüştür. Bir yanda ekonomik ve askeri yönden zirvede olan Sovyetler Birliği ve ABD'nin oluşturduğu "Birinci Dünya" vardır. Bunu Japonya, Avrupa ve Kanada'nın dahil olduğu "İkinci Dünya" izler. Bunların karşısında ise Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın oluşturduğu "Üçüncü Dünya" bulunur.

Bu stratejik analizinde Mao, Birinci Dünya'yı oluşturan iki hegemonik güç arasında da bir ayrım yapar. Ona göre ABD eski ve yıpranmakta olan bir emperyalist güçtür. Oysa yükselen bir emperyalist güç olarak Sovyetler Birliği, dünya halklarını çok daha büyük bir şiddetle tehdit etmektedir. Dolayısıyla Sovyetler Birliğine karşı ABD ile ittifak, tüm ülkeler için meşru ve gereklidir. Mao, Nixon'ın güvenlik işleri danışmanı Kissinger'ın Çin'i ziyareti sırasında, Sovyet hegemonyacılığına karşı birlikte mücadele önerisinde bulunur. Mao'ya göre "*ABD, Avrupa ve Japonya ile işbirliğini kuvvetlendirmeli ve daha da ötede, Japonya, Çin, Pakistan, İran, Türkiye ve Avrupa'yı paralel bir çizgide bağlayarak*", Sovyet hegemonyacılığına karşı bir ittifak stratejisini benimsemelidir.[46] Mao'nun Sovyetler Birliği'ne karşı ABD ile ittifakı içeren bu yaklaşımı, artık dünyanın "Doğu-Batı" ya da "Sosyalist-Kapitalist" tarzında bölünmüşlüğünü inkâr etmektedir.[47] Türkiye de dahil olmak üzere dünya-

46- Bkz.: www.fmprc.gov.cn/eng/ziliao/3602/3604/t18008.htm.

47- Bu noktada, Maocu "Üçüncü Dünya"nın, ilk kez Fransız demografı

nın birçok ülkesinde Maocu hareketlerin, kendi ülkelerinin silahlı kuvvetlerini ittifak edilecek güç, Moskova'ya bağımlı komünist partilerini ise savaşılması gereken bir düşman olarak görmelerini belirleyen bu Maocu stratejik analizdir.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi ile Çin Komünist Partisi arasında 1960'lı yıllar boyunca yaşanan ideolojik anlaşmazlık, birkaç yıl içinde devletlerarası stratejik bir çatışmaya dönüşmüştür. Bu koşullarda çeşitli ülkelerde bu iki büyük komünist partiyi izleyen sol siyasal hareketlerin birbirleriyle nasıl bir çatışma ortamına girecekleri tahmin edilebilir. Bu anlamda Çin-Sovyet çatışması, 1974 sonrası Türkiye'sinde hem sol mevzilenmelerin oluşumunu hem de sol içi siyasal kültürü büyük ölçüde etkilemiş bir olgu olarak öne çıkar. 1974 sonrasında oluşan sol parti, hareket, çevre ya da eğilimlerin ezici çoğunluğu, bu iki merkezin ideolojik takipçisi konumundadır.

1970'lerin ikinci yarısında uluslararası komünist harekette yaşanan bir diğer gelişme de Türkiye solu açısından büyük önem taşır. Bu gelişme, Arnavutluk'un üçüncü ideolojik merkez olarak ortaya çıkışıdır. Arnavutluk Emek Partisi, Çin ve Sovyet partileri arasındaki ideolojik anlaşmazlıkta başından beri Çin'in yanında saf tutmuştur. Bu ideolojik ayrılık bir süre sonra Çin ile Sovyetler Birliği arasındaki bir stratejik çatışma haline geldiğinde, Arnavutluk yine Çin'i desteklemeye devam eder. Ne var ki Çin ve Arnavutluk arasındaki bu ittifak, Mao'nun Eylül 1976'da ölümünden sonra hızla bozulur. Yeni

---

Alfred Sauvy tarafından 1952'de ortaya atılmış ve hâlâ kullanılmakta olan "Üçüncü Dünya" teriminden farklı olduğunu hatırlatmakta yarar olabilir. Mao'nun terimi, 1970'ler Çin'inin stratejik yönelişlerinin bir ürünü iken Sauvy bu terimi, ileri kapitalist ve sosyalist dünyanın dışındaki geri kalmış ülkeleri bir bütün olarak tanımlamak üzere kullanmıştır. Sauvy, Fransız ihtilali öncesinin, aristokrasi ve ruhban sınıfının yanı sıra yükselmiş *Tiers Etat*'sı gibi, 20. yüzyılın kapitalist ve sosyalist dünyasının yanı sıra, sömürülen bir Üçüncü Dünya'nın da yükseldiğini iddia etmektedir.

Çin yöneticileri, Yugoslavya ile ilişkileri düzeltme manevralarına girişir; bunun üzerine de Arnavutluk, Çin'le ilişkilerini koparır. 1977 yılından itibaren Arnavutluk Emek Partisi, Çin Komünist Partisi'ne karşı açık ideolojik saldırıya geçer. Bu yöneliş, Arnavutluk Emek Partisi'nin –ve doğal olarak onun önderi Enver Hoca'nın– kendisini, Marksizme ve Leninizme sadık *tek merkez* olarak ilan etmesi anlamına gelecektir. Bu tarihten itibaren dünyanın pek çok ülkesinde kimi sol partiler, kendilerinin "Enver Hocacı" ya da "Arnavutlukçu" olarak anılmasına yol açan ideolojik dönüşümler yaşar. Benzer dönüşümler, Türkiye'de de solun küçümsenmeyecek bir kesiminde gerçekleşecektir.

1970'li yıllarda uluslararası komünist hareket, Avrupa kıtasındaki bir dizi komünist partinin evrimi ile yeni bir bölünmeye daha şahit olur. Üç Avrupa ülkesinin (İtalya, Fransa ve İspanya) komünist partileri, 1970'lerin ortalarına doğru "Avrupa Komünizmi" adı altında bir yöneliş içine girmişlerdir. Avrupa Komünizmi, hem uluslararası komünist harekette merkezciliği reddeden hem de o tarihlerde yaklaşık yarım yüzyıldır yaşanmakta olan "komünist/sosyal demokrat" bölünmesini uzun vadede aşmayı amaçlayan bir harekettir. Avrupa ülkeleri komünist partilerinin hemen hepsinde açık ya da üstü örtülü bölünmelere yol açan bu gelişme, Türkiye solunu hemen hiç etkilemeyecektir. Türkiye'de uzun geçmişi olan, güçlü ve ülke siyasetinde kökleşmiş bir Stalinci komünist partinin olmayışı, bu etkilenmeyişin bir nedeni olarak gösterilebilir.

Öte yanda Türkiye'de solun uluslararası komünist hareketten etkilenmesi o denli güçlüdür ki, Çin-Sovyet-Arnavutluk partileri arasındaki çatışmanın dışında kalmaya çalışan sol hareketlerin bazıları, bu "tarafsız" tutumlarını Küba, Vietnam ya da Kore gibi ülkelerin tarafsızlıkları ile açıklamaya çalışacaklardır. 1970'li yıllarda Türkiye solunda sosyalist ülkelere yönelik

bu büyük ilginin nedenleri çok karmaşık değildir. Her şeyden önce konu, solun entelektüel yoksullaşmasıyla yakından ilişkilidir. Solun 1960'ların sonlarında yaşamaya başladığı hızlı parçalanma süreci, teorik netleşmelere değil, tersine karmaşalara yol açmıştır. Bu süreçte itibar kaybeden sadece örgütsel biçimler değil, aynı zamanda teorik analizlerdir de. Türkiye İşçi Partisi'nin, MDD hareketinin ve 1970-1971 "gerillacıları"nın önceleri büyük heyecan yaratan teorik çözümlemeleri, bir-iki yıl içinde artık hiçbir zaman geliştirilemeyecek şekilde eskimiştir. Sol hareket 1974 sonrasında yeniden canlandığında, geçmişin teorik mirası içinde kullanabileceği çok fazla şeyin olmadığının farkındadır. Bu koşullarda "dışarı"dan gelen analizler, solun geniş kesimleri tarafından hazır çözümler olarak hızla benimsenmek durumundadır. Diğer yanda Türkiye solunun uluslararası sol birikime verdiği önemin maddi bir temeli de vardır. 1970'lerin başlarında, Çinhindi'nden Ortadoğu'ya, Latin Amerika'dan Afrika'ya, oradan Güney Avrupa'ya kadar dünyanın pek çok yerinde komünist partiler, ulusal kurtuluş hareketleri ve demokratik muhalefetler büyük zaferlerle anılmaktadır. Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin bu alandaki katkıları ise bilinen bir olgudur.

Kuşkusuz solun Türkiye'den bakarken gördüğü bu dış dünya manzarası gerçekte büyük zaaflar da içermektedir. Çok değil birkaç yıl sonrasının dünya solu, zaferler değil, çıkmazlar ve krizlerle algılanmaya başlanır. Çinhindi'nde kazanılan komünist zaferler, bir iki yıl içinde *Boat People* öyküleri ya da "Kızıl Kmer"lerin Kamboçya'da gerçekleştirdikleri katliamlarla adeta unutulmak istenecek, Ortadoğu'da Sovyetlerin en güçlü müttefiki Mısır hızla kamp değiştirecek, Afrika'daki ulusal kurtuluş mücadeleleri, pek çok yerde emperyalizme karşı savaştan çok Çin-Sovyet çatışmasının mücadele alanları haline gelecek, yine Güney Avrupa'da (Portekiz, İspanya, Yunanistan'da) dikta-

törlüklerin yıkılışı, Türkiye solunun büyük çoğunluğunun pek hazzetmediği Batı Avrupa tipi bir "burjuva demokrasisi"nin gelişmesine yol açacaktır. Doğal olarak birkaç yıl sonra fark edilecek bütün bu "hayal kırıcı" olguların 1970'lerin ortalarında görülmesi olanaksızdır. O nedenle de "dış dünya" faktörü, Türkiye solunun bu birkaç yıldaki ideolojik ve politik şekillenmesinde belirleyici bir rol oynayabilmiştir.

Kürt Solunun Bağımsızlaşması

1974 sonrasında Kürt sosyalistlerinin önemli bir kesimi için, Türkiye solu ile – bu bağlamda düşünüldüğünde Türk solu ileberaber yürüyüş dönemi artık kapanmaktadır. 1974 ile 1980 arasındaki altı yıl, bu ayrılığın tamamlanma süreci olarak görülebilir. Aslında tarihsel olarak bakıldığında, 1960'lı yıllar ve TİP, Kürt aydınlarının siyasal yöneliş evrimleri içinde pekâlâ bir parantez olarak kabul edilebilir. Kürt aydınları ve sosyalistleri, 1960'ların başlarına kadar yaptıkları gibi 1974 sonrasında da, Türkiye solu dışında yönelişler içine gireceklerdir.[48]

İlk dönemlerin TİP'inin bile, dönemin Kürt aydın ve sosyalistlerinin tüm siyasal ufkunu kapsadığını söylemek zordur. Örneğin 1960'ların ilk yıllarında bu aydınlardan bazıları, etnik temelli demokratik bir muhalefet oluşturma çabası içine girmişlerdir. 1962-1963 yıllarında –kimileri Kürtçe ve Türkçe olarak yayınlanan– *Dicle Fırat, Deng, Roja Newe, Reya Rast* adlı yayın organları, bu yönde çabaların bir ifadesi olarak kabul edilebilir. Bu yayınlar, 28 Haziran 1963 yılında kapatılmış ve

48- Kürt ulusal hareketinin evrimi ve Kürt aydınlarının bu hareket içindeki yeri ile ilgili olarak bkz.: Hamid Bozarslan, "Kürd Milliyetçiliği ve Kürd Hareketi (1898-2000)", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce - Milliyetçilik*, Cilt: 4, Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 841-870.

yazar ve yöneticileri gözaltına alınmıştır.[49] Bu tutuklamaların ardından Kürt sosyalistlerinin büyük çoğunluğu TİP'te yer almaya başlar. 1965'te yasadışı olarak kurulan Türkiye-Kürdistan Demokrat Partisi, sol eğilimli Kürt aydınları için önemli bir çekim merkezi oluşturmayacaktır. 1969 yılına gelindiğinde ise Türkiye'de, bu kez yeni bir gelişme anlamında, Kürdistan Demokrat Partisi adı altında sol karakterli bir Kürt partisi kurulur.[50]

TİP'e katılan Kürt aydınları parti içinde oldukça etkindirler. Bu aydınların parti içinde belli bir otonomiye sahip oldukları söylenebilir. Parti kongrelerinde "Doğulular" diye adlandırılan bir platformlarının oluşu, bu otonominin en önemli göstergesidir. Kürt sosyalistleri, sadece TİP'in Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki örgütlenmesine damgalarını vurmakla kalmazlar, aynı zamanda partinin siyasal ve ideolojik yönelişinde de etkili olmaya çalışırlar. Örneğin Kürt sorunu (ilk dönemlerdeki terimle "Doğu sorunu") üzerine tartışmalarda, parti programının geliştirilmesine katkıda bulunurlar. TİP'in 9-12 Kasım 1968 tarihlerinde toplanan 3. Büyük Kongresi'nde alınan "Doğu sorunu" başlıklı karar, bu konuda ilginç bir örnektir. Bu kararda Kürt sorunu, üstü örtülü terimlerle de olsa, temel bir etnik, siyasal ve sosyal sorun olarak sunulmaktadır : *"Kongremiz, (...) Anayasamızın vatandaşlar arasında dil, ırk, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ayrımı gözetilemeyeceğini ve kanun önünde eşit bulunduğunu belirten ilkesine karşın Kürtçe ve Arapça konuşan vatandaşlarımızın bundan dolayı horlanmalarını, ezilmelerini, ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmelerini kınar. Doğu ve Güneydoğu sorununun çözümünde ekonomik köklü dönüşümlerle beraber psiko-sosyolojik faktörlerin de*

49- Ali Koca (der.), *Kürt Solu*, 2. Kitap, Gün Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 288.

50- Rafet Ballı, *Kürt Dosyası*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 75.

göz önüne alınması gerektiğini ve ancak bu açıdan bakılmasıyla gerçekçi bir çözüme ulaşılabileceğini bilir."[51]

TİP'in 29 Ekim 1970'te toplanan son kongresinde –bu kez çok daha açık terimlerle ifade edilen– "Kürt sorunu üzerine karar"da da Kürt sosyalistlerinin etkisi açıktır. *"Türkiye İşçi Partisi'nin 4. Büyük Kongresi, Türkiye'nin Doğusunda Kürt halkının yaşamakta olduğunu kabul ve ilan eder"* diye başlayan kongre kararında Kürt sorunu, bu kez oldukça net terimlerle ortaya konulmaktadır.[52]

Doğu ve Güneydoğu illerinde partinin örgütlenmesinin ötesinde, Kürt sosyalistlerinin TİP'in propaganda ve örgütlenme çalışmalarına en önemli katkılarından birisi de 1967 yılında gerçekleştirilen "Doğu Mitingleri"dir. Bölge halkının büyük ilgisini çeken bu mitinglerde Kürt sorunu, ağırlıklı olarak "Doğu'nun gerikalmışlığı" teması altında gündeme getirilmeye çalışılmıştır.[53]

Kürt sosyalistlerinin TİP çatısı altında Türkiye solu ile birlikte yürüyüşleri 1960'ların sonlarında yeni yönelişlerin ortaya çıkmasıyla sonuçlanır. 1969 yılında kurulan Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO), özellikle genç kuşak Kürt sosyalistleri arasında güçlenmeye başlayan bağımsız örgütlenme eğiliminin bir ifadesidir. DDKO tüzüğünde yer alan "amaç" formülasyonu, bu örgütlenmenin Kürt sosyalistleri açısından nasıl bir dönüm noktası olduğunu açık bir şekilde ortaya koyar:

"a) Türkiye'nin metropol merkezlerindeki üniversite gençliğini belli bir kültür çalışması içine almak, aralarında maddi da-

---

51- Koca, *Kürt Solu*, *a.g.e.*, s. 274.

52- Anayasa Mahkemesi'nin Haziran 1971'de TİP'i kapatırken gerekçe olarak kullanacağı bu karar için bkz.: Sargın, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 1000-1001.

53- Mitinglerin yapıldığı yerleşim merkezleri: Suruç (17 Temmuz), Silvan (13 Ağustos), Siverek (24 Eylül), Batman (8 Ekim), Tunceli (15 Ekim), Ağrı (22 Ekim), Ankara (18 Kasım) (Rafet Ballı, *a.g.e.*, s. 73.)

yanışmayı kolaylaştırmak; b) Türkiye'deki ırkçı-şoven ve faşist şartlanmaları kırmak, HALKLARIN KARDEŞÇE VE EŞİTÇE YAŞAMALARI, daha mutlu olmaları yolunda mücadele veren devrimci demokrat kuruluşlar yelpazesinde yerini almak."[54]

Görüldüğü gibi DDKO, ulusal sorunu merkeze koyan bir hareket oluşturmayı hedeflemektedir. Bunun bir ifadesi olarak bu örgütlenme, sadece devrimci ya da sosyalist Kürt gençlerini değil, tüm Kürt gençleri kucaklamayı amaçlamaktadır.[55]

1974 sonrasının Türkiye'sinde, artık pekâlâ "Kürt Solu" olarak nitelendirilebilecek bir siyasal ve sosyal hareketlilik ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan bu dönemde ortaya çıkan Kürt örgütlenmelerinin büyük çoğunluğunun kendilerini solda addetmesi, solun ideolojik etkisinin hâlâ devam etmekte olduğunun bir göstergesidir. 1970'lerin ortalarına varıldığında ortaya çıkan bir dizi Kürt sol örgütlenmesi, Türkiye solu gibi Kürt solunun da geri dönülmez parçalılığını göstermektedir. THKO kökenli Kürtlerin oluşturduğu "Beş Parçacılar", DDKO kadrolarının bir kısmını içine alan DDKD (Devrimci Demokratik Kültür Derneği), *Özgürlük Yolu* dergisi (ve Türkiye Kürdistanı Sosyalist Partisi - TKSP), *Rızgari* dergisi, *Kawa* ve Türkiye'de Kürdistan Demokratik Partisi (T-KDP) bu oluşumların en önde gelenleridir.

Tıpkı dönemin Türkiye solu gibi Kürt solunda da, birkaç yıl içinde bu parçalılığı daha da şiddetlendiren gelişmeler ya-

54- Mümtaz Kotan, *Yenilginin İzdüşümleri*, Atina, 2005. Yukarıdaki alıntı, bu kitabın elimde bulunan elektronik metin halindeki "giriş" bölümünde yer almaktadır.

55- Bu olguyu, örgütlenmenin kurucularından olan Mümtaz Kotan şu terimlerle açıklamaktadır: *"Kuruluş aşamasındaki gelişmeler ise şöyle; Kürt gençleri arasında o günkü tabiriyle sağ ve sol diyebileceğimiz görüşlerde olanlar olduğu gibi, milliyetçi özler ileri sürenler, ulusal kimlik arayanlar da vardı. Örgütlenmemize çok yönlü bir ulusal muhteva hâkimdi. Yani bir görüş ya da kesimin değil, bir bütün olarak Kürt ve Kürdistanlı gençliğin ortak platformuna ulaşılmıştı."* (Mümtaz Kotan, *a.g.e.*)

şanacaktır. 12 Eylül 1980'e giden süreçte *Rızgari*'den *Ala Rızgari*, *Kawa*'dan *Denge Kawa*, *Kurtuluş*'tan *Tekoşin*, T-KDP'den Kürdistan Ulusal Kurtuluşçuları (KUK), TKSP'den Kürdistan Halk Partisi ve Pekanin kopacak, T-KDP, Kürdistan İşçi Partisi'ne (KİP) dönüşecek ve en nihayet ileride Kürt hareketinin en güçlü örgütü olarak yükselecek olan PKK kurulacaktır.

Aydın Kıtlığı, Teorik Gerilik ve Tartışma Yokluğu

1974-1980 solunun 1960'lar solundan bir diğer önemli farklılığı da aydın kıtlığıdır. Bir önceki on yılın solunu, aydınları saran güçlü siyasallaşma ve radikalleşme dalgasından bağımsız düşünmek mümkün değildir. *Yön* dergisi ve Türkiye İşçi Partisi, radikal düşüncelere yönelen aydınlar için büyük bir çekim kaynağıdır. Bu dönemde aydınlar, ordu temelli bir radikal dönüşüm hareketine ve TİP'e sadece umut bağlamakla kalmamış, bu yönelişlerin inşasına da aktif biçimde katılmışlardır. Niceliksel zayıflığına rağmen, solun bu dönemde entelektüel alanda önemli bir etkinlik sağlamasında bu olgunun büyük payı vardır.

1974 sonrasında ise aydınların aktif sol siyasetten çekildikleri gözlenir. Bu geriye çekiliş, esas olarak iki önemli tarihsel olayla açıklanabilir. Bunlardan birincisi, bir zamanlar büyük bir iyimserlik kaynağı olan TİP'in yeni bir alternatif yaratamadan dağılışı; ikincisi ise, sol aydınların önemli bir kısmının umut bağladığı radikal ordu hareketinin 12 Mart 1971 ile sona erişidir. Bu gelişmelerin sonucu olarak, 1974 sonrasında bu alanda oldukça farklı bir tablo çıkacaktır. Aydınlar, daha çok örgütsel anlamda soldan kopmuşlardır. Kuşkusuz 1974 sonrasında Türkiye'de hâlâ pek çok "solcu aydın" vardır; hatta

bunların sayılarının büyük ölçüde arttığı bile söylenebilir. Ne var ki bu aydınlar için solda olmak, mutlaka aktif sol siyasal eylemde bulunmak anlamına gelmez. Solcu aydınların ezici bir çoğunluğu artık sol örgütlerde yer almamaktadır.

Solun 1974 sonrasında teorik ve entelektüel alanda yaşadığı fakirleşme, soldaki aydın kıtlığının en önemli sonucu olarak gösterilebilir. Bu dönemde ortaya konan teorik ürünler, neredeyse on yıl öncesinde yapılmış ve bir ölçüde kapanmış teorik tartışmaların daha geri bir düzeyde tekrarlanmasından ibarettir. 1970'li yılların Türkiye solunda, programatik bakış açısı, siyasal strateji ve taktik anlayışı, örgüt sorunu gibi temel alanlarda yeni ve bir önceki on yıla göre gelişkin değerlendirmeler bulmak olanaksızdır.

Bu dönemin TKP, TİP, TSİP gibi, aydın kadrolarla nispeten daha yoğun ilişkileri olabileceği düşünülen sol çevrelerinde bile aydın kıtlığı vardır. Bu üç partinin teorik yayın organlarında (*Ürün*, *Yurt ve Dünya* ve *İlke*), partili aydınların kaleminden çıkmış özgün teorik analizlere rastlamak hemen hemen imkânsızdır. Özellikle TKP ve TSİP'te teorik üretim, ağırlıklı olarak SBKP öncülüğündeki uluslararası komünist hareketten yapılan çevirilere havale edilmiş gibidir.

Diğer yanda Dev-Yol, Halkın Kurtuluşu, Kurtuluş vb. gibi, Dev-Genç militanlarının başını çektiği siyasi hareketlere gelince, buralardaki aydın kıtlığı daha da şiddetlidir. Bu hareketlerde teorik üretimin yükü, bu alanda yeterli birikimi olmayan neredeyse birkaç genç militanın üzerindedir; dolayısıyla da son derece yetersizdir.

1970'li yıllar, Sovyetler Birliği Komünist Partisi ile Çin Komünist Partisi arasındaki ayrılığın geri dönülmez bir devletlerarası çatışmaya dönüştüğü bir dönemi ifade eder. Bir süre sonra bu süreçte, Arnavutluk Emek Partisi üçüncü ideolojik merkez olarak ortaya çıkacaktır. Uluslararası planda yaşanan

bu ideolojik bölünme, hızlı bir parçalanma süreci içinde bulunan Türkiye solu üzerinde muazzam bir etki yapar. Solun belli başlı örgüt ve hareketlerinin 1980'e kadar gerçekleştirdikleri teorik üretim, Stalinciliğin bu üç versiyonu tarafından belirlenecektir. O nedenle bu yıllarda Türkiye'de solun teorik hazinesinin önemli bir kısmı, bu ideolojik çatışma metinlerinin Türkçe çevirilerinden ibarettir.

Kuşkusuz sayıları çok fazla olmasa da, başta Devrimci Yol ve Kurtuluş gelmek üzere, bir dizi hareket ve örgüt, bu üç Stalinci Marksizm yorumu dışında bir teorik çerçeve oluşturma gayreti içinde gözükürler. Ne var ki bu gayretler, iki temel nedenden ötürü, solun teorik hazinesinde bir zenginleşmeye tekabül etmez. Birinci neden, yukarıda da hatırlatıldığı üzere, bu örgüt ve hareketlerde teorik üretim yükünün, bu alanda yetersiz genç militanların üzerinde olmasıdır. İkinci neden ise, her ne kadar Sovyet, Çin ya da Arnavutluk partilerinin analizlerini benimsemeseler de bu sol örgüt ve hareketlere ait metinler, aynı Stalinci mirasın damgasını taşımaktadır.[56]

Mart 1975 ile Mart 1980 arasında 61 sayı yayınlanmış bulunan *Birikim* dergisinin, bu alanda farklı bir konumu olduğu düşünülebilir. *Birikim*, yayın hayatı boyunca teoriyi ayrıcalıklı bir ilgi alanı olarak seçmiş bir dergidir. Ne var ki bu derginin beş yıllık birikimi, sola yeni şeyler söylemek konusunda fazla mesafe kaydedemediğini gösterir. *Birikim* dergisi, "Çıkarken" yazısında, kendisini bir "sosyalist kültür dergisi" olarak tanımlarken, temel ilkesini, Lenin'in *"devrimci bir teori olmadan devrimci hareket olmaz"* sözüyle belirlediğini ilan eder.[57] Buna göre derginin amacı, *"geçmişi yeniden gözden geçirmek, eksik-*

56- Devrimci Yol'un belli başlı analizlerini içeren *Devrimci Yol'dan Seçmeler* adlı kitap bu konuda yeterli fikir verebilecek önemli bir kaynaktır. (Haydar Aslan (haz.), Gökkuşağı Yayınları, İstanbul, 1996.)

57- "Çıkarken", *Birikim*, Sayı: 1, Mart 1975, s. 3.

liklere ve yanlışlara parmak basmak için ciddi ve sistemli bir çalışma" olarak özetlenirken, hedeflenen düşünsel müdahalenin konuları şu başlıklar altında sıralanır : "*Dünya sosyalist hareketinin kamplara bölünmüşlüğü*", "*diyalektik maddeciliğin kavranılmasındaki ayrılıklar*", "*burjuva kültürünün zayıflığı*", "*sosyalist düşüncenin eklektizmi*" ve "*fraksiyonculuğun teorik gelişmeyi durdurucu etkileri*".[58]Gerek bu belirlemeler, gerekse derginin o sırada ilan ettiği üç aylık bir çeviri dergisi ve kitap dizisi projeleri, *Birikim*'i çıkaranların oldukça iddialı olduklarını izlenimini vermektedir. Bu belirlemeler dikkate alındığında *Birikim*'in, o yıllardaki sol entelijansiyanın önemli bir mevzii olarak tasarlandığı düşünülebilir.

Ancak beş yıllık yayın hayatının sonunda ortaya çıkan bilanço bu tasarlananın çok uzağındadır. Varılan bu sonuçta belirleyici neden, yukarıda sözü edilen aydınların aktif siyasetten uzaklaşmaları olgusudur. 1974 sonrasında solun hızla kitleselleştiği bir ortamda, siyasetten uzaklaşmış aydınların sol teori üzerine yoğunlaşmaları elbette beklenemezdi. Bu koşullarda *Birikim*'in beş yıllık faaliyetine, güçlü bir entelektüel birikimin damgasını vurmasını ummak olanaksızdır. Zaten derginin koleksiyonları incelendiğinde, teorik üretim alanında neredeyse tüm yükün iki kişinin (Murat Belge ve Ömer Laçiner'in) üzerinde olduğu görülür.

Öte yanda *Birikim* teori sorununu, sol siyasal akımlarla doğrudan polemiklere girmeden ele almaya çalışmıştır. Sol aydınlar arasında verimli tartışmaların yaşandığı ya da yaşanma şansının olduğu koşullarda bu yaklaşım elbette anlamlı olabilirdi. Ne var ki tüm yetersizliklerine rağmen teori sorunlarının, neredeyse sadece sol siyasal hareketlerce ele alındığı bir ortamda bu sınırlama, doğal olarak, *Birikim*'in sola ait bir en-

58- *a.y.*

telektüel üretim odağı olmasını engellemiştir.[59] Bunun yanı sıra bu dergi, solun yakın geçmişinin tartışılması gibi o dönem için büyük önemi olan bir konuya da –"Çıkarken" yazısında vaat ettiğinin tersine– oldukça az eğilmiştir.[60] Diğer taraftan o dönemde solda var olan örgütsel ve ideolojik karmaşa dikkate alındığında, bu türden bir tercihin kaçınılmaz olduğu da düşünülebilir.

Sonuç olarak, beş yıllık yayın hayatı süresince *Birikim*'in teorik gündemi belirleme gayretinin oldukça başarısız olduğu söylenebilir. Dergiye yapılan katkıların sınırlılığı dikkate alındığında, belki de bu kaçınılmaz bir sonuçtur. Bu arada eklemek gerekir ki, *Birikim*'in teorik gündem belirleme çabaları arasında, solun ideolojik evrimine sağlıklı katkılarda bulunabilecek girişimler de yok değildir. Bu konuda ilk akla gelebilecek olan, 1977 ortalarından itibaren, Stalincilik üzerine bir dizi çevirinin dergide yayınlanmasıdır.[61] Esas olarak dönemin Fransız Komünist Partisi'nde bu konuda yaşanan gelişmeleri

---

59- Bu konuda dikkat çeken birkaç istisna olarak, her birisi oldukça kısa değinme tarzında şu birkaç yazı zikredilebilir: "TİP Yeniden Kuruldu", Sayı: 4, Haziran 1975, s. 77-78; "Yürüyüş Dergisindeki Bir Yazı Üzerine", Sayı: 18-19, Ağustos-Eylül 1976, s. 76; "Yalçın Küçük Üstüne" (Murat Belge), Sayı: 24, Şubat 1977, s. 71-74; "Ürün'e Cevap", Sayı: 27, Mayıs 1977, s. 52-55; "TKP'de Ayrılık: Hangi Yandan İlerlemeli?", Sayı: 54-55, Ağustos-Eylül 1979, s. 24-27 ve "Diyalektiğin Sefaleti ya da 'Parti Bayrağı'nın Mao Eleştirisi", aynı sayı, s. 27-31.

60- Murat Belge'nin Kıvılcımlı'nın teorik mirası üzerine yaptığı çalışma ve THKP üzerine Ömer Laçiner'in değerlendirmeleri bu konulardaki istisnai yazılardandır. (Bkz: Murat Belge, "Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın Tarih Tezi Üzerine", *Birikim*, Sayı: 4, Haziran 1975, s. 57-76; ve Ömer Laçiner, "1971 Öncesi Dönem ve THKP-C Hareketinin Eleştirel Analizi I-II; *Birikim*, Sayı: 22, Aralık 1976, s. 7-28 ve Sayı: 23, Ocak 1977, s. 32-49.)

61- *Birikim*'in Ağustos-Eylül 1977 tarihli 30-31, Aralık 1977 tarihli 34, Nisan 1978 tarihli 38, Haziran-Temmuz 1978 tarihli 40-41, Ağustos-Eylül 1978 tarihli 42-43-44 numaralı sayıları, ağırlıklı olarak dönemin uluslararası komünist hareketinin temel teorik ve ideolojik sorunlarına ilişkin çevirileri içermektedir.

yansıtacak olan bu girişim, tüm sınırlılığına rağmen, Türkiye solu için büyük bir düşünsel zenginliği ifade etmektedir. Ne var ki Stalincilik 1970'lerin Türkiye solunda o kadar güçlü bir ideolojik egemenlik kurmuştur ki, *Birikim*'in bu sınırlı çabası da fazla bir şey değiştirmeyecektir. Stalinciliğin solun geniş kesimleri için tartışılmazlığı, bu dönem 12 Eylül darbesiyle kapanana kadar sürecektir.

Bu bahiste sonuç olarak şu değerlendirme yapılabilir: 1960'lı yıllarda ve 1974 sonrasında gerçekleştirilen teorik çalışmaların pedagojik ve siyasal işlevi neredeyse taban tabana zıttır. 1960'lı yıllarda teorik ürünler, solun bütününün siyasal eğitimine ve ideolojik evrimine katkıda bulunacak bir içerik taşırken, 1974 sonrasında söz konusu olan, sol gruplara bir tür kimlik sağlama aracı olmak ve sol akımlara yeni yönelmiş kadroların ilk eğitimine katkıda bulunmaktır. Bu olgu, 1970'li yıllarda solun bütününü kapsayan teorik tartışmaların yokluğunun bir sonucu olduğu gibi, diğer yanda bu yokluğun bir nedeni olarak da görülmelidir. Özetle 1974 sonrasının solu, kelimenin gerçek anlamında teorik üretimi olmayan bir soldur.

Sol İçi Çatışmalarda Yeni Boyutlar

Sol içi şiddet kültürünün yaygınlaşması, 1974 sonrası solun bir diğer karakteristiği olarak zikredilmelidir. Daha önceki bölümlerde hatırlatıldığı üzere sol içi şiddet, 1969 sonlarından itibaren, MDD çizgisindeki Dev-Genç militanları tarafından TİP'lilere karşı uygulanmıştır. Ancak bunlar, 1974 sonrasının sol içi çatışmalarından iki açıdan farklılık gösterir. Birinci olarak, şiddet içeren saldırılar, sol içindeki ideolojik tartışmaları sona erdirecek bir yoğunluğa hiçbir zaman ulaşmamıştır; ikinci olarak da bu çatışmalarda asla ateşli silahlar kullanılmamış-

tır. Ancak yoğunluğu ne olursa olsun 1960'larda yaşanan bu olayların solun siyasal kültüründe önemli bir değişimi ifade ettiği de açıktır. Bu değişimin önemi, birkaç yıl sonra solun yeniden yükselişinde çok daha iyi fark edilecektir. 1974 sonrasında sol içi çatışmalar, siyasal eğilimler/sektler arasındaki rekabetin adeta doğal bir sonucu olarak ortaya çıkar. İlk başlarda henüz bu türden çatışmalarda ateşli silahların kullanılması söz konusu değildir. Bu gelişme ağırlıklı olarak, 1978 yılından itibaren kendisini gösterir. Böylelikle sol içi çatışmalar, ölümler ve ciddi yaralanmalarla sonuçlanmaya başlar.[62]

Şiddetin ülke siyasetindeki yerinin güçlenmesi bu gelişmede önemli bir etkendir. Aşırı sağcı militanların silahlı saldırıları, emniyet kuvvetlerinin ölçü tanımayan şiddeti, siyasette şiddet kültürünü de hızla güçlendirmektedir. Ülkücü militanların saldırıları, silahlı saldırılara karşı savunmayı, kısa bir sürede hemen tüm sol için güncel bir sorun haline getirmiştir. Çünkü Ülkücüler, saldırı yönelttikleri sol grup ya da eğilimler arasında hiçbir ayrım yapmamaktadır. Onlar için tek ölçü, bir sol hareketin, yerel düzeyde de olsa belli bir güç ve etkinliği temsil etmesidir. Bu durumda 1970 sonrasında hemen tüm sol eğilimler, silahlı sağcı militanların hedefi olmak durumundadır. Bu koşullarda doğal olarak silah, artık sadece silahlı mücadeleyi gerekli gören sol gruplar için değil, öz-savunma gerekliliğini hisseden solun hemen tüm unsurları için, siyasal mücadelenin reddedilemeyecek bir aracı haline gelir. Ateşli silahların sol militanların yaşamına girmesi, doğal olarak sol içi çatışmaların

62- Hakkı Öznur'un *Derin Sol – Çatışmalar Cinayetler İnfazlar* başlıklı yaklaşık bin sekiz yüz sayfa tutan kitabının bu konuda en geniş dökümü içerdiği söylenebilir (Alternatif Yayınları, 2 Cilt, Ankara, 2004). Çalışmanın solu karalamak amacıyla kaleme alındığı açıktır. Ancak temel kaynak olarak dönemin sol yayın organlarını alan bu kitap, bu özelliğiyle sol içi şiddet olaylarının gerçek nedenleri hakkında tam anlamıyla sağlıklı bilgi vermese de, çatışmaların boyutlarının anlaşılması için önemli bilgiler sunmaktadır.

içeriğini etkileyecektir. Bir zamanlar miting ya da toplantılarda gerçekleşen kavga ya da itişmelerden ibaret sol içi çatışmalar, artık silahların da kullanıldığı vuruşmalara dönüşür.[63]

Bu çatışmaların, bunlara taraf olan sol hareketler tarafından nasıl yorumlandığı konusu, özel olarak incelenmeye değer. Bu konuda iki temel yaklaşımın öne çıktığı söylenebilir. Bir yanda –kendisi çatışma tarafı bile olsa– yaşananların kelimenin gerçek anlamında "sol içi çatışmalar" olduğunu itiraf etmekten geri kalmayan, bunun sonucu olarak da karşı tarafı (ya da tarafları) "provokasyona düşmek" veya "egemen güçlerin ekmeğine yağ sürmek"le suçlayanlar vardır. Bunlara göre bu çatışmalar kaçınılmaz değildir, arızidir ve önlenmesi gerekir. İkinci yaklaşımda ise bu çatışmalar, "düşman güçler" arasındaki ideolojik ve siyasal mücadelenin bir parçası olarak görülür. Onlar içinse bu çatışmalar kaçınılmazdır; ortaya çıktığında kazanılması gerekir.

Birinci yaklaşımı savunanlar, o dönem solunun –ideolojik yönden– "bağımsız" olarak nitelenebilecek kesimlerinden gelir. Başta Devrimci Yol ve Kurtuluş olmak üzere bu hareketler –kendilerinin de bazen saldırgan bazen de saldırıya uğrayan taraf oldukları– sol içi çatışmalar üzerine konuşurken sık sık "provokasyon" tehlikesine işaret etmekte, sol örgütler arasındaki ideolojik tartışma ya da siyasal rekabette şiddet araçlarının kullanılmasına ilişkin uyarılarda bulunmaktadır. Örneğin bir militanlarının Kurtuluş'çular tarafından öldürülüşünü pro-

63- Bu çatışmalarda ölen ya da yaralanan solcu sayısı hakkında kesin bir bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Ancak Öznur'un çalışmasında yer alan, söz konusu ölümlerle ilgili sol basında çıkmış haber ve yorumlara göre, 1975-1980 arasında 62 solcu militan sol içi çatışmalarda yaşamını yitirmiştir. Bunların 18'i İGD'li (TKP'nin Gençlik Örgütü), 16'sı ise Halkın Kurtuluşu hareketi taraftarıdır. Ancak bu sayılar, en büyük kayıplara yol açan çatışmaların İGD ve Halkın Kurtuluşu arasında yaşandığını göstermez. Aynı dönemde Devrimci Yol ile Kurtuluş, Halkın Kurtuluşu ile Türkiye İşçi Köylü Partisi (Aydınlık) arasındaki çatışmaların da benzer boyutlarda olduğu söylenebilir.

testo eden *Devrimci Yol*'un şu yorumu, bu nispeten yatıştırıcı üslubu açık bir şekilde sergilemektedir: "*Bu yöntemlerin kendilerine hiçbir yarar sağlamayacağını, devrimcilerin böyle kuvvet gösterilerine ne tapacaklarını ne de teslim olacaklarını anlatmak gerekir. Bu sakat düşünce ve kafa yapısını teşhir etmek ve yarattığı bütün provokasyonları ile birlikte lanetlemek bu yüzden devrimci bir görev haline gelmiştir.*"[64] Buna karşılık bir süre sonra kendisini bir Devrimci Yol saldırısının kurbanı olarak gören *Kurtuluş* ise, konuyla ilgili yorumunu, "ilkelerde savaş devrimci kardeşlik" başlığı ile vermektedir.[65] Bu sol eğilimler benzer bir yaklaşımı, doğrudan öznesi olmadıkları sol içi çatışmalar söz konusu olduğunda, doğal olarak çok daha büyük bir ısrarla savunmuşlardır.

Sol içi çatışmaları siyasal mücadelenin uzlaşmaz çelişkilerinin kaçınılmaz bir sonucu olarak gören yaklaşım ise, kendilerini Sovyetler Birliği, Çin ve Arnavutluk'un temsil ettiği sosyalizm eğilimleriyle özdeşleştirenler arasında yaygındır. TKP, TSİP, Halkın Kurtuluşu, Halkın Yolu, Halkın Birliği TKP-ML gibi, farklı uluslararası komünist eğilimlerle ideolojik bağlantıları olan örgüt ve hareketler –rakip uluslararası eğilimin Türkiye'deki yandaşları ile çatışma durumunda– son derece radikal bir tutum içine girmektedirler. Onlara göre bu çatışmalar, sadece Türkiye ölçüsündeki siyasal mücadelenin değil, aynı zamanda dünya ölçüsünde ideolojik ve stratejik mücadelelerin bir parçası olarak görülmelidir. Örneğin Arnavutluk Emek Partisi çizgisindeki *Halkın Kurtuluşu*, Sovyetler Birliği Komünist Partisi çizgisindeki TKP'nin gençlik örgütü İGD ile çatışmalarından söz ederken, "*İGD'li faşistlere karşı mücadele, demokrasi mücadelesinden, anti-faşist mücadeleden ayrılamaz*"

64- *Devrimci Yol*, Sayı: 1, 1 Mayıs 1977, aktaran: Öznur, *a.g.e.*, s. 482.

65- *Kurtuluş*, Sayı: 40, 3 Ekim 1978, aktaran: Öznur, *a.g.e.*, s. 485-486.

diyebilmektedir.[66] Yine *Halkın Kurtuluşu* ya da Devrimci Halkın Birliği için, Sovyet çizgisinin Türkiye'deki yandaşları olan TKP'liler, TİP'liler ya da TSİP'liler için kullanılan en yaygın terim "sosyal faşist"tir. Buna karşılık çatışmalarda militanlarını kaybeden TKP'liler ise, kendilerine saldırdıklarını iddia ettikleri Halkın Kurtuluşu taraftarlarını "Maocu faşistler" olarak nitelerler.[67] "Maocu faşist" terimi, 1 Mayıs 1977 olayları üzerine TKP, TSİP, TİP cephesinden yapılan yorumların hemen hepsinde yer alır. Bu terim, Sovyetler çizgisindeki sol eğilimlerin Maocularla ilgili ortak tanımlaması gibidir. TSİP'in yayın organı *Kitle* dergisinde yer alan şu genel yargı, o yılların Türkiye'sinde Sovyet çizgisindeki sol eğilimlerin Çin çizgisindeki sola nasıl baktığını açık bir şekilde göstermektedir: *"Maoculuğa karşı mücadele sadece sosyalist değil aynı zamanda demokratik bir görevdir de."*[68]

Anti-faşist Hareket Olarak Sol

1974 sonrası Türkiye siyasetinde radikal sağın yükselişi, bu dönem solunu önemli ölçüde etkileyen bir faktör olarak görülmelidir. MHP tarafından temsil edilen aşırı sağ, sola yönelik silahlı saldırılarına 1960'lı yılların sonlarında başlamıştır. Ancak 12 Mart 1971'le sona eren bu dönemde MHP'nin sola saldırıları, ağırlıklı olarak solcu üniversite öğrencilerine yöneliktir dolayısıyla da çapı ve etkisi oldukça sınırlıdır. Öte yanda

66- *Halkın Kurtuluşu*, 5 Ocak 1980, aktaran : Öznur, *a.g.e.*, s. 418.

67- Öznur, *a.g.e.*, s. 411-419.

68- Kitle, 14 Şubat 1977, Sayı: 147; aktaran: Öznur, *a.g.e.*, s. 307. Sol içindeki çatışmalara taban tabana zıt yaklaşımlar belki de en net biçimde, 37 kişinin ölümüyle sonuçlanan ve o tarihlerde sol içi çatışmaların zirvesi olarak gösterilen 1 Mayıs 1977 olayları ile ilgili değerlendirmelerde gözlenebilir. Bu konuda belli başlı sol grupların değerlendirmeleri için bkz. : Öznur: *a.g.e.*, s. 543-601.

MHP'nin –daha doğrusu onun paramiliter örgütlenmesi olarak görülebilecek olan "Komandolar"ın– o tarihlerdeki silahlı eylemleri, Türkiye'deki tüm egemenlik odaklarına (ve muhtemelen Türkiye dışındaki egemenlik odaklarına da), bu partinin, sola karşı mücadelede çok özel bir misyonu olabileceğini hatırlatmıştır. Daha sonraki gelişmeler, MHP'nin bu misyonunun, egemenlik odakları tarafından çok iyi fark edildiğini gösterecektir. Bunun belki de ilk güçlü ifadesi, parlamentoda üç milletvekili olan MHP'nin, 1975 yılı Nisan'ında Süleyman Demirel başkanlığında kurulan Milliyetçi Cephe hükümetinde 3 bakanlıkla temsil edilişidir. Belli ki geçmiş yıllarda solun ve devrimci öğrenci hareketinin muhalefet dinamizmini bizzat tespit etmiş bir politikacı olarak Demirel, yükselen solun potansiyelini fark etmekte ve MHP'nin özgül misyonunun hakkını vermeye çalışmaktadır. 1975 Nisan'ından sonraki gelişmeler, Demirel'in bu yaklaşımının büyük bir öngörü anlamına geldiğini gösterir. Gerçekten de MHP, sola yönelik saldırılarda, geçmiştekinden kat kat önemli bir rol oynayacaktır.

Bu açıdan bakıldığında, Süleyman Demirel'in 1970'li yıllarda sarf ettiği ünlü "bana sağcılar cinayet işliyor dedirtemezsiniz" sözü, bu misyonla ilgili olarak MHP'ye verilen siyasal taahhüdün bir ifadesidir. Benzer bir yaklaşımı, 1970 yılında kendisine "komando saldırıları"nın boyutlarını hatırlatan İsmet İnönü'yü *"o çocuklar komünizme karşı mücadelede güvenlik kuvvetlerine yardımcı oluyor"* diyerek cevaplayan dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'da da gözlemek mümkündür. Demirel'in yukarıdaki veciz sözünde dile gelen taahhüt, bu zor ve riskli görevini yerine getirirken MHP'nin, hem emniyet güçlerinden destek görmesini hem de yasal kovuşturmalardan uzak tutulmasını içermektedir. Diğer taraftan aynı dönemde ordu komutanlarının da MHP'ye yönelik olarak benzer bir tutum içinde oldukları söylenebilir. Solu sürekli olarak "bölücü-

lük" ve "yıkıcılık"la suçlayan ordu komutanlarının, ona karşı mücadelede MHP'yi önemli işlevi olan bir siyasal hareket olarak görmeleri son derece doğal olmalıdır. Benzer şekilde aynı yaklaşımın, ülke dışındaki hegemonya odaklarında da –elbette en başta ABD'de– benimsenebileceği aşırı bir spekülasyon olarak görülmemeli.[69]

1974 sonrasında Türkiye –Lübnan'daki Kataeb hareketi (Falanjist parti) bir yana bırakılırsa– dünyanın muhtemelen en güçlü faşist hareketinin yükselişine şahit olmaktadır. Ne var ki 1930'lar Avrupa'sında yükselen klasik faşist hareketleri andıran tüm karakteristiklerine rağmen bu dönemin MHP'sini iktidara yürüyen bir hareket olarak nitelemek doğru olmaz. Birinci olarak MHP, hiçbir zaman diğer sağ partileri sarsacak ve istikrarsızlaştıracak bir büyüme potansiyeline sahip olmamıştır. Adalet Partisi, darbeye kadar giden süreçte sağın hegemonik partisi olma özelliğini hiçbir zaman yitirmemiştir. Son olarak Türkiye'de ordunun siyasetle ilişkisindeki özgünlük, MHP'nin siyasetteki misyonuna önemli sınırlamalar getirmektedir. 12 Mart 1971 darbesi ile kendi içindeki radikal unsurları tasfiye eden ordu, böylelikle siyasete müdahale potansiyelini daha da güçlendirmiş bir konumdadır. Bu dönemin Türkiye'sinde ordunun, ülkedeki siyasal istikrasızlıktan –moral bozukluğu, yıpranma ve bölünme anlamında– en az etkilenen kurum olduğu unutulmamalı. Zaten MHP'nin, misyonunu hayata geçirebilmek için neredeyse her durumda devlet kurumlarının ve hükümetin desteğine ihtiyaç duyması, onun sık sık gözden kaçırılan bu göreceli bağımlılığının bir diğer kanıtıdır.

69- Bu noktada hatırlatmak gerekebilir ki, 1970'li yıllarda "kontr-gerilla", son yıllarda "derin devlet" üzerine yapılan tartışmalar şunu göstermiştir: Türkiye'de gerek ordunun gerekse ABD'nin soğuk savaş politikalarının Türkiye siyasetine yansıması konusunda somut belgelere dayanarak konuşmak olanaksızdır.

Bütün bu karakteristikler, MHP'nin iktidarı ele geçirebilme potansiyeline önemli sınırlılıklar dayatmaktadır.

Ne var ki bu sınırlılıklarına rağmen, 1974 sonrasında MHP'nin, sadece kendisinin yerine getirebileceği bir misyonunun olduğu da bir gerçektir. Bu partinin birinci işi, sola, işçi hareketine ve –başta öğretmen ve polis örgütlenmeleri olmak üzere– diğer mesleki örgütlenmelere saldırmak ve bunların egemenlik odakları tarafından "tehdit edici" olarak görülen gelişmesini önlemektir. İkinci misyonu ise, ülke siyasetinde, sonunda dışarıdan bir müdahaleyi gerektirecek istikrarsızlık koşulları yaratmak ve böylelikle solu ve işçi hareketini ortadan kaldıracak "kesin çözüm"lere zemin hazırlamaktır. MHP birinci görevini 1975'te Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulmasıyla başlayan ve tedrici bir şekilde şiddetlenen saldırılarıyla yerine getirmiş; ikinci görevi ise, esas olarak, CHP'nin Ocak 1978'de iktidar oluşunun ardından gündeme gelmiştir.

MHP bu iki alanda da yeterince başarılı olmuştur. MHP'li (ya da "Ülkücü") silahlı milislerin saldırıları, solu yerel düzeyde savunmaya sevk ederek, siyasal mücadelesinin gücünü büyük ölçüde azaltmıştır. Kuşkusuz MHP'li militanların solu yenilgiye uğrattığı çok az yerel mevzi vardır. Ne var ki bu saldırılar, uzun vadede solda yorgunluk ve moral bozukluğunun ortaya çıkmasında büyük bir rol oynayacaktır. Bu yorgunluk ve moral bozukluğunu artıran bir diğer önemli etken de, solun anti-faşist direnişinin, büyük enerji kaybına yol açan bir şekilde eşgüdümsüz ve dağınık yürütülmesidir.

Faşist hareketin sola saldırısında, sol içi farklılıkları hiçbir şekilde dikkate almayışının, solun birliği konusunda bir ivme etkisi yapabileceği düşünülebilir. Ülkede gerilimi artırmak için gerçekleştirilen çarpıcı siyasal cinayetler dışında, Ülkücü militanlar için saldırı hedeflerinin seçimindeki etkenler son derece nettir: solda ve yerel düzeyde siyasal bir güç olmak

ya da kitle hareketi ve örgütlenmeleriyle ilişki içinde olmak. Bu ölçüler dışında onların "Moskovacı", "Pekinci", "Hocacı", "Kastrocu", "Kıvılcımlıcı", "Mahirci" ya da "İbocu" vs. olmaları, Ülkücü militanları hiç ilgilendirmemektedir. Ne var ki faşist hareketin bu yaklaşımının solda yarattığı birlik eğilimleri son derece tekil ve geçicidir. 1980 yazında gerçekleşen "Çorum olayları" bu konuda ilginç bir örnek olarak görülebilir. MHP ve Ülkücülerin küçük bir ilde –Alevi/Sünni çatışması temelinde– iç savaş taktiklerini denediği bu olaylarda, sol kadroların belirli bir eşgüdüm içinde davranabilmeleri mümkün olabilmiştir.[70] Ancak bu bütünleşme eğiliminin Çorum deneyinin ardından güçlenmesi ya da başka yerlerde yaygınlaşmasından söz etmek mümkün değildir.

Tersine pek çok yerde aşırı sağın saldırılarına karşı direnişte ödenen bedelin (enerji ve militan kaybının) yüksekliği, çeşitli sol grupların mahallelerde, meslek örgütlerinde ya da işyerlerinde tesis ettikleri hâkimiyeti, kendi dışlarındaki solu tasfiye ederek sürdürmelerinin yolunu açmıştır. Hâkimiyetin sağlanması sürecinde verilen ağır kayıplar, diğer sol grupların buralardan dışlanmasını da meşrulaştırmaktadır. O yıllarda Devrimci Yol'un, Kurtuluş'un, Halkın Kurtuluşu, Dev-Sol ya da TKP-ML'nin, "kurtarılmış bölge"leri vardır. "Kurtarılmış" sıfatı, bu mahallelere Ülkücü militanların ve güvenlik güçlerinin giremeyişi nedeniyle verilmiştir. Ancak unutulmamalıdır ki aynı mahalleler, aynı zamanda diğer sol hareketlerden de "kurtarılmış"tır. Buralarda sadece Ülkücülerin ya da güvenlik kuvvetlerinin girişi değil, diğer sol grupların siyasal faaliyette bulunması da fiilen yasaklanmıştır.

Bütün bu sorunlara rağmen sol hareketler, en azından söylemlerinde, aşırı sağın silahlı saldırılarına karşı mücadelede

70- Bu konudaki nadir değerlendirmelerden biri olarak bkz.: Devrim Pusat, *Çorum Halk Direnişi*, Nam Yayıncılık, İstanbul, 1996.

birlik çağrıları yapmaktan geri durmamışlardır. Bunların arasında Devrimci Yol'un 1978 başlarından itibaren gündeme getirdiği "Direniş Komiteleri", faşist saldırılar konusunu örgütlenmenin merkezi olarak alması açısından dikkat çekicidir. Ne var ki solun en önemli hareketlerinden biri tarafından dile getirildiği halde bu proje, anti-faşist ittifak konusunda ciddiye alınır bir deneyi ifade etmez. Bunda da anlaşılmaz bir şey olmasa gerek. O yıllarda solun kendi arasında tartışma, dayanışma ve birlikte davranma kültürü neredeyse tamamen ortadan kalkmış durumdadır. Bu koşullarda farklı eğilimlerden solcuların anti-faşist mücadele komitelerinde yan yana gelebileceğini düşünmek, eğer söz konusu olan oportünist bir propaganda çabası değilse, olsa olsa naif bir siyasetçi yaklaşımı olabilir. Öte yanda o dönemin Türkiye'sinde aşırı sağın saldırılarının yıkıcılığı dikkate alındığında, solun bu denli hayati bir konuda hatırı sayılır bir adım atamaması ilk bakışta anlaşılmaz gibi gelebilir. Ne var ki soldaki bölünmelerin derinliği ve bunu gidermek için hemen hemen hiçbir şeyin yapılmadığı dikkate alındığında, anti-faşist dayanışma ve birliğin oluşamamasındaki rasyonellik çok daha iyi kavranabilir.

Son olarak, toplumun geniş kesimlerinin 12 Eylül 1980 darbesine verdiği pasif destek, MHP'nin, 1978 başlarından itibaren yürüttüğü siyasal gerilim ve istikrarsızlık politikasındaki başarısının en önemli kanıtı olarak verilebilir. Beş yılda binlerce insanın ölümüne yol açan eylemliliğiyle bu partinin, 12 Eylül 1980 darbesinin meşruluk imajında son derece önemli bir katkısı olduğu açıktır.

V

Kitleselleşen Solda Örgüt Kıtlığı

1970'ler solunun üzerine pek konuşulmamış bir diğer karakteristiği, ayrıntılı bir inceleme gerektirmektedir. En özet bir şekilde bu karakteristik, "hızla kitleselleşen solda örgüt kıtlığı" olarak tanımlanabilir. Bu dönemin Türkiye solunda kelimenin gerçek anlamında örgüt değil, –elbette biraz terimleri zorlayarak– "siyasal hareket" diye adlandırılabilecek biçimler öne çıkmıştır. Bu olgu, solun anlaşılması için pek çok anahtar sunar.

Bu dönemin solunda yaygınlık kazanan örgütlenme tarzının temel karakteristiği şöyle özetlenebilir. İnsanlar kolektif bir siyasal faaliyet için bir araya gelirler. Ancak bu süreçte, söz konusu kolektif faaliyete dair ilişkilerini düzenleyen, hepsi için geçerli, dolayısıyla aralarında formel anlamda bir eşitlik tesis eden bir tüzük (ya da ortak örgütsel hukuk) mevcut değildir. Dolayısıyla, kolektif çalışmanın kaçınılmaz gereği olan işbölümü ve yöneten-yönetilen ilişkisi (ya da hiyerarşi), ağırlıklı olarak keyfi davranışlarca belirlenir. Sonunda ortaya, tartışmasız önderlik otoritesi ile kendiliğindenciliğin ilginç bir

bileşiminin belirlediği bir örgütsel kültür çıkar. Bu özellikler dikkate alındığında 1974 sonrası solun, örgütlenme konusunda 1960'lara göre çok daha geri bir düzeye düşmüş olduğu söylenebilir.

Örgütlenme konusunda gerilik üzerine bu yargı ilk bakışta şaşırtıcı gelebilir. Gerçekten de solcu militan, sempatizan, örgüt ya da hareket taraftarı, sol dergi okuyucusu, grevci ya da miting katılımcısına ilişkin sayılar dikkate alındığında, 1960'lar solu nicel açıdan oldukça mütevazı verileri ifade eder. Örneğin 1960'lı yılların iki önde gelen sol örgütü olan TİP ve Dev-Genç'in sadece üye sayıları bile –birincisi on bin, ikincisi ise azami üç bin dolaylarındadır– bu konuda çok şey anlatır. Bu iki örgütlenmenin toplam aktif sempatizan kitlesi ancak birkaç on binle ifade edilir. Aynı dönemde belli başlı sol yayın organlarına gelince (*Yön, Sosyal Adalet, Ant, Türk Solu, Aydınlık*), onlar da geçici bazı durumlar dışında genellikle beş-on bin arasında bir okuyucu kitlesine hitap ederler.[71] Yine her iki dönemde de sosyal hareketin merkezi örgütü olan DİSK'in üye sayısı, 1971 yılına varıldığında yüz bin dolaylarındadır. Yüz bini aşkın katılımcısıyla 15-16 Haziran gösterilerinin de, 1960'lardaki en yüksek katılımlı kitle hareketi olduğu söylenebilir. Bu on yılda geniş katılımlı diğer iki büyük kitle hareketi ise, 31 Aralık 1961'de grev hakkının gerçekleşmesi için düzenlenen Saraçhane mitingi ve 15 Aralık 1969'da Türkiye Öğretmenler Sendikasının (TÖS) gerçekleştirdiği öğ-

71- *Yön* dergisinin satışının 30 bine ulaştığına ilişkin bazı iddialar bulunmaktadır. Ne var ki bu sayının, derginin sadece solcuların değil, neredeyse siyasetle ilgili tüm aydınların ilgi odağı olduğu ilk sayılarının (belki de ilk sayısının) satışına ait olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca Türkiye'de sol yayınların tirajlarıyla ilgili olarak hep rastlandığı gibi, belli ki bu sayı da belli bir abartıyı ifade etmektedir. (*Yön*'ün satışıyla ilgili çelişkili iddiaların toplu bir şekilde sergilenmesi ile ilgili olarak bkz: Gökhan Atılgan, *Kemalizmle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar: Yön-Devrim Hareketi*, Tüstav Yayınları, 2002, s. 258).

retmenler grevidir. Her ikisinin de yüz bin dolaylarında katılımcısı vardır.

Oysa 1974 sonrasında sol siyasal örgüt (ve hareket) üye ve sempatizanı, sol yayın okuyucusu ve DİSK üyeliğine ilişkin sayılar, 1960'ların mütevazı sayılarını kat kat aşar. Bu dönemde kimi sol hareketlerin militan ve sempatizan kitlesi on binlerle, okuyucu kitlesi ise bazen yüz bine yaklaşan sayılarla ifade edilir. Aynı dönemde DİSK'in üye sayısı 300 bini aşmıştır. Dönemin büyük kitle gösterilerine gelince, bunlarla ilgili olarak yüz binlerden ya da kimi 1 Mayıs kutlamalarında olduğu gibi yarım milyon dolaylarında katılımcıdan söz etmek gerekir.

İki dönem arasında bu açıdan farklılıkları belki de en iyi şekilde, bu dönemleri sona erdirmiş bulunan iki askeri darbenin şiddeti açıklayabilir. Bu açıdan bakıldığında 12 Mart baskı rejiminde gözaltına alınan, tutuklanan, yargılanan solcu sayısı binlerle ifade edilir. Dönemin resmi makamlarının açıklamasına göre, 11 ilde sıkıyönetimin ilan edildiği 26 Nisan 1971'den 1 Şubat 1973'e kadar sıkıyönetim savcılıkları tarafından gözaltına alınanlar arasında hakkında tutuklama kararı verilen kişi sayısı 3950'dir. Bu süre içinde bunların 2773'ü çeşitli nedenlerle serbest bırakılmış ve bu nedenle 1 Şubat 1973 tarihine gelindiğinde cezaevlerinde bulunan tutuklu sayısı 1227 olmuştur.[72]

Oysa 12 Eylül 1980'i izleyen baskı döneminin aynı konudaki verileri çok daha çarpıcıdır. Bu dönemde ilk birkaç yıl içinde yaklaşık 650 bin kişi gözaltına alınmış, 230 bin kişi sıkıyönetim mahkemelerinde yargılanmış, 29 bin kişi hakkında "yurda dön" çağrısı yapılmış, 14 bin kişi ise vatandaşlıktan çıkarılmıştır. Bu süre içinde haklarında siyasal nedenlerle dava açılan 230 bin kişiden yaklaşık 100 bini "örgüt üyesi"

72- *Beyaz Kitap: Türkiye Gerçekleri ve Terörizm*, Başbakanlık, Ankara, 1973, s. 109.

olarak yargılanmış ve bunların 21 bini bu "suç"tan hüküm giymiştir.[73] Sadece bu kısa karşılaştırma bile, 1974 sonrasında solun militan ve sempatizan potansiyelinin, 1960'lı yıllarınkiyle kıyaslanmayacak derecede güçlü olduğunu gösterir. Doğal olarak bu sayılar, 1974 sonrasındaki solun örgütlenme potansiyeli hakkında da bir fikir verir. Yine bu demektir ki bu dönem Türkiye'sinde üye sayısı yüz binlerle, seçmen sayısı milyonlarla ifade edilen bir sol kitle partisinin varolma koşulları nesnel olarak mevcuttur. Ne var ki solun 1967'den sonra içine girdiği kriz ve bölünme süreci, böylesi bir hedefe varılmasını olanaksız kılmış ve mevcut potansiyel, bir dizi sol örgüt ve hareket arasında paylaşılmıştır.

Ancak ilginç olan şudur ki, solun bu dönemde var olan örgütlenme kültürü, diğer bir ifadeyle modern örgütlenmenin zayıflığı ve kendiliğindenciliğin egemenliği, bu parsellenmiş sol potansiyelin bile layıkıyla değerlendirilmesine olanak vermemiştir. Bir anlamda 1974 sonrasında sempatizan ve taraftar kitlesi yüz binleri bulan sol siyasal hareketler, 1960'ların on bin üyeli TİP'i kadar olsun siyasal gündemi etkileyememiştir.

Bu noktada 1974 sonrasında solda yaygınlaşan "siyasal hareket" biçimi üzerine bir değerlendirme yapmakta yarar var. Bu dönemde yükselen ve büyük bir güce ulaşan Devrimci Yol, Halkın Kurtuluşu, Kurtuluş vb. gibi hareketler, kelimenin gerçek anlamında örgütlerden çok, sosyal hareketle siyasal sektin ilginç bir bileşimini ifade ederler. Aynı dönemde yukarıda adı zikredilen büyüklerin yanı sıra bir dizi orta ya da küçük boyutta örgütlenmenin de bu açıdan benzer konumda oldukları söylenebilir. Konunun açıklamasına şöyle bir genel gözlemle

73- Bu verilerle ilgili olarak bkz.: Celalettin Can, *78'liler Sorguluyor*, Istanbul, Tarihsiz, s. 7. Elbette bu sayılara, 12 Eylül darbesinden sonra tutuklanan ve yargılanan MHP'liler ve "Ülkücü"ler de dahildir. Ancak bunların genel toplam içinde çok küçük bir azınlığı oluşturdukları söylenebilir.

dikkat çekilebilir. 1960'larda sol siyasal eylem içinde bulunanların önemli bir kesimi, modern bir siyasi partinin (TİP'in) üyesidir. Bu partinin faaliyetleri ile ilgili işbölümü, her modern siyasal örgütte olduğu gibi burada da, bir tüzük çerçevesinde gerçekleştirilir. Tüzük, partinin tüm üyelerini eşit ve sorumlu bireyler olarak kabul eder ve siyasal eylemin gerektirdiği işbölümü konusunda bir temel oluşturur. Oysa 1974 sonrasında sol siyasal eylem içinde bulunanların büyük çoğunluğu, bu anlamda örgütlü değildir; çalışmalarına hem kendiliğindencilik hem de siyasal bireyler arasında eşitliğin büyük ölçüde yıpratıldığı bir örgütlenme kültürü egemendir.

Bir "örgütlenme"yi oluşturan kişiler arasındaki birlik, ortak bir örgütsel hukukla biçimlendirilmemiş bir "amaç (ve irade) birliği" olarak kalırsa, o kişilerin siyasal pratiğin eşit özneleri olmaları mümkün değildir. Bu durumda "taban", herhangi bir biçimle yönetimi ele geçirmiş olan bir "otorite" tarafından hiçbir sorumluluk ve hesap verme kuralı olmadan yönetilir. Oysa bir örgütlenmenin üyelerinin, parçası olduklarını düşündükleri bu amaç ve irade birliğinin eşit unsurları olabilmesi, ancak ortak bir örgütlenme hukukunun (en somut ve genel biçimi ile bir *tüzüksel yapı*nın) varlığı ile mümkündür. Kuşkusuz ortak bir örgütlenme hukukunun varlığı, demokrasinin kendisi değildir. Tüzük sadece, demokrasinin asgari koşulunu ifade eder.

Diğer yanda örgütsel yaşamın tüzüksüzlüğü (ya da hukuksuzluğu), eşitlik ilkesinin ihlalinin ve demokrasinin engellenmesinin ötesinde, her "üye"den en verimli şekilde yararlanılmasını da olanaksız kılar. Görev ve inisiyatif, sadece otoritenin kendisini yakın hissettiği unsurlara verilir; diğerleri ister istemez pasifleşir. Sonuç olarak modern örgüt biçimi ve onun temel unsuru olan tüzük, sadece üyeler arasında formel eşitliğin ve daha da ötede örgütsel demokrasinin değil, aynı zaman-

da bir siyasal örgüt için uzun vadede en verimli işleyişin de temelini ifade eder.

Bu sorunun ortaya konuluşunda bu aşamada şu hatırlatma da gerekli gözükebilir. Bu dönemde kimi büyük sol siyasal hareketler, gerçekten özgün bir yapılanma tarzına denk düşer. Bunları, örneğin Batı Avrupa'da 1970'lerin sonlarında ortaya çıkan ve örgüt-hareket bileşimini ifade eden siyasi hareketlere benzetmek doğru olmaz. Bu açıdan Devrimci Yol ya da Halkın Kurtuluşu'nun, örneğin Alman Yeşilleri'yle farklılıkları, kimi sözcüklerin çağrıştırabileceği benzerliklerden çok daha fazladır. Yeşiller, geleneksel sol örgütlenmelerin anti-demokratik niteliklerini dışlamaya çalışırken, birey ve taban inisiyatifini, örgütsel demokrasiyi ve örgütsel verimi artıracak tarzda değerlendirme konusunda oldukça başarılı olabilmişlerdir. Ayrıca üyelerin örgütsel yaşam içindeki eşitliğini ifade eden tüzük, onlar için olmazsa olmaz bir olgudur.

Bu anlamda Yeşiller'in hareket-parti bileşimi olarak ortaya çıkmalarını belirleyen şey, bunların modern örgütlenme tüzüğünü yok saymaları değildir. Tersine onların bu tarzda ortaya çıkışlarını sağlayan, "Yeni Sosyal Hareketler"le özgün bir ilişki kurma ve onların siyasal kültürlerini kendi örgütlenmelerine aktarma çabalarıdır.[74] Bu açıdan Yeşiller'le karşılaştırıldığında rahatlıkla görülür ki Türkiye'nin sol siyasal hareketleri, geleneksel Stalinci örgütlere çok daha yakındırlar. Yeşiller'in tersine, Türkiye solundaki siyasal hareketler, geleneksel komünist ya da sosyal demokrat partilerin anti-demokratik örgütsel kültürlerini eleştirmezler. Yine bu siyasal hareketlerde, demokrasiyi ve örgütsel verimi artıracak tarzda tabana yetki ve inisiyatif veren deneyleri gözlemek kolay değildir. Üzerin-

74- Bu konuda bkz.: Ted Shull, *Redifining Red and Green*, NY State University Pres, 1999; John Elly – Margit Mayer, *The German Greens, Paradox Between Movement and Party*, Temple University Press, 1998.

de anlaşılmış asgari iç işleyiş kurallarının olmayışı, buralardaki örgütsel yaşamı, geleneksel sol örgütlerdekinden çok daha anti-demokratik kılar. Bu hareketlerde "yukarı"nın kontrol edemediği yerlerde ise, güçlü bir kendiliğindencilik egemendir. Tabii bu "kendiliğindencilik" sözcüğünün, "aşağıdan demokrasi" ya da "doğrudan demokrasi" eğilimleriyle veya geleneksel örgüt normlarına muhalefetle herhangi bir ilgisinin olmadığı da açıktır. Tersine bu kendiliğindencilik, sırasında "yukarı"nın her türlü müdahale ve manipülasyonuna açıktır.

Solda İki Temel Örgütsel Yöneliş: Örgüt ve Hareket

12 Mart baskı döneminden çıkışta Türkiye solu, her biri kendi çapında mütevazı örgütlenme çabasında olan küçük devrimci çevrelerden ibarettir. Bu örgütlenme çabalarının öznesi, 1960'lardan gelen siyasal kadrolarla, son birkaç yıl içinde siyasallaşmış genç üniversite öğrencileridir. 1973-1974 yıllarında sol siyasete egemen olan bu darlık, kısa bir süre içinde ortadan kalkar ve yeni süreçte artık sadece öğrenciler değil, toplumun çok farklı kesimlerinden ve gittikçe daha çok sayıda insan sol siyasal faaliyete yönelir. Yeni bir sol yükselişin hissedildiği bu dönemde, sol grup ve çevrelerin örgütlenme girişimleri hızlanır. Yükselen yeni solu temsil edecek olan belli başlı örgüt ve hareketler, 1975-1976 yıllarında ortaya çıkar.

Bütün bu yeni örgütlenmelerin ilginç bir ayrım gösterdikleri görülür. Bir yanda belirgin *programı ve tüzüklü işleyişi* olan, genellikle "siyasal parti" formunda modern siyasal örgütlenmeler vardır. Diğer yanda ise, kurallar-normlarla belirlenmiş örgütsel biçimleri ifade etmeyen ve örgütten ziyade "siyasal hareket" olarak nitelenebilecek örgütlenmeler bulunur. TİP,

TSİP, SDP ve diğer yasal ya da yasadışı parti ve örgütler birinci modele, Devrimci Yol, Halkın Kurtuluşu, Kurtuluş ve benzerleri ise ikinci modele denk düşer.

Birinci tip tüzüklü örgütlenmelerde örgüt, bir dizi insanın bir siyasal amaç ve irade birliğini gerçekleştirmek üzere, hepsi için ortak işleyiş kuralları çerçevesinde bir araya gelişini ifade eder. Bu tip örgütlenmenin temel karakteristiği, üyelerinin tümünü bağlayan bir ortak örgütlenme hukukunun (tüzüğün) varlığıdır. Bu sayede örgütün tüm üyeleri –tıpkı ülke yurttaşlarının ülke yasaları karşısında eşit olmaları gibi– örgütlenmenin ortak hukuku karşısında eşittir. Bunun sonucu olarak örgütte her düzeyde sorumluluk almak, biçimsel olarak her üyeye açıktır. Her düzeyde yöneticiler seçimle işbaşına gelir ve belirli aralıklarla icraatlarının hesabını verir. Yöneticiler sadece hiyerarşik üstlerine değil, aşağıya (tabana) karşı da sorumludur.

Doğrudan örgüt üyelerini ilgilendiren bu hukuki ve formel karakteristiklerin yanı sıra, tüzüklü örgütlenmelerin bir diğer özelliği de, örgütlü kadrolarla örgütün taraftar ya da sempatizan kitlesi arasındaki ilişkide kendisini gösterir. Tüzüklü örgütlenmelerde, üyelerle taraftar ya da sempatizan kitlesi arasında –modern siyasal örgütlerin hepsinde var olan– dengeli bir ilişki mevcuttur. Sol hareket söz konusu olduğunda, örgütlenme ister yasal isterse yasadışı olsun, üye ile sempatizan arasındaki ilişkinin içeriği değişmez. Üye, bir dizi sempatizanı hem eğitmek hem de siyasal pratik içinde seferber etmek ve yönlendirmekten sorumludur. Kuşkusuz bu "denge"yi belirlemek anlamında, bir üyenin bu konuda üstlenebileceği yükün sayısal bir formülü yoktur. Bu "denge"yi oluşturan, örgüt üyelerinin her birinin, bir dizi örgüt sempatizanıyla örgütsel ilişkiyi en optimal tarzda sürdürebilme yeteneğidir. O anlamda örgütün üye sayısı ile sempatizan sayısı arasında "makul"

bir denge olmalıdır. Burada, bir sol örgütlenmede üye-sempatizan oranının ne olabileceği ya da olması gerektiği gibi bir soru ortaya çıkar. 1970'ler Türkiye'sinin sol siyasal pratiğine bakıldığında, bir sol örgüt ya da parti üyesinin, eğitim ve yönlendirilmesinden sorumlu olduğu sempatizan sayısının çift rakama pek ulaşamayacağı, bir başka ifadeyle onu aşamayacağı düşünülebilir.

Partilerdeki üye-sempatizan ilişkisini, siyasal hareketlerde bir çeşit merkez-çevre ilişkisi tarzında yorumlamak gerekebilir. Siyasal harekette, örneğin Devrimci Yol ya da Halkın Kurtuluşu hareketinde merkez, bazen birkaç düzine (en iyimser durumda birkaç yüz) kişiyle ifade edilirken, bunun etrafında kendisini "sempatizan", "taraftar", "militan" ya da hatta "örgüt üyesi" olarak gören binlerce, bazen on binlerce kişi vardır. Burada artık klasik partilerdeki üye-sempatizan ilişkisinden söz etmek olanaklı değildir. Belli durumlarda siyasal hareketle herhangi bir şekilde bağlantılı herkes, kendisini üye olarak görebildiği (ya da gösterilebildiği) gibi, yine belli durumlarda herkese sempatizan ya da sıradan taraftar muamelesi yapılabilir. Siyasi hareketler içinde duruma ve koşullara göre değişmeyen tek statü, önder ya da yönetici kadroların statüsüdür. Merkezdeki önderler ya da şefler ve yine "yukarı"dan atanan "bölge sorumluları", "il sorumluları" veya "mahalle sorumluları" ile, bu sıfatlarının ifade ettiği otorite çerçevesinde ilişki kurulur.

Belirgin bir program ve tüzüğü olmamasına rağmen, siyasal harekette de işbölümü, hiyerarşi ve disiplin vardır. 1970'lerin Devrimci Yol'unu, Halkın Kurtuluşu ya da Kurtuluş hareketini, işbölümü olmadan, hiyerarşi ve disiplin kültürü olmadan düşünmek elbette mümkün değildir. Ancak örneğin partilerden farklı olarak siyasal harekette, her şeyden önce "yukarı"nın "aşağı"ya hesap vermesi ve seçim mekanizması bulun-

maz. Kuşkusuz, tıpkı partilerde olduğu gibi siyasal hareketlerde de insanların bir araya gelişleri, ortak bir politik amaç ve irade birliğini ifade etmektedir. Ancak siyasal harekette, ortak amacı ifade eden program yerine, programatik metinler vardır. İrade birliği ise, herhangi bir yazılı kurala bağlı olunmadan, pratik eylem içinde her an yeniden üretilir. İşbölümü içinde sahip olunması gereken eşitlik, sadece söylemde dile getirilen ve bireysel yorumlara açık genel ilkelerden ibarettir. Merkezdeki "yönetici"lerin (ya da "önder" veya "şef"lerin) belirlenmesinde (ya da ortaya çıkışında) "kendi kendisini tayin" söz konusu iken, orta düzeydeki kadrolar için "yukarıdan tayin" uygulaması geçerlidir. Bunun mantıki sonucu olarak, siyasi harekette hiyerarşinin üst basamaklarında sorumluluk almak, kendisini bu amaç ve irade birliği içinde gören herkese açık değildir. Yine "hesap verme", yukarıdan aşağıya değil, aşağıdan yukarıya doğru gerçekleştirilen bir uygulamadır. Örgütsel sorumluluk denildiğinde ise, genellikle ya da sadece, "hiyerarşik üstler"e karşı sorumluluk anlaşılır. Bütün bu karakteristikler dikkate alındığında, siyasal hareketin iç işleyişinde kendiliğindenci bir örgütsel kültürün ve sık sık da keyfiliğin egemen olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Solun 1970'lerdeki örgütlenmelerinin sadece bazılarında, aynı anda hem belirgin programı, hem tüzüklü örgüt yapısını, hem de optimal üye-sempatizan oranını gözlemlemek mümkündür. Bu dönemde kurulmuş, kimisi yasal kimisi yasadışı bir dizi siyasal örgüt, örneğin TİP (Türkiye İşçi Partisi), SDP (Sosyalist Devrim Partisi), TEP (Türkiye Emekçi Partisi), VP (Vatan Partisi), TİİKP (Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi –ve onu takiben TİKP (Türkiye İşçi Köylü Partisi), TKP-B (Türkiye Komünist Partisi - Birlik), TKP-Kıvılcım ya da MLSPB (Marksist-Leninist Silahlı Propaganda Birliği) veya TKP-ML (Türkiye Komünist Partisi/Marksist-Leninist) bu türden –en

azından biçimsel yönden– modern örgütlenmelerdir.[75] Bu parti ya da örgütlerin hepsinde bir program, tüzüksel yapı, bunun belirlediği bir iç işleyiş ve yukarıda tanımlanan anlamda dengeli bir üye-sempatizan ilişkisi gözlenebilir.

Bu noktada söz konusu parti ve örgütlerin üye kitlesinin oldukça sınırlı olduğu, nadiren binlerle ifade edildiği de belirtilmeli. Başka deyişle bu dönemde tüzüklü-programlı parti ve örgütler, temsil ettikleri üye, taraftar ve sempatizan kitlesi itibarıyla sol içinde azınlığı oluştururlar. Ama öte yanda modern örgüt kurallarının siyasal faaliyet verimliliğini artıran bir etken olduğu düşünüldüğünde, bu örgütlenmelerin, dev siyasal hareketlere göre, deyim yerindeyse "üye başına" daha verimli çalışma ürettikleri söylenebilir.

Aynı dönemde solun esas büyük kitlesi, "siyasal hareket" olarak adlandırılabilecek örgütlenmeler içinde yer alır. Bunların her birinin taraftar, sempatizan, militan kitlesi on binlerle sayılır. Devrimci Yol, Halkın Kurtuluşu, Kurtuluş ve –en azından 1978 yılının başlarına kadar– TKP, bu dönemin sol siyasal hareketlerin en başta gelenlerindendir. Bir bütün olarak bakıldığında bu hareketlerin, yüz binlerce insanın siyasal faaliyetine araçlık ettiği söylenebilir. 1970'lerin ortalarından 12 Eylül 1980'e kadar Türkiye solu, ağırlıklı olarak bu türden siyasal hareketlerin aritmetik toplamından ibarettir. Mevcut sosyal hareketleri yönlendiren ve oldukça sınırlı da olsa siyasal gündemi etkileyen bu hareketlerin her birinin taraftar ve sempatizan kitlesi on binlerle sayılırken, gerçek üye sayıları genellikle birkaç düzine ya da birkaç yüzle ifade edilmektedir.

75- 1974 sonrasında yaptığı atılımla, kısa bir sürede solun en önde gelen örgütlerinden birisi olan TKP'yi –programlı-tüzüklü bir parti olmasına rağmen– bu konudaki özgül konumu nedeniyle bu kategoriye almadım. Bu özgüllüğün açıklaması ilerideki sayfalarda yapılacaktır.

Örgüt-Hareket Ayrımının Nedenleri

Solun 1974 sonrasında öne çıkan bu "örgüt-hareket" ayrımını belirleyen koşul ve etkenler nasıl tanımlanabilir? Ya da başka bir tarzda söylenecek olursa, hangi koşul ya da etkenler, bazı sol kadroları parti, diğer bazılarını ise siyasal hareket şeklinde örgütlenmeye yöneltmiştir? Kişisel biyografi açısından bakıldığında, pek çok sol önderin bu konuya ilişkin yönelişinde bir dizi öznel etkenin işlev gördüğü düşünülebilir. Ama soruna on binlerce insanı seferber eden örgütlenmelerin evrimi olarak bakıldığında, konuya ancak ideolojik ve sosyolojik düzeyde parametreler aracılığıyla bir açıklama getirilebilir.

Partiler ya da tüzüklü örgütlenmeler için ilk önemli etken, teorik-programatik belirginlik düzeyidir. Gerçekten de 1974 sonrasında kurulmuş olan –ister yasal, isterse yasadışı olsun– partilerin teorik ve programatik birikimlerinin nispeten daha zengin olduğu rahatlıkla gözlenebilir. Bu örgütleri oluşturan siyasal eğilimlerin pek çoğu (belki de tümü), 1960'lı yılların ikinci yarısında oluşmaya başlamış ve süreç içinde bütünselliği ve iç tutarlığı olan bir teorik birikime sahip olmuşlardır. Örneğin 1975'in Behice Boran önderliğinde kurulan "İkinci TİP"i, SBKP öncülüğündeki uluslararası komünist hareketle bütünleşmeye çalışan bir yasal komünist partisi olma hedefindedir. SDP (Sosyalist Devrim Partisi), Mehmet Ali Aybar'ın 1960'ların sonlarındaki teorik tartışmalarda geliştirdiği düşünceler üzerine kurulmuştur. TEP (Türkiye Emekçi Partisi), Mihri Belli'nin MDD'ci tezleri ile şekillenmiştir. VP (Vatan Partisi), TKP-B (Türkiye Komünist Partisi-Bolşevik) ve –en azından ilk dönemlerinde– TSİP (Türkiye Sosyalist İşçi Partisi), Hikmet Kıvılcımlı'nın teorik mirasını benimseyen akımların ürünüdür. TİİKP (Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi) ve onu izleyen TİKP (Türkiye İşçi Köylü Partisi), 1970 yılında Maocu-

luğu Türkiye'ye getiren kadroların örgütlenmesidir. MLSPB (Marksist-Leninist Silahlı Propaganda Birliği), Mahir Çayan'ın metinlerine ve eylemine sadakati ile teorik belirginliğin bir diğer örneği olarak gösterilebilir. Yine TKP-ML (Türkiye Komünist Partisi/Marksist-Leninist), tıpkı Çayan gibi ölümünün ardından tartışılmaz bir önder haline gelen İbrahim Kaypakkaya'nın radikal Maoculuk yorumu üzerine temellenir. En nihayet TKP'ye (Türkiye Komünist Partisi) gelince, sadece SBKP tarafından "kardeş parti" olarak tanınması bile, onun için yeterince belirgin bir teorik-programatik temel anlamına gelmektedir.

Parti ya da tüzüklü örgütlenme oluşumuna öncülük eden kadronun önderlik otoritesi ise bu konuda ikinci etken olarak görülebilir. Yine 1974 sonrasında ortaya çıkan partilerin çoğunda, gücünü geçmiş siyasal deneylerden alan bir önder otoritesinin varlığı gözlenebilir. İkinci TİP için Behice Boran, SDP için Mehmet Ali Aybar, TEP için Mihri Belli, TİİKP ve TİKP için Doğu Perinçek, bütün bu örgütlerin oluşum sürecinde adeta nesnel bir faktör işlevi görmüşlerdir. Bu partileri bu isimlerden bağımsız olarak düşünmek olanaklı değildir.

Bu türden örgütlenmelerin bir kısmında ise artık hayatta olmayan önderlerin teorik birikimlerine sadakat söz konusudur ki, bazı durumlarda bu olgu, çok daha güçlü bir önderlik otoritesi anlamına gelmektedir. Örneğin takipçileri için Hikmet Kıvılcımlı, Mahir Çayan veya İbrahim Kaypakkaya'nın teorik mirası, bu türden bir kurucu tarihsel otoriteyi ifade eder.

Bu konuda TKP oldukça farklı bir konumdadır. 1970'li yıllarda bu partinin yöneticileri arasında, geçmiş deneyleri sayesinde tarihsel bir otoriteyi simgeleyebilen herhangi bir kişi bulunmaz. Yine aynı partinin (en azından yurtdışı kanadının) geçmişinde, kendisi ölmüş bile olsa, teorik mirasının önderlik otoritesi işlevini göreceği bir komünist de yoktur. 1970'li

yıllarda TKP'de önderlik otoritesi, tıpkı teorik belirginlik konusunda olduğu gibi, SBKP ve uluslararası komünist hareketin büyük prestiji sayesinde sağlanır. TKP gibi uluslararası komünist hareket tarafından "kardeş parti" olarak tanınan bir partinin Genel Sekreteri olmak, geçmişteki deneylerine ya da teorik birikimine bakılmaksızın, o şahsa otomatik olarak bir otorite sağlamaktadır. Bu olguyu, 1973 yılında TKP Genel Sekreteri olan İsmail Bilen'in parti içindeki konumunda gözlemek mümkündür. Bilen, genel sekreter olduğu tarihte kırk yılı aşkın bir süredir ülke dışında yaşayan ve önemsiz birkaç örgütsel doküman dışında herhangi bir şey yazmamış eski bir komünisttir. Pratik faaliyet olarak da, son kırk yılda, fiilen var olmayan bir partinin üyeliğini yapmıştır. Ne var ki büyük bir hızla büyüyen TKP bu Genel Sekreterini, Stalinci partilerin kült imal etmekte muazzam başarılı örgütsel kültürü sayesinde, önemli bir tarihsel önder olarak sunmayı başarabilmiştir.

Gerek teorik-programatik belirginlik gerekse tarihsel önderlik etkenleri, Devrimci Yol, Halkın Kurtuluşu ya da Kurtuluş'un oluşum süreçleri içinde incelendiğinde, çok daha farklı sonuçlar gözlenir. Her şeyden önce bu hareketlerin başını çeken kadrolar, teorik açıdan küçümsenmeyecek belirsizlikler içindedirler. Bunların, içinden geldikleri THKP-C ya da THKO gibi örgütlerin teori ve pratiğine eleştirel yaklaşmaları bile, başlı başına bir teorik belirsizlik nedenidir. Çünkü bu eleştirel yaklaşım temelinde yeni bir teorik birikimin oluşturulması, oldukça uzun bir hazırlık dönemi gerektirecektir. Dolayısıyla, geçmişin eleştirilmesi, her durumda geleceğe ilişkin belirgin bir şeylerin söylenmesi anlamına gelmemektedir.

Siyasal hareketlerde ikinci etkenin, önderlik otoritesinin işleyişine gelince, durum, bu hareketlerin öncüleri açısından daha da problemlidir. Devrimci Yol, Halkın Kurtuluşu ya da Kurtuluş'un kökeninde bulunan THKP-C ve THKO'nun ta-

rihsel önderleri, 12 Mart döneminde öldürülmüş ya da idam edilmişlerdir. Bu "12 Mart şehitleri", sadece genç militan ve sempatizanların gözünde değil, geniş toplum kesimleri için bile birer kahraman olarak görülürler. Bu kahramanların karizmatik figürler olarak algılandıkları koşullarda, yeni siyasal oluşumlara öncülük eden kadroların önderlik potansiyelini taşımaları hiç de kolay değildir.

Dolayısıyla, gerek teorik alandaki belirsizlikler gerekse önderlik otoritesindeki zaaflar nedeniyle THKP-C ve THKO gelenekli kadroların, örgüt inşasını sürece bırakan bir eğilim içine girmeleri adeta kaçınılmazdır. Bu noktada söz konusu iki etkenin rolünü daha da artıran bir diğer olguya da işaret etmekte yarar var. Sol siyasal hareketlerin 1974 sonrasında ortaya çıkışı inanılması zor bir hızda gerçekleşir. Son derece dar çevreler, birkaç yıl içinde dev siyasal hareketler haline gelmiştir. Bu kadar kısa bir süre içinde önce binleri, ardından on binleri kucaklamaya başlayan bir hareketin deneysiz önderlerinin, tüzüklü-programlı bir örgütlenmeye yönelmeleri, doğal olarak muazzam bir siyasal risk almaları anlamına gelecektir. Oluşturulacak tüzüklü-programlı örgütlenmelerle, binleri, on binleri örgütsel disiplin ve işleyiş içine sokmaya kalkmak, bu genç önder kadrolar için pekâlâ bir macera gibi algılanabilir. Hemen hepsi, büyük bir ihtimalle bir önsezi ile, kurdukları taktirde örgütlerinin, çok değil bir-iki yıl içinde parçalanmasının kaçınılmaz olduğunu hissetmektedir.

Oysa tüzüklü-programlı bir örgüt ya da parti yerine, merkezi bir yayın organı çevresinde, gevşek yapılı, aynı anda farklı örgütlenme biçimlerini bir arada bulunduran, kendiliğindenciliğin egemen olduğu bir siyasal hareket, çok daha garantili bir gelecek vaat etmektedir. Siyasal hareket biçimi, bu denli geniş bir militan-sempatizan kitlesini bir arada tutabilmenin bir yolu olarak ortaya çıkmıştır.

Hatırlatmak gerekir ki, her ne kadar kesin örgütsel biçimler oluşturmasalar da, siyasal hareketlerde de bir tür *yapılanma* mevcuttur. Bu hareketlerin belkemiği, –*Halkın Kurtuluşu*, *Kurtuluş Sosyalist Dergi* ya da *Devrimci Yol* gibi– yayınlardır. Bu durumda siyasal hareketin ideolojik ve siyasal yönelişini belirleyen yayın çalışmasının merkezindeki küçük bir çekirdek, dergi çevresinde oluşan dev "okuyucu", "taraftar" ya da "sempatizan" kitlesinin teorik ve siyasal önderi ve yönlendiricisi konumundadır. Ayrıca hemen her hareketin yerel düzeyde yasal dernekleri vardır. Ülke çapında yaygınlaşmış bu derneklerin oluşturduğu ağ, gevşek de olsa, hareketin koordinasyonu için önemli bir olanak sağlamaktadır. Bu sayede merkezle doğrudan ilişkili "taraftar" ya da "sempatizan"ların, çalışmalarını bir örgüt faaliyeti olarak algılamaları olanaklı olur.

Diğer taraftan bu siyasal hareketlerin çoğunda var olan Merkez Komitesi, Şehir Komitesi, Mahalle Komitesi, hatta bazen Hücre Örgütlenmesi gibi organlar ya da Bölge Sorumlusu, İl Sorumlusu, Mahalle Sorumlusu gibi yetki ve sorumluluk pozisyonları, olmayan örgütsel yapının mevcutmuş gibi algılanmasına yardımcı olmaktadır. Kuşkusuz hareketin merkezinde bulunan ve kendisine Merkez Komitesi adını veren organ, kendi kendisini "atamış" olabilir ve hiçbir zaman bir kongre tarafından "değiştirilme"yi ya da "onaylanma"yı düşünmeyebilir. Yine "yukarı"dan atanmış bir il veya mahalle sorumlusu, hareketin tabanı tarafından adeta seçimle gelmiş bir sorumlu gibi kabul edilebilir. Benzer şekilde bu siyasal hareketler, sınırlı sayıda da olsa, klasik komünist örgütlenmelerin en alt organı olarak kabul edilen "hücre" örgütlenmeleri de oluşturmuşlardır. Bu alt birimlerin üyeleri, her ne kadar sadece "yukarı" tarafından denetlense ve onu denetleyemeseler de, sanal örgütsel ilişkileri ve yaşamı gerçekten mevcutmuş gibi algılayabilirler.

Bütün bunlar şu anlama da gelmektedir: Siyasal hareket-

lerde gerçek bir örgütsel yapı yoktur; ama hareketin militan, sempatizan ve taraftar kitlesinde belli bir *örgüt kültürü* yaşamaktadır. Hatta buna kelimenin gerçek anlamında bir örgüt kültürü demek de yanlış olabilir. Söz konusu olan daha çok, böylesine bir kültürün olduğu izlenimini veren bir söylemin mevcudiyetidir. Bu koşullarda siyasal hareketin militanı, taraftarı ya da sempatizanı, kendisini asla "örgütsüz" hissetmez. Her an kolektif bir eylemin içindedir. Bu eylemlilik içinde yaşanan ilişki ve sorumluluklar, gerçek bir örgütün varlığını hissettiren adlandırmalar taşımaktadır. "Yönetici merkez"in ya da "önderler"in varlığı, farklı düzeyde örgütlenmelerin olduğu izlenimini veren "bölge", "il" ya da "mahalle" vb. "sorumlu"ları, bunlara ya da başka konulara ilişkin "atama"lar, "görevlendirme"ler veya "görevden alma"lar, bütün bunlar pek çok siyasal hareket taraftarına, modern bir örgütlenme içinde yaşıyormuş izlenimini vermektedir. En nihayet tüzük ve program, sol siyasal hareketlerin yaşamında yer almaz; ama öte yanda bu hareketlerin sanki varlık sebebi, tüzük ve programı olan bir örgütün oluşturulmasıdır. Bu temel hedef kimileri için "proletarya partisi", kimileri için "komünist parti", kimileri içinse "işçi sınıfı örgütü" vb.'dir.

Sonunda ortaya çıkan örgütlenme tipi gerçekten son derece özgündür. Mevcut modellerde, örgütlenme merkezinin ("yukarı"nın) hiçbir merciye hesap verme durumunda olmadığı dikkate alındığında, siyasal hareketin bu açıdan totaliter rejimlerdeki iktidar partilerine veya demokrasiyi tamamen gündemden çıkarmış silahlı mücadele örgütlerine ya da düpedüz suç örgütlerine benzediği de düşünülebilir.

Buraya kadar, siyasal hareket önderliklerinin, tüzüklü-programlı örgüt oluşturma konusundaki temkinli yaklaşımlarından söz edildi. Ancak madalyonun öteki yüzü anlamında, bu hareketlerin militan kadrolarının bile, örgüt konusunda yo-

gün bir talep ve beklentilerinin olmadığı da hatırlatılmalıdır. Bunun bir dizi farklı nedeni vardır. Bu nedenlerin başında, solda egemen olan "örgüt fetişizmi" gelir. Bu olgunun gelişmesi, 1960'lar sonunda gerçekleşmiştir. O tarihlerde TİP, muhalifleri tarafından beğenilmemekte ve şiddetle eleştirilmektedir. Ancak bu konuda somut bir alternatif yokluğu (ya da böylesi bir alternatifi oluşturma yeteneksizliği) koşullarında siyasal örgüt, MDD'ciler tarafından adeta bir fetiş haline getirilir. MDD'cilere göre "proletarya'nın partisi" ya da "gerçek devrimci örgüt" henüz mevcut değildir ve gerçekleştirilmesi için büyük çabalar sarf edilmesi gerekir. Ancak MDD'cilerin kastettiği çabalar, sol içindeki ayrılıkların tartışmalar ve düşünce alışverişleri yoluyla giderilmesi ve bu süreçte partinin oluşumuna temel olacak programatik metinlerin ortaya çıkarılması gibi somut çalışmaları içermez. Tersine MDD'ciler devrimci örgütü, onu kadroların gözünde adeta bir fetiş haline getirecek, ulaşılması neredeyse imkânsız bir mükemmellikte tasvir ederler.

1971-1972'nin birkaç ayında gerçekleştirilen örgütsel inşalar ise bu konuda çok şeyin değiştiği izlenimini verir. Ne var ki "parti", "cephe", "ordu" gibi etkileyici isimlerle ifade edilen bu örgütlerin hızlı yenilgisi, 1974 sonrasında bu deneylerin artçı kadrolarında ve yeni kuşaklarda devrimci örgüt fetişizmini yeniden canlandırır. Devrimci örgüt (ya da parti) yeniden, ne zaman ulaşılacağı bilinmeyen bir geleceğe layık bir mükemmellikte tasvir edilmeye başlanır. Örneğin şu tanımlama, 1978 yılında, on binlerce militan ve sempatizanın okuduğu *Devrimci Yol* dergisinde yer almaktadır: *"İşçi sınıfımızın öncü partisi, mücadele içinde sınanmış, Marksizm-Leninizmi bir eylem kılavuzu olarak kavramış, kararlı, profesyonel kadroların, doğru bir devrimci program etrafındaki, proletaryanın ve emekçi halkların devrimci mücadelesini (her alanda) örgütlendirip yö-*

neterek zafere ulaştırabilecek, demir disiplinli birliğidir. Bu dar devrimciler örgütü, ikinci adımda, işçi sınıfının, yoksul köylülüğün en ileri unsurlarıyla bütünleşerek gerçek anlamda öncü mertebesine yükselebilir. Eğer bir örgüt, birinci ikinci aşamaya geçiş sürecini başaramazsa, başlangıçtaki konumunu da süratle yitireceği ortadadır."[76]

Öte yanda 1974 sonrası, yasal siyasal mücadele koşullarının üste çıktığı bir dönemi ifade eder. Bu koşullarda birkaç yıl öncesinin silahlı mücadele deneylerinin büyüleyiciliği, yasadışı faaliyeti ve gizliliği yücelten bir romantizmi de kışkırtmaktadır. Bu yaklaşımların solda zaten var olan parti-örgüt mistifikasyonunu daha da şiddetlendirdiği söylenebilir. Kuşkusuz gizliliğin ya da yasadışılığın yüceltilmesi, sadece sol kadroların romantizmi ya da "çocukluk"ları ile açıklanamaz. Egemen güç odaklarının her türlü yasadışı aracı kullanmaktaki pervasızlıklarının da, bir çeşit öz-savunma refleksi anlamında, solda yasadışılığa ya da gizliliğe özlemi kışkırttığı düşünülebilir.

Sol siyasal hareketler, 1970'lerin sonlarına doğru, tüzüklü programlı örgütlenmelere doğru ihtiyatlı adımlar atmaya başlarlar. Partiye doğru yönelişlerin iki temel nedeni vardır. Birinci neden, örgüt konusunun başından beri –ister içtenlikle ister ikiyüzlü bir şekilde olsun– siyasal hareket önderlerinin söyleminde daima merkezi bir yer edinmiş olmasıdır. Üzerine bu kadar çok konuşulan bir konuda hiçbir adım atmamak doğal olarak olanaksızdır. Küçük çaplı da olsa, zaman içinde mutlaka bir şeyler yapılmalıdır. İkinci neden ise hareketlerin ve önderlerin kazandıkları deneyler ve sağlanan teorik birikimle ilgilidir. Bu deneyler sayesinde, süreç içinde önderler belli bir otoriteye, bir bütün olarak siyasal hareket de teorik

76- "Partileşme Sürecine İlişkin Bazı Eleştiriler ve Parti Sorunu". Devrimci Yol, Sayı: 15, 21 Şubat 1978.

ve programatik birikime sahip olmaya başlar. Bu iki yönlü gelişme, onları örgüt konusunda adım atmaktan alıkoyan koşulların da yavaş yavaş ortadan kalkması anlamına gelir.

Siyasal hareketlerde örgüte doğru atılan adımların boyutları büyük farklılıklar gösterir. Bu yönde gelişme söz konusu olduğunda kimileri –örneğin 1978 sonrasında TKP– son derece hızlı iken, Halkın Kurtuluşu ve Kurtuluş örneklerinde görüldüğü gibi, kimileri de oldukça yavaştır. Öte yanda, örneğin Devrimci Yol gibi, bu alanda neredeyse tamamen hareketsiz kalacak olanlar da vardır.

Hareket'ten Örgüt'e Yavaş Evrim: Halkın Kurtuluşu (1976), TDKP-İÖ (1978) ve TDKP (1980)

1976 başlarında yayınlanmaya başlayan *Halkın Kurtuluşu* dergisi, THKO'nun 1974 sonrasındaki evrimini sembolize eder. Bir süre sonra, 1970-1971'in bu silahlı mücadele örgütünün kalıntılarından geniş bir militan, sempatizan ve okuyucu kitlesine sahip bir örgüt-hareket bileşimi çıkmıştır. Örgüte ya da partiye yöneliş konusunda yukarıda sözü edilen her iki zaaf da THKO kadroları için geçerlidir. Yeni dönemde bu kadrolar, hem teorik-programatik belirginlik hem de önderlik otoritesi açısından kendilerini zayıf hissetmektedir. Bu noktada, hareketin 1975'teki bölünmesinin ardından hızla Maoculuğu benimsemiş kadrolarının teori ve programa ilişkin zaaflarını giderdikleri düşünülebilir. Ne var ki Maoculuğa yöneliş iki nedenden ötürü mevcut zaaflara çözüm oluşturmaz. Her şeyden önce Maoculuk, Türkiye'de 1970 sonbaharından beri savunulmaktadır ve bu konuda Doğu Perinçek çevresi (TİİKP) THKO'lulara göre teorik olarak çok daha yetkindir. Ayrıca or-

tada başka Maocu gruplar da vardır ve üstelik sayıları gittikçe çoğalmaktadır. Bu koşullarda, olağanüstü bir hızla Maoculuğa yönelmiş ve muhtemelen yeterince hazmetmemiş olan THKO gelenekli kadroların, kendilerini temel teorik sorunları çözümlemiş öncüler olarak görmeleri doğal olarak mümkün değildir.

Halkın Kurtuluşu hareketine öncülük eden kadrolar önderlik otoritesi açısından da sorunludur. Kuşkusuz bu hareketin 1974 sonrasındaki önder kadroları arasında yakın geçmişin silahlı mücadele deneyine katılmış olanlar da vardır. Genç kuşaklar tarafından hayranlıkla anılan o deneylere katılmış olmalarının bu kişilere bir çeşit tarihsel önderlik otoritesi sağlayabileceği düşünülebilir. Ne var ki 1974 sonrasındaki oluşuma öncülük eden THKO'luların pek çoğu, THKO'nun "kurucu kadro"su içinde yer almazlar. Daha da ötesi, birkaç yıl önce katılmış oldukları bu silahlı mücadele deneyini artık "küçük burjuva devrimciliği" olarak niteledikleri için, genç kadroların gözünde "geçmişte yanlış işler yapmış eski gerillalar" konumuna da düşmektedirler.

Bu koşullarda, 1974 sonrasında THKO gelenekli kadroların Maocu bir öncü parti örgütlemekten çok, Halkın Kurtuluşu gibi kitlesel bir siyasal harekete yönelmelerinde adeta bir kaçınılmazlık vardır. Bu hareketin yapılanması dönemin diğer sol siyasal hareketlerini andırır. Merkezde, üye sayısı muhtemelen olağanüstü kısıtlı bir örgütlenme mevcuttur. Okuyucu kitlesi on binlerle ifade edilen *Halkın Kurtuluşu* dergisi, fiilen bu "örgüt" tarafından yayınlanmaktadır. Ancak derginin çevresinde oluşan geniş sempatizan ya da okuyucu kitlesinin merkezdeki bu dar örgütlenme ile ilişkisi kendiliğindendir. Halkın Kurtuluşu taraftarları için hareketin çalışmalarına yaptıkları katkının hiçbir yazılı örgütsel normu, kuralı, ölçüsü yoktur. Bu durumu bizzat hareketin önderleri de *"başlangıçta*

THKO'nun örgüt üyeliği kıstasları yoktu, örgütle çevresi arasındaki sınır belirsizdi" diye tanımlarlar.[77]

THKO, 1978 yılının Ekim ayında gerçekleştirilen konferansta ilk program ve tüzüğünü kabul eder ve Türkiye Devrimci Komünist Partisi-İnşa Örgütü (TDKP-İÖ) adını alır. Ancak bir siyasal hareket olarak "Halkın Kurtuluşu"nun dev niceliksel gücü dikkate alındığında, bu örgütlenmenin yine çok küçük bir azınlığı içine alacağı, muhtemelen birkaç yüz kişiyle sınırlı kalacağı kesindir. Bir anlamda "İnşa Örgütü", dev siyasal hareketin merkezinde bulunan *Halkın Kurtuluşu* dergisinin yayındağıtım merkez kadrosunun yerini almış gibidir.

Bu konferansından 15 ay sonra "İnşa Örgütü", 2 Şubat 1980'de toplayacağı kongre ile Türkiye Devrimci Komünist Partisi'ne dönüşür. Bir dönemi kapatacak olan 12 Eylül darbesi, bu kuruluştan yedi ay sonra gerçekleşir. Bu demektir ki THKO geleneği, 1974 sonrasındaki dönemin neredeyse tamamını kelimenin gerçek anlamında bir örgüte sahip olmadan yaşamıştır.

Siyasal hareketlerin yaşadığı, örgüte yöneliş sürecindeki iki düzeyli olgunlaşma, Halkın Kurtuluşu'nun evrimi için de geçerlidir. Gerçekten de bu beş-altı yıllık süreç, hareketin teorik birikimini zenginleştirdiği ve ona nispeten belli bir bütünlük ve iç tutarlılık sağladığı gibi, hareketin önder kadrolarına da bir siyasal otorite kazandırmıştır. Bu anlamda en seçkin kadrolarının içinde yer alacağı bir partiyi örgütleme koşullarının Halkın Kurtuluşu hareketi için ancak 1980 yılında olgunlaştığı söylenebilir.

77- Mustafa Yalçıner, "Türkiye Devrimci Komünist Partisi", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt 7, s. 2270-2271.

Hareket'ten Örgüt'e Yavaş Evrim: Kurtuluş (1976) ve Türkiye ve Kuzey Kürdistan Kurtuluş Örgütü (1978)

Bu dönemin siyasal hareketlerinden Kurtuluş'un oluşumunda ilk önemli adım, Mayıs 1976'da yayınlanmaya başlayan aylık *Kurtuluş Sosyalist Dergi*'dir. 1977 sonlarından itibaren ise aynı çevre, bu kez çok daha geniş bir kitleye hitap edecek olan haftalık *Kurtuluş*'un yayınını başlatır. Her ne kadar Devrimci Yol ya da Halkın Kurtuluşu'nun ulaştığı kitlesellik düzeyine varamasa da Kurtuluş'un, dönemin sol siyasal hareketleri içinde önemli bir yeri vardır. Önderlerinin belirttiğine göre, aylık *Kurtuluş* dergisinin on iki bin beş yüz, haftalık *Kurtuluş*'un ise, yirmi ile kırk bin arasında değişen bir okuyucu kitlesi vardır.[78]

Kurtuluş, içinden geldiği THKP-C'nin teori ve pratiğine açık bir eleştiri yönelterek işe başlar. Bu yaklaşımı ona ister istemez teorik belirginlik konusunda önemli zaaflar verecektir.

Teorik yönelişleri dikkate alındığında, Kurtuluş'un aynı kökenden gelen Devrimci Yol hareketinden temel bir farklılığı vardır. Her şeyden önce Kurtuluş, bir teorik dergi etrafında oluşmuştur. Belli ki teorik belirleme sorununa merkezi bir yer vermek niyetindedir. Oysa Devrimci Yol'un bütün bu dönem boyunca, ne teorik bir dergisi ne de bu alanda yayınları olacaktır. Başka deyişle, teori söz konusu olduğunda ve Devrimci Yol'un teori konusundaki aşırı sığlığı ve eklektizmi dikkate alındığında Kurtuluş hareketi, Devrimci Yol'a göre sadece daha yetkin değil, aynı zamanda çok daha nettir de. Kurtuluş,

78- Mahir Sayın, "Kurtuluş Hareketi ve Türkiye ve Kuzey Kürdistan Kurtuluş Örgütü", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt 7, s. 2262. Yukarıda da hatırlatıldığı üzere yayın tirajları konusu, Türkiye solunda belki de saydamlığın en az olduğu konulardan birisi olduğu için, bu sayıları da biraz ihtiyatla karşılamakta yarar olabilir.

Stalinci Marksizme ortodoks bir biçimde bağlıdır. Ama aynı dönemin TKP, TİP ya da TSİP gibi diğer Stalinci akımlarından farklı olarak bu hareket, Stalinci Marksizmin orijinal haline bağlı kalmaya çalışmaktadır. O nedenle de Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ni "revizyonist" olarak nitelemekte, onun 1953 sonrasındaki çizgisini Marksizmden bir sapma olarak görmektedir.

Diğer yanda hiç kuşku yok ki bütün bunlar, bir partinin inşası için yeterli bir teorik-programatik belirginlik ve birikim anlamına gelmemektedir. Yapılan sadece, teorik birikimin üzerinde şekilleneceği temelin belirlenmesidir. *Kurtuluş* dergisinin tüm evrimi, hareketin nispeten genç önderlerinin, teorik birikim sorununu son derece önemli bir konu olarak gördüklerini gösterir. Ne var ki bu konuda alınan mesafe, bu kararlılıklarıyla paralellik taşımayacaktır.

Önderlik otoritesine gelince, diğerleri gibi Kurtuluş da bu konuda benzer zaaflara sahiptir. Hareketin önder kadrolarının hemen tamamı Dev-Genç kökenlidir ve THKP-C'nin ilk örgütlenme sürecine katılırlar. Ancak özellikle en önde gelenleri, erken bir tarihte tutuklanmaları nedeniyle, yeni kuşak devrimcilerde büyüleyici izler bırakan THKP-C eylemleri içinde yer almayacaklardır. O nedenle de yakın tarihin deneylerinden gelen bir önderlik otoritesine sahip olmaları olanaksızdır.

Oluşumunun ilk dönemlerinden itibaren, diğerleri gibi Kurtuluş hareketi içinde de (daha doğrusu merkezinde) muhtemelen bir yapılanma mevcuttur. Tıpkı Devrimci-Yol gibi bu hareketin de bir merkez komitesi vardır. Ancak bu komiteyi, bir örgütün yönetim merkezi olarak değil, örgüt kurmaya yönelmiş öncü kadronun kendi içindeki dar örgütlenmesi olarak görmek gerekir. Öte yanda merkezde böylesi bir yapı mevcutken, hareketin sayıları binler hatta on binlerle ifade edilebilecek militan, sempatizan ya da okuyucu kitlesi ise örgütsel ku-

ralların belirlemediği ilişkiler aracılığıyla siyasal çalışmalarda yer alırlar.

Kurtuluş'un 1978 yılının sonlarında topladığı Konferans, tüzüklü-programlı örgütlenme yolunda atılmış bir adım olarak görülebilir. Ne var ki bu konferansla oluşturulan, Kuzey Kürdistan Kurtuluş Örgütü yine son derece dar bir örgütlenmedir. Hatta bu darlık o kadar olağanüstü boyutlardadır ki, bu Konferans'la, Kurtuluş hareketinin örgütsel kültüründe fazla bir şeyin değişmediğini söylemek bile olanaklıdır.[79] Tıpkı Halkın Kurtuluşu hareketi gibi Kurtuluş da, tüzüklü-programlı bir örgüt oluşturma yolunda adımlar atmasına rağmen, 12 Eylül 1980 darbesiyle kapanacak olan bütün bir tarihsel dönemi sadece bir siyasal hareket olarak yaşayacaktır.

Hareket'ten Örgüt'e Evrim Yokluğu: Devrimci Yol

Devrimci Yol hareketi 1977 Nisan'ında yayınlanan *Devrimci Yol* dergisi ile doğar. Gerçekte bu dergi vesilesiyle bir "kuruluş"tan çok, bir süredir yaşanmakta olan oluşum sürecinin bir aşamasından söz etmek çok daha doğru olur. *Devrimci Yol*'dan bir buçuk yıl önce, *Devrimci Gençlik* dergisinin yayınıyla başlamış olan süreç, Ağustos 1976'da kurulan Devrimci Gençlik Dernekleri Federasyonu'na (DGDF), oradan da *Devrimci Yol* dergisine ve sonunda da Devrimci Yol hareketine kadar uzanacaktır.

Devrimci Yol'u çıkaranlar birkaç eski THKP-C'li militan ve

79- O tarihlerde bu hareketin merkez kadrosu içinde bulunan Bülent Uluer'e göre, 12 Eylül darbesi sırasında Kurtuluş'un örgütlü militan sayısı 100'ü aşmamaktadır. (Bu bilgiyi, 2006 Nisan'ındaki görüşmemiz sırasında kendisinden almış buluyorum.)

Devrimci Gençlik dergisi ile DGDF'nin yeni kuşaktan yönetici kadrolarıdır. İlk sayılarında *Devrimci Yol*, *Devrimci Gençlik* dergisi ile, DGDF'nin merkezinde yer aldığı örgütlenme dinamiğine niteliksel bir sıçrama getirmeyi hedefler gibidir. Bunu, derginin –muhtemelen hareketin en geniş teorik metni olarak kalacak olan– uzun çıkış bildirgesinin son satırlarında görmek mümkündür: *"Bugün ülkemiz devriminin temel meselesi, proletaryanın öz örgütünün yaratılması meselesidir. On yıllardan bu tarafa pek çok kişinin tekrar edip durduğu ve fakat hâlâ gündemin birinci maddesi olmaya devam eden partinin yaratılması görevi karşımızdaki temel görevdir. Biz, bugün bu görevin yerine getirilmesi için bilinçli ve örgütlü bir çabanın gerektiğini tekrar ediyor; partileşme yolunda yapılması gerekenleri saptıyoruz. Bu temel görevin başarılabilmesi için sadece yapılması gerekenleri saptamak yeterli değildir. Esas olan bunları hayata geçirebilmektir."*[80]

Ne var ki takip eden yıllar, Devrimci Yol'un "proletaryanın öz örgütü"nü yaratmayı hedefleyen bir siyasal hareketlilikten çok uzakta, hatta örgüt olgusuna tamamen uzakta özgün bir siyasal hareket olarak kalmaya devam edeceğini gösterir. Burada merkezi yayın organı olarak *Devrimci Yol* dergisi, tıpkı *Halkın Kurtuluşu* ya da *Kurtuluş*'ta olduğu gibi, devasa bir militan, sempatizan, taraftar, okuyucu kitlesini bir siyasal hareket olarak birleştiren bir manivela işlevini görmektedir.

Diğer siyasal hareketlerden farklı olarak Devrimci Yol'un modern bir örgütlenmeye yöneliş süreci olağanüstü yavaş olacaktır. Hatta bu siyasal hareketin evriminde böylesine bir sürecin mevcut olmadığı bile söylenebilir. Diğerlerinde bu doğrultuda önemli bir aşama olarak görülebilecek bir konferans ya da kongre toplama denemelerine Devrimci Yol'da rastlamak mümkün değildir. 12 Eylül 1980 darbesi geldiğinde bu hareket

80- Aslan, *Devrimci Yol – Seçmeler...*, s. 50.

hâlâ, "üye"leri için ortak çalışma kurallarını oluşturabilmiş bir örgütlenmenin çok uzağındadır. Kuşkusuz gelişmesinin belli bir aşamasında, hareketin sadece merkez kadrolarıyla sınırlı kalan bir örgütlenmenin gerçekleştiği düşünülebilir. Pek çok anekdotik kaynak, bir süre sonra Devrimci Yol'un bir "Merkez Komitesi"nin oluştuğunu, bu merkezi organın zaman içinde *kooptasyon* yoluyla biraz genişlediğini aktarmaktadır. Bu oluşan merkezi örgütlenmenin, bir süre sonra çok sınırlı sayıda militanı da, yine dar bir örgütlenme içinde örgütlediği düşünülebilir. Ancak bütün bu gelişmeyi, her şeyiyle yukarıdan aşağı bir süreç olması, belirlenmiş ve ilan edilmiş ortak kurallarının olmayışı ve en nihayet de kongre ya da konferans türünden bir üst organca onaylanmaması nedeniyle, tüzüklü-programlı bir örgütlenmeye doğru birer adım olarak nitelemek olanaklı değildir.

Devrimci Yol hareketinin örgütsel planda attığı adımların olağanüstü cılızlığının temelinde, dönemin diğer örneklerinde görülen aynı sorunlar vardır: teorik-programatik belirsizlik ve önder kadronun otorite yetersizliği. Devrimci Yol, teorik yönden yeterince net değildir; çünkü her şeyden önce içinden geldiği hareketin teorik birikimi konusunda ikircikliidir. THKP-C geleneklidir; ne var ki onun mirası konusunda –bir önderinin deyimiyle– onun "ne reddine ne de dogmatik bir savunusuna dayanan" bir tutum içindedir.[81] Bir başka ifadeyle söylenecek olursa, THKP-C'nin teorik mirası konusunda Devrimci Yol'un ikili bir açmazı söz konusudur. Bir kez her şeyden önce, Mahir Çayan'ın bir "öncü savaş" örgütünün önderi olarak bir-iki yıl içinde ürettiği ve muazzam bir eklektizmi

81- Bu formülasyon, Devrimci Yol önderlerinden Oğuzhan Müftüoğlu'na aittir. (Bkz.: Oğuzhan Müftüoğlu, "Devrimci Yol Üzerine Notlar, *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, İleşitim Yayınları, Cilt 7, s. 2250-2253.)

ifade eden teorik metinleri, Devrimci Yol gibi hızla kitleselleşen bir siyasal hareket için son derece yetersizdir. Bu durumda Çayan'ın teorik mirasının geliştirilmesi gerekir ki, bu noktada da, açmazın ikinci yanı ortaya çıkar: Ne Devrimci Yol'un öncü kadroları bu türden bir gelişmeyi sağlayacak bir konumdadır; ne de –olağanüstü eklektizmi dolayısıyla– Çayan'ın teorik metinlerinin geliştirilme olanağı vardır.

Aynı sorun pratik yönelişte de kendisini gösterir. Hızla büyüyen bir hareket olarak Devrimci Yol, zamanında bir avuç kadro ile "öncü savaş"a yönelmiş bir örgütün mirasını siyasal mücadelesinde değerlendirmede büyük güçlük çekecektir. 12 Eylül 1980'e kadar bu hareket, silahlı savunmanın, yerel düzeyde öz-savunmayı ifade eden taktik bir mücadele biçimi olarak uygulanmasında son derece başarılı olmuştur. Ama aynı Devrimci Yol'un önderleri, silahlı mücadelenin stratejik bir siyasal yöneliş olarak uygulanması ya da THKP-C'nin pratiği üzerine konuşurken, söylediklerinin belirsizlikler ve çokanlamlılıklarla dolu olmasına sanki özel olarak gayret göstermişlerdir.

Bu çelişkinin temelinde, Devrimci Yol'un öncülük ettiği siyasallaşmanın ivmesi ve toplumsal niteliği yatmaktadır. Devrimci Yol, önce üniversitelerde, ardından da büyük şehirlerin varoşlarında ve taşranın büyüklü küçüklü yerleşme merkezlerinde yaşanan sol temeldeki gençlik siyasallaşmasının önderliğine talip olmuş bir harekettir. Bu hareketin, 1970'lerin özgül koşullarında, birçok yerde pek fazla bir rekabet yaşamadan bu önderliği rahatlıkla üstlenebildiği görülür. Bir süre sonra aynı hareket üniversite öğrencilerinden işsiz gençlere, oradan işçi sınıfının periferisindeki emekçi kesimlere kadar iyice genişlemeye başlayacaktır. Söz konusu olan, tam anlamıyla kendiliğinden gelişen bir süreçtir. Öte yanda THKP-C'nin teori ve pratiğinin, büyük ve açık bir siyasal hareket olarak Devrimci

Yol'a yönelen bütün bu kesimler üzerindeki büyüleyici etkisi de tartışmasızdır.

Bu koşullar dikkate alındığında, Devrimci Yol önderliğinin, THKP-C'nin mirasına köklü bir eleştiri yöneltmeden sahip çıkışının temelindeki pragmatist kaygı kendisini gösterir. Bir anlamda o mirasa köklü bir eleştiriyi önleyen, önderler değil, Devrimci Yol'a yönelmekte olan geniş gençlik kesimleridir. Ancak bu mirasın sahiplenilmesi Devrimci Yol'u silahlı mücadeleye de yöneltmeyecektir. Bizatihi THKP-C'nin mirasına hayranlık duyan Devrimci Yol tabanının dev kitleselliği, silahlı pratiğin yeniden üretiminin önündeki en büyük engeldir. Gerçekte THKP-C'nin gerçekleştirdiği anlamda bir silahlı mücadelenin, Devrimci Yol'un sempatizan ya da taraftar kitlesinin ezici çoğunluğu için hayal bile edilmesi mümkün değildir. Çünkü bu insanların siyasal eylemlerinin, o dönemde stratejik bir siyasal yöneliş olarak silahlı mücadeleyi gerektiren herhangi bir yanı yoktur. Onlar ağırlıklı olarak, kolektif dayanışmayı sağlayacak tarzda mesleki örgütlenmelerin oluşturulmasını, yaşam, öğrenim ya da çalışma koşullarının iyileştirilmesini, yerel sorunların kolektif eylemle çözümlenmesini, faşist saldırıların bertaraf edilmesini istemektedirler ki, bu konuda THKP-C pratiğinde kendilerine yol gösterici fazla şey bulunmamaktadır. Görüldüğü gibi Devrimci Yol'un eklektik ve belirsizliklerle dolu teorik analizleri, diğer bir ifadeyle amorf teorik temeli, bizzat silahlı mücadele konusunda tutarlı ve gerçekçi bir tutum almasını sağlayan bir işlev de görmüştür. Ancak aynı belirsizliğin, hareketin kelimenin gerçek anlamında programlı-tüzüklü bir siyasal örgüte yönelişini olanaksızlaştıran etkenlerden biri olduğu da açıktır. Bir başka ifadeyle THKP-C mirasının "ne reddine ne de dogmatik savunusuna dayanma"nın, örgütlenme konusunda, Devrimci Yol için hem bir çıkış yolunu hem de bir açmazı ifade ettiği söylenebilir.

Son olarak Devrimci Yol'daki örgütsel evrim yavaşlığında ya da düpedüz yokluğunda, önderlik otoritesindeki zayıflığın etkisi de açıktır. THKP-C'nin kurucu kadrolarının önemli bir kısmının öldürüldüğü, bir kısmının da politikayı bıraktığı dikkate alındığında, 1974 sonrasındaki gelişmelerin ağır yükü, yeterli teorik ve politik otoriteyi temsil etmeyen birkaç eski militanla harekete sonradan katılan genç kuşak önderler tarafından üstlenilmiştir. Bu kadrolarınsa hızla büyüyen bir hareketin evriminde kendiliğindenciliğe tabi olmaları, gerçekçi bir tutum olarak değerlendirilmelidir.

Örgüt–Hareket İkileminde TKP (1974-1977)

TKP, Türkiye'de kök salmaya yönelik yeniden örgütlenmeyi 1973'ün sonlarında başlatmıştır. O tarihte bu partinin herhangi bir kongresi tarafından seçilmiş bir merkez komitesi yoktur ve Dış Büro, 1960'ların başlarından beri örgütün sürekliliğini sağlayan tek organ olarak öne çıkmaktadır. Büro, bir süre sonra yayınlarında "TKP Merkez Komitesi" ifadesini kullanmaya başlar. Böylesine bir Merkez Komitesi'nin fiilen var olup olmadığı belli değildir ve muhtemelen de yoktur. Bu tarihlerde kendisini parti yerine koyan Dış Büro'nun, oluşturduğu bir yürütme kurulunu, "TKP Merkez Komitesi Politik Bürosu" olarak adlandırdığı düşünülebilir. 1974 sonrasındaki yeniden örgütlenme hareketi, bu kurul tarafından yönetilmiş olmalıdır. Bir dizi doküman ve tanıklık, bu kurulun tam anlamıyla "yukarıdan aşağı" bir örgütlenme modelini uyguladığını gösterir.[82] Kuşkusuz bu model, hem yasadışı olan hem de ülke dışında üslenmiş bulunan bir örgütlenme için kaçınılmaz gibi gözük-

82- Bkz.: Babalık, *a.g.e.*, s. 95-127; H. Erdal, *a.g.e.*

mektedir. Ancak bu dönemdeki TKP örgütlenmesinde ilkesel açıdan sorunlu olan, onun bir "yeniden kuruluş" olarak değil, bir "örgütlenme atılımı" olarak kurgulanmış olmasıdır.

1974 başında *Atılım* dergisinin yayınlanmasını izleyen bir-iki yıl içinde TKP, yeniden tipik bir yasadışı parti kimliğine kavuşacaktır. Kuşkusuz parti bu arada bir yeniden örgütlenme kongre ya da konferansı toplamamıştır. Ne var ki söz konusu olan, TKP'nin geçmiş mirası üzerinde bir yeniden örgütlenme olduğu için, "Atılım" hareketine öncülük edenler, 1951 öncesinin TKP tüzük ve programını, yeni sürecin örgütlenme kuralları ve siyasal yöneliş planı olarak kullanmaya başlarlar. O nedenle TKP'nin, "Atılım" hareketinin hemen başlarından itibaren açık bir tüzük ve programa sahip olduğu söylenebilir.

Ne var ki bu gerçekliğe rağmen 1974 sonrasının TKP'sinin (özellikle de 1977 "Konya Konferansı"na kadar geçen dönemdeki TKP'nin), dönemin tüzüklü-programlı örgütlenmeleri içinde ele alınması güçtür. Çünkü en önemli gelişme dönemi olan 1974-1977 yılları arasında bu parti, 1970'ler solunun büyük kısmına egemen olan örgüt-hareket ikileminden kurtulamamıştır.

TKP, tüm tarihindeki en hızlı gelişmesini, 1974'ün başlarından 1977'nin sonlarına kadar süren yaklaşık dört yıllık bir sürede gerçekleştirir. Yasadışı bir komünist parti için bu son derece şaşırtıcı bir gelişmedir. Bir zamanlar küçük bir göçmen grubundan ibaret olan parti, 1977 yılında Türkiye'nin ikinci büyük sendikal örgütü olan DİSK'i yönlendiren, yine onun en güçlü sendikası Maden-İş'le birlikte bir dizi sendikayı kontrol eden, İlerici Gençlik Derneği ve İlerici Kadınlar Derneği gibi iki büyük yan örgütlenmesine sahip, bunun dışında bir dizi meslek örgütlenmesinde etkili olan bir siyasi partidir. Bu dönemde TKP'nin taraftar ve sempatizan kitlesi, muhtemelen dönemin diğer büyük siyasal hareketleriyle boy ölçüşebilecek düzeylerdedir.

Bu yılların TKP'si, 1960'ların sonlarından beri kriz içinde yaşayan solun pek çok özlemine cevap verebilecek bir konumdadır. Her şeyden önce bu parti, o yılların pek çok solcusu için, nicedir özlemi duyulan işçi sınıfı örgütünün belli başlı özelliklerini taşımaktadır: Mücadeleci (ya da o dönemin yaygın terimiyle "sınıf sendikacılığı"nı benimsemiş) bir sendikal merkezi yönlendiren bir parti; uluslararası komünist hareketin üyesi bir parti (daha açık bir deyişle Sovyetler Birliği Komünist Partisi tarafından "tanınan" bir parti); ve nihayet solun imgeleminde sık sık güç ve sağlamlık unsuru olarak görülen *yasadışılık*la özdeşleşmiş bir parti. 1974 sonrasında TKP, solun geniş kesimlerinin yücelttiği bu özelliklerin tümüne sahip tek siyasal akım olarak öne çıkmaktadır. İkinci olarak, solun büyüklü küçüklü neredeyse tüm örgütlenmeleri ağırlıklı olarak yerel karakterli çalışmalara hapsolmuşken, aynı dönemin TKP'si ülke siyasal gündemini etkileyecek bir yöneliş içindedir. Her şeyden önce SBKP tarafından "tanınan" ve desteklenen bir parti oluşu, nesnel olarak TKP'nin siyasetine diğer örgütlenmelerinkinden çok farklı nitelikler katmaktadır. Yine partinin DİSK'te ve bağlı birkaç büyük sendikadaki etkinliği de, onun siyasetini solun diğer örgütlerinin siyasetinden farklılaştırır. TKP, iki yılı aşkın bir süre (1975 yazından 1977'nin son günlerine kadar), ülke çapındaki paylaşım kavgasında küçümsenmeyecek bir yeri olan bu sendika konfederasyonunu, siyasal müdahalelerinin güçlü bir manivelası olarak kullanabilmiştir. DİSK'in hükümetin baskı tedbirlerine karşı örgütlediği mitingler, genel grev girişimleri, dev 1 Mayıs kutlamaları, bütün bunlar, bir süre sonra sadece DİSK'in değil, onu kontrol eden bir komünist partinin eylemleri olarak algılanmaya başlamıştır.

Bütün bunlara rağmen, TKP'nin bu dönemdeki somut örgütsel gerçekliğine bakıldığında, olağandışı bir manzara ile

karşılaşılır. 1974-1977 arasında TKP, ülke siyasal gündemini etkileyen müdahalelerine rağmen, henüz kelimenin gerçek anlamında ülke çapında örgütlenmiş değildir. Daha da ilginci, partinin üye sayısı, siyasal eylemlerinin boyutu ile karşılaştırıldığında inanılmaz derecede düşüktür. Bu şekliyle bu yılların TKP'si, aynı dönemin "örgüt" olarak tanımlanması olanaksız Devrimci Yol'una ya da Halkın Kurtuluşu'na benzer. Bu karakteristiği, her şeyden önce partinin üye sayısı açık bir şekilde gösterir. TKP'nin bu dönemdeki önderlerinden birisi, parti üyeliğiyle ilgili şu şaşırtıcı sayıları vermektedir: *"Mayıs 1976'da Türkiye'de TKP üyesinin toplam sayısı ellinin altındaydı. 1977 Konferansı'na gittiğimizde yüz yirmi civarında komünist vardı. Eylül 1977'de bu sayı iki yüz civarına yükselmişti".*[83]

Bu demektir ki, on binlere solcunun kendisine yöneldiği bir dönemde bu parti, yaklaşık kırk milyon nüfuslu bir ülkedeki çalışmasını, sayıları neredeyse onlarla ifade edilen bir avuç militanla yönlendirmeyi tercih etmiştir. Partinin yayınlarını dağıtan ve okuyan, partiye yakın kitle örgütlerinde çalışan binler hatta on binlerce kişinin pekâlâ birer "TKP sempatizanı" olarak kabul edilebileceği düşünüldüğünde, mevcut örgütsel durumun tuhaflığı ve ortada Devrimci Yol ya da Halkın Kurtuluşu'nu hatırlatan bir yapılanmanın olduğu çok daha iyi anlaşılabilir. Tıpkı o siyasal hareketlerde olduğu gibi TKP'de de, bu 200 küsur parti üyesinin geniş taraftar kitlesiyle ilişkisi, klasik komünist ya da sosyalist partilerdeki üye-sempatizan ilişkisini değil, 1974 sonrasında solun tüzüksüz-programsız siyasal hareketlerinde gözlenebilecek merkez-çevre ilişkisini akla getirmektedir.

Bu ilginç örgütsel yapıyı yasadışılık olgusuyla ya da özgün

83- H. Erdal, *a.g.e.* H. Erdal, TKP'nin bu dönemdeki örgütlenmesinin merkezinde yer almaktadır. O nedenle bu türden bilgilere sahip olabilecek bir konumda olduğu söylenebilir.

bir örgütlenme modelinin seçimi ile açıklamak da mümkün değildir. Çünkü aynı TKP, üstelik DİSK'teki mevzilerini yitirdiği 1978'in başlarından itibaren hızla –muhtemelen birkaç bin üyesi olan– bir yasadışı parti haline gelir.[84] Bu birkaç bin üyeli yasadışı örgütün çevresinde ise, komünist partilerin örgütlenme modeline uygun olarak, sayıları on binlerle ifade edilen bir sempatizan kitlesi bulunacaktır.

Bu noktada, solun diğer büyük hareketlerinin örgütlenme yavaşlığını (ya da isteksizliğini) belirleyen etkenlerin tamamının TKP için var olmadığını belirtmekte yarar var. TKP için söz konusu olan çok daha farklı etkenlerdir. Her şeyden önce bir Halkın Kurtuluşu'na, Kurtuluş'a ya da Devrimci Yol'a büyük ölçüde egemen olan teorik-programatik belirsizlik ya da önder kadrolarının otorite eksikliği gibi etkenler, 1974-1977 arasındaki TKP için tam anlamıyla geçerli değildir. Bu partinin SBKP önderliğindeki uluslararası komünist hareketle ilişkileri dikkate alındığında, onun teori ve program konularında solun en az problemli unsuru olduğu; hatta ideoloji ve teori söz konusu olduğunda TKP için sorunun, belirsizlik değil tersine "yukarıdan" aşırı bir belirlenme olduğu bile söylenebilir. Partinin bu ithal edilmiş teorisi, parti kadro ve çevrelerini bir arada tutan çok güçlü bir çimento görevi görmektedir.

Öte yanda parti önderlerinin tarihsel otoritesi konusuna gelince, ilk bakışta bu konuda TKP yöneticilerinin, diğer siyasal hareketleri andırdığı düşünülebilir. Gerçekten de bu partinin İsmail Bilen ya da Aram Pehlivanyan vb. gibi on yıllardır ülke dışında yaşayan yaşlı önderleri, siyasal deney eksikliği bir yana, teorik yönden de olağanüstü yetersizdir. Partinin Türkiye'deki yeni kadroları ise, ağırlıklı olarak 1960'lar TİP'inden gelen genç militanlardır. Bu açıdan onların da önderlik otori-

84- Babalık, *a.g.e.*, s. 238.

tesi açısından güçlü bir potansiyeli ifade etmedikleri açıktır. Ancak bütün bu sorunlara rağmen TKP önderlerinin otorite ve prestijlerini artıracak özel bir konumları olduğu da unutulmamalıdır. Bu kadrolar, uluslararası komünist hareket (daha doğrusu SBKP) tarafından "tanınmakta", partileri ise aynı hareket tarafından "kardeş parti" olarak kabul edilmektedir. Solun geniş kesimlerinin Sovyetler Birliği'ne ve sosyalist sisteme güçlü bir sempatiyle baktığı bir ortamda bu durum, parti önderliği için dev bir otorite potansiyelini ifade eder. Ancak tek başına bu etken, TKP önder kadrolarının yetersizliklerini tam anlamıyla telafi edecek kadar güçlü değildir. O nedenle de bu yılların TKP'sini önderlik otoritesi açısından sorunlu bir örgüt olarak görmek mümkündür.

Partinin ilk yıllarında üye kaydetme konusundaki aşırı tereddüdü muhtemelen bu sorundan kaynaklanmaktadır. Bu açıdan dönemin TKP'sinin, Halkın Kurtuluşu ya da Devrimci Yol'a benzer olduğu söylenebilir. Tıpkı bu hareketlerin önderleri gibi TKP yöneticilerinin de, kendilerini derhal binlerce üyeli bir partinin başında görmekten, bir başka ifadeyle kesinlikle yönetemeyecekleri bir durumun gerçekleşmesinden endişe duydukları açıktır. Ancak TKP olayında bu konuya ilişkin bir başka neden daha bulunmaktadır. TKP, uluslararası komünist hareketin bir üyesidir. O yüzden bu partinin yeni üyeler alma konusundaki tereddüdünün, sadece parti yöneticilerine özgü olmadığını, bu konunun, başta Sovyetler Birliği Komünist Partisi olmak üzere diğer bazı "kardeş parti"leri de ilgilendirdiğini düşünmek için pek çok neden vardır. Bu anlamda TKP yöneticilerinin, hızlı büyüme konusunda, özellikle SBKP'nin konuyla ilgili sorumluları tarafından uyarılmış olabilecekleri düşünülebilir.

1970'li yıllar, uluslararası komünist hareketin yaşadığı sorunlar açısından SBKP için özellikle kritik bir dönemi ifade

eder. On yılı aşkın bir süredir SBKP'ye karşı eleştirilerde bulunan Çin Komünist Partisi 1970'lerin başlarında tam bir kopuşma sürecine yönelmiştir. Bu süreçte ÇKP, dünyanın dört bir yanındaki komünist partilerde bölünmelerin ve kendi çizgisini benimseyen yeni partilerin ("Marksist-Leninist Komünist Parti"lerinin) örgütlenmesine girişmiştir. Üstelik ÇKP'nin bu ideolojik kopuşma sürecinde gerçekleştirmek istediği, sadece kendi önderliğinde yeni bir uluslararası komünist hareketin oluşması değildir. Bu bölünmeden hareketle ÇKP, daha da ötede, Sovyetler Birliği'ne karşı Çin ile ABD arasında stratejik bir ittifakın oluşturulması gayreti içindedir. Böylelikle iki sosyalist ülkenin iktidar partileri arasındaki ideolojik çatışma, dünya ölçüsünde hegemonya mücadelesinin bir unsuru halini almıştır.

Bu yıllarda SBKP'nin uluslararası komünist hareket içinde yaşadığı sorunlar sadece "Pekin-Moskova Çatışması" ile sınırlı değildir. Aynı tarihlerde Avrupa kıtasının üç büyük komünist partisi (İtalyan, Fransız ve İspanyol Komünist Partileri), SBKP'nin önderliğini reddeden ve "Avrupa Komünizmi" olarak adlandırılan uluslararası ideolojik bir birlik oluşturma süreci içindedir. Daha sonra solun Avrupa'da gerilemesiyle ortadan kalkacak olan bu birlik süreci, o sıralarda büyük potansiyelleri olan bir gelişme olarak algılanmaktadır. Birkaç yıl içinde pek çok Avrupa ülkesi komünist partisinde bu temelde bölünmeler yaşanacaktır.

Bu koşullarda SBKP'nin, kontrolü altında tutmaya çalıştığı uluslararası komünist hareketin her bir partisinin sadakatine her zamankinden daha fazla ihtiyacı vardır. İşte TKP'nin hızlı büyümesinin SBKP için ifade ettiği "riskler" bu noktada kendisini gösterir. 1960'lı yıllarda yaşananların gösterdiği gibi Türkiye, solun güçlü bir gelişme potansiyeline sahip olduğu bir ülkedir. Böylesi bir ülkede gelişecek olan bir komünist par-

tinin SBKP'ye bağlılığının garantisi için, diğer şeyler yanında güçlü bir önderlik de gereklidir. Açıktır ki 1974 sonrasında TKP bundan yoksundur. Mevcut önderler Sovyetler Birliği, Bulgaristan ve Çekoslovakya Komünist Partisi ya da Demokratik Almanya Sosyalist Birlik Partisi ile ilişkilerinde herhangi bir otonomi sahibi olması olanaksız bir göçmen grubundan ibarettir.

Bu "kardeş partiler"in Türkiye'de hızlı gelişme potansiyelinin belirtileri ortaya çıktığında, TKP'ye yeni tavsiyelerde bulunmaya başladıkları düşünülebilir. Bu partilerin arasından özellikle ikisinin, SBKP ve Almanya Sosyalist Birlik Partisi'nin, bu konuda daha da aktif olmak için özel nedenleri vardır. SBKP, uluslararası komünist hareketin tartışmasız önderidir. Diğeri ise, TKP'nin sadece göçmen kadrolarına değil, onun en önemli propaganda araçlarından birisi olan radyosuna da ev sahipliği yapmaktadır. Bu koşullarda söz konusu partilerin TKP'ye artık sadece ideoloji ve politika sorunlarına ilişkin olarak değil, örgütsel sorunlara ilişkin olarak da tavsiyelerde bulunmak (daha doğrusu yön vermek) için pek çok nedenleri bulunmaktadır. TKP'nin bu dönemine ilişkin birçok tanıklık, SBKP ile birlikte, Almanya Sosyalist Birlik Partisi ve Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin ilgili bürolarının, TKP'nin politik ve örgütsel yönelişlerinde önemli söz sahibi olduğunu göstermektedir. Bu ilgi sadece, partinin küçük bir göçmen grubundan başka bir şeyi ifade etmediği dönemlere özgü değildir. 1970'lerin sonlarında TKP, Ortadoğu'daki en büyük komünist partilerden birisi durumuna geldiğinde de SBKP, TKP genel sekreterinin seçimi konusuyla yakından ilgilenmektedir.[85]

85- SBKP Uluslararası İlişkiler Dairesi'nin Doğu Berlin'deki temsilcisi V. Simonenko'nun, Politbüro üyesi Boris N. Ponomaryev'e gönderdiği 25 Şubat 1980 tarihli mektupta şunlar söylenmektedir: "*TKP MK'nın bugünkü genel*

Soruna bu açıdan bakılınca, TKP'nin 1974-1977 yıllarındaki örgütlenme ürkekliğinde, başta SBKP olmak üzere, bir dizi komünist partinin Türkiye ile ilgili bürolarından gelen tavsiyelerin de bir etkisi olabileceği söylenebilir. Elbette TKP'nin hızla büyümesi ve güçlenmesi, ilk bakışta SBKP tarafından olumlu bulunabilecek bir gelişme olarak algılanabilir. Ancak unutulmamalıdır ki 1920'lerin ortasından beri SBKP, hemen her alanda statükonun muhafazasını, Sovyetler Birliği'nin çıkarlarını en iyi koruma yöntemi olarak görmüştür. O nedenle de SBKP kontrolü altındaki bir "kardeş parti"nin büyümesinin, kendisi için hiçbir risk oluşturmamasına olağanüstü önem verir. Bunun garantisinin, o partinin yönetimine duyulan güven olduğu son derece açıktır.

1974 "Atılım"ı ilk sonuçlarını almaya başladığında, tüm kararlılıkları bir yana, TKP'nin eski kadroları yetersizdir; genç kadroları ise Sovyetlere yeteri kadar güven telkin etmemektedir. Kuşkusuz kardeş partilerin umudu bu genç kadrolardadır ve yine bu genç TKP önderleri, uluslararası komünist harekete gönülden bağlıdırlar. Ancak o sıralarda hemen hepsi en fazla otuz-otuzbeş yaşlarında olan ve geçmişlerinde sadece TİP deneyi bulunan bu gençler, "kardeş partiler"le ilişki konusunda herhangi bir deney yaşamamışlardır. Şimdiyse sadece birkaç yıldır TKP üyesi olan bu kişiler, hızla gelişmekte olan üstelik yasadışı bir partinin önderliğine adaydırlar. Partinin ülke

---

sekreteri, artık rolünü oynamış ve bugün partinin gelişmesinin önünde bir engel haline gelmiş bulunuyor. Bu da bizi, yerine birini bulma gereğiyle karşı karşıya getiriyor. (10 Ağustos 1992 tarihli Milliyet'ten aktaran: Metin Gür, *Diyardan Diyara: TKP'nin Avrupa Yılları*, Günizi Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 190-191.) Aynı mektupta Simonenko, mevcut adaylar üzerine konuşurken, Almanya Sosyalist Birlik Partisi'nin aynı konudaki muhtemel yaklaşımı üzerine de şunları söyler: "*N. Yelkenci de (Demokratik Almanya'da yaşıyor) ilkeli, faal ve idarecilik yeteneğine sahip bir kişi izlenimi veriyor. Eğer Almanya Birleşik Sosyalist Partisi Merkez Komitesi'ndeki, Yelkenci'yi doğal olarak daha iyi ve yakından tanıyan yoldaşlarımız onu tercih ederlerse, ilke olarak karşı çıkmayız.*" (a.y.)

içindeki üye sayısının artması, kaçınılmaz bir şekilde bu genç önderlerin iktidar ve inisiyatifini artıracaktır. Bu muhtemel gelişmeler, siyasal radikalizmin Türkiye'deki güçlü potansiyeli dikkate alındığında, çok daha büyük önem kazanır. Hızla gelişen bir TKP'nin, sonunda Sovyetler Birliği'nin dikte ettirmeye çalıştığı çizginin dışına çıkabilecek yeni kadrolar ortaya çıkarması olanaksız değildir. Öte yanda "kardeş partiler"in duyabilecekleri bu türden endişelerin, TKP'nin yaşlı önderleri tarafından da paylaşılabileceği unutulmamalıdır.

SBKP Merkez Komitesi Dış İlişkiler Sorumlusu V. Zagladin'in, TKP'nin Şubat 1977'de Moskova'da toplanan "Konya Konferansı"nda yaptığı konuşma, SBKP'nin TKP'ye yukarıda sözü edilen anlamda müdahaleleri konusunda ilginç bir örnek oluşturur. Zagladin bu konferansta yaptığı konuşmada, TKP ortamında söylenmesine asla müsaade edilmeyecek sözler sarf eder ve TİP ve TSİP'i kastederek, "Türkiye'de işçi sınıfı partilerinin birden fazla" olduğu iddiasında bulunur.[86] Dönemin SBKP'sinin elli yılı aşkın Stalinci örgüt kültürü dikkate alındığında, Zagladin'in bu sözlerini, uluslararası komünist hareket içindeki "çokseslilik" bir kanıtı olmaktan ziyade, imtiyazlı "kardeş parti"nin bir uyarısı olarak almak çok daha doğru olabilir. Bu uyarı ile SBKP yöneticilerinin söylemek istediği, TKP'nin yeniden inşasına, ülkede var olan tüm komünist kadroların katılımının sağlanması değildir. Bu sözlerin esas söylemek istediği, SBKP yöneticilerinin, siyasal deneylerini uzun bir süredir izledikleri TİP yöneticilerine güven duydukları, hatta belki TKP'nin genç yöneticilerinden daha fazla güven duyduklarıdır.[87]

TKP ile ilgilenen sosyalist ülkelerin, TKP ortamında yeşere-

86- Babalık, *a.g.e.*, s. 129.

87- Babalık, *a.g.e.*, s. 130.

bilecek bir radikalizmden korkularını gösteren olaylardan en çarpıcısı, partinin 1974 sonrasında yükselen genç önderlerinden birisinin (Nihat Akseymen, *parti adı*: R. Yürükoğlu) 1979 ortalarında Merkez Komitesi'nden çıkarılmasıdır. Akseymen, I. Bilen'in önerisi ile kaleme aldığı *Emperyalizmin Zayıf Halkası Türkiye* adlı kitabında, Türkiye'de devrimci bir durumun yükselmekte olduğunu oldukça radikal bir bakış açısıyla kanıtlamaya çalışmaktadır.[88] Kitabın yayınlanmasından birkaç ay sonra Akseymen, muhtemelen Almanya Sosyalist Birlik Partisi ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nden gelen tavsiyeler çerçevesinde MK'dan çıkartılır ve bir süre sonra da parti dışına itilir.[89] Bu olay, SBKP ve diğer sosyalist ülke partilerinin, TKP'nin yeni kuşak önder kadroları konusundaki güvensizliğinin bir diğer kanıtıdır.

TKP, örgütsel büyüme ve üye kaydetme konusunda gösterdiği aşırı ölçülülükten bir süre sonra uzaklaşmaya başlayacaktır. 1974'ün başlarından 1978'in başlarına kadar yaklaşık üç yıl boyunca bu örgüt, örgütlenme ürkekliği açısından bir Devrimci Yol'la, bir Halkın Kurtuluşu ile ya da bir Kurtuluş'la ilginç benzerlikler taşımıştır. 1978 yılına gelindiğinde, Halkın Kurtuluşu ve Kurtuluş, topladıkları konferanslarla örgütlenme konusunda sadece birkaç ürkek adım atmışlardır. Daha sonra yaşananlar, bu hareketlerin bu konuda aynı ürkekliği sürdüreceklerini gösterecektir. Devrimci Yol'a gelince bu hareket, başından beri tutarlı bir biçimde sürdürdüğü kendiliğindenci yaklaşımdan çıkacağı konusunda hiçbir işaret vermemektedir. Oysa daha 1977 sonbaharında sadece birkaç yüz üyesi bulunan TKP, 1978 yılından itibaren, örgütlenme ve üye kaydetme konusunda önemli adımlar atarak birkaç yıl içinde üye sayısı binlerle ifade edilen bir yasadışı örgüt haline gelir.

88- *Emperyalizmin Zayıf Halkası Türkiye*, İşçinin Sesi Yayınları, 1980.

89- Bu konuda bkz.: Babalık, *a.g.e.*, s. 149-153; Akseymen, *a.g.e.*, s. 45-46.

TKP, belli bir noktadan itibaren, örgütlenme konusunda diğerlerinden farklı bir yöneliş içine girmiştir; çünkü yukarıda da hatırlatıldığı üzere, onun örgütsel gelişme ve üye kaydetme konusundaki ürkekliğinin nedenleri çok daha farklıdır. 1978 yılına gelindiğinde, TKP'nin genç önder kadrolarının konumunu farklılaştıran gelişmeler de yaşanmıştır. Partiye 1970'lerin başlarında üye olmuş ve hızla parti yönetiminde görevlendirilmiş genç önderlerin, son birkaç yılın yoğun deneylerinin ardından artık nispeten "deneyimli yöneticiler" olarak görülmeye başlandıkları düşünülebilir. Bunların bir kısmı, 1970'lerin başlarından beri sosyalist ülkelerde yaşamaktadır. Diğer bir ifadeyle bu tarihlerde, TKP'yi solun güçlü bir örgütü haline getirmiş olan bu genç kadrolar, SBKP'nin güvenini kazanabilecek bir konuma gelmiş olmalıdır. Bu gelişme parti önderlerini parti üye sayısını artırma konusunda cesaretlendirmiş olabilir.

TKP'nin örgütsel gelişmesini hızlandıran diğer etken ise yönetici kadroların meşruiyet kazanmasıdır. Bu son derece önemli bir gelişmedir, çünkü TKP, 1930'ların başlarından beri kongre toplamamış, bu on yılın sonlarında kendi kendisini feshetmiş, bunun ardından gelen yeniden örgütlenme süreçleri polisçe bastırılmış ve kadroları önemli bölünmeler yaşamış bir partidir. 1970'li yıllara gelindiğinde parti yönetiminin klasik bir parti organı olarak düşünülmesi adeta olanaksızdır. Mevcut Merkez Komitesi'ni kimin seçtiği, bu komitenin kime karşı sorumlu olduğu belli değildir. Oysa Şubat 1977'de toplanan "Konya Konferansı" bu konuda çok önemli bir işlev görecektir. Bu konferansla birlikte kırk beş yıldan beri ilk kez, partinin yönetim organı bir konferans tarafından onaylanmış, diğer bir ifadeyle meşruiyet kazanmıştır. Bu gelişme de örgütsel adımlar konusunda parti yönetimine cesaret veren bir olgu olarak görülebilir.

Son olarak TKP'nin 1978'den itibaren gerçekleştirdiği örgütlenme faaliyeti, yepyeni militan ve sempatizanların partiye kazanılması olarak değil, o ana kadar TKP'ye bağlı ya da onun denetimindeki kitle örgütlerinde çalışan ve pek çok durumda kendisini zaten "TKP'li" olarak gören kişilerin parti örgütlerine alınması olarak görülmelidir. O tarihlerde Türkiye solunda, hiçbir formel bağ söz konusu olmadığı halde, kendisini devrimci bir örgütün üyesi addeden (ya da zanneden) binlerce Devrimci Yol'cu, Halkın Kurtuluşçusu veya Kurtuluşçu gibi, herhangi bir TKP örgütüne bağlı olmayan binlerce TKP'li de vardır. Bunlar, 1978'den itibaren parti üyeliğine çağrılacaktır. Bu demektir ki dönemin diğer sol örgüt ve hareketleri gibi TKP'de, büyümesinin sınırlarına, henüz sadece birkaç yüz üyesinin olduğu 1977 yılında ulaşmış bulunmaktadır.

VI

1974 Sonrası Solun Sosyal Temelleri

1974-1980 arasındaki altı yıl, solun tarihindeki en büyük kitleselleşmeyi yaşadığı dönem olarak öne çıkar. Kuşkusuz solun sosyal temelleri üzerine daha dakik gözlemler, bu yıllarda öne çıkan siyasal hareket ve örgütleri ele alan monografiler aracılığıyla yapılabilir. Sol bir bütün olarak ele alındığında ise, şu türden genel bir tanım olanaklı gözükmekte: Birkaç istisnası dışında bu dönemin sol örgüt ve hareketlerinin militan ve sempatizan kadrolarını, ağırlıklı olarak üniversite ve lise gençliği, öğretmenler, küçük memurlar, genç işsizler, başta köylü gençler olmak üzere köyden kopma sürecindeki köylüler ya da daha genel bir tanımla, modern işçi sınıfının periferisindeki emekçi kesimleri oluşturmaktadır.[90] Devrimci Yol'da, Hal-

90- 12 Eylül 1980 darbesini izleyen dönemde güvenlik kuvvetleri tarafından gözaltına alınan 11.140 kişinin mesleki durumlarına ilişkin şu sınıflandırma, yukarıdaki gözlemi doğrular niteliktedir: Öğrenci (%22,6); İşsiz (%20,7); Serbest Meslek (15,4); İşçi (%14); Memur (%9,9); Diğer Meslek Mensubu (%9,6); Öğretmen (%6); Ev Kadını (%1,2) (Kent ve Siyasal Şiddet, Artun Ünsal – Ruşen Keleş, AÜSBF Yayınları, 1982, s. 59. Bu bilgi, Genel Kurmay

kın Kurtuluşu'nda, TKP-ML ya da irili ufaklı diğer pek çok hareket, örgüt, dergi çevresi ve benzerlerinde, esas olarak bu sosyal temeli gözlemek mümkündür. Bu konuda büyük siyasal hareketlerden sadece TKP'nin oldukça farklı bir konumu vardır. Bu parti, işçi hareketi içindeki örgütlenme düzeyi itibarıyla sol içinde adeta yegânedir.

Bu noktada bir yanlış anlamaya meydan vermemek için bir hatırlatma gerekli gözükmekte. Bu dönemde Türkiye'de yaşanan radikalleşmenin söz konusu sosyal temeli, sol örgüt ve hareket bolluğunun nedeni olarak görülemez. Bir başka ifadeyle solun aşırı parçalılığı, sosyal temelindeki karmaşadan (ya da zenginlikten) kaynaklanmamaktadır. Bu sosyal temelin zenginliği ve karmaşası elbette bir gerçekliktir. Ne var ki yakın bir gelecekte "orta derecede gelişmiş bir kapitalist ülke" olarak tanımlanabilecek olan Türkiye'de gençlik, taşra ve köy kökenli siyasal radikalleşmeye öncülük edebilecek tipik bir komünist (ya da işçi) partisinin oluşmasının sosyal koşulları da mevcuttur. Solun içinde bir azınlık olmasına rağmen, TKP'nin 1974 sonrasında işçi sınıfı içinde tek başına gerçekleştirdiği örgütlenme bile buna bir kanıt olarak gösterilebilir. Bu dönemde solun en azından birkaç önemli sektörünü bir araya getirecek ve bir bakıma işçi hareketinin taşra ve köy kökenli radikalleşmeye öncülük etmesinin koşullarını da sağlayacak bir sol partinin oluşamaması ise, sosyo-ekonomik gerekçelerle değil, esas olarak siyasal gerekçelerle açıklanabilir. Türkiye'de işçi hareketi 1968'den itibaren yükselişe geçmiştir ve 1974 sonrasının işçi hareketi, bu yükselişin arızi olmadığını açık bir

---

Başkanlığı tarafından 1982 yılında yayınlanan *Türkiye'de Anarşi ve Terörün Durumu*, başlıklı yayından alınmıştır.) Aynı çalışmada, "uç-sol ve uç-sağ eylem örgütleri liderleri"nin yaş durumları hakkında da şu veriler yer alır: 16-19 yaş grubu %35; 20-24 yaş grubu %43; 25-30 yaş grubu %14; 31 yaşından yukarı: %8 (*a.y.*, s. 62).

şekilde ortaya koyar. Ne var ki 1968 sonrasında işçi hareketi yükselirken, aynı dönemde sol hızla parçalanmaktadır. Benzer tablo, 1974 sonrasında da kendisini gösterir. Bu dönemde de işçi hareketi güçlenirken, soldaki ideolojik kriz –bu kez sadece devam etmekle kalmaz– adeta geriye dönüşü olmayan bir tarzda daha da derinleşir. Bu anlamda işçi hareketinin siyasal öncülük şansının çok önceleri kaçırılmış olduğu söylenebilir. Sonunda bu parçalanmışlıkta her sol örgüt ve hareket, kendi "işçi sınıfı öncülüğü"nü inşa etmeye çalışacaktır.

Eğer 1974 sonrasında solun kitle temeli dev bir nebülöz olarak nitelenirse, bu nebülözün, "şehir"-"köy" (ya da "taşra") ikilemi çerçevesinde bölümlenebileceği de düşünülebilir. Bu durumda, sosyal temelleri açısından birer model oluşturması itibarıyla dönemin üç büyük siyasal hareketi olan TKP, Devrimci Yol ve Halkın Kurtuluşu bu türden bir "şehir"-"köy" (ya da "taşra") ikilemi içinde nasıl bir yer alabilir? Bu soruya ilk cevap olarak, TKP'de (ve benzer ideolojik kökenli ve sosyal temelli hareketler olan TİP, TSİP ve benzerlerinde) şehirli unsurların ağır bastığı söylenebilir. Devrimci Yol ve Halkın Kurtuluşu'na gelince, her biri aynı oranlarda olmamakla birlikte bu iki hareket, şehirli ve köylü unsurların dengeli bir bileşimini temsil ederler. (Daha açıklayıcı olması itibarıyla Devrimci Yol söz konusu olduğunda "köy" yerine "taşra" terimini kullanmak belki daha doğru olabilir.)

Üniversite ve Taşra Gençliğinin Siyasallaşması Olarak Devrimci Yol

Devrimci Yol'un Nisan 1977'deki birinci sayısında yayınlanan Bildirge'de, köylü sorunu üzerine yazılanlar, bu hareketin artık büyük sanayi merkezlerindeki işçi kesimlerini hedef alan

bir örgütlenme ve eylemlilik içine gireceği izlenimini vermektedir. Buna göre Türkiye'de *"Hafif ve orta sanayii dallarında meydana gelen montaja dayalı sanayileşme sonucu, işçi sınıfı gelişmiş ve devrimdeki önemi artmıştır. Kapitalizmin nispi gelişiminin bir sonucu olarak feodalizmin belirli ölçüde tasfiyeye uğraması (gerilemesi) ve toprak sorununun bir ölçüde çözüme uğraması nedeniyle demokratik devrim programı belirli bir daralmaya uğramıştır. Merkezi otoritenin güçlenmesi ve tarımda pazar ekonomisinin gelişmesinin sonucu olarak kırların emperyalizmin yumuşak karnı olması durumunda da, eskiye oranla bir gerileme ve buna karşılık da şehirlerin ve işçi sınıfının rolünde göreli olarak bir artış meydana gelmiştir."*[91]

Bu yaklaşım, THKP-C'nin iktidarın ele geçirilmesi stratejik planı ile açık bir çelişki içindedir. Bilindiği gibi Mahir Çayan'a göre iktidar, "kırlardan şehirlere doğru" verilecek bir savaşla zapt edilecektir.[92] 1977 yılında kırlara (ve köylülüğe) artık ikincil bir yer verme eğilimini açık bir şekilde formüle eden Devrimci Yol ise, yakın gelecekte büyük sanayi merkezlerini temel alan bir örgütlenme ve eylemlilik içine gireceği izlenimini vermektedir. Ancak tam tersine, belki de hareketin önderlerinin de öngöremediği bir gelişme yaşanır. Devrimci Yol hızla taşranın liselilerini, genç işsizlerini, öğretmenleri, genç köylüleri, hatta küçük esnaf, zanaatkâr gibi kategorileri kucaklamaya başlar.[93] Hareketin taşradaki gelişmesi o derece güç kazanır

---

91- "Bildirge", *Devrimci Yol*, Sayı: 1, Nisan 1977 (Aslan, *Devrimci Yol – Seçmeler...*, s. 41).

92- Mahir Çayan'ın bu konudaki değerlendirmeleriyle ilgili olarak bkz.: *Bütün Yazılar*, Atılım Yayınları, 1992, s. 221-222.

93-389- *Devrimci Yol* dergisine gönderilen okuyucu mektupları bu konuda dolaylı yoldan da olsa bir fikir verebilir: İlk bir buçuk yılında dergiye şu yörelerden mektup gönderilmiştir: "Kadirli - Aslantaşı Barajı işçileri", "Afşin Kötüre Köyü Göncü Mezrası", "Topardıç Köyü", (Sayı: 3, 1 Haziran 1977); "Uşak (Şeker Fabrikası), Ankara Kadınlar Derneği, Alfaklar Köyü-Karahallı

ki, *Devrimci Yol*'un "işçi sınıfı partisinin inşası" ya da "işçi sınıfı öncülüğü" üzerine retoriği kaçınılmaz bir şekilde propaganda çalışmalarındaki merkezi yerini yitirir. Türkiye'nin dört bir yanında Devrimci Yol militan ve sempatizanları tarafından oluşturulan Devrimci Gençlik Derneği, Halk Kültür Derneği, İşçi Köylü Gençlik Derneği, Halkçı Gençlik Derneği, Emekçiler Derneği, Kültür ve Dayanışma Derneği, Demokratik Kültür

---

Uşak, Karadeniz Ereğlisi, Nazilli (Öğretmen Lisesi)" (Sayı: 4, 15 Haziran 1977), "Ağrı-Çayırlı, Fatih, Çorum Mecitözü Kozören köyü, Simav, Fatih İstanbul, Malatya Turan Emeksiz Lisesi (Sayı: 5, 1 Temmuz 1977); Buldan Akın Lisesi, Manisa (Sayı: 6, 15 Temmuz 1977); "Çerkeş, Ankara Atatürk Lisesi" (Sayı: 7, 1 Ağustos 1977) ; "Taşova Ballıca Köyü, Konya, Sarımbey Köyü Yozgat, Kütahya Gediz, İzmir-Buca, İzmir-Karşıyaka, Bursa (liseliler)" (Sayı: 8, 1 Eylül 1977), İzmir Körfez vapurları memurları, Kırklareli Kocahıdır Köyü, Edirne Hasköy Köyü (Sayı: 9, 19 Eylül 1977), Antalya Merkez Köyü Bahtılı, Göle, Edirne inşaat işçileri (Sayı: 10, 21 Ekim 1977); Çömelek Köyü, Çerkezköy işçileri (Sayı: 11, 28 Kasım 1977); Ankara Balgat (Sayı: 12, 1 Ocak 1978); "Göle, Zara Gençlik Derneği, Eskişehir Mihalıççık Çalcı köyü, Samsun Yabancı Diller Yüksek Okulu, Niğde Aksaray, Aydın Ortaklar Eğitim Enstitüsü" (Sayı: 13, 15 Ocak 1978); "Kemalhisar, Çarşamba, Bursa Endüstri Meslek Lisesi, Türüşmek köyü, Ankara Hamzalı Köyü, Arhavi Lisesi, Karabük" (Sayı: 14, 3 Şubat 1978); Giresun, Vezirköprü Güldere Köyü, Kocaeli, Gümüşkümbet Köyü (Sayı: 15, 21 Şubat 1978); "Karabük, Kırıkkale Irmak köyü, Vezirköprü Kuruçay Köyü ve Çevre Köyü, İzmir Selçuk Zeytinköy Köyü, Mersin, Muğla Gökova Köyü" (Sayı: 16, 20 Mart 1978); "Antalya, Sivaslı, Giresun, Fethiye, Ulukışla, Emirdağ, Göle, Espiye, Ankara Diş Hekimliği Fakültesi, İstanbul'dan Maden-İş üyesi, Keramik-İş üyeleri" (Sayı: 17, 1 Mayıs 1978); "Bergama, Amasya Taşova Esençaylı Köyü, Tunceli Pülümür Sağlamtaş köyü, Yalvaç Atatürk Lisesi, Manavgat, Karadeniz Ereğlisi, Sivas, Rize, Gelibolu, Balıkesir Manyas Kapaklı Köyü, Cihanbeyli" (Sayı: 18, 22 Mayıs 1978); Malatya Hekimhan Karamukça Köyü, İstanbul, Çarşıkapı, Tunceli, Ulukışla, Aydın Kuyucak, Nevşehir Ürgüp Sofular Köyü, Alaşehir, Ilgın, Manisa Akhisar Süleymanlı Kasabası, Sarıgöl İlçesi Çavuşlar Köyü, Kumluca, Bartın, Akpınar Öğretmen Lisesi, Erdemli Lisesi (Sayı: 19, 20 Haziran 1978); Kadıköy-Pendik şoförleri, Dereçine, İstanbul Zeytinburnu, Malatya Arguvan Çobandere Köyü, İzmir Fırın işçileri (Sayı: 20, 31 Temmuz 1978); Çerkezköy Profilo işçileri, Erzincan (Sayı: 21, 21 Ağustos 1978); Dev-Maden-Sen Keşan işyeri temsilcisi, DörtYol fırın işçileri, Adana Tekel Fabrikası işçileri, Malatya Hekimhan Saz, Başak, Mıhayıl, Iğdır ve Kozdere Köyleri (Sayı: 23, 24 Ekim 1978); İzmir'den bir grup işçi, Akseki, Ilgın Halkevi, Adıyaman Besni, Isparta (Sayı: 24, 30 Kasım 1978).

Derneği, Halk Dayanışma Derneği, Halk Derneği ve benzeri türden yüzlerce (belki de bini aşkın) dernek, Devrimci Yol'un, sonu özlenen "proletarya partisi"ne varacak bir sürecin öznesi olduğu izlenimini kesinlikle vermemektedir.

Ne var ki köyden yeni kopmuş ya da kopmakta olan sosyal kesimler içindeki tüm gücüne rağmen Devrimci Yol, bir Halkın Kurtuluşu ya da TKP-ML'den farklı olarak, "toprak devrimi" ya da "köylü devrimi" gibi bir perspektife hiçbir zaman dönmeyecektir. Bunun çarpıcı bir göstergesi olarak, üç yılı aşkın yayın hayatında *Devrimci Yol*'da özel olarak köylü sorunu üzerine herhangi bir ayrıntılı teorik değerlendirme yer almaz. Köy kökenli pek çok militan ve sempatizanı olmasına rağmen, artık bu sorunun Devrimci Yol için merkezi bir önemi yoktur. Çünkü Devrimci Yol hareketine yönelen köy kökenliler, ağırlıklı olarak geleceğini köyde değil şehirde gören köylü gençlerdir. Aslında bu durum –muhtemelen etnik temelde örgütlenen kimi Kürt sol örgütlenmeleri dışında– dönemin tüm sol örgüt ve hareketleri için geçerlidir. Dolayısıyla Maocu hareketler gibi ideolojik bir zorlama içinde bulunmayan Devrimci Yol, doğal olarak köylü sorununu rahatlıkla stratejik söyleminden dışlayabilmiştir.

Devrimci Yol, bir anlamda dönemin sonuna yaklaşılırken, daha somut bir ifadeyle 1979-80 yıllarında işçi hareketinde de varlığını hissettirmeye başlar. Bu konuda önemli bir gösterge olarak, bu tarihlerde Devrimci Yol'un yayın organında, sendika kongrelerinde ya da işçi temsilciliğinde "devrimci işçiler"in başarısına dair haberler yayınlanmaya başlar. Bu gelişmeyi de hareketin önderliğinin siyasal ya da ideolojik tercihiyle açıklamak olanaksızdır. Tersine bu olay Devrimci Yol'un kitleselleşmesinin ulaştığı dev boyutla açıklanabilir. Bu kitleselleşme o derece büyüktür ki, sonunda Devrimci Yol'u işçi hareketinin sendikal mevzilerine kadar getirmiş-

tir.[94] Ne var ki bu gelişmeler, Devrimci Yol'un ne teorik değerlendirmelerini ne de siyasal ve örgütsel yönelişlerini etkileyecek düzeydedir. Darbe geldiğinde bu hareket hâlâ, ülkenin dört bir yanında varlığını sürdüren dev bir radikal taşra hareketi niteliğini taşımaktadır.[95]

Köyden Kopanlarla "Köylü Devrimi"nin Açmazı: Halkın Kurtuluşu

Halkın Kurtuluşu, "kırlardan şehirleri kurtarmayı" hedefleyen bir gerilla hareketine kalkışmış bir gelenekten gelmektedir. 1974 sonrasında bu gelenek hızla Maoculuğa yönelmiştir. O nedenle de daha başından itibaren bu eğilim için köylülük, örgütlenme çabalarında merkezi yeri olan bir sosyal güçtür. Halkın Kurtuluşu'nun, küçük bir dergi çevresinden

94- Sendika yönetimi ve işçi temsilciliği seçimlerinde Devrimci Yol'cuların başarılarına ilişkin haberler ilk kez Devrimci Yol'un Haziran 1979 tarihli 28. sayısında yer alır. Benzer haberler daha sonraki sayılarda da görülecektir. Bunlara göre "devrimci işçiler", şu işyerlerinde işçi temsilciliği seçimlerini kazanmışlardır: Akçimento, Adana Et-Balık Kurumu, İzmir Tariş İşletmeleri, İstanbul Süt Fabrikası, İstanbul Zeytinburnu Et Balık Kurumu, İstanbul Cibali Tütün Fabrikası, Kocasinan Belediyesi. Kuşkusuz, "devrimci işçiler"le tam olarak Devrimci Yol'cuların mı kastedildiğini anlamak zor gözükmekte. Örneğin 28. sayıda yarışan adaylar "CHP", "İlerleme" (TKP), "TİP", "Devrimci İşçiler", "DSM (Devrimci Sendika Muhalefeti : Halkın Kurtuluşu – Acilciler") olarak belirtilmektedir. Bu durumda "Devrimci İşçiler"in, Devrimci Yol'un da içinde olduğu (ya da öncülüğünü yaptığı) bir ittifak listesi olduğu daha makul gelmektedir.

95- *Devrimci Yol* dergisinin darbeden önceki son sayısı olan 37. sayıda yer alan miting haberleri, bu yaygınlığın gücü hakkında bir fikir verebilir. Buna göre Devrimci Yol hareketi, derginin yayınlandığı tarihten önceki birkaç hafta içinde şu yerleşim merkezlerinde miting örgütlemiştir: Kastamonu, Yozgat-Boğazlıyan, Gebze, Ulukışla, İzmit, Ankara, Şavşat, Tarsus, Artvin, Uşak, Zonguldak-Devrek, Keşap, Pınarhisar, Hacıbektaş, Antalya, Fındıklı-Pazar, Kemalpaşa, Ardeşçi, Perşembe, Yalıköy, Gülköy, Kabataş, Ilıca, Gürgentepe, Kumru, Çatakpınar (Devrimci Yol, Sayı: 37, Ağustos 1980.)

büyük bir siyasal harekete dönüşümü, bu çevrenin, sadece üniversite ve lise gençliği ile kimi gecekondu bölgelerindeki genç işsiz ya da emekçiler için değil, köylü ve taşra gençliği için de bir çekim merkezi olmasının sonucudur. Kuşkusuz, "komünist" bir örgütlenmenin inşasını hedefleyen Halkın Kurtuluşu için işçi hareketi de önemlidir. Ne var ki hareketin bu konuyu teorik olarak ele alışı da, bu alandaki pratik yönelişi de, büyük sınırlılıklar taşır.[96] Büyümesinin sınırlarına ulaşmış büyük bir siyasal hareket haline geldiğinde Halkın Kurtuluşu'nun, tüm kitleselliğine rağmen, işçi sınıfı içinde herhangi bir stratejik mevzi elde edemediği görülür. Hareket, işçi sınıfı alanında tüm yapabildiklerini, örgütlenmeye kazanılmış "birkaç işyerinde dar işçi grupları ve birkaç ileri işçi önderi" olarak özetleyecek ve işçi sınıfı içindeki çalışmalarının karakteristiklerini de "kendiliğindencilik, süreksizlik ve dağınıklık" olarak tanımlayacaktır.[97] Halkın Kurtuluşu, köylü kitlelerine yönelişin teorik açıklamasında temel kavramlarını Mao'dan almakta, ama fiili uygulamasında aynı Mao'dan uzaklaşmaktadır: *"Dün olduğu gibi bugün de kırsal alanlardaki mücadelemizde toprak devrimine tabi sorunları öne çıkarıyor, çalışmalarımızı köy küçük burjuvazisi ve köylü gençlik içinde yoğunlaştırıyoruz."*[98]

Görüldüğü gibi Halkın Kurtuluşu için "toprak devrimi" temeldir; ancak bu alandaki çalışması, bu türden bir devrimin

---

96- Hareketin Mart 1978 ile Ocak 1980 arasında yayınlanan teorik dergisi *Parti Bayrağı*'nda işçi hareketinin sorunlarıyla ilgili değerlendirmelerin olağanüstü azlığı, bu sınırlılığın bir göstergesi olarak alınabilir. Bu konuda istisnalar, derginin 10. sayıdaki "Sınıf Sendikacılığı" ve 24. sayıdaki "Genel Grev" yazılarıdır.

97- Bu ifade, Halkın Kurtuluşu hareketinin 2 Şubat 1980'de gerçekleştirdiği Türkiye Devrimci Komünist Partisi'nin (TDKP) kuruluş konferansına ait bir belgede yer almaktadır. (*TDKP Kuruluş Kongresi - Belgeler*, s. 131.)

98- *TDKP Kuruluş Kongresi - Belgeler*, s. 147-147.

temel gücü olan yoksul köylülüğü merkeze alamamıştır. Hareketin kendisi de bu durumun bilincindedir ve zaaflarını şöyle tanımlamaktadır: "*Bu sınıf ve tabakaların* (köy küçük burjuvazisi ve köylü gençlik) *devrimimiz açısından taşıdığı önem reddedilemez olmakla birlikte, esas müttefikimiz olması gereken yoksul köylülük içinde bugün için güçlü ve kalıcı bağlarımız son derece azdır. Bugüne kadar köylük bölgelerde kurduğumuz çeşitli tipteki kitle örgütleri esas olarak köylü gençliğin örgütleri olmaktan öteye gitmemiştir.*"[99] Gerçekte bu değerlendirme, dönemin solunun özellikle Maocu kesiminin, köylü sorununa ne denli ideolojik zorlamalarla yaklaştığını da gösterir. Harekete ilgi gösteren, esas olarak köylü gençlerdir; köylülüğün –yoksul kesimleri de dahil olmak üzere– geniş kesimleri ise, bir "toprak devrimi"nin öznesi olabileceklerinin hiçbir işaretini vermemektedir. Tersine Türkiye'de geniş köylü kitleleri umutlarını düzen partilerine bağlamışlardır.

Kuşkusuz 1960'ların sonlarından itibaren kırsal kesimlerde bir sosyal hareketliliğin var olduğu söylenebilir. Ne var ki bu hareketlilik, toprağa duyulan açlıktan değil, dönemin tarım ürünlerinin –genellikle sübvansiyonlu– fiyatlarının pazarlığı sürecinde ortaya çıkmıştır. Tütün, fındık, çay vb. üreticilerinin devletle uzun bir süre geleneksel tarzda yürüttükleri fiyat pazarlıkları, 1960'ların sonlarından itibaren solun müdahalesi ile yeni bir dinamizm kazanmıştır. Ne var ki söz konusu olan sadece, küçük üreticilerin tarım ürünlerinin daha iyi değerlendirilmesi için yürüttükleri demokratik bir muhalefet hareketidir. Bununsa 'köylü", "tarım" ya da "toprak devrimi" gibi bir perspektifle ilgisi, ancak ideolojik zorlamalarla iddia edilebilir. Türkiye'de 1960'ların sonlarından 1980'e kadarki dönemde topraksızlık temelinde köylü hareketleri (toprak işgalleri)

99- *a.y.*

ise son derece sınırlıdır ve yaygın bir toprak mücadelesinden çok sembolik direniş eylemleri olarak algılanmıştır.

1974 sonrası Türkiye'de kırsal alanlarda güçlü bir siyasal radikalleşme yaşanmıştır. Bunun en açık göstergesi, sol hareketlerin bu alanda bir çekim unsuru olmasıdır. Ne var ki kırsal alanda çalışan militanların da kabul ettiği gibi bu dönemde sol örgütlenmelere yönelen köy kökenliler, köyün çözülmesinin ve şehre yönelişin etkilerini üzerlerinde şiddetle hisseden köylü gençlerdir. Bunların köyde yeni bir düzen kuracak büyük bir sosyal dönüşümü, diğer bir ifadeyle bir "toprak devrimi"ni düşlemedikleri açıktır. Muhtemelen radikalleşen köylü gençler, sol hareketlerle ilişkiyi şehre ulaşmanın bir aracı olarak görmektedir. Sol siyasal hareketler ise, ideolojik zorlamalarla hayali bir devrim alanı oluşturmaktadır. Türkiye, "toprağa aç" geniş köylü kitlelerinin bulunduğu bir ülke değildir.[100] Bu açıdan kimi Uzakdoğu ya da Latin Amerika ülkelerinden büyük farklılıklar göstermektedir. Ne var ki Maocu analizlerin etkisi altındaki sol hareketler, köylü gençlerin radikalleşmesini, bu teorik modelleri doğrulayan sosyal gerçeklikler olarak sunma konusunda sonuna kadar ısrar edeceklerdir.

Stalinci İşçi Partisi Modeli Olarak TKP

1974 solunun daha pek çok örgüt ya da hareketinin sosyal temellerinin analizinde, yukarıdaki Devrimci Yol ve Halkın Kurtuluşu modelinin aşağı yukarı geçerli olduğu söylenebilir. Ancak bu dönemde solun bir diğer büyük örgütlenmesi olan TKP'nin bu açıdan analizi çok farklı bir model ortaya çıkarır. Bunu belirleyen ise, TKP'nin işçi hareketi ile ilişkisi açısından

100- Bu konuda özgün değerlendirmeler için bkz.: Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 178-183.

dönemin diğer büyük sol siyasal hareketlerinden çok farklı bir geleneğe sahip olmasıdır.

TKP, uluslararası komünist hareketin geleneğinden gelen bir parti olarak merkezi çalışmasını işçi sınıfına yöneltmiş bir örgütlenmedir. Parti, Türkiye örgütlenmesine yeni başladığı bir dönemde, yukarıda açıklanan özgül koşulların da etkilemesiyle, DİSK içinde fazla çaba harcamadan önemli mevziler elde etmiştir. Bunu izleyen dönemde TKP bu olanağı oldukça iyi değerlendirmiş ve iki-üç yıllık bir sürenin sonunda, dönemin öncü işçileri arasında büyük etki sahibi olmayı başarmıştır. 1970'lerin sonlarına varıldığında bu öncü işçilerin önemli bir kısmı parti militanına dönüşecektir. Eklemek gerekir ki, –klasik "komünist parti" geleneğine uygun olarak– bu parti için işçi hareketi ve özel olarak da sendikalar, gelişmesinin hemen ilk aşamalarından itibaren merkezi birer çalışma alanı olmuştur. O nedenle TKP'nin işçi üyeleri, diğer pek çok sol örgüt ve harekette olduğu gibi, toplumun bir dizi farklı kesiminde eşzamanlı bir büyümenin bir *yan ürünü* değildir.[101]

Bu şekliyle 1974 (daha doğrusu 1978) sonrasının TKP'si, tipik bir komünist partinin Türkiye koşullarında ortaya çıkışını gösterir: Ağırlıklı olarak büyük şehirlerde örgütlenmiş, sol eğilimli sendikaların belli başlılarını kontrol eden, sayıları on binlerle ifade edilebilecek üye ve sempatizanları arasında işçilerin önemli bir yer tuttuğu, büyük gençlik ve kadın örgütlenmelerini oluşturmuş, öğretmen, memur vb. gibi kitle örgütlenmelerinde belli ağırlığı olan bir parti.

1970'lerin solunda, bu özelliklerin tümünü bir arada bu-

101- Diğer sol örgüt ve hareketler gibi TKP için de üye bileşimine ilişkin fazla kaynak yoktur. 1980'lerin sonlarında TKP üzerine yapılmış bir değerlendirmede, 1983'teki 5. parti kongresine katılan delegelerin yüzde kırkının işçi kökenli olduğu belirtilmektedir. (Celal A. Kanat, TKP Tarihinde Gezintiler (1973-1987), *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, İleşitim Yayınları, Cilt 7, s. 2278-2279.)

lunduran TKP'den başka bir örgüt yoktur. Ancak bu demek değildir ki TKP, sol ile işçi sınıfı hareketinin bütünleşmesinin somut gerçekliğini ifade etmektedir. Tersine TKP'nin işçi hareketi içinde ulaştığı örgütlenme düzeyi, belki de sadece, Türkiye'de o dönemde bu türden bir bütünleşmenin nesnel koşullarının var olduğunu gösterebilir. Gerçekte ise TKP'nin, kelimenin gerçek anlamında bir siyasal işçi hareketinin motoru olma potansiyeli kesinlikle yoktur.

TKP'nin bu yetersizliğinin iki temel nedeni vardır: Birinci olarak bu partinin işçi sınıfı içindeki örgütlenme mevzileri son derece yenidir, henüz bir kalıcılık kazanmamıştır. Üstelik bu mevziler, neredeyse sadece özel sektör işçileri arasında gerçekleşmiştir; dahası bu sektörde bile partinin örgütlenme ve denetimi henüz sınırlıdır. Bu haliyle TKP'nin, gençliğin ve diğer çalışan kesimlerin dev boyutlardaki siyasallaşmasını yönlendirmesi, bir başka ifadeyle, dönemin geniş emekçi muhalefetine öncülük etmesi mümkün değildir. İkinci olarak TKP, solun yaklaşık on yıldır yaşamakta olduğu ideolojik krize ve örgütsel dağılmalara çözüm getirecek bir teorik zenginlikten yoksundur. Partinin bu alanda solun diğer unsurları karşısında hiçbir üstünlüğü yoktur. TKP'nin teorik tezleri ve siyasal taktikleri, bu alanda mevcut karmaşayı sadece daha da artırabilecek içeriktedir.

Rahatlıkla görülebileceği üzere, bu iki etken de yapısaldır ve kısa bir süre içinde ortadan kalkmaları beklenmez. Hatta ikinci etkenin ağırlığının zamanla şiddetlenmesi bile söz konusudur. Örneğin 6. Kongresi'nin ardından DİSK'te ortaya çıkan sendikal muhalefet, DİSK içinde TKP dışındaki bir devrimci muhalefetin de hatırı sayılır bir güce ulaşmış olduğunu gösterecektir.

Bütün bunların bir ifadesi olarak TKP'nin bu yıllardaki gelişme eğrisi, solun diğer unsurlarının gelişmesinden herhangi

bir farklılık göstermez. 1974 sonrasında sol bir bütün olarak hızla büyürken TKP de büyür. Üstelik büyüme tarzı da onlara benzer. Dönemin diğer büyük sol siyasal hareketleri gibi TKP de, oldukça uzun bir süre, küçük bir öncü çekirdek etrafında oluşmuş dev bir siyasal hareket nebülözünü ifade edecektir. Bu dönemde TKP'de de, diğer büyük sol örgütlenme ve hareketlerde olduğu gibi, üye sayısı ile sempatizan ve taraftar kitlesi arasındaki dengesizlik şaşırtıcı boyutlardadır. Birkaç yıl sonra sol örgüt ve hareketlerin gelişmesi durakladığında, TKP'nin gelişmesi de duraklar. 1970'lerin sonlarında sol örgütlenmeler ardı ardına iç kriz ve bölünmeler yaşamaya başlarken TKP de benzer çalkantılar içine girer. En nihayet TKP'nin çöküşü de, diğer sol örgüt ve hareketlerin çöküşüne benzer. 12 Eylül 1980 darbesi diğerlerini nasıl yok ettiyse TKP'yi de aynı şekilde yok edecektir.

VII

12 Eylül 1980: Kaçınılmaz Darbe

12 Eylül 1980 darbesi, kaçınılmaz bir darbedir. 1980'e yaklaşılırken, ordunun ülke siyasetine tam anlamıyla el koymasını gerektiren koşulların neredeyse tamamı bir araya gelmektedir. Yaşanmakta olan ağır ekonomik krizin yol açtığı siyasal ve sosyal çatışmalar, artık klasik parlamenter sistem içinde yönetilemez durumdadır. Çünkü çalışanlar, mevcut ekonomik krizin etkilerine karşı güçlü bir direniş içindedirler. Hatırlatmak gerekebilir ki bu olgu, yani çalışanların mevcut ekonomik krize boyun eğmeyip direniş göstermesi, modern Türkiye tarihinde ilk kez yaşanmaktadır ve darbenin arifesinde mevcut ekonomik modelin kabul edemeyeceği bir düzeye varmıştır.[102] Bu koşullarda, başta işçi sınıfı gelmek üzere çalışanların ekonomik ve sosyal pazarlık gücünü ortadan kaldırmak, egemenler açısından tek çözüm olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun içinse,

---

102- İşçi hareketinin bu dönemde paylaşım mücadelesindeki başarı eğrisinin yetkin bir tasviri için bkz.: Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 110-114.

her şeyden önce, sosyalist solun ve sendikal hareketin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Oysa Demirel hükümetinin baskıları ve faşist hareketin saldırıları, böylesine devasa bir görev için yeterli değildir. Bunlar o güne kadar sadece, solu ve sosyal hareketi savunma konumunda bırakma ve demoralize etme açısından önemli bir işlev görmüşlerdir. Düzenin tam sağlanması için, Türkiye siyasetini soldan ve sosyal hareketten temizlemek gerekmektedir. Bunun için gereken topyekûn saldırı ise, ancak bir ordu harekâtıyla gerçekleştirilebilir.

İstikrarlı bir siyasal yönetim oluşturma konusunda 1974'ten beri yaşanan tüm denemeler –CHP/MSP koalisyonu, "Milliyetçi Cephe", CHP hükümeti ve AP azınlık hükümeti– başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Kronikleşen siyasal belirsizlik koşullarında aşırı sağ, sağ ve merkezdeki siyasal kadroların yenilenmesi ve geleneksel partilerin, egemenlerin temsil sorununa çözüm getirecek bir dönüşüm geçirmesi, Türkiye siyasetine "istikrar" kazandırmanın tek yolu olarak gözükmektedir. Bunun için yeni bir siyasal üstyapı gerekmektedir. Açıktır ki o da ancak ordunun eseri olabilir.

1970'lerin sonlarındaki uluslararası ve bölgesel koşullar da Türkiye'de gerçekleşecek bir askeri darbenin nesnel koşulu olarak öne çıkmaktadır. Türkiye'nin içinde bulunduğu bölge, bu ülkede otoriter ya da totaliter karakterli bir siyasal istikrarı olmazsa olmaz kılan bir değişim süreci yaşamaktadır. Türkiye'yi, kronik krizlerle boğuşan, solun ve sosyal hareketin güçlü bir "pozisyon savaşı" verdiği bir ülke olarak düşünmek, Batılı müttefikleri için kâbus senaryoları üreten bir olumsuzluktur. 1980 yılında Türkiye'de ekonomik güç odaklarının başını tutan pek çok işadamı, düzen politikacısı, general, devlet yetkilisi ya da Amerikan, İngiliz veya Alman yönetimlerinin *think tank*'ları, bu ülkenin, –diyelim bir on yıl daha– böylesine bir sol ve sosyal hareketle birlikte yaşayabileceğini muhteme-

len düşünmemektedir. "Sovyetlerin yumuşak karnı" altında bulunan bu büyük ülkede solun milyonları –hayli beceriksiz bir tarzda da olsa– etkilemesi, kesinlikle izin verilecek bir durum değildir.

12 Eylül 1980'e yaklaşan dönemdeki uluslararası şartlar darbeci generallere muazzam bir dış destek anlamına gelir. Şubat 1979'da İran'da Şahlık devrilmiş ve Batı karşıtı bir İslam Cumhuriyeti doğmuştur. Bir yıl sonra, Ocak 1980'de, Kızıl Ordu Afganistan'a girecektir. Olağanüstü kısa bir süre içinde Yakındoğu'nun tüm stratejik dengeleri altüst olmuştur. Bu durumdan telaşa düşen sadece ABD değil, Almanya, Fransa ve İngiltere başta gelmek üzere tüm Batı dünyasıdır. Bu koşullarda birkaç yıl içinde, Irak'ta Saddam Hüseyin, Pakistan'da Ziya ül Hak, Türkiye'de Kenan Evren ve Afganistan'da Mücahitler ve Usame Bin Ladin, Batı dünyasının Yakındoğu'daki en yakın müttefik ve dayanakları haline geleceklerdir.

Türkiye'de silahlı kuvvetler, solu şiddet yoluyla tasfiye harekâtını 12 Eylül 1980'de başlatır, birkaç hafta sonra, Saddam Hüseyin İran'a savaş ilan eder, aynı tarihlerde Afganistan'da mücahitler, ABD uzmanlarının kontrolü altında tüm güçleriyle Sovyet işgaline karşı direniştedir. Bu koşullarda Türkiye'deki komuta heyetinin, kuracakları bir askeri dikta rejimi ile ilgili olarak "dışarı"dan herhangi bir baskı görmeme konusunda garanti almış oldukları rahatlıkla söylenebilir.

1980 yılına varıldığında, Türkiye için bir süredir gündemde gibi gözüken, kelimenin gerçek anlamında bir iç savaş başlangıcını izleyecek bir askeri darbe planı gözden düşmüş gibidir. Faşist hareketin özellikle mezhep çatışmaları ve etnik çatışma temelli iç savaşı başlatma denemeleri başarısız kalmıştır. Bu başarısızlıkta, solun yerel düzeydeki direniş gücünün mutlaka bir etkisi vardır. Ne var ki bu çözümün, darbenin gerçekleştirilmesinde MHP'ye olumlu bir işlev yüklemesi nedeniyle, or-

dunun bütününün onayını almama ihtimali de mevcuttur. Oysa MHP'ye de saldıran bir askeri darbe, sadece orduyu değil, iç savaş atmosferinden yorgun düşmüş bulunan kamuoyunu da darbe projesinin arkasında bütünleştirecektir.

12 Eylül 1980 darbesi kaçınılmazdır; ancak darbenin zaferi de kaçınılmazdır. 12 Eylül darbesinin müthiş yıkıcı gücü, her şeyden önce ordunun birliğinden kaynaklanır. 27 Mayıs 1960 darbesinden ve 12 Mart Muhtırası'na giden ordu içi hareketliliklerden farklı olarak 12 Eylül darbesi, komuta kademesinin emri altında tüm ordunun eseridir. 1980 yılının silahlı kuvvetlerinde, bir on yıl öncesinin farklı siyasal programları savunan siyasal örgütlenmeleri yoktur. Ordu içinden, 12 Eylül 1980 "Bayrak Harekâtı"nı yıpratacak direnişlerin gelmesi olanaksızdır. Silahlı kuvvetlerin, Türkiye büyük burjuvazisinin olduğu kadar ABD'nin de kaygı ve ihtiyaçlarına cevap veren dev programı sorunsuzca uygulamaya koyması bu sayede mümkün olacaktır. Bu anlamda 12 Eylül 1980'in zaferini sağlayan etkenlerden birisinin, orduyu yeniden birleştiren 1971 darbesi olduğu söylenebilir.

Darbecilerin hızlı başarısını yorumlarken işaret edilmesi gereken bir diğer olgu da, sol ve sosyal hareketin muazzam bölünmüşlüğüdür. Sol, 1974 sonrası yeni döneme zaten bölünmüş olarak girmiştir. Yaşanan tüm süreç, bu bölünmenin her geçen gün daha da şiddetlenmesini getirir. Dönemin başında sayıları on kadar olan sol örgüt, hareket, çevre, grup, vb. sayısı, darbe arifesinde neredeyse elli dolaylarındadır. Solun bölünmüşlüğü artık yapısal bir karakter kazanmıştır. Bu koşullarda olanaksızlaşan, sadece siyasal-örgütsel bütünleşme değildir. Aynı şekilde, sendika ve diğer mesleki örgütlerde çalışanların birlikte davranabilmeleri ya da faşist harekete karşı birlikte direnişleri de gittikçe daha zor hale gelmektedir.

Bir an 1974-1980 döneminin solu ile ülke egemenleri, bir-

birleriyle kıyasıya mücadeleye girmiş iki cephe olarak mütalaa edilsin. Bunlardan sadece birinin –egemenlerin– önünde seçenekler vardır. O derece ki, 12 Eylül 1980'e yaklaşılırken tarih, bu dev çatışmada sanki taraflar için farklı şekilde kurgulanmış gibidir. Solun, geleceğini bir ölçüde olsun belirleme potansiyelinden yoksunluğunun tek bir açıklaması vardır. 1980'e gelirken Türkiye solu, bir siyasal sınıf hareketi oluşturma momentini on yıldan uzun bir süre öncesinde kaçırmıştır. Ortada devasa bir sol hareket vardır, ama solun birliğine inanan neredeyse hiç kimse kalmamıştır. Bu devasa sol, her biri geniş bir toplumsal kesimi harekete geçirme potansiyeline sahip de olsa, gerçekte ülke ölçüsünde siyaset yapamayan, mahalli ufka ve sorunlara gömülmüş siyasal sektlerden ibarettir. Kimileri (Türkiye Komünist Partisi, Devrimci Yol, Halkın Kurtuluşu, vb.), kendilerini tanımlayabilecek "sekt" terimini zorlayan dev boyutlara ulaşmış olan bu hareketler, egemen güçlerle adeta geri dönülmez bir meydan savaşına girmiş gibidir. Ama sanki her birinin cephesi ayrı bir yerdedir. Yürütülen savaşın büyüklüğüne rağmen sol örgüt ve hareketler arasında, böylesine büyük bir kapışmanın gerektirdiği dayanışma, ittifak, uyum ya da koordinasyondan söz etmek mümkün değildir. Tüm örgüt ve hareketlerin politikasını belirleyen, kendi özgül tarihleri ve dar örgütsel ihtiyaçlarıdır. 1974 sonrasının Türkiye solunda, politikasını bir başka devletin (Sovyetler Birliği'nin) stratejik ihtiyaçlarını dikkate alarak düzenlemeye çalışan TKP dışında hiçbir örgüt ya da hareketin herhangi bir stratejik perspektife sahip olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Söz konusu "dış etken" nedeniyle siyasal mücadeleye stratejik anlayışla yaklaşmaya çalışan TKP de, kendi tarihi ve yeniden doğuş koşulları nedeniyle sol içi sekter bölücülüğe büyük katkılarda bulunmaktan geri kalmayacaktır.

Çalışan kitlelerin radikal siyasete ilişkin yorgunlukları,

12 Eylül'ün başarısının bir diğer etkeni olarak zikredilmelidir. 1974 sonrası dönem, sol ve sosyal hareket için gerçek bir yükselişi ifade eder. Kitle hareketlerine, sol örgütlerin militan-sempatizan kadrolarına ya da sol yayınların okuyucu sayısına ilişkin tüm göstergeler, bu güçlü yükselişin kanıtlarını oluşturur. Ne var ki 1977 yılı, bu konuda bir dönüm noktası gibidir. Solun örgütlediği en büyük kitle gösterileri bu tarihe kadar yaşanmıştır. Yüz binlerce kişinin katıldığı İstanbul'daki 1 Mayıs 1977 gösterisi, bu konuda adeta bir zirveyi ifade eder. Aynı yıl grev, grevci ve grevde geçen işgünü sayısı açısından da tüm 1970'li yılların zirvesidir.[103] Çalışanlar, ekonomik krize direnmekte, ancak bu direnişlerini siyasal yönden taçlandırabilecek bir solun mevcut olmadığını her adımda görmektedirler. Diğer taraftan, solun tüm gayretine rağmen aşırı sağın saldırılarını istikrarlı bir şekilde sürdürebilmesi, hatta daha da şiddetlendirmesi, sol ve sosyal hareket için bir diğer yorgunluk kaynağıdır. Darbenin birkaç gün sonrasında, öncü işçilerin İstanbul'da Selimiye kışlasının önünde oluşturacağı uzun kuyruklar, bir bakıma bu kitle yorgunluğunun en çarpıcı göstergesi olacaktır.[104]

12 Eylül 1980 öncesinin "iç savaş" atmosferi, generallerin başarısını sağlayan bir diğer önemli etkendir. Kuşkusuz o yılların Türkiye'sinde yaşananları gerçek bir iç savaş olarak algılamak bir yanılsamadan ibarettir. İç savaşı, merkezi iktidarın ülke ölçüsünde kontrolünü yitirdiği, bununla eş zamanlı olarak yer yer farklı iktidar odaklarının ortaya çıktığı, toplumun

103- M. Şehmus Güzel, *Türkiye'de İşçi Hareketi 1908-1984*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996, s. 242-243.

104- İstanbul Sıkıyönetim komutanlığı, İstanbul'da DİSK'e bağlı sendikaların her düzeydeki yöneticileriyle fabrikalardaki sendika temsilcilerine Selimiye kışlasına gelmeleri çağrısını yapar. Bu bir çeşit "teslim ol" çağrısıdır. Ertesi günü Selimiye önünde, içinde çoğunlukla son yılların önemli işçi hareketlerinin öncülerinin yer aldığı uzun bir kuyruk oluşacaktır.

geniş kesimlerinin şiddetin öznesi ve hedefi olduğu bir olgu olarak tanımlarsak, 12 Eylül öncesini bu terimle nitelemenin olanaksız olduğu açığa çıkar.[105] Ne var ki aşırı sağcı militanların sistemli saldırıları, yaşanan toplu katliam denemeleri, "tetikçi"lerin aydınları, gazetecileri hedef alan spektaküler cinayetleri, bunlara karşı koyulan sol kaynaklı silahlı eylemler, bütün bunlar toplumda bir iç savaş psikolojisinin yaratılmasında önemli rol oynamıştır. Siyasal bir alternatif yokluğunda, toplumun çoğunluğu için adeta bir "kör dövüşü" olarak algılanan bu çatışmaları durdurmak, 12 Eylül generallerinin prestijini büyük ölçüde artıracaktır.

Son olarak, ilk aylarında 12 Eylül generalleri, 12 Mart 1971 rejiminin "balyoz harekâtı"nı ya da o dönemin vahşi Latin Amerika darbelerini hatırlatır uygulamalardan ihtiyatla kaçınırlar. Örneğin geniş tutuklama kampanyalarını icraat listelerinin başına koymazlar. Darbeyi izleyen ilk haftalarda 12 Eylül rejimi, sanki sadece bazı parti önderlerini ve bir dizi sendikacıyı hedef almış gibidir. Üstelik bu alanda bile oldukça ihtiyatlı davranılır. Örneğin sıkıyönetim yetkilileri işçi önderlerini evlerinde tutuklamaya kalkışmaz. Onları sıkıyönetim merkezlerine çağırır ve ardından çoğunu serbest bırakır. Sol harekete yönelik tutuklama kampanyaları daha sonraki bir döneme ertelenir. Sendikaların faaliyetleri yasaklanır, grevler durdurulur, ama aynı zamanda tüm ücretlilere yüzde yetmiş oranında bir ücret zammı verilir. Bunun yanı sıra, "işçi sta-

105- 1975-1980 arasında siyasal şiddet olaylarında yaşamlarını kaybedenlerin sayısı üzerine abartılı değerlendirmelerin, bu iç savaş mitolojisini daha sonraki yıllarda iyice sağlamlaştırdığı söylenebilir. Kuşkusuz bu konuda güvenilir ve kesin bir kaynağa ulaşmak olanaksız gözükmekte. Ne var ki 12 Eylül darbesini hemen izleyen dönemde propaganda amaçlı olarak Kenan Evren'in, aynı süreçte yaşanan ölüm olaylarının, kurtuluş savaşındaki Türk ordusunun kayıplarını aştığını sık sık hatırlattığı dikkate alındığında, bu beş yıl içinde siyasal nedenli çatışmalarda yaşamlarını kaybeden kişi sayısının beş-on bin arasında bir yerlerde olduğu düşünülebilir.

tüsünde çalışanların işten çıkarılmalarının" yasaklanması da ihmal edilmez.[106]

Kuşkusuz, ilk haftalarında generallerin uygulamalarında gözlenebilecek bu ihtiyat, 12 Eylül'ün "yumuşak" bir darbe olduğu anlamına gelmeyecektir. 12 Eylül'ün amacı açıktır. Darbecilerin hedefi, "iç savaşı önlemek" ya da "Cumhuriyeti kollamak" değil, solu ve sosyal hareketi yok etmek, onların yokluğunu kalıcılaştıran yeni bir siyasal üstyapıyı oluşturmak ve çalışanları nesne olarak gören bir sözde "toplumsal uzlaşma" modelini zorla dayatmaktır. Bu ise, binleri ya da on binleri değil, yüz binleri hatta milyonları etkileyecek bir baskı ve terörün uygulanmasını gerektirir. 12 Eylül darbecilerinin yıllara yayılan icraatları, bu konuda ne denli kararlı ve acımasız olduklarının sayısız kanıtını sunar.

106- Bu konuda bkz.: Kenan Evren, *Kenan Evren'in Anıları*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1991, s. 13.

Sonsöz

Türkiye'de siyasal işçi hareketinin oluşum sürecinin bundan neredeyse kırk yıl kadar önce kesintiye uğradığını belki de en iyi biçimde solun bugünkü durumu anlatır. Türkiye solunun 12 Eylül 1980 darbesinden sonraki evrimi, 1974-80 döneminin olağanüstü soluk bir kopyasıdır. Hemen hemen aynı örgütler, aynı *birlik-kriz-bölünme* kısır döngüleri, aynı işlevsiz rekabet ve aynı entelektüel yoksulluk. Ama söz konusu olan, gerçekten "silik bir kopya"dır, çünkü son dönemin solu, 1974 sonrasının iki temel özelliğine, dev kitleselleşme ve nispi siyasal etkiye sahip değildir.

Rahatlıkla görülebileceği gibi solun 1960'ların sonlarından bugünlere evrimi, ona *niteliksel bir sıçrama verecek dinamikler* hesaba katıldığında, sürekli bir gerilemeyi anlatır. Bu olguyu, bir aşamalar tablosu ile özetlemek mümkün:

1- 1960'lar: Siyasal sınıf hareketinin oluşum sürecini ifade eden, siyasette etkin ve entelektüel yönden güçlü bir sol.

Bu dönem, solun evrimi açısından farklı yöneliş potansiyelleri taşır. Bu potansiyelin değerlendirilememesinde önder kadroların ağırlıklı bir rolü olduğu inkâr edilemez. Başka deyişle, "tarihte bireyin rolü" problematiği, özellikle TİP ve MDD önderleri dikkate alındığında, bu dönem solunun evrimini anlamada önemli bir işlev görür.

2- 1974-1980: Dağınık, bütünleşme yolları kapanmış, entelektüel hegemonyasını yitirmiş ama ülkenin siyasal gündemini hâlâ etkileyen kitlesel bir sol. Tek başına kitleselliği ve siyasal gündemi bir ölçüde de olsa etkilemesi, bu yılların soluna, geleceğe ilişkin seçenekler yaratma potansiyeli vermemektedir. Bu durumda Türkiye solunu, 12 Eylül 1980 türünden bir bitiş beklemektedir. Bir başka ifadeyle egemen güçler, bu darbeyle tarihsel seçenek şanslarını kullanırlarken, sol, kendisini var eden dönemin kapanışını sadece seyredecektir. Sol önderlerin yetersizlik ve yanlışları ise, belki kendi dar sol çevrelerinin evrimi açısından –sınırlı– bir önem taşıyabilir. Solun bir bütün olarak kaderini etkilemek ise, bu önderliklerin çapını aşmaktadır.

3- 1980 Sonrası: Solun tarihsel evrimi açısından özgül bir dönemi ifade etmeyen, entelektüel birikimi olmayan ve siyasal gündemi etkileme gücü neredeyse tamamen ortadan kalkmış bir sol.

İlginç bir şekilde Türkiye solu, son 25 yıllık gerilik ve gericilik döneminde, iki "sıçrama" yaşamıştır. Bunlardan birincisi, 1989 yılındaki "Birlik Tartışmaları"dır. Mavi gökyüzünde çakan şimşek misali gündeme gelen bu tartışmalar, o yıllar için inanılması zor bir yeniliği ifade eder. Çünkü bir bütün olarak sol nicedir –kesin bir tarih vermek gerekirse Mart 1971'in ilk haftasından beri– kendi içinde tartışma yapma-

yı kesmiştir.[107] O tarihten sonra tüm tartışmalar; farklı parti, örgüt, hareket ya da çevrelerin kendi içlerinde, daha doğrusu kendi küçük dünyalarında gerçekleşir. Bölünme sonucu ortaya çıkan örgütlenmeler arasında ya da Moskova, Pekin veya Tiran gibi aynı "ideolojik merkez"e sahip gruplar içinde yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Ama bunların sol galaksinin diğer kesimlerini etkilemeyişi bir yana, solun teorik evrimine katkı yapacak bir nitelikleri yoktur. Sonuçta sol hareket tartışmayı bırakırken, aslında teorik gelişmeyi bir kenara atmıştır. 1960 sonrasında üretilip de günümüze kalan, okunmaya değer, siyasal karakterli entelektüel ürünlerin neredeyse tamamının 1970 öncesine ait olması nedensiz değildir.

1989 "Birlik Tartışmaları", sadece bu diyalog yokluğunu ortadan kaldırması açısından bile, sol için başlı başına bir kültür devrimi olarak algılanabilir. Bu tartışmaların başlamasında, darbe sonrasının ilk büyük sosyal canlanması olan "Bahar Eylemleri" belli bir rol oynamış olabilir. Ancak nedenleri ve anlamı ne olursa olsun bu tartışmalar, aynı yılın Kasım ayında yıkılan Berlin Duvarı'nın altında kalır ve sol cephe yeniden o eski oksijensiz atmosferine kavuşur.

1996 yılı, sol kadroların son yirmi beş yıldaki ikinci "atılım"ına şahit olur. Bu kez farklı eğilimlerin temsilcileri, sadece tartışmak için değil, aynı zamanda birlikte davranmak için de yan yana gelmektedir. Bu adeta, 12 Eylül sonrasında yaşanan ikinci kültür devrimi gibi bir şeydir. İyi niyetli çabaların ürünü olan bu girişim yarıda da kalmaz. Solun geniş kesimlerinden kadrolar, kısa bir süre içinde bir siyasal parti örgüt-

107- Bu tarihte Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesinde Hikmet Kıvılcımlı, Doğu Perinçek, Mihri Belli ve Mahir Çayan'ın katılacağı bir açık oturum düzenlenmiş, ancak konuşmacılardan bazılarının gelmeyişi nedeniyle bu toplantı iptal edilmiştir. O nedenle bu tarih, solun geniş kesimlerini kapsayan tartışmaların sona erişi ve oradan tek tek grupların iç tartışmalarına geçişi sembolize eden bir tarih olarak alınabilir.

lenmesini başarır. Özgürlük ve Dayanışma Partisi, 1960'ların TİP'inden beri solun farklı eğilim, kadro ve kuşaklarını bir araya getiren belki de tek örnektir. Kısa sürede bir araya getirdiği üye ve sempatizan kitlesinin on binleri ifade ettiği düşünüldüğünde, ortada sanki "tarihsel" olmaya aday bir fenomen var gibidir. Ne var ki birkaç yıl içinde bu parti, zincirleme bölünmelerin alanı olur ve solun geniş kesimlerini kaynaştırma potansiyelini tamamen yitirir.

Kuşkusuz ÖDP'nin bu talihsiz evrimi ile ilgili olarak şu gerçekliğin rolünü de vurgulamakta yarar var: 1990'ların ikinci yarısının Türkiye'sinde, sosyal planda deyim yerindeyse yaprak kımıldamamaktadır. Bu nesnel durum, muhakkak ki ÖDP'nin kriz ve çöküşünde önemli bir etkendir. Gerçekten de *yukarıdan* ne kadar zorlanırsa zorlansın, *aşağıdan* insanlar eğer yeni bir yükseliş için enerjilerini toplayamamışlarsa, sol siyaset için yapacak fazla bir şey yoktur. Ancak ÖDP olayında açıklanmaya muhtaç (veya açıklanması zor) başka bir şey daha bulunmaktadır. Farklı eğilimlerin deneyimli önderlerinin yanı sıra, on binlerce sosyalistin bir araya gelmesiyle oluşmuş bir örgütten, –herhangi bir siyasal yenilgi yaşanmadan– geriye *hiçbir şey* kalmaması son derece ilginçtir. ÖDP'den geriye gerçekten hiçbir şey kalmamıştır: ne solun evrimini belirleyebilecek bir potansiyele sahip yeni örgüt ya da örgütler, ne daha ileri bir teorik/politik tartışma düzeyi ve ne de –en azından– birkaç önemli makale ya da kitap. Öte yanda o kadar geniş kadroları içermesine rağmen bu deney, yeni bir sol kuşağın ortaya çıkışı anlamına da gelmez. Bugün her dikkatli gözlemcinin fark edebileceği üzere, 1960'lı yılların ikinci yarısında siyasete girmiş kadroların tarihsel otoritesi, hemen tüm eğilimlerde, hâlâ öznel bir etken işlevini görmektedir. Sonuç olarak tamamen siyasal (ya da öyle zannedilen) nedenlerle bir araya gelen on binlerce insanın, dişe dokunur bir deneyim kazanma-

dan, siyasal ve örgütsel yönden üç yıl öncesinden daha geri bir konuma düştükleri söylenebilir. ÖDP ile kazanılan, sanki sadece bu insanların solun geleceğine daha az umutla bakmalarını sağlamak olmuştur.

12 Eylül darbesini izleyen yirmi altı yıl, bir *tarihsel dönem* olarak kabul edilebilir. Bu kadar uzun bir sürede solun evriminde ciddi bir değişme olmaması, açık ki sadece onun kadrolarının yetmezliğini değil, sosyal hareket geleneğinde bir körelmeyi de ortaya koymakta. Ama darbe sonrasının 1989 (Birlik Tartışmaları) ve 1996 (ÖDP) atılımları dikkate alındığında, bir *yeniden doğuş* konusunda, belki de artık sol kadroların iradesinden fazla bir şey beklenmemelidir. Buradan şu sonuca varılabilir: Solu birleştirecek ve işlevli kılacak olan artık kendisi değil, geleceğin yeni bir sosyal hareket dalgası olmalıdır.

Çalışmada Kaynak Olarak Verilen Kitaplar

Agwani, M. S.: *Communism in the Arab East*, Asia Publishing House, 1969.

Akbulut, E. (der.): *İşçi-Demokrasi Hareketi ve TİP*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2003.

Akbulut, E. (der.): *1963-1965 TKP Belgelerinde İşçi-Demokrasi Hareketi ve TİP*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2003.

Akseymen, N.: *Irmak Gibi Mektuplar 1974-1976*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2003.

Akyaz, D.: *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Alatlı, E.: *Belgeleriyle 9 Mart 1971 "Antiparlamentarist-Baasçı" Darbe Girişimi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002.

Aren, S.: *Puslu Camın Arkasından*, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.

Aren, S.: *TİP Olayı*, Cem Yayınları, İstanbul 1993.

Aslan, H. (der.): *Devrimci Yol – Seçmeler*, Gökkuşağı Yayınları, İstanbul, 1996.

Atılgan, G.: *Kemalizmle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar: YÖN-DEVRİM Hareketi*, TÜSTAV Yayınları, 2002.

Avcıoğlu, D.: *Devrim Nedir?*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1971.

Aybar, M. A.: *Bağımsızlık Sosyalizm Demokrasi*, Gerçek Yayınları, İstanbul 1968.

Aybar, M. A.: *TİP Tarihi*, 3 cilt, BDS Yayınları, İstanbul, 1988.

Aydınoğlu, E.: *Türk Solu (1960-1971): Eleştirel Bir Tarih Denemesi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1992.

Babalık, N.: *Türkiye Komünist Partisi'nin Sönümlenmesi*, İmge Yayınları, Ankara, 2005.

Badayev, A. Y.: *The Bolsheviks in the Tsarist Duma* , Bookmarks, London, 1987.

Balkan, N. - Savran, S.: *Neoliberalizmin Tahribatı*, Metis Yayınları, İstanbul, 2002.

Ballı, R.: *Kürt Dosyası*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1991.

Batatu, H.: *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq*, Princeton, 1978.

Belli, M.: *İnsanları Tanıdım*, 2 cilt, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1990.

Belli, M.: *Yazılar (1965-1970)*, Sol Yayınları, Ankara, 1970.

Beyaz Kitap: Türkiye Gerçekleri ve Terörizm, Başbakanlık, Ankara 1973.

1951 TKP Tevkifatı – Esbab-ı Mucibeli Hüküm, BDS Yayınları, İstanbul, 2000.

Bizim Radyo'da Nâzım Hikmet, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2002.

Blanchot, M.: *Les intellectuels en question*, Farrago, Paris, 2001.

Boran, B.: *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, Gün Yayınları, Ankara, 1968.

Boratav, K.: *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1989.

Botman, S.: *The Rise of Egyptian Communism 1939-1970*, Syracuse Univensity Press, 1988.

Brackman, A. C.: *Indonesian Communism – A History*, N.Y., 1963.

Brackman, A.: C., *The Communist Collapse in Indonesia*, W. W. Norton, 1969.

Can, C.: *78'liler Sorguluyor*, İstanbul, Tarihsiz.

Carr E. H.: *Tarih Nedir?*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1980.

Cem, İ.: *Tarih Açısından 12 Mart - Tarihteki Yeri ve Sonuçları*, Cilt 2, Cem Yayınları, İstanbul, 1977.

Courtois, S. – Lazar, M. (ed.): *Gaullisme et communisme, 50 ans d'une passion française* içinde, Paris, Balland, 1991.

Çayan, M.: *Bütün Yazılar*, Atılım Yayınları, İstanbul, 1992.

Çelenk, H.: *Türkiye İşçi Partisi'nde İç Demokrasi*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2002.

Demir, İ.: *Grev ve Direnişler Üzerine Anılar ve Deneyler - İşçi Sınıfı Mücadelesinden Bir Kesit (1962-1975)*, İstanbul, 1980.

Devrimci Gençlik'ten Seçmeler, Gökkuşağı Basın Yayın, 1997.

Dinler, A. H.: *TİP Tarihinden Kesitler*, Gelenek Yayınları, İstanbul, 1990.

DİSK 6. Kongre Değerlendirmesi, Vatan Partisi Yayınları, 1978.

Doğan, Z.: *Türkiyeli Bir Sosyalist: Mehmet Ali Aybar*, Belge Yayınları, İstanbul, 2005.

Dreyfus, M.: *Le siècle des communismes*, Points, Paris, 2004.

Eley, G.: *Forging Democracy – History of the Left in Europe, 1850-2000*, Oxford University Press, 2002.

Elly, J. – Mayer, M.: *The German Greens, Paradox Between Movement and Party*, Temple University Press, 1998.

Erdal, H.: *TKP'mizi Yükseltelim*, İşçinin Sesi Yayınları, 1983.

Evren, K.: *Kenan Evren'in Anıları*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1991.

Fegan, F.: *Hikmet Kıvılcımlı Bibliyografyası*, İstanbul, 1977.

Frank, P.: *Histoire de l'internationale communiste* (1919-1943), *Cilt* 2, La Breche, Paris, 1979.

Gevgilili, A.: *Türkiye'de 1971 Rejimi*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1973.

Göksu, S. –Timms, E.: *Romantik Komünist - Nâzım Hikmet'in Yaşamı ve Eseri*, Doğan Kitap, İstanbul, 1999.

Gür, M.: *Diyardan Diyara: TKP'nin Avrupa Yılları*, Günizi Yayıncılık, İstanbul, 2002.

Güvenç, S.: *Socialist Perspectives on Foreign Policy Issues – The Case of TİP in the 1960s* (yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2005).

Güzel, M. Ş.: *Türkiye'de İşçi Hareketi 1908*-1984, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996.

Ismael, T. Y. - Rifa'at El-Sa'id: *The Communist Movement in Egypt, 1920-1980*, Syracuse University Press, 1990.

İleri, R. N.: *Türkiye İşçi Partisinde Oportünist Merkeziyetçilik*, Yalçın Yayınları, İstanbul, 1987.

Keyder, Ç.: *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Kıvılcımlı, H.: *Kim Suçlamış? Brejnev'e Mektup*, Yol Yayınları, İstanbul, 1977.

Kıvılcımlı, H.: *İkinci Kuvayi Milliyeciliğimiz (M.B.K.'ne İki Açık Mektup)*, Tarihsel Maddecilik Yayınları, İstanbul, 1965.

Kıvılcımlı, H.: *27 Mayıs ve Yön Hareketinin Sınıfsal Eleştirisi*, Ant Yayınları, İstanbul, 1970.

Kıvılcımlı, H.: *Uyarmak İçin Uyanmalı Uyanmak İçin Uyarmalı*, Tarihsel Maddecilik Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1970.

Kıvılcımlı, H.: *Vatan Partisi Programı*, Tarihsel Maddecilik Yayınları, İstanbul, 1971.

Kıvılcımlı, H.: *Parti ve Fraksiyon*, Yol Yayınları, 1980.

Kıvılcımlı, H.: *Eyüp Sultan Konuşması*, Diyalektik Yayınları, İstanbul, 1994.

Kıvılcımlı, H.: *Oportünizm Nedir, Halk Savaşının Planları, Devrim Zorlaması*, Derleniş Yayınları, Ankara, 1977.

Koca, A. (der.): *Kürt Solu*, 2. Kitap, Gün Yayıncılık, İstanbul, 1999.

Komünist ve İşçi Partilerinin 4 Toplantısı – 1967 Moskova, 1960 Moskova, 1969 Moskova, 1976 Berlin, Ürün Yayınları, İstanbul, 1976.

Kotan, M.: *Yenilginin İzdüşümleri*, Atina, 2005.

Kürkçügil, M. (der.): *Latin Amerika'nın Kaynayan Damarları*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2004.

Lenin, V. I.: *Demokratik Devrimde Sosyal-Demokrasinin İki Taktiği*, Sol Yayınları, Ankara, 1970.

Lenin, V. I.: *Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi*, Sol Yayınları, Ankara 1970.

Lowy, M.: *Politics of Combined and Uneven Development – The Theory of Permanent Revolution*, Verso, London, 1982.

Mintz, J. S.: *Mohammed, Marx and Marhaen –The Roots of Indonesian Socialism*, Pall Mall Press, London 1965.

Mumcu, U.: *Aybar ile Söyleşi – Sosyalizm ve Bağımsızlık*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1986.

Naci, F: *Dönüp Baktığımda*, Adam Yayınları, İstanbul, 1999.

Özdemir, H.: *Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1986.

Öznur, H.: *Derin Sol – Çatışmalar Cinayetler İnfazlar*, Alternatif Yayınları, 2 cilt, Ankara 2004.

Palmier, L.: *Communists in Indonesia*, Anchor Pres, New York, 1973.

Piao, L.: *Yaşasın Halk Savaşının Zaferi*, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara, 1969.

Pusat, D.: *Çorum Halk direnişi*, Nam Yayıncılık, İstanbul, 1996.

Sargın, N.: *TİP'li Yıllar (1961-1971) Anılar-Belgeler*, 2 cilt, Felis Yayınevi, Ankara, 2001.

Sayılgan, A.: *Sol'un 94 Yılı*, Ankara, 1967.

Selçuk, F. Ü.: *Örgütsüzlerin Örgütlenmesi – Enformal Sektörde İşçi Örgütleri*, Atölye Yayınları, 2002.

Shull, T.: *Redifining Red and Green*, NY State University Pres, 1999.

Smith, R. M. (ed.): *Southeast Asia. Documents of Political Development and Change*, Ithaca, 1974.

Sosyalist Parti Programı, Sosyalist Parti Yayınları, İstanbul, 1975.

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988.

Sülker, K.: *Türkiye'de Grev Hakkı ve Grevler*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2004.

Şeref, M.: *Türkiye ve Sosyalizm*, İstanbul, 1968.

TDKP Kuruluş Kongresi - Belgeler, 1980.

TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2002.

Theses Resolutions and Manifestos of the First Four Congress of the Third International, Holland. Ink Links 1980.

Toker, M.: *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973 / İsmet Paşa'nın Son Yılları 1965-1971*, Cilt 7, Bilgi Yayınları, Ankara, 1990.

Toplu, A., *Anayasa'da Milliyetçilik Mücadelesi – 27 Mayıs ve Kurucu Meclisin Perde Arkası*, Töre-Devlet Yayınevi, Ankara, 1976.

Troçki, L.: *Sovyet Devletinin Sınıf Karakteri*, Enternasyonal Yayınları, İstanbul, 1979.

Troçki. L.: *Sürekli Devrim- Sonuçlar ve Olasılıklar*, Köz Yayınları, İstanbul, 1976.

Troçki, L.: *Lenin'den Sonra Üçüncü Enternasyonal: Komintern Programının Eleştirisi*, Tarih Bilinci Yayınevi, İstanbul, 2001.

Trotsky, L.: *Littérature et Révolution*, Julliard, Paris, 1964.

Tüm İktisatçılar Birliği, *Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi*, Ankara, 1976.

Türkiye İşçi Köylü Partisi Davası – Savunma, Aydınlık Yayınları, Ankara, 1974.

TDKP Kuruluş Kongresi - Belgeler, 1980.

Ünlü, B.: *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Ünsal, A.: *Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.

Ünsal, A.: *Le parti ouvrier de Turquie*, doktora tezi, Fondation Nationale des Sciences Politiques, Paris 1970.

Ünsal, A. – Keleş, R.: *Kent ve Siyasal Şiddet*, AÜSBF Yayınları, Ankara 1982.

Yetkin, Ç.: *Türkiye'de Soldaki Bölünmeler*, Toplum Yayınları, Ankara, 1970.

Yıldırım, A.: *FKF, Dev-Genç Tarihi*, Doruk Yayınları, İstanbul, 1997.

Türkiye Solu

(1960 - 1980)

Ergun Aydınoğlu

Günümüzün marjinalleşmiş, siyaset-dışı ve parçalı solu kaçınılmaz mıdır? Bu çalışma, bu soruya hemen başından bir "hayır" cevabını veriyor. Bugünün Türkiye'si pekâlâ, çalışanların kendi örgütlenmeleriyle ülke siyasetine katıldıkları bir ülke olabilirdi. Türkiye'nin ekonomik, endüstriyel, politik ve kültürel gelişme düzeyi kadar, sol ve sosyal hareketin 1960-1980 döneminde yaşadığı deneyler de, bu tarihsel seçeneğin nesnel temellerinin var olduğunu göstermekte. Bu açıdan bakıldığında solun kaderini belirleyen, söz konusu yirmi yıldaki öznel müdahale ve gelişmelerdir. Türkiye'de sol, siyasetin temel öznesi olma potansiyelini 1960'lı yıllarda hem yaratmış hem de ziyan etmiştir. Geriye dönüp bakıldığında, 1968 yılına kadar geçen sürecin, bu konuda belirleyici bir olduğu görülür. Peki, solun kaderi niye 1968'e gelindiğinde belli olmuştur? Neden 1968 sonrasındaki yükseliş ya da 1974-1980 dönemindeki muazzam sol kitleselleşme, bu alanda yeni bir dinamiğin oluşması anlamına gelmemiştir? Bütün bu süreç boyunca sol önderlerin tarihsel sorumlulukları konusunda neler söylenebilir? Bu çalışma, bu temel sorulara cevap aramakta.

versus

ISBN 978-9944-989-29-9 25 TL